Майн Рид

Башсыз атлы

Майн Рид. Башсыз атлы. Роман. Яшлар үчин. А., «Магарыф», 1979.

Сах.   экз.   к.

№ 199   26.4   Д(Американ)
ТССР-иң Китап палатасы. 1979   М19

Русчадан терҗиме эденлер:
Бэшим Атаев (I—XXVIII баплар)
Сайлав Мырадов (XXIX—LXI баплар)
Ораз Атаев (LXII—C баплар)

$$М\frac{70303-438}{М552(15)-79}151-78$$

© Түркмен дилине терҗиме эдилди
«Магарыф» неширяты, 1979

ПРОЛОГ

Саваннаның[1] гиҗеки үмсүмлигинде иркилип ятан техас сугуны ат тойнакларының гүпүрдисини эшидип тисгинди.

Эмма ол өз ятан ерини ташлап гитмеди, асла аяк үстүне-де галмады. Ол гиң сәхра онуң еке өзүниңки дәл — бу ерде гиҗелерине чөлүң ябаны гыляллары хем отлашып йөр. Сугун диңе келлесини чалаҗа гымылдатды велин, онуң шахлары өсгүн отуң арасындан ёкары сайланып гөрүнди. Ол диңширгенди: дүкүрди ене гайталанмазмыка?

Ене ат тойнагының дүкүрдиси эшидилди, йөне инди ол башгача яңланды. Металың заңыны, поладың даша дегйәндигини сайгармак болҗакды.

Бу дүкүрди, сугун үчин инди шейле бир ховсалалы болуп, бада-бат онуң ынҗалыгыны гачырды. Ол чаласын бөкүп турды-да, прерияның[2] ичи билен яззыны берди. Шейле-де болса, ол басым аяк чекди-де, өз рахат укусыны кимиң бозандыгына дүшүнип билмән, ызына гаранҗаклады.

Гүнорта гиҗесиниң ай айдыңында сугун өз ганым душманы болан адамың бардыгыны аңды. Атлы адам якынлашып гелйәрди.

Бүтин дуркуны горкы гуршан сугун инди ене гачмага тайяр

---

[1] Саванна — өсгүн отлара басырылып ятан американ сәхрасы.

[2] Прерия — Демиргазык Американың гүнорта бөлегиндәки сейрек агачлы, бөлек-бөлек токайлы, бейикли-песли улы гиңишликлер.

болуп дурды; эмма атлының кешбинде нәмедир бир зат, тебигы болмадык үйтгешик бир зат оны еринден бытнатмады.

Ол сазанаклап дуршуна арт аякларыны чаларак энди, келлесини ызына гаңырды-да, серетмегини довам этдирди, онуң уллакан гөзлеринде горкы хем хайран галыжылык аламаты учганаклады.

Бу хили гең гөврәни бейле көп сынлап дурмага сугуны нәме межбур этдикә?

Ябымы? Эмма ол хемише гөрлүп йөрлен, эерленен, агыздырыкланан адаты атды.— Онуң гең гөрер ялы я-да горкар ялы хич бир үйтгешик ери ёкды. Белки-де, сугуны атың үстүндәки адам горкузандыр? Хава, оны горкузян ве аңкардян шол болмалы — ол адамың кешбинде бирхили элхенч, горкунч үйтгешиклик барды.

Эй таңрым! Бу атлының келлеси ёк-ла!

Онуң өзи хатда мана дүшмез хайван үчинем эшгәр ахырын. Сугун алжыраңңы гөзлерини мөлердип, нәмәниң нәмедигине дүшүнмәге чалышян ялы, ене бир минут чемеси серетди: бу нә гөрлүп-эшидилмедик гудрат болдугы? Ине онсоң, сугун йүреги ярылан дек болуп, ене өкжәни гөтерйәрди. Ол тә Леона дерясындан йүзүп аңырсына гечйәнчә, шовхунлы акым ол элхенч атлыдан онуң арасыны үзүм-ёлум эдйәнчә аяк чекмеди.

Горкуп гачып барян сугуна үнс хем бермән, асла оны гөрмейән ялы, оңа бармысың хем диймән, башсыз атлы өз ёлуна гидип барярды.

Ол хем деря бакан барярды, йөне хич ере ховлукмаян ялы, юваш, аркайын, дабара билен диен ялы гидип барярды.

Гөйә өз пикирлерине гүмра болуп отуран ялы, атың жылавыны гойберипдир, шонуң үчин-де онуң ябысы вагтал-вагтал ота агыз уруп гидип барярды. Ябы койотларың[1] уввулдысындан горкусына бирденкә хоргурып, кеержекләп аяк чекен вагтында-да, ол сесленмек билен-де, башга бир херекет билен-де аты гыссамаярды.

Ол хайсыдыр бир чуң дуйгының гирдабына дүшен ялыды, асла овнук-ушак хадысалар оны шол пикирлеринден айңалдып билмежеге меңзейәрди. Ол өз сырыны хич бир сес-үйн билен аңлатмаярды. Горкузылан сугун, ябы, мөжек ве ярыгижәниң айы онуң сессиз-үйнсүз ой-пикирлериниң ялңыз шаятлары болуп дурярды.

Атлының эгнине серапе[2] атылыпдыр, ол болса ел деген вагтында ёкарлыгына галгаярды-да, онуң бедениниң кәбир ерлерини ачып гөркезйәрди, онуң аякларында ягуар дерисинден эдилен гетриси барды. Гижәниң чыгындан ве тропик чабгаларындан горанар ялы эшикде асманда йылдырашян йылдызлар дек дымып, отуң-чөпүң арасында жызлаян жызлавуклар дек алада-

---

[1] Койот — шагалдан улурак мөжек сыпат йыртыжы хайван.
[2] Серапе — гиң мексикан плащы.

сыз, өз эгин-эшиклериниң гасынларыны сыпалаян гиҗе шемалҗыгы дек өңе бакан гидип барярды.

Тей-ахыр нәмедир бир зат атлыны ой-пикиринден айңалтды өйдйән, онуң аты йөрешини чалтландырып башлады. Ынха-да ат башыны силкеледи-де, шадыян кишңеди, онсоң бойнуны гайшардып ве бурунларыны паррылдадып, өңе бакан горгунлап, соңундан хем өңңүрдеклэп чапып гитди: атың бейдип хас гаты чапып башламагының себәби деряның голайланлыгыды.

Сув атлының тә дызына чыкянча, өзи дурнагөз акымың ичине мазалы аралашянча ат аяк чекмеди. Ат невсевүрлик билен сув ичди; мазалы ганаһындан соң, деряның бейлеки тарапына гечди ве чаласын горгуны яздырман, керт кенара дазырдап чыкды.

Ёкарык чыкансоң, башсыз атлы сувдан чыкан ябының силкинҗиремегине гарашян ялы аяк чекди. Атың уян багларыдыр үзеңңилери шейле бир шакырдады велин, хамала, буг ялы ак булутларың арасында гөк гүрлән дек болды.

Шол ак ялкымлы өвүшгиниң арасындан-да башсыз атлы пейда болды; ол ене өз ёлуны довам этди.

Әдикли аякларың гыссамагындан ве үстүндәки адамың угрукдырмагындан болсун герек, ат инди ёлуны ялңышмаярды ве гөйә белет ёлуна дүшен дек, ынамлы өңе окдурылып барярды.

Өңде гөзъетимиң өзүне ченли саваннаның чәксиз гиңишликлери яйлып ятырды. Асманың гөк чүйше өвүшгининде кентаврың заяланан хейкелине меңзейән сырлы адам кешбиниң көлегеси ялы бир зат суратланып гөрүнйәрди; ол ай ягтысының гизлин иңригинде долы гөзден йитип гидйәнчә кем-кемден араны ачып гидип барярды.

I бап

ЯНДЫРЫЛАН ПРЕРИЯ

Сан-Антонио-де-Бехар атлы көне испан шәхериниң йүз миле голай гүнортасындакы Техасың учсуз-гыраксыз текиз сәхрасының үстүне булутсыз мавы асманың гүнортанкы гүнеши айдың шөхле сачярды. Гүнүң алтын шөхлелеринде чөл-бееванлык үчин махсус болмадык затлар суратланып гөрүнйәрди. Мунуң өзи адам сүмелгесиниң ады-соры гөрүнмейән ерде җанлы-җемендәниң пейда боландыгына шаятлык эдйәрди.

Оларың фургондыгына хатда бичак узакдан-да гөз етирмек болярды; хер бириниң депесинде ак гар ялы матадан ярым тегелек гөрнүшли саяваны барды.

Оларың саны он — усти йүкли сөвда кервени я-да хөкүмет араба-фургонлары болардан бу җуда азды. Иң эхтималы, олар кимдир бир гөчегчиниңки болса герек, ол айлагың кенарында гә-

миден дүшендир-де, индем Леона дерясының кенар боюндакы тәзе посёлокларың бирине бакан уграп баряндыр.

Фургонлар узын кервен ялы узалып, Саванна билен шейле бир юваш сүйренип барярды велин, асла оларың йөрейәнлиги-де билдирмейәр диймек болҗакды, йөне диңе оларың өзара узын тиркев болуп гөрнүшинден йөрейәнлигини аңламак мүмкинди. Фургонларың арасында гарамтыл көлеге ялы болуп гөрүнйән гаралар фургонларың атлара гошулгыдыгыны аламатландырярды; горкусына туруп гачян антилопа билен гыкылыклап асмана гөтерилйән кроншнеп фургон кервениниң херекет эдйәндигини гөркезйәрди. Хайван хем, гуш хем хайран галярды: оларың ябаны мүлкүне аяк секен бу гең залуватлар нәмекә?

Бүтин прерияда хич хили гымылды гөрүнмейәрди: не учян гуш, не-де гачып барян хайван барды. Бу гүнортан чагының түп ыссысында чөлдәки җанлы-җандарың барысы өлене дөнйәрди я-да саяда гизленйәрди. Диңе өзүне гөвнүетиҗилик я-да ачгөзлүлик билен мечевлендирилен адам тропики тебигатың канунларыны бозярды ве якып-яндырып барян гүнүң гаршысына чыкярды.

Фургон кервениниң хоҗайыны-да хут шонуң ялы, гүнортан чагының сурнукдырыҗы ыссысында ёлы довам этдирйәрди.

Хер фургона секиз саны даяв гатыр гошулыпдыр. Олар көп мукдарда азык өнүмлерини, гыммат баха, хатда артыкмач зынат үчин диймек болҗак өй гошларыны, гара гырнаклары ве оларың чагаларыны алып барярдылар; гара тенли гуллар кервениң гапдалы билен пыяда йөрәп барярдылар, кәбирлери болса габарчак-габарчак болан яланач аякларыны зордан алып, ядав халда ыздан сүйренишип барярдылар. Өңде оңат бакылып семредилен кентук гатырлары гошулан еңил карета барярды; оны сүрйән йөрите хызматкәр эшигиндәки гара тенли пайтунчы ыссыдан эҗир чекйәрди. Бу гөчүң демиргазык штатлардан чыкып, өзүне тәзе ватан гөзләп йөрен гарыпларың хилинден болман, эйсем эййәм өзүне мүлк эдинен гүнорталы байлардандыгыны ве өз машгаласы, эмләги хем-де гуллары билен шол мүлкүне баряндыгыны бүтин гөрнүши айдярды.

Догрудан-да, бу кервен машгаласы билен Индианолда, Матагорд айлагының кенарында гәмиден дүшен, индем өзүниң тәзе мүлкүне бармак үчин чөли кесип гечип барян плантатора дегишлиди.

Кервени алып барян атлыларың арасында плантаторың өзи —узын бойлы, элли яшларындакы хортаңрак, реңки өчүгси, яравсыза меңзеш, бирхили сарымтыл йүзли ве умумыракдан гелең шепагатсыз гөрнүшли адам Вудли Пойндекстер, хемише болмалысы ялы, иң өңден барярды. Ол йөнекей, эмма оңат гейнүвлиди. Онуң эгнинде гиңишлейин бичүвли юка йүң матадан кафтаны, гара атлаздан гурсакчасы ве бегресден җалбары барды. Гурсакчасының ачык еринден иң бир непис матадан, якасына гара лента тутулан көйнеги гөрүнйәрди. Үзеңңә өтүрилги

аякларында болса юмшак телетинден тикилен аякгабы барды: сыпал шляпасының яйбаң этегинден плантаторың йүзүне көлеге дүшйәрди.

Онуң гапдалы билен ики атлы барярды, бири сагындан, бейлекиси чепинден: өзлери-де йигрими яш чемели йигдекче билен ондан алты-еди яш улы яш йигитди.

Биринҗиси — Пойндекстериң оглуды. Йигдекчәниң ачыксы, шадыян бакышлы йүзи атасының шепагатсыз йүзүне ве үчүнҗи атлының — өз егениниң бир эрбет аграс бичүвине дүйбүнден меңземейәрди.

Йигдекчәниң эгнинде мавумтыл-гөк реңкли нах матадан француз бичимли көйнеги, шол матадан-да балагы барды, гүнорта климаты үчин иң ярамлы бу костюм-да, башындакы ак панама-да йигдекчәниң гөркүне лайык шаплашып дурды.

Онуң егени, гуллукдан айрылан офицер-волонтёр гарамтыл-гөк мавутдан тикилен харбы форма гейнипдир, онуң башында мавутдан папагы барды.

Олардан ончаклы узак болмадык аралыгы саклап, ене бир атлы барярды. Онуң йүзүниң гөдекси сыпатлары, арзан баха эшиги, өкделик билен шырпылдадып, саг элинде саклаян гамчысы — бу затларың хеммеси онуң гулларың үстүнден гараян адамдыгындан, оларың эзиҗисидигинден хабар берйәрди.

Еңил ики тигирли пайтун билен еңил арабаның аралыгындакы бир зат болан «Карриолда» — еңил каретада ики гыз отырды. Оларың бириниң дашкы гөрнүши гөзүңи гамашдырян гар ялы ап-акды, бейлекиси гап-гарады, Агы Вудли Пойндекстериң ялңыз гызыды, гара тенлиси онуң хызматкәриди.

Сыяхатчылар Миссисипиниң кенарларындан, Луизиана штатындан гелйәрдилер.

Плантаторың өзи шол штатда өнүп өсен дәл; башгача айданыңда, ол креол[1] дәлди. Онуң оглуның йүз кешбинден ве ылайта-да онуң вагтал-вагтал каретаның тутусының аңырсындан гөрүнйән гызының нәзиҗек сыпатларындан оларың француз эмигранткасының, йүз йылдан-да говурак вагт мундан озал Атлантик океаныңдан гечип геленлерден бириниң неслидигини анмак җуда аңсатды.

Ири гант плантациясының эеси Вудли Пойндекстер Гүнорта аристократларының хас намысҗаңларының, элине дүшенини совруп даргадып йөренлериниң ве гелим-гидимлисиниң бириди. Ахыр соңунда-да ол тозупды, шол зерарлы-да ол Миссисипидәки өз өйүни ташлап, машгаласы ве элинде галан санлыҗа негрлери билен Техасың ызгытсыз прериясына гөчүп гайтмалы болупды.

Гүн сүйр депәңе етеңкирләпди. Елагчылар өз көлегелерини басып, хаял йөрейәрдилер. Чыдап болмаян ыссының дердинден

---

[1] Креоллар — ирки вагтларда Америка гөчүп баран французларың я-да испанларың несиллери. Олар өз милли диллерини ве дәплерини саклаярлар.

ҳалыс болан акягызлар өз атларының эериниң үстүнде дым-дырс болуп отырдылар. Хатда петиш ыссылык билен өвренишен негрлер хем янрамаларыны гоюп ве бир топбак болуп, фургонларың ызында сессиз-үйнсүз мытдылдашып барярдылар.

Гөлегчилик вагтындакы ялы, йүрек гысдырыжы үмсүмлигиң арасы вагтал-вагтал диңе гамчының гаты, эдил сапанча атылан ялы шарпылдысы я-да арабакешиң хайсы-да болса бириниң күти додакларындан атылып чыкян гаты махмаллач «уоа» сеси билен кесилйәр.

Кервен хаял, хамала диерсиң, ол басҗак ерини сермеләп тапандан соң әдйән ялы йөрейәрди. Хусусан айданында, хакыкы ёл ёкды. Ол диңе озал гечип гиден араба-фургонларың галдыран ызларыды, диңе гөк отларың басгыланан дамарларында билдирйән ызлар боюнча аңланярды.

Пышдыл ялы әдйән-де болсалар, фургонлара гошулан ябылар өз гүйчлеринде барыны гайгырмаярдылар. Плантатор өзүниң тәзе мүлкүне етмәге ене йигрими милден кән галан дәлдир дийип чаклаярды. Ол гараңкы дүшмезинден озал барып етмәге ынам эдйәрди. Шоңа гөрә ол гүнортанкы ысса-да гараман, ёлы довам этмеги йүрегине дүвүпди.

Хызматкәрлериң үстүнден гараян атлы бирден фургончылара кервени сакламалы дийип ышарат этди. Ол йүз ярд чемеси өңе гитди-де, хамала бир пәсгелчилигиң үстүнден баран ялы болуп, бирденкә атың җылавыны чекди.

Ол кервене бакан ат салды. Онуң йүзүнде ховсала аламаты барды. Нәме болдука?

Индейлер-ә дәлдир-дә хернә? Олар шу җелегайларда пейда болярмыш дийййәрдилер.

Атлы якына геленсоң плантатор:

— Нәме болды, мистер Сансом? — дийип сорады.

— Отлар яндырылыпдыр. Прерияда янгын болупдыр.

Кервениң хоҗайыны ынҗалыксыз назарыны карета бакан айлап:

— Янгын болупдыр? Ханы, хәзир чөллүкде янян зат ёк ахыры, ниреде? Мен түссе гөремок-ла? — дийип ховлукмач сорады.

— Ёк, сэр—дийип, гөзегчи өзүниң бидерек ере ховсала турзандыгына дүшүнип хүмүрдеди.—Ол хәзир яняр диймедим ахыры, мен йөне чөлүң янандыгыны хем-де әхли ериң эдил сениң гарахал онлугың ялы гап-гарадыгыны айтдым.

— Әй, онуң зыяны ёк! Биз гара прерияның үсти биленем гөк отлук прериядан йөрешимиз ялы йөрәп билермикәк өйдйәрин.

— Бидерек затлар үчин довул турузмак самсыклык болар, Җон Сансом!.. Ә-хей, гара сүртечлер, болуң басымрак! Гамчылы гамчыны ал! Сүрүң! Сүрүң!

— Капитан Колхаун, ханы айдың онда, биз нәдип ёл тапарыс ахырын?

— Ёлы гөзлемек нәмә герекмиш? Бү нә бидерек гүррүң! Нәме, биз ёлумыздан азашдыкмы?

— Азашдыкмыкак өйдүп горкян. Тигир ызлары гөрненок: олар отлар билен биле яныпдыр.

— Бидерек зат! Хамала диерсиң, янан участокдан ыз болманда гечип болмажак ялы. Биз ызлары дерядан аңыркы тарапда тапаярыс.

— Хә, ол диениңиз шейледир велин, йөне ол тарапың өзи галаян болса-ха ягшы — дийип, гөзегчи пес гөвүнлилик билен жогап берди. Онуң өзи гүндогар штатларда өнүп-өсен-де болса, прерияның гүнбатар четлеринде-де телим гезек болупды ве серхет дурмушының нәмедигини билйәрди.—Догры, мен серетмесине, эер үстүнден середйән велин, нәме үчиндир ёл гөрүнмейәр!..

— Сүрүң, гара сүртечлер. Сүрүң! — дийип, Колхаун гүррүңи бес этмек билен гыгырды.

Ол атыны дебсиләп, өңе бакан йүзин салды ве шонуң билен-де өз буйругының бержай эдилмелидигини аңлатды.

Кервен ене йөрәп уграды, эмма прерияның яндырылан чәгине етип, дуйдансыз сакланды.

Атлылар нәме этмелидигини маслахатлашмак үчин бир ере йыгнанды. Олар өз өңлеринде яйлып ятан текиз мейдана гөз гездиренлеринден соң, ягдайың кындыгына акыл етирдилер.

Гаралып ятан гиңишликден башга, бүтин төверекде гөрүнйән зат ёкды. Хич бир ерде хич хили гөк өсүмлик ёкды — не от барды, не-де чөп. Яңы-якында, томусда гүн узын вагтында янгын газабына тутупдыр. Чөлүң етишен отларыдыр ләлезар гүллерини — хеммесини одуң газаплы деми күле өврүпдир.

Өңде, сагда-да, солда-да гөзүң етйән чәгинде чаңап ятан бошлукдан башга зат ёкды. Асман хем инди мавумтыл дәлди — ол инди гарамтыл-гөк гөрүнйәрди, гүнем өз өңүни булутлар габап дурмаян-да болса, гөйә бу желегайда ягтылык сачмак ислемейән ялыды ве гарамтыл ере середип, бирхили йүзүни чытян ялыды.

Гулларың үстүнден гараян гөзегчи догры айдыпды: ёлуң ызы-тозы хем галманды.

Сәхраның етишен отларыны күл эден янгын озал ёлы гөркезйән тигир ызларыны-да ёга чыкарыпды.

— Биз нәме этмели ахырын? — Бу совалы плантаторың өзи берипди ве онуң сесинде алҗыраңңылык эшидилйәрди.

— Этмели задымызмы, Вудли дайы?... Элбетде, ёлы довам этдирмели. Деря янгындан бейлеки тарапда болмалы. Эгер биз ярым миллик аралыкда гечелге — гүзер тапып билмесек, онда биз акымың ёкарлыгына чыкарыс я-да ашаклыгына дүшерис... О тайда белли болар.

— Бейтсек биз азашарыс ахыры, Кассий!

— Әй, ёк-ла... Мениң гөвнүме-хә, янан гиңишлик бейле бир улы дәл ялы. Биз ёлдан бирнеме соварак дүшәенимизде-де зыяны ёк: тапавуды нәме, биз иру-гич, хайсы ерденем болса, гараз бир ерден деря барып етерис.

— Боля, достум. Сен говы билмели, мен саңа бил баглаярын.

— Горкмаӊ, дайы. Мен мундан бетеррәклеринем гөрендирин... Өӊе, негрлер! Мениӊ ызым билен!

Озалкы офицер өзүне гөвнүетижи назарыны карета бакан, тутусыныӊ аӊырсындан гөзел гызыӊ ажайып, чалажа толгунан йүзүниӊ гөрнен ерине өвүрди. Колхаун ябысыны дебисгиледи-де, өзүне ынамы бар гөрнүшде өӊе бакан ат гойды.

Гамчыларыӊ шарпылдыларыныӊ ызысүре сегсен гатырыӊ тойнагыныӊ гүпүрдиси текерлериӊ жыгылдысы билен гатышык эшидилди. Фургонлар ене-де ёла дүшди.

Гатырлар бирнеме чалтрак йөреди. Хайванларыӊ гөзлери өвренишмедик, гаралып ятан бошлук олары гыссаян ялыды; тойнакларыны күле дегирен батларына ызына чекип алмак билен болярдылар. Яш гатырлар үркүржирәп, бурунларыны пар-рылдадярдылар. Олар кем-кемден өвренишйәрдилер ве улуларыӊ болушларына середип, оларыӊ ызларына эермек билен кадалы йөрейәрдилер.

Шейдип, кервен бир миле голай ёл гечди. Шондан соӊ ол ене сакланды. Бу хили буйругы берен адам шол кервене ёлбашчылык этмеги өз үстүне мейлетин алан адамды. Ол атыӊ башыны чекди, эмма онуӊ кешбинде инди озалкысы ялы өзүне ынамы ёкды. Инди ол йүзүни ханжак тутжагыны билмән, азара галян ялыды.

Прерияныӊ бүтин гөрки үйтгәпди, өзи-де говулык тарапына дәлди. Бүтин төверек тә гөзъетиме ченли өӊкүси ялы гаралып ятырды. Йөне инди прерияныӊ йүзи теп-текиз дәл: ол бирхили эгрем-бүграмды. Байырларыӊ арасы жүлгелер билен бөлүнйәрди. Бу желегайда баглар дүйбүнден ёк диймек болжак дәлди, йөне велин олардан галан галындылары баг дийип атландырмак хем кынды. Янгындан озал бу ерде агач-угачлар барды — алгаробо[1], мескито[2], акацияныӊ башга-да кәбир гөрнүшлери екеме-екелейин хем-де жеӊӊеллик болуп өсүп отырдылар. Оларыӊ тозгалыжа япраклары дүйпгөтер янып гутарыпдыр ве диӊе көмре дөнен биллеридир, гаралышып дуран шахалары галыпдыр.

Плантатор өз егениниӊ янына ховлукмач барып:

— Нәме, ёлуӊы йитирдиӊми, достум? — дийди.

— Ёк, дайы, хениз-ә йитиремок. Мен төвереге гөз гездирмек үчин аяк чекдим. Биз ынха, шу жүлге билен гитмели. Гой, кервен ёлуны довам эдиберсин. Бизиӊ гидишимиз догры, оӊа мениӊ гөзүм етик.

Кервен ене йөрәп уграды. Эӊӊитден ашаклыгына инди, жүлгәниӊ угры билен йөрәп башлады, ене япы ёкарыклыгына чыкды ве бир белентлигиӊ гершинде аяк чекди.

Плантатор егениниӊ янына атыны дебсиләп барып, өӊки соваллы гайталады.

— Болса-да, сен ёлуӊы ялӊардыӊ өйдйән, Каш?

— Ичигар галмыш! Сен мамла өйдйән, дайы. Йөне велин,

[1] Алгаробо — көсүкли агач.
[2] Мескито — тикенли гырымсы агач

бу янгынлыгың ичинде асла ёл тапып билҗек арвах берин бармыка!.. Ёк-ёк! — дийип, Колхаун каретаның җуда якына гелендигини бирденкә гөрүп айтды. — Инди маңа хеммеси дүшнүкли. Биз догры йөрәп барярыс. Деря холха, шол угурда болмалы. Өңе!

Мегерем, нирә гитмелидигини өзи-де билмән, капитан ене ябысыны дебсиләп сүрди. Фургонлар онуң ызына дүшди, йөне велин Колхауның алҗыраңңылыгы фургон сүрүҗилериң назарындан сыпманды. Олар кервениң гөни өңе йөремән, эйсем җеңңелҗиклериң арасындакы җүлгелерде айланып дурандыгыны аңлаярдылар.

Эйсем-де болса, өңбашчының голтгы бериҗи сеси бада-бат ёлагчыларың рухуны гөтерди. Гамчылар агзыбирликли шарпылдашды, шатлыклы сесленмелер эшидилди.

Сыяхатчылар ене-де ёл тапдылар; булардан өң бәш-он фургоның йөрәп гечен ериндәки ызларың үстүнден бардылар өйдйән. Өзи-де яп-яңы диен ялы гечип гидипдирлер: текерлериң ве тойнакларың галдыран ызлары, ылла диерсиң, бир сагат мундан озал йөрелен ялы гөрүнйәрди. Яндырылан прерияның ичи билен өзлериниңки ялы кервен гечип гидене меңзейәрди.

Ол кервен хем өз ёлуны Леона дерясына бакан тутуп гиден боларлыды; онуң Инж фортуна барян хөкүмет кервени болаймагы-да өрән әхтималды. Эгер шейле болайса, онда шол ызы сыпдырман гидибермелиди. Форой хем шол тарапдады, йөне буларың тәзе мүлкүнден бирнемеҗик аңырракдады.

Асла шондан говусына гарашмак хем болҗак дәлди. Колхауның алҗыраңңылыгындан нам-нышан галмады, онуң ене-де кейпи гөтерилди ве ач-ачан өзүне гөвнүетиҗилик билен буйрук берип, ёла дүшмеги теклип этди.

Бир миль чемеси, белки ондан-да көпрәк аралыга ченли кервен шол тапылан ыз билен йөреди. Ол ызлар гөни өңе экитмән, эйсем диңе янан җеңңелиң арасында айланып йөрди. Кассий Колхауның хәлки гопбамсылык билен өзүне ынам эдиҗилиги бир эрбет тукатлыга өврүлди. Оларың ызарлап гидип барян кырк дөрт текер ызының каретаның хем-де он фургоның галдыран ызыдыгына — хәзир олары ызарлап барянларың хут өзлеринден галан ве Матогорд айлагындан бәри гечилен ёл бойы гөрйән ызыдыгына тей-ахыр дүшүнен вагтында, онуң йүзүнде түйс умытсызлык аламаты пейда болды.

II бап

АРКАНЫҢ ЫЗЫ

Вудли Пойндекстериң фургонларының өз галдыран ызлары билен йөрәп айланып йөрендигине хич хили шүбхе галманды.

— Бу бизиң өз ызларымыз-ла! — дийип, Колхаун самырда-

ды; шу хили ачыш эденинден соң, ол атының башыны чекди-де, нәлет барыны окады.

— Өз ызымыз? Сен шонуң билен нәме айтмакчы боляң, Кассий? Нәме, бизиң гидип баршымыз...

— ...Өзүмизиң йөрән ызымыз билен экени. Хава, мениң айтмакчы болян задым шол. Биз өз ызымыз билен айланып, долы тегелек чызык чекипдирис. Середип гөрүң: ынха мениң атымың арт аягының ызы — тойнагындакы ярты налың ызы, ынха булар болса негрлериң ызлары. Инди мен бу ериң өзүни-де танадым. Бу бизиң иң соңкы гезек сакланан байрымыздан ашак инип гайдан еримиз. Гөр, нәхили эрбет шовсузлык болды — ики миле голай ери бидерек йөрәпдирис!

Инди Колхауның йүзүнде диңе алҗыраңңылык дәл — онуң йүзүнде аҗы гынанч хем утанч пейда болупды. Кервениң иле меңзеш ёл гөркезйән адамының ёклугына-да онуң өзи гүнәкәрди. Йндианолда хакына тутулан адам олары соңкы дүшлеге ченли алып гелди; шол ерде-де ёкнасыз гызмач капитан билен җетлешди ве өзүне дүшйәнҗе хакыны алды-да, ызына гайдыберди.

Шу затларың хеммеси, шонуң ялы-да өзүне ченденаша гөвнүетиҗилик билен кервене баш болмагы бойнуна алмагы инди плантаторың егенини эрбет утанмага меҗбур этди. Карета якына гелен вагтда ве гөзел гызың аҗайып гөзлери онуң алҗыраңңылыгыны гөрен махалында халы тең болуп кейпи гачды.

Пойндекстер хем башга совал бермеди. Оларың ёлдан азашандыклары инди хеммеси үчин аянды. Хатда аяк яланач пыядалар хем өз аякларының ызыны танадылар ве бу ерлерден икинҗи гезек гечйәндиклерини билдилер.

Кервен ене сакланды; атлылар галагоплы гөрнүшде маслахатлашдылар. Ягдай оюн-оюнҗак дәлди, плантаторың өзи-де шейле пикир эдйәрди. Озал чак эдишлери ялы, гараңкы дүшйәнчә барып етмек умыдындан зат галмады.

Эмма бу-да беланың улусы дәлди. Өңде олара нәхили бела-бетериң гарашяндыгыны ким билйәр. Яндырылан чөл ховпдан долы. Белки, булар бу гиҗәни шу ерде ятып гечирмели болар, шейле болайса, гатырлары сува якмак үчин сув тапдырҗак дәлди. Белки, бир гиҗе ятанлары биленем болмаз?

Ери, ёлы нәдип тапмалы? Гүнүң хайсы тарапа сүйшйәндигини сайгармак үчин, хениз ол җуда ёкарда дуран-да болса, гүн гүнбатара агып башлапды, эйсем-де болса ене бирнәче вагтдан соң, ягты яланчының тарапларының нире-ниределигини кесгитлемек мүмкин болҗакды.

Йөне пейдасы нәме? Хатда олар гүндогарың, гүнбатарың, гүнорталыгың ве демиргазыгың ниредедигини биленлеринде-де үйтгеҗек зат ёкды — олар барян угурларыны йитирдилер ахырын!

Колхаун инди сересаплылыгы элден бермезлиге баш урды. Инди ол кервене баш болуп гитмегиң давасыны этмейәрди. Бу

хили масгарачылыклы шовсузлыга учрансоң, инди онуң гайраты чатмаярды.

Олар он минут чемеси маслахат этдилер, эмма акыла лайык херекет этмегиң тәрини айдып берен адам болмады. Еке бир гүнүңдир асманың дәл, эйсем өз чәгине гирен адамларың-да йүзүниң өңүне гара ёркасыны тутян шу гара прериядан нәдип сыпмак болҗакдыгыны хич ким билмейәрди.

Белент ал-асманда гара даззаркеллер гаймалашып гөрүнди. Олар барха якынлашярды. Оларың кәбири ере гоняр, бирнәчеси болса азашан ёлагчыларың депесинде гаймалашяр. Йыртыҗы гушларың өзлерини алып барышларында бирхили элхенчлик дуюлярды.

Ене йүрек гысдырыҗы он минут гечди. Бирденем адамларда догумлылык пейда болды: олар өзлерине тарап атыны йүзин салып гелйән бир атлыны гөрдүлер.

Бу нәхили гарашылмаз шатлык! Шунуң ялы ерде адама душ гелмек болар өйдүп кимиң келлесине гелҗек зат! Ёлагчыларың гөзлеринде ене умыт оды учганакладды — етип гелйән атлыны олар өзлериниң халасгәри хасаплаярдылар.

Ол бизе бакан гелйәр ахырын, шейле дәлми? — дийип, плантатор өз гөзлерине ынанман сорады.

— Хава, атам, ол гөни бизе бакан гелйәр — дийип, Генри җогап берди-де, атлының үнсүни чекмек максады билен гыгырмага ве шляпасыны ёкарык галгатмага башлады.

Йөне бейтмегиң гереги-де ёкды — ол атлы онсуз-да кервениң гапыл болуп дурандыгыны аңыпды. Ол атыны өңңүрдекледип чапып гелйәрди ве эййәм якынлашыпды, чагырсаң-да эшитҗекди.

Ол кервениң душундан гечип, атың башыны чекди ве плантатордыр онуң янындакы адамларың хузурына бакан уграды.

Генри нәтанышың гейминден чен тутуп:

— Мексикалы — дийип пышырдады.

— Боланы говы — дийип, атасы-да оңа пышырдап җогап берди. — Онда-да онуң ёла белетдиги хатасыздыр.

— Онуң костюмындан башга мексикала меңзейән ери ёк — дийип, Колхаун хүңүрдеди. — Мен оны хәзир билерин... Buenos dias, Cavallero! Esta vuestra Mexikano?
(Салам, кабельеро! Сиз мексикалымы?)

— Ёк-ла — дийип, ол йылгырды. — Мен асла мексикалы дәл. Эгер ислесеңиз, мен сизиң билен испанча-да геплешип билерин, йөне мениң гөвнүме болмаса, биз иңлисче геплешсек, сиз маңа говы дүшүнермикәңиз өйдйән — ол сизиң эне дилиңиз ахыры? Шейле дәлми?

Колхаун өз айдан сөзүнде ялңышлык гойберендирин я-да дили чалгыртлык эдендирин өйтди, шонуң үчин-де җогап бермекден сакланды.

— Биз американы, сэр — дийип, Пойндекстер милли гуванҗына дил етирилен дуйгы билен җогап берди. Онсоң көмеге ге-

лен адамының гөвнүне дегмекден чекинип, үстүне гошды: — Хава, сэр, бизиң хеммәмиз америкалы, Гүнорта Штатлардан.

— Әй, оны сизиң ёлагчы хемраларыңыздан-да билмек аңсат-ла — дийип, ол атлы чала билдирйән йигренчли гүлүмсиремек билен айтды-да, бенди-негрлере бакан әңетди ве ене үстүни етирди: — Сизиң бу чөллүкде биринҗи гезек сыяхат эдйәниңизи-де билмек кын дәл. Сиз ёлуңызы йитирдиңизми?

— Хава, сэр, асла оны тапарыс диен умыдымыз-да ёк, эгер өзүңиз ягшылык эдип, көмек берәймесеңиз болар ялы дәл.

— Олар ялы овнук затларың гүррүңини этмегиң гереги бир бармыка! Мен шу прерия билен гелйәркәм төтәнден сизиң ызыңыза гөзүм дүшәйди. Сизиң азашандыгыңызы аңдым-да, сизе көмек берейин дийип бәрик бакан ат гояйдым.

— Оңарайыпсыңыз, оңат иш этдигиңиз болар. Биз Сизе халыс йүрекден миннетдар, сэр. Маңа Пойндекстер диййәрлер — Вудли Пойндекстер, Лузианадан. Мен Леонаның кенарында мүлк сатын алдым, Инж фортуның голайында. Биз ол ере гараңкы дүшмәнкә бармакчыдык. Сиз нәхили гөрйәңиз, етишип билермикәк?

— Элбетде, етишерсиңиз. Йөне мениң айданларыма эерсеңиз.

Нәтаныш шей дийди-де, атыны бирян гапдала бакан сүрди ве байрың ёкары башына дазанаклап чыкды. Шол ерден ол узаклара дыкгат билен гөз гездирип башлады, ёлагчыларың хайсы угра йөремелидиклерини кесгитлемекчи болян ялыды.

Атлының шекили асманың гөк өвүшгининде бирхили овадан салгымланярды.

Онуң тохум малдан болан овадан дор атына хатда арап шыхыны мүндирсеңем утанмаса болҗакды — голтугының арасындан ичмекли пыяда сүмәймели, аяклары чиңрик ялы узындан гелен ярашыклы, сагрысы гүммез ялы, гуйругы дагысы бир пенже болуп дуран бедевди. Онуң үстүндәки атлы болса яңы йигрими бәш яшларындакы, кадды-каматы гелшикли, йүзи-гөзи овадан хем сынасы сагат яш йигитди, эгнинде мексикан чарвадарының геййән чепер элден чыкан костюмы; махмал келтекчеси, гапдалы җәхекли җалбары, аягында бизон өкүзиниң хамындан тайярланан ве өкҗеси агыр дебисгили әдиги барды; ялпылдап дуран гызыл йүпек шарфының уҗы билиниң дашы билен айланып дурды; келлеси алтын чайылып нагышланан ялпылдавук гара шляпалыды. Бир вагтлар конквистадорларың өз атларына салян эерлерине меңзейән, мавритан нусгалы ве мексикан уссатларының элинден чыкан, гөнүниң йүзи дүрли гөрнүшдәки овадан басма нагышлы хем орнашыклы непис эериң үстүнде отуран атлыны гөз өңүне гетирип гөрүң. Атлы гезйән шонуң ялы йигиди пайхасыңыза гетирип гөрсеңиз, плантаторың ве онуң янындакы ёлагчыларың сынлап дуран адамы сизиңем гөзүңизиң өңүне гелип дурар.

Каретаның тутусының аңырсындан болса бу атлы йигиде дүйбүнден үйтгешик дуйгыны аңладян гөзлер середйәрди. Өзүниң гызлык гөвүн йүвүртмелеринде гөрйән гахрыманының хакыкы дурмушдакы нусгасы ялы болуп дуран адамы Луиза Пойндекстер ынха, өмрүнде биринҗи гезек гөрди. Бу яш гызың йүрегинде өзүниң нәхили галагоплук дөрәндигини нәтаныш йигидиң өзи-де аңлан болайса, гөр, нәхили бегенерди.

Эмма ол оны нireден билсин? Ол хатда бу гызың бардыгындан-да бихабарды. Чаң-тозан басан карета онуң чала гөзи каклышыпды — болгусызҗа голчаны гөренинде-де онуң дүйбүнде гымматбаха гөвхер дәнесиниң гизленип ятандыгындан бихабар болуп середйәрсиң.

Яңкы атлы фургонларың эесине бакан өврүлип:

— Ар-намысымдан касам эдйән! Ынаның — дийди. — Сизиң барҗак ериңизе етмәге көмек эдип биләйҗек хич бир аламата гөзүм дүшенок. Йөне ол ере гидйән ёлы мен билйән. Сиз Леона дерясындан гечениңизде фортуң бәш миллик ашак йүзүнден бармалы боларсыңыз, мениң өзүмем шол ерден гечмели боланым үчин, сиз мениң ябымың ызыны сыпдырман-да йөрәбериң, Ене гөрүшйәнчәк, җенаплар!

Нәтаныш шейле дуйдансыз хошлашды-да, атыны дебсиләп йүзин салайды.

Атлының бейдип гитмесини плантатор хем онуң хемралары сыпайычылыксыз хасап этдилер. Эмма олар хениз онуң гүррүңини этмәге-де етишмәнкәлер, нәтаншың доланып гелйәндигини гөрдүлер. Арадан он секунт гечип-гечмәнкә атлы ене оларың янында пейда болды. Онуң нәме үчин доланып геленине олар гең галды.

— Мениң ябымың галдыран ызындан сизе оңлы көмек болмаз өйдүп горкян. Янгындан соң бу ерде мустанглар — ябаны ябылар кән гезипдир, олар мүңлерче тойнак ызларыны галдырыпдыр. Догры, мениң ябымың аягы наллы, йөне сиз ыз чалмага өвренишмәнсиңиз, шонуң үчинем ызарламак сизе кын болар, үстесине-де гуры күлүң йүзүнде эхли ябыларың ызы бирмеңзеш диен ялы болар дурар.

— Эйсе биз нәтмели боларыс? — дийип, плантатор умытсыз эхеңде сорады.

— Мен гаты гынанян, мистер Пойндекстер, эмма Сизиң билен биле гидип билҗек дәл. Мен форта мөхүм хем гыссаглы маглумат элтмели. Эгер сиз мениң ызымы йитирәйсеңиз, гүн сизиң саг гапдалыңызда, сизиң көлегелериңиз болса чеп гапдалыңызда болар ялы, угры саклап херекет. линиясына он бәш градуса голай бурч астында йөрәң. Бәш миль чемеси гөни гидиң. Онсоң сиз бейик серви агаҗының селеңләп отураныны гөрерсиңиз. Гөни шол агаҗа бакан йөрәбериң. Ол агач деряның якасында дурандыр, өзем гүзерден дашда дәлдир.

Яш йигит эййәм ууяны гымылдадып, ене атыны гып-басмага тайярды велин, бирден нәмедир бир зат оны сакланмага меҗбур

этди. Онуң гөзлери каретаның тутусының аңырсындан середйән ажайып гара гөзлер билен каклышды — ол гөзлери онуң илкинжи гезек гөрүп дуршуды.

Ол гөзлериң эеси саяда гизленипди, шейле-де болса, адатдан дашары овадан йүзи сайгармак үчин яланчының ягтысы етерликди. Мундан башга-да, йигит ажайып гөзлериң өзүне бакан середйәнлигини ве өзүне толгунма билен, тас нәз билен середйәнлигини гөрүпди.

Ол хем биыгтыяр җошгунлы серетмек билен җогап берди, эмма өзүниң бейтмегини гөдеклик дийип хасапларлар өйдүп горкды-да, атыны бирден ызына өврүрди ве өзүне эден ягшылыгы үчин яп-яңы хошаллык билдирен плантатора йүзленди.

— Мен хошаллык билдирилмегине мынасып боламок, чүнки мен сизи өз ыкбалыңыза ташлап гидйәрин, йөне гынансак-да, мениң бош вагтым ёк.

Ол еке өзүниң гитмели болянына гынанян ялы гөрнүшде сагадына серетди. Пойндекстер оңа:

— Сиз өрән говы адам экениңиз, сэр — дийди. — Сизиң маслахатыңыза эермек билен, өзүмизиң ёлдан азашмажагымыза ынам эдйән. Гүн бизе көмек эдер.

— Хова ягдайы үйтгэймесе дийип горкян. Демиргазыкда булутлар топланяр. Оларың бир сагатдан гүнүң өңүни тутмагы мүмкин... хер халатда болса-да, сиз серви агажының гөрүнйән ерине барып етмәнкәңиз булутлар гүнүң өңүни тутар... Мен сизи бейле ягдайда галдырып билмерин... Ёгса-да — дийип, ол аз салым пикирлененден соң айтды: — алажыны тапдым: мениң арканымың ызы билен гелиберин!

Нэтаныш күлтерленен арканы эериң гашындан сыпырып алага-да, онуң бир уҗуны эериң ызкы халкасына баглады, бейлеки уҗуны-да ашак, ере оклады. Ондан соң энайы херекет билен шляпасыны ёкары галдырып, эдеп билен баш эгип (өзем карета бакан диен ялы) хошлашды-да, атына бир дебисги берип, чөлүң ичи билен гып басайды.

Аркан атың ызы билен он ики ярд чемеси узалып, чөлүң күле өврүлен текизлигинде йөрән йыланың ызы ялы золак ыз галдырыпды.

Плантатор гара булут ялы тозаның ичинде йитип гиден атлының ызындан середип:

— Бичак гең гөрэймели яш йигит экен-айт! — дийди. — Мен онуң адыны сорамалы экеним.

Нэтаншың карета бакан назар саланыны, эдил шонуң ялы-да өз чыканы болан гызың толгунма билен оңа салан назарыны гөзүнден сыпдырмадык Колхаун:

— Мен-э оңа өзүнден гөвни хош яш йигитдигини гең гөрэймели дийҗек — дийип самырдады. — Онуң адына гезек геленде болса, оны сорамагың гереги-де ёкмука дийййэн. Хөкман тослама бир ялан ады айдарды. Техас шолар ялы адамлардан долы — олар шу ере гелип, өзлерине гелшиклирэк ат дакынялар я-да

башга бир болар-болмаз себэплере гөрэ атларыны чалшыярлар.

— Эшидйэмиң, Кассий, ол йигит барада сениң бей диймегиң адалатсыз боляр — дийип, яш Пойндекстер оңа гаршы чыкды.— Мениң пикиримче, ол билимли, жентльмен, иң таныиал ады дакынмага-да долы мынасып адам.

— «Жентльмен»! Ал какмыш-ей, хэй, нэбилейин-дэ! Мен-э мексикан шылхасына безенип йөрен жентльмени хич хачан гөрен дэлдирин. Шонуң йөне хайсыдыр бир кеззапдыгына велин келлэми гоймалы болса-да жедел эдерин.

Шу гүррүң гидйэн вагтында гөзел гыз каретадан гарап, өзүниң гызыкланмасыны гизлежек-де болман, араны ачып барян атлыны гөзлери билен уградярды.

Колхауның шеребели эхенде гүрлейэнининиң себэби хем шол дэлмикэ?

— Нэм болды бейле, Лу? — дийип, ол каретаның алкымына дыкылып барып диен ялы, пышырдап сорады. — Сен жуда ховлугяң өйдйэн? Белки, сен шол бихаяның ызындан ковуп етмек ислейэнсиң? Хенизем гич дэл, мен саңа өз ябымы берэейин.

Гыз аркан гайшарылып отурды, чыканының диңе сөзлериндеи дэл, эйсем эхеңинденем нэгиле болан болмага чемели. Эмма гыз өзүниң гахарының гелендигини йүзе чыкармады ве жетлешибем дурмады — ол өзүниң нэгилелигини хас бетер дузламак билен аңлатды. Онуң хахахайлап гүлмеги өз чыканына мынасып ялңыз жогабы болды.

— Вах, шейлемиди... Сениң болшуңы гөремде-де бу тайда бир хапысалык бармыкан өйдүпдим-ле. Сениң йүзүң-гөзүң шейле бир үйтгеди велин, гөйэ диерсиң, шол титиже чапара башыңы айладан ялы гөрүнйэрдиң. Ол беземен гейненлиги билен сени өзүне есир эден болмага чемели-дэ? Йөне велин, онуң диңе тавус елегине гирен гаргадыгыны билип гойгун, шонуң үчинем, энтек мен онуң шол елеклерини ёлушдырмалы, белкем-де, онуң өз дерисиниң бөлеклери билен ёлуп айырмалы болсам герек.

— Утанмаямың сен, Кассий! Нэме айдып дураныңы бир ойланып гөр!

— Гайтам, өзүңи нэхили алып барянлыгың хакында сениң өзүң ойланып гөр, Лу. Хайсыдыр бир энтэп йөрен сергездана, беземен масгарабаза үнс бермеги өзүңе мынасып билмек бормы! Шонуң форт офицерлерининң хакына тутма почтальоныдыгына чигит ялы-да шүбхэм ёк.

— Почтальон? Сениң пикириңче, хэ? О-хо, кэшгэ шонуң ялы хат гатнавыжының элинден сөйги хатларыны алсамдым диййэн-э!

— Бейле болса, ет ызындан, оны барып өзүне айт. Мениң ябым сениң хызматыңда.

— Ха-ха-ха! Сен не бейле пайхассыз болян! Бар, хамала, мен дегишмэниң хатырасы үчин, хатда шол почтальоның ызындан ковуп етмегини болжанымда-да, сениң ялта ябың билен ол

...менистан ССР
...ариф Министрлиги
Туркменстан...
...област...
Чэржев шэхер
198 й. г.

2 Заказ № 1660

маңа башартмаса герек. Ол өзүниң дор атының үстүнде бейле дазлап баршы билен, сен мениң үчин эери чалшырып берйәнчәң, ол атлы гөзден йитип гидер. Ай, ёк-ла! Онуң ызындан мениң хернәче етесим гелйәнем болса, ол маңа башартжак дәл!

— Серет, айдяныңы атаң бир эшидәймесин!

— Серет, ол сениң айдяныңы эшитмесин — дийип, гыз инди чынлакай әхең билен геплемәге башлап жогап берди. — Сен мениң чыканым болсаң-да, атам хем сени адамың найбашы хасаплаян-да болса, мен бейле хасапламаярын, ё-ёк! Мен муны хич хачан-да сенден гизлән дәлдирин, шейле дәлми?

Колхаун өзи үчин жуда ажы деген бу гөнүмел сөзлере жогап эдип диңе йүзүни торсардайды.

— Сен мениң диңе чыканым, башга хич задым дәл — дийип, гыз илки гүрлешмәге башландакы дегишме әхеңинден чүрт-ёлук тапавутланан берк сес билен довам этди: — Шондан башга сен мениң хич задым дәлсиң, капитан Кассий Колхаун! Мениң маслахатчым боларын өйдүп гөвнүңе-де гетирмегин. Диңе бир адам билен маслахатлашмагы өз боржум дийип хасаплаярын, диңе шоңа-да өзүме кәемәге ёл берерин. Шоңа гөрә-де бу хили акыл өвретмеден сакланмагыңы сенден хайыш эдйән, мастер[1] Каш. Мен өзүмиң пикир-хыялым барада-да, нәме ишләп йөреним барада-да тә мынасып адама габат гелйәнчәм, хич киме хасабат бермерин. Эмма саңа мениң сайлап тутжагым болма ёкдур!

Өзүниң пендини гутарып, гыз гахардан хем йигренчден долы назары билен капитаны бойдан-баша сынлады-да, ене яссыга ягырнысыны яплап аркан гайшарылды. Ондан соң ол каретаның тутусыны герди-де, онуң билен инди геплешмегем ислемейәндигини аңлатды.

Фургончыларың гыкылыгы капитаны доңуп галан ягдайындан айңалтды. Фургонлар гаралып ятан чөл билен ене, йөрәп башлады, йөне велин чөлүң гаралыгы-да Кассий Колхаунын эдйән пикириниң гаралыгындан бетер дәл болса герек.

III бап

ЁЛ ГӨРКЕЗИЖИ ПЕЙКАМ

Ёлагчылар инди ёлуң гайгысыны этмейәрдилер: арканың сүйренип гиден ызы эгрем-буграм болуп узалып ятырды ве әшгәр гөрүнйәрди, хатда чага хем ол ёлдан азашмазды.

Ол гөни узалып гитмән, эйсем гырымсы агачларың арасы билен товланып гидйәрди. Кәмахал ёл агачсыз ериң үсти билен гечмели боланда-да, йүп ызы гапдала гышарярды. Ол тәтәнден

[1] Мастер — бай машгаладан болан йигдекчә я-да огланжыга йүзленилиши; бендиван негрлер «масса» диердилер ве хожайынлары шейле атландырардылар.

бейдилмейәрди: онуң ялы ерлерде чуң җаранлар ве бейлеки пәсгелчиликлер габат гелйәрди — йүпүң ызы фургонлара ёл гөркезмек билен, шол пәсгелчиликлерден совлуп гидйәрди.

— Ол яш йигидиң бу затлары өңүнден гөрүп билйәйшини дийсене — дийип, Пойндекстер ятлады. — Догрудан-да, онуң адыны билмән галанымыза мен бичак гынанярын. Эгер ол фортда гуллук эдйән болса-ха, биз онуң билен ене душушарыс.

— Гүррүңи болмаз! — дийип, Генри сесленди. — Менем шоңа бичак шат боларын.

Луиза отургыжың еңсесине аркасыны берип гайшарылып отырды — ол атасы билен өз доганының арасындакы гүррүңи эшидйәрди, эмма хич зат айтмады, йөне доганының ынамына бүтин йүреги билен шәрикдигини велин онуң гөзлеринден окамак болҗакды.

Кынчылыклы сыяхатың басым гутарҗагына хем-де гүн яшмазындан өңүрти өзүниң тәзе мүлкүни гөрүп билҗегине шатланян плантаторың кейпи дийсең көкди. Ол намысҗаң аристократ бирден өз төверегиндәкилериң хеммесине дөзмезлик гөзи билен гарамага, олара үнс бермәге башлабердн: гөзегчи билен ондан-мундан месавы гүррүң эден болды, габарчак-габарчак болан аякларыны зордан сүйрәп алып, кейтиклэп гелйән гарры баба Сципион билен дегишмәге дурды, эли бәбекли отуран Хлой дайза гөвүнлик берен болды.

Шейтан дәлине гиден языҗысумаклар тарапындан шейле җаныпкешлик билен суратландырылып гөркезилйән шу хили адатдан дашары сахна салнып, дашындан сын эден адамың: «Өрән говы! — дийип сесленмеги мүмкин. — Ахыр соңунда, гул эелериниң патриархал гылыклары гөр, нәхили аҗайып экени! Өзи-де биз гулчулыгы ёк этмек үчин шунча затлар айданымыздан ве эденимизден соң бейле болуп чыкды. Шол гадымы җайы — рыцарчылык миллетиниң өзүне мынасып дүйп-тейкарыны йыкмага сынанышмагың өзи диңе филантропик тентекликдир, артыкмач дуйгурлыкдыр. О-хов, сиз, гулчулыгы ёк этмәге чалышян наданлар! Нәме үчин сиз оңа гаршы гозгалаң эдйәрсиңиз? Нәме, эйсем сиз бирнәчелериң бол-телки хем бикәр яшап кейпи-сапа чекмеклери үчин башга бирентеклериниң хорланмалыдыгыны, ишлемелидигини ве ачлык чекмелидигини билмейәрсиңизми?»

Миллионлара хорлук гетирйән бу хили сөзлер соңкы вагтларда хас йыгы-йыгыдан яңланярды. Ол сөзлери айдян адамың-да, оны диңлейән миллетиң-де дат гүнүне!

*

* *

Плантаторың кейпиниң чаглыгыны Колхаундан бейлеки эхли ёлагчылар дең пайлашян ялы гөрүнйәрди. Мунуң өзи Пойндекстери өз багтларының я-да бетбагтчылыгының гөзбашы —

хемме задың гудраты, тас худай диййип санян гулларың йүзлеринде хем гөрүнйәрди.

Бейлеки гул эелерине гаранында оны эрбет хожайын диййип атландырмак мүмкин болмаса-да, олар оны худайдан пес сөййәрдилер, йөне худайдан горкушларындан-да бетер горкярдылар. Ол өз гулларыны енчмекден айратын бир леззет гөрмейәрди ве оларың док хем сырдамы битин вагтларыны, оларың ягы йүзүне чыкып дуран вагтларыны гөренде онуң гөвни битйәрди. Онуң өзүниң гул агасының дурмуш абаданчылыгыны шол аламатлар аркалы кесгитлейәрдилер ахырын. Ол кәвагтлар олара гамчы билен тәлим берйәрди — мунуң өзи олара асыллы тәсир етирйәр диййип ынандырярды — йөне велин онуң бендиванларының эндамында зарплы урлан гамчының хич бир галдыран ызыны тапмак болмаярды, эмма Миссисипи штатының гул эелериниң өңъетен хер бири бу барада асла-да өвнүп билмез.

Шонуң ялы «гөрелдели» хожайының бар еринде хеммелериң кейплериниң көкдүгини ве хатда бендиванларың-да умумы шатлыга гошулып, шадыян варсакы урмага башлаяндыкларыны гең гөрмек герекмишми нәме!

Йөне велин ачыкгөвүнлилик чагы узага чекмеди. Онуң әзи дуйдансыз кесилди, өзи-де оны деӊ пайлашанларың гүнәси билен дәлди: олара баглы болмадык ягдайлар себәп болды.

Хәлки нәтанщың өңүнден гөрүп айдышы ялы, серви агаҗы хениз гөрүнмәнкә гүн булуда гизленди.

Шейле-де болса онуң өзи ынҗалыксызлык дөретмели дәлди: арканың ызы өңкүси ялы говы гөрүнйәрди, шонуң үчинем гүне салгыланмагың зерурлыгы ёкды. Эйсем-де болса, асманың йүзүни гаплап алан булутлар ёлагчылара җуда ярамаз тәсир этди.

— Эййәм агшам иңрик гаралды диййип пикир этмек болҗак — диййип, плантатор алтын сагадыны чыкарды — өзи велин хениз яңы сагат үч болупдыр. Бизиң багтымыз гетирип, шол яш йигит көмек берәйди хернә. Эгер шол болмадык болса, биз шу янан чөлүң ичинде тә гүн батянча-да энтәр йөрердик. Бу гиже гөни күлүң үстүнде ятмалы болардык өйдйән...

— Бай, дүшегимиз-ә гап-гара боларды! — диййип, Генри гүррүңе хас шадыян хәсиет бермек үчин дегишме әхеңи билен сесленди. — Бай, мен-ә горкунч дүйшлер гөрердим-ов, гиже шейдип ятмалы болан болайсак дагы диййән-ә!

— Менем гөрердим — диййип, уясы тутының аңырсындан гөрнүп ве узаклара назар айлап, үстүни етирди. — Маңа довзахдакы Плутон[1] билен Прозерпинаның[2] гөрүнҗегине өзүм-ә ынанярын.

— Хи-хи-хи! — эдип, плантация китапларында Плутон Пойндекстер дийлип хасаба алнан гара фургончы йыршарды. — Мисса Луи шу гара прерияда мени дүйшүнде гөржек экени! Ине гең дийсең гең зат. Хи-хи-хи!

[1] Плутон — гадымы грек мифологиясында довзах худайы.
[2] Прозерпина — довзах худайының аялы.

Шол гүррүң вагтында атыны сүрүп гелен капитаның:

— Яман ир гүлүшйәрсиңиз — диен тутук сеси эшидилди. — Середиң, догрудан-да, сиз шу гара чөлде гиже ятмалы болаймаң! Мунданам бетер ене нәмедир бир зат болмаса-ха не ягшы.

— Сен бу айдяның билен нәме диймекчи болян, Каш? — дийип, плантатор оңа йүзленди.

— Дайы, мен шол йигитсумагың бизи алдаданлыгыны айтмакчы болян. Мен энтек оны бей дийип тассыклап билҗек дәл велин, йөне ишимиз эрбетлеҗеге меңзейәр. Биз эййәм бәш милденем көп... алта голай ёл гечдик диймек болҗак, эмма ханы онуң айдан сервүси нིредемиш? Мениң гөзүмем илиңкиден пес-дир өйдемок, эмма хер нәче узага серетсем-де, мениң гөзүме илен хич хили агач болмады.

— Йөне ол бизи нәме үчин алдатсын ахыры?

— Хә, «нәме үчинми»! Гепем алдамак үчин онда себәп гыт дәлдигинде-дә.

Каретадан:

— Хич болманда шолардан бирини бизе айдып бер — диен күмүшлеч сес яңланды — биз хөвес билен диңләрис.

— Дагы нәме: ол бисырата дегишли болан затларың хеммесини-де сен айратын хөвес билен диңләрсиң-ле — дийип, Колхаун кинаялы җогап берди. — Эгер мен өз пикиримдәки затлары айтсам велин, сен өзүңе хәсиетли болан дөзүмсизлик билен меңкини ялан ховсала дийип атландырарсың!

— Ол сениң айтҗак задыңа баглы болар, мастер Кассий. Мениң гөвнүме-хә, сениң бизи сынап гөрмегиң герек. Сен харбы адам хем теҗрибели сыяхатчы болуп-да, ялан ховсала дүшерсиң өйдүп билмерис ахыры!

Колхаун шеребели киная дүшүнди, өзи-де шондан артык дүшүндириш бермекден сакланса-да сакланҗакды велин, Пойндекстер хем аяк депип сорады дурды.

— Эшидйәрмиң, Кассий, дүшүндир ахырын, нәме геп бар? — дийип, плантатор чынлакай әхеңде сорады. — Сениң бизе айданларың йөне-мөне зада меңзәнок. Бизе ялңыш ёл салгы бермек билен, ол яш йигидиң нәме максадының болмагы мүмкин?

— Ай, нәме, дайы... — дийип, Колхаун озалкысы ялы гызмачлык этмән айтды. — Мен ончасыны тассыклап айдамок, мен йөне өз чакламамы айдян.

— Нәхили чаклама?

— Ай, болуп билмеҗек зат бармы нәме! Бу прерияда кервенлериң үстүне, онда-да диңе бизиңки ялыларың дәл, эйсем бизиңкә гөрә хас гүйчли кервенлериңем үстүне чозулян вагты сейрек болмаяр — талаялар, өлдүрйәрлерем.

— Худай саклаверсин-ей! — диен болуп, Луиза ялан горкы билен сесленди. Пойндекстер болса:

— Индейлерми? — дийди.

— Индейлериңем болян вагты бар, йөне көпленч ак тенлилер өзлерини индейлер эдип гөркезйәрлер, өзи-де еке бир мек-

сикалылар хем дәл. Бейтмек үчин диңе аз-маз гоңур ренк, ябының гуйругындан эдилен парик, келләңдәки шляпаңа санчмага бирнәче елек хем-де көпрәк бихаялык герек. Эгер бизи «ак индейлер» бандасы талайса — бу болса бир я-да ики гезек болан зат дәл — онда биз өзүмизден башга хич кими гүнәкәрләп билмерис: биз илкинҗи душ гелен адама садалык билен ынанҗанлык эденимиз үчин теммимизи чекерис.

— Тоба худайым, Кассий! Мунуң өзи чынлакай гүнәлемек боляр ахырын. Нәме, сен шол курьер — эгер ол хакыкатдан-да курьер болса — бизи алдап дузага салмакчыдыр диймек ислейәрмиң?

— Ёк, дайы, мен бей диемок. Мен йөне шолар ялы затларың озал боландыгыны айдян; онуң бизи алдава салян болмагы-да мүмкин...

— Мүмкин, эмма эхтималлыгы аз — диен шеребели хем кинаядан долы сес каретадан яңланды.

Бирнеме өңден барян-да болса, әхли гүррүңи эшиден Генри:

— Ёк — дийип сесленди — сениң мүңкүрлигиң адалатсыз, Кассий! Оның төхмет. Оны мен саңа субут эдибем билерин. Ханы шо тая бир серет.

Йигдекче өзүниң өңүрти үнс билен гөзден гечирен задына, ёданың гапдалындан гөрүнйән зада бакан элини узадып, атыны саклады. Ол сүтүн шекилли кактусды; онуң гөм-гөк, ширели били ода янман сакланыпдыр.

Эмма Генри Пойндекстер ёлагчыларың үнсүни ол өсүмлигиң өзүне дәл-де, эйсем онуң шахаҗыкларындан бирине сүнҗүлип гейдирилен кичеңрәк ак карточка бакан гөнүкдирди. Медениетли җемгыетиң дәплери билен таныш адам онуң визит карточкасыдыгыны бада-бат аңлаҗакды.

Йигдекче онуң янына атыны сүрүп барды-да:

— Онда нәме языландыгыны бир гөрелиң — дийди; ол сесли окады: — «Серви гөрүнйәр».

— Ханы? — дийип, Пойндекстер сорады.

— Бу ерде элиң сураты чекилипдир — дийип, Генри җогап берди. — Бармагың кипариси гөркезйәнлигине шек-шүбхе ёк.

Хеммелер карточкада гөркезилен тарапа серетмәге дурды.

Эгер гүн ягты салып дуранлыгында кипариси илкинҗи гезек середенинде-де гөрмек болҗакды. Эмма яңырак хем гөм-гөк болуп дуран асман хәзир гуршунсов-чалымтыл реңке өврүлипди, шонуң үчинем ёлагчылар хер нәче җаныгып серетселер-де, гөзъетимде агаҗың башына меңзейән зат гөрүнмейәрди.

— Шол ерде-хә хич зат ёк — дийип, Колхаун ынамлы әхеңде айтды. — Мунуң шол сергезданың тәзе тапан мекирлигидигине велин гөзүм етик.

Оңа йыгы-йыгыдан гаршы чыкян сес:

— Сен ялңышярсың — дийип җогап берди. — Дүрби билен серет. Сениң шол аҗайып гөречлериң саңа дөнүклик этмейән

болса-ха, сен гөзъетимде агаҗа меңзеш, бейик агаҗа меңзейән бир задың бардыгыны гөрерсиң — шол серви болса герек. Мен Луизиананың батгалыкларында хич хачан серви агаҗыны гөрмәндим ахырын.

Колхаун Луизаның элинден дүрбини алмак ислемеди, Луизаның догры айдяндыгыны ол билйәрди, шоңа гөрә-де оңа артыкмач субутнаманың гереги ёкды.

Онсоң Пойндекстер дүрбини алды-да, оны өзүниң узакдан гөрмезек гөзлерине лайык дүзетди ве прерияның үстүнден селеңләп гөрүнйән сервини ач-ачан гөрди-де:

— Догры, серви гөрүнйәр — дийди. — Нәтаныш пәк йүрекли адам экени. Сен оңа адалатсыз гараярсың, Каш. Ол бизиң башымыза бейле-бейле оюн салар өйдүп башдан хем гөвнүме гетиремокдым... Эшидйәңизми, мистер Сансом! Фургончылара буйрук бериң — ёлы довам этдирмек герек.

Колхаун гахар билен атыны дебсиләп, чөлүң угры билен ат гойды; ол инди гүрлешмек-де ислемейәрди, өз ёлагчыларының арасында сакланмак-да ислемейәрди.

— Генри, шол карточканы әбер, менем бир гөрейин — дийип, Луиза ювашҗа айтды. — Мен өзүмизе шейле көмек берен шол пейкамҗыгы гөрмек ислейәрин. О тайдан айыр оны — биз агаҗы гөренимизден соң оны кактусда галдырып гитмегиң гереги ёк.

Генри өз уясының айдан затларының гизлин сырының бардыгы хакында азаҗык-да ойланман, онуң хайышыны ерине етирди.

Ол барагадан карточканы кактусдан алды-да, оны Луизаның дызының үстүне оклап гойберди.

Гыз онуң бейлеки йүзүне язылан ады гөрүп:

— Морис Җеральд! — дийип пышырдады. — Морис Җеральд! — дийип, карточканы гурсагында гизлемек билен, толгуна-толгуна гайталады. — Сен хер ким болсаң-да, сен нереден гелен болсаң-да, сениң ёлуң ханҗак болса-да, сен нәме кәрде болсаң-да, шундан бейләк икимизиң ыкбалымыз бир болмалы! Мен муны дуйярын — мен муны үстүмдәки асманы гөршүм ялы, өрән магат билйәрин! Бә-ә, гөр, нәхили хайбатлы асман! Мениң нәбелли ыкбалым хем шу хили болмазмыка?

IV бап

ГАРА НОРД

Луиза өзүниң дүйшде гөрүнйән ялы пикир-дуйгуларына майыл болуп, гөйә җадыланан ялы халда отырды. Ол өзүниң инчемик бармаклары билен икиян чекгесини гысярды велин, рухуның бүтин гүйҗи гечмише дүшүнмәге ве гелҗегиң җуммушине аралашмага гөнүкдирилен ялы болуп гөрүнйәрди.

Йөне велин онуң арзув йүвүртмелериниң арасы тиз вагтдан үзүлди. Гыз ховсала гатышыклы гыкылыкларьı эшитди.

Луиза доганыының ынжалыксызланян сесини танады:

— Серет, атам! Нәме сен шолары-да гөреңокмы?

— Нирeде, Генри, нирeде?

— Хо тайда, фургонларың ызында... Инди гөрйәң герек?

— Хә, мен бир затлары-ха гөрйән велин, йөне мен онуң нәмедигини сайгарып билемок. Оларың гөрнүши-хә неме ялы... — Пойндекстер минутлыкча салым алжыраңны халда сакланды.— Догрудан-да, мен-ә нәме-нәмедигине дүшүнип билемок...

Бу элхенч хадысаны гөрүп, каретаның янында жемленен мәрекәниң арасына гошулмага кайыл хәсиетде песе гачан Колхаун:

— Сув түвелейими? — дийип ятлатды... — Эмма ол-а болуп билмез — биз деңизден кән узакда ахырын. Оларың прерияда пейда болянына мен хич хачан эшитмәндим.

— Хер нәме болян болсалар-да, өзлер-ә сүйшйәр — дийип, Генри айтды. — Середиң! Олар бири-бирине якынлашяр-да, ене айрылышяр. Эгер сүйшмейән болсаларды, онда олары гара мер-мер дашындан эдилен эгирт улы ядыгәрлик хейкели дийсеңем боларды.

— Әпет дөвлерми я-да шейтанлар! — дийип, Колхаун гүлен болды. — Эртекилердәки әпет дөвлер шу элхенч прерия гезеленже чыкыпдырлар өйдйән.

Болса-да, озалкы капитан өзүне зор салып, дегшен болмага өзүни межбур эдйәрди. Галан бейлеки адамлар ялы, ол хем бир эрбетлигиң боларындан хедер эдйәрди.

Гең гөрмелем дәлди.

Демиргазык тарапдан прерияның үстүнде бирнәче гап-гара сүгүн пейда болды. Оларың белли бир формасы ёкды ве улулык хем гөрнүш тайындан зол үйтгәп дуряpдылар; олар бирден-ә гымылдаман дурлар, бирденем хайсыдыр, бир элхенч тансчының фантастики кешбинде, конькили тыпян әпет дөв ялы, бири-бирине бакан товланжырашып ве эглишип, күле дөнен ериң үстүнден сүйшйәрди. Ченден чыкма меслигиң техас прериясында пейда болан варрай-шаррайлыгында гөдек танс эдйән легендар пәлванлары гөз өңүне гетирип гөрәйиң.

Ёлагчыларың хич бирине белли болмадык бу гөрлүп-эшидилмедик хадысаны гөренлеринде оларың улы алжыраңнылыга дүшмеги тебигы затды. Нәме-де болса бир тебигы беланың абаның гелйәндигине оларың хеммеси ынанярды.

Шол нәбелли гаралар гөрнүп башлан бадына кервен сакланды; пыяда йөрейән негрлер-де, фургончылар-да горкуларына гык-да-бак болушдылар; ябылар горкудан яңа сазанаклашып кишңешдилер; гатырлар бир эрбет хайкырышды.

Гара минаралар тарапдан сувуң шаглавугының гүззүлдисине чалымдаш бирхили гүввүлди гелйәрди, вагтал-вагтал гүввүлдиниң арасы билен түпең атылян я-да узакда йылдырым чакып гөк гүрлейән ялы таркылдылар болярды.

Гуввүлди гүйжейәрди, хас айдың эшидилйәрди. Нәбелли ховп якынлашярды.

Ёлагчылар горкуларындан яңа доңан ялы болуп галдылар, Колхаун-да шолардан тапавутланмаярды — онуң инди дегишмек ядына дүшмейәрди. Хеммәниң гөзи асманың йүзүни гаплап алан гуршун реңк булутлардады ве гөйә ёлагчылары мынҗыратмак үчин якынлашян шол гара әпетлердели.

Шол алдаҗы минутда бирденкә бейлеки тарапдан бир гыкылык эшидилди велин, ол ховсалалы болса-да, сесиң өзи гараз көшешдирижиди.

Ёлагчылар өврүлип середенлеринде өзлерине бакан бир атлының йүзин салып гелйәнини гөрдүлер.

Ябысы эдил газаның гарасы ялы гап-гарады, онуң үстүндәки адам хем йүзүне-гөзүне деңич гара чорды. Йөне велин шонда-да оны танадылар: ол хәлки арканың ызы билен ёл гөркезип гиден нәтанышды.

Каретадакы гыз оны илден өңүрти танады.

Кервене якынлашан бадына нәтаныш:

— Өңе! — дийип гыгырды. — Өңе, өңе! Мүмкин болдугыча тизрәк...

— Бу нәме болдугы? — дийип, жуда горкан плантатор алҗыраңңы ягдайда сорады. — Бизиң үстүмизе ховп абанярмы?

— Хә. Мен сизиң яныңыздан гиден вагтымда бейле зада гарашмаярдым. Диңе деряның боюна етенимден соң ховплы аламатлары гөрдүм.

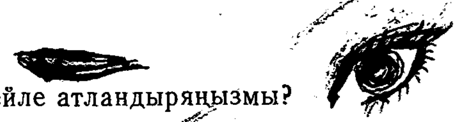

— Нәмәни, сэр?

— Норды.

— Сиз апы-тупаны шейле атландыряңызмы?

— Хә.

— Деңиздәки гәмилер үчин ховплы болаймаса, нордуң ховплы болуп билйәнини мен хич хачан эшитмәндим — дийип, Колхаун ара гошулды. Онуң ичинден гечип барян совугы алып гелйәнини, элбетде, мен билйәрин, эмма...

— Диңе бир совугы дәлдир, сэр. Эгер сиз ондан басымрак гизленмәге ховлукмасаңыз, онуң хас эрбедрәгини гетирмеги-де әхтималдыр... Мистер Пойндекстер — дийип, ол атлы плантатора сабырсызлык ве тутанъерлилик билен йүзленди. — Сиз хем-де сизиң адамларыңызың хеммеси ховп астында. Норд хемише бейле горкулы-да болмаяр, эмма шу гелйәни велин... Середиң! Сиз шол гара түвелейлери гөрйәңизми?

— Биз олара середйәрис-де, оларың нәмедигине дүшүнип билемзок...

— Олар харасат бушлукчысыдыр, оларың бир өзлери бейле бир ховплы дәл. Эмма холха, шо тая середиң... Асманың йүзүни тутуп гелйән шол гара булуды гөрйәңизми?.. Сиз шондан горкмалы, шондан! Мен сизи горкузмакчы дәл, йөне велин онуң өлүм гетирйәндигини айтмалыдырын. Ол бәрик сүйшйәр. Диңе чалтрак гымылдамак билен халас болмак мүмкин. Гыссаның, ёгсаң

соң гич бор. Ене он минутдан ол шу тайда болар — онсоң велин... Тизрэк, сэр, ялбарярын сизе! Өз сүрүҗилериңизе буйрук бериң, гой, гатырлары эллеринде барыны гайгырман сүрсүнлер. Асманың өзи сизе перман эдйәр!

Бу тутанъерли талапа табын болан плантатор кервени аяк алдыгына сүрмели дийип буйрук берди.

Хайванлары-да эдил адамлар ялы габап алан элхенчлик гамчы уланмагың герек дәлдигини гөркезйәрди.

Карета хем-де атлылар озалкылыгы ялы өңден барярды. Нэтаныш болса кервене гөзегчилик эдйән шекилде ызракдан гелйәрди.

Вагтал-вагтал ол атының башыны чекйәрди, ызына гөз гездирйәрди, хер гезек хем барха бетер галагоплук гөркезйәрди.

Оны аңлан плантатор онуң янына атыны сүрүп барды-да:

— Ховп хениз гечип гиденокмы? — дийип сорады.

— Гынансам-да, Сизи көшешдирер ялы зат айдып билҗек дәл. Мен елиң өзи угруны үйтгедер өйдйәрдим.

— Ел? Мен хич хили ел гөремок-ла?

— Бу ерде дәл. Холха, о тайда элхенч харасат туряр, өзем гөни бизе бакан гелйәр. Эй таңрым, ол бичак чалт гелйәр! Биз янан чөллүкден чыкып етишҗек дәл өйдйән... Сизиң гатырларыңызы ене-де хас гатырак чапдырып болмазмыка?

— Ёк, олар онсуз-да эййәм ысгындан гачып баярлар.

— Бейле болса-ха харасат бизиң үстүмизи басар өйдүп горкярын...

Шу хили эрбет чакламаны айтды-да, атлы ене бир гезек ызына өврүлди ве гара түвелейлериң херекет тизлигини кесгитлейән ялы гөрнүшде олары сынлады. Йыгыртлар нэгилеликден хас ымыклырак задың бардыгындан хабар берйәрди. Ол:

— Хэ, инди гич! — дийип сесленди-де, өзүниң гөзегчилик этмегини бирден гойды. — Олар бизден хас тиз сүйшйәрлер, хас тиз... Олардан гутулмага умыт галмады!

— Тоба худайым, сэр! Ховп бейле улумы? Ондан гутулмак үчин хий, элимизден гелҗек зат ёкмы инди?— дийип, плантатор сорады.

Нэтаныш бада-бат җогап берэймеди. Ол гөйә җаныгып бир задың пикирини эдйән ялы, аз салымлыкча сесини чыкармады —ол инди асмана серетмесини гойды, онуң назары фургонлары серменеклейәрди.

— Хич бир ынам ёкмы инди? — дийип, плантатор ене гайталады.

— Бейле дәл, бар! — дийип, нэтаныш шадыян җогап гайтарды; онуң келлесине оңат бир пикир гелен ялы гөрүнди. — Ынам бар. Мен ол хакда озал ойланмандырын. Биз харасатдан араны ачып гидип билмесек-де, ховпдан совлуп билерис. Тизрэк, мистер Пойндекстер! Ябыларыңдыр гатырларың келлелерини бир зат билен долаң дийип өз адамларына буйрук берип, шейт-

месеӊ хайванларыӊ гөзлери гапылар, өзлерем дәлирән ялы болар. Ерган-япынҗалар, яглыклар — хеммеси дереге ярар. Шоны гутаранларындан соӊ, гой, өзлерининем хеммеси фургонлара мүнсүнлер. Йөне үстүне атынан басыргылары хемме тараплайын берк япылгы болсун. Каретаныӊ аладасыны өзүм эдерин.

Шу хили гөркезмелери беренсоӊ, атлы өӊе бакан ат гойды, шол вагт Пойндекстер гөзегчи билен билеликде фургончылара зерур гөркезмелери берйәрдилер.

Нәтаныш Каретаныӊ янына дазырдап барып, ягдайыӊ мүмкинчилик бершине гөрә, мүмкингадар мылайымлык билен:

— Ханым, сиз әхли тутуларыӊызы япмалы боларсыӊыз. Сизиӊ пайтунчыӊыз карета гирсин... Сизем гириӊ, җенаплар — дийип, ол Генри билен Колхауна ве шол вагт гелип етишен Пойндекстере йүзленди. — Ер хеммәӊизе етер. Йөне тизрәк болуӊ, ялбарярын сизе! Вагты әлден бермәӊ. Бирнәче минутдан үстүмизде харасат гопар.

— Ери, сизиӊ өзүӊиз нәтмекчи, сэр? — дийип, Пойндекстер өзлерини шунча бела-бетерлерден дындармак үчин элинден геленини гайгырмадык адам хакында түйс йүрекден аладаланмак билен сорады. — Сиз нәтмекчи?

— Мениӊ гайгымы этмәӊ: мен гелйән задыӊ нәмедигини билйәрин... Онуӊ билен биринҗи гезек душушамок... Гизлениӊ,

гизлениң, ялбарян сизе! Еке секунды-да элден бермәң. Сиз онуң уввулдысыны эшидйәңизми? Үстүмизи тозан булды басманка, тизрәк болавериң!

Плантатордыр Генри деррев атдан дүшүп, карета гирди. Колхаун ат үстүнде отурмагыны хөтҗетлик билен довам этдирйәрди. Нәме үчин ол хайсыдыр бир хыялы ховпдан горкмалымыш, эйсем мексикан геймли бу адамың өзи нәме үчин гизленмейәр?

Нәтаныш адам гөзегчи Сансома-да өңъетен фургона мүнмеги буюрды, ол өзүне эдилен теклибе гепсиз-гүррүңсиз боюн болды. Инди өзи хакында-да ойланса болҗакды.

Яш йигит эере беркидилги чәкменини алагадан язды, оны атының келлесине бүреди, уч-гыракларыны бойнуна дүйрүп, дашындан йүп билен сарап даңды. Шондан пес болмадык чаласынлык билен-де өзүниң хытай йүпегинден эдилен шарфыны чөзләп алды-да, бир ужуны лентасына гысдырып, шляпасының дашындан айлап сарады ве бейлеки ужуны ашак гойберди — шейлелик билен йүпекден эдилен шарф гадымы демир папак ялы бир зат болды дуруберди.

Йүзүни долы япмазындан озал ене бир гезек карета бакан өврүлди ве Колхауның хенизем ат үстүнде отурандыгыны гөрүп гең галды. Бу адам барада өз калбында биыгтыяр дөрән гөвнүгечгинлигине гараман, нәтаныш тутанъерли айтды:

— Гизлениң, сэр, ялбарян сизе! Болмаса-да, ене он минутдан соң сиз дири галмарсыңыз.

Колхаун боюн болды: абанып гелйән харасадың аламатлары бичак улуды; ол билгешлейин ховлукмадыксыран болуп, атдан дүшди ве тутулары берк тутулгы каретаның пеҗасы астына сүмүлди.

Шондан бейләк нәме-нәмелериң болуп гечендигини язып беян этмек өрән кын. Тебигы беланың турзан ойнуны гөрен ёкды, чүнки оңа серетмәге милт эдип билен адам болмады. Эгер оңа серетмәге милт эден адам болаянда-да, онуң гөрүп билҗек зады болмазды. Гатырларың келлесине одук-будук долап даңанларындан бәш минут геченсоң, кервени гөзедүртме гаранкылык гаплап алды.

Ёлагчылар харасадың диңе илки башыны гөрүп билдилер. Абанып гелен түвелейлериң бири фургоның үстүнден гелип, гойы гара тозан болуп яйрады велин, ылла диерсиң, асмандан дәрили ягыш ягып башлана дөнди. Эмма бу энтек диңе башлангыҗыды.

Азаҗык салымлыкча ягтылык гөрүнди-де, ёлагчыларың үстүне гызгын хова лаплап урды велин, эдил полат эредилйән пеҗиң агзындан чыкян ховур ялыды. Ондан соң буз ялы, доңдурып барян совук ве көвсарлап урян ел сыкылыкдыр уввулды билен шувлап башлады, онуң гулагыңы гапып барян уввулдысы шейле бир элхенчди велин, хамала диерсиң, Эолуң[1] әхли турбалары

---

[1] Эол — грек мифологиясында елиң худайы.

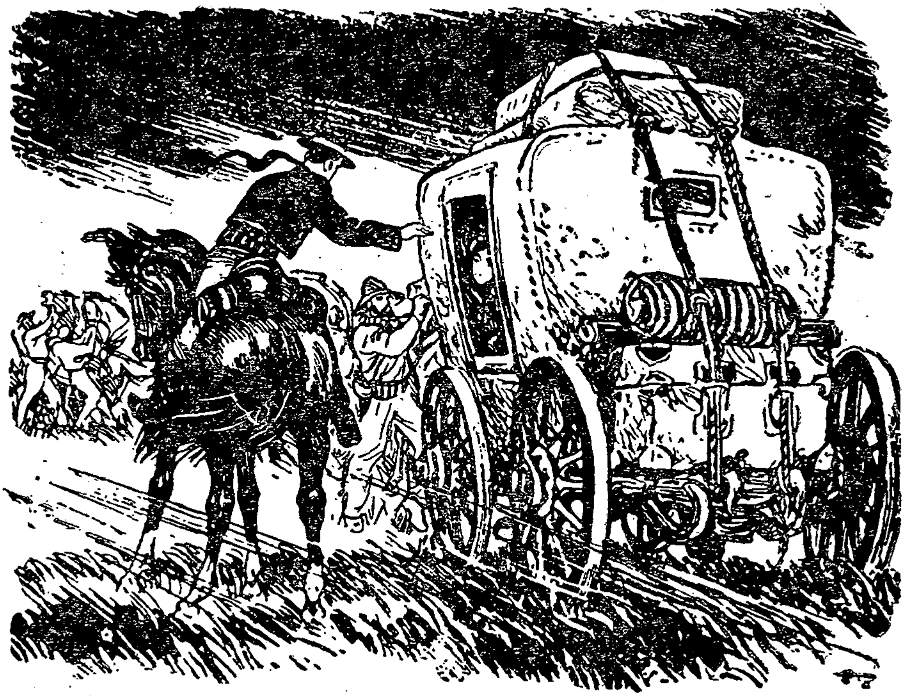

Харасат Патышасының пейда боландыгыны хабар берйән ялыды.

Гөз ачып-юмасы вагтың ичинде Норд кервениң үстүни басды, ине онсоң ёлагчылар суптропики прерияның текизлигинде аяк чекип, Буз деңзиндәки бузлы даглары доңдуран аяз ялы, чапгын совугың демине дүшди.

Харасат фургонларың депесинден гүззүлдәп инен вагтда хемме зады түм гараңкылык өртди ве елиң сыкылыгындан хем-де онуң гүңлеч уввулдысындан башга зат эшидилмейәрди.

Гатырлар хайван дуйгусы билен оңа бакан арт тарапларыны өврүп, үмсүм дурдулар. Каретада ве фургонларда ховсалалы геплешйән адам сеслерини харасадың уввулдысы басярды.

Ыш барының хеммеси петикленгиди, себәп дийсең, галың матадан басыргының ашагындан келләңи чыкардыгың демигиң өлмегиң даш дәлди. Хованың йүзи янан прериядан елиң гөтерен ве ажал гетирижи овнук тозана өврүлен күлден хырын-дыкынды.

Ховадакы күл булуды бир сагатдан-да көпрәк вагтлап думлы-душы гаплап дурды; ёлагчылар шол вагтың ичинде дашарык бойнуны узадып билмән отурдылар.

Ахыр соңы каретаның тутусының эдил алкымында нэтанышың сеси эшидилди.

— Инди чыкайсаңыз-да болар — дийип, ол өз йүзүнден йүпек шарфыны сырып айырды. — Харасат диңенок, ол сизиң ёлагчылыгыңыз тамамланянча, асла ене үч гүнлэбем айрылып гитмез. Йөне инди ондан горкасы зат ёк. Күл дуршуна сырылып сүпүрилди. Ол өңе бакан сырылып гитди, эйсем-де болса, Рио-Грандэниң бу тарапы боюнча сиз онуң ызындан етип билмесеңиз герек.

— Сэр — дийип, плантатор каретаның басганчакларындан ашак ховлукмач дүшүп гелшине айтды: — биз сизе миннетдар...

— ...дири галанымыз үчин! — дийип, Генри герекли сөз тапмак билен сесленди. — Сэр, сиз бизе өз адыңызы айтмак биленем бизе хормат эдерсиңиз дийип ынанярын.

— Морис Жеральд — дийип, нэтаныш жогап берди. — Йөне велин көпленч фортда маңа Морист-мустангер[1] диййэрлер.

— Мустангер! — дийип, Колхаун йигренч билен самырдады, йөне велин шейле ювашжа самырдады, оны диңе Луиза эшидип билди.

«Бар боланы бир мустангер экени» дийип, аристократ Пойндекстер өз ичинден өкүнди.

— Инди мениң сизе герегим ёк. Ёлы сиз инди менсизем хем-де мениң урганым болмаса-да тапарсыңыз — дийип, мустангер айтды.— Серви агаҗы гөрнүп дур, гөни шоңа бакан сүрүбериң. Дерядан гечениңизден соң, сиз фортуң депесинде галгап дуран байдагы гөрерсиңиз. Сиз иңрик гаралмазындан өңинчэ ёлуңызы тамамларсыңыз. Мен ховлугярын, шонуң үчинем сиз билен хошлашмалы болжак.

Эгер биз довзах атыны чапып йөрен шейтаны хыялымызда суратландырып билсек, онда Морис-мустангер плантаторы ве онуң ёлагчыларыны икинжи гезек ташлап гиден вагтында оны хас анык гөз өңүне гетирип билерис.

Йөне велин онуң күле гаралан йүзи-де, онуң сыпайы дэл хүнэри-де Луиза Пойндекстериң янында оны азаҗык-да песе гачырып билмежекди — мустангер ол гызың йүрегини эелэпди.

Луиза онуң адыны эшиден вагтында шол карточканы гурсагына басыпды ве чуң пикириң арасында гызың диңе бир өзүнден башга хич ким эшидип билмез ялы, шейле бир ювашжа пышырдапды:

— Морис-мустангер, сен креолканың йүрегини эеледиң! Эй, худайым, эй, худайым! Ол Люцифере[2] жуда гаты меңзейэр, эйсем мен оны йигренип билеринми!

---

[1] Мустангер — мустанг дийилйэн ябаны ябылары аркан билен тутян адам.

[2] Люцифер — роваят боюнча, худайың гаршысына гозгалаң эден ве довзаха ташланан перишде.

V бап

МУСТАНГ ТУТЯН АВЧЫНЫҢ ӨЙИ

Рио-де-Нуэсес (Хоз) дерясының өз сувларыны йүзлерче чешмежиклерден ве булаклардан йыгнаян еринде, оларың гөйә улы бир агажың шахажыклары ялы болуп, картаның йүзүни пишик дырначаклана меңзедйән еринде бичак гең-энайы гөзел гөрнүшлер яйлып ятыр. Онуң өзи байырлык прерия болуп, онда дагыньк гөгерип отуран дуб хем хоз агачларының жеңңеллери кенар якасы билен кә мунда, кә онда узалып гидишлерине бүтеви бир гөк токай мейданыны эмеле гетирйәрлер.

Ол токайың кә ерлери гүр агачлыга өврүлйәр, онда болса акацияларың дүрли гөрнүшлериниң арасы билен копай бальзамы, креозот гырымсы агачлары, ябаны алоэ өсйәр; ол ерде өрән сейрек душ гелйән цереус өсүмликлери, хер дүрли кактуслар, агач гөрнүшли юкка өсүмлиги ялы улулы-кичили дарагтлар хем габат гелйәрди.

Ол тикенекли агачлар дайханың гөзүни гувандырмаяр. Себәп дийсең, олар көпленч аррык ерлерде гөгерйәрдилер; йөне ботаник я-да тебигаты сөйүжилер үчин велин бу ерлерде гызыклы затлар көп боляр — айратын-да цереусың эгирт улы ак гүллери пажарлап ачылан вагтларда я-да фукиера агажы гырымсы агачлардан эрс-мерс ёкары сайланып, өзүниң ажайып ал-гызыл гүллерини байдак герилен ялы эдип яйрадып гойберен махаллары бичак говы болярды.

Ол желегайларда хасыллак мес ерлерем барды, хекли-гара топрак ерлерде индей сабын агажы, хоз агажы, вязь, дуб агачларының бирнәче гөрнүшлери ялы пажарлап өсйән япракман бейик агачлар хем өсйәрди, кә ерлерде кипарисдир дереклерем душ гелйәрди; ол токай дүрли өвүшгинде гөк өвсүп отырды, шоңа гөрә-де оны гөзел токай дийип адалатлы атландырмак болжакды.

Ол ерлериң чешмелери дурнаң гөзи ялы дуруды — олар асманың мержен мавулыгы билен өвшүн атярды. Булутлары хич хачан гүнүң, айың ве йылдызларың өңүни габамаяр диймек болжакды. Бу ерде кесел диен задың нәмедигини биленоклар, бу абаданлык патасыны алан ерлере ёканч кеселлериң хич бири-де аралашып билмейәрди.

Эмма бу ерлере хениз цивилизленен адам гөчүп гелмәндир, шоңа гөрә-де, хенизем шол өңкүлиги ялы, диңе гызылмеңиз команчилер[1] чолашыклы токай ёдаларындан гечип билйәрдилер, онда-да диңе ата чыкып, Ашакы Нуэсес я-да Леона илатларының үстлерине таланчылык чозушлар эден вагтларында гечйәрдилер. Бу хили чола ерлери ябаны хайванларың өзлерине мекан тутунмаклары гең зат дәлди. Шу ерлердәки ялы көп сугун-

---

[1] Команчилер — индей тайпаларының бири.

лары ве тез антилопалары сиз бүтин Техасың хич бир ериндедe тапмарсыңыз. Нирә барсаңыз өңүңизден товшан туруп гачар; ябаны доңузлар, алажагөзенлер, алакалар бирнеме сейрек душ гелйәрди.

Овадан алажа гушлар гөрнүши жанландырярды. Беденелер ганатларыны шыггылдадышып асмана гөтерилйәрди; әпет дaззаркел ховада ганат яйярды; улы гушларың бири ябаны хинд товугы хоз. жеңңеллигиниң гырасында өзүниң ялпылдавук петекесини гүне чойярды. Тозгалы акацияларың арасында болса тикинчи-гушуң узын, гайчы ялы гуйругы гөзе каклышып гидйәрди, ерли авчылар оны «женнет гушы» дийип атландырярдылар.

Овадан-овадан кебелеклер ганатларыны пелпелледип, кә ховада гаймалашярлар, кә гүлүң үстүнде дынч алярлар велин, шонда гүлүң япрагы ялы болуп гөрүнйәрлер. Әпет-әпет махмаллач бал арылары өзлеринден ончаклы улы болмадык калибри диен гушжагазлар билен сүйжи шире хукугы угрунда бәсдешлик этмек билен, гүллейән гырымсы агачларың арасында гүжлейәрдилер.

Эмма бу гөзел ерлериң әхли жандарлары бейле бир зыянсыз хем дәлди. Әхли Демиргазык Американың хич бир ериндеде хащылдаян йыланларың хич бири өзлериниң улулык мөчбери боюнча бу ердәкилере асла тай гелип билмез; ол йылан хас-да ховплы Мокасин йыланы билен бирликде гүр отуң арасында гизленйәр. Бу ерде әпет улы зәхерли мөйлер, ичянлар чакяр; кыркаяк болса эндамындан йөрәп гечен бадына соңы эрбетлик билен гутарян ысытма тутдурып билйәр.

Деряларың токайлы кенарларында ала оцелот, пума[1] ве оларың кувватлы ковумларындан бири ягуар ялы йыртыжылар айланышып йөрдүлер; йыртыжының яйран ерлериниң демиргазык серхеди хут шу ерден гечйәрди.

Токай этеклериндәки чөплүклериң арасында Техасың хор, еке гезйән хем увламазак мөжеги гизленйәрди, онуң ковумдашы болан горкак койотлар ачык текиз мейданда сүрүси билен пелесаң урярдылар.

Бу прерияда, шу хили йыртыжы хайванларың алакжап йөрен еринде, онуң сонарлы өри мейданларында әхли хайванларың иң асыллысы ве иң ажайып гөзели, адамың дөрт аяклы достларының иң пәхимлиси — гылял сүрүлери отлап йөрендир.

Адамың хөтжетлигини билмейән, уяндыр агыздырыгы ве эердир йүки гөрмедик ябаны хем азат хайван шу ерде яшаяр.

Йөне велин, хатда шу гораглы ерлерде-де ол жанаварлары өз гүнлерине гоянокдылар.

Адам оны-да тутуп элдеки эдйәрди. Ажайып ябаны бир ат шу ерден тутулыпды ве элдеки эдилипди. Ол ат авчысы яш йигит Морис-мустангерин элине дүшүпди.

---

[1] Оцелот ве пума (ягуар) гаплаң ковумындан болан йыртыжы хайванлар.

*
* *

Рио-де-Нуэсесиң гошантларының бири дурнагөз дуры сувлы Аламоның кенар якасында йөнекейҗе, эмма овадан өй барды, ол хем Техасда көп болан өзи ялы өйлериң бириди.

Ол агач гөрнүшли юкканың ортасындан дарка ики ярылып, диклигине ере какылан пүрслеринден гурналан, үчеги-де шол эпет гүлли агаҗың найза писинт япрагы билен өртүлен күлбеди.

Дирег-диварларының арасындакы ышлары гүнбатар Техасың дэплерине гөрэ палчык билен сувалман, эйсем күлбэниң ич йүзүнден ябының хамы тутулып, демир чүйлер билен чүйленмэн, эйсем мексика столетнигиниң узын тикенлери какылып беркидилипди.

Деря җүлгесиниң дашына җэхек болуп айланан җаранлар күлбе үчин гурлушык материалы болан агачлардан — юкка, агава ялы өсүмликлерден долуды; ашакда болса хасыллак мес топраклы җүлге бирентек миллик аҗайып токай билен басырылгы болуп, оларда тут, хоз агачлары ве дублар өсйэрди. Токай золагы, хусусан, деря җүлгеси билен чэкленйэрди; агачларын ёкары башлары җараның ёкары эрңегине зордан етйэрди.

Токайлык мейданын кэ ерлерине деря тарапдан улы болмадык өлеңликлер я-да мексиканларың «грама» дийип атландырян пашырдап дуран тер отлары билен басырылан саванналар аралашярды.

Дерянын эдил алкымындакы шол хили ярым тегелек мейданчаларың биринде бизиң язып беян эден йөнекейҗе җайымыз гизленип отырды; агачларын биллери токай театрынын үчегини саклап дуран ёгын сүтүнлери ятладярды.

Күлбе агачларын арасында саяда гизленип отырды. Бу хили гизлинҗе ериң өзи төтэнден сайланып тутулмадык ялы гөрүнйэрди. Оны диңе деря тарапдан, онда-да габат гаршысында дуран вагтыңда гөрмек болярды. Салынышының көнечеден гелен йөнекейлиги, солан реңклери оны хас-да гөзе илмезек эдип гөркезйэрди.

Өйҗагазың өзи улурак палаткадан зыят дэлди. Онуң бир диварында гурналан отянарының турбасыны хасап этмесең, гапысындан башга ыш берйэн ери ёкды. Гапысының агач рамасына ябы хамы тутулыпды ве шол хили хамдан эдилен халка — петле билен сөйэ даңлыпды.

Күлбэниң еңсе тарапында алты пүрс дикилип салнан ве үсти юкка япраклары билен басырылан бассырма барды, онуң дашына бир уҗы йөне гоңшы агачлара даңлып, кесе гойлан диреглерден кичеңрэк гораг эдилипди.

Бир акра чемеси токай участогының — күлбе билен дерянын керт кенарының аралыгындакы бөлегиниң дашына-да шонуң ялы гораг эдилипди. Шол гораглы участогын ашагындакы ер ат тойнакларының депгилемегинден яңа ойтум-ойтум ве гы-

зыл-дөржүк эдилипди ве кә ерлери дүйпгөтер демрикдирилипди; ол ериң коралдыгыны — ябаны ябыларың — мустангларың гетирилип сакланылян ятагыдыгыны аңламак кын дәлди.

Хакыкатдан-да шол дашы габалгы улы ятакда она голай ябы барды. Оларың ябаны, горкан гөзлери ве үчганаклап дурушлары якында тутуландыклары барада хем-де оларың эркинсизлиге өвренишмесиниң аңсат дәлдиги барада шүбхеленмәге ер гоймаярды.

Күлбәниң ичиниң сакланылышы кәбир аматлылыклардан ве зынат сөйүҗиликден махрум дәлди. Диварлары ялпылдап дуран юмшаксы мустанг хамларындан болан тутуш халы билен безелипдир. Гара, дор, меле хем ак гар ялы хамлары гөз гуваңдырярды: олары гөзеллик сөйән адамың сайлап аландыгы гөрнүп дурды.

Ичери гошы бичак йөнекейди: кровать — йүзүне ябы хамы чекилен агач эшек, шол нусганың кичелдилен гөрнүши болан ики саны күрси хем-де юкканың ёнулмадык тагталарындан гурналан йөнекей стол — ине, бар болан гошы. Бурчда икинҗи бир дүшеге меңзейән зат гөрүнйәрди — ол хем ябы хамларындан десгаландырылыпдыр.

Бу болгусызҗа күлбеде китаплы полкаларың, елек галамың, сыяның, хат язылян кагызың ве столуң үстүнде газетлериң гөрүнмеги дүйбүнден гарашылмаян зат болуп гөрүнйәрди.

Бу ерде диңе цивилизацияны ятладян дәл, эйсем хатда инчеден ызарламаны-да билинйәнлигинден хабар берйән башга-башга затлар хем: неписҗе телетинли сандыҗак, гоша түпең, уссат элден чыкан күмүш кубок, авчы кернайы ве күмүш җүрлевүк барды.

Ашакда нахар-шам энҗамларына дегишли бирнәче зат барды, галапын-да юка демирденди; бурчда тал чыбыгындан өрүлен себедиң ичинде уллакан чүйше болуп, онуң ичиндәки ичги Аламо дерясының сувундан хас гүйчлүрәк боларлыды.

Бу ердәки галан затлар хас ерликлиди: мексика затларыды, бейик гашлы эер, ябының гуйругындан өрүлип эдилен иришмели келлеки, шонуң ялы-да уян багы, иками я-да үч серапе бирнәче даңы чиг хамдан чекилер барды.

Мустангериң яшаян күлбеси шейлерәкди, онуң ичиндәки өй гошлары шейле гөрнүшдеди.

Өйүң ортарасындакы күрсүлериң биринде асла-ха мустангериң өзи болуп билмеҗек бир адам отырды. Ол өй эесине дүйбүнден меңземейәрди. Гайтам, онуң дашкы кешбине — табынлыга өвренишип гиденлиги гөрнүп дуранлыгына середениңде, онуң хызматкәрдигини ялңышман айтмак болҗакды.

Йөне велин ол асла-ха ярамаз гейнилги дәлди ве ач-хор я-да гарып дүшен адама меңзейән ери ёкды. Гайтам ол чыпар сачлары пешмек ялы ве җоззук гызыл йүзли чишик адамды; онуң эгнинде иримчигрәк — ярысы нах махмал писинт, ярысы чылгам

махмал матадан костюмы барды. Нах махмалдан онуң балагыдыр гетриси тикилипди, бир вагтлар төк чүйше реңки болан, эмма бирейййэм солуп гиден ве инди тас гоңур реңке өврүлен чылгам махмалдан болса икиян гурсагы эпет җүбүли ав келтекчеси барды. Эгер бойнунын дашына болар-болмаз эдилип даңлан гызыл яглыклы иримчик коленкор көйнегидир ирланд пашмагыны ятламасаң, онуң бар гейми ашак эпленип ятан гиң этекли фетра шляпасы билен тамамланярды.

Онуң хайсы миллетдендигини аңладян заты диңе бир ирландия пашмакларыдыр нах махмал балагы дэлди. Онуң додаклары, бурны, гөзлери, бүтин дашкы гөрнүши ве эдим-гылымы онуң ирландиялыдыгыны айдып дурды.

Эгер бу барада кимдир бири шүбхеленмекчи болаянда-да, ол чишигиң геплежек болуп агзыны ачдыгы беседи, онсоң ол хакда хич хили шүбхе галмазды — вагтал-вагтал онуң шейтмеси-де барды—диңе Голуэй графлыгында шонуң ялы геплейэрлер. Ирландиялыны өз-өзи билен геплешйэндир өйтмегем болҗакды, чүнки күлбеде онуң өзүнден башга хич ким ёк ялыды. Йөне велин ол бейле дэлди. Сөнүп барян оҗагын башында язылан ябы хамынын үстүнде бурнуны күле ойкап, лэхең бир ит ятырды. Ол ит өз гүррүңдешиниң дилине дүшүнйэн ялы гөрүнйэрди. Хер нәнең болса-да, адам шол ите йүзленйэрди, хамана, өзүниң хер бир сөзүне онуң дүшүнерине гарашян ялыды. Нах махмал балаклы адам:

— Хэ, Тара, мениң генжи-хазынам, нэме, ене Баллибаллаха гайдасын гелйэрми? — дийип сесленди. — Белкем, көшгүң ховлусында пэкизеже плиталарын үстүнден ылгасын гелйэндир! Онсоң-да ол ерде сени мазалыҗа нахарлардылар, ёгсам, гөр, йөне хамдыр сүңк болуп галыпсын, гапыргаларыңы санабермели. Вах, мениң достҗагазым, мениң өзүмиңем ол ере гидесим гелйэр-ле! Йөне яш хоҗайынын мэхрибан топрага хачан доланмакчы болҗагыны ким билйэр! Зелели ёк, Тара! Мениң гарры көпегим, ынха бахым ол посёлога гидер, бизи хем экитмэге вада берди—шо-да боляр-ла. Ичигар! Мениң форты гөрмэлим бэри ынха инди үч ай болды. Белкем, мен о тайда болсам, якында шу ере иберилен ирландиялы солдатларын арасында достларымдан бирине габат гелерин. Шонда-ха ичип хезил эдинердик-айт! Догрумы, Тара?

Ит өз адыны эшидип, келлесини ёкары галдырды ве оңа җогап эдип бурнуны тыссылдатды.

— Хэзирем бокурдагы өллэйсең кем болмазды — дийип, ирландиялы ачгөзлүлик билен эпет чүйшэ бакан назар айлап довам этди. — Йөне велин, чүйше инди бошаңкырлапдыр, яш хоҗайынын гелэймеги-де бичем дэл. Онсоң-да сорашман ичмегиң өзем говы дэл. Догрумы, Тара?

Ит ене тумшугыны күлден ёкары галдырды, ене тыссылдады.

— Сен өңки гезек «хава» дийипдиң-ле? Ене шей диййэн дэлми? Э, Тара?

Ит я-ха бирнеме совукламакдан я-да бурнуна күл гирмегинден, гараз, ене шол өңки тыссылдысыны этди.

— Ене «хава» диййәңми? Түйс айданым болайды! Гөр, бу лал мелгун нәме диймек ислейән экен! Мениң агзымы сувартма, огры шейтан! Ёк, ёк, еке дамҗа-да арак болмаз! Мен йөне чүйшәниң агзыны ачагадан ысгап гөрҗек. Хоҗайыныӊ билҗек зады болмаз-ла; асла ол биләенде-де гахарланып дурмаз. Йөне ысгаӊын билен болян зат ёк ахыры.

Шу сөзлер биленем ирландиялы бурчда дуран улы чүйшә бакан уграды.

Ол хер нәче касам эден-де болса, онуң херекетлеринде бирхили огурлык аламаты барды —я -ха өзүниң пәклигине гөвни етенокды, я-да өзүне дартян затдан датман сакланмак үчин өзүне эрк эдип билҗегине *ончаклы ынамы ёкды.*

Ол гапа тарап ялтаклап, бир диңширгенип дурды; онсоң шол агзыны сувардян чүйшәни ёкарык гөтерди, дыкысыны айырды ве онуң бокурдагыны бурнуна етирди.

Ол бирнәче секунт шол дуршуна сакланды; үмсүмлигиң арасында дине вагтал-вагтал итиң шол тыссылдысы ялы бир сес эшидилйәрди, ирландиялы болса оны өз шубхеленмелериниң догрулыгыныӊ тассыкланмасы дийип хасаплаярды. Ол сес хош ыс берйән гүйчли ичгиден леззет алмаклыгы аңладярды.

Эмма бу оны диңе гысга вагтлыкча рахатландырды; чүйшәниң дүйби кем-кемден барха ёкары галярды, бокурдаҗыгы болса гөни чоммалып ачылан додаклара бакан шол хили тизликде эгилйәрди.

— Ичигар! — дийип, ирландиялы гапа бакан огрын гарап, ене бир гезек гайталады. — Шу аҗайып виски арагыныӊ ысыныӊ өңүнде ганыңдыр тениңем сакланып дуруп билмез — нәдип датман дуруп билерсиң! Ай, җәхеннем-ле-айт! Мен диңе екеҗе дамҗа, йөне *дилимиң уҗуны өллесем боля. Бирден дилйми якаймайын...* Ай, боля-да.

Ине онсоң чүйшәниң агзы додаклар билен тапышды; йөне велин, иш «диңе дилиң уҗуны өлләр ялы еке дамҗаныӊ» чени болмады өйдйән — чүйшеде барха азалян ичгиниң гулкулдысы ирландиялыныӊ бокурдагыны тутушлыгына мазалыҗа, асла артыгы билен өллемеги йүрегине дүвендигинден хабар берйәрди.

Ол телим өвран леззет билен додакларыны шапбылдадып, чүйшәниң дыкысыны ерине дыкды, оны элтип еринде гойды ве ене гелип, өңки отургыҗына гечип отурды.

— Хәй, гарры мелгун дийсәним, сен Тара! Бу беланыӊ үстүнден мени сен элтдиң ахырын. Айбы ёк, хоҗайын билибем дурмаз-ла. Икибашдан ол бахым форта гидер, шонда ене алып гелер-дә.

Ирландиялы бирнәче минут сесини чыкарман отурды. Ол өзүниң эден этмиши барада ойланярмыды я-да йөне алкоголыӊ *тәсиринден леззет алярмыды — ким билйәр?*

Аз вагтдан соң ол ене гүрләп башлады:

— Ёгса-да, нәме бейле мастер Морисиң аягы шол посёлога чекип дур-а? Шол ак менек мустангы эле салайдыгы шол ере гидерин диййипди. Не бейле бирденкә шол ябыжык оңа герек болды дуруберди? Бу бидерек ере-хә дәлдир. Хожайын оны тутмак үчин үч гезек ава чыкды, үчүсинде-де шол ябаны махлугың бойнуна танап салып билмеди — өзем дор атының үстүндекә диййсене! Йыкылып чым-пытрак боларын велин, шоны-ха хөкман тутарын диййәр, эгер валла! Бахымрак тутайбилседир, ёгсам, биз икимиз кыямат-магшар гүнүне ченли шу тайда сомалып отурмалы болаймалы йөне... Чүшш! Ким бар онда!

Ирландиялының агзындан бейле сесленмәниң бирденкә чыканлыгының себәби, Тара өз дүшегиниң үстүнден бөкүп турды-да, үйрүп гапа бакан окдурылды. Дашардан:

— Фелим! — диен сес эшидилди. — Фелим!

— Ине хожайынам гелди — диййип мадырдады-да, Фелим отургычдан лаңңа галып, итиң ызысүре гапа бакан йөнелди.

VI бап

АК МЕНЕК МУСТАНГ

Фелим ялңышманды: бу сес онуң хожайны Морис Жеральдың сесиди.

Хызматкәр дашарык чыкып, мустангериң етип гелйәндигини гөрди. Болмалысы ялы, ол өз атыны мүнүп гелйәрди; йөне велин дор ат дерләп сүллүммай болупдыр, дерден яңа гап-гара болуп гөрүнйәрди, бөврүлеридир бойнуның йүзлери сабынланан ялы, көпүрҗикләп дурды.

Дор атың еке өзи дәлди. Эериң гашына даңлан танапдан асылышып, танапы дартдырып гелйән ёлдашыны, хас догрусы, есирини хем ызына тиркәп гелйәрди. Тутулан мустангың әңиниң дашындан берк гысып дуран хам кемериң бейлеки ужуна дакылан ене бир хам гушак келлесиниң үсташыры бойнуна атылып, гөс-гөни гулакларының сыртындан дартылып сакланярды.

Бу мустанг дүйпгөтер үйтгешик реңкдеди. Хатда чөллүкде отлап йөрен әгирт улы гылял сүрүлериниң арасында-да хер дүрли реңкдәки маллар габат гелйәрди велин, эмма бу хили реңклисини гөрәймек аңсат дәлди. Бу гылял ак менек-менекли гарамтыл-шоколад реңкиндеди, өзи-де онуң ол ак менеклери ягуарың гара менеклери дек эндамында өрән деңме-дең ерлешмек билен яйрапдыр. Бу малың үйтгешик овадан реңки өзүниң гуйма кенек ялы гурлушы билен җайба-җай утгашярды. Онуң дөшлери гапак ялы гиңди, бөврүлери керт-кертди, инчесагт овадан аяклары барды, келлеси ат гөзеллигиниң иң оваданының нусгасы болуп билҗекди; мустанг үчин ири болса-да, ол адаты инлис-

атындан кичиди, хатда аслы мустанг болан дор атдан, өзүниң есир алынмагына көмек берен ковумдашындан хем кичиди.

Бу бичак овадан җанавар байтал экени; ол Аламо дерясының гөзбашында өрүлемеги халаян сүрүденди, шол ерде оны тутмак үчин мустангер онуң ызындан үч гезек ковалапды. Диңе дөрдүнҗи гезекде Морис максадына етип билди. Хут шу байталы тутмак арзувының нәмеден гелип чыкандыгы велин мустангериң өз гизлин сырыды.

Фелим өз хоҗайынының шу сапаркысы ялы, гөвнүниң хош болан вагтыны хениз хич хачан гөрмәнди — хатда йыгы-йыгыдан олҗасы оңян вагтында бәш-алты мустангы бирден тутуп гелйән вагтларында-да гөрмәнди.

Онсоң-да Фелим шу ак менек байтал ялы овадан мустангы-да хич хачан гөрмәнди. Баллах көшгүниң озалкы пайтунчы хызматкәри болан Фелим ялы, ат оваданлыгыны кесгитләп билйән адамдан өзгерәги-де оны сынлап доюп билмесе герек.

Бай-бай-ов! — дийип, Фелим есир дүшен байталчаны гөрен бадына гыгырды-да, шляпасыны ёкарык зыңды. — Кераматлы меръем эне билен кераматлы Патрике[1] шүкүр, мистер ахыр соңы ак менеклиҗәни эле салыпдыр! Бу байтал экен-ле, ичигар! Бай, ябыҗык болайшыңы!.. Сизиң муны ковалап йөрмәңиз гең гөреси зат дәл экени. Эгер валла! Бизиң Баллиносло базарымызда оны ислән бахаңа сатып билерсиң, өзи-де пулларыны гысганман ики элләп аларлар. Бай, ябыҗык болайшыңы!.. Биз оны нfollowреде сакларыс? Бейлекилер билен биле улы ятакдамы?

— Ёк, о тайда оны депип-гапып хеләк этмеклери мүмкин. Говусы, бассырманың ашагында даңар гоярыс. Кастро мыхмансөер хоҗайын хасабында өз ерини оңа берер, өзи болса гиҗәни ачык асманың астында гечирер. Фелим, хий, сен хачан-да болса бир вагт шу хили оваданыны гөрүпмидиң... мен шу хили овадан гылялы диймек иследим?

— Хич хачан, мистер Морис, өмрүмде хич хачан! Мен Баллибаллахда тохум атлары көп гөрдүм. Бәх, эйҗеҗикдигини, эдил алагадан азыртлаберсем дийййән-дә! Йөне онуң шу вагткы гөрнүши велин, ахмал болсаң, гайтам, өзүңи гыгырт-гугурт эдәймесе кайыл болай. Сиз оны энтек мүнен дәлсиңиз-ә?

— Ёк, Фелим, мен элимиң хас бошашан вагты онуң билен мешгулланарын. Оны мазалыҗа өвренишдирмесең болмаз. Бу хили эйҗеҗик заады заяламак хайп ахыры. Мен оны посёлога элтенимден соң, оңа мүнги өвредип башларын.

— Сиз о тая хачан уграмакчы?

— Эртир. Биз агшама деңич форта барып етер ялы, даң саз беренде уграмалыдырыс.

— Ынха бу боляр! Мен өзүм үчин дәл, сиз үчин шат, мастер Морис. Бизиң вискимизиң эййәм гутарып барянындан сизиң хабарыңыз бармы? Онуң шол чүйшеде җулкулдашындан-да нәме

[1] Кераматлы Патрик Ирландиянын медеткәри дийлип хасапланярды.

галып-галманыны аңламак болҗак. Шол фортдакы кеззаплар бичак чүркейәрлер; олар гошярларам, кемем гуйярлар. Янкилериң өзлериниң атландырышы ялы, шу американ «мыррыхына» гараныңда, биз иңлис вискисиниң бир галломыны үч эссе көпе чекдирип ичердик.

— Вискиниң гайгысыны этме, Фелим. Онда хениз бу гүнлүгимизе-де, эртир ёл үчин өз мытараларымызы долдурмага-да етерлик бардыр ахыры. Гайгы этме, гарры Баллибаллах! Ханы йөр, илки билен шу ак менеклиҗе байталы оңатҗа ерлешдирели, сениң дүнйәде иң говы гөрйән задың болан шыпалы ичгиниң запасы барада гүррүң этмәге ондан соң хем вагт тапарыс.

— Сизиңем, мастер Морис — дийип, Фелим гүлүмсирән болды.

Мустангер йылгырды-да, атдан бөкүп дүшди.

*

* *

Ак менекҗе байталы бассырманың ашагында галдырдылар, Кастроны болса агаҗа даңдылар. Фелим оны чөллүкде довам эдйән дүзгүне долы лайыклыкда арассаламага башлады.

Ядавлыкдан яңа халыс болан мустангер өзүниң ябы хамындан дүшегиниң үстүне өзүни оклады. Ол шу ак менек байталың ызындан ковалашы ялы, хич бир мустангың ызындан бейле узак вагтлап коваламанды. Бу хили тутанъерлилигиң нәмеден гелип чыканыны дүнйәде хич ким биленокды — ол хакда Фелим-де билмейәрди, өзүниң вепалы аты Кастро-да, онуң өзүнден башга хич ким-де билмейәрди.

Ол бирнәче гүнүни эер үстүнде, олардан соңкы үч гүнүни ак менек байталы ковалап гечирмели болан-да болса, шол гүнлериң ичинде бичак эрбет ядандыгына гараман, мустангер уклап билмеди.

Ол вагтал-вагтал еринден турярды-да, гөйә нәмедир бир задa бичак толгунян дек, күлбәниң ичинде өңлин-ызлын гезмелемәге башлаярды. Ол инди бирнәче гиҗеден бәри укусызлыкдан эҗир чекйәрди, эйлесине-бейлесине агдарылып халыс болярды велин, асла диңе бир хызматкәри Фелим дәл, эйсем ити Тара хем өз хоҗайынының бу болшуна гең галып башлапды.

Өз җенабының ысытма тутян ялы ынҗалыксызлык тапан вагтында шол байталың дүнйәде барлыгындан мустангериң асла хабарының-да ёкдугыны, бу өзгеришиң ондан хас озал башланлыгыны хызматкәр билмейән болсады, онда ол өз хоҗайынының бу ягдайыны шол байталы тутмак күл-күлүне дүшенлигинденбдир өйтсе-де өйдерди.

Мустангер фортдан гайдып гелeнинден бирнәче гүн геченсоң, ак менеклиҗе байтал онуң гөзүне каклышыпды, шоңа гөрә-де бу онуң өзүни алып баршының үйтгешмегине себәп болуп билмеҗекди.

Авуң шовлы болмагы оны рахатландырмагың дерегине, гайтам терсине болуп чыкды. Хич болманда, Фелимиң өз-ә шейле пикир эдйәрди. Тей-ахыр ол сүйт эмшен доган хукугындан пейдаланып, мустангере нә дөв урандыгыны онуң өзүнден сорамагы йүрегине дүвди.

Ол ене-де эйлесине-бейлесине агдарылмага башлады велин, хызматкәриң сеси эшидилди:

— Мастер Морис, сизе нәме боляр? Алланың хакы үчин, маңа айдың!

— Хич зат, Фелим, хич зат. Бу хакда сен нәме үчин менден сораяң?

— Вей, нәдип сорамажак? Сиз шол посёлокдан гайдып гелен гүнүңизден бәри еке минутлыкча-да укламадыңыз ахыры. Шо тайда бир зад-а Сизиң укыңызы элиңизден алыпдыр. Нәме, бу жеЛегайда олары «мучаче» дийип атландырышлары ялы, сиз шол мексикан гызларындан бириниң арзувыны эдйәңизми? Ёк; мен бейле зада ынанман. Жеральдларың гадымы уругларының неслине бейтмек ярашмаз.

— Самсыклык, достжагазым! Хемише сениң гөвнүңе бир затлар гелиберйәр. Говусы, маңа гарбанар ялы бир зат эберсене. Мениң эртирден бәри дуз датмандыгымы ядыңдан чыкарма. Сениң харварыңдан нәме тапыларка?

— Бойнума алсам, бизиң галан задымыз кән дәл. Сизиң шол мустангы тутжак болуп гечирен үч гүнүңизиң ичинде гетирилен зат болмады ахырын. Бирнеме совук сугун этидир мекгежөвен наны бар. Эгер ислесеңиз, мен эти питиде гыздырайын.

— Боля, мен гарашыбам билерин.

— Илки билен сиз бокурдагыңызы шу тагам билен өллесеңиз, гарашмак аңсадрак болмазмыка?

— Боля, мен гаршы дәл..

— Сап өзүнденми я-да сув биленми?

— Сүйжүли сув гарылгысындан бир булгур. Йөне чешмеден совук сув гетир.

Фелим күмүш кубогы алып, сува гитмекчи боланда, бирден Тара гаты-гаты йүрүп, гапа бакан окдурылды. Фелим бирнеме чекинип, даш ишиге бакан гүрады.

Итиң сеси дуйдансыз чыкышы ялы-да, бирден тапба кесилип, гөйә көне досты билен саламлашян әхенде хаңк-ваңк этди.

Фелим гапыдан бойнуны узадып:

— Бу гожа Зеб Стумп экен — дийди-де, аркайын чыкып гитди. Онуң ики ниети барды: биринжиден, мыхман билен саламлашмакчыды, икинжиден болса, хожайының буйругыны ерине етирмекди.

Бу ерде яшаянларың бири-бирине меңземейши ялы, күлбәниң ишигинде пейда болан адам хем оларың хич бирине меңземейәрди.

Онуң бойы алты футдан пес дәлди. Онуң аягында аллигаторың эйленип бежерилен хамындан тикилен әдиги барды; бир

вагтлар кизил ширесине боялан, эмма инди кирден яңа өз реңкини йитирен, элде докалан йүң матадан җалбарының ашак гонҗы әдигиниң гонҗуна дыкылгыды. Сугун дерисинден тикилен көйнек ишликсиз-затсыз гөс-гөни ялаңач тенине гейилгиди, онуң үстүнден болса үпүр-чүпүри сыпырылып гачан юмшак одеялдан тикилен солак келтекче гейилгиди. Бичак шылхасы чыкан ве саралып гиден кече шляпасы онуң сада костюмының етнесиди.

Зеб Стумпуң гейим-геҗимидир гош-голамы Демиргазык Американың токай авчылары үчин адаты затларды. Оклы сумка ве дәри үчин улы, орак ялы әгри шах гайыш багы билен саг тарапкы эгнинден асылгыды; келтекчесиниң дашындан ясы гайыш кемер гушалгыды: гушагындан дере сыгрының шахындан эдилен иримчик сапы гынындан сомалып чыкып дуран әпет ав пычагы асылгыды.

Аглаба Техас авчыларындан тапавутланып, ол хич хачан хамчарык-да, гетири-де геймейәрди, сугун хамындан тикилен ве этеги сечекли узын көйнеги-де геймезди. Онуң йөнекей гейим-эшиклеринде бежерги-де ёкды, авчылык энҗамларында нагыш-да ёкды. Хемме зады йөнекейди, тас гелшиксизрәкди, хамала диерсиң, Зеб хер хили тимарланманы яман гөрйән ялыды.

Хатда онуң вепалы ярагы, өз кәриниң эсасы гуралы болуп дуран түпеңи-де йылмаланмадык гоңрас узын агаҗа беркидилен гол бойы демир ялы болуп гөрүнйәрди. Ол өз түпеңиниң гундагыны ере етирен вагтында, онуң нили өз эгнине етип дурды.

Эгин-башыны ве ярагларыны язып беян эден авчымыз гөрәймәге элли яшларындакы адамды. Ол гараягызды, йүз кешби болса илки гөрәймәге хырсыз ялыды.

Эмма мазалы сынлап башласаңыз велин, ол адамың аркайын дегишмеден-гүлүшмеден махрум дәлдигини дуярсыңыз. Онуң кичиҗик гоюн гөзлеринде мекирлик одуның учганаклап дурмагы гарры авчының говы дегишмәни халаянлыгындан ве өзүниң-де дегишмеден четде дурмаянлыгындан хабар берйәрди.

Фелим эййәм онуң адыны ятладыпды: оңа Зебулон Стумп диййәрлер я-да өз танышларының арасында айдышлары ялы «гоҗа Зеб Стумп» диййәрдилер. Онуң аслының нирелидигини өзүнден соран вагтларында, ол: «Догулышым хем тербиелениши́м боюнча Кентуккилидирин» дийип җогап берйәрди.

Зеб Стумп Кентукки штатында өнүп-өсүпди ве өзүниң яшлыгыны диңе авчылык билен мешгулланып, ашак Миссисипиниң сүмме токайлыкларында гечирипди. Инди, яшының гайдышан вагтында, өзүниң шол кәрини гүнорта-гүнбатар Техасың токай-җеңңеллеринде довам этдирйәрди.

Тара онуң боюна-боюна бөкйәрди ве гоҗа авча өзүниң ит хәсиети билен хер хили оюнлар эдип, оңа танышдыгыны аңладярды; Зеб Стумп билен онуң эесиниң достдугы бада-бат гөрнүп дурды.

— Салам! — дийип, Зеб өзүниң әпет гөвреси билен күлбәниң гапысыны долдурып дуршуна гысгача айтды.

— Валейким салам, мистер Стумп! — дийип, мустангер еринден туруп, мыхманы гаршылады. — Гириң-де, отурың бакалы.

Авчы өзүне ялбардып дурмады-да, ишикден ичерик әтледи ве тагашыксыз өврүлип, озал Фелимиң отуран чайшык аяк күрсүсиниң үстүнде отурды. Отургыч жуда пессежик боланы үчин Стумпуң дызлары тас өзүниң әңегине етеңкирледи, узын түпеңиниң нили болса, гөйә сырык ялы болуп, келлесинден телим фут ёкарда сомалып дурды.

— Ай, шу күрсүлери ал алсын-ла — дийип, ол өз отурышындан ач-ачан нәгиле болуп кәйинди — асла отургычларың барысы! Тогалак агажам шулардан говы: нәме-де болса сениң ашагында дөвүлжек гуманы-ха ёк.

— Ынха шу тайык гечәйиң — дийип, өй эеси бурчдакы гөн сандыгы гөркезди. — Ол ынамдарракдыр.

Гожа Зеб өзүне ялбардып дурман, турды, өрбоюна дикелди ве сандыжагың үстүне гечип отурды.

— Хемишекиңиз ялы, пыядамы, мистер Стумп?

— Ёк, мениң янымда шол аррык байталым бар; мен оны хо тайда бир агажа илтәп гойдум. Мен ав этмедим.

— Сиз хич хачанам ат үстүнде ав этмейәрсиңиз өйдйән, догры дәлми?

— Нәме, мен самсыкмы? Ат үстүнде ав авлаян адамың барып ятан самсык болдугыдыр.

— Техасда хеммелерем шейдйәр ахыры.

— Хеммесими я-да хеммеси дәлми, йөне велин бейтмегиң өзи самсыклык дәби, ялта акмакларың дәби. Мен ат үстүнде бүтин бир хепделәп эден авумы ики аягымың үстүнде бир гүнүң ичинде эдерин. Элбетде, сизе ат зерур, сизиң авлаян авуңыз башга; эмма айы, сугун я-да ябаны хинди товугы ялы жандарлары ат үстүнде ызарлажак болсаң, оларың барыны үркүзерсиң. Мен өзүмиң гарры байталымы өз авлан авумы дашамак үчин саклаярын.

— Сиз ябыңыз шу тайда дийййәңизми? Фелим оны бассырманың ашагына элтер. Сиз бу гиже шу тайда ятарсыңыз ахырын?

— Догрусыны айтсам, мен шол ниет биленем гелипдим. Мениң ябымың гайгысыны этмәң: ол говы даңландыр. Гичден соң мен оны өрә гойберерин.

— Гарбак-гурбак эдинесиңиз гелйәми? Фелим агшам шамыны тайярлап йөр. Гынансам-да, сизе сугун этинден башга зат хөдүрләрлигим ёк.

— Оңат сугун этинден говам бир зат бормы! Айы эти дийәймесең... Йөне велин оны одуң үстүнде кемсиз говурмак герекдир. Гелиң, мен сизе биширмәге көмеклешейин... Мистер Фелим, мениң гарры байталымың янына бар-да, хинди товугыны алып гел, ол эериң гашындан асылгы дурандыр; мен оны ёлда атдым.

— Хезиллик! — дийип, мустангер сесленди. — Бизиң запасымыз халыс гарыплады. Соңкы үч гүнде мен үйтгешик бир мустангы тутмагың дердесери билен болуп, асла түпеңем гөтермедим. Шол вагтың ичинде Фелим икимизем, үстесине Тара хем—барымыз халыс ачладык.

— О нә үйтгешик мустанг? — дийип гызыкланмак билен, гожа авчы онуң соңкы айданларына асла пикирем бермеди.

— Гарамтыл гоңур реңкиниң арасы ак менекли бир байтал. Бичак гөзел гылял.

— Вах, шей дийсене, йигит! Асла мениң шу ере гелмегимиң өзи шол жәхтли болса нәдерсиң!

— Ай, ёг-а?

— Мен ол мустангы гөрүпдим. Байтал диййәңизми? Ончасыны мен билемокдым. Ол мени ярым милден артык бир гезегем голайына элтмеди. Мен оны чөлде бирнәче гезек гөрдүм, онсоң сиз шоны тутсаңыз болайжак зат дийип ойландым. Нәме үчин диерсиң. Икимиз соңкы гезек гөршенимизден соң, мен Леонада болуп гайтдым. Ол ере бир адам гелен экени, мен оны барып-ха Миссисипиден танаярдым. Ол бай плантатор; ол өрән бол-телки яшаярды. Мениң оңа элтип табшыран сугунларымдыр хинди товукларым аз-күш дәлди. Оңа Пойндекстер диййәрлер.

— Пойндекстер?

— Хава. Онуң адыны Орлеандан Сент-Луисе ченли — Миссисипиниң кенарларында танамаян адам болмаз. Ол вагтлар ол байды, ай, хәзирем, гөрйән велин, гарып дәл өйдйән, себәп дийсең, яны билен йүз чемеси негр алып гелипдир. Ондан башга-да, онуң яны билен егени гелипдир, адына Колхаун диййәрлер, онуң-да пулы көпмүш диййәрлер, онсоң ол пулуны өз дайыжыгына карзына берәймесе, йигидиң пул билен этжек зады ёк диййәрлер; беререм, эмма башга бир пикир билен бержек; йигидиң акылы еринде. Инди мени сизиң яныңыза гетирен задың нәмедигини айдайын. Ол плантаторың ат мүнмеги бичак говы гөрйән бир гызы бар. Ол гыз Луизинада атың сайлап-сечип иң бир дәли — телбе бетгылыклысыны мүнйәрди. Ак менек мустанг хакында мениң гарра берен гүррүңими гызы эшидипдир-де, атасы шол ябы үчин пулуны гайгырмажакдыгына вада берйәнчә, оңа ынжалык бермәндир. Ол шол яба ики йүз доллар бержекдигини айтды. Элбетде, бу ериң мустангерлери оны эшидәйдиклери, шол ябыны тутмага барысы эңер; ине онсоң, мен хич киме хич зат айтман, өзүмиң гарры байталым билен бәрик гып басайдым. Ак менеклини тутуң-да, ики йүз доллары жүбиңизде ялы гөрәйиң! Зеб Стумп оңа кепил гечйәр.

Яш ирландиялы еринден турды-да:

— Мистер Стумп, сиз мениң билен дашарык чыкып билмезмисиңиз? — дийип, гапа бакан уграды.

Авчы онуң чагырмагыны бирнеме гең гөрсе-де, ызына дүшүп уграды.

Морис өз мыхманыны бассырманың янына элтип:

— Мистер Стумп, шу ябы сизиң шол айдян мустангыңыза меңзейәрми? — дийди.

— Эгер бү шонуң эдил өзи болмаса, мени дуран еримде ер хопсун! Эййәм тутулды дийсене! Сениңки шовуна дүшди, йигит — ики йүз долларың асмандан гачдыгы билән! Бе, өзем шейле овадан җанавар экен-айт! Мисс Пойндекстер гаты бегенер-ов!

VII бап

ЫНҖАЛЫКСЫЗ ГИҖЕ

Ак менек мустангың эййәм тутуландыгыны биленинден соң, гоҗа авчының кейпи чаг болды.

Фелим этияч эденем болса, улы чүйшәниң дүйбүнде галаныының эслиҗе барлыгы себәпли, авчының кейпи хас-да гөтерилди; хинди товугының өңүнден ишдә ачмак үчин херсине «бир ювдум» тапылды, онсоң шүвлүмли иер ялы икинҗи гезек гөтермек үчинем етди, ондан соң шыбыгың гапдалы билен ене бирнәче гезек овуртламага-да тапылды.

Агшам шамының башында гызышан гүррүң — чөл яшайҗыларының дәбине гөрә — эсасан хиндилере хем-де авчылык вакаларына дегишлиди.

Зеб Стумп авчылык барадакы өзболушлы хем ики аяклы энциклопедия болансоң, онуң өзгелерден артыграк гүрлейәни ве Фелими гең галдырып, ах чекдирйән гызыклы вакалары гүррүң берйәнлиги гең зат дәл.

Эйсем-де болса, гүррүң ярыгиҗеден кән ир гутарды. Белки, бошадылан чүйше гүррүңдешлери дынч алмак барада ойланмага мәҗбур эдендир; йөне велин башга-да бир, хас чынлакай себәп хем барды. Эртеси ир билен мустангер Леона уграмакчыды, шоңа гөрә-де, ёла тайярланмак үчин оларың хеммеси-де ир турмалыды. Ябаны ябылар хениз элдеки эдилмәнди, шоңа гөрә-де олар ёлда даргашып гачып гитмез ялы, олары бири-бирине чатмак герекди; умуман, ёла дүшмезден озал эдилмели ишлер башга-да көпди.

Авчы өз байталыны узын йүп билен өркләп гайтды-да, өзүне хемише дүшек эдинйән көне, саралып солуп гиден ёрганы билен күлбә гелди.

— Мениң кроватыма гечиң-де ятыбериң — дийип, өй эеси оңа мыхмансөерлик билен айтды. — Мен өзүме ябы хамындан шу ерде дүшек язынаярын.

— Ёк — дийип, мыхман җогап берди. — Сизиң бу агач теккҗелериңизиң хич бири-де Зеб Стумп үчин ятмага яраҗак зат дәл. Мен ерде ятмагы халаярын — ерде ятсаң укыңы-да говы аларсың, тогаланып йыкылҗак гуманың-да ёк.

— Сиз ончасыны халаян болсаңыз, ынха шу тайда ятыбериң; бу ери говы бор, мен хәзир сизе хам гетирип берерин.

— Вагтыңызы бидерек сарп этмәң, ягшы йигит. Мен тагта полуң үстүнде ятмага өвренишмәндирин. Мениң дүшегим — чөлүң гөк оты.

— Сиз алаң-ачык мейданда ятмакчы-ха дәлсиңиз ахырын?— дийип, ёрганыны эгнине атып, гапа тарап чыкып барян мыхманыны гөрүп, мустангер гең галды.

— Хут ачык мейданда ятмакчы.

— Эшидйәңизми, гиҗе өрән совук боляр ахырын, сиз эдил норд вагтындакы ялы гаты үшәрсиңиз.

— Бидерек затлар. Дымык ичериде ятанындан совукда үшәниң говы бор.

— Мистер Стумп, Сиз оюн эдйәңизми?

— Ягшы йигит! — дийип, авчы дабара билен айтды. — Соңкы алты йылың ичинде Зеб Стумп бир гиҗәнем ичерде ятып гечиренок. Бир вагтлар мениң өй шеклинде бир сүмелгәм барды, ол — гарры инҗир агаҗының көвегиди. Ол Миссисипиде, хениз мениң гарры кемпирим өлмәнкәди; мен ол яшалганы кемпирим үчин эдиниңдим; ол өленден соң мен илки Луизиана гөчдүм, соң болса шу тайык гайтдым. Шол вагтдан бәри болса мениң гиҗесине-де, гүндизине-де ялңыз өйүм-өвзарым — Теханың мавы асманы.

— Эгер сиз дашарда ятмагы халаян болсаңыз...

— Хава, халаярын — дийип, авчы гысгача җогап берди-де, дашарык чыкып, күлбедир деряның аралыгында яйлып ятан отлуга бакан уграберди.

Онуң янында диңе бир көне ёрганы дәл, эйсем ене онуң элинде кабриэсто дийлип атландырылян, узынлыгы еди ярда голай, ябының гылындан ишилен бир күлтер йүпи-де барды. Ол йүп адатча ябыны өрклемек үчин уланыляр, йөне хәзир велин ол башга максат үчин гетирилипди.

Айың ягтысы дүшүп дуран оты ол мазалы гөзден гечирди-де, йүпи ере язып, тес-тегелек айлав эдип, диаметри бирнәче фут болан тегелек мейданчаны шол йүп билен гушап алды. Онсоң шол тегелегиң ичине йүпден әтләп гирди ве ёрганыны доланды-да, аркайын ятыберди, бир минут гечмәнкә-де ука гитди.

Онуң хорлап диен ялы сесли дем алшындан чак тутсаң, догрудан-да, оңат уклап ятырды. Зеб Стумп җанының сагатлыгы ве выҗданының пәклиги нетиҗесинде элмыдама-да келлесини яссыга гойдугы бада-бат ука гидйәрди.

Йөне бу гезек велин онуң укусы узага чекмеди. Геңиргейән ики гөз онуң хер бир херекетини үнс билен ызарлаярды. Ол гөзлер Фелим О Нилиң гөзлериди.

— Эй, кераматлы Патрик, бу гоҗа нәме үчин дашына йүпден гораг эдиндикә?— дийип, Фелим өз янындан пышардаярды.

Ирландиялының билесиҗгелиҗилиги бирселлем сыпайычылык дуйгусына гаршы гөрешди, ахырында-да билесигелиҗилиги үс-

түн чыкды; авчы хор чекип ятырка, Фелим онуң янына ювашлык билен барды-да, өзүни гызыкландырян шол совала җогап алмак үчин, оны силтерләп оярмага башлады.

Стумп өзүниң бимаза эдилмегини ёкуш гөрүп:

— Хәй, этеңенәлет, ирланд эшеги! — дийип гахарланды. — Мен-ә асыл эййәм даң атандыр өйдүпдирин... Нәме үчин мен дашыма йүпден гораг эдинипдиринми? Өзүми хер хили зәхримарлардан горамак үчин этмән, эйсем дагы нәме үчиндир өйдйәң?

— О нәхили зәхримарлардан, мистер Стумп? Йыланларданмы?

— Элбетде, йыланлардан, хәй ал каксын сени бир! Бар, гит-де ят сенем.

Өзүне хер нәче сөгүлен болса-да, Фелим өз күлбелерине өрән хошал болуп гайдып барды. Ол өз-өзи билен геплешип, самырдаярды: «Эгер хиндилери хасап этмесең, Техасда хемме затдан яманы зәхерли йыланлардыр. Мен шу ере дүшен вагтымдан бәри бир гезегем оңлы ятып укымы аламок. Өмүр-бакы күйүң-пикириң шол йыланлар я-да олары дүйшүңде гөрүп бизар боляң. Кераматлы Патрик ягты яланчы билен хошлашмаздан озал онуң Техаса гелмейшине гынаныл аңырсына чыкып билемок!»[1].

Фелим чола ердәки күлбеде яшаяны үчин, хич ким билен душушып гүррүңдеш болмаяр диен ялыды, шоңа гөрә-де ябының гылындан ишилен йүпүң кабриэстоның бейле кераматының бардыгындан бихабарды.

Ол өзүниң яңкы өвренен билиминден пейдаланмагы гайра гоймады. Уклап ятан хожайыныны оярмазлык үчин ювашҗадан лараклыгына басып өе гирди-де, Фелим дивардан асылгы йүпи алды; онсоң ене дашарык чыкды ве йүпи кем-кемден чөзләп, ериң үсти билен язып, өйүң дашына айлап гойды.

Бу иши гутарды-да, ирландиялы ене өз янындан пышырдап өйүң ичине гирди:

— Тей-ахыры Фелим О Нил аркайын ятып укусыны дурлар, инди Техасда йылан нәче болса, шонча болсун!

Шу кыссадан соң күлбәниң ичине долы үмсүмлик аралашды. Кераматлы Патригиң илдеши инди сүйренијилериң ичерик аралашмагындан хедер этмән, ябы хамының үстүнде аягыны узын салып ятды-да, шол демде ука гитди.

Бирнәче вагтлыкча хеммелер, хатда Тарадыр тутулып гетирилен ябаны ябылара ченли — барысы уклап хезил эдинип ятана меңзейәрди. Үмсүмликде диңе Стумпуң гарры байталының хенизем өлеңликде пашырдап отуран тер отлары отлап йөрен шатырдысы эшидилйәрди.

Эмма гарры авчының велин хенизем уклап билмән ятанлы-

---

[1] Ровайта гөрә, кераматлы Патрик Ирландиядакы әхли зәхерли йыланлары ёк эденмиш.

гы тиз вагтдан соң аян болды. Ол кә буян гапдалына, кә бейлеки гапдалына тогаланярды, хайсыдыр бир ынҗалыксыз пикир оны укудан махрум эден ялы болуп гөрүнйәрди.

Зеб он гезек дагы эйлесине-бейлесине өврүлди, ахыры дик отурды ве нәгиле гөрнүшде төверегине гөз айлады.

— Вах, шол ирландиялы самсыгы ал-арвах алып гитсе болмаярмы! — дийип, ол дишлериниң арасындан сыздырды. Мениң бар укымы гачырды, әтеңеңәлет дийсәним! Оны ятан еринден чыкарагадан, мазалы билер ялы, деряң ичине оклап гойбермек герек. Шейдәй дийип элим гиҗәп дур! Мен диңе онуң хоҗайыныны сылаяным үчин бейдип билҗек дәл-дә... Инди мен эртире деңиҗем уклап билмесем герек.

Шу хили сөзлерден соң авчы ене-де ёргана доланды ве ене гышарды.

Эмма ол уклап билмеди: ойканды, товланды, эйлесине-бейлесине агдарылды; ахыры болмансоң, ене дик отурды ве өз-өзи билен геплешмәге башлады.

Бу гезек велин Фелими сува дүшүрип чыкармак вехими хас кесгитли ве айгытлы янланды.

Өзүниң пикирлерини үйтгеден бир зада гөзи каклышанында, авчы хенизем икирҗиңленйән ялы гөрүнди. Онуң отуран еринден йигрими фут чемеси аралыкдан отуң үсти билен узын инчемик бир зат сүйшүп барярды, онуң ялпылдаян хамында айың күмүшлеч шөхлелери ялдыраярды ве сүйренип баряның нәмедигини кесгитлемек кын дәлди.

Зебиң гөзлери сүйрениҗиде сакланан вагтда ол:

— Йылан! — дийип пышырдады. — Гиҗәниң ичинде бу ерлерде айланып йөрен оларың хайсысыка... Хащылдавук йылан болардан-а җуда улы гөрүнйәр; догры, бу җелегайларда тас шонуң ялы улулыкда болан хащылдавук йыланлар хем душ гелйәр. Эмма мунуң теңңеси җуда ялпылдавук, өзем хащылдавук болардан хас инчемик гөрүнйәр. Ёк, бу ол-а дәл... Хә, инди мен танадым ол нежиси! Оңа юмуртга гөзлейән «товуҗак» диерлер. Хәй, арвах дийсәним! Өзем гөни мениң үстүме сүрнүп гелйәр-айт...

Онуң әхеңинде горкы аңланылмаярды. Йыланың гылдан ишилен йүпден гечип билмеҗегини, онуң йүпе етдиги, эдил отдан гачан ялы, ызына өврүлип гитҗекдигини Зеб Стумп билйәрди. Хатда ол иң эрбет авулы йылан болаянда-да, авчы шол гудратлы тегелегиң горамагы астында шол чагырылмадык мыхманың херекетине аркайын гөзегчилик эдип билҗекди.

Эмма бу йылан авулы дәлди. Ол йөне бир гезип йөрен лорсды, үстесине-де иң бир зыянсыз хилинденди, көп дүрли йыланларың илат арасында «товуҗак» дийилйән бир гөрнүшиди, демиргазыкамерикан йыланларының списогында ол иң ирилериниң бири хасапланярды.

Зебиң йүзүнде билесигелиҗилик аламаты учганаклады, йөне бейле бир хыҗувлы хем дәлди. Хатда лорс йүпүң янына етип

гелен вагтында-да, келлесини бирнеме ёкары гөтерип, йүпе гөни сүснән вагтында-да авчы не-хә геңиргенди, не-де горкды.

Шондан соң-а асла-да горкасы зат ёкды; йылан шол пурсатың өзүнде ызына доланды-да гидиберди.

Бир я ики секунт чемеси авчы яңкы йыланың сувлып гидип баршына сын эдип, гымылдаман отурды. Оны ызындан етип барагадан өлдүржегини-де, оңа зат диймән гойбержегини-де билмән, яйданып отуран ялы гөрүнйәрди. Эгер ол хащылдавук, найзабаш я-да башга бир авулы йылан болса, онда ол барагада әдикли аягы билен онуң келлесине басайжакды. Эмма зыянсыз «товужак» йыланыны өлдүрмегиң оңа гереги ёкды. Мунуң өзи йылан ювашлык билен сүйренип гидип барян вагтда авчының хүмүрдәп айдан сөзлеринден айдың болупды:

— Бичәре хайван! Гой, өз гелен ызы билен сүйренсин гитсин-дә. Догры, ол хинди товугының юмуртгаларыны ичйәр, шейдибем хинди товукларының неслини азалдяр, йөне велин ол онуң ялңыз иймити ахырын, шонуң үчинем мениң оңа гахар этмегимиң гереги ёк. Йөне хәлки әтеңенәлет, самсык дейюса велин, гахарымың гелши чыным. Ынха, шонуң билен велин хасаплашасым гелип дур, диңе онуң хожайынының гөвнүне дегмесем боляр!.. Тапдым! Зор тапдым-айт!

Гожа авчы шол сөзлери айданы биленем лаңңа еринден галды, онуң йүзүнде-гөзүнде мекирлик хем бегенч оды учганаклаярды, өзи-де яңкы сүйренип гиден лорсуң ызындан ылгады.

Ол ики бөкенде йыланың ызындан етди. Зеб ики элиниң он бармагыны-да ачып, оны пенжеледи. Секунт гечип-гечмәнкә, ялпылдавук узын йылан онуң элинде товланжырап дурды.

— Хә, дур бакалы, мистер Фелим! — дийип, Зеб сесленди.— Сен горкак йүрек этеңеди тә эртире деңич уклап билмез ялы эдип горкузып билмесем, онда мениңем элгушы билен хинди товугыны сайгарып билмедигим-дә. Ховлукма бакалы!

Ине онсоң гожа авчы күлбә бакан уграды; ол онуң көлегесине букулып, ювашлык биленжик барды-да, Фелимиң өз өйүниң дашына тегеләп гоян йүпүниң ич йүзүне элиндәки лорсы гойберди.

Авчы өзүниң отлукдакы өңки ятан ерине барып, ене ёрганы башына чекди-де хүмүрдеди:

— «Товужак» йүпүң үстүнден гечип дашына чыкып билмез, аркайынжа болай; онуң өзүне чыкалга гөзләп, хемме ере урунжакдыгы-да көре хасадыр. Эгер ене ярым сагатдан йылан шол ирландиялы самсыгың гарнына мүнмесе, онда Зеб Стумпуң өзүниң самсык болдугыдыр... Дур! Бу нәмекә? Арвах урмуш-ей, эййәм шейдәйдимикә?

Эгер авчы ене нәмедир бир зат айтмакчы болаянда-да, эшидилжек гуманы ёкды, себәп дийсең, шейле бир элхенч гыкылык туруп башлады, асла Аламодакы ве бирнәче миллик төверек-дашдакы әхли жанлы-жандары оярып билжек зензеле турды.

Илкибада эдил этинден-багрыңдан гечип барян гыкылык я-да хас догрусы, агы сеси, өзем диңе Фелим О-Нилиң «бокурдагындан чыкып билҗек мөңңүрйән сесди.

Онсоң Фелимиң сеси ит үйрмесиниң, ябыларың кишңешмесиниң ве бурунларыны паррылдатмасының умумы шовхунына батып гитди; мунуң өзи бирнәче минутлап үзнүксиз довам этди.

Мустангер кроватындан тарса бөкүп туруп ве эйменч ахвалата өзүни алдыран хызматкәриниң янына серменеклэп барып;

— Нәм болды? — дийип сорады. — Саңа нә дәв чалды? Я-да гөзүңе бир зат гөрүндими?

— О-хо, мастер Морис, хас бетеррәк зат! Мениң үстүме йылан топулды! Ол мениң бар ерими чакып гутарды!.. Кераматлы Патрик, мен бичәре, хеләк болан гүнәкәриң мен! Мен, мегерем, хәзир өлсем герек...

— Йылан чакды? Ханы гөркез, нирәңден? — дийип, Морис ховлукмачлык билен шеми якды.

Ол эййәм күлбеде пейда болан авчы билен Фелимиң эндамыны гөзден гечирмәге дурды.

— Мен хич хили йылан чакан ериңи гөремок — дийип, мустангер өз хызматкәриниң эндам-җанына мазалы середип чыканындан соң довам этди.

— Асла сыдырдан ери-де ёк — дийип, Стумп гысгача сесленди.

— Чакмандыр? Эйсем ол мениң үстүмден йөрәп гечди ахырын, өзем эдил буз ялы, соп-совук.

— Шу тайык йылан берин гелдимикә? — дийип, Морис шүбхеленйән эхеңде сорады.— Белки, ол сениң дүйшүңе гирендир?

— О нәхили дүйшүме гиренмиш, мастер Морис! Ол хут барып ятан йыланың өзүди! Дуранҗа еримиң өзүнде ер хопсун мени!

— Йылан геленем болса эхтималдыр — дийип, авчы гапдалдан гошулды. — Гөрелиң, белки, тапарыс оны. Болса-да гең зат! Сизиң күлбәңизиң дашына тутуш ябы гылындан ишилен йүп айланыпдыр. Ол зәхримар нәдип йүпүң үстүнден гечип билдикә?.. Холха, ол, холха!

Авчы шей дийди-де, отагың бурчунда халкаләйын йыгрылып ятан йылана бакан элини узатды.

— Ай, бу-йә хо түки бир «товуҗак» экен-ле! — диен болуп, ол довам этди. — Ол кепдериден ховплы дәл ахыры. Ол сени чакып билмез, йөне биз шонда-да онуң эминден гелерис.

Авчы ол лорсы пенҗеләп тутды, ёкары гөтерди ве гүйч билен ере пылчады велин, ол тас гымылдамаз ялы болупды.

— Ине-де гутарды гитди, мистер Фелим — дийип, ол агыр эдикли аягының өкҗеси билен йыланың келлесине басып мынҗыратды.— Инди ят-да, эртире ченли аркайын укла: инди саңа йылан дегмез.

Өлен лорсы аягы билен пызып гойберди-де, Зеб Стумп кейпи көк гүлүмсирәп, күлбеден чыкып гитди ве ене отуң үстүне барып, аякларыны өрбоюна узатды, йөне бу гезек велин ахыры ука батды.

VIII бап.

КЫРКАЯК

Йыланың эми берленсоң хеммелер рахатланды. Итиң үйрмеси Фелимиң мөңңүрмеси билен бирликде кесилди. Мустанглар ене агачларың саясында аркайын орнашдылар.

Күлбәниң ичине үмсүмлик аралашды; диңе ирландиялының инди ябының гылындан ишилен йүпүң горагына ынанман, мустанг хамындан дүшегиң үстүнде эйләк-бейләк агдарылян хасырдысы эшидилйәрди.

Дашарда үмсүмлиги бозян, өзем күлбеден гелйән чыгшылдылара дүйбүнден меңземейән диңе бир сес барды. Онуң өзи крокодилиң хащылдысы ве гурбаганыңваррыкламасы аралыгындакы бирхили сесди; йөне велин сесиң Зеб Стумпуң бурнундан чыкянлыгы үчин, онуң уклап ятан авчының сагдын хоррулдысындан башга зат болмагы мүмкин дәл болса герек. Ол сесиң зарплы чыкянлыгының өзи Зебиң гаты укланлыгындан хабар берйәрди.

Авчы ене шол йүп халкасының ортасына гечип ятан бадына деррев ука гитди. Укусыны гачыраны үчин ар алмак максады билен Фелим билен эден ойны өзүне рахатландырыжы тәсир этди, шоңа гөрә-де, инди ол укының хезилини гөрүп ятырды.

Шол гошаланып чыкян сес тас бир сагада голай чекди; вагтал-вагтал шахлы хүвиниң сеси ве шагалың тукат уввулдысы оңа сазандарлык эдйәрдилер.

Ине онсоң ене-де көпчүликлейин сазлашян сес яңланып башлады. Оны башлан ене шол гечен гезеккиси ялы, Фелимди.

— Халас эдеверин, өлйәндирин! — дийип, ирландиялы бирденкә гыгырып, диңе бир күлбедәки өз хожайыныны дәл, эйсем отлукда ятан мыхманы-да оярды. — Кераматлы бибимиз! Пәк рухларың горагчысы! Өзүң етишевери!

— Сени халас этмелими? Кимден? — дийип, ене дүшегинден сычрап туруп гелен Морис Жеральд сорады. — Нәме болды?

— Башга бир йылан, рехимдарым. Вах! Алла бар, мистер Стумпуң өлдүрениңден хас эрбет зыянлы йылан бар. Ол мениң тутуш күкрегими чакып гутарды. Онуң йөрәң гечен ери якып-яндырып баряр, хамала диерсиң, Баллибаллах демирчиси мениң эндамыма гызарып дуран демри басан ялы этди.

— Нәлет саңа, пaң келле!— дийип, ёрганыны эгнине атып, ишикде пейда болан Зеб Стумп гыгырды. — Сен мени икинжи гезек укудан ояряң, самсык!.. Багышламагыңызы хайыш эдйән, мистер Жеральд! Акмакларың әхли юртларда — Америкада-да,

Ирландияда-да етерликдиги белли зат, йөне велин, Фелим ялы барып ятан самсыгы мең хениз гөрен дәлдирин. Бу бир түйс багты ятан-ла! Эгер биз оны шу деряда гарк эдәймесек, бу гиҗе бизе ятув ёкдур.

— Вах, эзиз Стумп, бей диймәң ахыры! Шу тайда йыланың барлыгына антам ичерин. Онуң хенизем шу күлбедедигине гөзүм етик. Эдил бир минут мундан өң мениң эндамымда гезип йөренини дуйярдым.

— Ол сениң дүйшүңе гирен болаймаса? — дийип, авчы ярым сораг эхеңде ве хас аркайын айтды.— Хич бир техас йыланы гылдан ишилен йүпден гечип билмез дийип саңа айдярын. Хәлки йылан сен йүпи ере язмазындан озал шу күлбә гиренҗдир. Эмма икисиниң бирден гирмеги ынанар ялы зат дәл. Хәзир гөзләп гөрерис...

— Я ярадан! — дийип, ирландиялы көйнегини ёкарык чермәп гыгырды. — Ынха, йыланың ызы, эдил гапыргамың йүзүнде-ле! Диймек, икинҗиси-де озалдан шу тайда экен-дә! Я кераматлы бибимиз, инди маңа нәме боларка? Эдил от ялы якып барян!

— Йылан? — дийип, Стумп өлер ялы горкан ирландиялының янына якынлашмак билен, онуң үстүне шеми тутды. — Бай, шонуң йылан болайшыны! Ёк, арвах алмыш, онуң йылан дәлдигине касам эдйән! Ондан-да бетери!

— Йыландан-да эрбеди? — дийип, Фелим умытдан дүшүп гыгырды.—Эрбеди дийдиңизми, мистер Стумп? Ол җуда ховплы затмы?

— Саңа нәхили айтсамкам... Хеммеси мениң шу голайлардан бир зат тапып билшиме хем-де басымрак тапышыма баглы. Эгер шо диеним болмаса, онда мен җогапкәр дәл соңуна...

— Вай, мистер Стумп, мени горкузмаң...

— Нәме геп бар? — дийип, Морис Фелимиң гурсагында гызгын сим басылан ялы чылгам-чылгам ызлары гөрүп сорады. — Бу нәме болдугы боляр ахыры? — дийип гайталады-да, авчының ол элхенч ызлара үнс билен середйәндигини гөренден соң, хас-да ынҗалыксызланып башлады. — Мен булар ялы затлары хениз гөрмәндим. Бу ховплы затмыка?

— Өрән ховплудыр, мистер Җеральд — дийип, Стумп җогап берди-де, бармагы билен үмләп, оны күлбәниң даш ишигине чагырып, Фелим эшитмез ялы ювашҗа гепледи.

— Бу нәме болдугы ахырын? — дийип, Морис ховсалалы гайталады.

— Авулы кыркаягың ызы.

— Авулы кыркаяк! Оны шол дишләпми?

— Ёк, дишләндир-ә өйдемок. Йөне дишлемеги хөкманам дәл. Кыркаяк йөрәп геченем болса етерликдир — шонуң өзем өлдүрип билер.

— Мерхеметли таңрым! Ол бейле ховплумы?

— Хава, мистер Җеральд. Шол хили ыз галдырансоң, тут

дек сагат адамың-да ягты яланчы билен хошлашандыгыны телим өвран гөрендирин. Көмек этмек, өзем тизрәк болмак герек, ёгсам, ол элхенч гыздырып башлар; соңунданам акылы чашып башлар, хут гудуз ит яраны билен дес-деңдир. Йөне бичәрәни горкузмак герек дәл, мен энтек оңа көмек эдип болҗагыны-болмаҗагыны аныклап бир гөрейин. Шу җелегайларда бир от габат гелйәр — хас догрусы бир дерман өсүмлик боляр, ине онсоң мен шоны басымрак тапып билэйсем, онда Фелими сагалтмак үчин эм этмек кын дүшмез. Кеч багтына, ай яшыпдыр, инди сермәп гөзлемели болар. Ол өсүмлигиң җаранда көпдүгини билйәрин. Барың-да оны көшешдириң, менем нәме этмек болҗагыны гөрейин. Мен бир минутдан гайдып гелерин...

Гапының даш йүзүндәки бу пышырдылар Фелими азаҗык-да рахатландырмады, гайтам, онуң ховсаласыны артдырды. Гоҗа авчы дерман отуң гөзлегине чыкып-чыкманка, ирландиялы озалкысындан-да зарын агламак билен, күлбеден дазанаклап чыкды.

Морис өзүниң сүйт эмшен доганыны рахатландырянча, өзүниң ынамы болмаса-да, хич хили горкулы задың ёкдугына оны ынандырып көшешдирйәнчә бирентек вагт гечди.

Тиз вагтда ишикде Зеб Стумп пейда болды; дерман өсүмлигиң тапыландыгыны онуң йүзүниң аркайын гөрнүшинден хем аңмак кын дәлди.

Авчының саг элинде гарамтыл-гөк реңкли, бирсыдыргын гүр хем йити тикенекли гүберчек япракларың бирнәчеси барды. Морис оларың орегано кактусының япрагыдыгыны танады.

— Горкма, мистер Фелим — дийип, гоҗа авчы күлбәниң босагасындан этледи. — Инди горкасы зат ёк. Мениң тапып гетирен гүлҗагазым сениң ганындакы гызгыны одуң елеги чиркизишинденем чалт соруп алар... Саңа айдыляр, Мөңңүрмәңи бес эт! Сен деряның ашак хем ёкары акымының йигрими миллигиндәки әхли гушлары, хайванлары хем йыланлары укудан оярдың. Эгер сен бес этмесең, бу ере команчи бары чозуп геләйсе, онуң өзи кыркаягың дәл, йүзаягың йөрән ызындан хем эрбедрәк болса герек... Мистер Җеральд, мен мелхем тайярлаянчам, сиз оны даңар ялы бир зат тапың.

Озалы билен авчы пычак билен япрагың тикенлерини айрышдырды. Ондан соң дашының хамҗагазыны сырып айырды-да, овунҗак эдип дограды, онсоң мустангериң гетирен арассаҗа эсгисиниң үстүне яйрадып язды-да, өзүниң атландырышы ялы, шол «мелхеми» Фелимиң бедениндәки гызарып дуран золагың үстүне өкделик билен гөтерипҗик япды.

Кактус өз гүйҗүни деррев гөркезип башлады — онуң ширеси авының гаршысына өрән оңат эм экени. Ине онсоң, ховпуң эййәм айрыландыгына гөзи етени үчин аркайынланан Фелим, үстесине-де халыс болансоң, берк хем җана арам берижи ука гидип, өзүни билмән ятды. Йыландан тапавутланып, гылдан ишилен йүпүң үстүнденем йөрмүлдәп гечип билйән, сүйренижилериң зандыяманы болан кыркаягы тапҗак болуп, эден сынанышыгы

баша бармансоң, өз-өзүнден өвренен врач отлук мейдандакы өңки ятан ерине барып, эртире ченли аркайын уклады.

Даң саз берип-бермәнкә, үчүси-де эййәм аяк үстүндеди. Фелими инди ысытма тутуп гагшатмаярды, ол өзүниң эхли горкуларыны-да ядындан чыкарыпды. Олар говрулан хинди товугының галаны билен эртирлик эдинип, ховлукмач ёл шайыны тутмага башладылар. Гоҗа авчы билен билеликде, Баллибаллахдан болан озалкы пайтунчы хызматкәр ябаны ябылары чөл сыяхатына тайярлаярды, олары бири-бирине баглап чатярды. Морис болса шол аралыкда өз атыдыр ак менек байтал билен мешгулды. Ол тәзе эле салнан гөзел есире айратын үнс берйәрди: онуң ялыны хем гуйругыны дарашдырярды, ловурдап дуран түйлерине елмешен палчыклары — онуң өзүне гөвни етйән текепбирси бойнуна танап атмагың кын боландыгына шаятлык эдйән, тутанъерли ковгының аламатларыны сырып-сүпүрип айырярды.

— Гойсаңызлаң! — дийип, Зеб мустангериң херекетлерини геңиргенме билен сынлап дуршуна айтды. — Нахак бейле җан чекйәңиз. Вудли Пойндекстер өз сөзүнден дәнип йөренлериң хилинден дәлдир. Сиз ики йүз доллары гүррүңсиз аларсыңыз — гарры Зеб Стумпуң айданына ынанайың. Арвах урмуш, бу байтал шонча пула дегйәрем ахыры!

Морис хич хили җогап гайтармады, эйсем-де болса, онуң эринлериниң йыршаранлыгындан велин, ак менек байтала онуң айратын үнс берйәнлигиниң себәбине кентуккилиниң дүйбүнден дүшүнип билмәндигини аңламак болҗакды.

Бир сагат хем гечип-гечмәнкә, ак менек байталы ызына тиркәп, мустангер өз дор атына атланып, эййәм ёла рована болупды. Онуң ызындан болса ябы сүрүси Фелимиң өңүне дүшүп өңңүрдеклешип барярды.

Зеб Стумп өзүниң гарры байталының үстүнде оларың ызына зордан эерйәрди.

Иң ыздан болса тикенекли отлардан эге болуп, Тара сеңкилдәп барярды.

Күлбәни сакламак үчин галан адам болмады: олар диңе чөлүң дөрт аяклы яшайҗылары гирип билмез ялы, йүзүне ябы хамы чекилен гапыны йөне япдылар гидибердилер. Инди бу ерде хөкүм сүрйән үмсүмлиги шахлы хүвиниң сеси, пумадыр элмыдама ач койотларың тукат уввулдысы бозярды.

IX бап

СЕРХЕТДӘКИ ФОРТ

Инҗ фортуның белент сүтүниниң депесинде йүзүне йылдызлар сечеленен ал байдак пасырдаяр; ол өзболушлы, гең галдырыҗы гөрнүшде элесләп дуран сая салярды.

Хакыкы серхет дурмушының — ярым харбы, ярым гражданлык, ярпысы вагшы, ярпысы цивилизленен дурмушың бу картинасыны диңе Кичи-Вернэниң галамы-кисти догручыл суратландырып билэйсе герек; сиз бу ерде иң бир дүрли-дүрли гейим гейнен солак йүзли хем гараягыз адамлары-да, дүрли хүнэрдэки ве җемтыетде дүрли-дүрли ягдайы эелейэн адамлары-да гөрерсиңиз.

Фортуң өзүниң-де шонуң ялы үйтгешик кешби барды. Йылдызлы байдак диварларының ёкарсы диш-диш болуп дуран беркитмэниң үстүнде пасырдамаярды, ол казармаларың я-да гизлин гирелгелериң үстүне сая салмаярды: бу ерде гарымлар-да, өңе габав болар ялы депелер-де ёкды, умуман харбы галаны ятладян хич бир зат ёкды. Онуң өзи йөне алгаробо агачларының пүрслеринден дикилен гермевли хаят болуп, ичинде бассырма—ашагында ики йүз ябы ерлешер ялы атятагы барды. Онуң дашында болса чылшырымсыз архитектуралы он чемеси җай, кепбе писинт өрме диварлары палчык билен сувалан адаты, күлбелер барды; оларың иң улусы казармады. Оларын аңырсында госпиталь, интендант складлары ерлешйэрди: бир тарапында гауптвахта, бейлеки тарапында, хас гөрнүп дуран ерде офицерлериң нахарханасы ве квартиралары ерлешйэрди. Хеммеси-де адатдан дашары аңсат: палчык билен сувалан диварларың йүзи Леонаның кенарларында бол тапылян хек билен агардылыпды; хемме зат улы цивилизленен миллетиң мундирини геййэн харбы адамларың болян ерине — беркитме галасына махсус арасса хем ерли-ериндеди. Инҗ фортуның шейле гөрнүши бар.

Бирнеме узаграк аралыкда җайларың шол форт дийилйэнинден улы болмадык башга бир топары гөрүнйэр. Олар хем американ байдагының пенакэрлиги астында болярлар; байдак гөс-гөни оларың депесинде пасырдамаян болса-да, олар өзлериниң дөремеги ве яшамагының хатырасы үчин оңа миннетдардыр. Онуң өзи адатча американ харбы постларының голайында дөрэп, тиз вагтың ичинде яйбаңланян ве көпленч халатларда кичиҗик шэхерҗиклере, кэмахалда болса улы шэхере өврүлип гидйэн посёлокларың бириниң дүйп-тейкарыды.

Хэзирки вагтда ол посёлогың илаты харбыларың аркасындан овнук сөвда билен мешгулланян, складындакы затларының өзи харбы гуллукчыларың паёкларына дегишли болмадык сатыгчыдан; мыхманхананың ве гыраң-гыраңлыҗа чүйшелерден долы полкалары билен бикэр адамлары өзүне дартян мейхананың хоҗайыныңдан; фараоның ве монтениң[1] көмеги билен ерли гарнизоның офицерлериниң җүбүлерини бошадян кесби-кэри карт ойнамак болан хумарбазлар топарындан; ат-абрайлары шүбхели болан он-йигрими гарагөз ханымдан; шончарак мукдардакы авчыдан, мал сүрүҗиден, мустангерден хем-де хер бир юртда, дүзгүн болшы ялы, харбы лагерлериң янында энтешип йөрен, белли бир кэри болмадык адамлардан ыбаратды.

---

[1] Фараон ве монте — пуллы карт оюнлары.

Ол кичеңрәк посёлогың жайлары бөлшүна гөрә белли тертипде ерлешйәрди. Оларың хеммеси бир кәрхана эесине дегишли болса герек. Олар фонарлардыр ядыгәрликлере дерек басгыланан отларың арасындан сомалып ёкары чыкып дуран гуры кипарис ве бейлеки бирнәче агачларың «мейданчасының» төверегинде ерлешйәрди.

Леона дерясының бу ери йөне бир чешме диен ялыды. Ол фортуң ве посёлогың еңсесинден акып гечйәрди. Өңде зүмеррет ялы ловурдап гөк өвүсйән текизлик яйлып ятырды, аңырсы болса хас гарамтыл гөрүнйән токай золагы болуп, онда кувватлы дуб, хоз агачларыдыр вязлар яшайыш угрунда тикенекли кактуслара ве ботаниклере-де нәбелли болан бирентек чырмашян хем сүйнйән мугтхор өсүмликлере гаршы гөреш эдйәрдилер. Деряжыгың гүнорта ве гүндогар кенар якаларында пытраңңы отуран өйлер барды. Олар плантаторларың мүлклериди; оларың кәбирлери яңы-якынларда салныпды ве хич хили стиле ковалашмаярды, башга бирнәчелери хас гөзе гөрнүкли архитектуралы болуп, инди эп-эсли яшана меңзейәрдилер. Олардан бири үнси айратын өзүне чекйәрди. Үсти текиз ве дашы диш-диш агач хаятлы улы бир жайы гөз өңүне гетирип гөрүң; онуң ак диварлары өйүң үч тарапыны тутуп дуран гөгүмтил токайың өвүшгининде чүрт-ёлук йитилик билен сайланып гөрүнйәрди. Бу жай Каса-дель-Корво асиендасыды[1].

Сиз демиргазык тарапа өврүлерсиңиз велин, сизиң гөзүңизиң өңүнде ялңыз дуран конус шекилли даг пейда болар; ол даг текизлигиң үстүнден бирнәче йүз фут ёкарда селеңләп дурандыр; онуң аңырсындакы думанлап дуран алысда бейик, хениз барланылмадык диен ялы, Льяно-Эстакадо белентлигиниң тәжи болан Гвадалупа даг гершиниң гыйчак линиясы суратланып гөрнер.

Ёкарлыгына серетсеңиз, ярым гөк якут дейин, ярым мавы фируза дашы кимин асманы гөрерсиңиз. Гүндизине асманың йүзи дүйбүнден пәкизе ве булутсыз болуп, диңе гүнүң алтын шары оңа шөхле сачяр. Гижесине йылдызлар билен бееленип, гөйә олар рөвшен полат билен налланан ялыдыр; айың ачык чызылан тегелеги болса, бу ерде ылла сап күмүшден ялыдыр.

Ай хем йылдызлар гөзден гайып болан пурсатда гүллериң баркурян ысыны гетирйән мылайымжа шемал Матагорд айлагы тарапдан өвсүп, йылдызлы байдага етип, ол байдагы даңың ягтысына герип пасырдадышына бир середиң, шонда сиз шейлеки айдың хем жанлы, гөрки ве реңки тайдан дүшнүксиз гөзел, дүрли лыбаслары ала-бедер болуп дуран, асла язып беян эдип болмажак картинасыны гөрерсиңиз.

Сиз харбы гуллугындакы адамлары гөрерсиңиз: Бирлешен Штатларың пыяда эсгерлериниң гөгүмтил эшиклери, драгунла-

---

[1] Асиенда — мүлк; Мексикада, Техасда ве Гүнорта Америкада помещигиң өйүне-де асиенда дийилйәр.

рың мавы мундирлери ве атлы атыжыларың ачык, тас гөзе илмежек болян яшылрак мундирлери бардыр. Форма боюнча диңе нобатчы офицерлер, гаравул начальниги хем-де гаравулларың өзлери гейинйәндир. Оларың ёлдашлары болса бош вагтларындан пейдаланып, эгинлери фланелден гызыл көйнекли, башлары юмшак шляпалы ве арассаланмадык әдикли гөрнүшлерине казарманың төверегинде я-да ат ятагы болан бассырманың ашагында айланышып йөрендирлер.

Олар дүйбүнден харбы формасы болмадык адамлар билен сакырдашярлар. Олар болса сугун хамындан тикилен көйнекли ве шол хамдан гетралы узын бойлы авчылар; мексикалылар ялы гейнен чопанлардыр мустангерлер; хакыкы мексикалылар гиң балаклы, эгинлерине серапе атылгы, әдиклериниң өкжеси әпет дебсили ве келлелери гөдеңси эпленип, гышык атылан ялпылдавук шляпалы боляр. Олар сөвда этмек я-да парахатчылыклы геплешиклер гечирмек үчин форта гелен индейлер билен геплешйәрлер; индейлериң палаткалары узакда дәл, гөрнүп дуран ердедир. Эгинлерине гызыл, яшыл ве гөгүмтил одеял атылгы индейлериң дашкы гөрнүшлери адатдан дашары беземен ве тас барып ятан овадан ялы болуп гөрүнйәр; хатда оларың өз хамларыны вежера эдип, эндамларына иңңе билен язып чызан бидерек суратлары-да, озал хем узын, үстесине ябының пенже-пенже гыллары билен сеплешдирилип узалдылан ве хапалыгындан яңа елмешип ятан гара сачлары-да оларың өтгүр оваданлыгыны заялап билмейәр.

Өзлериниң миллети, кәри, өз хожайынларының дережеси хакында хабар берйән дүрли-дүрли геймли шол ала-мула мәрекәни акылыңыза гетирип гөрүң; офицерлериң пессевеси я-да гоңшы плантаторың хызматкәрлери — эфиопиялы негрлери-де үстүне гошуң, оларың кичеңрәк топар болуп дурушларыны ве гүррүң эдишлерини я-да мейданда фургонларың арасында бидерек айланышып йөрүшлерини гөз өңүне гетирип гөрүң; ашагы тигирли ики саны алты футлук топы ве гапдалында ок-дәри йүкли фургонлары; илден үйтгешиклик үчин герилги матаның ашагында ятмагы эй гөрйән офицерлер тарапындан эеленен бир я ики ак палатканы, гаравулларың диклигине бири-бирине сөелип гойлан түпеңлерини гөз өңүне гетирип гөрүң. Шу затларың әхлисини гөз өңүне гетирсеңиз, Техасың серхединде, цивилизацияның гең четинде ерлешен харбы фортуң картинасы сизиң гөзүңизиң алнында яйбаңланар.

*

* *

Луизианадан болан плантатор өзүниң тәзе өйүне гөчүп геленинден бир хепде геченсоң, Инж фортуның өңүндәки парад мейданчасында үч офицер дурды ве олар Каса-дель-Корво асиендасына тарап середишйәрдилер.

Оларың хеммеси яшды — иң улусының яшы отуздан геч-мэнди.

Биринжисиниң ики чызыклы погоны онуң капитандыгыны гөркезйәрди, кеселигине бир чызыклысы старший лейтенантды, үчүнжисиниң пагонының текизлигинден хабар тутсаң, ол диңе кичи лейтенант боларлыды.

Оларың нобатчылыкдан бош вагтыды ве Каса-дель-Корвоның тәзе яшайжылары хакында Луизианадан гелен плантатор ве онуң машгаласы хакында гүррүң эдйәрдилер. Пыяда гошун капитаны:

— Тәзе юрды гутламак тоюны эдерис — дийип, гарнизоның әхли офицерлериниң чагырыш хаты аландыгыны назарда тутуп айтды.— Илки билен нахар, онсоң болса танс. Хакыкы вака! Биз о тайда ерли аристократлардыр гөзеллериң хеммесини гөрсек герек.

— Аристократлары? — дийип, драгунлар полкуның лейтенанты гүлүп айтды. — Бу ерде кән бир аристократ бардыр өйдемок, нәзенин гөзеллер болса олардан-да азмыка диййән.

— Сиз ялңышяңыз, Генкок. Леонаның кенар якаларында оларың хайсысыны дийсеңем тапмак бор. Бу ере жемгыетде аграмы бар адамлар гөчүп гелди. Биз олары Пойндекстериң тоюнда гөрерис, мен муңа шүбхеленмейәрин. Аристократизм барада гайгы этмәң: ол хожайының өзүнде-де етерлик бар, әхли мыхманлара-да артыгы билен етсе герек. Нәзенин гөзеллер барада айдыланда болса, онуң гызының Сабинас дерясының шу кенары тарапындакы хер бир гыздан-да оваданлыгына келләми гоюп жедел этмели болса-да мен бар! Интендантың егенчиси оваданлыкда биринжилик орнуны шол гыза бермели болжагының ужы ики дәлдир.

— Шей дийсене!.. — дийип, атыжылык полкуның лейтенанты тәсирли сүйндүрип сесленди; онуң әхеңине гараныңда, ёкаркы сөзлер онуң йүрегине жүңк болайды дийип дүшүнмек болжакды. — Диймек, Пойндекстер ханым яман овадан болмалы-да.

— Эгер мен оны соңкы гезек Лафуршың балында гөрен вагтымдан бәри гөрки гачан болаймаса-ха, ол адатдан дашары гөзел болмалы. Ол ерде бирнәче яш креол йигит онуң үнс бермегини газанмага чалышярды, шонуң үчин-де иш неденем дуэле барып етипди.

— Килчик болмага чемели-дә? — дийип, атыжы белледи.

— Сүртсеңем ёкмаз, Кроссмен. Гайтам, терсине, ынанайың маңа. Өрән салыкатлы гыз, онсоң-да онуң асла килчиклик-эдепсизлик этжек гуманы ёк — намысжаңлык өз атасындан галан гылыгы боларлы. Онуң өзи Пойндекстерлериң аңырдан гелйән сыпаты.

— Түйс мениң халайжак гызым экени — дийип, яш драгун йигит дегишме билен белледи. — Эгер ол сизиң айдышыңыз ялы овадан болайса, капитан Слоумен, онда мен оңа ашык болсам

герек. Худая-шукур, мениӊ йүрегим бош, Кроссмениӊки ялы эели дәл.

— Гулак гоюӊ, Генкок — дийип, пыяда гошун офицери, ягдай билйән адам җогап берди. — Меӊ җедел эдишмеги халамок, йөне велин сиз Луиза Пойндекстери гөрениӊизден соӊ шу айданыӊызы доланып айдып билҗегиӊизе нәче пул гоймалы болса-да мен тайяр, йөне пәк йүрекли болсаӊыз.

— Сиз мениӊ гайгымы этмәӊ, Слоумен! Мен олар ялылардан горкардан хас көпрәк аҗайып гөзлериӊ нышанасы болуп гөрдүм.

— Йөне эдил онуӊ ялы аҗайыпларыныӊ дәлдирем.

— Шейтана лагнат! Сиз бир адамы хениз ол гызыӊ йүзүни-де гөрмәнкә, оӊа ашык болмага меҗбур эдерсиӊиз-ов. Эгер сизиӊ сөзлериӊизе ынансаӊ, ол гыз сейрек душ гелинйән гөзел болмалы.

— Хава, сиз ялӊышмадыӊыз. Мен оны соӊкы гезек гөрен вагтымда-ха ол шейледи.

— Ол диййәниӊиз хачан болупды?

— Лафуршыӊкыдакы балмы? Ханы ятлап бир гөрейин... Йыл ярым чемеси мундан озал. Биз Мексикадан гайдып гелен вагтымызыӊ ызысүре диймек болҗак. Ол шонда яӊы иле-гүне чыкып башлапды; ол хакда: «Җемагат үчин ве шөхрат үчин доглан, тәзе бир айыӊ бөлеги пейда болды» диййәрдилер.

— Йыл ярым диениӊ өзи улы мөхлет — дийип, Кроссмен чинтгейҗилик билен белледи. — Гыз үчин, ылайта-да креолка үчин улы мөхлет: олары он алты яшда дәл-де, галапын он ики яшда дурмуша чыкарярлар. Онуӊ оваданлыгы эййәм өз терлигини йитирен болмагы мүмкин.

— Чигит ялыҗак-да. Мен барлап гөрмек үчин олара барып-да билердим, йөне олар хәзир хоҗалык хысырдысы билен башагаймыка диййәрин, шонуӊ үчин-де мыхмана эллери дегер ялы дәл болса герек. Ёгса-да, арада майор оларыӊка барып гайдыпды, ол шонда мисс Пойндекстериӊ оваданлыгы барада дилинден дүшүрмәӊ, шейле көп гүррүӊ берди велин, неденем кейванысы билен терслешипди.

— Выжданымдан касам эдйән — дийип, драгун сесленди.— Сиз шейле бир җадыладыӊыз велин, асла мен шо гыза эййәм ашык болуп барян өйдйән!

— Сиз гутарныклы ашык болмазыӊыздан озал, мен сизе өӊүнден дуйдурмалыдырын — дийип, пыяда гошун офицери чынлакай әхеӊде айтды. — Гүлүӊ тикенли болянлыгыны, башга сөзлер билен айданыӊда, ол машгалада сизе зыян етирип билҗек адамыӊ бардыгыны айтмалыдырын.

— Доганы болса герек? Доганлар хакында адатча шейле айдайгыч болярлар.

— Онуӊ доганы бар, йөне геп онда дәл. Ол йигидиӊ гүли, асыллы етгинҗек, Пойндекстерлериӊ арасындан ялӊыз бир шоны улумсылык гурчугы гемрип биленок.

— Онда нәме, онуң аристократ какасымы? Ол Генкоклар билен бир өйде биле яшамакдан боюн гачырар өйдемок.

— Өзүмиң-ә оңа ынамым ёк... Генкокларың янкилер болянлыгыны, плантаторың болса асыллы гүнорталыдыгыны унутмаң! Йөне мен гарры Пойндекстер барада айтмаярын.

— Эйсем, ол сырлы шахсыет ким болмалы ахыры?

— Гызың егени — Кассий Колхаун. Өрән бедәхет субъект.

— Мен шол ады эшидипдим өйдйән.

— Менем — дийип, атыжы гошулды.

— Мексикан уршы билен гараз бир дахылы болан, ягны Скоттуң йөришине гатнашан хер бир адам ол хакда эшидендир. Кассий Колхаун өз ызында якымсыз ядыгәрлик галдырыпды. Ол Миссисипи штатында өнүп-өсен, өзем уруш вагтында Миссисипи волонтёрлар полкунда капитан болупды. Йөне оны йыгы-йыгыдан казармада дәл-де, карт ойналян өйдәки столуң башында гөрмек болярды. Оны дуэлчи хем улумсы гарагол эден бирки саны ишжагазы болупдыр. Йөне велин ол өзүниң шол шөхратыны хениз мексика уршундан озал эдинен экени. Тәзе Орлеанда ол ховплы адам хасапланыпдыр.

— Ери, боланда нәме? — дийип, яш драгун йигит бирнеме дызмажрак эхенде айтды. — Мистер Кассий Колхаунын ховплы я-да зыянсыз адам боланы билен кимиң нәме иши бармыш! Маңа-ха, догрусы, шонуң тапавуды ёк. Ол диңе бары-ёгы шол гызың егени дийййәрсиңиз ахырын.

— Жуда бейле хем дәл... Шол гыза ол ашык болуп йөр өйдйән.

— Гыз хем оңамы?

— Ончасыны мен билемок. Йөне, чакына гаранында гызың атасы оны эй гөрйәр өйдйән. Шол эй гөрмәниң себәбини маңа дүшүндирдилерем, йөне бичак гизлинлик астында айтдылар. Адаты вака — пул бабатда гарашлылык. Пойндекстер инди озалкысы ялы бай дәл, шейле болмаса, биз оны хич хачан бу ерлерде гөрүбем билмездик.

— Эгер онуң гызы сизиң айдышыңыз ялы, бейле нәзенин овадан болса, онда Кассий Колхаун хем бу ерде бахым пейда болар дийип чакламак герек.

— «Бахым»! Бар зат билшиңизем шолмы? Ол эййәм шу ерде ахырын. Ол шоларың бүтин машгаласы билен билеликде гелди, индем шолар билен биле ерлешди. Бирнәчелер олар плантацияны шәрик болуп сатын алaндыр өйдйәрлер. Шу гүн эртир билен мен оны мыхманхананың мейханасында гөрдүм — ол пьянчылык эдйәрди, хемме билен женжеллешйәрди хем-де шол хемишекилиги ялы өвүнйәрди.

— Онуң йүзи гараягызрак, гөрәймәге отуз яшлар чемесинде, сачлары хем муртлары гарамтыл, ярым харбы бичүвли гөк мавут сюртук геййәр, кемеринден Кольт сапанчасы асылгы — шейлеми?

— Хава-хава! Онсоң-да сюртугының яка тарапындан серетсең, эгри гаммасы-да бардыр. Ол хут шонуң өзи.

— Гөрнүши-хә эрбет субъект боларлы — дийип, атыҗы белледи. — Эгер ол шейле өвүнҗең хем җенҗелчи болса, асла даш сыпаты-да шоны айдып дур.

— Даш сыпаты җәхеннем-ле! — дийип, драгун гахарлы сесленди. — Сэм аганың гошунының офицерлерине дашкы сыпатлардан горкмак ярашмаса герек. Җенҗелчи боланың өзүнденем. Эгер ол мениң билен җенҗел этмекчи болайса, онда ол мениң мәшәни өзүнден хас өңүрти гысмагы башаряндыгымы билер...

Шол вагт хем ирки гөзден гечирилишиге йыгнанмага чагырян зок чалынды — бу ерде, хамала, гошун корпусы дурандакысы ялы, бу дәп-дүзгүн кичиҗик фортда-да дең дереҗеде берк берҗай эдилйәрди. Шоңа гөрә-де үч офицериң хер хайсы өз ротасыны форт командири болан майор тарапындан гечирилйән шол гөзден гечирилише тайярламак үчин херси бир яна гитди.

X бап

КАСА-ДЕЛЬ-КОРВО

Каса-дель-Корво мүлки я-да асиендасы Леона дерясының токайлык җүлгеси билен үч милден хем узага ве гүнорта тарапа прерияның ичине урнап, алты миль узалып гидйәрди.

Плантаторың адатча, нәдогры болса-да, асиенда дийлип атландырылян өйи Инҗ фортундан топ окы етерлик аралыкда ерлешйәрди, шол ерден онуң ак диварларының бир бөлеги гөрнүп дурды; асиенданың галан ерини болса деряның кенарыны җәхеклэп дуран бейик агачлар габап отырды.

Асиенданың ерлешйән ери адаты дәлди ве горанмак пикири билен сайланып тутуландыгы икучсузды, чүнки өйүң биняты тутулан вагтдакы заманда полониячылар индейлериң чозушларындан этияч эдйәрдилер; йөне велин шол ховп хенизем олара вехим салярды.

Деря бу ерде нал гөрнүшинде я-да тегелегиң дөртден үч бөлеги айтымындакы эгме ялы болуп эгрелйәрди; онуң шол эгремчесиниң ичинде — хордасында я-да хас догрусы, параллелограммасында асиенда гурлупдыр. Шондан хем онуң «Каса-дель-Корво» — «Эгремчедәки өй» диен ады галыпдыр.

Өйүң фасады — даш ишиги гөзъетиме ченли яйлып ятан прерия тарапды. Бу чеменлик билен деңешдирениңде, патыша багы-да дүйбүнден кичиҗик болуп гөрнер.

Мексиканың улы помещик өйлери ялы, Каса-дель-Корвоның-да архитектура стилини мавритан-мексика стили диймек болҗакды.

— Өй — бир этажлы, ясы үчекли — асотеялы, дашы агач гермевлиди. Ховлусының ичине даш плиталар дүшелипди, фонтаны хем-де асотея чыкылян басганчагы барды. Улы гирелге-

синиң улы агач дервезеси барды. Ондан икиян тарапда-да дашы демир гөзенекли икими я-да үчми пенҗиреси барды. Мексика асиендасының хәсиетли айратынлыклары шейлерәкди. Испания Америкасының әпет улы территориясының әхли ерлеринде дагынык отуран гадымы җайларың шу хили кысымлысындан Каса-дель-Корвоның айратын бир тапавуды ёкды.

Луизианалы плантаторың яңы-якында эдинен мүлкүниң гөрнүши шейлерәкди.

Эгер онуң яшайҗылары дийәймесең, бу өйүң дашкы гөрнүшинде-де, ички гөрнүшинде-де хич хили үйтгешиклик болуп гечмәнди. Онуң озал диңе сап ганлы испаниялылары гөрмек болян коридорларында ве ховлусында инди ярым англосаксон, ярым франко-американ бичүвли адамлар гаймалашярдылар; Андалузияның бай, овазлы дилине дерек инди бу ерде йити, бокурдакдан чыкян лагырдавук ярым тевтон дили яңланяр ве диңе кәярым сазлашыклы креоло-француз геплешиги гулага каклышярды.

Өйүң даш йүзүнде үсти юкка япраклары билен басырылгы, озал пеонларың[1] яшан күлбелеринде хас гөзе гөрнүп дуран өзгеришлер болуп гечипди.

Әдигиниң өкҗесиндәки дебсисини җыңңырдадып, ичинде хондан бәрси болуп гайшарылып йөрен гиң гашлы ялпылдавук шляпалы ве эгни ала серапели узын бой, хортаң вакероның[2] ерине инди гуллара улумсы гөзегчилик эдиҗи, гөк келтекчели я-да плащлы, хер бурчда гамчысыны шарпылдадан болуп йөр, гызыл мениз тенлери гоюн дериси билен чала өртүлен ацтеклер[3] несиллериниң өз күлбелериниң төверегинде тукат гөрнүшде айланып йөрен ерлеринде инди Эфиопия негрлериниң огул-гызлары гулчулыгың өзи бетбагтлыкдыр диен сөзи гөйә ялана чыкарян дек, эртирден агшама ченли варсакы урярлар, айдым айдан ве танс эден болярлар.

Каса-дель-Корво плантациясында эмеле гелен бу өзгеришлик ягшылыгамыкан?

Бу совала иңлислериң «ёк» дийип бирагыздан ве өз сөзлериниң шүбхели болмагына ёл бермейән гызгынлык билен җогап берҗек вагты болупды.

Вах, адамзадың говшаклыгы хем икийүзлүлиги гурасын! Бизиң гуллар барада узак вагтлап дилимизден дүшүрмән эден сүйҗи арзув-ниетлеримиз йөне бир җөгүлик болуп чыкды.

Җылав олигархияның[4] элине гечип,— бизиң юрдумызың көнеки аристократиясының элине дәл, себәби ол бу хили мелгунлык эдип билмезди, җылав юртда хәкимиет башына дырмашып

---

[1] Пеон — испаниялы помещигиң ярым гул элгарамагында болян гүнлүкчи хоҗалык ишчиси.

[2] Вакеро — (исп.) чопан.

[3] Ацтеклер — гадымда Мексикада отурымлы индейлер.

[4] Олигархия — (грек.— аз топарың хәкимлиги) — эксплуататорларың кичиҗик үйшмегиниң сыясы ве ыкдысады агалык, эдара этмеги.

гечен буржуаз хилегәрлери олигархиясының элине гечип — халкың хукукларына гаршы шол жаныпкеш дилдүвшүжилериң элине гечип, Англия өзүниң шейле гаты сесли жар эден принципиние дөнүклик этди, бүтин миллет тарапындан өзүне билдирилен ынамдан гачды[1].

*
* *

Луиза Пойндекстер айнаның өңүне барып, пикирли гөрнүшде креслоның үстүне чөкен вагтында ве өзүниң хызматкәр гырнагы Флоринда йүзленип, мыхманлары кабул этмек үчин өзүни безәп-беслемеги хем сачларыны дарамагы буйран вагтында, ол дүйбүнден башга задың пикирини эдйәрди.

Мунуң өзи Пойндекстериң өз тәзе юрдуны мүбәреклендирмек үчин мыхман чагырылан нахарының башланмагына бир сагат чемеси галан махалыды. Яш креолканың өзүни алып баршындакы кәбир ынжалыксызлыгы шонуң билен дүшүндирмек герекмидикә? Эмма Флоринданың велин бу барада өзүниң башгачарак чакламасы барды, чүнки оларың арасында болуп гечен гүррүң шоңа шаятлык эдйәрди.

Йөне оны гүррүң дийип атландырмак болжагы-да гуманлыды: Луиза дашындан геплән пикирленйәрди, онуң хызматкәр гырнагы болса йөне яң ялы болуп, онуң айданыны гайталаярды. Яш креолка өз гырнагына гөйә хол бир дуран зат — отургыч, стол, диван ве өйдәки башга гошлар ялы затлар хөкмүнде середип, асла ондан хич бир пикирини — зады гизлемегиң гереги-де ёк хасап этмәге өмүр бойы өвренишип гидипди. Диңе бир тапавуды — Флоринда гараз бир жанлы жандарды ве соран задыңа жогап берип билйәрди. Флоринда отагда пейда боландан он минут чемеси гечен соң, бидерек затлар хакында дынгысыз сакырдаярды, Луизаның өзүниң велин гүррүңе гатышышы диңе кәбир белликлер билен чәкленйәрди.

— Бай, мисс Луи, сизиң сачларыңызың бейле говудыгыны!— дийип, негр гызы өз яш ханымының пушда-пушда ловурдап дуран ажайып сачларыны хөвес билен дарап дуршуна сакырдаярды. — Эдил кипарисден салланып дуран испан гыртыжы ялы-да. Йөне сизиң сачыңызың реңки башга, өзем хут гант сувы берлен ялы, ялпылдап дур.

Луиза Пойндекстер ёкарда озал ятладылышы ялы, креолкады, шоңа гөрә-де онуң сачының гарамтыл реңкиниң бардыгыны хем-де негр гызының садалык билен айдышы ялы «эдил испан гыртыжы ялыдыгыны» айдып отурмагың гереги бери бармыка. Эмма онуң сачы гара дәлди; онуң сачы кәярым пышдылда болян я-да гыш тутулан самрың реңки ялы гойы гоңур реңклиди.

---

[1] Англия, бир тарапдан, гулларың сатылып-алынмагына гаршы гөрешйәрди, икинжи тарапдан болса, гул эелеринден пагта сатын алмак билен, гулчулыгы ёк этмегиң гаршыдашларына көмек эдйәрди.

— Вах, мениңем сачым шу гөюн йүңи болман, сизиң сачыңыз ялы овадан болсады, онда оларың хеммеси, учдан-тутма барысы мениң аягымың ашагында боларды! — дийип, Флоринда өзүниң гара аясында ловурдап дуран гоңрас гара сачың бир пенжесини гысымына гысмак билен довам эдйәрди.

— Сен нәмәң гүррүңини эдйәң? — дийип, яш креолка, гөйә дүйш гөрүп ятан укусындан айылан дек болуп сорады. — Сен нәме дийдиң? Аягымың ашагында? Ким?

— Ине герек болса, нәме, мисс мениң айданыма дүшүнмейәрми?

— Догрусы, дүшүнмедим.

— Мен олары өзүме ашык болар ялы эдердим. Ине айданым!

— Кимлери диййәң ахыры?

— Акягыз жентльменлериң эхлисини! Плантатор йигитлери! Фортуң офицерлерини — эхлисини, учдан-тутма хеммесини! Сизиң сачларыңыз билен, мисс Луи, мен оларың барысыны өзүме ашык эдердим.

— Ха-ха-ха! — гүлүп, Луиза онуң йүзүне середип, өз сачыны онуң келлесинде дийип гөз өңүне гетирди.— Эгер мениң сачларым сенде болайса, онда сениң өңүңде бир эркек киши-де дуруп билмез өйдйәмиң?

— Ёк, мисс, Сизиң еке бир сачыңыз дәл, эйсем Сизиң йүзжагазыңыз, сизиң алебастр ялы ап-ак тениңиз, сизиң гелшикли катды-каматыңыз, сизиң гөзлериңиз хем менде болса... Бай, мисс Луи, сиз шейле бир гөзел гыз велин! Мен акягыз Жентльменлериң айдянларыны эшитдим. Йөне маңа оларың айданларыны эшитмегиң гереги-де ёк — мениң өзүм гөрүп дурун.

— Сен яранжаңлык сөзлерини тапмага өкделәпсиң, Флоринда.

— Ёк, мисса, айдяныңыз нәме! Шунда яранжаңлыга дегишли екеже сөзем ёк, еке сөз болайсын-ла! Касам эдйән сизе! Худайлардан касам эдйән!

Негр гызының айдянларына ынанмак үчин Луизаның йүзүне диңе бир гезежик середип гөрен адама онуң касамының асла гереги ёкды, гой, ол нәче бадыхова болуберсин, онуң йүрекден айдяндыгыны ол билерди. Луиза Пойндекстериң барып ятан гөзел гыздыгыны айтмагың өзи — онуң төверегиндәки жемгыетиң умумы пикирини тассыкладыгың боларды. Луиза Пойндекстериң гөзеллиги илкинжи гөрениндеи хеммәни хайран галдырярды. Онуң йүзүниң нәзенин ажайыплыгыны язып беян этмәге галамың гүйжи бәрден гайдяр. Хатда кисть хем онуң кешби барада говшаксы дүшүнже берип билерди ве онуң гөзлериниң гөйә бүтин йүзүни ягтыландырып дуран ялы шугла сачян жадылы ягтысыны хич бир художник жансыз матаның йүзүнде суратландырып билмезди. Онуң сыпатлары классыкы болуп, Фидиниң ве Праксителиң гөвнүнден туран зенан гөзеллигиниң хилинденди. Шол вагтың өзүнде-де эхли грек пантеонында бу гыза меңзейән

хич бир гыз ёк, себәп дийсең, Луиза Пойндекстериң йүзи худай зенанларың йүзлериниң хилинден дәлди-де, эйсем йөнекей гарамаяк адамларың үнсүни өзүне чекйән зенан йүзи барды.

Флоринданың дабаралы бадыхөва ынандырмаларына гөзел гыз шадыян гүлмек билен җогап берди, йөне велин, онда шүбхе әхеңи эшидилмейәрди. Яш креолка үчин өзүниң оваданлыгыны ятлатмагың гереги ёкды. Луиза өзүниң гөзелдигини билйәрди, шонда-да хызматкәри өзүни гейиндирип, дарандырып дурка өңүнде дуран айнаның йүзүне телим өвран сыңңын назар салыпды. Негр гызының яранҗаң сөзлери-де оңа кән бир тәсир этмәнди, ёкнасыз оюнбазың сөйгүлемегинден энайы дәлди, онсоң плантаторың гызы ене ой-пикире батды; хызматкәриниң самырдысы оны шол ягдайындан айңалтды.

Флоринда онуң үчин мүйнүргемеди, ол сесини кесмеди. Хызматкәр гызың нәмедир бир гизлин сыр йүрегине дүшүп барян ялыды, ол хер нәме этмели болса-да, шол сыры ачмагың күлкүлүне дүшен ялыды.

— Вах, — дийип, ол гөйә өз-өзи билен геплешйән ялы болуп довам этди. — Эгер Флоринда яш миссаның ярпысы ялы овадан болан-да болса, онда ол хич киме серетмездем, хич кимиң ахыны чекмездем!

— Ахыны чекмезди? — дийип, Луиза онуң сөзлерине хайран галмак билен гайталады. Сен шонуң билен нәме айтмакчы болян?

— Тоба худайым, мисс Луи, Флоринда Сизиң пикир эдиши-ңиз ялы, бейле бир гөзли көрем дәлдир, бейле керем дәлдир! Сизиң биреййәмден бәри бир отуран ериңизде екеже сөзем айтман отуряныңызы, диңе ах чекйәниңизи, онда-да чуңдан ах чекйәниңизи ол өңрәкден бәри билйәндир! Биз Луизианадакы көне плантациямызда яшаяркак бейле затлар болмаярды.

— Флоринда, мен сени акылыңы чашырып йәренсиң өйдүп горкян, я-да сен акылыңы эййәм Луизианада алдырып гайтдыңмы?! Белки-де, бу ериниң ховасы саңа эрбет тәсир эдйәндир?

— Гаты чыным билен айдян, мисс Луи, шол совалы сиз өзүңизе бермели. Сизиң билен шу хили йөнекей, ачык геплешйәним үчин маңа гахарланмаң. Флоринда — Сизиң гырнагыңыз, өзи-де сизи гараягыз уяңыз хөкмүнде сөййәр. Сиз ах чекен вагтыңызда онуң йүреги аваяр. Шонуң үчинем ол сизиң билен шейле гөнүмел геплешйәр. Сиз маңа гахар эдеңзок герек?

— Элбетде, гахар эдемок. Нәме үчин мен саңа гахар эдермишим, гызҗагаз? Мен гахарланамок, мен саңа гахарланян диемок ахырын. Йөне сен ялңышярсың. Сениң гөрен хем эшиден затларың болса, диңе сениң өз фантазияң. Ах-ваха болса мениң элим дегенок. Хәзир мениң бейлеки ишлерим-де өзүме етерлик бар — йүзе басалыклы мыхманы кабул этмели ахырын, оларың аглабасы-да нәтаныш адамлар. Оларың арасында яш плантатор хем-де офицер йигитлерем болар, эгер мениң сачларым сенде бо-

лан болайса, сен оларың барысыны тутардың. Ха-ха! Менин велин оларың, олардан хич бирининг-де башыны айламага асла хич хили ислегим ёк! Шоңа гөрә-де бахымрак бол-да мениң сачымы дара, йөне тор ялы эдишдирип өрәйме.

— Мисс Луи, сиз догрыңызы айдяңызмы? — дийип, негр гызы билесигелиҗилигини гизлемән сорады. — Өзүңизем шол җентльменлериң хич бириси маңа яранок диййәңизми? Эмма бирлән-икилән өрән-өрән оваданы болар ахырын! Шол яш плантатор билен ене овадан ики офицер болмалыдыр. Мениң хайсылар хакда айдяныма сиз билйәнсиңиз ахырын. Оларың хеммесем сизиң ызыңызда сергезданды. Сиз шоларың хич бири барада ах чекмейәниңизе ынаняңызмы, мисс?

— Ене шол ах-вах гүррүңимиң! — дийип, Луиза җак-җак гүлди. — Бес эт, Флоринда, биз вагтымызы йитирйәс. Бу гүн бизиңкиде йүзденем көп мыхман болҗакдыгыны ядыңдан чыкарма, шоңа гөрә, бу хили улы кабул эдишлиге тайярланмак үчин, маңа хич болманында ярым сагат вагт герек.

— Аркайын болуң, мисс Луи, аркайын болуң. Биз вагтында етишерис. Сизи гейиндирмек кын дәл. — Мисса хайсы лыбасда болса-да говы гөрүнер дурар. Сиз хатда пагта йыгымчысының йөнекей геймини гейсеңиз-де, биринҗи овадан нәзенин боларсыңыз!

— Сен нәдип бейле яранҗаңлыгы өврендиң, Флоринда! Сен менден бир зада-ха тамакин болянсың өйдүп гуман эдйән. Белки, мениң сени Плутон билен ярашдырмагымы ислейәнсиң?

— Ёк, мисса, Плутон инди хич вагт мениң достум болуп билмез. Гара прерияда бизиң үстүмизден харасат инен вагтда Плутоның нәхили горкакдыгы йүзе чыкды! О-хо, мисс Луи, шонда шол дор атлы җентльмен йигит дадымыза етишәймедик болса, биз гөр, нәдердик!

— Эгер шол болмадык болса, эзиз Флоринда, бизиң хич биримизем бу ерде болмаздык.

— О-хо, мисса, ол нәхили овадан йигит! Онуң йүзи сизиң ядыңыздамы? Онуң гүр сачлары хут сизиңкиниң реңкинде, йөне бирнеме буйраланяр, мениңки ялырак. Ол яш плантатор хем-де форт офицери дагы онуң янында нәмеҗикмиш! Гой, бизиң негрлеримиз оңа энтәп йөрен акягыз сергездан дийселер дийибперсинлер, диенлеринде нәме? Ол шейле бир овадан йигит, асла хер бир гыза-да ах чекдирип билер. Өрән-өрән ягшы йигит!

Нәзенин креолка тә соңкы минута ченли рахатлыгыны саклапды. Инди велин ол рахатлык бозулды. Төтәнлейинми я-да билгешлейинми, эмма Флоринда өз яш ханымының иң гизлин сырлы пикирлерини гозгады.

Луиза өз гизлин сырыны хатда гырнагына-да аян этмек ислемеди ве ховлудан гаты-гаты сеслер эшидилип башланына бегенди — онуң өзи гейинмеги басымрак гутармак ве шонуң билен бирликде өзүниң довам этдирмек ислемедик гүррүңини-де гутармак үчин аматлы бахана болды.

XI бап

ГАРАШЫЛМАДЫК МЫХМАН

— Ә-хей, гарагәз, ханы сениң хожайыныц ниреде?

— Масса Пойндекстерми, Сэр? Гаррысымы я-да яшы?

— Яшыны мен башыма япайынмы? Мен мистер Пойндекстери сораян. Ол ниреде?

— Хә-хава, сэр, оларың икисем өйде, ягны оларың икисем өйде ёк — не гарры хожайын, не-де яш масса Генри. Олар хо тайда, ашакда — деряның боюнда, тәзе гермев эдилйән ерде. Хава, хава, оларың икисем шо тайда.

— Ашакда, деряң боюнда? Ол ери бу тайдан узакдамы, сен нененңси пикир эдйәсиң?

— О-хо, сэр! Ол үч я-да дөрт миль чемеси бардыр, көпрәгем болаймаса дийип негр пикир эдйәр.

— Үч я-да дөрт миль? Сен дүйбүнден самсык! Мистер Пойндекстериң плантациясы шонча көп ере узалярмы нәме? Маңа мәлим болшуна гөрә болса, ол кесекиниң ерине гермев эдйәнлериң хилинден болмалы дәл. Нәме дийсене: сен говусы айт, ол хачан гелҗек? Сен шоны-ха билмелисиң.

— Оларың икисем басым доланмалыдыр — яш хем гарры хожайын-да, масса Колхаун-да гелмелидир. Бу өйде улы той болҗак — ашханадан нәхили ысың гелйәндигини бир гөр! О тайда бу гүн биширилмейән зат ёк — говурма-да, гайнатма-да, тутушлыгына атылаян ләшлерем, гатлама хем товук! Мейлисимиз барып-ха бир вагтлар Миссисипиде болан мейлислерден пес болмаз. Масса Пойндекстере хормат хем шөхрат! Ол гоҗа адамың барып ятаны, хә-хә, нәтаныш! Нәме, сизи тоя чагырмадылармы я-да сиз гарры хожайының досты дәлми?

— Хәй, ал какмыш, негр, нәме, сен мени ядыңдан чыкарайдыңмы? Ынха мен велин сениң гара кешбиңе середйән-де, сени танаҗак болян.

— Худайым-ей! Бе, бу асыл шол көне плантациямыза сугундыр хинди товугыны гетирйән масса Стумпмы? Ынха инди гөрүп отурсаң, хакыт өзи-дә! Гаты догрым, масса Стумп, негр сизи эдил өңңинки ялы ядында саклаяр. Сиз якын арада хем гелипсиңиз өйдйән, йөне мен бу ерде ёкдум. Мен инди пайтунчы — плантацияның яш бикеси гөзел гыз мисса Луиң мүнйән каретасының җылавында отурян. Худай бар, масса, ондан говусы тапылмаз! Флоринда дагы онуң дабанына-да дегенок дийип, улы ил айдяр. Әй, зелели ёк, масса Стумп, сиз говусы аз-маз гарашың — гарры хожайын хай диймән өйүне гелер.

— Боля, бейле болса мен гарашаярын — дийип, авчы ховлукман эерден дүшди. — Эшидйәмиң — дийип, ол негриң элине уяны берип довам этди. — Оңа бәш-алты саны мекгеҗөвен башыны беревери. Мен ол җанаварың үстүнде отурып йылдырым чалтлыгы билен чапдырып йигрими милденем узак ерден гелдим, өзем сениң хожайының үчин җан этдим.

— Хи-ви, мистер Зебулон Стумп, бү сизмидиңиз? — диен күмүшлеч сесҗагазың эшидилмегиниң ыз яны биленем эйванда Луиза Пойндекстер пейда болды. — Бу сизсиңиз өйдүп өзүмем пикир этдим-ле — дийип, ол кесе агач тутавачларың янына голайлап гелмек билен довам этди. — Йөне сизи бейле тиз гөрерин өйтмәндим. Сиз узак сыяхата чагланяндыгыңызы айдыпдыңыз өйдйән. Мен велин Сизи ынха бу ерде гөрениме өрән шат; какам билен Генри хем сизи гөренлерине шат боларлар... Плутон, хәзириң өзүнде ашпез Хлоениң янына бар-да, онуң мистер Стумпы нәме билен нахарлап билҗекдигини деррев билип гайт... Сиз нахар эдинен дәлсиңиз ахыры, догры дәлми? Сиз дуршуңыза чаң-тозан — узак ёлдан гелен болсаңыз герек? Эшидйәмиң, Флоринда, буфеде ылга-да, ичер ялы бир зат гетир. Мистер Стумпуң йүреги гаты гызандыр, бу гүн шейле бир ыссы велин, хий, гояй... Сиз хайсысыны халаярсыңыз: портвейн, шерри, кларет? Ви, хава-ла, инди ядыма дүшйәр — Сиз мононгахиль вискисини халаянсыңыз. Бизде тапылса герек... Флоринда, онда нәме бардыгыны гөр. Эйвана чыкың, мистер Стумп, отурың ахырын. Сиз какамы гөрмекчими? Ол шу минутларың өзүнде гелмелидир. Оңа ченли болса мен сизи гүймеҗек боларын.

Эгер креолка гыз геплемегини өңрәк гоян хем болса, икибашдан-да ол бирбада җогабыны алып билмезди.

Хатда хәзирем Стумп бирнәче секунддан соң гепләп башлады. Ол гыздан гөзүни айрып билмән, середип дурды ве гөйә диерсиң, хайран галмакдан яңа лал болан ялыды.

— Мерхеметли таңрым, мисс Луиза!— дийип, ол тей-ахыры дил ярды. — Мен сизи Миссисипиде гөрен вагтымда, сизи ер йүзүнде ярадылаян иң аҗайып гөзел дийип пикир эдипдим. Инди болса сизиң диңе ер йүзүнде дәл, эйсем асман әлеминде-де ярадылан иң аҗайып ялңыз гөзелдигиңизе ынанярын, Иосафат!

Гоҗа авчы чиширип айтмаярды. Яш Креолканың яп-яңыҗа даралып тимарланан сачлары ловурдап дурды, совук сувдан соң яңаклары нар-гызылҗа болуп янып дурды. Қатды-каматы гелшикли, ак хинди сериндисинден еңлесҗе көйнекли Луиза Пойндекстер догрудан-да ер йүзүндәки иң биринҗи овадан нәзенинди, белкем, асман әлеминде-де иң гөзел гыздыр.

— Иосафат! — дийип, авчы ене сесленди. — Мен өз өмрүмде мениң гөвнүме овадан ялы болуп гөрңен зенанлары гөрүпдим. Мен Кентуккиде илки саташан вагтымда мениң өз аялым хем бедрой дәл ялыды — бу затларың хеммесем шейле. Эмма мен нәме диймекчи болян дийсеңизләң, мисс Луиза, эгер шоларың әхлисиниң оваданлыгыны алагадан барысыны бирикдирсең, шонда-да сиз ялы пери-пейкериң мүнден бирине-де тай гелмез.

— Ви-ви-ви, мистер Стумп, мистер Стумп, мен сизден бейле зада гарашмаярдым! Гөрйән велин, Техас сизе хенек атмагы өвредипдир өйдйән. Эгер сиз шу рухда довам этдирсеңиз, онда сиз догручыл адамлыгыңыз барадакы абрайыңыздан махрум

боларсыңыз өйдүп горкян. Инди велин мен сизиң мазалыжа ичмегиңизиң зерурдыгына гөз етирдим... Бахымрак бол, Флоринда!.. Сиз вискини халаян дийипдиңиз өйдйән?

— Мен айтмадык болсам-да, шоны пикир эдипдим, бу болса, бири-биринден тапавудының ёкдугы боляр. Хава, мисс, мен әхли дашары юрт ичгилеринден өз ватанымызың ичгисини говы гөрйән, онсоң-да эгер оны гөрәйсем, хич хачан онуң душундан гечип гитмейәрин. Бу бабатда Техас мени үйтгетди.

— Масса Стумп, сизе гарар ялы сув әбермелими? — дийип, стаканы вискиден ярты эдип алып гелйән Флоринда сорады.

— Айдяның нәме, кейгим! Маңа сув нәмә герекмиш! Узынлы гүн сув ичип ядадым. Эртирден бәри агзыма бир дамжа ичги дегенок, асла ысыны-да алмасам нәме.

— Гадырлы мистер Стумп, вискини сувсуз ичип болмаз ахыры — ол сизиң бокурдагыңызы якар. Болмаса, аз-овлак бал я-да гант алың.

— Говы зады заяламагың нәмә гереги бар, мисс! Шол ныгматлары гошманында-да вискиниң өзи ажайып ичги ахырын, айратын-да, сиз оңа назар саланыңыздан соң гөр, нәхили бор! Оны шонлугына мениң ичип билйәними-билмейәними сиз хәзир гөрерсиңиз. Ханы сынанып гөрелиң!

Гожа авчы стаканы додакларына етиренинден үч-дөрт ювдумда оны бошадып ызына, Флоринда бакан узатды. Ызындан агзының шапбылдысы болса яш креолканың ве онуң хызматкәриниң геңиргенмекден яңа бийгтыяр сесленмелериниң үстүни басды.

— Ол мениң бокурдагымы якар диййәмидиңиз? Чигит ялыжак-да яканок. Гайтам ол мениң бокурдагымы арассалады, инди мен ак менек мустанг хакында сизиң какаңыз билен гүррүңлешип билерин.

— Ви, хә! Мен оны дүйбүнден ятдан чыкаран экеним... Ви, ёк, мен башга зат айтмакчыдым... Мениң гөвнүме, сиз хениз хич затдан хабар тутуп билен дәлсиңиз өйдүпдим. Нәме, шол гөзел бабатда хайсыдыр бир тәзелик бармы?

— Гөзел дийлип догры айдылды.

— Сиз бизиңкиде болуп гидениңизден соң, шол мустанг барада тәзе бир зат эшитдиңизми?

— Диңе бир эшитмек дәл, асла оны гөрдүмем, хатда элим биленем элләп гөрдүм.

— Әй-ёга?

— Мустанг тутулды.

—Догрудан-да шейлеми? Гөр, нәхили ажайып хабар? Шол гөзели гөрүп билжегиме мен нәхили шат, онуң үстүне мүнүп гезеленч эдәйсең, нәхили оңат боларды! Техаса гелелим бәри говы ябыларың бирине-де гөзүм дүшенок. Хер нәче гыммат дүшсе-де шол мустангы маңа әбермеги какам вада этди. Онуң ызындан етмек багтына эе болмагы башаран кимкә?

— Шол ябыжыгы тутан кимкә диймекчи боляңызмы?

— Хава-хава! Ким ахыры?
— Элбетде, мустангер бор-да.
— Мустангер?
— Хава, онда-да шу гиден прерияда хеммелерден өкде чапыксувар, аркан оклап тутмага-да иң өкде мустангер. Ене мексикалылар өвненем болялар. Ат чапмага шейле уссат, шол йигит ялы өкде екеже мексикалыны-да гөремок, ол йигитде мексикан ганындан бир дамжа-да ёклугына келләм билен кепил боларын!
— Онуң ады нәме?
— Онуң адымы? Бойнума алсам, мен онуң фамилиясыны-ха хич хачан эшидемок, онуң өз ады-ха Морис. Бу желегайда онуң адыны хеммелер Морис-мустангер дийип тутярлар.
Соңкы совалың нәхили дартгынлы гызыкланма билен берлендигини аңламак учин гожа авчы ончаклы сынчы дәл боларлыды. Онуң жогабыны эшиден вагтында, гызың яңакларының месе-мәлим гызарып гидендигини-де ол аңшырмады.
Эмма Флоринданың назарындан велин ол аламатларың хич бири-де сыпып билмеди.
— Вий, мисс Луи — дийип, ол сесленди. — Шол гара прерияда бизи халас эден жентльмениң адына шейле диййәрлер ахырын.
— Олам догры! — диймек билен, авчы яш креолканы жогап бермек зерурлыгындан халас этди. — Ол диңе шу гүн эртир билен, бизиң бәрик маразымызың өңүсырасында шол ваканы маңа гүррүң берди. Ол хут шонуң өзи. Ак менек мустангы тутан хем шол. Ол йигит хәзир Сизе бакан ёлда, шол ябыжыгы алып гелйәр, яны билен ене он-он ики саны мустангы хем сүрүп гелйәр, өзем иңрик гаралманка шу ерде болмалыдыр. Мен болсам шол хакда сизиң атаңыза хабар бермек үчин өз гарры байталым билен өңе дүшдүм-де, бәрик бакан эңәйдим. Ол ябыжык хакда фортда я-да плантацияларда өңүрти эшидәйселер, оны деррев гарбап алжакдыкларыны мен билйәрин. Мен муны сизиң үчин этдим, мисс Луиза. Шол ябыжык барада мениң гүррүңим билен сизиң нәхили гызыкланандыгыңыз ядыма дүшйәр. Айбы ёк, инди онуң гайгысыны этмәң, хеммеси ербе-ер болар, гожа Зеб Стумп оңа кепил боляр.
— Бай, сиз нәхили рехимдар адам, мистер Стумп! Мен сизден өрән-өрән хошал! Йөне велин, инди мен сизи бир минутлыкча еке галдырмалы болян. Мени багышлавериң. Атам тиз гелер. Бу гүн биз адамлары нахара чагырдык. Мен хожалыга серенжам бермели... Флоринда, бар-да айт, мистер Стумпа эртирлик әберсинлер. Бар-да бахымрак берер ялы эт. Онсоң-да нәме дийсеңизләң, мистер Стумп — дийип, гыз онуң якынрагына барып ве сесини песелдип довам этди. — Эгер яш... яш жентльмен бу тайда мыхманлар барка геләйсе, эхтимал, олар билен ол таныш дәлдир, сиз гайрат эдиң-де, онуң угруна серетмеклерине гөз-гулак болавериң. Шу тайда, эйванда ичгилер бардыр, шо ер-

де иер ялы зат хем болар. Мениң нәме айтмакчы болянызыма сиз дүшүнйәңиз герек, гадырлы мистер Стумп?

— Вах, мени ал каксын, кәшгә мен бир зада берин дүшүнйән болсам, мисс Луиза! Сиз йчмек хем башга затлар хакында айданыңызда мен сизиңкә дүшүнйәнем велин, йөне Сизиң хайсы яш җентльмен хакында айдяныңыза, кес-келләм, дүшүнип билемок.

— О нәхили сиз дүшүнмейәңиз! Яш җентльмен — мустанглары гетирмели яш йигит-дә.

— Хә-ә! Морис-мустангерми! Диймели, Сиз шол хакда айдяныз-да? Догры, хайсыдыр бир мустангер хакында бейле диййилйән вагты сейрек хем болса, сиз оны җентльмен диййип атландырмак билен ялңышмадыңыз, чүнки ол йигит ябаны ябылары авлаян-да болса, үстесине ирландиялы болса-да, онуң өзи әхли тараплайын: доглушы боюнча-да, тербиеси хем-де өзүни алып баршы боюнча-да җентльмендир.

Морис-мустангер хакында гоҗа авчының пикирини эшиден вагтда Луиза Пойндекстериң гөзлеринде шатлык оды учганаклады.

— Йөне велин билйәңизми — диййип довам эденде, Зебиң гөвнүнде гуман бар ялы болуп гөрүнди. — Мен сизе достларча айдайын: икинҗи адамың үсти билен мыхманламагың өзи ол йигиди нәгиле эдер. Бир вагтлар бизиң Миссисипимизде айдышлары ялы, ол йигит «Пойндекстер ялы намысҗаң» ахырын. Мисс Луиза, багышлаң, бирденкә агзымдан чыкараныммы-да билмәндирин. Мен өзүмиң мисс Пойндекстер билен — шол машгаланың иң намысҗаңы билен дәл-де, эйсем иң оваданы билен геплешйәндигими унудайыпдырын.

— Ви, мистер Стумп, сиз маңа нәме айдасыңыз гелсе, шоны айдып билерсиңиз. Билйәңизми, мен сизден, өзүмизиң эзиз пәлванымыздан хич зады гаты гөрмерин.

— Сизиң гөвнүңизе дегер ялы зат айтмага кимиң дили барар, мисс Луиза?

— Саг болуң, саг болуң! Мен сизиң йүрегиңизиң акдыгыны, сизиң вепадардыгыңызы билйәрин. Белкем, хачан-да болса бир вагт, мистер Стумп...— диййип, гыз яйданыбрак айтды.— Сизиң достлугыңызың маңа герек ери болар.

— Ол сизи гарашдырып-да дурмаз, оны Зеб Стумп сизе вада берибем билер, мисс Пойндекстер.

— Саг болуң! Мүң керем саг болуң!.. Йөне сиз нәме айтмакчыдыңыз? Сиз икинҗи адамың үсти билен мыхманламак бара-да айтдыңыз-ла?

— Хә, айтдым.

— Сиз нәмәни назарда тутупдыңыз?

— Мениң айтмакчы болан задым: сизиң өйүңизде мениң Морис-мустангере хөдүр-керем эденимден хич зат чыкмаз. Эгер сизиң атаңызың өзи бир зат хөдүр-керем этсе, билмедим, ёгсам болса ол хич зада бармагыны-да батырман чыкар гидер.

Сиз дүшүнйәңизми, мисс Луиза, ол ашхана бакан уградыберилйән адамларың хилинден дәл ахырын.

Яш креолка бада-бат җогап берәймеди, ол гөйә бир задың пикирини эдйән ялы гөрүнди.

— Боляр онда, аркайын болуң — диййип, гыз соңундан айтды ве онуң икирҗиңленмесиниң инди гутарандыгыны геплейиш әхеңинден аңмак болҗакды. — Боляр, мистер Стумп, сиз оны мыхманламаң. Йөне ол гелен вагтында маңа дуйдурың. Эгер ол нахар ийлип отурылан вагтда геләйсе, онда, элбетде, онуң янына чыкып билҗек адамың болмаҗагына өзи дүшүнер ахырын. Шейле болайса, гайрат эдиң-де оны саклавериң. Сиз шоны маңа вада берйәңизми?

— Элбетде, раст сиз менден хайыш эдйән болсаңыз.

— Саг болуң. Йөне ол геләйсе, хөкман маңа дуйдурың. Гарбанмагы өзүм оңа теклип эдерин.

— Сиз оны ишдәден кесерсиңиз өйдүп горкян, мисс. Сизи гөрәйсе я-да сизиң йитиҗе сесҗагазыңызы эшидәйсе, хатда ач мөҗегем иймекден бизар болса герек. Мен шу ере геленимде шейле бир ачдым, асла тутуш бир хинди товугыны чиглигине ювдарын өйдйәдим. Ынха инди велин маңа ийимитиң гереги ёк, инди бүтин бир айы хем зат датман гечирип билҗек.

Онуң җогабына Луиза җак-җак гүлди-де, ховлының бейлеки күнҗегини авча үмләп гөркезди, ол ерден болса Флоринда ашханадан эли меҗимели чыкып гелйәрди, онуң ызындан болса Плутон хем эли меҗимели гелйәрди, йөне онуңкы хас гиңрәкди ве габарак йүкленипди.

— Хәй, сиз, эзиз пәлванымызмы! — диййип, креолка җөгүлик билен кәйинен болды. — Сизиң ишдәңизиң бейле ап-аңсат кесилҗегине ынанасым геленок.. Ине-де Плутондыр Флоринда! Оларың алып гелйән затлары сизиң үчин маңа гөрә хас гызыклы гүйменҗе болар. Шоңа гөрә-де мен сизи галдырып гидйәрин. Хош вагтыңыз, Зеб! Ене гөрүшйәнчәк, хош!

Бу сөзлер шадыян әхең билен айдылды; Луиза аркайынлык билен эйваның үстүнден гечди, эмма екеликде өз отагында пейда болан вагтда, ене чуң пикире батды.

«Бу мениң ыкбалым. Мен оны дуйярын, мен билйәрин. Мен оңа баш гошмакдан горкярын, эмма мениң ондан гача дурмага гүйҗүм чатанок. Мен башармаярын хем ислемейәрин!»

XII бап

ЯБАНЫ ЯБЫНЫҢ КӨШЕШДИРИЛИШИ

Асотея — мексикан өйүниң якымлы бөлеги: онуң ашагы — өйүң ясы текиз үчеги, ёкарсы болса мавы асман гүммези. Оңат ховалы гүнде — бу эшретли климатда хова хемише оңат боляр — асотеяны мыхман җайындан оңат гөрйәрлер.

Онда нахардан соңкы чагларда, яшып барян гүнүң шөхлеси Орисаба, Попокатепетль, Талука дагларының ве Экизлер дагының ак гарлы герншлерине сымгылт ягтысыны сачан вагтда, мексикан кабальеросы өзүниң нагышлы лыбасыны гүҗеңләп, гөзел ханымың гөс-гөни йүзүне сигарыны түтедип, онуң өңүнде болмаҗысыны боляр. Гара гөз гөзел ювашлык билен айдылян сөйги сөзлерини гечиримлилик билен диңлейәр, белкем диңлейәнем дәлдир-де, йөне диңлейәр дийдирҗек болайяндыр, өзем өз йүрегини берен йигидиниң яшаян ерине — узакдакы асиенда бакан тукат халда середйәндир.

Агшам, иңригиниң өң янындакы сагатларыны өйүң үчегине чыкып гечирмегиң өзи мексикан асиендаларына гөчүп геленлериң әхлисиниң якымлы дәби болуп галыпды. Луизианалы плантаторың машгаласының-да шол дәбе эермеги өрән тебигы затды.

Бу гүн агшам-да, нахархана бошап галанындан соң, мыхманлар мыхман отагында дәл-де, эйсем тамың үстүне үйшүпдилер. Каса-дель-Корвоның, мегерем, өз асотеясында мундан озалкы өмрүнде гөрмедик җанлы хем аҗайып җемагатына гиҗиген гүнүң гыйчак шөхлелери ягты сачярды. Мыхманлар онуң реңбе-рең чызмыклы тагта дүшегиниң үстүнде гезмелейәрдилер, топар тутушып я-да гермеваҗының янында алыслара середишип дурярдылар. Хатда көне вагтларда, өйүң озалкы эеси бүтин Коаудилде ве Техасда иң арасса ганлы ерли Идальголары[1] өз өйүнде кабул эден вагтында-да — хатда шонда-да, бу ерде шунча гөзел зенанлар ве мен диен эркек кишилер йыгнанманды.

Вудли Пойндекстери өзүниң техас мулкуне гөчүп геленлиги билен гутламак үчин Каса-дель-Корвода йыгнанан җемагат диңе бир Леонаның дәл, эйсем бейлеки хас узак ерлериң-де сайлантгы гүрпүне дегишли адамларды. Бу ерде Гонсалесден, Кастровиллден ве хатда Сан-Антониодан хем мыхманлар — плантаторың өзи ялы, гүнорта-гүнбатар Техаса гөчүп гелен достлары барды; оларың бирентеги шу дабарада болмак үчин йүз милденем узаграк ерден атлы гелипди.

Плантатор бу үйшмелеңи хайбатлы гөркезмек үчин пулуны-да, зәхметини-де гайгырманды. Чагырылан офицерлериң ловурдашып дуран эшиклеридир чинлери, харбы оркестр, Каса-дель-Корвоның ашагында басырылгы ятан аҗайып көне шераплар— буларың барысы шагалаңа хениз Леонаның кенарларында гөрлүп-эшидилмедик өвүшгин берйәрди.

Йөне велин, үйшмелеңиң баш безеги плантаторың гөзел гызыды. Өзүниң биринҗи овадан гыз хасапланылян ери болан Луизианадан гелмәнкә, онуң гөзеллигиниң шөхраты Техаса яйрапды. Өйүң яш бикеси, пери ялы гөзел, патыша гызы ялы йылгырып, мыхманларың арасында кә мунда, кә онда пейда болярды.

Йүзләп гөзлер оңа бакан гөнүкдирилипди: бирнәчелери оңа гуванмак билен, ене бирнәчелери гөриплик билен середйәрди.

[1] Идальго — испан дворяны.

Эмма онуң өзи велин багтыярмыды?

Бу совалың гең, тас самсыклык ялы болуп гөрүнмеги мүмкин. Дост-ярларың, өзүне хормат гойянларың арасында — оларың бири эййәм көпден бәри оңа ашык, бейлекилери яңы ашык болуп башлаярдылар — яш плантаторлар, аклавчылар, гуллукда ёкары гөтерилип башлан ве эййәм дөвлет ишгәри болуп етишен харбы гуллукчылар яраг гөтерип йөрен я-да ярагыны яңы ташлан йигитлер ялы дост-ярларының арасында ол гызың багтыяр болмазлыгы мүмкинмиди? Бу хили совалы диңе ят адамың — креолкаларың ве ылайта-да Луиза Пойндекстериң хәсиетини билмейән адамың бермеги мүмкинди.

Мыхманларың аҗайып мәрекесиниң ичинде онуң хер бир үмүни ачгөзлүлик билен гарбап тутян ве онуң манысына дүшүнмәге җан эдйән бир адам барды. Ол Кассий Колхаунды.

Гыз нирә барса ол ызындан галман, өзи-де көлегеси ялы якындан дәл-де, оңа билдирмән, огрынлык билен бу ерден ол ере гечип, оны ызарлаярды; ёкарда болсун, ашакда болсун, җөгүликли алҗыраңңы халда бурча гысылып дуршуна, ол гөйә ызарлайҗы ичалы дек, гөзел креолкадан бир минутлыкча-да гөзүни айырмаярды.

Гең гөрмели зат: онуң еке гезек йылгырмагыны газанмак үчин йигитлериң оңа хенек атанларына-да, гызың олара җогап берип айдян сөзлерине-де ол үнс бермейәрди — хатда яш драгун Генкокың чынлакайлык билен оңа лак атып, гызыкмагы-да Колхауны ынҗалыксызландырмаян ялы гөрүнйәрди. Бу затларың хеммесини ол өзи үчин-де, достлары үчин-де хич хили бәхбиди болмадык гүррүңлериң диңленилиши ялы, хич хили сыр бермән диңлейәрди.

Диңе хеммелер асотеяның үстүне чыкан вагтда Кассий Колхаун өзүни паш этди: Луиза гермевиң гырасына барып алыслара серетмәге дуран вагтында, онуң нәхили гайдувсыз, сынлайҗы назар билен гыза середйәнлигини төверекдәкилер гөрмән галар ялы болмады. Якында дуран мыхманлар шол хили назары бир гезек дәл, телим гезек гөрдүлер, чүнки шол назары дөредйән херекет бир я-да ики гезек гайталанманды.

Каса-дель-Корвоның яш бикеси бирнәче минутдан бир гезек гермев агаҗының янына барярды-да, гөйә гөзъетимден бир зат гөзлейән дек, дүзлүгиң үсти билен алыслара середйәрди.

Гызың нәме үчин бейдйәнини хич ким билмейәрди ве бейтмеги хич кими бимазаландырмаярды. Кассий Колхаундан башга хич кими.

Яшып барян гүнүң алтын шөхлелери дүшйән прерияда нәмедир бир гарам-гурам затлар гөзе илип башландан соң асотеядан середип дуранлар бахым оларың бирнәче атлының сүрүп гелйән гылял сүрүсидигини селҗерен вагтларында, озалкы капитан шол атлыларың өңүни дартып гелйәниң кимдигини эййәм танандыгына шүбхеленмейәрди.

Йөне велин гылял сүрүси мыхманларың үнсүни өзүне чек-

мезинден кән озал, Луиза оны гөзъетимде ёкары гөтерилен чаң-тозаның булудындан аңлапды. Догры, ол вагт шол тозан жуда ужыпсызды ве чала билдирйәрди, шонуң үчин-де оны диңе шейле дыкгатлы гарашян, гылял сүрүсиниң тиз вагтда гелжекдигини билйән адам гөрүп билжекди. Яш креолка шол минутдан башлап, өз жоралары билен эркана яңрашан болуп, якынлашян тозана габак астындан середйәрди; ол тозаның нәмеден дөрәндигини гыз эййәм аңлапды, эмма оны диңе еке өзүм билйәндирин өйдйәрди.

— Ябаны ябылар! — дийип, майор, Инж фортуның комендантлы дүрби билен середип ыглан этди. — Кимем болса бири олары бәрик алып гелйәр — дийип, ол дүрбини икинжи гезек гөзүне тутды. — Хә! Инди мен гөрйән: ол Морис-мустангер, онуң кәвагт бизе ябы гетирип берәймеси бардыр. Ол гөни бәрик, шу ере гелйән ялы-ла, мистер Пойндекстер.

— Сизиң яңкы адыны тутан яш йигидиңиз болса, шол болаймагы өрән мүмкин зат — дийип, Каса-дель-Корвоның эеси жогап берди.— Шол мустангер маңа йигрими-отуз саны ябы гетирип бермекчи болупды, шолары алып гелйәнем болса әхтималдыр... Хава, эдил өзи-дә — дийип, ол дүрби билен середип айтды.

— Бу гелйәниң шолдугына гөзүм етик! — дийип, плантаторың оглы сесленди. — Бу атлының Морис Жеральддыгыны таңаян-ла.

Плантаторың гызы-да шоны айдып билжекди, эмма ол бу затлар билен аздан-көпден гызыкланяндыгы барада сыр бермеди. Егениниң газаплы гөзлериниң өз ызындан ядавсыз гөзегчилик эдйәндигини гыз гөрүпди.

Ахыры гылял сүрүси якынлашды. Иң өңде, догрудан-да, Морис-мустангер ат салып гелйәрди; ол бойны танаплы ак менек мустангы ызына тиркәп гелйәрди.

Үйтгешик улы мәрекели жагыл-жугулдан ядыргап толгунян мустангы өйүң алкымына гетиренлеринде бирнәчелериниң:

— Бу нә үйтгешик овадан гылял!— диен сеслери яңланды.

Бу ябаны гөзел ашак дүшүп гөрениңе дегжек-ле — дийип, майорың аялы, шадыян хәсиетлиже кейваны сесленди. — Гелиң ашак дүшелиң-ле. Сиз нәхили гөрйәңиз, мисс Пойндекстер?

— Эгер ислейән болсаңыз — дийип, яш бикәниң берен жогабы тутанъерли сесиң арасы билен эшидилди.

— Ашак дүшелиң, басымрак дүшелиң-ле!

Майорың аялы башлыклайын зенанлар даш басганчакдан ашак эндилер. Эркеклерем оларың ызына эердилер. Хенизем ат үстүнде отуран мустангер бирнәче минутдан соң өзүниң тутуп гетирен есири билен билеликде бу сайлантгы жемагатың эдил ортарасында пейда болды.

Генри Пойндекстер хеммесинден өңүртиледи ве мустангер билен достларча саламлашды.

Луиза Морис билен диңе чалажа баш эгишди. Ат сатан соң-дагәри ол гыз билен танышмага, хатда мынасып хасапланында-да, гыз оңа шондан артык хормат этмәге милт эдип билмеди, чүнки оны җемагатың халаҗагы гүмүртикди.

Әхли зенанларың арасындан диңе майорың аялы мустангер билен ачык гөвүнли саламлашды, йөне велин, шонда-да, улумсы гөрнүшде ве гечиримлилик эдйән эхеңде саламлашды. Оңа дерек ол яш креолканың чаласын хем тәсирли гарайшына мынасып болды.

Йөне велин, ягшы ниетлилик диңе бир Луизаның назарында гөрүнмек билен чәкленмейәрди. Чаң-тозана булашан эшиклиди-гине гараман, мустангер өрән ярашыклы гөрүнйәрди. Узак ел хем оны ядатмадык ялыды. Сәхра шемалы ирландиялы яш йи-гидиң яңакларыны гызардыпды; еле-гүне гаралан бүрүнч рең даяв бойны йигидиң эркек сыпат оваданлыгыны гөркезйәрди. Онуң бүтин ярашыклы кешбинде бичак чыдамлылык хем-де гүйчлүлик аламаты аңланылярды. Онуң назарына каклышмак тамасы билен середйән зенан гөзлери бир я ики җүп дәлди. Ин-тендантың нәзенинҗе егенчиси оңа хайранлар галып йылҗы-раклаярды. Интендантың аялы-да оңа середйәрди дийййәр-дилер велин, йөне ол гүррүң фортда якасыны танадан шугул-чыдан, докторың аялындан чыкан төхмет болса-да бичем дәлди.

— Хә, шунуң маңа шол Зеб Стумпуң гүррүң берен хут шол гылялыдыгына шек-шүбхе ёк — дийип, Пойндекстер тутулан мустангы гөзден гечирип сынланындан соң айтды.

Гоҗа авчы Морисе көмеклешмек үчин онуң янына барып:

— Хава, хут шол гылялың өзи шу — дийип җогап берди. — Өрән догры айдярсыңыз, мистер Пойндекстер, бу хут шол гыл-ял. Ву йигит оны мең өз янына барып етмәнкәм, эййәм тутаян экени. Йөне мениң вагтында барып етенимговы болайды, ёгсам, онуң башга бириниң элине дүшәймеги мүмкинди, шейле болан болайса, мисс Луиза нәгиле боларды.

— Онуңыз догры, мистер Стумп. Сиз мениң аладамы эдип билйәңиз. Догрусы, мен хачан-да болса бир вагт сизиң ягшылы-гыңызы гайтарып ериңе салып билҗегими-де айдып билҗек дәл — дийип, Луиза гошулды.

— «Ягшылыгыңызы гайтарып!» Сиз маңа нәме-де болса, га-раз бир якымлы зат эдесим гелйәр диймекчи боляңызмы? Ол си-зе кын болмаз, мисс. Мениңем айратын бир битирийн берен ишим ёк ахырын — прерияның ичи билен ат чапып хезил этдим, вес-салам. Сиз ялы овадан гыза середип хезил эдинмек, онда-да җы-галы шляпалыкаңыз, үстесине-де шу байталчаны мүнен вагты-ңызда созангуйрук болуп ызыңызда пасырдап галгаян узын гуйрук көйнекликәңиз серетмек — бу хили кирей үчин Зеб Стумп Гаялы даглара ченли ылгап гидип хем-де ызына ылгап гайтмага-да кайыл боларды!

— Бай, мистер Стумп, сиз нәхили бейле дүзелмез яранҗаң

экениңиз! Төверегиңизе бир гөз айлаң, Сиз өз хенек атмаларыңыза менденем хас мынасыпларыны тапып билерсиңиз.

— Боля, боля! — дийип, Зеб төверекдәки зенанлара алжыраңңы назарыны айламак билен жогап берди. — Бу ерде оваданзенанларың бардыгына мениң сөзүм ёк, ал какмыш, оваданлары көп! Эмма, бизиң Луизианамызда айдышлары ялы, Луиза Пойндекстер диңе бирдир.

Аял гүлкүси диңе бирлән-икилән эшидилен болса-да, бирденкә ала-вагырды болуп туран умумы гүлки сеслери Зебиң салыкатлы сөзлән сөзүниң жогабы болуп яңланды.

— Шу гылял үчин мен сизе ики йүз доллар бермели—дийип. плантатор Морисе йүзленди ве ак менек мустанга бакан үмледи. — Шол баханы сизиң билен мистер Стумп геплешен болса герек?

— Ол хили сөвда мен гатнашмандым — дийип, мустангер көп манылы, эмма ак гөвүнли йылгырмак билен жогап берди. — Мен сизден пул алып билжек дәл. Бу гылял сатылмаяр.

— Сизиң чыныңызмы? — дийип, Пойндекстер намысына дегилен дек болуп ыза чекилди.

Морисиң жогабыны эшиден плантаторлар хем-де офицерлер геңиргенмекден яңа хайран галандыкларыны гизләп билмедилер. Мустангларың гечгинли нырхы ондан йигрими доллара ченли болуп дуран вагтда, хениз мүнги өвредилмедик бир байтала ики йүз доллар! Мустангер өз аклында дәл болса герек.

Эмма Морис бу бабатда гүррүң этмәге олара май бермеди.

— Мистер Пойндекстер — дийип, ол шол өңки ачык гөвүнлилиги билен довам этди. — Сиз мениң бейлеки мустангларым үчин өрән говы төледиңиз, хатда олар тутулманка, өңүнденем пулуны бердиңиз, шонуң үчинем сизиң ягшылыгыңызы ягшылык билен ерине салмага хем-де бизиң Ирландиямызда айдышлары ялы, «багт үчин» совгат этмәге ругсат бериң. Бизиң ирланд дәбимизе гөрә, ябы сөвдасы өйде эдилен болса, онда совгады сөвдалашан адамың өзүне дәл-де, онуң аялына я-да гызына берйәрлер. Шол ирланд дәбини Техаса-да гиризмеги маңа ругсат эдермисиңиз?

— Элбетде! — диен сеслер эшидилди.

— Мен гаршы дәл, мистер Жеральд — дийип, плантатор көпчүлигиң пикирининң өңүнде өз консерватизми билен зомап дурмагы услып билмән жогап берди. — Өзүңиз нәдесиңиз гелсе шейдиң.

— Саг болуң, жентльменлер, көп саг болуң! — дийип, мустангер өзлерини ондан ёкары сайян адамлара кайыллык билен гөз айлады. — Бу ябы гой, «багт үчин» совгат болсун. Онсоң-да, эгер мисс Пойндекстер оны кабул этмәге разы болса, өзүмиң шу ябаны жанаварыэле салжак болуп үч гүнләп дынман коваланым үчин герегинденем артык хакыма етдигим дийип хасаплажак. Ол барып ятан мекир керешмели зенан болаянда-да, хут шонда-да оны боюн эгдирмек шундан кын болмазды.

— Мен сизиң совгадыңызы кабул эдйәрин, сэр, өзи-де оны хошаллык билен кабул эдйәрин — дийип, яш креолка аркайын өңе чыкып, илкинжи гезек геплэп башлады. — Йөне велин мениң гөвнүме... — дийип, ол мустанга бакан үмләп ве шол вагтың өзүнде-де мустангериң гөзлерине сорaглы назар билен середип довам этди. — Мениң гөвнүме, сизиң есириңиз хениз көшешдирилмедик ялы-ла? Ол өзүниң нәбелли гелҗегиниң өңүнде горкусындан яңа сандырап дур. Эгер гөвнүне ярамаса, ол өз агыздырыгыны-да ташламага дызар дурар өйдүп горкян. Шейдәйсе, мен пахырҗык нәдерин онсоң?

— Догры, Морис — дийип, майор ол сөзлериң гизлин манысына дүйбүнден дүшүнмән айтды ве онуң манысыны аңлап билҗек ялңыз бир адама йүзленди. — Мисс Пойндекстер мамла. Мустанг хениз дүйбүнден мүнүлмәндир, ол хер киме-де айдың зат. Ханы, гадырдан гардаш, оны бирнеме өвренишдириң! Ханымлар хем җентльменлер! — дийип, майор төверегиндәкилере йүзленди. — Гөрсеңиз, гөрерче-де бардыр, ылайта-да бу ойны озал гөрмедиклер үчин гызыклы болар... Ханы болуң, Морис, онуң үстүне мүнүң-де, прерияның атлыларының нәхили затлара укыплыдыгыны бир гөркезиң бизе. Байталың болуп дуршуны гөрсең-ә, сизиң везипәңизиң аңсат дәлдиги-хә гөрнүп дур.

— Сиз мамла, майор, хакыкатдан-да аңсат везипелериң хилинден дәлдир! — дийип, мустангер өзүниң өтгүр назарыны дөрт аяклы есире дәл-де, эйсем яш креолка бакан өврүмек билен җогап берди.

Гыз өзүни паш этмезлик үчин бар гүйҗүни тиҗәп ве сандыраклап, зордан ыза чекилди-де, мыхманлар топлумының арасында гизленди.

— Зыяны ёк, Морис, зыяны ёк! — дийип, майор рахатландырыҗы эхеңде айтды. — Онуң гөзлери от ялы янып, учганаклап дуран-да болса, сизиң оны мугыра гетирҗекдигиңизе келләми гоюп җедел эдерин. Бир сынанып гөрүң ханы!

Мустангер майорың теклибини кабул этмән дуруп билҗек дәлди — оңа профессионал намысы ёл бермейәрди. Бу онуң чаласынлыгыны, чапыксуварлык уссатлыгыны гөркезмәге чагырышды: Техасың чөллүгинде өзүни танадаймак бейле бир аңсат зат дәлди.

Морис өз атының үстүнден чаласын дүшүп, җылавыны Зеб Стумпуң элине тутдурагадан, ак менек мустангың янына баранлыгы билен өз разылыгыны мәлим этди.

Авчы йигит хайсыдыр бир тайярлык үчин вагт сарп эдип дурмады-да, йөне ер бошатмагы хайыш этди. Хайыш гөз ачып-юмасы салымда берҗай эдилди: мыхманларың аглабасы, шол санда зенанларың хеммеси асотея доланып барды.

Морис Җеральд диңе эли бир бөлек танаплы мустангың үстүне өзүни оклады, шол танапы сыртмак эдип, ябының ашакы әңинден салды ве ногталан ялы эдип, келлесиниң үсташыры айлап алды.

Ябаны ябы илкинжи гезек өз үстүнде адам бардыгыны дуйды, онуң илкинжи гезек шейле гөдеклик билен гөвнүне деглипди.

Гулагыңы дешип барян, гахарлы кишңемеги онуң азатлыгына эл дегрилмегине гаршылык гөркезмегиниң ач-ачан аламатыды.

Ябы чарпая галды-ве шол дуршуна бирнәче секунтлап дуруп билди. Үстүндәки адам алҗырамады ве ики эли билен онуң бойнундан гуҗаклады. Ябының бокурдагыны гуйч билен гысып, оңа эдил елшемен ялы багыртлады. Эгер ол шейтмедик болса, ябының аркан йыкылып, үстүндәкини мынҗыратмагы мүмкинди.

Шондан соң мустанг арт аяклары билен хыззын атып башлады — бу хем шу хили ахвалатларда ябаны ябыларың эдйән эдәхетлериди. Бу болса ябының үстүндәки адамы айратын кынчылыклы ягдая салды; ол зыңлып ташланмак төвекгеллигини эдйәрди. Өзүниң чаласынлыгына ынанян мустангер эерден-үзеңңиден пейдаланмагы герек дәл хасап этди, эмма хәзир шол эсбаплар оңа бежит герекди; йөне велин бу прерияда ябыны эерләп көнешдирмеги эдерменлик саймаярдылар.

Йигит онсуз-да ябының эминден гелип билди. Ябы арт аяклары билен хыззын атмага башлады велин мустангер чаласынлык билен пырланып өврүлди-де, эллери билен онуң билинден гуҗаклады ве аякларының бармакларыны онуң пилчелерине дирәп, өзүни зыңып ташламагына ёл бермеди.

Мустанг өзүниң бу сынанышыгыны ики-үч гезек гайталады, эмма хер гезек өз үстүндәки адамың чаласынлыгына ве эденлилигине боюн болмага межбур болды. Ахыр соңунда, дәлилик хетдине етен ябы өз чарбайлыгының пейдасыздыгына дүшүнен дек, хыззын атмагыны бес этди-де, бирденкә аяк алдыгыңа чапып үмдүзүне тутдурып гитди велин, хамала диерсиң, үстүндәки адамы дүнйәниң ол ужуна экитмек хыялы бар ялыды.

Байтал ниреде-де болса, гараз, бир ерде дурмалы-ха болар, йөне мустангериң гайдып гелерине гарашып, асотеяда галан мәрекәниң гөзүниң етҗек еринде дурарлы дәлди. Бирентеги эййәм ябы онуң чигидини чашырандыр я-да хич болманында майып-мүҗрүп эден болмагы мүмкин дийип чаклаярды. Шол ердәки җемагатың ичинде диңе бир адам өз ичинден шоны дилег эдйәрди, башга бири үчин велин, онуң шейле болмагы хут өзүниң өлүми билен дес-деңди. Нәме үчин Луиза Пойндекстер, луизианалы намысҗаң плантаторың гызы, иң танымал хем бай адама дурмуша чыкып билҗек, иле белли овадан гыз, ол гарып, техас авчысы билен өзүниң гызыкмагына я-да хатда өзүниң оны арзув этмегине ёл бердикә — бу гизлин сырды, хатда гыз өрән акыллы болса-да, шол сыры онуң өзем ачып биленокды.

Белки, гыз оңа халыс ашык болаяр ялы хениз ончаклы гаты гидәен дәлдир. Гызың өзи-хә бейле боландырын өйденокды.

Гыз диңе өзүниң шол хили романтик ягдайларда таныш болан адамына ве сайлантгы җемагат дийлип хасапланылян орта

кададакы адамлардан шейле гүйчли тапавутланян жуда гең-энайы адама өз калбында бирхили өрән гең гызыкланма одуның туташандыгыны аңлаярды.

Ода янан прерияда эшидилен сөзден, я-да салнан назардан, үмлемеден дөрән шол гызыкланманың өчүшмегине дерек, гайтам, гүн гелдигиче барха мөвч урянлыгына гыз пайхас эдйәрди.

Мен онсоң, Морис-мустангер шол ябының үстүнде; йөне инди ябаныландан айрылып көшешдирилен, инди оны йыкып ташламага сынанышмаян, гайтам ювашап ве оны өзүниң хожайыны дийип табынлык билен ыкрар эден ябының үстүнде шол отурышына ене пейда болан вагтда, Луизаның йүреги хас-да гүйчли гүрсүлдәп урмага башлады.

Гөзел креолканың өзүниң-де билмейән ве хич кимиң-де аңламадык шол дуйгусыны өзи ене башындан гечирйәрди.

Мустангер байталдан бөкүп дүшди-де, өзүниң гүррүлдили әл чарпышмалар билен гаршыланмагына-да үнс бермән:

— Мисс Пойндекстер, ябының янына гелмегиңизи, онуң бойнуна танап салмагыңызы хем-де атхана идип экитмегиңизи сизден хайыш эдип билеринми? — дийди. — Эгер сиз шейтсеңиз, ол сизи өзүниң көшешдирижиси хасаплар хем-де шондан соң ол хемише сизиң эркиңизе табын болар, сиз шейтмек билен илкинжи гезек оны азатлыкдан нәмәниң махрум эдендигини диңе ятлатдыгыңыз бесдир.

Гопбамсы гөзел гыз бу хили теклиби ёкуш гөрерди, нәз-керешмеси бейле теклиби рет эдерди, чекинжең гыз болса горкарды.

Эмма Франциядан гөчүп гелен зенаның човлугы Луиза Пойндекстер велин, еке минутлыкча-да икиржиңленмән, чигит ялы-да нәзиксиремән ве горкман турды-да, өзүниң аристократ дост-ярларының арасындан сайланыберди. Мустангериң гөркезишине эерип, ол атың гылындан ишилен танапы алагадан көшешен мустангың бойнуна салды-да, оны Каса-дель-Корвоның ат ятагына идип экитди.

Мустангериң сөзлери гөзел гызың гулагында шаңлады, йүрегинде болса: «Ол сизи өзүниң көшешдирижиси хасаплар хем-де шондан соң ол хемише сизиң эркиңизе табын болар, сиз шейтмек билен оны илкинжи гезек азатлыкдан нәмәниң махрум эдендигини диңе ятлатдыгыңыз бесдир» диен яң болуп яңланды.

XIII бап

ПРЕРИЯДАКЫ МЕЙЛИС

Яңы доган гүнүң илкинжи сымгылт шөхлелери Инж форту-ның байдагына шугла сачыпды; офицер өйлериниң өңүндәки дабара мейданчасы яңы чала ягтыланып башлапды.

Ол бир жүбүт мексикан гатыры гошулан чакланрак фургона

ягты салярды. Эгер гатырларың сабырсызлык билен тойнакларыны тайлы гезек гөтерип урушларыны, гуйрукларыны булайлашдырып, гулакларыны кеердишлерини гөрениңде, олар инди бирейһәмден бәри шол дуран ерлеринде дуран боларлы ве ёла
512
уграмалы вагтларының етерине гарашып гарашмаз болупдырлар диен нетиже чыкармак болжакды. Гатырларың болуп дуршы голайларына бармалы дәлдигини ве оларың тойнагының етерине голайлашаймалы дәлдигини аңкавлара өңүнден дуйдурярды.

Хуусан айданында, эгер әгирт узын бойлы, ягтының етерлик дәлдигине гарамаздан, онуң гожа авчы Зеб Стумпдыгыны танадып дуран кече шляпалы адамы хасап этмесең, онда аңкавлар хем ёкды.

Ол аяк үстүнде дәл-де, өзүниң гарры байталына атланып отырды, ол жанавар болса мексикан гатырлары я-да өз эеси ялы, ёла уграмага бейле бир дызмач дәлди.

Йөне төверек велин эдил ягы гелйән ялы гай-да-гаймалашыкды. Адам бары өңе-ыза, фургондан жайың гапысына бакан, ол ерден болса ызына фургона бакан ылгаярды.

Олар он адам чемеси барды; олар бири-биринден гейимлери ве хамларының реңки билен тапавутланярды. Оларың аглабасы хатарда дурмаян гуллуга дегишли солдатды. Оларың икиси-хә ашпез боларлыды, ене бәш-үчүсини болса офицерлериң пессевеси дийип хасапламак болжакды.

Оларың арасында гопбамсырак бир негр икияна гезим эден болуп йөрди. Онуң өзүне ынамлы гөрнүшини диңе онуң майорың — форт комендантының хызматкәри болуп дуряңлыгы билен дүшүндирмек болжакды. Бу дүрли гөрнүшли адамлар топаржыгына еңи өз чинине дегишли үч чызмыклы сержант командирлик эдйәрди; оңа фургоны дүрли ичгилерден ве наз-ныгматлардан долы йүклемеги — гысгача айданында, прерияда болжак мейлис үчин герек затларың хеммесинден йүклемеги табшырыпдылар.

Прерияда мейлис биркемсиз эдилип гурулжакды, оны фургона йүкленен затларың мукдарындан ве көп дүрлүлигинден хем чен тутмак болжакды: ол ерде әхли гөрнүшдәки ве мөчбердәки себетлер хем себетжиклер, онсоң-да он ики чүйшелик сүйнмек гапыржак дурды; хөкман болаймалы сардиналы гутулар Техаса узак ерлерден гетирилен ныгматлар барада хабар берйәрди.

Чакырлардыр хер дүрли наз-ныгматлар шонча көп болса-да, бу ерде хысырданянлардан бири нәгиле болуп галды. Бу тутумдан надыл болуп галан Зеб Стумпды.

— Гулак гоюң, бу фургонда ене-де бир зат етмезлик эдйәр — дийип, ол сержанта йүзленди. — Прерияда бу шампэня ялы, хер жүре дашары юрт нәрсежиклерини халамажак адамлар хем тапылар, белки, кәбирлери башга хилирәк ичгини говы гөрер.

— Шампанскиден говы ичгини? Сиз ябылар хакында айдяңызмы, мистер Стумп?

— Әй, ябыларың җәхеннем-ле сениң! Мен ябыларың ичйән сувуның гүррүңини эдемок-да, мононгахиль вискисиниң гүррүңини эдйән.

— Хә, инди хеммеси дүшнүкли! Сиз мамла, мистер Стумп... Вискини ятдан чыкармак болмаз, Помпей! Прерия мейлиси үчин ол ерде улы чүйше гап болмалы ялыды-ла.

— Эдил өзи, сержант! — дийип, улы чүйшәни алып гелйән гараягыз хызматкәриң сеси эшидилди... — Ынха шу шол виски.

Йыгып-йыгҗашдырып йүклемек иши тамамланды дийип хасап эден гоҗа авчы сабырсызланмак аламатларыны гөркезип башлады.

— Ери, сержант, хеммеси тайынмы? — дийип, ол үзеңңилерине тайлы гезек аграм салярды.

— Бейле бир хеммеси дәл энтек, мистер Стумп. Ашпез энтек җүйҗелери бирнеме говурмалы диййәр.

— Шол җүйҗелери ашпез билен биле ер хопсун-ла! Бизиң прериямызың ябаны хинди товукларының янында ол җүйҗелер нәмемиш! Гүн асманың йүзүнден он миль чемеси сыяхат эден соң, гушы нәдип атарсың? Майор маңа хер эт, хесип эт велин, эмма бир хинди товугыны хөкман тапгын дийип саргапды. Ал какмыш! Гүн догансоң, үстесине бу җыгылдавук этеңедем ызыңдан сүйренип гелсе, гуш ураймак аңсат дәл болса герек. Гөвнүңизе гелмесин, сержант — гушлар фортуң солдатлары ялы самсык дәлдир. Преряның әхли яшайҗыларындан иң акыллысы ябаны хинди товугыдыр шоңа гөрә, оны алдава салҗак болсаң, хич болманында гүн билен деӊ я-да ондан хем иррәк гопмалысың.

— Догры, мистер Стумп. Мен билйән-ле, майор сизиң уссатлыгыңыза бил баглаяндыгы үчинем хинди товугыны ийип гөрҗегине ынамы бардыр.

— Дагы нәме! Белки, ол гүнорта Техасда инди йигрими йыл чемеси мундан озал тохумы-тиҗи билен ёк эдилен бизон өкүзиниң дилини я-да будуны тапып гетирип бермегими ислэр? Догры, европалы языҗылар, айратын-да француз языҗылары өз китапҗагазларында дүйбүнден башга хили затлары язярлармыш дийип эшитдим... Әй, бу затлар оларың өз ынсапларына дегишли. Бу җелагайларда инди бизон өкүзи ёк... Бу ерлерде айы, сугун, даг текелери бар, ябаны хинди товугы көп, йөне велин нахар вагтына етишер ялы ав атҗак болсаң, эртирлигиңи даң атманка иймели боляң. Маңа етерлик вагт герек, ёгсам мен сизиң топлумыңызы ызыма дүшүрип алып бармагы, үстесине-де ёл угрунда хинди товугыны авламагы вада берип билҗек дәл. Ине, сержант, эгер шу гүнки нахар башында танымал мыхманларың хинди товугыны чейнемегини ислейән болсаңыз, онда уграмалы дийип команда бер.

Гоҗа авчының ынандырыҗы сөзи сержанта тәсир этди, шо-

на гөрә-де ол өзүниң эхли гараягызу-акягыз көмекчилери билен бирликде, басымрак ёла дүшмек үчин элинде барыны гайгырмады. Ине шондан соң бахым азык йүкли фургон Зеб Стумпуң серкерделиги астында, Леонадыр Рио-де-Нуэсесиң аралыгында яйлып ятан гиң текизлигиң үсти билен эййәм гидип барярды.

*

* *

Азык йүкли фургон угранындан соң йигрими минут хем гечип-гечмәнкә, фортуң гаршысындакы дабара мейданчасына бирнеме үйтгешигрәк гөрүнйән җеменде йыгнанып башлады.

Ат мүнен зенанлар пейда болды, эмма Англияда ава чыкылан вагтда болшы ялы, олары өз янлары билен атлы хызматкәрлер алып бармаярды-да, эйсем дост-ярлары я-да танышлары, аталары, доганлары, өз йигитлери, әрлери алып барярдылар.

Плантаторың өзи, оглы Генри, егени Кассий Колхаун ве гызы Луиза дагы хем гелди. Гөзел гыз болса Каса-дель-Корвода хеммәниң үнсүни өзүне чекен шол ак менекли мустангы мүнүп гелипди.

Прериядакы мейлис Пойндекстериң мыхмансөйүҗилигине хошаллык билдирмек үчин гурулярды; майордыр офицерлер хоҗайынларды, плантатор хем-де онуң достлары болса чагырылан мыхмандылар. Мыхманлары шатландырмак үчин ябаныябылары авламагы гурамагы йүреклерине дүвүпдилер—бу өрән аҗайып, сейрек тапдырян томашады.

Бу хили ав үчин ярамлысы ябаны мустангларың болян ери — диңе Инҗ фортундан йигрими миль чемеси гүнорталыкдакы прерия болуп билҗекди. Шонуң үчин-де иргөзинден ёла дүшмек ве етерлик мукдарда азык гөтермек герекди.

Леона дерясының айна ялы йүзүне гүн шөхлелери дүшүп башлан бадына, прерия мейлисине гатнашыҗыларың ызындан йөремели дийлип буйрук берлен йигрими драгуның алып бармагында хеммелер ёла дүшмәге тайяр болупды. Хызматкәрлериң янында хем болшы ялы, оларың-да янында өз ёла беледи барды, йөне ол, хызматкәрлериң ёла беледи ялы, эгни солак келтекчели, көне кече шляпалы, өзем гарры байталы мүнен гоҗа ызчы ялы дәлди-де, эйсем өзүне гөвни етйән җемагата кемсиз мынасып, өзем овадан лыбаслы, овадан атлы яш йигитди.

— Вагт болды, Морис! — дийип, майор эййәм хеммелериң йыгнанандыгыны гөрүп сесленди. — Биз сизиң ызыңыза эермәге тайяр... Ханымлар хем җентльменлер! Шу яш йигит ябаны ябыларың гылыкларыны хем оларың абыны-табыны өрән говы билйәр. Олары авламагы бизе Морис-мустангерден говы гөркезип билҗек адам Техасда тапдырмаз.

— Мен бу хили өвгә мынасып дәл — дийип, ирландиялы яш йигит җемагата эдеп билен баш эгип җогап берди. — Мен

диңе мустангларың ниреде болярндыгыны сизе гөркезмеги вада берйәрин.

«Гөр, ол нәхили сыпайчылыклы!» — дийип, Луиза өзүниң ынанмага горкян зады хакында диңе бир ятлан вагтында бүтин дуркы билен сандырамага башлап, ичини геплетди.

— Сүрдүк! — дийип, майор команда берди велин, Морис Җеральдың өңбашчылыгындакы шадыян атлылар ёла дүшүп уградылар.

*

* *

Эртирлик нахарына ченли прерия билен йигрими мили атлы гечмегиң өзи Техасың илаты үчин хич затды.

Үч сагат хем гечип-гечмәнкә, эгер хеммелериң гаты ажыгандыгыны хасаба алмасаң, атлылар өзлериниң бармалы ерине саг-аман барып етдилер.

Оларың багтына, азык йүкли фургон хем өзүне көп гарашдырмады, иңе онсоң, хениз гүнортан чагындан кән озал, шадыян адамлар топлумы Рио-де-Нуэсесиң кенар якасындакы әгирт улы агажың саясында гарбанмага отурды. Мустангер хемише болшы ялы, ёла белет хөкмүнде атыны иң өңден сүрүп барярды; ол прериядакы мейлисе гатнашянларың бири я-да икисинден бейлекилериниң гөзүне-де илмейәрди, йөне чешме я-да горп габат геленде оларың үстүнден аты ап-аңсат бөкдүрип гечиши билен ат чапмага уссатлыгыны гөркезен вагтында, өзгелери сувуң ялпак ерини я-да горпдан совлуп гечмегиң ёлуны агтарян вагтларында, диңе шонда ол көпүсиниң гөзүне илйәрди.

Оны өвүнмекчи болярндыр — өзүни иле гөркезмек ислейәндир өйдүп бетгуманлык этмегем боларды. Кассий Колхаун шол хили пикири айтды. Белки, бу гезек озалкы капитаның догры айдан болмагы-да әхтимал.

Эйсем-де онуң үчин мустангери язгарып билҗек адам болуп билерми? Сиз хачан-да болса бир вагт Англияда ава чыкып, шол ерде җыгалы шляпаларың чар тарапдан улумсылык-эдеплилик билен сүлмүрешип баш атышларыны ве амазон зенанларының гуйруклы көйнеклериниң отуң үстүнден сүйренип баршыны гөрүпмидиңиз? Сиз: хава, болупдык, ери онсоң? — диерсиңиз. Сересап болуң ве бидерек ерден Техас мустангерине кәйинҗек болмаң. Пикир эдип гөрүң: ол йигрими җүбүт ажайып гөзүң нышанасы болуп дурярды ахырын — оларың кәбирлери эдил мерҗен ялы ловурдаярды. Оларың арасында Луиза Пойндекстериң гөзлериниң-де боландыгыны ядыңыза гетириң, ине онсоң сиз мустангериң өзүни гөркезҗек болмагының мүмкиндигини геңләп дурмасаңыз герек.

Өзлериниң эдерменлигини ве мертлигини гөркезҗек болуп ондан хас бетеррәк җан эден атлылар хем ёк дәлди. Яш драгун йигит Генкок ат чапмагы өзүниң шу гүн гөрмели дәлдигини су-

бут этҗек болуп, телим гезек сынанышды, атыҗылык гошунларының лейтенанты болса өзүниң ат чапыҗылык сунгатыны гөркезмек үчин вагтал-вагтал интендантың егенчисиниң яныңдан айрылып-да гидйәрди; эмма ол гуванчлы пышырдылары эшиден вагтында, хеммелериң пикирине гөрә, өз йүрегини багыш эден гызына тарап середени билен оңман, башгаларына тарап хем середйәрди.

Бол-бол Пойндекстериң гызы бол! Цивилизленен Луизиананың салонларында-да, вагшы Техас прериясында-да, сениң баран ериң түвелей турузяр. Сен ниреде пейда болсаң-да, ол ерде романтики арзув-хыяллар ояняр-да, хыруч алып башлаяр.

XIV бап.

МАНАДА

Эгер Морис Җеральд прерияның долы хәкимдары болан болса-да ве эгер прерияның әхли җанлы-җандары онуң табынлыгында болан болса, шонда-да ол бу сыяхатчылары алып гелен еринден говы — ябаны ябылары авламак үчин шундан аматлы ери сайлап алып билмезди.

Сан-Антониода немец ерземинҗиклеринден чыкарылып гетирилен мейлерден долы булгурлар көпүрҗиклән бадына ве асманың гөгүмтил реңки хас чуңлашан ялы, гөк отлар болса хас-да мерҗен дек болуп йылдырашып башлан ялы болуп гөрнен вагтда, бирденкә «Mustenos!» дийип яңланан гыкылык адамларың сесиниң гүввүлдисини басды хем-де ярыоы айдылып, ярысы айдылмадык гүррүңлериң арасы гүлки шовхуны билен кесилди. Ол сес ябаны ябыларың гөрнәйҗек ерине — голайдакы байырлыга гөзегчилик этмек үчин иберилен атлының сесиди.

Мыхман хөкмүнде сачак башына чагырылан Морис өз булгурыны чаласын ичди ве хайдан-хай атына атланды-да:

— Cavallada?[1] — дийип гыгырды.

— Ёк — дийип, мексикалы җогап берди:— manada.

— Олар нәме дийип яңран болярлар? — дийип, Колхаун сорады.

— Mustenos — диймеги мексиканча «мустанглар» — ябаны ябылар боляр — дийип, майор оңа җогап берди, — манада дийип болса, олар ябаны байтал сүрүсине айдярлар. Хәзирки гүнлерде байталлар биригишип, эркеклеринден айры сүри болуп гезйәр, йөне велин...

— Йөне велин нәме? — дийип, капитан Колхаун сабырсызлык эдип, дүшүндиришиң арасыны кесди.

— Йөне велин эгер оларың үстүне эркек эшеклер чозмаян болса — дийип, майор дүшүндирди.

---

[1] Cavallada — (исп.) ябаны эркек гылялларың — алашаларың сүриси.

Хеммелер гүлүшди.

Шонлукда манада якынлашып гелйәрди.

— Атлы-атыңа атлан!—диен сеслер думлы-душдан яңланды.

Зордан йүзе ченли санап етишер-етишмезче пилләниң ичинде хениз агзындакы мекгежөвени чейнәп болмадык атларың агызларына агыздырык гейдирилди, тропик ховасының дымышганлы сәхер чагында гаты чапылмакдан яңа дерләп өлжерип дуран боюнларының үстүнден жылав баглары атылды, асла хемме киши эййәм эериң үстүндеди ве гамча баеаймага тайярды.

Эдил шол вагт хем хәлки гөзегчиниң яңкы дуран байрының депесинде ябаны гылял сүрүси пейда болды. Хүнәри мустангер болан ол гөзегчиниң өзи болса эййәм эер үстүндеди ве гөз ачып-юмасы пурсатың ичинде гылял сүрүсиниң арасында пейда болуп, мустангларың бириниң бойнуна танап окламага чемелешййәрди. Ябаны ябылар вагшыларча бурунларыны паррылдадышып, гөйә диерсиң, горкунч бир беладан гачып гутулмакчы болян ялы, дәлилик хетдине етен гөрнүшде аяк алдыкларына дазырдашып барярдылар. Олар горкулы гөрнүшде ызларына бакан гөзлерини алардышып, гытаклап середишип гидип барышларына, фургоны-да, атлылары-да аңшырман, шол гидишине өңе бакан дазырдашып барярдылар.

Морис ол җанаварларың бу болушларыны сынлап:

— Олары бир зат ковалаяндыр — дийди. — О тайда нәме бар, Креспино? — дийип, онсоң ол мексикала бакан гыгырды, гылял сүрүсиниң ызындан нәмәниң ковяндыгы байрың үстүнден мексикала гөрнүп дурды.

Хеммелер онуң җогабына гарашып ювашадылар. Биреңтегиниң йүзүнде ховсала ве хатда горкы аламаты пейда болды. Мустангларың ызындан ковалаянлар индейлер болаймасын?

Мексикалының:

— Un asino cimmaron — диен ончаклы көшешдирмедик җогабы эшидилди. — Un macho[1] — дийип соңундан айтды.

— Хә, өзүмем шейлемикән өйдүпдим-ле. Ол харам өлмүши сакламак герек, ёгсам, ол бизиң эхли авумызы позар. Ябаны эркек эшек ковалан вагтда, гылял сүрүсини хич хили гүйч билен саклап билмерсиң. Ол ниреде?

— Халыс голайҗакда, дон Морисио. Ол гөни мениң үстүме окдурылып гелйәр.

— Онуң бойнуна танап оклаҗак болуп гөр. Башартмаса, онда ат. Ондан дынмак герек.

Гылял сүрүсиниң ызындан нәмәниң ковалаяндыгына ол ердәки адамларың хич бири дүшүнмеди дийсеңем болҗакды. «Un asino cimmaron» сөзлериниң нәме дийилдиги болядыгына дине мустангер дүшүнйәрди. Майор:

— Нәме геп бардыгыны дүшүндирсеңиз-ле, Морис — дийди.

---

[1] Ябаны эркек эшек (исп.).

— Хол яна середиң — дийип, мустангер байрың депесине бакан элини узатды.

Шол ики агыз сөзем етерлик болды. Хеммәниң назары байрың үстүне бакан гөнүкди, гөрселер, чаманың ве акмагың барып ятаны хасапланылян хайваның бири эдил гуш болуп учуп гелйәрди.

Ябаны эркек эшек өзүниң аяк астында галан ковумдашы болан элдеки эшеклерден өрән гүйчли тапавутланярды; онуң улулыгы-да өзүниң ковалап барян ябаны ябысындан кән бир кичи дәлди. Эгер ол ябыларың иң йындамындан йындам дәл-де болса, гараз, олардан кән бир ыза-да галаймаярды. Бу җанлы томашаның өзи гөк өвүсйән прерияның ичинде йылдырым чалтлыгында пейда болды. Середишип дуран адамлар бири-бирине геплерини дүшүндирмәге етишмәнкәлер, ябаны байталлар эййәм оларың дениңе етеңкирләпдилер. Шол ериң өзүнде-де атлылар топарыны яңы гөрен ябаны байталлар өзлериниң йигренҗи душманының ковалап гелйәндигини унутдылар-да, гапдала совулдылар.

Җеральд атларыны зордан саклап дуран адамлара йүзленип гыгырмак билен:

— Ханымлар хем Җентльменлер! Дуран ериңизде сакланың! — дийди. — Мен бу гылял сүрүсиниң иң говы гөрйән өрүсиниң ниредедигини билйәрин. Мустанглар шол ере бакан дазырдашып гитдилер. Биз оларың ызындан уграрыс, ине онсоң шол ерде оңат ав авламагымыза мүмкинчилик болар. Эгер биз хәзир оларың ызындан коваласак, онда олар холха, шол җеңңеллиге урар гидер велин, онсоң олары бизиң доланып гөрҗегимиз-гөрмеҗегимиз белли дәлдир... Ханы, сеньор Креспино! Ол харам өлмүши еке ока табшырсана. Ол атым чемесине гелди ахырын, шейле дәлми?

Мексикалы эериң гашындан асылгы дуран келте нил түпеңини алагадан, чаласынлык билен гаравула алды-да, ябаны эшеги түпеңләп гойберди.

Эшек бир арлады велин, йөне ол аррылды онуң диңе өҗүгмек билен хайбат атдыгы болмага чемели. Оңа хич зат болман экени: Креспино оны уруп билмәндир.

— Оны сакламак герек — дийип, Морис гыгырды. — Ёгсам, ол ябыларың ызындан гиҗәниң бир вагтына ченли ковалар йөрер!

Мустангер бирденкә чүрт-ёлук херекет билен атыны дебсиледи. Кастро хич зады пархына алман, ябыларың ызындан коваламагыны довам этдирен эшегиң үстүне бакан эңди.

Морис ол эшегиң өңүни кесмек ниети билен атыны гып-басды — дор ат эесини аркан оклар ялы аралыга алып чыкды. Ене бир гөз ачып-юмасы пурсат — ине-де арканың сыртмаклы уҗы йылдырым чакан ялы чаласын шуввулдап эшегиң депесинде гайдырылды.

Арканы окламак билен Морис гапдала бурулды — Кастро

эдил шарнириң үстүнде дуран дек хырра өврүлди ве ене шол гулак асыжылыгы билен сакга дурды-да, бөкмәге тайяр гөрнүшде йыгрылды.

Хеммелер демини алман сердип дурка, эшегиң өңе дызамагы билсн аркан дартылды. Эшек чарпая галды-да, эдил йүрегинден ок деген ялы болуп, чиң арканлыгына гүрпүлдәп гайтды.

Йөне велин эшек хениз җанлыды — онуң бокурдагындан гысян сыртмак диңе оны бирнеме богупды. Мексикалы барагадан өзүниң мачете дийилйән гол бойы пычагы билен онуң дамагыны чалып ташлады.

*

* *

Бу үйтгешик вака ав авламага башламагы бирнеме гиҗикдирди. Хеммелер Морис-мустангериң инди нәмеден башлаҗагына гарашярды.

Ол атындан бөкүп дүшәгеден, өзүниң арканыны алмак үчин өли ятан эшегиң янына барды. Эмма шонда, мегерем, ене бир затдан вехим эден терзде, ирландиялы йигидиң херекетлеринде бирхили ховлукмачлык дуюлды.

Ол өз атына бакан окдурылды.

Мустангериң алңасаклыгыны шол ердәки адамларың диңе кәбири аңлады — галапыны болса өзлериниң горкан-үркен атыны көшешдирмек билен башагайды. Оны аңанлар хем гең галышып дурдулар. Шонуң өң янында мустангериң өзи олара ховлукмаң дийип ялбарып дурды ахырын. Йөне Луиза Пойндекстериң бирденкә өз атлыларындан сайланып чыкып, гөйә диерсиң, гылял сүрүсиниң ызындан коваламакда хеммеден өңе дүшмекчи болан дек, ябысыны аяк алдыгына чапып гиденлиги себәплидир дийәймесең, олар мустангериң өзүни алып баршында дөрән бу хили чүрт-ёлук өзгеришиң дүйп себәбини гөрмейәрдилер.

Эмма ябаны ябыларың авчысы мунуң бейле дәлдигини билйәрди. Бу хили сыпайычылыксыз херекетиң чапыксувар гыз тарапындан билгешлейин эдилендигине ынанмак кынды, шүбхелиди. Хас догрусы, мегерем, бу ерде ак менекли байтал гүнәкәрдир. Тәзеликде тутулан ак менек мустангың яңкы гачып гечен байтал сүрүсиндендигини Морис аңлапды. Онуң өз җораларыны танап, шол сүрә гошулмак үчин, үстүндәки эесини алып гачандыгына шүбхе болуп билҗек дәлди.

Морис-мустангер шейле пикирдеди. Тиз вагтдан бейлеки адамлар-да шол хили нетиҗә гелдилер.

Ава чыканларың әхлиси диен ялы батыргай хыжув билен җошан гөрнүшде гызың ызындан ат гойды — иң өңде Колхаун, Генкок хем Кроссменди, оларың ызы билен болса он адама голай яш плантатор, аклавчы, чиновник йигит гитди. Хер хайсысы-да өз янындан гачан мустангы мен өңүрти ковуп тутарын дийип арзув эдйәрди.

Шейле болса-да, оларың хич бири-де бейле бир ховсала душмэнди — Луиза Пойндекстериң ажайып чапыксувардыгыны олар билйэрди; онуң өңүнде айлавың ёлы дек текиз дүз мейданың яйлып ятандыгы беллиди; мустанг тэ ядап лүти чыкянча чапар гидер отурар; ол өз үстүндэки гызы йыкып билмез; шонуң үчин-де Луизаның үстүне чынлакай ховп абанмаярды...

Диңе бир адам бу хили пикириң тарапдары дэлди. Ол илден өңүрти ховсала дүшүпди — ол мустангериң өзүди.

Ол иилиң соңундан ат гойды, чүнки ол өз арканыны күлтерлемек билен гижэ галыпды. Ол атына атланып, оларың ызындан гамча басанда, олардан такмын ики йүз ярд чемеси ыза галыпды.

Хеммеден өңде келлесине таяк деген ялы болуп Колхаун дазырдап барярды, ол не өзүни гайгырярды, не-де атыны; драгундыр атыжы ондан бирнеме ыздады. Чапышыгың бейлеки гатнашыжылары олардан ызракдан гүпүрдешип барярдылар.

Морис кем-кемден араны йыгжамладып, эхлисиниң ызындан етип гечди, атыны ене бир дебсилэнде, капитаның-да өңүне гечди.

Дор ат өңден гачып барян ак менек мустангың ызына сая салан вагтда, Колхаун гахарындан яңа янып-бишип жызырдап, онуң ызындан нэлет окады.

Гүнортан чагының ачык гүн шөхлеси дүйбүнден үйтгешик гөрнүши ягтыландырды. Ябаны гылял сүрүси гиң прерияның ичи билен бичак гаты вазырдап барярды. Шол гылял сүрүсинден болан ябы үстүндэки гыз билен оларың дөрт йүз ярд чемеси ызындан чапып барярды. Ондан шончарак аралыкда ыздан болса, дор атың үстүнде овадан мексикан лыбаслы йигит онуң ызындан етмэге жан эдип дазырдап барярды; онуң ызында граждан эшикли ве харбы формалы атлылар тутуш бир кервенди. Оларың эхлисиниң ызында болса, эллерини галгадышып толгунышян ве өзлери-де ат үстүнде, йөне дуран ерлеринден бутнаман отуран аялдыр эркек кишилер топлумындан яңы араны ачан драгунлар эскадроны атларыны аяк алдыгына гойберип гелйэрди.

Йигрими минутдан соң картина үйтгеди. Прерияның ажайып гөк халысының үстүнде херекет эдйэн гахрыманлар шол өңкүлерди, йөне оларың ерлешиш ягдайы велин башгача болуп галды, хич болманында, гараз, оларың арасының ачыклыгы-ха артды: манада өз ызындан ковян ак менек байталдан араны үзүм-ёлум этди, ак менек мустанг ызындакы дор атдан араны ачды, дор атлының бэсдешлери болса асла инди гөрүнмейэрдилерем, йне онсоң олары диңе мержен дейин мавы асманың йүзүнде ганат какып йөрен йити гөзли бүргүтлер сайгарып билжекди.

Ябаны ябылар, үсти гөзел гызлы ак менек мустанг, дор атдыр онуң эеси гиң саваннаның ичинде бир өзлери болуп галыбердилер.

XV бап

ГЫЗЫҢ ЫЗЫНДАН ЕТИЛДИ

Ене бир миль чемеси довам эден ковха-ковлукда айратын бир өзгериш болмады.

Ябаны байталлар шол озалкысы ялы гаты гачярдылар, йөне инди гыкылык этмейәрдилер ве горкяндыкларыны билдирмейәрдилер. Оларың ызрагында ак менек мустангың кишңейән сеси үзлем-саплам эшидилйәрди, эмма онуң озалкы җоралары, хамала, онуң сесини эшитмейән ялыдылар. Онуң үстүндәки гыз хич хили ховсалаланмак аламатыны гөркезмән, аркайын отырды.

Дор ат эдил өз үстүндәки эеси ялы бейле бир умытдан дүшүп бармаян-да болса, гараз, ховсала дүшйәрди.

— Хайдавери, Кастро! — дийип, Морис бирнеме сесини эндиретмек билен айтды.— Бу гүн саңа нәме болды-айт! Кынлык биленем болса, гараз, гечен гезек онуң ызындан етендигиңи унутма ахырын. Эмма инди онуң үстүнде адам хем отыр ахырын. Сен оңа серет, самсык хайван! Шол барян атлы гыз маңа дүнйә малындан гыммат, онуң үчин мен сениңем, өзүмиңем җанымы гурбан эдердим... Ханы, гатырак чап! Гатырак! Мен оны гөзүмден йитирэйсем нәхили бор? Мунуң өзи, догрудан-да, якымсыз гөрнүп башлаяр-ла! Гызың өрән кын ягдая дүшмеги мүмкин. Хас-да бетери: оңа ховп абаняр. Чынлакай ховп. Эгер мен оны гөзүмден йитирэйсем, бир бела учрамагы хатасыздыр.

Морис өз-өзи билен пышырдап гүррүңлешип отурышына, барха араны ачян атлы гыздан гөзүни айырман, хайдап барярды. Вагтал-вагтал ол гыз билен өз аралыгындакы гиңишлигиң нәчерәк бардыгыны ынҗалыксыз гөзлери билен өлчейәрди.

«Гыгырайсам нәдеркә? — диен пикир бирден келлесине гелди. — Сесимиң оңа етмеги-хә бичем дәл велин, йөне мениң сөзлерими эшидип, дуйдурыш берйәнлими аңшырармыка?» Ине онсоң Морис диңе бир бу пикирлери себәпли хем дәл, эйсем минутсайын онуң ызындан етмек умыдыны йитирмәндиги үчин-де Луизаның ызындан гыгырмады — галыберсе-де, мустангы сөз билен дәл-де, эйсем херекет билен сакламак болҗакдыгыны ол билйәрди.

Ол ынха-ынха голайларын, мустангың бойнуна танап оклар ялы аралыга басым етерин дийип өзүне теселли берйәрди велин... Эмма ол ынамы инди кем-кемден өчүшйәрди.

Олар хәзир чөлүң бу ерлерини басырып отуран бөлек-бүчек җеңңелликлериң арасы билен ве кәерлери тутушлайын чөп-чалам болан ерлер билен дабырдашып барярдылар. Бу болса мустангериң калбында тәзе ховсалалары дөредйәрди. Ак менек байталың хайсы-да болса бир җеңңеле совулмагы я-да чөп-чаламларың арасында йөне гөзден йитип гитмеги-де мүмкинди.

Ябаны байталлар инди гөрүнмейәр диймек болҗакды. Оларың озалкы җорасының инди сүриниң ызындан етҗегине ынамы ёкды өйдйән.

Эйсем-де болса онуң билен ховп азалмаҗакды. Гыз прерияда я-да җеңңелиң арасында азашса-да, я-да ябыларың арасына барып дүшсе-де — бу затлар деӊ дереҗеде ховплуды. Бирденкә-де ол хас эрбет ховп барада, хатда бичак горкунч зат барада ойланды велин, хатда гүйчли ховсала дүшмекден яңа:

— Эй таңрым! — диенини хем дуйман галды. — Бу ере алашалар гелип үстүмизе дөкүләйсе нәдип борка?! Бу ерлери оларың иң говы гөрйән өрүлери ахырын. Олар бу ерде бир хепде мундан өңем барды. Хәзирки вагтда, хут шу айда оларың месиргейән чагы!

Мустангериң әдигиниң дебсилери ене дор атың бөвүрлерини дешере гетирди. Кастро онсуз-да аяк алдыгына чапып баршына, келлесини гышардып, эесине бакан нәгиле гөрнүшде гытаклап серетди.

Шол пажыгалы пурсатда дор атдыр онуң эеси ябаны ябылары-ха гөзлеринден йитирдилер велин, йөне ак менек мустанг-да олары гөзден йитирәйди өйдйән. Мунда хич хили геӊ гөрер ялы зат ёкды — олар җеңңеле урдулар.

Гылял сүрүсиниң гөзден йитмеги ак менек мустанга җадылайҗы тәсир этди — ол бирден ювашады, бир минутдан соң болса сакга дуруберди.

Морис атыны дебсиләп ачык мейданча дазанаклап чыкды велин, гөрсе, ынха ак менек мустанг гымылдаман дур, Луиза болса, гөйә мустангериң гелерине гарашып дуран ялы, эериң үстүнде аркайын отыр. Ол якынына барып:

— Мисс Пойндекстер! — дийип, зордан дил ярды.—Бу ябының сизе ене табын боланлыгына мен нәхили шат! Мен бичак ынҗалыксызландым...

— Нәмеден, сэр? — дийип, гыз сорады.

— Сизиң үстүңизе абанан ховпдан — дийип, ол бирнеме аладалы гөрнүшде җогап берди.

— Бо-хо, көп саг болуң, мистер Җеральд! Йөне маңа ховп абанярмыды?

— «Ховп абанярмыды»! — дийип, ирландиялы йигит хас бетер геңиргенмек билен гайталады. — Ябаны ябының үстүнде, өзем алып гачды, чола прерияда!..

— Олар хич-ле! Ябы мени йыкып ташлар өйдйәңизми? Мен говы чапыксувар ахырын.

— Мен оны билйән, мисс Пойндекстер, сиз бир гөз өңүне гетирип гөрүң, бу җеңңелликде азашардыңыз, бу ерлерде аслы техаслының өзем зордан угур-ёл тапып билйәр, азашан болайсаңыз, чапыксуварлык сунгатыңыздан көмек болмасады герек.

— Бе, Сиз мени азашар өйдүпсиңиз-дә? Гөр, мен нәмеден этияч этмели экеним!

— Еке бир' ондан хем дәл. Айдалы, сизиң немә... учрамагыңыз мүмкинди...

— Индейлереми? — дийип, Луиза ховлукмачлык билен гепләп, мустангериң сөзүни соңлатмады. — Ол шейле болаянда нәме? Биз инди команчилер билен парахатлыкда яшаяс ахыры. Өзүм-ә олар маңа хич хили зыян етирерлер өйдемок. Биз шу ере гайдан вагтымызда оны майор айтды. Сизе догрымы айдян, ынанын, хатда шонуң ялы душушыга мен шат болардым, гараз, шондан гача-ха дурмаздым-да. Өзлериниң мәхрибан прериясында ат салып йөрен шол асыллы вагшылары гөресим гелип дур!

— Мен сизиң батырлыгыңыза халыс шат, мисс Пойндекстер, эмма велин, эгер мен сизиң достларыңызың бири болмак хорматына эе болан болсам, онда мен сизе бирнемеココсересап болмагы маслахат берердим. «Асыллы вагшылар» прерияда элмыдама өз акылларында болуп дурмаяр, онсоң-да сизиң пикир эдишиңиз ялы, элмыдама бейле асыллы-да болуп дураноклар. Эгер сиз олара душ гелен болайсаңыз...

— ...эгер олар мениң үстүме чозмакчы болан болайсалар, мен эдил ок ялы душларындан шувлап гечип гидердим-де, өз достларымың арасына гелип етердим. Мениң гөзүңе сөвейин эзиз Лунам ялы йындам гудратың үстүндекәм, ызымдан ковуп етәймек кын болса герек. Онуң өзи, мистер Җеральд, сизиң өзүңизе-де аңсат дүшен дәл болса герек? Догры дәлми?

Мустангер креолканың йүзүне геңиргенмекден ве гуванчдан долы окара ялы ачык гөзлери билен середйәрди.

— Бе, эйсе Сиз мустангы саклап билдим диймекчи боляңызмы? — дийип, ол тей-ахыры дил ярды. Нәме, ол сизи алып гачмадымы? Онуң өзи неме дийилдигимикә...

— Ёк, ёк, ёк! — дийип, гыз бирнеме утанҗырап, чаласын җогап берди. — Мустанг мени хакыкатдан-да алып гачды, эмма ондан соң мен... Мен онуң башыны чекип саклап билҗегиме ахыр соңрагында гөзүм етди. Мен шейтдимем — сиз гөренсиңиз ахыры, догры дәлми?

— Сиз оны өңем саклап билҗекмидиңиз?

Бу совал бирденкә аңламакдан гелип чыкан совалды, шонуң үчин-де мустангер онуң җогабына толгунмак билен гарашярды.

— Болуп билерди... Мен җылавы гатырак дартан болсам борды... Йөне нәме дийсеңизләң, мистер Җеральд, мен ябыны гаты чапдырмагы говы гөрйән, онда-да, ынха шунуң ялы прерияда, ким-де болса бириниң товугыны я-да җоҗугыны басып мынҗыратмаз ялы ерде. Догрусыны айтсаң — дийип, гыз башыңы айлаян йөнекейлик билен довам этди. — Мен ябының өзүми алып гачанына гынанып дурамок. Бидерек яңрамалар, түкениксиз хенек атмалар хер кими-де бизар эдип билер. Ине онсоң, мистер Җеральд, ахыр соңы асыл хеммеси оңайына болды дуруберди.

— Сиз бирсалым екеликде болмак ислəпмидиңиз? — дийип,

мустангер умытсызланан гөрнүшде сорады. — Сизиң екелигиңизе пәсгел береним үчин багышлаң. Ынаның, мисс Пойндекстер, мен өз пикириме гөрә, диңе сизе ховп абаняны үчин сизиң ызыңыздан ковдум.

— Бейле болса, онуң өзи сиз тарапдан өрән говы зат, сэр. Инди мениң гөз етиришимче, хакыкатдан-да ховп абанян экенини билдим, мен түйс йүрегим билен Сизден хошал. Сиз индейлери гөз өңүнде тутупмыдыңыз?

— Ёк, мен, хусусан, индейлер хакында-ха пикир этмәндим.

— Башга хили бир ховпмы? Нәхили ховпдугыны айтсаңызлаң, мен онсоң гелжекде сересап боларын.

Морис бада-бат жогап берәймеди. Дуйдансыз бир сес оны ызына өврүлмәге межбур этди, ол гөйә өз гүррүңдешиниң соваллыны эшитмедик ялы болды.

Мустангерин үнсүни нәмедир бир задың башга яна совандыгыны креолка аңлады ве өзи-де диңширгенмәге дурды. Онуң гулагына эрбет йити сеслер эшидилди, онсоң ене ве ене эшидилди, ондан соң ат тойнагының гүпүрдиси гелип башлады... Сеслер юваш хованы элендирмек билен, барха артды.

Ябы авлаян авчы үчин бу гүпүрди таналмаян зат дәлди, шонуң үчин-де онуң агзындан сыпдыран сөзлери креолканың берен совалының гөс-гөни жогабы болды дуруберди:

— Ябаны алашалар! — дийип, ол ховсалалы сесленди. — Оларың шу жеңңелликлерде болмалыдыгыны билйәрдим-ле... Эдил шо диенимем болды-да!

— Бу сизиң шол ховп диййәниңизми?

— Хава.

— Вей, олар йөне мустанг ахырын! Оларың нәмеси ховплумыш?

— Аслыетинде олардан горкасы зат ёк. Эмма ынха шу вагтлар, йылың шу паслында велин, олар эдил гаплаң ялы хыйрсыз хем-де бедәхет мекир боляррлар. Айданыма ынанайың, месиргәп хетден ашан ябаны алаша мөжекденем, гаплаңдан я-да айыдан хем ховплы боляр.

— Эйсе, биз нәтмели инди? — дийип, Луиза горка дүшүп сорады-да, озал бир гезек беладан халас эден адамың якынына ябысыны сүрүп гелди; гыз онуң гөзлерине ховсалалы серетмек билен жогаба гарашды.

— Эгер олар үстүмизе чозайсалар, онда бизиң дине ики чыкалгамыз галяр — дийип, Морис жогап берди: — Биринжиси— өз ябыларымызы оларың чейнемегине ташлап, өзүмиз агажа дырмашып чыкмалы.

— Ери, икинжиси? — дийип, креолка иң агыр сынаглара-да дөз гелип билжек мертликден хабар берйән аркайынлык билен сорады. — Хер зат болса болсун, йөне өз ябыларымызы ташламалы болмасын! Янкы айданыңыз ягдайдан гутулмагың гелшиксиз чыкалгасы.

— Биз оны эдибем билжек дәл-ле. Төверекде оңлы бир агач

хем ёк, ине онсоң, эгер олар бизиң үстүмизе чозайсалар, биз диңе өз атларымызың аякларына бил багламалы боларыс. Йөне, гынансак-да, — дийип, ол илки ак менек байталы, ондан соң өз атыны үнс билен гөзден гечирип довам этди:— Гынансак-да, бу гүнлүкче булар артыкмаҗы билен сурнукдырылды, икисем халыс ядады. Беланың көрүги-де шунда. Ябаны алашалар велин бейле ядан дәл болса герек...

— Биз уграсак нәдеркә?

— Энтек дәл. Бизиң ябыларымыз дыңчларыны нәче көп алса, шонча-да говы бор. Онсоң-да, белки, алашалар бизе бакан совулман гечәедилер-дә! Совлаянларында-да, энтек олар бизиң үстүмизе топулар дийилдиги дәл. Хеммеси оларың өзлерини нәхили алып барышларына баглы. Эгер олар бири-бири билен гемришйән болсалар, онда бизиң үстүмизе чозаймаклары-да мүмкин. Шол хили боланларында олар эдил гудузлан ялы болярлар, олар өз ковумдашларына, хатда үсти адамлы ябылара-да топулярлар. Хә, эдил айдышым ялы-да! Олар бири-бири билен урушяр. Эшидйәңизми, оларың гахарлы кишңешәйшини? Олар бәрик гелйәрлер!

— Мистер Җеральд, онда нәме үчин биз хәзириң өзүнде бейле тарапа аты гамча басмалы дәл?

— Хәзир пейдасы ёк. Өң тарапымыз — ачык текизлик, гизленере ер ёк. Биз олардан мазалы араны ачмага етишйәнчәк, олар эййәм шо тайдадыр, онсоң деррев ызымыздан ковуп етерлер. Бизиң уграп бармалы еримиз — мениң шу вагт ядыма дүшүрип билйән ховпсуз ялңыз еримиз — башга тарапда. Оларың сеслеринден чен тутсаң, хәзир олар эдил бизиң шол уграҗак ёлумызы кесдилер. Эгер биз вагтындан өң чыкайсак, онда биз олар билен гарпышмалы боларыс. Бизиң шу тайда гарашып дурмагымыз зерур, ондан соң оларың ызы билен чыкып гитмәге сынанышмагымыз герек. Эгер бизиң шейтмегимиз башардайса, онсоң-да эгер олар ики миль довамында бизиң ызымыздан ковуп етибилмеселер, ине шол вагт биз ховпсузлыгы Каса-дель-Корвоның дашы гермевли җайындакыдан кем болмадык ховпсуз еримизе етип билерис. Сиз өз мустангыңызы сүрүп билҗегиңизе ынам эдйәңизми?

— Кемсиз — дийип, креолка бада-бат җогап берди.

XVI бап

ЯБАНЫ ЯБЫЛАРДАН ГАЧЯНЛАР

Атлылар өз ябыларының үстүнде хүшгәр болуп отырдылар. Луиза мустангерден аз ховсалаланярды, себәп дийсең, ол мустангере ынам эдйәрди. Догрусы, гыз өзлерине нәхили ховп абаняндыгына ончаклы пайхас эдибем дурмаярды, йөне велин, раст Морис Җеральд ялы адам ховсалаланяндыгыны аңладян

болса, диймек, абанян ховпуң кичи-гирим дәлдигине акылы етйәрди. Шол ховпуң галапын-да өзи зерарлы дөрейәндигине дүшүнйәнлиги болса, әхли ягдая гараман, гызың йүрегини шатлык билен беслейәрди.

Морис ене бир гезек диңширгенип дурды-да:

— Инди-хә биз төвекгеллик эдәйсегем болармыкан өйдйән— дийди. — Олар инди бизиң ёлумыза габат болуп ятан мейданчадан аңрык гечдилер өйдйән. Ялбарярын: өрән хүшгәр болуң! Эериң үстүнде мәкәм отурың-да, атың башыны берк саклаң. Ёлуң мүмкинчилик берен еринде мениң гапдалым билен сүрүң, онсоң-да хич бир халатда ыза галмаң, галайсаңыз-да арамыз мениң ябымың гуйругының узынлыгындан артык болмасын. Мен ёл гөркезмек үчин өңден сүрмели боларын... Анха, олар бизиң дуран мейданымыза бакан өврүлдилер... Онуң гырасына етеңкирледилер. Пурсат болды!

Сәхраның дабаралы үмсүмлигине бирденкә эдил дәлиханадан чыкян ялы эрбет шовхун аралашды. Ябаны алашаларың кишңейән чиркин сеслери җыңлы дәлилери ятладярды, йөне бу сеслер телим эссе зарплы чыкярды. Оларың үстесине-де тойнакларың гөк гүррүлдиси ялы гүпүрдиси, дөвүлйән шахаларың шуввулдысыдыр шатырдысы, дишлериң шат-шаты билен гошулян вагшы паррылдылар ол шовхуның етнесиди.

Ол шовхунлар ябаны алашаларың бири-бириниң этини иере гетирип далашяндыкларындан хабар берйәрди. Олар хениз гәрүнмейәрди, йөне велин өсгүн чөп-чаламлыгың арасы билен дазанаклашып ве уруп-ярып чыкып, гемришмелериниң арасына азаҗык-да салым салман, барха голайлашып гелйәрдилер.

Морисиң угралы дийип үмләни-де шолды велин, ябаны ябыларың ала-бедер сүрүси битгинли өсгүн чөп-чаламларың арасындакы чакланҗа гечелгеде пейда болды. Ене бир гөз ачып-юмасы пурсат гечип-гечмәнкә, олар гөйә сакланып билмейән даг сүйшгүни ялы болуп, җеңңелиң ичиндәки ачык мейдана күрсәп урдулар.

Мунуң өзи бир ерде тебигат гөзеллиги бар болса, шоларың иң гөзели — җанлы сүйшгүниди — чүнки адам хем оңа биринҗи орны берип, гайра дурмалы болярды. Мен цивилизленен дүнйәниң лути чыкарылан ябысының, омачасындан торба асаймалы хор, аягы чайшык, бойны ашак салланы, пейдакешиң я-да пайтунчы хызматкәриң гайчысы билен гыркылып бетнышан эдилен ябының гүррүңини эдемок — ёк, саваннаның ябаны ябысы, гөк өвсүп отуран гиңишликде, гөйә мейдан гүли ялы, азатлыкда өнүп-өсен ябы хакда гүррүң эдйәр.

Прерияда чапышып йөрен ябаны алашалар сүрүсинден гөзел томаша болмаз. Эмма ол аҗайып гөзеллиге томаша этмекден адам горкяр, ол бейле аркайын томаша эдерден хас горкунч гөрүнйәр. Ылайта-да томашачы ябаны ябылара ачык ерден середен вагтында хем-де оларың чозушының пидасы боларын өйдүп төвекгеллик эдйән вагтында горкунч гөрүнйәр.

Ынха, дор атлы адама ве ак менек мустангың үстүндәки гыза вехим салян зат. Дор атлы бу хили ягдайың нәхили ховплудыгыны өз тежрибесинден билйәрди; гызың болса бу барада чен билен аңшырмазлыгы мүмкин дәлди.

— Бәрик! — дийип, Морис чалажа сесленди ве гылял сүрүсиниң гапдалындан өврүлип гечмек үчин атыны дебсиледи. — Эй худай! Олар бизи гөрди! Тиз, тиз, мисс Пойндекстер! Гүррүңиң сизиң җаныңыз хакында барядыгыны унутмаң!

Эмма сөзлер артыкмачды. Ак менек мустангы ве онуң үстүндәки гызы диңе чаласынлыгың халас эдип билҗекдигини ябаны алашаларың өзлерини алып барышлары өрән ынандырыҗылык билен субут эдйәрди.

Ябаны алашалар алаң-ачыклыга гүпүрдешип чыканларындан соң, эерли ябылары гөрдүлер-де, урушмаларыны бес этдилер. Олар гөйә тежрибели сердарың буйругы билен диен ялы, аяк чекдилер-де, эдил чозха-чозлугың гызгалаңлы еринде сакланан атлы гошун эскадроны кимин бир хатара дүзүлдилер.

Хамала диерсиң, олар өзлериниң умумы душманының үстүне чозмакчы болан ялы я-да умумы ховпа гаршылык гөркезмәге хыялланян ялы болуп, өзара душманчылыкларыны вагтлайынча ятларындан чыкарана меңзейәрди.

Оларың яйданып сакланмагы геңиргенмеден гелип чыкыпды

өйдйән; йөне велин, хер нәме болса-да, оларың сакланып дурмагы гачгакларың пейдасынады. Шол бирнәче секундың ичинде атлылар душманың ениесине бакан айланып, онуң тылында пейда болуп, халас болмагың ёлуна душуп билдилер.

Йөне велин, дине халас болмагың ёлуна етип билипдилер. Эмма олар ковгудан гачып гутулып билҗекмидилер — ончасы белли дәлди, себәп дийсең, ябаны алашалар оларың мекирлигини аңлап, ызындан хөкман етмек ниети билен, паррылдашып ве ала-гыкылык болуп топулдылар.

Прерияның гиңишлигиниң үсти билен шейле бир окгунлы ковха-ковлук башланды, үсти адамсыз ябылар билен үсти чапыксуварлы ябыларың арасында алдым-бердимли ярыш гитди велин, хий гояй.

Вагтал-вагтал Морис ызына гаңрылып середйәрди, оларың башда газанып билен ара тапавуды хениз йыгрылмаян болса-да, онуң йүзи хенизем ховсалалы гөрүнйәрди. Эгер онуң еке өзи болаян болсады, онда ол бир минутлыкча-да ынҗалыксызланмазды. Ол өз дор атының — онуң-да озал мустанг боландыгыны — хич киме өз ызындан етдирмеҗегини билйәрди. Беланың бетери Лунаның гидишиниң ювашаянлыгындады — ол асла өз ызындан ковянлардан халас болмак-да ислемейән ялы, мундан озалкы чапышындан хас хаял чапярды.

«Бу нәмәниң аламаты болдугыка, җанларым? — дийип, мустангер өз ёлдашындан өңе гечмезлик үчин атының башыны чекибрәк сүрмек билен геңиргенйәрди. — Биз дерядан гечмели боланымызда, нәме-де болса бир зат пәсгел берәйсе дагы ишимизиң гайтдыгы болар. Хер бир секундың өзи гыммат».

— Олар энтәк ызымыздан етиб-ә гелйән дәлдир-дә хернә, шейле герек? — дийип, Луиза мустангериң ховсала дүшйәнлигини аңлап сорады.

— Энтеҗиг-ә ёк. Багтымыздан гөрмели-дә, өңүмизде чынлакай бир пәсгелчилигем бардыр. Сизиң ажайып чапыксуварлыгыңызы билйәнем, йөне сизиң ябыңыз велин... Мениң шоңа ынамым ёк. Сиз өз ябыңызы говы танаянсыңыз. Ол шондан бөкүп гечип билерми, билмезми...

— Нәмеден бөкүп, сэр?

— Хәзир өзүңиз гөрерсиңиз. Биз инди ол ерден узакда дәл.

Олар хер минутда тас бир миль гечмек билен, янашык чапышып барярдылар.

Мустангериң яңкы айдышы ялы, олар тиз вагтда пәсгелчилиги гөрдүлер. Ол аңырсына гөз етмейән прерияның ортарасында гаралып ятан чүң горпды. Онуң азындан он бәш фут ини, шонча-да чуңлугы барды ве икиян тарапа кесерилип ятышының аңырсына гөзүң етәйсе болдугыды. Эгер атлылар сага я-да сола совлайсалар, онда ябаны алашаларың диагонал боюнча ёлы гысгалтмагына мүмкинчилик берилдиги болҗакды; олара шол хили еңиллик бермегиң өзи өзүңи аҗалың элине бермек билен дес-деңди.

Горпдан бөкүп гечмек герекди, ёгсам, алашалар оларың ызындан етҗекди. Диңе узынлыгына он бәш фут бөкүп билселер, гачгаклар халас болуп билҗекди. Дор атың бөкүп билҗегине Морисиң гөзи етикди — ол бу хили ахвалатлары телим гезек гөрүпди. Эмма ак менек байтал нәдеркә?

Олар горпуң керт гырасына етенлеринде мустангер:

— Сиз нәхили гөрйәрсиңиз, ябыңыз шу пәсгелчиликден бөкүп гечип билермикә? — дийип, ынҗалыксыз гөрнүшде сорады.

— Шүбхеленмейәрин — дийип, Луиза ынамлы җогап берди.

— Өзүңиз берин йыкылман сакланып билерсиңизми?

— Ха-ха-ха! — әдип, креолка кинаялы гүлди. — Ирландиялы үчин бү җуда геӊ гөрмели совал боляр. Сизиң ватандаш гызларыңызың бу хили сөзлери өрән ёкүш гөрҗеклерине гөзүм етик. Хатда мен батгалыклы Луизианада доглан гыз болсам-да, бу сөзлери җуда сыпайы хасап эдемок. Мен йыкылман сакланып билеринми? Бу ябы мени хер яна алып гачса-да, мен ондан йыкылман сакланарын!

— Ери, мисс Пойндекстер, бирденкә ол башармаса нәме?— дийип, Морис хенизем ак менек мустангың гуҗур-гайратына ончаклы ынанман хүңүрдеди. — Эгер сиз оңа азда-кәнде шүбхеленйән болсаңыз, оны шу тайда галдырайсак говы болмазмы-

ка? Мен өз атымың икимизи-де горпуң ол тарапына гечирип билжегине гөзүм етйәр. Мустангы пида бермек билен, бизиң шу ковгудан дынмагымыз хем әхтимал.. Ябаны алашалар...

— Луналы галдырып гитмек! Оны гудузлан алашалар ёлмалап өлдүрсинлер дийип ташлап гитмекми! Ёк-ёк, мистер Жеральд! Мен бу мустангымы бичак говы гөрйәндирин. Бу икимиз горпдан биле бөкүп гечерис, эгер башарып билсек. Башарып билмесек болса, бойнумыз биле оңрулар-да... Хә, мениң җанаҗыгым! Учдук! Ынха сени ызарлап авлан, тутан хем сени боюн эгдирен адам. Сен хениз бейле бир гул эдилмәниңи, эгер герек болса хениз дост я-да душман зулмуны гершиңден зыңып ташлап билжегиңи оңа гөркез. Соңкы хепдәниң ичинде икимизиң шонча йыгы-йыгыдан эден бөкүшлеримизиң бирини гөркез оңа. Хә, эзизим, гитдик!

Ине онсоң эдермен креолка догумландырыҗы гөрелде гөркезилерине-де гарашып дурман, гаралып ятан горпуң үстүнден ябысыны дазырдадып бөкдүрди ве соңкы хепдәниң ичинде өзүниң Луна билен «шонча йыгы-йыгыдан эден бөкүшлериниң» бири билен-де пәсгелчилиги еңип гечди.

Мустангер шол бөкүши сынлан вагтында онда үч пикир, хас догрусы үч дуйгы пейда болды. Олардан бири — хайран галыҗылык, икинҗиси — телпек гоймак, үчүнҗисини кесгитләймек бейле бир аңсат хем дәлди. Ол дуйгы «Мен бу мустангымы бичак говы гөрйәндирин» диен сөзлер яңланан вагтда дөрәпди.

Ол өз дор аты билен горпдан учуп гечен вагтында «Нәме үчин?» дийип ойланды.

Йөне велин горпдан гечмеклик нәхили оңат халда башардан-да болса, онуң өзи гачгакларың ховпсузлыгыны үпҗүн эдип билмеҗекди. Ябаны алашалары горп саклап билҗек дәлди. Морис оны говы билйәрди ве озалкысындан аз болмадык ховсала билен ызына гаранҗаклаярды.

Гайтам, ол хас бетер ховсалаланярды өйдйән. Бу ерде йитирилен вагтың өзи уҗыпсыз болса-да, олары ковянлара еңиллик дөредипди. Алашалар шонча ковгының довамында гачгаклара бейле якынлашмандылар. Олар азаҗык-да сәгинмән, еке бөкенлеринде горпдан йүзүниң угруна вазырдап гечерлер.

Ери, онсоң нәдерсиң? Мустангер шу совалы өзүне берди ве оңа җогап тапман, йүзүни агардып дурды.

Пәсгелчиликден гечепнлеринден соң мустангер бир секунтлык-да аяк чекмеди ве атыны аяк алдыгына гойберип, гачмагыны довам этдирди. Онуң ызы билен озалкысы ялы, якынҗагындан гыз хем галман барярды. Йөне велин ирландиялы йигидиң херекетлеринде өңки ынамы ёкды — ол бирхили яйданян ве белли бир карара гелип билмейән ялы гөрүнйәрди.

Морис горпдан араны сайланбадына уяны дартды ве гөйә ызына бакан ат гоймакчы болан ялы, аты ызына өврүди.

— Мисс Пойндекстер, сиз өңе еке өзүңиз гидиберин — дийип, ол эййәм өз гапдалында пейда болан хемрасына айтды.

— О нәме үчин, сэр? — дийип, гыз ябының агыздырыклы уяныны дөзүмли дартмак билен, оны сакга саклап сорады.

— Эгер биз айрылышмасак, алашалар бизиң ызымыздан етер. Бу гудузлан сүрини дурузмак үчин нәме-де болса бир алач этмек герек. Хәзирликче хенизем бир мүмкинчилик бар. Алланың хакы учин, совал бермәң! Он секунды элден гидерсек, онсоң гич болар. Өңе тарап середиң, ялпылдап ятан сувы гөрйәңизми? Ол—ховуз. Гөни шоңа бакан сүрүң. Ол ерде сиз ики бейик гермевиң арасында пейда боларсыңыз. Ол гермевлер ховзуң янында тапышяндыр. Сиз дервезәни гөрерсиңиз велин, янында диреглер бардыр. Эгер мен барып етишмесем, шол золага гириң-де атдан дүшәгеден шол диреглер билен гирелгәни баглаң.

— Ери, өзүңиз нәме, сэр? Сиз өзүңизи улы ховпа сезевар эдйәрсиңиз...

— Мени гайгы этмәң. Еке өзүм болсам, хич хили горкулы зат ёк. Эгер шү ак менек мустанг болмадык болса... Басымрак болуң, өңе! Ховзы гөзүңизден йитирмәң. Гой, ол сизе маяк болсун. Гирелгәниң өңүни багламагы унутмаң. Тизрәк болуң! Тизрәк!

Гыз өзүниң халас эдилмегиниң хатырасына жаныны бермәге тайяр адамың янындан айрылып гитмәге йүрек эдип билмән, бирки секунт яйданды.

Оларың багтына, бу *гыз кынчылыклы пурсатларда алжырап*, өз халасгәрини деряның дүйбүне дартян горкак гызларың хилинден дәлди. Гыз өз маслахатчысына ынанярды, онуң ягдайы билйәнлигине ынам эдйәрди, шонуң үчин-де, ене ябысыны гамча басды-да, ховза бакан ат гояйды. Морис болса атыны ыза өврүди-де, өзлериниң яп-яңы бөкүп гечен горпларына бакан жыпыдайды.

Өз хемрадаш гызындан айрылып, еке галан мустангер прерияның яшайжыларына гаршы — хүжүм этмек я-да горанмак үчин — индейлере, ябаны өкүзлере я-да айылара гаршы уланылан ярагларың иң кәмили болан сапанчасыны эериң еңсесиндәки хоржундан согруп алды. Бу яраг полковник Кольт адыны алан алтатарды. Дин, Адамс ве шолар тетеллилериң фирмаларының болар-болмаз кәмиллешдирмек баханасы билен арзан баха телли-пелли эдип чыкаранларындан дәлди-де, эйсем гөрнүкли ерине «Хартфорд» мөхри басылан шол танымал «мускат хозы юрдуның»[1] барып ятан оңат өнүмиди.

— Олар бизиң бөкен шол дар еримизден товсарлар — дийип, мустангер өз янындан хүмүрдәп, хенизем горпуң аңырсында болан алаша сүрүсине середйәрди. — Эгер мен оларың диңе бирисини гүпбердип билэйсем-де, оларың барысының сакланаймагы мүмкин я-да гачып гутулмага май тапар ялы вагтлыкча сакланарлар. Оларың сердары — хол-ха, шол дор алаша

[1] «Мускат хозы юрды» дийлип, Америкада Кеннектикут штатына айдыляр, шол ердәки Хартфорд шәхеринде яраг заводы бар.

болмалы. Онуң өңүрти бөкжеги белли зат. Мениң сапанчам йүз әдимден уряр. Инди чен болды!

Янкы сөзлериң ызы соңланып-соңланманка сапанчаның гүмпүлдиси эшидилди. Алашаларың иң даявы — шол дор алаша — отуң үстүне серрелип язылды-да, бейлекилериниң өңүне бөвет болды.

Шонуң ызысүре окдурылышып гелйән бирнәче алаша бада-бат сакга дурды велин, онсоң оларың барысы-да сакланды дуруберди.

Мустангер оларың соңкы херекетлерини сынлап хем дурмады, доланып окам атмады. Оларың алҗыраңңылыгындан пейдаланып ве вагты элден бермән, ол гүнбатара бакан өврүлди-де, эййәм ялпылдавук ховза етип барян ак менек мустангың ызы билен ат гояйды.

Ябаны алашалар оларың ызындан ковмакларыны бес этдилер — я-ха сердарларының өлдүрилмеги олары горкузды я-да горпдан бөкмәге мүмкинчилик берйән ялңыз дар ериң ёлунда ләшиң кесерилип ятмагы оларың ёлуна бөвет болды.

Морис өз хемрасының ызы билен аркайын ат чапдырып барярды.

Ол эдил ховзуң алкымында гызың ызындан етди. Гыз онуң айдан затларының диңе бириниден башга хеммесини берҗай эдипди. Гирелге ачык галдырылыпды, диреглер өңки еринде ятырды. Гыз хенизем эер үстүндеди — ол Морисе өз хошаллыгыны билдирмек үчин сөз тапып биленокды.

XVII бап.

МУСТАНГ ТУТМАК ҮЧИН ГАБАВ

Инди олара хич бир зат вехим салмансоң, гөзел креолка гызыкланма билен төверегине гөз гездирди.

Онуң чакланҗа бир көле я-да техасча айданыңда, бир ховза гөзи дүшди; онуң гырак-четлери сансыз көп ат тойнакларының ызындан долуды — бу ер мустангларың сувлаян ховданы болмага чемелиди. Агач пүрслерден ховданың дашына бейик гермев эдилипдир ве ол гермевиң агзы прерия барып етйәнчә ики ганатлайын узалып хем барха гиңелип гидишине гуйгуч писинт гөрнүши эмеле гетирйәрди ве шол гуйгуҗың эдил бокурдагында дервезе барды; дервезәниң өңүне пүрслер гермелен вагтда горагың агзы япылярды велин, онсоң ябылар гирип-де билмейәрдилер, чыкып-да.

— Бу нәме? — дийип, гыз гермеви үмлемек билен сорады.

— Бу мустанглары тутмак үчин гурлан габав — дийип, Морис дүшүндирди.

— Мустанглары тутмак үчин габав?

— Ябаны ябылары тутмак үчин кораль, гөрүп дуршуңыз

ялы, прерия ченли узалып гидйән ики ганатың арасында олар айланышып гезип йөрлер. Бу ганат олары бәрик гелмәге гызыкландырыяр я-да мустангерлериң өзлери олары шуңа ковуп гетирйәрлер. Онсоң гермевиң агзыны баглаярлар велин, олары тутмак кын болмаяр.

— Бичәре җанаварлар! Бу кораль сизиңки болмалымы? Сиз мустангер ахырын? Сиз бизе шей дийипдиңиз герек?

— Хава, мен мустангер, эмма мен бу хили усул билен ав авламок. Мен екелиги халаян, шоңа гөрә, бейлеки мустангерлер билен сетанда-сейранда бир чыкярын, шол себәпли-де мен коралдан пейдаланып билмейәрин, чүнки онуң үчин иң бәркиси йигрими адам герек. Мениң ярагым ынха, эгер оны яраг дийип атландырмак болян болса, ине шү аркан.

— Сиз оны шейле уссатлык билен уланмагы башаряңыз! Мен озал хем эшидипдим велин, инди өзүмем гөрдүм.

— Сиз өрән мерхеметли. Йөне мен бу хили өвгә мынасып дәл. Прерияда эдил энелеринден эли арканлы доглан ялы мексикалылар бар. Онсоң Сизиң уссатлык диййән задыңыз олара йөне эмелсизлик болуп гөрнер.

— Мениң гөвнүме-хә, мистер Җеральд, Сиз сыпайычылык эдйәниңиз үчин, өз гаршыдашларыңыза артыкмач баха берйәрсиңиз. Мен дүйбүнден башга хили дийип эшитдим.

— Кимден?

— Сизиң достуңыз мистер Зебулон Стумпдан.

— Ха-ха! Гоҗа Зеб арканлы меселеде ярамаз сынчыдыр.

— Мениңем аркан окламаны өвренесим гелйәр — дийип, гөзел креолка айтды. — Йөне ол хүнәриң өзи гыза гелшикли дәл диййәрлер. Онуң нәмесиниң эрбетдигине дүшүнмейән, гайтам-а өрән гызыклы зат!

— Гелшикли дәл? Олам шол конькиде буздан тыпмак я-да ай билен пейкам атмак ялы, йөне бир спорт ахырын Шол сунгаты өрән оңат оңарян бир гыз билен өзүмем таныш.

— О гыз америкалымы?

— Ёк, мексикалы, өзем Рио-Грандда яшаяр. Кәвагтлар ол бизиң Леонамыза-да гелйәр: бу ерде онуң гарындашлары бар.

— О гыз яшмы?

— Хава, такмынан сизиң билен яшыдрак, мисс Пойндекстер.

— Узын бойлумы?

— Сизден азаҗык песенрәк.

— Элбетде, хас оваданракдыр? Мен американкалара гараныңда, мексиканкаларың хас овадан боляндыкларыны эшидипдим.

— Мениң пикиримче, креолкалар ол категория гирмейәр — дийип, ирландиялы йигит гөрнетин билгешлейин сыпайычылык билен җогап берди.

— Гызыклы зат, менем аркан окламаны өвренип билермикәм? — дийип, гөзел креолка хенек атыланыны билмедиксирән

болуп довам этди. — Оңа баш гошмак инди маңа гич бормука? Эшидишиме гөрә, мексикалылар оңа яшлыкдан башлаярмыш, шонуң үчинем олар шейле гең галдырыжы чаласынлыгы өвренйәрмишлер,

— Элбетде, гич дәл — дийип, Морис ховлукмач жогап берди. — Бирки йылдан соң гөрерсиң велин, аркан окламага гаты өкделәрсиңиз. Айдалы, өзүм-ә шол иш билен бары-ёгы үч йыл мешгулланян, онсоң-да...

Ол геплемесини гойды, чүнки ол өзүни өвүнжең ялы гөркезмек ислемейәрди.

— Инди велин сиз аркан окламакда Техасда хеммеден өкде герек? — дийип, гыз онуң айтман гоян пикирини аңламак билен ызыны етирди.

— Ёк, ёк! — дийип, ол гүлмек билен гаршылык гөркезди.— Бу гожа Зебиң пикири, ол болса өзүниңкини хемише мамла хасаплап, мениң уссатлыгымың гүррүңини эдйәр өйдйән.

«Бу нәме сыпайычылыкмыка?— дийип, креолка дүшүнмезлик билен ойланды. — Я-да бу адам мениң үстүмден гүлйәмикә? Эгер шейдйән болайса-ха, мен аклымдан азашарын».

— Белки, сиз өз дост-ярларыңызың янына доланып бармак ислейәнсиңиз? — дийип, Морис онуң алжыраян ялы боландыгыны аңлап сорады.— Сиз шунча узак вагтлап доланманыңыздан соң, белкем, сизиң атаңыз алада галандыр. Сизиң доганыңыз, сизиң егениңиз...

— Хава, сиз мамла — дийип, гыз ховлукмач жогап гайтаранда, онуң эхеңинде бирхили я-ха өйке, я-да гахарланма ялы бир аламатжык аңланды. — Асла мен ол хакда пикирем этмән экеним-ле. Мениң боржумы-везипелерими ятладаныңыза таңры ялкасын, сэр. Доланмагың вагты етди.

Олар ене атландылар. Луиза уян багыны гөвүнсиз алды, аякларыны бирхили эвмезлик билен үзеңңиден гечирди, асла онуң бу ерден хич яна гидеси гелмейән ялы гөрүнйәрди.

*

* *

Олар ене прерия дүшүп угранларындан соң, Морис хәлки мейлис гурлан ере бакан өз хемрадашы билен иң гысга ёлдан сүрүп гитди.

Оларың гайдышын барян ёлы Техасда белли «Хашаллы прерия» атлы өрән гөзел гөрнүшли ериң үстүнден гечйәрди. Ол ады бу ере илки гөчүп гелен, мегерем, ат сайлап алмак барада өңчаклы келле дөвүп отурмадык илат дакыпды.

Луизианада өнүп-өсен гызың даш-төверекдәки баглыга гөзи дүшди, ол реңбе-рең гүл-пүрчүк болуп, тебигатың өзүниң экип хем етишдирен ве башы мавы асман гүммезине улашып отуран гөзел баглыгыды.

Бу гөзел гөрнүшли ериң өзи хатда бирентек доңйүрек надан

адамын калбына-да тәмизлейҗи тәсир етирйәрди. Озал хич хили гөзеллиги аңмаян соватсыз хайван авчысының хашаллы прериянын ичинде аяк чекип, өз гурсагына дегип дуран ал-гызыл гуллериң түкениксиз гиңишлигинде ыраныл отуран аҗайып гүллериң тәчҗагазларына кейп эдип середишини өзүм гөрүпдим; онуң йүреги барха мылакатлы хәсиете эе болярды...

— Бу ериң гөзелдигини! — дийип, креолка биыгтыяр халда ябысынын башыны чекип, шатлыклы толгунян гөрнүшде сесленди.

— Бу ер сизиң гөвнүңизе яраярмы, мисс Пойндекстер?

— Яраярмыңыз нәме, сэр? Мениң гөзүмиң өңүнде дуран затлар тебигатың дөреден әхли гөзелликлериниң иң бир аҗайыплары хем барыпятан гөзеллиги ахырын: гөк өвсүп отуран отлар, баглар, гүллер — биз шунча зәхмет чекип өсдүрйәнем болсак, асла бу хили дережә етирип билмейәрис. Бу ерде болсады экилен ялы — бу ер тебигатың эл дегрилмедик, кәмиллигине сөз дийип болмаҗак күнҗеги.

— Бу күнҗегиң җай кемчилиги бар.

— Җай бу ериң гөркүни гачырар. Мен өйлериң хем черепицалы үчеклериң гөрүнмейәнлигини, багларың гөзел саяларындан турбаларың сомалышып дурмаянлыгыны халаярын. Мен оларың саяларында яшасамдым, мен оларың саясында...

Онуң додакларында «ашык болардым» сөзи неденем сыпыпды. Йөне хернә ол вагтында сакланайды ве хатда өзи үчин-де гарашылмаз ерден оны «өлердим» сөзи билен чалшырды.

Гызың ол сөзлериниң өз дуйгуларының заңы болуп яңланандыгыны онуң өңүнде боюн алмазлыгының өзи ирландиялы йигит тарапындан җуда рехимсизлик болҗакды.

Эмма онуң җогабы җошгунсыз, җуда аркайын гөрнүшде эшидилди:

— Онуң ялы шепагатсыз дурмуш сизи басым иризер өйдүп горкян, мисс. — Өйсүз-өвзарсыз, җемагатсыз, немесиз...

— А сизи нәдер, сэр? Нәме үчин ол сизи иризенок? Шол вейилли дурмушда инди бирнәче йылдан бәри яшаянлыгыңызы маңа өз достуңыз мистер Стумп гүррүң берди. Шол догрумы?

— Гаты догры — башга хили дурмуш мени гызыкландырмаяр.

— Вах, мениңем сизиң айдяныңызы айдасым гелйәр-дә! Шу хили гөзел тебигатың арасында өзүмиң түкениксиз багтыяр болҗакдыгыма ынанярын.

— Екеликдеми? Дост-ярсызмы? Хатда өйүңизем болмасамы?

— Мен бей диймәндим... Йөне сиз велин өзүңизиң нәхили яшаянлыгыңызы маңа айтмадыңыз. Сизиң өйүңиз бармы?

— Ай, өйүм өй диер ялы бейле ёкары ада мынасып дәл — дийип, мустангер гүлүмсирәп җогап берди. — Мениң күлбәм гөз өңүне гетирмек үчин оны йөне бир чатма дийип атландырсаң, оңа шондан дегерли ат болмаса герек — бизиң шу җелегайларымыздакы өйлериң иң гарыпҗасы-да.

— Ол ниреде ерлешйәр? Бизиң шу гүнки болан ерлеримизден узакда дәл болса герек?

— Шу ерден гаты бир узакда хем дәл — бир милден көп дәлдир. Гүнбатаркы багларың селеңләп дуран башларыны гөрйәңизми? Шол баглар мениң күлбәм үчин гүнүң өңүне сая салъяр хем-де оны харасатлы елден горап саклаяр.

— Шейлеми? Оны өз гөзүм биленем бир гөрсемдим диййән-ә! Йөнекей күлбе диййәңизми?

— Болшы шейле-дә.

— Гоңшусыз-голамсызмы?

— Ондан он миллик голайда-ха екеже өем ёк.

— Багларың арасындамы? Гөзелликми?

— Ончасы хер кимиң өз гөвнүне ярашына баглы.

— Оны гөз өңүме гетирмек үчин, бир гөрәйсемдим диййән. Шу ерден диңе екеже миль диййәңизми?

— Бир миль бейләк, бир миль ызыңа — жеми ики миль.

— Ол дагы нәмежик, йигрими минутдан көп вагт герек болмаз-ла.

— Мен сизиң якынларыңызың сабырларының гутармагындан горкярын.

— Белки, бизиң мыхмансөерлигимизе шек етирерис дийип горкянсыңыз? Багышлаң, мистер Жеральд — дийип, гыз довам этди ве онуң йүзүне гара көлеге чайылып ынжыдан ялы болды. — Мен ончасыны ойланышман экеним. Болса-да, сиз еке яшаян дәл болсаңыз герек? Сизиң күлбәңизде башга-да адам бармы?

— Хава-ла! Мен бу ере еке өзүм гөчүп гелмәндим. Мениң янымда...

Мустангер сөзүни соңлаянча, Луизаның калбында өз яшдашы болан, бугдай реңк, гөзлери бадам шекил габаклы гызың кешби пейда болды. Ол гызың дишлери дүрденем ак, яңаклары нар гызылжа, сачлары Кастроның гуйругы ялы, бойны монжуклы, аягы хем голлары билезикли, титиже бичүвли гысгажа көйнекли, кичижик аякларындакы көвүшлериниң бурны готазлыжа. Мустангериң күлбесиндәки икинжи яшайжыны Луиза шейлерәк шекилде гөз өңүне гетирди.

— Белки, мыхманларың пейда болмагы, ылайта-да нәтаныш мыхманың гөрүнмеги гелщикли хасапланмаз?

— Гайтам, ол мыхман геленине элмыдама бегенйәр, нәтаныш болсун, дост-ярлар болсун, ол хемише шат. Мениң билен бир сүйт эмен доганым өрән мәрекесөер адам, йөне велин инди ол бичәрәниң янына барып гайдян аз-аз боляр.

— Бир сүйт эмен доганыңызмы?

— Хә. Оңа Фелим О Нил диййәрлер. Ол хем мен ялы, Голуэй графлыгының Зүмеррет Адасында[1] өнүп-өсен. Йөне онуң геплешинде ирланд шивеси мениңкиденем артык эшидилйәр.

---

[1] Зүммерет Адасы — Ирландияның шахырана ады.

— Вах, онуң геплейшини бир эшитсемдим! Голуэй графлыгының шивеси өрән өзболушлы ахырын. Шейле дәлми?

— Ол хакда бир зат диймек маңа кын дүшйәр, себәби, мениң өзүмем шо ерден-дә. Йөне эгер сиз ярым сагатлыҗак хем болса, Фелимиң мыхмансөерлигинден пейдаланмага разы болсаңыз, онсоң өз пикириңизи җемләп билерсиңиз.

— Башым үстүне! Бу җуда гызыклы, түйс тәзелик болар! Атамдыр бейлекилер гой, бирнеме гарашайсынлар. Ол ерде менсизем зенан көп-ле, гой, олар бизиң ызымызы ызарламак билен мешгулланcынлар. Мунуң өзи вада берлен авдан, мустанглары авламакдан гызыксыз болмаз. Мен болсам сизиң мүрәхетиңизден шатлык билен пейдаланҗак.

— Йөне мен сизе хөдүр-керем эдип билмерин өйдүп горкян. Фелим бирнәче гүнден бәри еке галды. Онуң өзи болса авчы дәл, шонуң үчинем бизиң ашханамыз бош болса герек. Шу элхенч ат чапышмадан озал сизиң гарбак-гурбак эдинениңизем говы болайды.

Луиза Пойндекстериң ёлуны үйтгетмели эден зат, элбетде, Фелимиң ашханасы дәлди. Ирландиялының геплешик дили-де оны бейле бир гызыкландырмаярды. Мустангериң күлбесини гөрмек ислеги-де оны ызына эертмейәрди. Оны ол ере итергилейән зат өзүниң гаршылык гөркезип билмейән дуйгусыды, ол оңа гөйә өз маңлайына язылан язгыды дийип ынанян ялыды.

*

*

Луиза Аламодакы ялңыз күлбәни барып гөрди, онуң ичинде болуп гөрди. Гыз онуң үйтгешик гөрнүшини гызыкланма билен сынлады ве күлбеде китапларың, кагызларың, хат язылян серищделериң хем-де күлбәниң эесиниң билимли адамдыгына шаятлык эдйән бейлеки оҗук-буҗук затларың бардыгыны гөрүп, якымлы геңиргенмек дуйгусыны сызды. Фелимиң гең-энайы геплейиш сөзүни гөрнүп дуран канагатланма билен диңледи; хөдүр эдилен хер хили затлардан хем боюн товламады, диңе бир затдан велин боюн товлады: «ынха шу улы чүйшедәки» гөвүн тәзелейҗи ичгиден бир дамҗаҗык дадып гөрмегини хер нәче ялбарсалар-да этмеди. Ахырында-да ол шадыян хем кейпи чаг гөрнүшде чыкып гайтды.

Эмма онуң кейпи көклүги гелди-гечер болды. Алан тәсирлери тарапындан дөрән гөвүн хошлугы зым-зыят болды. Ол гүл-пүрчүк болуп дуран прерияның ичинден ене гечен вагтында чуң пикире батды. Бирденкә-де онуң калбында пейда болан бир пикир йүрегине бир эрбет эҗирли ховсала гетирди.

Ол өз атасыны, доганыны ве бейлеки дост-ярларыны шонча узак хем ховсалалы гараштыраны үчин эҗир чекмейәрмиди? Я-да белки, онуң бу хили өзүни алып баршыны еңилкеллелик дийип хасап этмеклеринден горкусына шейле ынҗалыкдан гачандыр?

Ёк, Луизаны азара гойян зат ол дәлди. Онуң йүзүни гамлы гөркезйән гайгы-пикир дүйбүнден башга затдан гелип чыкыпды. Фортдан мейлис болан ерине ченли, жеңңелликдәки ачык мейданда болан душушык вагтында-да, ябаны алашалардан бичак гаты горкуп гачан вагтында Морис Жеральд онуң горагчысы боланда-да, көлүң башында аз пурсатлык дынч алнан минутларда-да, гайдышын прерия билен гайдылан махалда-да, онуң йөнекейҗе күлбесинде-де, узынлы гүнүң довамындакы шол вагтларың хеммесинде онуң хемрасы оңа диңе сыпайычылык ве эдеп-экрамлылык эдипди.

XVIII бап

ГАБАНЖАҢЛЫК ЫЗАРЛАП ЙӨР

Луизаны халас этмек үчин атыны гамча басан кырк атлының диңе аз-азы узага уруп гидипди. Ябаны ябылар сүрүсини, ак менек мустангы ве мустангери гөзлеринден йитиренлеринден соң олар бири-бирлерини-де гөзден йитирип башлапдылар. Тиз вагтдан соң олар прерияның ичинде дыр-пытрак болуп, екеме-екелейин, ики болуп я-да үч-дөрт адамдан бир топар болуп яйрадылар гитдилер. Оларың аглабасы ыз чалмакдан хич хили тежрибеси болмансоң, манаданың ызыны йитирдилер ве башга ызлары алып уградылар — белки-де, шол манаданың ызыдыр, йөне озал бир вагт галдыран ызлары болмагы-да мүмкин.

Уэст-Пойнте харбы училищесини яңы гутаран яш офицериң баштутанлыгы астындакы драгунлар хем гылял сүрүсиниң ызларыны йитирип, көне ыза айрылып гидйән тарапа бакан өврүлдилер; мыхманларың-да аглабасы драгунларың ызына эердилер.

Олар кәерлери гырымсы агачлар билен кесилйән байырлач прерияның ичи билен гидип барярдылар; өсгүн чөп-чаламлар ве байырлар атлыларың өңүне-ызына габат болярды, ине онсоң олар тиз вагтда бири-бирлерини гөзден йитирдилер. Ковха-ковлук башлананден йигрими минут чемеси гечансоң, бирден чыкып угран элли чемеси атлыны, эмма инди велин чар тарапа ат салшып барян пытраңңы атлылары, мегерем, асманда ганат яйып йөрен гуш гөрүп билерди.

Диңе бир атлы догры угур билен дазырдап сүрүп барярды. Ол бичак чыпар — оваданлыгы билен тапавутланмаса-да, оңа дерек узакчыл хем йындам аты сүрүп барярды. Ярым харбы бичүвли гөк сюртугы ве гөк папагы ол атлының озалкы капитан Кассий Колхаундан башга хич ким дәлдигине шаятлык эдйәрди. Өзүниң атыны догры ыз билен аяк алдыгына гойберип гидип барян-да шолды; Колхаун гамчы хем дебси билен атыны гыссап, оны аягында барыны эдип чапмага межбур эдйәрди.

Онуң өзүни болса дебсиниң йитилиги ялы йити пикир гыссаярды — шол пикир оны өз максадына етмек үчин әхли гүйҗүни тиҗемәге меҗбур эдйәрди.

Ол эдил авуң ызындан ковян ач тазы ялы болуп, келлесини өңе узадып, өз эдйән тагалласы үчин сөйүнҗи берилҗегине ынам эдип, ызы сыпдырман, өңе мычып барярды.

Өзүниң шу болуп йөршүниң нәмелере сезевар этҗегине хатда онуң өзи-де оңлы акыл етирип билмейәрди; диңе гапларындан саплары сомалышып чыкып дуран сапанчаларына кәвагт бир эрбет гөз айлаян назарындан онуң бир бедәхет элхенч задың пикирине дүшендигини аңламак болҗакды.

Эгер бир ягдай болмадык болайса, Колхаун хем бейлекилер ялы азашҗакды. Оны өзүне өрән говы таныш болан ики атың ызы ялңышдырман алып барярды. Ызларың бирнеме улурагыны ол янгынлы айдыңлыгы билен ятда саклаярды. Бу ызың мөхрүни ол янан прериниң күлүниң йүзүнде галан вагтында гөрүп белләпди. Шол вагтлар ол ызлары ятда сакламага оны нәмедир бир зат меҗбур эдипди, хәзир ол шол ызы өрән аңсатлык билен танаярды.

Ахыр соңы озалкы капитан җеңңеллиге күрсәп урды ве тиз вагтда ачык мейданча етип, ак менек мустангың гарашылмаз ерден бирденкә сакга сакланан еринде пейда болды. Шол ере барянча онуң угур тапмагы өнчаклы кын болманды, эмма шу ерде велин, ол петиге дирелди. *Ябаны байталларың тойнак ызларының арасында аягы наллы атың ызлары хер ничик-де болса сайгардярды*; эмма бу ерде атлар инди өңңүрдекләп чапмандылар. Атлылар бу ерде аяк чекип, янашык дуруплылар.

Инди нирә гитмели? Манаданың ызларының арасында инди аягы наллы атың ызы гөрүнмейәрди. Даш-төверегиң топрагы гатыды ве чагыллыкды. Бу хили ерде диңе гаты чапып барян атың ызы галып билҗекди, эмма йөне өз гезерине аркайын гечип гиден ябының ызы гөрүнҗек дәлди.

Ак менек байтал билен дор ат бу ерден угранларында, бирнәче онларча ярд аралыга өз майдалларына ювашҗа йөрәпдилер ве диңе шондан соң ябаны ябыларың дузагына бакан угранларында гаты сүрүп башлапдылар.

Колхаун азара галыпды. Ол ябаны байталларың ызлары билен *айланярды-айланярды*-да, аяклары наллы атларың хайсы тарапа гидендиклеринден угур тапып билмән, ене өврүлип гелйәрди.

Ол өзүне бакан якынлашып гелйән бир атлыны гөрен вагтында, халыс угруны йитирип алҗырап дурды.

Йүз миллик төверек-дашда шондан ярамаз гыялы гөзләбем тапып болмаз дийдирйән болгусызҗа гарры байталы мүнүп гелйән узын сакгаллы гөдеңси әпет адамың гоҗа авчыдыгыны танамак кын дәлди. Кассий Колхаун гоҗа Зебулон Стумп билен барып-ха олар Техас топрагына аяк басмазларындан хем кән озал танышды.

— Ери, мистер Колхаун, ничик, сиз мисс Луизаның ызындан ковуп етип билдиңизми? — дийип, гожа авчы өзүне махсус болмадык чынлакайлык билен сорады. — Ёк, ковуп етибилмәнсиңиз — дийип, ол Колхауның алжыраңңы йүзүне гөз айламак билен дегишли нетиже чыкарып довам этди. — Ал какмыш, ол әтеңеңәлет байталың оны нирәк алып гачандыгыны бир билседим мен. Гаты гең зат хов, бу нәхили бейле болайды — мисс Пойндекстер өрән өкде чапыксувар ахырын. Ай, хава-ла, уллакан бир эрбетчилик болуп дурасы-ха ёкдур-ла. Элбетде, мустангер ол байталы өз арканы билен тутар хем-де онуң елини мазалыжа ятырар. Ери, сиз нәме үчин бу ерде дурсуңыз?

— Оларың хайсы угра гидендиклерине гөз етирип билемок. Ынха, шу ызлара серетсең, оларың шу тайда аяк чекип дурандыкларыны билмек боляр. Эмма мен оларың ызларының бу ерден ханжак гидендиклерини сайгарып билемок.

— Хә-хә, эдил өзи, мистер Колхаун. Олар шу ерде дуруп-дырлар, өзлери-де бири-бирине өрән якын дурупдыр. Олар шундан бейләк ябаны байталларың ызындан ковуп гитмәндир. Бу хатасыз. Ери онсоң олар нирә йитирим болдука?

Зеб Стумп өз совалына Колхаундан дәл-де, эйсем ерден жогаба гарашян ялы ашак середйәрди. Озалкы капитан:

— Асла оларың ызыны хич ерде гөремок — дийди.

— Гөреңзокмы? Ынха, мен велин гөрйән. Ынха шу ере середиң! Холха, оларың ызлары, отуң басгыланан еринде.

— Гөремок.

— Вей, нәме гөрмән! Мазалыжа середиң! Холха, улы нал, ынха-да, гапдалындан барян кичирәги. Олар хол тарапа гидиндирлер. Диймели, олар диңе шу ере ченли ябаны байталларың ызындан ковалапдырлар. Оларың ызларындан сүрелими?

— Элбетде!

Зеб Стумп башга гүррүң этмән, ызлары алып уграды — ол ызлар, белки, өзгелер үчин билдирмесе-де билдирйән дәлдир, эмма гожаның гөзүнден сыпып билмейәрди.

Тиз вагтдан соң онуң хемрасы-да ызлары гөрүп билди: мунуң өзи Морис билен Луизаның ябаны алашалардан гачып, атларыны гаты чапмалы болан ерлериди, шоңа гөрә-де аягы наллы атларың тойнагы от билен басырылгы ерлерде-де чуң ыз галдырыпды.

Бирнәче вагтдан соң ызлар ене гөзден йитди я-да хас догрусы, йүзлерче ат тойнакларының отуң үстүнде галдыран мөхүрлериниң арасында-да оларың ызларыны сайгарып билйән Зеб Стумп ялы тежрибели ызчының гөзлерине гөрүнйәрди.

— Охо-хо! — дийип, гожа авчы бирден бичак геңиргенмек билен сесленди. — Бу ерде нәме-нәмелер болуп гечдикә? Гызыклы бир зат — бир затлар-а болупдыр.

— Булар ябаны байталларың тойнакларының ызлары-ла — дийип, Колхаун айтды. — Олар бир өврүм эдип, ене ызларына доланан ялы гөрүнйәр-ле.

— Эгер олар шейле эденем болса, атлылар гапдалындан гечип гиденлеринден соң шейдипдирлер. Иш башгача хәсиете өврүлсен болмага чемели.

— Сиз шей диймек билен нәме айтмакчы боляңыз?

— Инди атлылар байталларың ызындан дәл-де, эйсем байталлар оларың ызындан коваламага башлапдыр диймекчи болян.

— Сиз оны ниреден билйәңиз?

— Налларың ызыны байталларың басгыландыгыны гөреңзокмы нәме?.. Асла байталлар нәме ишлесин — булар хас улы тойнакларың ызлары-ла! Булар бүтин бир дюймлук улы. Бу ерде *алашалар сүрүси* болупдыр. Аперин! Бе, шолармыкан-айт...

— «Шоларың» нәме?

— *Ак менегиң ызындан ковандырлар.* Эгер шейле болайса-ха, онда мисс Пойндекстере ховп абандыгы боляр. Ханы гидиберели бакалы.

Гожа авчы ондан *бейләк дүшүндириш* берип дурмады-да, байталы горгунына сүрүп уграды, Колхаун болса онуң үстүне совал барыны ягдырып, ызына эерди.

Эмма Зеб гөйә: «Азар берме *маңа, мениң хич зада элим* дегенок» диййән ялы гөрнүшде элини салгап гойберди.

Бирнәче ватт ол бар үнсүни-пикирини шол ызлары өвренмәге сарп этди. Наллы тойнакларың ызыны селжерәймек аңсат дәлди, чүнки алашаларың тойнагы оларың үстүни кемсиз басгылапдылар. Шейле-де болса, авчы шол горгунына сүрүп өңе бакан гидип баршына-да, оларың ызыны кәмахал бир ерде гөрүп билйәрди. Шол горпа етмәге йүз ярд чемеси галанда, Зеб өз байталыны сакланындан соң, диңе шонда онуң йүзүндәки ховсаласы айрылды; ол диңе инди дүшүндириш бермәге разылык берди.

— Хә, геп гөр, ниреде экен! — дийип, Колхаун онуң айданларыны эшиденинден соң айтды. — Сиз оларың халас боландыгыны ниреден билйәңиз?

— Бәрик середиң!

— Өлүп ятан алаша... Өзем яңырак өлдүрилипдир... Бу нәме болдугы?

— Оны мустангериң өлдүрдиги боляр.

— Онда, сизиң пикириңизче, шейдип бейлекилерини горкузыпдыр велин, олар коваламагыны гоюпдырлар-да?

— Олар коваламагыны бес эдипдирлер велин, йөне олары саклан зат түпең сеси дәл-де, эйсем ынха шү ятан алашаның маслыгы саклапдыр. Ал какмыш, шейле-де бир ат бөкдүрип болармы дийсене!

Олар горпуң гырасына бараңларында Зеб онуң ашагының гаралып ятышыны гөркезди.

— Нәме, сиз олар шундан бөкүп гечендирлер өйдйәңизми?— дийип, Колхаун сорады. — Ол болуп билжек зат дәл ахырын.

— Онда-да киши кимин бөкүп гечипдирлер. Оларың атларының ызларының еке бу тайда дәл-де, эйсем горпуң ол тарапында-да бардыгыны гөреңзокмы? Өзем мисс Пойндекстер өңүрти бөкүп гечипдир. Аперин! Бу нәхили гыз-айт! Алашаны атмазларындан озал, оларың икиси-де горпуң ол тарапына гечмели болупдырлар, ёгсам, олар бейдип билмездилер. Аты диңе шу ерден бөкдүрмек мүмкин экени. Берекелла, мустангер! Алашаны эдил шу дар ериң өңүнде серрелдипдир.

— Ол мениң чыканым билен горпдан биле бөкендир өйдйәңизми?

— Бейле бир биле хем дәл — дийип, Зеб нәме үчин Колхауның өзүнден бейле сораг эдйәнини гөвнүне-де алман җогап берди. — Ак менек өңүрти бөкүпдир дийип мен айтдым ахырын. Середиң, холха онуң ызлары горпуң ол тарапында.

— Гөрйән.

— Онуң үстүнден мустангериң атының ызының басып гечендигини гөреңзокмы нәме?

— Хә-хә!

— Алашалар горпуң ол йүзүне бөкүп гечмәндир, бүтин сүрүден бириси-де гечмәндир. Бу ишиң өзи шейлерәк боландыр өйдйән: йигит горпдан гечәгеден, бү хайваны еке ока табшырандыр. Өз сердарларының йыкыландыгыны гөрүп, алашалар сакга дуруберендир, соңундан-да ызларына бакан, гачандырлар. Ынха, шу ерде горпуң боюнда-да ызлар бар.

— Белки, олар горпуң башга бир еринден гечип, ене ковалап башландырлар?

— Эгер шейле болан болса, онда олар горпдан гечип гелип, ене оларың ызындан ковҗак болсалар, бу ере гелйәнчәлер он миль гечмели болардылар: горпуң угры билен ёкарлыгына бәш, ызына гайдышын хем бәш миль. Эмма онуң ялы зат болан дәлдир, мистер Колхаун. Аркайын болуң, олар шундан бейләк мисс Луизаның ызындан ковмандырлар. Горпдан гечеңлериңден соң олар мустангер билен гапдаллашыпҗык сүрүп гидипдир; мисли ики гузы ялы болуп, дүйбүнден аркайын гидипдирлер. Олар ховпдан гутулыпдыр; инди болса олар үсти наз-ныгматлы фургоның дуран ерине бакан атларыны сүрүп гиден болсалар герек.

— Гитдик! — дийип, Колхаун гөйә диерсиң, Луиза хенизем бир зат ховп салян ялы сабырсызлык билен сесленди.— Гитдик, мистер Стумп! Мүмкингадар тизрәк.

— Алңасамаң, сабыр-шепагат эдиң — дийип, Зеб аркайынлык билен ябысындан дүшүп ве пычагыны алып җогап берди.— Он минут чемеси гайрат эдиң.

— Гарашмалымы? Нәмәниң хатырасына? — дийип, Колхаун сесини эндиредип сорады.

— Шү алашаның хамыны союп алмак герек. Говы хамы бар экен! Мен өз посёлогымызда мунуң үчин азындан бәш доллар аларын. Бу прерияда бәш доллар хер гүн тапдырып дурмаз,

— Ай, шол хамың атасына нәлет! — дийип, Колхаун гахар билен хоңңулдады. — Ёк этсеңизләң оны, гиделиң-ле!

— Пикиринем этмерин — дийип, Зеб өлдүрилен алашаның гарнының ашагындан йити пычагың ужы билен хамы дилип гойберди-де, өрән аркайын айтды. — Эгер гидесиңиз гелйән болса, өзүңиз гидип билерсиңиз, мистер Колхаун, Зеб Стумп велин, шу хамы союп, гарры байталының үстүне оклаянча ериндденем бутнамаз.

— Айдың ахыры, Зеб, ери мен инди нәме этмели? Мениң ёлы тапып билмежегими сиз билйәрсиңиз ахырын.

— Бу айдяныңыз догры болса-да бичем дәл. Онсоң-да мен сизе ёлы тапарсыңыз дийибем айтмандым.

— Гулак асың ахыры, бай, хөтжет гожа экениңиз-айт! Мениң үчин хут шу махал вагт гыммат. Сиз болсаңыз бу хам билен бүтин ярым сагатлап гүйменерсиңиз.

— Йигрими минута-да етирмен.

— Гой, йигрими минут экени. Эмма мениң үчин йигрими минут бәш доллардан хас гымматлы ахырын. Сиз шол хамың бахасы шейле дийдиңиз дәлми? Сиз ташлаң оны шу ерде, мен онуң бахасыны төлемәге сизе вада берйәрин.

— Ә-хә. Бү-йә бедәхет гайратлылык боляр-айт! Йөне велин мениң нәме үчиндир сизиң бү теклибиңизден пейдаланасым геленок. Бейтмегиң өзи мен тарапдан жуда харамзадалык болар —өзүмиз озалдан таныш, ёлумыз хем бир болуп дурка, бейле зат үчин пул алмак айып бор. Икинжи тарапдан, бәш доллар дурян хамың бу ерде чүйрәп галмагына мен ёл берип билмерин, хачандыр бир вагт мениң бу ере доланып гелериме ченли болса хамы гарагушларың дүйт-мүйт этжекдиклерини-хә айдып-да отурмалы дәл.

— Бу нәме болдугы болярка! Ери, мен нәме этмели ахырын?

— Сиз ховлугяңызмы? Ә-хә... Гынансам-да, мен сизи алып гидип билжек дәл-дә... Дуруң! Сизиң маңа гарашып дурмагыңызың гереги-де ёк. Мейлис болян ере барян ёлы сизиң өзүңизем ап-аңсат тапарсыңыз. Середиң, холха, шол гөзъетимде бир агач барды — гөрйәңизми, бейик дерекдир-ле?

— Хава, гөрйән.

— Ә-хә... Танаяңызмы? Ол бир хили гең агачдыр, ол агажа меңзейәнинден жаң какылян минара хас көп меңзейәндир.

— Хә-хә, инди танаян. Биз ябаны байталларың ызындан коваланымызда, онуң голайжагындан гечип гидипдик ахырын.

— Гаты догры. Шол ёл билен ене ызыңыза, дерегиң душундан гечип гитмәге, ябаны байталларың ызыны алып, йөне инди ызыңыза тарап гайтмага сизе нәме пәсгел берйәмиш? Шейдип гидиберсеңиз, сиз мейлис гуралан ере барып етерсиңиз, онсоң шол ерде мисс Пойндекстери-де, шол француз ичигарысыны шампэни ичип кейп чекип отуран бүтин шадыян компанияны-да гөрерсиңиз. Ичселер, гой, өз саглыкларына ичиберсинлер,

йөне вискини ятламасалар боляр, ёгса мен гайдып барамда бокурдагымы өлләре зат тапылман дурмасын.

Гожа авчының жошгунлы гүррүңини Колхаун эййәм диңлемейәрди. Ол гөзъетимдәки шол бейик агаҗы танан бадына, өзүниң чыпар атыны дебсиләп, гожа Зеби-де өз ишиниң башында галдырып, йүзин салып барярды.

— Иосафат! — дийип, авчы башыны галдыранда капитаның эййәм ызыны ел чалан ялы боландыгыны гөрүп сесленди. — Бу гын-гыссаглыгың нәме үчиндигине дүшүнмек үчин айратын бир акылдарлыгың гереги ёк-ла; мениң-ә кән бир билйән задым хем ёк велин, шонда-да онуң ызыны ызарлап йөрмегиң хакыкы габанжаңлыкдыгыны-ха билйәрин.

*

* *

Зеб Стумп ялңышманды. Гайдышын ёлуна ховлукмага Кассий Колхауны межбур эден зат диңе габанжаңлыкды. Илки билен габанжаңлык оңа шол янан прерияда эҗир берип башлапды. Онсоң ол өзүниң диңе бир хакыкат йүзүнде гөрйән затларындан дәл, эйсем онуң йөне гөвнүне гетирйән затларындан яңа-да гүнсайын туташып мөвч алярды; инди болса шол габанжаңлык ахыр соңунда онуң әхли дуйгуларыны басып ятырыпды.

Мустангер ак менек мустанги Луиза совгат берди хем-де оңа мүнги өвретди, гыз болса ол совгады хатда шатлыгыны гизлежегем болман кабул эдипди. Шолары ве башга-да кәбир затлары гөрүп дуранлыгы капитаның гайнап жошмага башлан хам-хыялына тәсир этди ве шондан соң ол Морис-мустангериң өзүне иң улы бәсдеш болуп башландыгына шүбхеленмейәрди.

Ябы авлаян авчының жемгыетде, эелейән дережеси диңе бир шол хили ынанжың дөремегине дәл, хатда шол барада мүңкүрлик этмәге-де чынлакай эсас берип билмежек ялы гөрүнйәрди.

Эгер Колхаун Луиза Пойндекстериң хәсиетине шейле ичгин белет болмадык болса, онда онуң ялы задың гүррүңи болмаса-да болмазды; ол гыз өзүниң долы гарашсызлыгыны чагалык йылларындан башлап мәлим эдип уграпды, онуң дәлилик катдына етйән батыргайлыгы барды. Онуң өз төверек-дашындакыларың дәп-дессурына гулак габартжагына ынам этмек кын болса герек. Онуң төверегиндәки зенанларың аглабасы үчин ябы авчысының гарыплыгыдыр таңымал дәллигиниң өзи дең дәл ника үчин бөвет болуп билмесе-де, гараз, пайхассыз ише баш гошмак үчин-ә бөвет болуп билмезди; эмма Колхаун өзүниң габанжаң хыялында Луизаның өзүни алып баршыны гөз өңүне гетирмәге бу хили дызынышы билен шоңа-да бил баглап билжек дәлди.

Шол гүнүң өзи үчин шейле шовсуз болуп чыкан вакаларындан ховсала дүшен Колхаун мейлисиң гурлан ерине бакан да-

бырдап барярды. Ол жаңлы минара меңзейән бейик агажы гөзүнден сыпдырман, манаданың гечен ызыны тапды; инди ол азашып билжек дәлди. Онуң инди диңе өз өңки ызына доланаймагы галыпды.

Ол атыны кемсиз горгунына сүрүп барярды—ядав атының гөвүн ислегинден хас гаты сүрйәрди. Оны хас ёвуз пикирлер басмарлаярды. Шол эрбет пикирлер оны бир сагатдан-да говурак вагтдан бәри бүс-бүтин гуршап алыпды — оларың ажысыны ол өзүни гуршап алан шу умсумлыгың ичиндәки екелик чагында хас-да гүйчли дуюпды. Хатда узакдан гөрнен ве өзи билен угурдаш барян ики атла гөзүниң дүшмеги-де Колхауны бегендирмеди. Оларың диңе ягырнысыны узакдан гөрйән-де болса, Колхаун олары бада-бат танады. Оны гамлы пикирлере батыран хем шоларды.

Олар хем онуң өзи ялы, шол ябаны байтал ызларына яңы чыкып, шол ызлар билен гайдып барярдылар, Колхаун олары гөрүпди.

Олар атларыны янашыпжык сүрүп барярдылар. Олар, мегерем, нәмедир бир гызыклы гүррүңе гызышып, өзлериниң ызындан етип гелйән ялңыз атлыны гөрмейән болсалар герек.

Олар ондан тапавутланып, жемагатың йыгнанан ерине барып етмәге гаты бир ховлукмаян ялыдылар ве ювашрак сүрүп барярдылар; ак менек мустанг барха әдимини хаялладярды.

Оларың дашкы гөрнүши, даш-төверeклерине дүйбүнден үнс бермезликлери, галыберсе-де, оларың хаял-ягаллыгы — бу затларың барысы капитаның муңкүрлигини шейле бир гүйчлендирипди велин, хатда ол хут өз-өзүни йитирере голайлады.

Онуң илки билен келлесине гетирени аты йүзин салып барагадан оларың нәзли гүррүңлерини гөдеклик билен позмакды. Ол өзүниң халыс лүти чыкан атыны ене-де гамчылады.

Эйсем-де болса, бирнәче секунтдан соң, гөйә ол пикириңден дәнен дек, Колхаун атының башыны чекди. Капитан билен оларың арасы инди бары-ёгы ики йүз ярд чемеси болса-да, олар онуң атының аяк сесини эшитмейәрдилер. Ол инди Луизаның нәзижек сесини эшидйәрди, ол болса өз гүррүңдешинден хас көпрәк геплейәрди өйдйән. Эгер олар онуң голайлап геленини-де аңшырмадык болсалар, өз гүррүңлери өзлери үчин гөр, нәхили гызыклыдыр!

Оларың нәме гүррүң эдйәндиклерини ол эшидип билэйседи! Илки гөрәймәге оңа сынанышмакдан хич зат чыкмажак ялыды. Эмма нәме үчин сынанып гөрмели дәлмиш?

Олар гүррүңе шейле бир гызыгыпдырлар велин, гөрәймәге-хә шол хили мүмкинчилигиң өзи болуп билмежек зат дәл ялыды. Прерияның оты махмал ялы юмшакды, шонуң үчинем ат тойнагының еңлес дүкүрдиси эшидилер ялы дәлди.

Колхауны сабырсызлык шейле бир гуршап алыпды велин, асла ол атыны гыссаман йөредип сүрүп биленокды; йөне онуң чы-

пар аты Гүнорта-Гүнбатар штатларың адаты ёргасы ялы, ёргалап гитмәге гөвүнҗең болды.

Ол тойнакларыны ерден чалаҗа сайлап ве отуң үстүнден йөне сүйшүп барян ялы болуп, дуйбүнден гүпүрдисиз, эмма тиз гидйәрди, хатда ол бирнәче секундың ичинде эййәм ак менек байталың ве мустангериң дор атының ызындан етди.

Шол вагт капитан өз атыны ювашатды ве олар билен аякдаш йөремәге оны меҗбур этди; өзи болса өңе эглип, оларың гүррүңини үнс билен диңлемәге башлады. Онуң болшуны гөрәйсең, ол агзындан гелен пайыш сөзлер билен сөгүнмекден, ёгса-да мегерем, пычага я-да сапанча япышмакдан хем гайтмаҗак ялыды.

Онуң мундан буянкы өзүни алып баршы өзүниң эшидип билҗек задына баглыды.

Эмма хич зат хем болмады. Өз гүррүңлерине майыл болан ики атлының өзи төверекдәки затлары эшитмейән-де болса, оларың атларының гулаклары хүшгәр экени, шоңа гөрә-де ядав чыпар ат йөне йөремәге башламак билен тойнагыны ере урандa, ак менек байталдыр дор ат башларыны галдырып батлы кишңедилер. Колхауның ниети баша бармады.

— А! Каш еген! — дийип, Луиза капитана бакан гаңрылып сесленди велин, онуң эхеңинде геңиргенмеденем бетер гынанч яңланды. — Сен бу ердеми? Атам, Генридир бейлекилер ниреде?

— Оны сен нәме үчин менден сораяң, Лу? Олардан сениң нәме хабарың бар болса, мениңкем шоң ялы ахырын.

— Әй, ёг-а? Мен-ә сен бизи гаршыламага чыкансың өйдүпдирин. Олар хем... Бай-бу, сениң атың дуршуна ак көпүк-ле! Онуң үстүнде сен хем биз ялы, узак вагтлап элеслән ялы гөрүнйәр.

— Сен мамла. Мен иң илки башдан саңа көмек этмек ниети билен окдурылдым.

— Догруданмы? Мен болсам бизиң ызымыздан сениң гелйәниңи билмәндирин. Таңрыялкасын, еген. Мен яңы мистер Җеральда хем хошаллык билдирдим, ол хем мениң ызымдан гайдыпдыр хем-де мениң билен Лунаны өрән улы гелшиксизликден — хас догрусы, элхенч ховпдан халас этди. Гөз өңүне бир гетирип гөр, бизиң ызымыздан ябаны алашалар ковaлады, бизем олардан хут өз җанымызы халас этмек билен аяк алдыгына сүрүп гачдык.

— Оны мен билйән.

— Диймек, онда бизиң ызымыздан оларың нәхили коваландыгыны сен гөрүпсиң-дә?

— Ёк. Мен бу барада ызлардан чен тутуп билдим.

— Ызлардан? Сен ызлардан баш чыкарып билйәйдиңми?

— Хава, Зеб Стумпуң дүшүндирмеги нетиҗесинде.

— О-хо! Ол сениң яныңдамыды? Онсоң сиз ызлар билен йөрәп немә ченли... хайсы ере ченли бардыңыз?

— Горпа ченли. Сениң ондан бөкүп гечениңи Зеб айтды маңа. Шол догрумы?

— Луна бөкүп гечди.

— Сенем онуң үстүндемидиң?

— Элбетде! Бу нә гең совал, Кассий! — дийип, гыз гүлен болды. — Дагы нәме, я-да мен онуң гуйругындан япышып геч-мелимидим?.. Нәме, сенем бөкүп гечдиңми? — дийип, креолка бирден әхеңини үйтгетди. — Ондан аңрыгам бизиң ызымызы ызарлап гитдиңми?

— Ёк, Лу. Мен горпдан гөни бәрик гайтдым, себәби сен мен-ден өң доланарсың өйтдүм. Ине, шейлелик биленем икимиз ын-ха душушдык.

Онуң шу җогабындан Луиза канагатланан ялы гөрүнйәрди.

— Хә, шейлеми! Сениң бизиң ызымыздан етениң говы бо-лайды. Биз юваш сүрүп барярдык. Луна, бичәре өрән гаты яда-ды. Онуң Леона нәдип етибилҗегини-де билемок...

Колхаун олара бириген минутындан бейләк мустангер ке-лам агыз хем сөз айтмады. Ол гынаняңлыгыны йүзе чыкарман, гөзел креолка билен гүррүңдеш болмагыны бес эдип, ене өзү-ниң шол ёла белетлик везипесине доланмак билен, сессиз-үйн-сүз өңден сүрүп барярды.

Шоңа-да гараман, капитан ондан сынлайҗы назарыны айыр-маярды. Эмма Луизаның оңа тарап гуванчлы толгунма билен назар саландыгыны Колхаун гөрен я-да гөрендирин өйден ваг-тында онуң гөзлеринде бир әрбет гахар оды учганаклады.

Үч атлының билеликде ёл йөремеги узага чекен болса, соңу-ның әрбетлиге барып етмеги мүмкинди. Йөне мейлисе гатна-шыҗыларың пейда болмагы шол хили ахвалатың болмагының өңүни алайды. Адамлар өзге пикирлерини биряна ташлап, гач-гак гызы улы шадыянлык шовхуны билен гаршыладылар.

XIX бап

СУВЛЫ ВИСКИ

Инҗ фортуның голайында дөрән посёлокда иң гөрнүкли җа-йың бири мыхманханады. Аслыетинде мунуң өзи Техасың соң-кы кырк йыл ичинде гурлан шәхерлериниң әхлиси үчин-де хә-сиетли затды. Испан-мексикан кысымлы диңе кәбир көне шә-херлерде беркидилен галадыр монастырлар бейлеки җайлар-дан рүстем гелйәрди. Йөне велин гечмишден галан шол ядыгәр-ликлериң-де аглабасы мыхманханалара-мейханалара өврүлип-ди.

Инҗ фортуның мыхманханасы посёлокдакы иң улы җайың бири болса-да, йөне велин, шонда-да ол шейле бир улы дәлди ве хич бир гөрнүкли ери ёкды. Онуң архитектура стили барада--да агыз долдурып айдара зат ёкды. Ол тасланан агач пүрсле-

ринден десгаландырылан «Т» харпы гөрнүшиндәки агач жайды. Жайың сүйнмек бөлегини гелен мыхманлар үчин ниетленен отаглар эелейәрди, кеселейин бөлеги болса улы бир жай болуп, оны буфет я-да америкалыларың атландырышы ялы, «бар» эелейәрди. Бу ерде ичйәрдилер, чилим чекйәрдилер ве утанман, пола түйкүрйәрдилер.

Мыхманхананың агзында ёкарсы кесилип айрылан дуб агаҗының үстүнде яйкылдап дуран язгылы тагтаның икиян йүзүнде-де шу җелегайларда шөхрат тапан гахрыман — генерал Захарий Тейлорың[1] сураты чекилипдир. Портретиң ашагында мыхманхананың: «Дүшлегде» диен ады язылгыды.

Эгер сиз Американың Гүнорта я-да Гүнорта-Гүнбатар штатларында болуп гөрен болсаңыз, Сизе буфети язып беян этмегиң гереги ёкдур. Сиз мыхманханада болмак багтсызлыгына эе болан вагтыңызда онуң мейханасыны хич бир зат сизиң ядыңыздан чыкарып билмесе герек. Әлемгошарың диңе әхли реңкини дәл, эйсем, оларың әхли мүмкин болан утгашмаларыны-да өзүнде җемлейән реңбе-рең ичгилерден долы графинлердир чүйшелери сетирленишип дуран полкалыҗа диварың угры билен гидйән дикдурмасы — капасасы тутуш җайың бу башындан ол уҗуна ченли узалып ятандыр. Капасаның аңырсында сыпайы гейнен йигит — бармен дийилйән адам хозанаклаяндыр; йөне сиз оңа мейханачы дийәймәң, бей дийсеңиз дишиңизе чүйше билен елменәймеги әхтималдыр. Ол сыпайы яш җентльмен гөгүмтил сетинден блуза я-да, ак полотнодан келтекче, я-да хачан гасынлананлыгыны алла билсин, кружевалы линобатист көйнек гейнендир. Ол сыпайы яш йигит сизиң үчин «шерри коблер» гарышдырып дуршуна, сизиң эдил гөзүңизиң ичине середйәндир ве сизиң билен сыясат хакында гүррүң эдйәндир велин, шол вагтың өзүнде-де буз, чакыр хем сув булгурдан булгура агдарылып, йылдыраяндыр ве онуң эгниниң аңырсында бирхили әлемгошар өвүшгини ялы бир затлары дөредйәндир я-да онуң яг чалнан сачының төверек-дашында бирхили шугла сачяндыр. Эгер сиз Американың Гүнорта штатында сыяхат эден болсаңыз, сиз оны, элбетде, ядыңыздан чыкаран дәлсиңиз-ле? Эгер шейле болса, онда мениң сөзлерим оны хем-де төверегиндәки ягдайы сизе ятладар: полкаҗыкларың ве реңбе-рең чүйшелериң арасында дуруп онуң доландырян бары — мейханасы; сиз капасаны, үстүне ак чәге дөкүлен полы, кәвагтлар сигараларың ташландыларының даргашып ятаныны хем-де гоңрас түйкүликлериң гөрүнйән ерини ятлаң; шонуң ялы-да сиз нарпызың, ёвшан арагының ве лимон габыгының ысларыны, ваг берйән адаты гара сиңеклериң, эт сиңеклериниң мыгылдысыны ве гаты дишлейән чыбынлары ятлаң. Бу затларың хеммеси сизиң аңыңыза орнашмалыдыр.

---

[1] Захарий Тейлор (1786—1850) — Мексика гаршы урша (1846—1848) гатнашан американ генералы. Соң АБШ-ның президенти.

«Дүшлегде» атлы мыхманхана Техасың шол зейилли бейлеки жайларындан кән бир тапавутланмаян болса-да, хер ничик болса хем, гараз, онуң өз айратынлыклары барды. Онуң эеси көпбилмиш янки дәлди-де, эйсем иң говы азык өнүмлерини табшырыжылар хасапланылян ватандашларының абрайыны долы саклаян немецди. Өз мейханасында онуң өзи хызмат эдйәрди: онсоң-да сиз ол ере бараңызда, сизе ичгини тайярлап берйән, сачындан атыр ысы күкейән ве бежергили көйнек геен сыпайы яш жентльмен дәлдир-де, эйсем топлумлайын алынян бахадан ичмәге мүмкинчилиги барлыгына гараман, өз мүшдерилерини хеззетлейән хош ыслы ичгилерден, хамала, хич вагт дадып гөрмедик ялы, хемише акылы еринде болан салыкатлы немецдир. Ол өз ватанында Обердофер фамилиясы билен таналян болса-да, ерли илатың яшайжылары оны гысгача «Доффер» дийип атландырярдылар.

Бу мейхананың диңе бир еке өзүне дегишли болмаса-да, ене бир айратынлыгы барды. Озалдан мәлим болшы ялы, мыхманхананың «Т» харпы ялы формасы барды; мейханасы онуң кеселейин дуран отагында ерлешйәрди, капаса баш жая етйән диварың бойы билен узалып гидйәрди. Мейхананың хер ужунда мейданча бакан чыкян гапысы барды.

Гапыларың шол хили ерлешдирилмеги ерли хова ягдайының айратынлыгының талабына лайык эдилипди. Йылың алты айында термометр саяда 30 градусдан-да ёкары гөркезйән ерде хованың оңат тәзеленип дурмагы барада аладаланмак герекди.

Техасың мыхманханалары, асла Бирлешен Штатларың хемме мыхманханалары-да, шол бир вагтың өзүнде биржа ве клуб болуп-да хызмат эдйәрлер. Мегерем, мыхманханаларың хут аматлы хем арзан дүшйәнлиги зерарлы болса герек, Америкада асла клуб ёк диен ялыдыр.

Хатда Атлантик кенарларының улы шәхерлеринде-де клублар асла зерур зат дийлип хасапланылмаяр. Отеллерде нырхларың кадалылыгы, оларың ашханаларының говулыгы ве оларда сыпайы ягдайың болмагының өзи Америка үчин ят бир зат ялы гөрүлйәнлиги жәхтден бош дурян ве бош дурмалы-да болжак клубларың пажарлап өсмегине пәсгел берйәрди.

Бу беллигиң өзи хер ничик болса-да, душушмалар ве дынч алмалар үчин сөйгүли ер болуп дурян улулы-кичили мейханалары болан эсасан гүнорта хем гүнорта-гүнбатар шәхерлерине дегишлидир. Бу ерде хер жүре компаниялар йыгнаняр. Намысжаң плантатор, көпленч халатда эдил онуң өзи ялы намысжаң болян гарыплар билен бир отагда отурып ичмеги йигренмейәр, себәп дийсең, йигренмәге милтем эдип билмез. «Дүшлегде» диен мыхманхананың мейханасында шол посёлокда бар болан эхли сынпларыңдыр эхли кәрдәкилериң векиллерини гөрмек болар, йөне дайханлары дәл — бу желегайларда дайхан ёк. Олар Бирлешен Штатларда-да ёк, олар Техасда-да ёк.

Язылып беян эдилен прериядакы мейлис гүнүниң агшамы, ягны шоңа гатнашанлар Инж фортуна доланып гелен агшамсында бу мейханада йыгнанан шонча көп адам Дофферин өз эдара язгысыны асан гүнүнден бәри хич хачан хем йыгнанан дәл болса герек.

Зенанлардан өзгелериниң тас хеммеси дабара агшамыны мейханада тамамламагы зерур хасап этди. Реңбе-рең чүйшелериң арасында нәзик жыкгылдаян голланд сагадының дили он бире етиберендирем велин, мейхананың гапысындан адам бары бири-бириниң ызындан гирип башлады. Фортуң офицерлери, гоңшулыкда яшаян плантаторлар, маркитантлар, харыт табшырыжылар, картбаз кеззаплар ве белли бир кәри болмадык адамлар ызлы-ызына гелип гирйәрдилер. Хер ким гөни капаса баркан барярды-да, өзүниң халаян ичгисини буюрярды ве онсоң хайсы-да болса бир компания гошулярды.

Шол компанияларың бири айратын-да өзүне үнси чекйәрди. Ол компания он адам чемеси болуп, ярпысы-да харбы эшиклиди. Олара окыжының эййәм танаянларындан үч офицер гирйәрди: пыяда гошун капитаны ве ики лейтенант —драгуң Генкок хем-де атыжы Кроссмен.

Оларың янында ене бир офицер барды, ол яшы боюнча-да, чини боюнча-да олардан улуракды — ол майор погоныны дакынярды. Ол Инж фортунда чини боюнча улы болса, онда онуң горнизон командиридигини айдып отурмак артыкмач болар.

Гүррүң бирек-бирекден чекинмән, аркайын хәсиетде барярды — оларың хеммеси, хамала, яш лейтенантлар ялыды. Олар гечен гүнүң вакаларының гүррүңини эдйәрдилер.

— Айдып берсеңиз-ле, майор, сиз билйән болсаңыз герек, мисс Пойндекстер нирә чапып гидипдир?— дийип, Генкок сорады.

Өзүне совал берлен майор:

— Мен нireден билейин? — дийип жогап берди.—Ончасыны онуң егени мистер Кассий Колхаундан сораң.

— Биз ондан сорадык-ла, йөне аңлы-башлы дүшүнип билен задымыз болмады. Онуң-да бизден артык билйән зады ёк өйдйән. Ол олара гайдышын ёлда габат гелипдир, өзем бизиң шол йыгнанаң еримизден узакда дәл экен. Олар узак вагтлап гөрүнмәндир, онсоң-да ак көпүк болан атларындан чен тутсаң, гаты узак бир ере-хә гидипдирлер. Шонча вагтың ичинде олар Рио-Гранда, хатда ондан аңыррага-да гидип-гелип билердилер.

— Колхаун гайдып геленде, сиз онуң йүзүне үнс берип гөрдүңизми? — дийип, пыяда гошун капитаны сорады. — Онуң йүзи эдил булут ялы гаралып дурды, онсоң-да, гөрнүшине гөрә, ол бичак якымсыз бир затдан ховсалаланярды.

— Хә, онуң йүзи-хә догрудан-да өрән салыкды — дийип, майор жогап берди.— Йөне велин, капитан Слоумен, сиз оны башга зада ёрян-а дәлсиңиз...

— Габанжаңлыгамы? Мен оңа шүбхеленмейәрин. Башга затдан болуп-да билмез.

— Кимден? Морис-мустангерденми? Айдяныңыз нәме! Болуп билмез! Хич болманда чына меңзешем дәл!

— Вей, нәме үчин, майор?

— Гадырданым Слоумен, Луиза Пойндекстер ёкары гатлакда өнүп-өсен, Морис Жеральд болса...

— Жентльмен болмагы-да мүмкин — биз оны дүйбүнден танамзок ахырын.

— Түф — дийип, Кроссмен йигренч билен айтды.— Ябы сөвдагәри! Майор мамла: болжак зат дәл.

— Вах, жентльменлер!— дийип, пыяда гошун офицери көп манылы гөрнүшде башыны яйкамак билен довам этди. — Сиз мисс Пойндекстери мениң танашым ялы танаңзок. Башгасыны айтдырмажак болсаңыз, онуң өзи дүйпгөтер үйтгешик бир яш зенан машгала. Сиз оны өзүңизем гөренсиңиз-ле.

— Айдяныңыз нәме, Слоумен!— дийип, майор оны өжүкдирип гойберди.— Гөрйән велин, сиз шугулчылык этмекденем гайтжак дәл өйдйән. Сиз өзүңизи аял йигренйәнлерден эдип гөркезен болсаңыз-да, мисс Пойндекстере өзүңиз ашык болаян дәлсиңиз-дә? Сиз оны лейтенант Генкокдан я-да эгер йүрегини башга бирине бермедик болса, Кроссменден габанян болсаңыз, онда ол бир дүшнүкли зат болжак, эмма йөнекей мустангерден велин...

— Ол мустангер ирландиялы, майор. Шоңа гөрә-де менде эсас бар, ол...

— Ол ким болса болуберсин... — дийип, майор онуң сөзүни бөлүп, гапа бакан чалажа гөз айлады.— Холха ол, гой, өзи жогап берсин. Ол гөнүмел адамдыр, өзүңизи шейле гызыкландырян затларыңызың хеммесини онуң өзүнден эшидип билерсиңиз.

Майорың маслахатына эермекчи болан Генкок ве ене ики-үч офицер мустангериң янына бакан ураамакчы боланда, Слоумен:

— Нәбилейин-дә — дийип хүңүрдеди.

Үстүне чәге дөкүлен пол билен сессиз-үйнсүз гечип, Морис капасаның янына барды.

— Бир стакан сувлы виски бериң — дийип, ол хожайына сыпайылык билен йүзленди.

— Сувлы виски?— дийип, хожайын салыкатсыз гайталады. — Сиз сувлы виски ислейәңизми? Онуң стаканы ики пенни болар.

— Мен сизден онуң нәчедендигини сорамок — дийип, мустангер жогап гайтарды.— Мен сизден бир стакан сувлы виски бериң дийип сораян. Бармы ол сизде?

— Хава. Хава! — дийип, немец онуң әхеңинден горкусына өрән тиз жогап берди. — Иследигиңизче, иследигиңизче бар сувлы виски! Баш үстүне!

Хожайын виски гуюп дурка, офицерлериң ачык гөвүнли баш

атмаларына Морис сыпайылык билен жогап гайтарды. Мустангер оларың көпүси билен таныщды, чүнки форта иши дүшүп гелйән вагты көп болярды.

Офицерлер майорың маслахат берши ялы, оңа совал бермекчи болан вагтында, бу ере башга-да бир адамың гелип гирмеги олары вагтлайынча бу ниетлеринден сакланмага межбур этди.

Ол Кассий Колхаунды. Ол бар вагтында бу гүррүңи этмегиң өзи гелшикли болжак дәлди.

Өзүне махсус улумсылык билен, харбы ве граждан эшикли адамларың топлумының якынына барып, Кассий Колхаун узын гүн биле болуп, соң аз вагтлыкча айрылышан адамларың билен адатча нәхили саламлашылян болса, шол терзде-де баш атды. Озалкы капитан эгер бейле гаты серхош дәл-де болса, гараз мазалыжа ичгилиди. Онуң гөзлери ховсалалы йылдыраярды, йүзи бир эрбет агарыпды, папагыны гышык атыныпдыр ве этегинден маңлайына дөкүлип, ики-үч чогум сачы чыкып дурды — онуң пайхаслылык дережесинден ашарак ичендиги гөрүнйәрди.

Ол капасаның янына барып:

— Ичелиң, жентльменлер! — дийип, майора ве онуң төверегиндәки компания йүзленди. — Өзи-де гожа «Доннерветтер» бизиң үчин нахак ерден чыра якярын дийип билмез ялы кемсизже, төвереклейин ичелиң. Әхлиңизи чагырян!

— Боля, боля! — диен бирнәче сес эшидилди.

— Сиз нәме, майор?

— Хөвес билен, капитан Колхаун.

Озалдан дәп болуп галышына гөрә, ичмекчи болан бүтин компания капасаның янында кервен гурап хатара дурды ве хер ким өз ислегиче ичмек ислән задының адыны айдып гыгырярды. Шол компанияда нәче адам бар болса, ичгилериң шонча-да дүрли сортлары саргалды. Колхауның өзи:

— Бренди! — дийип гыгырды-да, шол бада-да: — Үстүне-де виски серпиң — дийди.

Мейханачы капасаның үстүнден абаныл, улы бир мүлкүң эесиниң шәрикдеши дийлип хасапланян адама бакан яранжаңлык билен эглип дуршуна:

— Бренди билен виски сизиң буйраныңызмы, мистер Колхаун? — дийди.

— Басымрак гымылда, акмак немец! Бренди дийип мен саңа айтдым ахыры.

— Боляр, герр Колхаун, боляр! Бренди хем виски, бренди хем виски! — дийип гайталамак билен, немец гөдек мүшдериниң өңүнде графини гоймага алңасады.

Майорың компаниясы капасаның янында өңден дуран икилән-үчлән мыхмана гошулды-да, бир дюйм хем бош ер галдырмады.

Төтәнденми я-да билгешлейинми, эмма Колхаун өзүниң ча-

гыран компаниясының иң ызындан дуруп, хол гапдалда аркайын сувлы виски ичип ве сигара чекип дуран Морис Жеральдың янында пейда болды. Оларың икиси-де бири-бирини гөрмедикҫирән болярды.

Колхаун капасаның үстүндәки стаканыны алды-да:

— Тост — дийип гыгырды.

— Айдыбериң! — диен бирнәче сес эшидилди.

— Америка америкалылар үчин яшасын хем гой, хер хили гелмишеклер, айратын-да этеңенәлет ирландиялылар чүйресин!

Шу масгаралайжы тосты айтды-да, Колхаун бир әдим ыза чекилди ве яңы булгурыны додагына етирен мустангери тирсеги билен итекләп гойберди. Виски булгурдан серпилип, мустангериң көйнегине дөкүлди.

Бу бир тәтәнден болаян затмыды? Онуң бейле дәлдигине хич ким чигит ялы-да шүбхеленмейәрди. Ол хили тост айтмак билен эдилен бу херекетиң өзи диңе билкастлайын ве өңүнден ойланылан зат болуп билжекди.

Хеммелер хәзир Морис өзүне хыянат эдениң үстүне топулар өйдүп гарашыпдылар. Мустангериң өзүни саклап дуршундан оларың гөвүнлери гечди ве оңа гең галдылар. Хатда кәбирлери бу масгарачылыга ол сессиз-үйнсүз чыдам эдер, гечиререм өйтдүлер.

— Эгер ол сесини чыкарман оңайса, онда онуң еңсесинден ителәп чыкармак герек — дийип, Генкок Слоумениң гулагына пышырдады.

— Аркайын болайың — дийип, пыяда гошунчы-да оңа пышырдап айтды. — Ол хили болмаз. Өзүңизем билйәсиңиз, мен жедел этмеги халамок, эмма мустангериң оны мазалыжа ашак отуртжагына велин, өзүмиң бир айлык айлыгымы гойян. Онсоң-да, хәзир Жералдың өзүниң масгараланмагына үнс бермедик болуп, көйнегине гынанян ялы болан болмагына серетме, Колхауның ол хили душман тапынанына бегенмежекдигине-де ене шонча пулы гойян. Бәй, онуң аркайынлыгыны!.

Олар хышыр-вушур болшуп геплешйән вагтларында, хеммелериң үнсүни өзүне чекен адам хич зат болмадык ялы, капасаның гапдалында дурды.

Ол булгурыны гойды-да, жүбүсинден йүпек яглыжагыны чыкарды ве якасы нагышлы көйнегини сүпүрмәге дурды.

Онуң херекетлеринде асла-ха горкаклыгы аңлатмаян бичак аркайынлык барды; онуң гайратлылыгына шүбхеленйәнлерем өзлериниң ялңышандыкларыны билдилер. Олар сеслерини чыкарман, соңуна гарашярдылар.

Кән гарашмалы болмады. Болан задың хеммеси, хышы-вушулары-да үстүне гошанында, йигрими секунтдан узага чекмеди; шондан соң херекет, хас догрусы — сөзбашы болан геплешик башланды.

— Мен ирландиялы — дийип, мустангер яглыжагыны жүбүсине салды.

Бу жогабың өзи өрән йөнекей ве бирнеме гиҗиген ялы гөрүнйәрди, йөне онуң манысына велиң хеммелер душүнди. Эгер ябаны ябыларың авчысы барагадан Каеснй Колхауның буркунгдан тутуп чекәсенем болса, өлүшмәге чагырышың кабул эдиленлиги шундан айдың болмазды. Гысга сөзлүлигиң өзи намысына деглен адамың ниетиниң чындыгыны ач-ачан тассыкларды.

Колхаун оңа тарап өврүлди-де, эллерини бөврүне дирән болуп:

— Сизми? — дийип йигренч билен сорады. — Сизми? — дийип, ол гөзлери билен мустангериң инини-боюны өлчәп довам этди. — Сиз ирландиялымы? Болуп билмез, мен-ә хич хачан бейледир өйтмездим. Мен сизиң костюмыңыздыр көйнегиңизиң бежергисине середип, мексикалы диердим.

— Асла мениң костюмым билен сизиң нәме ишиңиз бар, мистер Колхаун! Йөне сиз мениң көйнегиме серпдирениңиз үчин, өзүңизиңки ялы-да жогап бермәге хем сизиңкинем крахмалыны ювуп айырмага ругсат эдиң.

Шол сөзлер биленем мустангер өз булгурыны алагадан, озалкы капитан өврүлмәге етишмәнкә, өзүниң ичмән галдыран вискисини онуң йүзүне серпип гойберди велин, Колхаун онуң ысындан яңа шейле бир үсгүрип-асгырып башлады, асла адамларың аглабасының жаны хезил эдәйди.

Эмма макуллайжы хышы-вушы бирден тапба кесилди. Инди геп-гүррүңе эл дегер ялы болмады. Шадыян гыкылыклар дым-дырслыга өврүлди. Ягдайың чынлакай хәсиете өврүленине хеммелер дүшүнди. Женжел дуэл атышыгы билен соңланмалыды. Онуң өңүни алып билжек гүйч екды.

XX бап

ХОВПЛЫ ЯГДАЙ

Колхаун пүркгүжиң ашагына дүшен дек болансоң, сапанчасына япышды ве оны габындан чыкарды. Эмма өз душманына бакан топулмаздан өңүрти, гөзлерини сүпүрмек үчин сакланмалы болды.

Мустангер хем эййәм шонуң ялы ярагы габындан чыкарыпды ве атана атмак билен жогап гайтармага тайяр болуп дурды.

Мейхананың хемишелик мүшдерилериниң хас горкаклары довул тапып, бири-бирини итеклешип, гапылара бакан окдурылдылар.

Кәбирлери мейханада галды: бирнәчелери алжыраңңылыкдан яңа, башга бирнәчелери хас совук ганлы хем-де мерт боланы үчин ве гачан вагтларында ягырнысындан ок дегәймегиниң бичем дәлдигине дүшүнйәндиклери үчин галдылар.

Ене бирнәче секунтлык дым-дырслык аралашды. Онуң өзи

пайхасың гелен нетижесиниң хениз херекете — ише гирмедик пурсадыды.

Эгер башга хилирэк гаршыдашлар шу хили душушан болса, ара дүшен бу пурсадың хас гысга болан болмагы-да мүмкинди: хас какабаш ве хас тежрибесиз ики душман болаян болса, эййэм мэшэни гысарды. Эмма Колхаун билен Жеральд бейле дэлди. Олар көче урушларыны телим гезек гөрүпдилер, олара гатнашыпдылар, булар ялы халатда ховлукмагың нэхили ховплы боляндыгыны билйэрдилер. Буларың хер бири хатасыз атмагы йүреге дүвүпди. Хаял-ягаллык хем шондан гелип чыкярды.

Дашарда дуранлар ве асла гапыдан бойнуны узадып серетмэге-де милт эдип билмейэнлер үчин болса бу хаяллыгың өзи халыс йүреге дүшгүнчди дийсеңем болжакды.

Оларың «хэ» диймэн гарашян түпең сеси чыкайса, онда ол бу дартгынлылыгы говшатжакды. Ине онсоң, түпең сесине дерек, мейханада галан аз санлы адамлардан бири майорың сеси гаты хем хэкимли яңланан вагтда олар умытдан дүшен дек болды.

— Дуруң! — дийип, ол хемише өз диени эдилйэни билен өвренишен адамың эхеңинде команда берди, онсоң гылыжыны ялаңачлап, гаршыдашларың арасыны кесди.— Атайман, мен икиңизе-де буйрук берйэрин! Ярагыңызы ашак эгиң, ёгсам, алладан ант ичйэн, мэшэни өңүрти эллэниң элини чапарын! Сакланың, мен сизе айдян!

— Нэме үчин? — дийип, Колхаун гахарындан яңа дым-гызыл болуп гыгырды. — Нэме үчин, майор Рингвуд? Шунуң ялы масгараланмакдан соң, онда-да гөр, ким тетеллиден...

— Өңүрти өзүңиз башладыңыз, капитан Колхаун.

— Боланда нэме? Мен намысына дегленини чыдап-чекип йөренлериң хилинден дэл! Айрылың арадан, майор! Бу женжел сизе дегишли дэл, сизиң гатышмага хакыңызам ёкдур!

— Шейлемиди асыл? Ха-ха! Слоумен, Генкок, Кроссмен! Эшидйэңизми? Мениң гатышмага хакым ёкмуш... Озалкы капитан Кассий Колхаун, өзүңизиң ниредедигиңизи унутмаң. Өзүңизи Миссисипи штатында, өзүңизиң гуллары еңжип йөрен «асыллы» гүнорталыларыңызың арасындадырын өйдүп хыялыңыза гетирмэң. Бу ери харбы форт, сэр. Бу ерде харбы канунлар йөрейэр, ине онсоң, шу форта командалык этмек иши болса сизиң садык гулуңыза табшырылды. Шоңа гөрэ-де, өзүңизиң сапанчаңызы өңки чыкаран ериңизе, өз габына салмалы дийип буйрук берйэрин. Өзи-де шу секундың ичинде, ёгса-да мен сизи йөнекей солдат хөкмүнде гауптвахта иберерин!

— Эй, ёг-а? — дийип, Колхаун пышырдады. — Сиз Техасы гөр, ничикси гөзел юрда өвүрмекчи экениңиз! Диймели, онда адамың гөвнүне хер хили дегилсе дегилиберсин, онуң сизден идинсиз дуэлде урушмага хакы ёк-да, майор Рингвуд? Бу ериң канунлары гөр, нэхили экен?

— Асла бейле дәл — диййип, майор дүшүндирди. — Җеделиң пәклик чөзүлмегине мен гаршылык гөркезмейәрин. Эгер сиз шоны говы гөрйән болсаңыз, бири-бириңизи өлдүрмеги Сизе, сизиң гаршыдашыңыза-да хич ким гадаган эденок. Йөне велин хәзир дәл. Сизиң бу ойнуңызың бейлеки адамларың җаны үчин, оңа хич хили дахылы болмадыклар үчин ховплудыгына сиз дүшүнмелисиңиз, мистер Колхаун. Мен башга адам үчин ниетленен окуң өңүне асла өзүми тутмакчы дәл. Бизиң хеммәмиз ховпсуз ере айрылянчак гарашың-да, ондан соң гөвүн солпыңыздан чыкянчаңыз атышың. Инди сиз канагатланансыңыз диййип умыт эдйәрин, сэр?

Эгер майор адаты бир адам болан болса, онда бу буйругың ерине етирилҗегине ынам ёкды. Эмма онуң бу фортуң ёкары чинли офицери диен абрайының үстүне ол адамың яшулылык хорматы-да гошулярды, онсоң-да онуң ярага өрән оңат эелик эдип билйәнлиги хем-де — әхлисине өрән мәлим болшы ялы, өз буйрукларының әсгерилмезлик эдилмегине ёл бермейәнлиги--де онуң үстесинеди.

Гаршыдашлар оны билйәрдилер.

Оларың икиси-де бир вагтың өзүнде сапанчаларының нилини ашак өврүди, йөне велин әллеринде саклап дурдулар.

Колхаун, ылла диерсиң, өз пидасына топулмага ёл берилмедик вагшы йыртыҗы ялы болуп, гашларыны чытып, дишини гыҗап дурды. Мустангер болса хич хили сыр билдирмән, гиң гөврүмлилик билен буйруга табын болды.

Майор булары ярашдырмага ынам ёклугына мазалы гөз етирениндeн соң:

— Гөрйән велин, сиз дуэлде урушмагы йүрегиңизе берк дүвүпсиңиз өйдйән? — дийди.

— Мен-ә оңа дызап дурҗак дәл — диййип, Морис сыпайы җогап берди. — Эгер мистер Колхаун өз сөзлери хем этмиши үчин өтүнч сораса...

— Ол шейтмели болар: өңүрти башлан өзи! — диййшип, женжелиң бирнәче шаяды ара гошулды.

— Хич хачан! — диййип, озалкы капитан гахарлы җогап берди. — Кассий Колхаун өтүнч сорамага өвренишен дәлдир, онда-да бу тетелли беземен маймындан!

— Болды! — диййип, гыгыран ирландиялы биринҗи гезек гахарыны йүзе чыкарды. — Мен оңа җаныны халас этмәге мүмкинчилик бермекчи болдум. Ол ондан боюн товлады. Инди велин, әхли кераматлы уламалардан ант ичйән, икимизиң бирден биримиз шу җайдан җанлы чыкмаз! Майор, шу ерден чыкмагыңызы сизден хем-де яныңыздакы достларыңыздан аяк депип хайыш эдйән! Мен онуң бихаялыгына мундан бейләк чыдап билҗек дәл!

— Ха-ха-ха! — эдип, Колхауның яңландыран йигренчли гүлкүси эшидилди. — «Өз җаныны халас этмәге мүмкинчилик!» Чыкың шу тайдан, хеммәңиз гидиң! Мен оңа гөркезерин!

— Дуруң! — дийип, майор дуэлчилере бакан ягырнысыны өврүмәге йүрек эдип билмән гыгырды. — Бейтмәңиз болмаяр. Сизиң вагтындан бир секунт өңүрти мәшәни гысмагыңыз мүмкин. Сиз башламанкаңыз, бизиң чыкып гитмегимиз герек... Мундан башга-да, җентльменлер — дийип, ол отагда галан адамлара йүзленип довам этди. — Дуэлиң дүзгүнлериниң берҗай эдилмеги герек ахырын. Эгер олар урушмакчы болян болсалар, гой, икиян тарапы үчин-де бир меңзеш шертлер болсун. Озалы билен икиси-де бирмеңзеш ярагланмалы, онсоң-да карам этмән башламаклары герек.

— Элбетде! Сиз мамла! — дийип, шол ерде дуран он чемеси адам сесленди. Хеммеси-де дуэлчилере середйәрди ве оларың бу айдыланлара нәхили гараҗакдыкларына гарашярды.

— Сизиң хич бириңизем гаршы дәлмикәңиз өйдйәрин? — дийип, майор сораглы әхеңде айтды.

— Мен адалатлы талаплара гаршы чыкып билмерин — дийип, ирландиялы йигит җогап берди.

— Мең элимде тутуп дуран ярагым билен урушҗак! — дийип, Колхаун гахарлы айтды.

— Разы. Шол яраг болса маңа-да боляр — дийип, гаршыдашың айдан сеси эшидилди.

— Гөрйән велин, сизиң икиңизиңкем Кольтуң икинҗи номерли алтатары — дийип, майор айтды.— Хәли-хәзирликче хеммеси ербе-ер. Икиңизиң-де ярагыңыз бир меңзеш.

Колхауның сюртугының ич йүзүнде пычагы бардыр өйдүп чен эден яш йигит Генкок:

— Оларың башга-да нәмедир бир ярагы бар болаймасын?— дийип сорады.

— Мениң башга задым ёк — дийип, мустангер шейле ынандырыҗылык билен айтды, асла онуң сөзлериниң догрулыгына шубхеленере ер галмады.

Хеммелер җогап бермәге ховлукмаян Колхауна бакан середйәрдилер. Ол ахыры боюн алмалы болҗакдыгына дүшүнди-де:

— Элбетде, мениң бир пычагым хем бар — дийди. — Оны мениң элимден алмакчы дәлмикәңиз өйдйән? Мениң гөвнүме, хер кимиң өз янында бар ярагындан пейдаланмага хакы бармыкан өйдйән.

— Шейле велин, капитан Колхаун, сизиң гаршыдашыңызың пычагы ёк ахырын — дийип, Генкок довам этди.— Эгер сиз онуң билен дең шертлерде урушмага горкмаян болсаңыз, онда пычагыңызы ташламалы боларсыңыз.

— Хава, элбетде! — диен сеслер эшидилди. — Ол шейтмели бор, элбетде!

— Ханы бәрик бериң оны, капитан Колхаун — дийип, майор өз диенлигине тутды. — Алты окуң өзи аклы ериндәки хер бир адамы-да канагатландырып билер, шоңа гөрә-де, совук ярага япышмагың гереги болмаз. Сиз атышып болянчаңыз бирден бириңиз...

— Җәхендеме гитсин! — дийип гыгырды-да, Колхаун сюртугының иликлерини яздырмага дурды. Пычагыны алды-да, оны мейхананың бейлеки бурчуна дазырдадып зыңды ве өжүкдирижи сес билен: — Бу тетелли беземенже гушҗагаз үчин онуң маңа герегти ёк, мен оны илкинҗи окум билен ёкларын!—дийди.

— Сиз оны иш йүзүнде субут эдениңизден соң хем гүррүң этмәге вагт тапарсыңыз. Онсоң-да буҗагаз өвүнҗеңлик геплериңиз билен мени горкузандырын өйдүп хыялыңыза гетирмәң... Тизрәк, җентльменлер! Мен шу өвүнҗеңлигиң хем-де бедәхет сөзлериң соңуна чыкмалыдырын!

— Итиң бири, ит дийсәним! — дийип, «асыллы гүнорталы», гыҗыныплар пышырдады. — Әтеңенәлет ирландия ити! Мен сени өз кетегиңде увламага гөндерерин! Мен...

— Утаның, капитан Колхаун!— дийип, майор хеммелериң гахар-газаплы сеслериниң арасы билен онуң сөгүнмесини кесди. — Мунуң өзи артыкмач гүррүңлер. Салыкатлы җемагатың арасында өзүңи бейле сакламак айып бор. Инди, җентльменлер, ене бир зат — дийип, төверегиндәкилере йүзленди. — Бизиң хеммәмиз шу ерден долы чыкып гидйәнчәк, оларың атышмага башламаҗакдыкларына өзлеринден вада алмагымыз герек.

Бада-бат кынчылык дөреди дуруберди. Дуэли нәдип башламалы? Бу хили гызза-гыззалыга етилен халатда, йөнекей вада берилмегиниң өзи етерлик болҗак дәлди. Хич болманында, гаршыдашлардан бириниң мәшәни гысмага ругсат берлерине гарашып дурҗагына ынам ёкды.

— Сигнал боюнча башламак герек — дийип, майор довам этди. — Шондан өң оларың хич хайсысы-да атмалы дәлдир. Нәхили сигнал бермек болҗакдыгыны айдып билҗек адам бармы?

Пайхаслы адам болан капитан Слоумен өңе чыкып:

— Гөвнүме болмаса, мен бир зат тапып билҗек — дийди.— Гой, мистер Колхаундыр мистер Җеральд бизиң янымыз билен биле чыксынлар. Эгер сиз гөрен болсаңыз, шу мейхананың гаршылыклы икиян тарапында-да гапы бар. Гапыларың икисиниңем ерлешиши хут бир меңзеш. Гой, олар шондан соң ене бу җая гирсинлер: бири бу гапыдан, бейлекисем бейлеки гапыдан гелсин, өзлери-де диңе босагадан ичерик гиренлеринден соң атышып башласынлар.

— Өрән аҗап! Эдил герек болшы ялы-да — дийен сеслер эшидилди.

— Ери, сигнал нәме болмалы? — дийип, майор өз совалыны гайталады. — Түпең атмалымы?

— Ёк, мыхманхананың җаңы.

— Шондан говусыны ойлап тапып-да болмаз, өрән говы!— дийип, майор дашаркы мейданча чыкылян гапыларың бирине бакан йөнелди.

Мейхананың эеси горкусындан яңа доңан ялы болуп капасаның еңсесинде озалкы дуран еринден дазанаклап чыкып:

— Эй, таңрым, майор! — дийип богазына сыгдыгындан гыгырды. — Эй, таңрым! Нәме, олар мениң мейханамда атышҗакмы? Вах! Олар мениң әхли чүйшелерими-де, мениң овадан айналарымы-да, мениң йүз... ики йүз доллара дурян мерҗен сагадымы-да дөверлер! Мениң иң говы шерапларымы лейс эдерлер... Вах, майор! Бу мени дүйбүнден тоздурар. Ери, мен нәме этмели? Эй, таңрым! Мунуң өзи...

— Аркайын болуң, Обердофер — дийип, майор аяк чекди.— Сизиң әхли чекен зыянларыңызың гайтарылып берилҗегине мен шүбхеленмейәрин. Йөне, хер халатда болса-да, өзүңиз велиң бир ере букулмалы боларсыңыз. Эгер сиз өз мейханаңызың ичинде галайсаңыз, сизе ок дегҗегине хата ёк, ол болса сизиң чүйшелериңизиң дөвлениңден хас эрбедрәк болсун герек.

Майор шу сөзлер билен мейхананың алҗыраңңылыга дүшен хоҗайыныны галдырып, басымрак дашарык чыкмак билен болды, дашарда болса эййәм херси бир гапыдан чыкан гаршыдашлара гөзи дүшди.

Обердофер өз мейханасының ортарасында узак яйданып дуруп билмеди. Майорың ызысүре дашкы гапы патладылып япылманка, мыхманхана хоҗайынының ызысүре ички гапы патладылып япылды. Ине онсоң, чыралардыр чүйшелер ве гыммат баха айналар билен ловурдап дуран мейхана бир эрбет дым-дырслыга батды, шол үмсүмлигиң ичинде болса диңе мерҗен гаплы сагадың бирсыдыргын җыркылдысы эшидилйәрди.

XXI бап

МЕЙХАНАДАКЫ ДУЭЛЬ

Майор мейханадан чыкансоң, бу хадыса доланып гатнашмады.

Хич болманында дуэлиң дүзгүнлериниң бозулмазлыгына гөзегчилик этмек үчинем болса, форт комендантының бу хили затлары гызышдырып дурмагының өзи асла гелшикли дәлди. Бу хадыса билен шол ериң өзүнде бада-бат ише гиришен яш офицерлер мешгулланып башладылар.

Онуң үчин инди көп вагт хем герек дәлди. Шертлери эййәм кесгитленилипди. Дуэле башламак үчин сигнал болуп билҗек җаңы какмагы ким-де болса бирине табшыраймак галыпды.

Бу хем бир кын зат дәлди, себәп дийсең, җаңы хер ким каканда-да, онуң хич бир әхмиети ёкды. Шол элхенч гарпышыга башламак үчин хатда чага-да сигнал җаңыны какып билерди.

Эгер шу пурсатда башга бир нәбелет адам «Дүшлегде» диен мыхманхананың-мейхананың өңүндәки мейданчада төтәнден пейда болан болайса, ол адам бу ерде нәме-нәмәниң болуп

гечйәндигини билҗек долуп, азар барыны гөрерди. Гиҗе етерлик гараңкыды, йөне велин, шонда-да мейхананың янындакы мәрекәни сайгармак болҗакды. Оларың аглабасы харбы форма гейнипди: бу ерде диңе бир мейханадан чыкан офицерлер дәл, эйсем өзгелери-де, онсоң гуллукдан бош ве мейданчада нәмедир бир үйтгешиклигиң бардыгыны эшиден солдатлар-да барды. Аяллар — солдатларың аяллары, гейим ювян аяллар ве ат-абрайы шүбхели болан бәшлән-үчлән догумлы ханымлар харс-хурс гейнип, көчә ылгашып чыкыпдылар ве өзлеринден өңүртиләнлерден бу шовхуның нәмедигини сораша-сораша гелипдирлер.

Пышырдашып геплешйәрдилер. Мейданчада майорың ве бейлеки хәкимиет векиллериниң бардыгы беллиди, бу болса томашачылары бирнеме саклаярды.

Мәреке мейхананың эдил алкымында дәл-де, эйсем ондан он ики ярд чемеси бейлерөкдәки ачык ерде үйшүпди. Толгундырыҗы томашаның гызгалаңына майыл болан адамлар гөзлерини айырман середйәрдилер. Олар мейхананың ерлешйән ери болан агач җайың гаршылыклы күнҗеклерине габат болуп, бири-биринден арасы ачыграк ерде дуран ики эркек кишә бакан середишйәрдилер.

Ол ики адамың бири-бириниң арасында галың пүрс диварлар бар-да болса, хатда олар бири-бирини гөрмейән-де болса, оларың эдйән херекетлери бир меңзешди. Оларың хер хайсы бир гапының — мейданчаның иримчик чаглының үстүне чогум-чогум болуп дүшйән айдың ягты сачып дуран гапының агзында дурды. Олар гапының габат гаршысында дәл-де, эйсем ягтыдан бирнеме гапдалда дурды. Оларың икиси-де гөйә ярыша ылгамага тайяр болуп, өңе окдурылҗак ялы, бирнеме ашак эглибрәк дурды. Икиси-де мейхананың ичиндәки сагадың җыркылдысы гелйән гапа бакан ыкҗамланып середйәрди. Оларың шол җая гирмәге тайяр болуп дурандыгыны, йөне диңе шертлешилен сигнала гарашяндыгыны шол дашкы гөрнүшлеринден хем аңламак болҗакды.

Бу ики адамың эшиклеринде хич хили артыкмач зат, херекет этмәге пәсгел берип биләйҗек хич зат ёкды — олар шляпасызды, еке көйнекчеди; оларың йүзи-гөзи ве бүтин дашкы гөрнүшлери сөвеше гышарныксыз тайярдыкларындан хабар берйәрди.

Оларың нәме ниетлериниң бардыгыны аңламак кын дәлди. Мыхманхананың мейданчасында төтәнден пейда болуп, кеседен сынлаян адам гүррүңиң яшамалы я-да өлмели диен меселе барада баряндыгына илки гөрен бадына дүшүнип билҗекди. Эллеринде тутуп дуран сапанчалары, ыкҗамланып дурушлары, билесигелиҗилер мәрекесиниң дым-дырс болуп дуршы, галыберсе-де, хеммелериң бу ики адама шейле үнс билен гызыкланып середишлери бу ерде нәме-де болса, бир эрбет задың бардыгыны хер хили айдың сөзлерден-де айдың айдып берйәрди.

Гысгача айданында: онуң өзи соңуның өлүм билен гутармагы мүмкин тутлушыкды.

Айгытлайжы пурсат гелип етди. Дуэлчилер өзлериниң гирмели болжак гапысына, белкем-де хич хачан доланып гирмежек гапысына, дартгынлы гөрнүшде середйәрдилер. Олар босагадан әтлемек ве оларың бириниң, белкем, икисиниң-де тәлейиниң терс гелмегине сезевар этжек баша-баш сөвеше башламак үчин диңе сигнал берилмегине гарашярдылар.

Олар шум ыкбалың: «Бир-ики-үч — ат!» диен сөзлерине гарашярмыдылар?

Ёк. Башга хили сигнал болмалыды, ине онсоң шол сигнал хем яңланды. Кимдир бириниң гаты сеси эшидилди:

— Как жаңы!

Жаң-асылгы пүрсүң янында үч я-да дөрт гөврәниң гаралып гөрнендигини сайгармак болярды. Буйрук берлениндеи соң олар гымылдашдылар. Оларың гараңкыда чала гөрүнйән эллериниң херекети билен бирликде зарплы яңланан жаң сеси эшидилди. Озаллар шатлык хабарыны берйән, халкы той-томашалы дабаралара йыгнанмага чагырян бу заң инди өлүмли сөвешиң башланмагыны аңладян сигналды.

Жаң сеси узак гайталанмады. Жаң какылян йүпүң ужундан тутуп дуран адамлар биринжи заңдан соң өзлериниң бу хызматының инди герек дәлдигини эййәм гөрүпдилер. Гаршыдашлар мейхана окдурылды, гураксы сапанча гүрпүлдиси, дөвлен айналарың вагшылдысы эшидилди, шоңа гөрә-де, өзлериниң диңе артыкмач зарңылды дөредйәндиклериңе жаң какянлар дүшүнди. Олар жаң багыны ташладылар-да, бейлеки томашачылар ялы, диңширгенмәге дурдулар.

Бу элхенч дуэлиң нәхили болуп гечендигини онуң өз гатнашыжыларындан башга, хич ким гөрмеди.

Жаң биринжи гезек какыланда гаршыдашлар мейхана гирдилер. Оларың хич бири дашарда әгинмеди. Бейтмегиң өзи горкаклыгы аңлатжакды. Йүзләп гөз олары сынлаярды, онсоң-да томашачылар дуэлиң шертлерини билйәрдилер: оларың бири-де, бейлекиси-де босагадан ичерик әтлемән атмалы дәлди.

Олар ичерик гирен батларына-да илкинжи сапанча сеслери эшидилди. Отагың ичи түсседен ала-буругсы болды. Икиси-де яраланыпды, эмма икиси-де хениз аяк үстүнде. Полуң ак чәгесине ган сычрапды.

Икинжи сапанча сеслери-де бир вагтың өзүнде чыкды, йөне велин олар чен билен атылярды, чүнки дуэлчилере түссе пәсгел берйәрди.

Ондан соң бириси атды, ызысүре-де икинжи гезек атылды, онсоң ене үмсүмлик аралашды.

Шонуң өңүсыраларында гаршыдашларың ичерде эйләк-бейләк ылгашян аяк сеслери эшидилип дурды. Инди вели ол хили чыгшылды эшидилмейәрди.

Дүйпгөтер дым-дырслык аралашды. Олар бири-бирини өлдүрдилермикә? Ёк. Тәзеден ене ики гезек атылан сапанча сеси оларың икисиниң-де җанлыдыгындан хабар берди. Өңки ара дүшен бөвшеңлигиң себәби, гаршыдашлар бири-бириниң ниредедигини гөрҗек болуп, түссе пердесиниң арасы билен ыкҗамланып середйәрдилер. Икисинден-де сес-үйн чыканокды, хер хайсы өзүниң ниреде дурандыгыны билдирмеҗек болуп, гымылдамазлыга чалышярды.

Ене үмсүмлик аралашды, бу гезек ол хас-да узага чекди. Шол үмсүмлигиң арасында ене бирден ики гезек түпең атылды, шонуң ызысүре болса ики агыр гөврәниң шалкылдап йыкыландыгыны аңладян гүпүрди болды.

Ондан соң агдар-дүңдерлигиң, йыкылан отургычларың шакырдысы ве ене бир гезек — он биринҗи сапанча сеси эшидилди. Ол иң соңкы түпең сеси болды.

Билесигелиҗи мәреке топлумы диңе гапылардан чыкян дәри түссесиниң буругсысыны, чыраларың өчүгси йылпылдысыны хем-де вагтал-вагтал гүрпүлдиниң арасы билен ловурдап гидйән одуң ягтысыны гөрйәрди — ине, бар гөренлери шолды.

Оларың эшидйән затлары хас көпди: күл-пагыш болуп дөвүлйән айналарың зарңылдысы, газаплы сөвешде агдарылып йыкылян затларың гүпүрдиси, агач дүшелен җайың ичиндәки аяк сеслери, онсоң-да вагтал-вагтал атылян сапанчаларың гураксы гүмпүлдиси эшидилйәрди. Йөне велин, бири-бирини йигренмеклигиң нетиҗесинде шу хили гарпышма сезевар болан ики адамың хич бириниң сеси эшидилмейәрди.

Дашарда дуранларың хич бири мейхананың ичинде нәме-нәмәниң боляндыгыны билмейәрди, йөне дуэлиң нәхили баряндыгыны атылян сапанчаларың сесинден аңламак болҗакды. Олар санаярдылар: он бир гезек атылды. Хеммеси демини ичинден алып, он икинҗи түпең сесине гарашярды.

Эмма түпең сесине дерек, мустангериң сеси эшидилди:

— Мениң сапанчам сизиң чекгәңизе диренип дур! Мениң ене бир окум галды. Өтүнч сораң, ёгса-да ынха гитдиңиз!

Дуэлиң инди гутараңкырлап баряндыгына мәреке дүшүнди. Кәбир батыргайраклары җайың ичине гөз айладылар. Олар тагта полуң үстүнде серрелишип ятан гаршыдашлары гөрдүлер. Икиси-де гана боялгыды, икиси-де агыр яраланыпды; оларың төверегиндәки ак чәге ган билен гызарыпды; иң соңкы гезек атып галмак үчин, оларың бири-бирине бакан сүйшенеклән ызлары чәгәниң үстүнде гөрнүп ятырды; чылгам махмал җалбарлы, гызыл шарф гушаклы бири бейлекисиниң үстүне чаларак абанып ве сапанчасыны онуң чекгесине диканлап, оңа өлүм ховпуны салярды.

Гөни шемал дәри түссесини ковуп чыкарып ве мейхананың ичинде нәме-нәмелериң боляндыгыны селҗермәге мүмкинчилик берен вагтда, томашачыларың гөрен картинасы шейледи.

Шол демде бейлеки сес, Колхауның сеси-де эшидилди. Ин-

ди онуң сесинде өңки дызмачлык әхеңи ёкды. Онуң өзи йене бир зарын пышырдыды:

— Бесдир... Сапанчаңызы айрың... Багышлаң...

XXII бап

СЫРЛЫ СОВГАТ

Техас үчин дуэль гең зат дәлди. Үч гүн геченсоң онуң гүррүңи ятышяр галярды, бир хепдеден соң болса онуң өзи, элбетде, онуң гатнашыҗыларының өзлеринден хем-де оларың якын гарындашларындан башга, хич кимиң ядына-да дүшенокды.

Хатда хорматланылян ве җемгыетде гөрнүкли орун эелейән адамлар дуэлде уршан болса-да ягдай шейлелигине галярды. Эгер дуэле чыкышанлар таналмаян гарып я-да бир гелмишек дагы болайса-ха, оларың тутлушыгының ятдан чыкарылмагы үчин асла бир гүнем етерлик болярды. Олар диңе гаршыдашларың өзлериниң — галапын-да дири галан бириниң, онсоң-да сәвлик билен, өзүне ниетленмедик гүлле пайыны алан я-да пычак астына дүшен томашачының ядында өмүрлик галярды.

Гөс-гөни гатнавлы ёлуң ортарасында, көчәниң угрунда гайнап җошан гарпышмаларда хич хили гүнәси болмадык, аркайын гезип йөрен адамларың ярадар боланыны я-да хатда шол өзболушлы дуэллер нетиҗесинде өленлерини-де өзүм телим гезек гөрүпдим.

Шу бабатда гүнәкәрлериң җогапкәрчилик чекенини я-да етирилен мадды зыянлары гайтарып төләнлерини мен хич хачан эшитмәндим — бу хили вакалара адатча «бетбагтчылык хадысалары» дийип гараярдылар. Кассий Колхаун, шонуң ялы-да Морис Җеральд бу посёлокда тәзе пейда болан хем болса, шонлукда, Морис форта кәярым бир гелип гидйән-де болса, оларың дуэли адатдан дашары гызыкланма дөретди, шонуң үчин-де ол хакда бүтин докуз гүнләп гүррүң этдилер. Мегерем, капитаның ёкнасыз, гопбамсы бедәхет гылыгы ве мустангериң үйтгешик бир гизлин сырлылык ягдайы бу дуэлиң бүс-бүтин айратын орун аланлыгының себәби болан болса герек: бу ики адам хакында, оларың артыкмачлыгы хем кемчилиги хакында оларың шол чакнышмасындан соң телим гүнләп гүррүң этдилер, хас бетерем оларың ганы дөкүлен ерде — мыхманхананың мейханасында гызышып гүррүң этдилер.

Еңиҗи йигит хеммелериң хорматына эе болды, тәзе-тәзе дост газанды; онуң гаршыдашының тарапдары аз-азды. Адамларың аглабасы дуэлиң нетиҗесинден хошал болды: Колхаун бу ере тәзе гөчүп гелен-де болса, ол өзүниң масгаралайҗы бедәхет шерменделиги билен мейхананың хемишелик мүшдерилериниң бирентегини өзүне душман эдинип билди.

Ирландиялы йигидиң оңа мазалыҗа гөз гөркезип билендигини хеммелер гүррүң эдйәрди ве оны макуллаярдылар.

Кассий Колхауның өз еңилишини нәхили башдан гечирйәндигини билйән екды; оны инди «Дүшлегде» атлы мыхманханада гөрмейәрдилер, йөне онуң гөрүнмейәнлигиниң себәби велин дүшнүклиди: агыр, аҗал ховплы яралар оны узак вагтлап дүшекде ятмалы эдипди.

Морисиң яралары онуң гаршыдашының ярасы ялы агыр болмаса-да, ол хем дүшекде ятмалы болупды. Ол Обердоферин мыхманханасында — болгусызҗа номерде ятмалы болды, себәп дийсең, хатда еңиҗилик шөхраты-да хоҗайының оңа ярамаз гөз билен гарамагыны үйтгедип билмеди.

Дуэлден соң ол ганының көп акмагы зерарлы өзүнден гитди. Оны башга ере экитмек болҗак дәлди. Онуң аматсыз номерде ятан еринде өзүниң ярадар гаршыдашының дашында гөр, нәхили пырланылып алада эдилйәндигине гөзи гидерче барды. Багтына, мустангериң янында Фелим барды, ёгсам, онуң ягдайы хас агыр болҗакды.

— Кераматлы Патрик! Бү бир бидүзгүнчилик ахырын! — дийип, вепалы хызматкәр ах чекйәрди. — Барып ятан бидүзгүнчилик, хий, җентльмени-де бу хили кетеге дыкаймак бормы! Сизиң ялы җентльмени диййән, мастер Морис. Нахары-да дереге яранок, шерабы-да. Бу ерде бизе берилйән затлары гөрсе, оңат ийдедилен ирландия җоҗугы-да ондан йүз өврерди. Ери, онсоң, сиз бу гарры Дофферин ашакда айданыны нәхили гөрйәңиз?..

— Обердоферин ашакда нәме айдып, нәме гоянындан мениң чигит ялы-да билйән задым ёк, онуң нәме айданының-да мениң үчин дүйбүнден тапавуды ёк, гадырдан Фелим, йөне эгер сен ёкарда айдян задыны ашакда онуң эшитмегини ислемейән болсаң, онда өз сесиңи бир азаҗык ювашат, гадырданым. Бу ердәки диварларың йөне бир юкаҗык габыкдыр сувагдыгыны унутма, достум.

— Хәй, шу диварлары арвах алсын-да! Өзүңиз хакда нәме яңраянларының Сизе тапавуды ёкмы? Мениң айдянларымы эшитселер эшидип гечсинлер. Икибашдан бу немец бизе шундан эрбет нәдип гарап билеркә. Хер нәме болса-да, мен оны сизе айтҗак — сиз оны билмели.

— Ери боля. Ол нәме айтды?

— Ынха айданы. Ол өзүниң бир достуна айдып дурка эшитдим, ол сизи еке бир шу номер үчин, нахар үчин ве геймлериңизи ювдураны үчин дәл, эйсем әхли дөвлен чүйшелер, айналар үчин-де, шол агшам дөвлен-енҗилен әхли затлар үчин-де төлемәге меҗбур эдерин дийди.

— Төлемәге мени меҗбур этҗекми?

— Хава, сизи, мастер Морис. Янкиден болса хич зат талап этҗек дәлмиш? Бу бир харамзадалык ахырын! Бу диңе этеңенәлет немециң тапайҗак задыI Гой, ол вархам-тархам-

лыгы өңүрти башланың өзи төлесин, оны асла Баллибаллахдан чыкан Җеральдлар несли болан сиз төлемели дәлсиңиз!

— Хемме зады мен төлемели дийип онуң нәме үчин хасаплаяныңың себәбини-хә сен эшиден дәлсиң-дә?

— О нәме үчин эшитмерин, мастер Морис! Ол кеззан сизи элимдәки гечигуш диййәр, сиз барысыны долы төлейәнчәңиз сизи элимден сыпдырмарын дийди.

— Айбы ёк, ол өзүниң бирнемежик ялңышандыгыны басым гөрер. Гой, ол говусы, гөкдәки дурна хасабат язып берсин. Мен етирилен зыяның ярпысыны төлемәге разы, эмма шондан артыгыны дәл. Бир габады геләйсе, сен оны оңа айдып-да билерсиң. Догрусыны айтсам, Фелим, мен хатда шоны-да нәдип төләп билҗегими билемок... Көп зат дөвлүп-енҗилен болса герек. Биз урушан вагтымызда нәмедир бир задың эрбет пагшылданы ядыма дүшйәр. Я-ха йүз гөрүлйән улы айна я-да сагат, я-да шолар ялы бир зат дөвүлди өйдйән...

— Улы айна, мастер Морис, онсоң-да сагадың дашындакы чүйшеден ялы бир зат. Онуң бахасы ики йүз доллар дийййәрлер. Ялаңчылар! Ярпысындан көп дәлдир.

— Гой, шейле болсун, мениң үчин хәзир шол хем агыр. Гөрйән велин, Фелим, сен Аламо барып, бизиң эхли хазынамызы алып гайтмалы борсуң өйдйән. Шу бергини үзмек учин өз дебсилерим, күмүш кубогым, үстесине белки, түпеңим билен-де хошлашмалы болайсам герек.

— Шоны бир гоявериң, мастер Морис! Биз түпеңсиз нәдип онуп билерис!

— Эйдер-бейдер яшарыс, достум. Ябы этини иерис, арканымыз көмек эдер.

— Ай, шу гарры Дофферин берйән буламак чорбасындан бетер болмаз-ла, шу тайдакымыздан эрбет нахарланмарыс! Шу тайдакы нахардан соң мениң хер гезек ичим агыряр.

Бирденкә, какылман-зат эдилмән гапы ачылды-да, босагада бир бетнышан гөвре пейда болды — аялмы я-да эркекми, бирбада айдаймак хем аңсат дәлди; ол өзүниң дамарлак голунда бир өрме себеди тутуп дурды.

— Сен нәме, Гертруда? — дийип, Фелим оны, мегерем, эййәм танаян, онуң хызматкәр аялдыгыны билйән әхенде сорады.

— Ынха шуны җентльмен гетирди — дийип, ол аял себеди узатды.

— О нәхили җентльмен, Гертруда?

— Мен танамок оны. Мен оны хич хачан гөрмәндим.

— Җентльмен гетирди? Ол ким болуп билеркә? Фелим, гөр ханы, онда нәме бар?

Фелим себеди ачды; онуң ичинде ёк зат ёкды: бирнәче чүйше шерап хем-де йүрек совадыҗы ичгилер бир гиден дүрли-дүмен ве наз-ныгматларын — кандитериң ве ашпезиң өнүмлериниң арасында гойлупдыр. Ичинде не хат барды, не-де бир

кичижик кагыз барды, йөне велин совгадың аял элинден чыканлыгына онуң гапланып гойлушы шүбхеленмәге ер гоймаярды. Морис себедиң ичиндәки затлары бирин-бирин гөзден гечирди. Фелимиң пикириче ол бу затларың нәче пула дүшйәнини билҗек болян ялыды. Иш йүзүнде болса мустангер дүйбүнден башга задың пикирини эдйәрди — ол хатҗагаз гөзлейәрди.

Эмма себедиң ичинде бир бөлежик кагызҗык хем ёкды, хатда барыш-гелиш карточкасы-да ёкды. Бу совгадың өрән ерине дүшендигини айтмак герек, онуң өрән сахылык билен эдиленлиги болса оны бай адамың иберенлигине шаятлык эдйәрди. Йөне ол ким болуп билҗекди?

Морис өзүне шу совалы берен вагтда, онуң хыялында ажайып бир образ җанланды. Эйсем, бу Луиза Пойндекстериң совгадымыка?

Бу пикириң догры болмагы ончаклы акыла лайык дәл-де болса, онуң хер ничик болса-да, шоңа ынанасы гелйәрди.

Йөне велин ол нәче көп пикирлендигиче, шонча-да көп шүбхеленйәрди ве онуң башдакы ынамындан диңе нәбелли, салгым ялы умыт галды.

— «Җентльмен гетирди»— дийип гайталады-да, Фелим я-ха өз-өзи билен гүрлешйән ялы я-да хоҗайына йүзленйән ялы өхеңде гүрледи.— Гертруд-а оңа җентльмен дийди. Сахы җентльмен боларлы. Йөне кимкә ол?

— Чигит ялы-да дүшүнйән дәлдирин, Фелим. Фортуң офицерлеринден бири болаймаса? Оларың хайсы-да болса бири маңа бейле гарашык эдер өйдүп гөзүм сув иченок.

— Ёк, олар дәлдир. Офицерлериң хем-де умуман эркек адамың мунуң билен иши болмалы дәл.

— Нәме үчин сен бейле пикир эдйәң?

— Мениң бейле пикир эдйәнимиң нәме үчиними? Бай, мастер Морис, сиз оны менден сорамалымы инди? Бү зенан элинден чыкан зат. Валлаҗыгым! Гөрүң, нәхили режеленип чоланыпдыр. Эркек адам хич хачан бейдип оңарып билмез. Хава, хава, бү аялың иши, онсоң-да сизи ынандырып билерин, бү хакыкы ёкары гатлагың ханымы болмалы.

— Бидерек затлары айдяң, Фелим! Мен өзүме бейле режимдарлык эдип билҗек еке ханымы-да танамок.

— Танамаяңызмы? Ынха мунуңыз велин нәдогры, мастер Морис! Мен велин танаян. Өзи-де эгер ол сизиң аладаңызы этмесе, онда гадыр билмезлигиң-де барып ятаны боляр. Сиз онуң җаныны халас этмедиңизми нәме?

— Сен кимиң гүррүңини эдйәң?

— Хамала, өзүңиз билмейән ялы, җенабым! Мен сизиң гара көпүк хем алман, оңа совгат берен ак менек байталыңызы мүнүп, бизиң күлбәмизе гелип гиден гөзел гызың гүррүңини эдйән. Эгер шу совгат шонуңкы болмаса, онда Фелим О Нилиң бүтин Баллибаллахда иң улы самсык болдугы!.. Вах, мас-

тер Морис, мен мәхрибан үлкелеримизи-де агзадым велин, ол ерде яшаян адамлар ядыма дүшди... Сизиң нәхили ховплы ягдайда ятандыгыңызы овадан гөзли гөзел гыз билэйсе, ол нәме диердикә?

— Ховплы? Эййәм хеммеси гечди ахырын. Ене бир хепдеҗикден соң чыкыберсеңем болар дийип доктор айтды. Гайгы этме, достум!

— Ёк, мен оны айдамок. Мен ол ховп хакында айтмандым. Мениң нәмәни пикир эдйәндигими өзүңизем билйәнсиңиз-ле. Сизде йүрек ярасы-ха ёкдур-да, мастер Морис? Овадан гөзлериң салян ярасының гүлле ярасындан хас ынҗылы болайматы-да бардыр. Белки, сизиң гөзлериңиз кимдир бирини яраландыр, шонуң үчин-де ол шу затлары иберендир?

— Сен ялңышяң, Фелим. Себеди кимем болса бири фортдан иберен болса герек. Әй, ол ким боланда-да, онуң ичиндәки затлары бейдип саклап отурмагымыза хич бир себәп тапып билемок. Ханы, дадып бир гөрели-ле.

Нәсаг йигит себетден чыкан наз-ыгматлардан ийип-ичип, улы канагатланма тапды, эмма эдйән пикирлери хас-да якымлы гөрүнйәрди — ол өзи хакында шол гызың аладаланмагыны гымматлы гөрүп, шоны арзув эдйәрди.

Эйсем, шу аҗайып совгады шол гөзел креолка — өзүниң ганым душманының гарындашы хем-де айдышларына гөрә, онуң гелинлиги ибердимикә?

Бу пикир оңа бейле бир ынандырыҗы дәл ялы болуп гөрүнйәрди.

Эгер ол болмаса, онда кимкә?

*

* *

Ики гүн гечди, сыр велин ачылман галыпды.

Тиз вагтдан соң нәхошы ене совгат билен бегендирдилер. Ене гүлгүн шераплы, тәзе наз-ыгматлы себет гелип говушды.

Олар ене хызматкәр аялдан сорап башладылар, эмма нетиҗе шол бир өңкүси ялыды: «Җентльмен гетирди, нәтаныш җентльмен, шол өңки гезек гелениң өзи». Ол хызматкәр аялың гошмача айдып билен зады — ол «өрән гараягызды», онуң ялпылдавук шляпасы барды хем-де ол мыхманхананың янына гатыр мүнүп гелипди.

Ол сахы нәбелли адамың бу хили суратландырылмагы Морисиң гөвнүнден турмадык боларлыды; йөне велин ол өзүниң бү пикирини хич киме, хатда Фелиме-де айтмага ынанмады.

Ики гүн гечен ден соң ене шол ялпылдавук шляпалы җентльмен тарапындан гетирилен үчүнҗи гезек себет алнандан соң велин, Морис өзүниң арзувларыны ядындан чыкармалы болды. Оны бу себедиң озалкылардан үйтгешик болмадык затлары би-

лен дүшүндирмек болҗак дәлди. Геп себедиң тутаваҗына лента билен дашы саралан хатҗагазда болмалыды.

Морис хатың ашагына чекилен голы гөрүп:

— Бү бары-ёгы Исидора экен-ле — дийип хүмүрдеди.

Онсоң первайсызлык билен кагызы язып, испанча языланхаты окамага башлады. Ынха онуң такык терҗимеси:

Гадырлы сеньор!

Мен бир хепделәп Сильвио дайымыңкыда мыхманчылыкда болдум. Сизиң яраланандыгыңыз хакында, шонуң ялы-да мыхманханада сизе ярамаз хызмат эдилйәндиги барада эшитдим. Сизиң маңа гөркезен улы хызматыңызың ядыгәрлиги хөкмүнде шу кичиҗик совгады кабул эдевериң. Мен шу хаты эййәм эер үстүнде язярын. Мен шу минутың өзүнде Рио-Гранда ураярын.

Мениң ховандарым, мениң җаным... үстесине-де — мениң намысымы халас эдиҗим! Саг болуң, саг болуң!

Исидора Коварубио де Лос-Льянос.

— Саг бол, саг бол, әзиз Исидора! — дийип пышырдады-да, мустангер хаты элледи ве оны гөвүнли-гөвүнсиз дүшегиң үстүне оклап гойберди. — Хемише ыкрар эдйәр, үнс берйәр, мылакатлы! Эгер Луиза Пойндекстер болмадык болса, сени сөйсем-де сөердим!

XXIII бап

АР АЛМАК КАСАМЫ

Өз отагында баслыгып ятан Колхауның бу хили үнс берилише белки гөзи гидерди. Ол өз өйүнде ве хер дүрли бол-телкилигиң ичинде ятан хем болса, ол шу ягты ялaнчыда-ким-де болса бир адам билен өзүниң багланышыгы бардыр дийип өзүне гөвүнлик берип билҗек дәлди. Ол дашйүрек эгоист, ол достлук диен зада ынанмаярды — шонуң үчин-де онуң дост-яры ёкды; дүшек үстүнде ятмалы болан, өз яраларының өлүм ховплы болмагының эхтималлыгындан горкусына эҗир чекйән бу адам өзүниң өлмән галҗагының я өлҗегиниң хич ким үчин тапавудының ёклугына дүшүнйәнлиги билен гыйым-гыйым гыйыларды.

Оңа гараз бирнеме үнс берилйән-де болса, онуң өзи диңе гарындашлык борҗы җәхтлиди. Башгача болуп-да билҗек дәлди. Онуң гарындашы болан гыза ве йигдекчә гарайшының олары өзүне чекип билҗеги гуманады. Онуң дайысы намысҗаң Вудли Пойндекстер оны бичак йигренйәрди ве шонуң билен бирликде-де ондан горкярды.

Догры, бу дуйгы диңе яңы-якынларда пейда болупды. Эййәм мәлим болшы ялы, Пойндекстер өз егенине бергидарды. Берги-

си шейле улуды, хатда иш йүзүнде Кассий Колхаун Каса-дель-
-Корво асиендасының эеси болуп дурярды ве халан минутында
өзүни онуң хожайыны дийип ыглан эдип билжекди.

Соңкы вагтларда Колхаун хер эдип, хесип эдип, Луизаны өзүне гөвнетмек үчин өзүниң өхли тэсирлерини ише гойберипди — ол инди биреййәмден бәри бу гыза өлемен ашык болупды. Тиз вагтдан соң ол оны өзүне гөвнедип билмежегине дүшүнди, себәби, гыз онуң өзүне эдйән хаҗык-хуҗукларына җогап эдип, оны хатда пархына-да алмаяндыгыны, оңа бармысың хем дийәмейәндигини ондан гизлежек-де болмаярды. Шоңа гөрә-де, ол гызың атасының үсти билен онуң разылыгыны алмагы йүрегине дүвди, чүнки онуң үстүнден өзүниң хәкимлик эдип билйәндигине говы дүшүнйәрди.

Башга хили ягдайларда бейдилмезлиги мүмкин болса-да, эмма шу хили агыр халда ятан вагтда-да озалкы капитана мылакатлы гөз билен гаралышының ябыгорлудыгы гең гөреси зат дәл.

Хениз ол өзүне өлүм ховпуның абаняндыгыны дуйян вагтында өз төверегиндәкилере мылайымсыран болярды. Эмма бу гылыгы узага чекмеди. Колхаун өзүниң ганыматлашып башландыгыны дуян бадына онуң шол озалкы вагшы какабашлыгы, яңы-якындакы еңлишинден өҗүген эден-этдилиги ене хайдан-хай өврүлип гелди.

Өзүниң бедәхет нежислигини гөркезмек хем-де өз төверегине үйшен компанияның үстүнден хөкүм сүрмек онуң өмүр бойы халаян задыды. Өзүниң эдерменлигине инди Техасда хич кимиң ынанмаҗакдыгына дүшүнйәнлиги онуң ичинден-багрындан ок болуп гечйәрди.

Еңлип масгара боланындан соң, өхли гелин-гызларың гөзүне гөрүнмек, озалы билен-де өзүниң өлемен сөййән гызының гөзүне гөрүнмек, гел-гел сөйгүде өзүне бәсдеш болан нәбелли бир авантюристден еңлендигини боюн алмагың өзи онуң чекип-чыдап билҗек зады дәлди. Бу хили йүрек паралайжы җебир-сүтеме чыдамагың өзи адаты адама-да агыр дүшерди — Колхаун болса өзүни нирә оклаҗагыны биленокды.

Адаты адам болса бейтмезди велин, эмма Колхаун бу хили затлар билен ылалашмакчы дәлди. Ол ар алмагы йүрегине дүвди. Шоңа гөрә-де, өлүм ховпундан дынан бадына, ол ар алмагың гайдувсыз пикирини эдип башлады.

Морис-мустангер өлмелидир! Эгер онуң өз элинден болмаса-да, кимдир башга бириниң элинден, гараз өлмелидир. Оңа гатнашыҗы тапмак бейле бир кын дәл: Хакына тутма ганхорлар Техасың гиңишли прерияларында итальян шәхерлериндәкиден аз габат геленок. Арман, бүтин ер йүзүнде ганхор ханҗарының алтына табын эдилмедик күнҗегиниң екдугына хайпың гелйәр! Колхаунда болса хайсыдыр бир харамзаданы сатын алмак үчин алтын герегинден-де артыкды.

Өз отагындакы екелигинде яраларындан ганыматлашмак

билен, Колхаун инди мустангери өлдүрмегиң планыны ойлап дүзйәрди.

Бу иши онуң өзи этмекчи дәлди, себәби, онуң ялы горкунч душман билен гайтадан душушмага, хатда онуң үстүни гапыллыкда басмага мүмкинчилик болаянда-да, оңа янашмага горкярды. Бу еңлиш оны горкак этди, шонуң үчин-де өзүне дерек башга бирини, оңа зарба уруп билҗек кесеки эли тапмакчы болярды. Ери, оны нирден гөзлемели?

Өз багтындан гөрмели-дә, ол бир адамы билйәрди я-да билйәндирин өйдүп гөвнүне гетирйәрди. Шол вагтлар посёлокда болан бир мексикалы барды,— ол хем Морис ялы мустангерди, йөне велин ол ирландиялы йигидиң гача дурян адамларының бириди. Дүзгүн болуп галышы ялы, ол тетелли өзболушлы кәрдәки адамлар Техасда эрбет ада эедилер. Олар цивилизленен җемгыетиң чөпдүйбүлериди, галапын-да, мегерем, өз бинамыслыгыны ховплы авчылык толгунмалары билен басмарлаян җенаятчыларды.

Мустангерлер посёлокда пейда болан вагтларында, өзлериниң түкениксиз уруш-сөгүш ялы дава-җенҗеллери билен парахат илаты бизар эдйәрдилер. Чола прерияда олара габат гелмегиң өзи болса галапын халатда җан үчин ховплуды. Мустангерлер компаниясының вагтлайынча талаңчы бандалара өврүлйән халатлары Техасың тарыхында телим гезек ятланыляр; олар индей эшиклерини гейип ве йүзлерине реңк чалып перделенмек билен, ёлагчылары йыгы-йыгыдан талапдырлар.

Кассий Колхаун шол тетелли келлекесерлерден бирини ятлады. Ол мыхманхананың мейханасында онуң билен телим гезек душушандыгыны, өзүниң дуэлде уршан агшамы-да оны гөрендигини ятлады. Асла оны носилка салып өйүне гетиренлериң бири-де шол мустангерди. Ол мексикалының Морис Җеральддан яңа янгынлы гахар билен гүррүң эдйәнини-де ятлады.

Ондан соң Колхаун мексикалының-да Мориси тас өзи ялы эрбет йигренйәндигини билди. Ол мексикалыны өз янына чагырды ве шондан соң өз отагының гапысыны ичинден илдирип, онуң билен йыгы-йыгыдан гүррүң этди.

Даш-төверегиндәкилер хич зады гүман этмейәрди. Онсоң-да Колхаун гүман эдилмегиниң гайгысыны-да этмейәрди. Онуң янына гелйән ол адам ябы ве шахлы мал сатярды. Ол икисиниң иш салышмагы мүмкинди. Бу хили дүшүндиришиң өзи өрән тебигы затды. Хатда илки башларда мексикалының өзи-де хут шейле пикирдеди, себәби, оларың илкинҗи душушыкларында гүррүң диңе иш бабатында барярды. Мекир гүнорталы өзүниң хениз чала танаян адамына бирбада өз ниетини ачаймакчы дәлди. Диңе бир гезек мексикалы үчин өрән аматлы бир ишиң башы чатылан вагтда, бир чүйше чакыр башында, мексикалының Морис-мустангере нәхили гөз билен гараянлыгыны аңламага сересаплы сынанышды.

Эдилен гүррүң капитаның бу адама бил баглап билҗекди-

гине, онуң хатда бир адамы өлдүрмели болса-да, хут шоңа чен-ли-де, хер ненеңси хызматы болса, берҗай этҗекдигине оны ынандырды.

Мустангер йигиди өзүниң йигренйәндигини мексикалы гизлемейәрди. Йөне велин, оны нәме үчин йигренйәндигиниң белли бир себәбини ол айтмадык-да болса, икисиниң-де оны йигренмегиниң диңе бир себәбиниң — гадымдан бәри, Троя заманындан бәри эркек кишилериң арасында душманчылыклы җеңңжел дөредйән себәбиң нәмедигини Колхаун чак билен аңярды: аялды!

Шу бабатда гөзел Елена болуп дурян гыз Рио-Гранданың кенарларындан болан гара гөзли бир нәзениң ханымды — Морио болса вагтал-вагтал онуңка барып гайдярды. Ол гыз өз ватандашы билен гатнашыклы боланындан ирландиялы мустангер билен гатнашаныны говы гөрүпди. Мексикалы ол гызың адыны айтмады, Колхаун болса онуң адыны билҗек болуп дызап хем дурмады, эмма онуң гүррүңини диңлемек билен, мексикалыны халамадык гыз онуң бәсдешиниң йүрегини эелэр өйдүп өз ичинден ынам эдйәрди.

Капитан ганыматлашып баршына, ар алмак үчин уланмакчы болян адамы билен бирнәче гезек душушды; өзи-де инди оларың хемме зат хакында аркайын геплешмек үчин долы мүмкинчиликлери барды.

Олар геплешип болдулармы я-да ёк ве оларың бетлагам ниетлери нәме-нәме этмекди — бу затлар диңе оларың өзлерине беллиди. Оларың даш-төверегиндәкилер диңе Кассий Колхауның ве Эль-Койот[1] лакамлы Мигуэль Диасың хемише биле боляндыкларыны гөрйәрдилер хем-де бу үйтгешик гең достлуга хайран галярдылар.

XXIV бап

АСОТЕЯДА

Техасың плантацияларында иш вагты гүнүң догары билен башланярды. Җаң, депрек я-да чопан түйдүгиниң сеси негр гуллары ише чагырмак билен, гул эелериниң өзлерини-де аматлы дүшеклеринден турузярды.

Көне хоҗайынлар бар вагтында Каса-дель-Корвода шейле дүзгүн барды. Американ плантаторының машгаласы-да шол дәби үйтгетмеди — догры, көне дәбе эермек максады билен дәлди-де, эйсем, тебигатың өзүниң талабына гөрәди. Хемише үзнүксиз бахар мөвсүминиң хөкүм сүрйән ери болан гүнешли Техасың якымлы баркурян сәхер чагыны дүшек үстүнде ятып гечирмәге хайпың гелйәрди. Тебигатдакы эхли затлар гүнүң

[1] Эль-Койот (исп.)—сәхра мөҗеги.

якып-яндырып барян шөхлеси астында сүллерйән вагтындакы гүнортан чагында дынч алярдылар.

Ир билен болса хеммелер әлеми ягтыландырып доган гүни тәзе шатлык билен гаршылаярдылар. Тропик гушлары өзлериниң ловурдап дуран ганатларыны яйярдылар, нәзиҗек япраҗыкларына чыг дүшен гүллер гүнүң илкинҗи шөхлесине гарашярдылар. Әхли җанлы-җандар гүне тәзеден шөхрат окаярдылар.

Гөзел Луиза мисли сәхер шапагы ялы болуп асотеяда дурды. Онуң голы хениз гиҗәниң чыгы айрылмадык даш гермевиң үстүне атылгыды. Онуң гөзүниң өңүнде деряның бурчак өврүминде ерлешйән баг, багың үстүне болса гаршылыклы кенарың япгыды абанып дурды, ондан аңырлыгына болса прерия яйлып гидйәрди. Хөвес эдип серетмән дуруп болмаҗак шол гөзел гөрнүше гыз середйәрмиди? Ёк.

Ол гыз мисли бутпараз дек гүне чокунян ялы болуп гөрүнсе-де, доган гүни-де гөрмейәрди.

Эйсем ол багың ве җеңңелиң ёкарсында җүррүлдешйән гушларың сайраян овазыны диңлейәрмиди?

Ёк, онуң эшидйән заады-да ёкды, гөрйән зады-да ёкды. Онуң назары пытраңңыды, пикирлери-де узаклардады.

Тәмиз ховалы сәхер чагы-да, гушларың нагмалары-да онуң гөвнүни гөтерип билмейәрди — гөзел йүзүне гайгы-хасрат гарасы чайылыпды.

Гыз ялңызды, онуң гайгы-хасратыны хич ким гөрмеди, онуң нәмеден гелип чыканыны хич ким сорамады.

Биыгтыяр халда дилинден сыпдыран пышырдысы онуң гизлин сырыны әшгәр этди:

— Белкем-де, ол агыр яраланандыр? Белкем-де, өлүм пеллесиндедир?

Гыз бу хили толгунма билен кимиң гүррүңини эдйәрди?

Ашакда, өрән якында, асиенданың отагларының биринде ятан адам хакындамыды — өз егени Кассий Колхаун хакындамыды?

Онуң гүррүңини эдйән дәл болса герек. Яңы-якында доктор нәхошуң сагалып башландыгыны, инди онуң өлер ховпуның ёкдугыны айдыпды. Эгер-де кимдир бир гызың шол өңки тукат сеси билен довам эден сөзлерини огрын диңләп эшиден болайса, онда гызың башга бир адам хакында айдяндыгыны билерди.

— Мен хатда онуң янына хич кими иберибем билҗек дәл. Мен хич киме ынанмаярын. Ол хәзир нирөдекә? Белкем, оңа көмек, гөвүнлик берен герекдир?.. Вах, мен оңа хич ким дуймаз ялы эдип бир хабарҗык берип етирип билсемдим! Бу Зеб Стумп нирә йитирим болдука?

Нәме үчиндир, гызың гөвнүне Зеб минутсайын геләйҗек ялы болуп дурды, шонуң үчин-де ол дүзлүге, деряның ол тарапына, кенарың угры билен ёлуң узалып ятан ерине серетмәге дурды. Ол ёл Инҗ форты билен Леонаның ашакы плантацияларының арасындан гечилйән ёлды; ол ёл дерядан бирнеме ачыграк ара-

лыкда прерияның үстүни кесип гечйәрди ве диңе бир ерде — деряның бурчаклайын керт өврүм эдйән еринде оңа голайлашярды. Ёл форта тарап совулян еринде ярым милликден гөрүнйәрди, оны деряның ичинден бойлап гечмек билен асиенда гетирйән ёдаҗык кесип гайдярды. Деряның ашак боюнда саваннаның өзи өсгүн чөп-чаламлы җеңңеллиге өврүлйәрди-де, аңырсындакы хич зады гөркезмейәрди.

Гөзел креолка Зеб Стумпуң гелэйҗек ери болан Инҗ фортуна бакан середйәрди, йөне велин не Зеб, не-де башга бири — хич ким гөрүнмейәрди. Мунуң өзи гызы гынандырмалы дәлди. Ол гелерин дийип вада бермәнди ахырын.

Эйсем-де болса, бир аз салымдан соң нәмедир бир зат оны бирден ызына ялтакламага ве назарыны ызына тарап гөнүкдирмәге меҗбур этди.

Эгер гыз ол ерде бирини гөрерин дийип тама эден болса, онда бу гезек ол тамасы рейган болмады. Чөп-чаламың арасындан бир атлы чыкды. Илки башда креолканың гөзүне ол атлы арап лыбаслы эркек киши ялы болуп гөрүнди. Эмма соңундан велин онуң ат үстүнде эркек кишиниң отурышы ялы отуран зенандыгына ол гөз етирди. Атлы зенаның йүзи тутуш диен ялы чал гөзенек шарф билен өртүлгиди. Шейле-де болса, Луиза онуң сүйнмегрәк бугдайреңк йүзүниң овадандыгыны, яңакларының месемәлим гызарыпҗык дурандыгыны, йылдыз ялы йылдыраян гөзлерини сынлап билди.

Үйтгешик гөрнүшде ат мүнмек гылыгы-да, атлы зенаның эгинлеринден ашак салланып дуран шарфы-да онуң кадды-кааматының гөрмегейдигини беллемәге Луиза үчин пәсгел бермеди.

Нәтаныш зенаның ызы билен, ондан он бәш ярд чемеси ыза галып, бир адам гатыр мүнүп гелйәрди; онуң эп-эсли ачык араны саклап гелшине, шонуң ялы-да гатырлының геймине середениңде, онуң шол зенаның хызматкәридигини аңламак болҗакды.

— Бу зенан кимкә? — дийип, Луиза Пойндекстер пышырдады-да, бу гең атлы зенаны говурак сынламак үчин, хайдан-хай лорнетини гөзүниң өңүне тутды. — Кимкә бү? — дийип, креолка хас гиң гөврүмли әхеңде гайталады-да, лорнетини ашак гойберди ве атлы зенаны лорнетсиз сынламагыны довам этди. — Элбетде, мексиканка, гатырлы гелйән адам болса онуң хызматкәри. Хайсыдыр бир танымал ханым болса герек. Мен оларың хеммеси Мексика гөчүп гидендир өйдйәрдим... Онуң хемрасының элинде себет бар. Гең зат, онуң ичинде нәме барка? Онсоң-да олар форта я-да посёлога нәме үчин барярларка? Шу хепдәниң ичинде онуң инди үчүнҗи гезек бизиң душумыздан гечип баряныны гөрйәрин. Ол ниреде хем болса, деряның ашак тарапындакы плантацияларың биринде бир ерде яшаян болса герек. Бейле үйтгешик гөрнүшде ат мүнмек гылыгың нәме дийсеңе Мексиканкаларда шейле ат мүнмек гылыгының бардыгыны мен

эшидипдим. Ери, менем шейдип мүнүберсем нәхили боларка? Шейле мүнмегиң аматлыдыгына-ха сөз ёк-ла. Эмма Штатларда бу хили мүнмеги зенан машгала үчин гелшиксиз хасап эдерлер. Бизиң пуритан эҗелеримизиң нәхили гахарланҗакдыкларыны акылыма гетирйән! Ха-ха-ха! Оларың нәхили гыкылык турузҗакларыны бир билсеңдиң!..

Эмма гызың гүлкүси бада-бат кесилди. Креолканың йүзи гөз ачып-юмасы пурсадың ичинде бирден үйтгеди, ылла диерсиң, гөчүп йөренҗе булут гүнүң өңүни тутан дек болды. Бирденкә реңк-пети гачан яңакларына гаранында, онуң калбыны өңкүден пес болмадык дуйгы эелән-де болса, эмма бу өзгеришиң өзи гызың йүзүни шумҗардан өңки гайгы-хасраты дәлди...

Бу өзгеришиң себәбини диңе ат үстүндәки йүзи шарфлы гызың барып деряның ол тарапкы кенарында эден херекетлери билен багланышдырмак мүмкинди. Токай болуп гиден чөп-чаламың арасындан инче шахлы антилопа дазырдап чыкды. Ол хениз бир гезек бөкүп етишмәнкә, зәхреси ярылан хайваның ызындан гыз аты гамча басайды. Ат үстүндәки гыз йүзүндәки пердәни сырды-да, саг элини бир хили эдип ёкарда гаймалатды.

— Ол нәме этдигикә?— дийип, асотеяда дуран гыз пышырдады.— Хә! Ол аркан экени-ле!

Өзүниң ол милли ярагына нәхили кәмиллик билен эелик эдип билйәндигини гөркезмеги ханым узаклашдырмады: ол гыз арканы шейле өкделик билен оклап антилопаның бойнуна сыртмак атып чекди. Хайван сеңселәп йыкылды.

Хаял этмән етип гелен хызматкәр, гатырының үстүнден бөкүп дүшди-де, язылып ятан антилопаның үстүне абанып, пычагы билен онуң дамагыны чалды, ондан соң ләши гатырың үстүне атды-да, ене гатырына атланды ве атлы аялың ызындан сүрүберди. Ханым болса оңа деңич эййәм арканыны йыгнап, ене шарфыны йүзүне перделеди-де, гөйә хич зат болмадык ялы, өз ёлуна гидиберди.

Арканың сыртмаклы ужы ховада галган пурсадында креолканың йүзи ене күршерди, ол үйтгешмәниң өзи гең галмакдан дәлди, ёк, дүйбүнден башга дуйгудан, хас якымсыз пикирден гелип чыкыпды.

Лорнетли эли Луизаның йүзүниң өңүни тутян-да болса, шонда-да онуң йүзүнде гайгы-гынанҗың тә яңкы атлылар гөзден гайып болянча, асла олар акацияларың арасында гөзден йитип гиденлеринден соң хем сакланып галандыгыны аңламак болҗакды.

«Эй, ёг-а, эй, ёг-а, бу шол гызмыка? Мениң яшларымдакы гыз дийипди, бойы менден сәхел песрәк болмалы. Мениң шонча аралыкдан кесгитләп билшимче, айданларының хеммеси җайба-җай гелйәр. Рио-Грандда яшаяр, вагтал-вагтал Леона боюндакы гарындашларыныңка мыхманчылыга гелип гидйәр. Ол гыз ким болмалы? Нәме үчин мен ондан ол гызың адыны сорамандырын? Бе, бу шол гызмыка?»

XXV бап

ГОВШУРЫЛМАДЫК СОВГАТ

Арканлы ханым билен онуң хызматкәри гөзден йитип гиденлеринден соң, ене бирнәче минут Луиза шол пикире батып дурды. Онуң тукат кешби ве йүзүниң салыклыгы гызың пикириниң шадыянлыга өврүлмәнлигинден хабар берйәрди.

Ёк, гайтам терсинеди. Шондан озал хем бир я-да ики гезек онуң хыялында эййәм уссат чапыксувар гызың кешби җанланыпды, онсоң-да бу мексикалы гызың нәме үчин шол тарапа гечип гидйәнлигиниң пикирини бир я-да ики гезек этмәнди. Антилопалы ахвалатдан соң болса онуң чакламасы мүңкүрлиге өврүлди.

Чөп-чаламың арасындан — эдил хәлки ики атлының гирен еринден ене бир атлы гөрнен вагтда Луиза еңиллик тапынан ялы улудан дем алды; онуң асиендә бакан гайдян ёдаҗыга совланыны гөрен вагтында болса, ол өңкүсинден-де шатланды. Креолка лорнетини гөзүне тутуп, онуң Зеб Стумпдугыны танады. Гызың йүзи ачылды ве шадыянлыга өврүлди дийсеңем болҗакды.

— Нәхили багтыярлык! Ол маңа шейле бир герекди велин, хий гояй! — дийип, гыз шадыян сесленди.— Белкем, онуң үсти билен мен оңа бир хабарҗык етирип билерин; белкем-де, ол яңкы ханымың кимдигини айдып билер? Ол яңкы ханыма ёлда габат гелендир. Онуң өзи хич хили мүңкүрлик дөретмән, шол бабатда гүррүңе башламагыма мүмкинчилик берер. Шол болуп гечен хадысадан соң мен хатда онуң янында-да сересап болмалыдырын. Вах, өзүми онуң халаяндыгыны бир билэйсемдим. Онда мен хич задың гайгысыны-да этмездим-ле! Онуң шол бипервайлыгы якя-ла! Өзем маңа, Луиза Пойндекстере первайсыз гараяр-а! Ёк, мундан бейләк бейле болуп довам эдип билмез: палтасы даша деген болуп галмалы болсам-да, мен бу зулумдан азат болмалыдырын!

Бу вагт авчы эййәм асиендәниң алкымына етип гелипди ве ябысының башыны чекипди.

— Гадырдан мистер Стумп! — диен сес — гоҗа авчының эшитмеги халаян сеси оны мүбәрекледи.— Мен сизи гөрениме нәхили шат! Ябыңыздан дүшүң-де, бәрик мениң яныма гелиң. Хер ненең ёкары чыкмалы болса-да, сизиң үчин хич зат дәлдигини хем-де сизиң бу даш басганчакдан горкмаҗагыңызы мен билйән. Бу тайдан шейле бир гөзел гөрнүш гөрүнйәр велин, асла сиз гелениңизе өкүнмерсиңиз!

— Сизи гөрмегиң өзи, мисс Луиза, мениң үчин иң гымматлы музд; шонуң үчин мен диңе бу өйүң депесине-хә дәл, эйсем гәми турбасына-да чыкмага разы... Бир минутлыкча, мен шу гарры байталымы ат ятагына элтейин, деррев гелейин — мунуң өзи гөз ачып-юмасы пурсатда эдилер.

Ол өзүниң гарры ябысындан дүшди-де, оңа шу хили сөзлер билен йүзленди:

— Гайгы этме, гаррыҗам! Башыңы белент тут, белкем-де, Плутон сени мекгеҗөвен билен хеззетләп, әртиклик нахарыңы берер.

— О-хо-хов! Масса Стумпмы!— дийип, ховлуда яп-яңы пейда болан негр пайтунчының сеси яңланды.— О-хо-хо! Сиз гөзел миссаның янына барыбериң. Байтала Плутон гөз-гулак болар.

— Ал какмыш, сен негри хий, гояй! Индики гезек шу желегайлара гелен вагтымда, Плутон, эдил икияшар товугың эти ялы юмшаҗык этли опоссумы саңа совгат гетирип берерин. Ынха мениң саңа вада берҗек задым!

Шоны айдандан соң Зеб хер ики-үч басганчага бир бөкүп, даш басганчакдан ёкары чыкып уграды. Ол асотея деррев чыкды ве ол ерде өйүң гөзел бикеси оңа ене бир гезек шадыянлык билен салам берип мүбәрекледи.

Гыз оны асотеяның аңыркы бурчуна алып баран вагтда, гоҗа авчы онуң бичак толгуняндыгыны аңлады ве өзүниң бу ере диңе бир гөзел гөрнүши сынламага чагырылан дәлдигине дүшүнди.

— Сиз маңа айдың, мистер Стумп...— дийип, гыз онуң келтекчесиниң еңинден тутуп, авчының гоюн гөзлерине серетди. Сиз хеммесини билйән болсаңыз герек? Онуң саглыгы нәхили? Онуң ярасы ховплумы?

— Эгер сиз мистер Колхаун хакында сораян болсаңыз...

— Ёк-ёк, ол хакда мен барысыны билйән-ле! Мен оны сорамок.

— Эйсем-де болса, мисс Луиза, мен өз ерлеримизде болян диңе бир адамы танаян, ол хем ялы, оңа Морис-мустангер диййәрлер. Белки, сиз шоны сораянсыңыз?

— Хава-хава, шоны сораян. Өзүңиз билйәңиз, ол мениң егеним билен уршанам болса, мен оңа пархсыз гарап дуруп билҗек дәл. Сиз билйәрсиңиз ахырын, Морис Җеральд мени халас этди — ики гезек аҗалың пенҗесинден гарбап алып галды диймек болҗак. Нәме, ол жуда ховплы яраланыпмы?

Мунуң өзи шейле бир толгунма билен айдылды велин, асла дегишмәниң өзи ерликсиз болҗакды. Зеб деррев җогап бермек билен болды:

— Әй, ёк-ла, хич хили ховплы зат ёк. Онуң топугының ёкары янындан бир ок гечипдир: ол яра чөп чызандан артык дәл-ле. Икинҗиси чеп голундан дегипдир. Онуң-да хич бир дүйпли шикест болдугы дәл. Йөне ол ганыны көп йитирипдир. Эййәм ол түвелеме дийәймели болупдыр, ене санлыҗа гүнден дүшегинден туруп билҗек. Эгер прерияда атлы гезим этсем, Техасың әхли докторларының беҗеришлеринден шонуң өзи говы беҗерерди дийип, йигидиң өзи айдяр. Менем шейле пикир эдйән. Йөне оны фортуң хирургы беҗерйәр, ине онсоң, ол энтек оңа турмага ругсат беренок.

— Ол хэзир ниреде?

— Мыхманханада. Оларың шол атышан еринде.

— Ол ерде оңа оңлы середийэн дэл болсалар герек? Ол мыхманхана жуда болгусыз дийип эшитдим. Оны нахарлашларының-да дүйбүнден угры ёкмука дийийэн, сыркавы нэхили нахарламак герек болшы ялы нахарлаян дэлдирлер... Бир минутҗык гарашың, мистер Стумп, мен деррев гелерин. Мен оңа ожук-бужук ибермекчи. Мениң үчин сизиң ол юмшы битирҗегиңизи билйэрин. Догры герек? Мен муңа ынанян.

Луиза онуң жогабына-да гарашман, басганчага бакан уграды ве деррев ашак дүшди. Тиз вагтда ол хер хили наз-ныгматлардан ве ичгилерден долы себеди гөтерип гелди.

— Эзиз мистер Стумп, сиз шуны мистер Жеральда элтип берерсиңиз герек? Бу себеде Флоринда болгусызҗа затҗагазлары салыпдыр: бирнемежик йүрек совадыҗы ичги, аз-кем мурепбе, ене аңры-бэри. Нэхош вагтында якымлыҗа иймек ислейэрсиң, мыхманханада болса тагамлы бир зат тапылҗагы гуманадыр. Йөне мунуң кимдендигини оңа айтмаң! Болямы? Мен сизиң айтмаҗагыңыза ынанян, мениң пэк гөвүн пэлваным!

— Сиз гожа Зеб Стумпа бил баглап билерсиңиз, мисс Луиза. Бу ныгматларың кимдендигини екеже адам-да билмез, йөне ынаның, йигидиң кем зады ёк. Оңа хер хили ныгматлары шейле бир көп дашаярлар велин, асла ол сүйҗи дүрли-дүмен иййэнлери сүрүси билен нахарлап билҗек.

— Бе! Оңа эййэм дашаярлармы? Кимкэ?

— Ынха шоны велин Зеб Стумп айдып билҗек дэл, себэби онуң өзем биленок оны. Мен диңе иймитли себеди бир мексикалының гетирйэнини эшитдим, кимдир бириниң хызматкэримиш, кимиң иберйэнини болса билемок. Мен оны өзүмем гөрдүм. Диңе бирнэче минут мундан озал оны сизиң асиендаңызың голайында гөрдүм. Мегерем, атың үстүнде эркекчелэп отуран гызы — мексиканларың аглабасы аты шейле мүнйэр — шол адам алып барян болмага чемели. Мениң пикиримче, ол адам шол гызың хызматкэридир, нэ себэпден дийсең, ол ыздан сүрүп барярды; онуң элинде бир сéбет барды велин, эдил мистер Морисиң яңырак алан себеди ялы, шонуң билен дес-деңди. Диймек, нэхош үчин ол ене дүрли-дүмен гетирендир.

Соңуны сорап отурмагың гереги ёкды. Бу сөзлер аша көп затлары дүшүндирди, хеммеси ынҗыдыҗы айдыңды: Луиза Пойндекстериң бэсдеш гызы барды. Арканлы мексиканка мегерем, мустангериң магшугыдыр, белки-де, гелинлигидир.

Креолканың себеди элинден айырман, гермевиң үстүнде гоймагы, онуң тайып ере, ховлының даш плиталарының үстүне патлап гачмагы төтэнлейин дэлди. Чүйшелер чым-пытрак болды, оларың ичиндэки сувлар болса диварың угры билен толкун болуп акды.

Себеди дүңдерип гойберен элиң херекети төтэнлейин, атанлыкда болан ялы болуп гөрүнсе-де, онуң өзи гаты дүрс хасап-

ланыпды. Луиза гермевиң үсташыры эглип ашак серетди велин, өз йүрегиниң-де пагыш-пара болуп, дашларың үстүнде ятан чүйше *дөвүклери кимин, параланан ялы болландыгыны* дуйды.

— Вах, небсим агырайды! — дийип, гыз өз толгунмасыны билдирмежек болуп айтды. — Хеммеси бидерек болды! Флоринда нәме диеркә? Айбы ёк, мистер Жеральд барада сизиң айдышыңыза гөрә, бейле улы алада эдилйән болса, мениң совгадымың оңа гереги-де ёк болса герек. Оны ятдан чыкармаяндыкларына мен шат — ол маңа бичак көп ягшылык этди ахырын. Йөне велин, мистер Стумп, хич киме еке сөзем айдаймаверин! Мениң оны сорандыгымы-да айтмаң. Ол дуэлде мениң егеним билен уршупдыр ахырын. Мунуң болса герекмежек гүррүңлер дөретмеги мүмкин. Сиз вада берйәңиз герек, эзиз Зеб!

— Касам этмәге-де тайын! Хич киме еке сөзем айтман, мисс Луиза. Гожа Зебе бил баглап билерсиңиз.

— Оны билйән-ле. Йөрүң бу тайдан гиделиң. Гүн мазалы яндырып башлады. Ашак дүшүп гөрелиң, биз ол ерде сизиң халаян мононгахиль вискиңизи тапып билмезмикәк. Йөрүң!

Гөзел креолка яландан шадыянсыран болуп, асотеядан тайып барян йөрейишжиги билен гечди ве «Тәзеорлеан вальсына» хиңленен болуп, басганчакдан ашак дүшүп уграды. Гожа авчы онуң *теклибини канагатланма билен кабул этди* ве Луизаның ызына эерди; ол инди бирейййәмден бәри зенан ышкының толгундырмасына кес-келләм бипервай гарамага өвренишен-де болса ве хәзир онуң пикири эсасан өзүне вада берлен оңат ичгисинде жемленен-де болса, шонда-да ол гөзел гызың ширмайыдан ясалан ялы овадан эгинлерине хөвес билен сын эдйәрди.

Йөне велин ол узак сынламалы болмады: олар ашак дүшен батларына, Луиза онуң билен хошлашды. Мустангериң сырыны Зеб оңа биыгтыяр аян эдениңден соң, гожа авчының гүмүр-ямыры инди гызы гызыкландырмаярды. Гыз оны вискиден кейпини көклемәге галдырды, өзи болса калбындакы гайгы-хасратыны төверекдәкилерден гизлемек үчин өз отагына гитди.

Луиза Пойндекстер өмрүнде биринжи гезек габанжаңлык дердесерини чекйәрди. Бу онуң биринжи гезекки хак ашыклыгыды — гыз Морис Жеральда ашык болупды.

«Мексикалы ханымың оңа үнс бермегини йөнекей дост-ярлык дийип дүшүндирмек болмаса герек. Әхтимал, олары хас ыснышыклы арагатнашыклар багланышдырян болса герек» — башы айландырылан креолка шейле пикирлери башдан гечирйәрди.

Морисиң өзүне айдан сөзлеринден ве хут өз гөзи билен гөрен затларындан чен тутсаң, арканлы ханымың өзи — хут ол хили адамың сөйгүсини газанмалы зенан болмалыды.

Ол гызың кадды-каматы Луизаның гөзүне ат дакып болмажак гелшикли болуп гөрүнди. Онуң йүзүни велин оңатжа сынлап билмәнди. Йүзи-де шол хили гөзелмидикә? Онуң йүзи Морис Жеральд ялы өз хыжувлы жошгунларына шейле өкделик

bilen зелик эдип билйән адамың башыны айлап билерче бар-мыдыка?

Луизаның җаны рахат тапып биленокды. Шол мексикалы гызы ене бир гөрсем ве онуң йүзүне ене бир сын кылсам дийип онуң сабыр кәсеси гайнап җошярды. Зеб Стумп атланып гиден бадына, гыз ак менек байталы эерлемеги буюрды, дерядан атыны урдурып гечди ве бейле тарапкы кенара чыкды.

Ол форт тарапа сүрүп униграмак билен, өзүниң чак эдиши ялы-да, ызына гайдып гелйән шол мексикалы җенаба пете-пет габат гелди — ёк, җенаба дәл, хас догрусы ханыма — өз яшларындакы гыза габат гелди.

Оларың габат гелшен еринде ёлуң үстүне агачлар сая салып дурды, шонуң үчин-де, мексикалы гыз шарфыны аркайынлык билен эгинлерине ташлап, атыны башы ачык сүрүп гелйәрди. Гарганың ганаты ялы пешенели гара сачлары аҗайып бугдайреңк йүзүниң тәҗи болуп дурды.

Гызларың икиси-де сыпайычылык кадаларына эерип, бири--бирине чалаҗа назар айлады. Эмма азаҗык бейлерәк сайланан батларына, икиси-де бәсдешини огрынлык билен сынламак ислегинден сакланып билмеди ве икиси-де ызына ялтаклады.

Гөрнүшине гөрә, оларың пикирлери бири-бирининкиден ончаклы үйтгешик дәлди өйдйән. Диңе Луизаның мексикалы ханым хакында эшиденлиги дәл, эйсем ол гыз хем Луизаның барлыгындан хабарлыды.

Шол душушыкдан соң мексикалы ханымың нәме пикир эдендигини биз гүррүң берип отурҗак дәл. Йөне креолканың пикириниң гезеленҗе чыкмазындан озалкылыгындан-да хас эрбетлешенлигини, Каса-дель-Корво бакан гайдышын ёлунда йүзүниң салыклыгы дүйбүнден умытсызлананлыгыны гөркезйәрди. Луиза өзүниң бәсдеши хасаплаян гызының душундан гечендеі «Нәхили овадан!— дийип ойланды.— Хә, онуң йөне бир дост--ярының бири болардан хас овадан».

Гөзел креолка өз-өзи билен ичинден геплешип баршына, бипервайсырамага чалышярды, ёгса ол мексикалы ханымы җуда бейле өвмесе-де өвмезди.

«Оларың нәхили арагатнашык сакляндыклары барада шүбхеленмек мүмкинми! — дийип, креолка пикирленмегини довам этди. — Ол бу гызы сөййәндир! Ол бу гызы сөййәндир! Мен, акылсыз болсам өзүмиң шу шум тәлей дуйгымдан багт тапмакчы болан болуп йөрүпдирин! Оны ядымдан чыкармагым герек, ол дузагы өз йүрегимден согруп ташламагым герек! Ятдан чыкармалы! Айтмак аңсат, эмма мен оны шейтмәни башарып билеринми? Мен инди онуң билен душушмалы дәлдирин. Хич болманында, шоңа-ха гүйҗүм етер. Шол эрбет зат болуп гечениңден соң, ол инди бизиң өйүмизе-хә гелмез. Бизиң төтәнден душ гелишмегимиз мүмкин, мен ол хили душушмалардан гача дурҗак боларын. Вах, Морис Җеральд, нәме үчин сен мени эҗир чекмәге меҗбур этдиң ахырын?»

XXVI бап

ЕНЕ АСОТЕЯДА

Гызгын йүрекден сөййән адамыңы ятдан чыкармак мүмкин дәлдир. Вагт гечмегиниң өзи, элбетде, сөйгүси кабул эдилмедик йүрек ярасының говы дерманы, айралык болса ондан-да говы көмек эдйәр. Эмма йитирилен дост үчин чекилйән гамгынлык хесерини басып ятырмагы я-да сөйгиниң хөзирини гөрмедик бетбагт йүрек дердини көшешдирмәге вагт хем башармаз, айралык хем башармаз.

Өз калбыңы гаплап алан дуйгының гаршысына гөрешмек Луиза Пойндекстере еңил дүшмейәрди: ол дуйгының өзи тәзеликде дөрән-де болса, әхли гаршылыклары еңип гечип, өрән тиз туташып ловлады. Ол дуйгы шейле бир гүйчленип башлады велин, хатда атасының нәгилелиги я-да ашыгы билен өзүниң җемгыетчиликде эелейән ягдайларының дең дәлдиги ялы пәсгелчиликлер-де инди гызы утандырып-чекиндирип дурмаярды. Гыз инди кәмиллик яшына етипди, шоңа гәрә-де атасының разылыгы онуң үчин хөкман дәлди; икинҗи пәсгелчилик барада айдыланда болса, түйс йүрекден сөййән ол адам җемгыетчилик урп-адатларыны әсгермезлик этмекден чекинмейәрди. Сөйги онуң ялы овнук-ушак затлара үнс бермез. Хер халда болса-да, Луиза Пойндекстериң дүйпли дуйгусында онуң ялы затлар ёкды. Онуң өзи Луизаның өмрүнде биринҗи сызан дуйгусы дәлсе-де дәлдир. Эмма онуң өзи гызың парахат йүрегини алдым-бердиме салып, хейҗана гетирен илкинҗи гезек ёлуган гаты умытлыгыды.

Илки башларда гыз өзүне эрк эдип билйәнлиги билен өз йүрегиниң ынҗысыны ятырарын өйдүпди, өзүниң дога-битди шадыянлык хәсиети көмек эдер өйдүпди. Эмма гүнлер гечип гидип дурярды велин, йүрек ховсаласы көшешме билен дәлди. Гыз өзүниң арзувларыны бүтинлей эелән шол адамы ядындан чыкарып билмеди.

Кәбир пурсатларда Луиза оны йигренйәрди я-да хас догрусы, йигренмек ислейәрди. Шол хили пурсатларда гыз өз гөвнүне оны өлдүрип-де билҗек ялы я-да оны өз гөзүниң алнында өлдүрип дуран болсалар-да, онуң дадына етишмек үчин асла сынанышык-да этмеҗек ялы болуп гөрүнйәрди. Йөне велин, буҗагаз затлар диңе чала гөзе каклышып гечип гидйән хам-хыялларды.

Гыз нәче көп пикирлендигиче, ол йигит өзүниң иң ганым душманы, әхли адамзадың душманы болаянда-да, бир вагтлар өзүниң оны деңеши ялы, ол довзахың худайы Люцифериң өзи болаянда-да, оны сөймекден эл чекип билмеҗекдигини шонча-да хас көп боюн алярды.

Мориси йигренмәге ве екиртмәге Луизаның гүйҗи чатмаярды. Гыз диңе оңа первайсыз гарамага чалышярды. Йөне велин ол-да бидерек сынанышыкды.

Луиза хер гүн, хер сагат асотея чыкярды ве ёла, өзүниң бәсдеш гызыны гөрен ерине бакан середийәрди. Ондан-да бетери: өзүни багтсызлыга сезевар эден адам билен душушмакдан гача дурмагы йүрегине дүвен-де болса, гыз ябысына атланярды-да, диңе бир ниет — оңа душ гелмек ниети билен ябысыны ёлларың, посёлогың көчелериниң утры билен сүрүп гидйәрди.

Өзүниң шол якымсыз ачышындан үч гүн гечәнсоң, гыз асотеяның үстүнде дурка ене мексикалы ханымы янының шол өңки эли себетли хызматкәри билен гөрүпди — олар форта бакан барярды. Оларың ызындан середип дуршуна, нәсаг хакында өңүрти алада эдип билен ол гыза гөзи гидип, Луиза габанҗаңлыкдан яңа сандыраярды.

Луиза ол гыз хакында озалкы билйән затларындан ончаклы көп болмаса-да, гараз, инди хас көп затлары билйәрди. Ол ханым Исидора Коварубио де Лос-Льянос, Рио-Гранданың боюндакы улы асиенданың эесиниң гызы ве өз мүлки Леонаның ашак акымында Каса-дел-Корводан бир милликде ерлешйән асиенда эесиниң егенчисиди.

Мексикалы гыз аркан окламага өкделәп, ислендик ябаны мустанглы көшешдирип, элдеки этмеги башарян, эмма өз хөтжетликлерине хөтде гелмеги башармаян үйтгешик ат-овазалы гызды.

Бу маглуматлар креолканың габанҗаңлык мүңкүрликлерини ёк этмеди — гайтам онуң шол мүңкүрлигини хас-да беркитди.

Хәсиетиң шол хили сыпатларыны Луизаның өзи-де халаярды. Гарашсызлык өзүниң-де говы гөрйән задыды. Луизаның гөвнүне шонуң өзи өзгелере-де ярамалы ялыды. Морис Җеральд хем кем гөрмеҗек ялыды.

Ене бирнәче гүн гечди, эмма танаплы гыз инди гөрүнмейәрди.

«Онуң яралары гутуландыр, инди ол ядавсыз алада эдилмегине мәтәч дәлдир» — креолка асотеяның үстүне чыкып дуран еринде шейле пикир эдйәрди. Ол лорнетини гөзүниң өңүне тутуп, узаклара середийәрди.

Бу сәхер чагында, яңы гүн догаян вагтларының ызысүре, атлы гызың хемишеки гечйән вагтында болупды.

Дүйбүнден бейлеки, гаршылыклайын тарапа төтәнлейин середенде, Луиза өз гөзлерине ынанман, бирден доңуп галды. Ол атлы гелйән Морис Җеральды гөрди — ол форт тарапдан якынлашып гелйәрди.

Ол ат үстүнде бирнеме дартгынлырак отуруп, ювашрак горгуныңа сүрүп гелйән-де болса, онуң шолдутына сөз ёкды. Луиза лорнет билен середип, оны ач-ачан танады ве онуң чеп элиниң сейиклидигини бада-бат гөрди.

Оны гөрүп, гөзел креолка гермеве букулды велин, онуң гурсагындан бирхили баслыган сес дызап чыкды.

Бу тукат сесиң себәби нәмеди? Ералы йигидиң гызы гөрен-

лиги я-да онуң лорнетли середип дуршуны, йүзүниң ынҗылы сүллерип агаранлытыны аңланлыгы үчинмиди?

Ёк. Ол сес небси авамагың я-да хайран галмагың сеси дәлди — ол агыран йүрегиң сесиди.

Нәсаг инди сагалмагың ёлуна гадам урупды. Инди ол мылакатлы сестраның алада этмегине мәтәч дәлди. Онуң янына инди нәсагың өзи барярды.

Асотеяның гермевине букулып, гүлләп отуран юкканың пенасы астында дуран Луиза гечип барян ол атла сын эдйәрди; ол лорнетини гөзүне тутуп, онуң хер бир херекетини, хатда йүз кешбини-де сынлап билйәрди.

Гыз онуң Каса-дель-Корво тарап бир я-да ики гезек серетмәндигини гөрүп, бирнеме еңиллик дуйды, онсоң Морис ёл угрундакы җеңңелҗигиң агачларының саясында атыны саклап, асиенда бакан дыкгат билен середен вагты гыза хас-да якымлы дегди.

Асиенда середен вагтында ол йигит өзи хакында пикир эдендир өйдени үчин Луизаның калбында бирхили ынанч пейда болан ялы болуп гитди.

Эмма мунуң өзи ене эрбет тукатлыга өврүлен шатлыгың диңе йылпылдыҗыгыды, гүн тутулан вагтда ягтылыгың чала өчүксиреши ялы бир затды.

Морис Җеральд атыны дебсиледи-де, ёлсуз-ёдасыз гүр чөпчаламың арасында гөзден йитди.

Ол нирә барярдыка? Элбетде, Исидора Коварубио де Лос-Льянос ханымың янына баряндыр.

Онсоң-да бир сагат гечип-гечмәнкә онуң ене ызына гайдып гечени билен өзүни көшешдирмек мүмкинмиди? Оларың якындакы токайда — диңе еңлесҗе япраклара габат болуп дуран габанҗаң бәсдешиң гөзүниң алнында диен ялы душушмаклары мүмкинди ахырын.

Душундан гечип баршына мустангериң ене асиенда серетмеги-де, ене җеңңелҗигиң аңырсында сакланмагы ве Каса-дель-Корво тарап узак вагтлап серетмеги-де гызы көшешдирмеди.

Ол середишиң өзи гөвнүетмезлик билен гүлен болмакмыды, белкем-де, дабараланмадыр? Элбетде, Морис дабараланып билҗекди. Йөне бейле газап этмегиң нәмә гереги бармыш? Өзүниң додакларында Исидораның өпүшлериниң гызгыны соваманка, онуң бу тайда сакланмагы нәмекә?

XXVII бап

«МЕН СЕНИ СӨЙЙӘН!»

Луиза Пойндекстер ене асотеяда, ене екеликде гам чекип дурды. Гиң даш басганчаклар оны өне өвран-өвран гамгынлык чекмели болҗак ерине алып барярды, Өзүниң индиден бейләк

— хич болманында шу якын гүнлерде-хә шол ере чыкмажагына гыз эййәм өзүне телим өвран касам эдипди. Эмма касам эртеси гүнүң өзүнде, гүн шөхлеси сәхра отунын чыгыны кепедип-кепетмәнкә бозулып «шертим шахыма» диенлери болярды.

Гыз дүйнкүси ялы, деряның бейлеки тарапындакы ёла гөзүни дикип, асотеяның үстүнде дурды. Шол дүйнкүси ялы, эли сейикленип даңылгы атлының гечип баряныны гөрди. Шол дүйнкүси ялы, ол гермевиң аңырсында гизленип ашак япырылды.

Атлы йигит шол дүйнкүси ялы, ене шол угра бакан гечип барярды; ол ене шол дүйнкүси ялы, асиенда бакан гөз айлады ве жеңңелжигиң аңырсында сакланып, узак вагтлап Каса-дель-Корво бакан серетди.

Гөзел креолканың йүреги умыт хем горкы билен гүрсүлдәп урды. Ол инди өз букусындан сайланагадан оңа гөрүнмәге тайынды велин, йөне горкы үстүн чыкды, бир минутдан соң болса атлы эййәм гидипди.

Нирә?

Элбетде, Исидора Коварубио де Лос-Льянос билен душушмага гидендир.

Онуң шейледигине шубхеленмек берин мүмкинми!

Хер ненең болса болсун, гыз оны бахым билер. Йигрими минут хем гечип-гечмәнкә, ене эдил шол ёлуң угрунда башга бир атлы, гаплаң реңк ак менек ябыны мүнүп барян гыз гөрүнди.

Креолканың габанжаң йүреги индиден бейләк шубхеленме гүзабыны чекип-чыдап билжек дәлди. Гызың өз мүңкүрликлеринден яңа чекен эжрини оңа хич хили хакыкатың өзи-де чекдирип билмезди.

Шоңа гөрә-де, өзүниң өчүп барян умыды үчин терс гелмеги мүмкин болан хакыкаты билмеги йүрегине дүвди.

Гыз мустангериң йигрими минут мундан озал сүмлүп йитирим болан чөп-чаламлыгына бакан уграды. Луиза ат тойнагының бирденкә төтәнден даша бүдремезлиги үчин акацияларың ыраң атып дуран көлегесиниң астындакы юмшак отларың үсти билен ёлуң гырасындан сүрүп барярды. Акацияларың тозгалы чыбыклары ашак салланышып дурушларына, онуң шляпасының жыгаларына илишйәрди. Гыз өзүни гөрерлер өйдүп, этияч эдйән ялы, эериң үстүнде япырылыбрак отырды ве шол вагтың өзүнде-де, үнс билен өңе середйәрди.

Ол бүтин төвереги гөркезип дуран байрың үстүне чыкды. Онуң гөзүниң өңүнде дашы белент агачлар билен гуршалан өй отырды. Ол бай асиендады. Бу ерде Исидораның дайысы дон Сильвио Мартинесиң яшаяндыгыны Луиза билйәрди. Дүзлүкде башга өйлерем гөрүнмейәрди, эмма креолканың назары диңе шол өе, диңе шоңа барян ёла гөнүкдирилгиди.

Гыз эсли салым середип дурды, йөне велин не-хә асиендада, не-де онуң голайында, хич ерде гөрнен адам болмады. Ол мүлке алып барян ёлда-да, гөни гечилип гидилйән ёлда-да гөрүнйән

адам ёкды. Отлукда сонарлап йөрен бирнәче ябы барды, эмма оларың хеммеси эерсизди.

«Хапым онуң өңүнден чыкмага гидип билерди... Я-да Морис оларың өйүне гирәйдимикә?

Олар хәзир ниредекә? Токайдамыка я-да өйде? Эгер олар токайда болсалар, онда бу бабатда дон Сильвиоңың билйән зады бармыка? Эгер-де Морис оларыңка мыхманчылыга баран болса, онда бу хили ятдая Исидораның дайысы нәхили гараярка, асла онуң өзи берин өйүндемикә?»

Луизаның бу ой-пикирлериниң арасы атың кишңемеги ве атналының ёлдакы дашлара деген зарңылдысы билен кесилди.

Луиза ашак серетди. Мустангер чарканда клы яңгытдан ёкарык, гөни гызың янына бакан чыкып гелйәрди. Эгер гыз бар үнсүни берип, узага середип дурмадык болса, онда оны озал хем гөрүп билжекди.

Онуң хенизем шол еке өзүди; шоңа гөрә-де, ол яңырак ким-де болса бири билен, хас бетерем магшугы билен хошлашып гайдандыр өйдүп чакламага хич хили эсас ёкды.

Гизленере май галманды. Ак менек мустанг көне достуның саламына эййәм валейким жогабыны берипди. Гыз мустангериң гелерине гарашып, дуран еринде сакланмага мәжбур болупды.

— Салавмалейким, мисс Пойндекстер — дийип, йигит голайлап гелмәшине айтды. Прерияда зенанларың илки салам бермеги гелшиксиз хасапланярды. — Сиз еке өзүңизми?

— Еке өзүм, сэр. Нәме үчин сиз гең гөрйәңиз?

— Бу хили гезеленчлер үчин чөп-чаламлыгың өзи ончаклы ярамлы ер дәл. Йөне велин, сиз екеликде гезеленч этмеги халаяндыгыңызы бир гезек маңа айдыпдыңыз.

— Сизем шоны кем гөрйән дәл болсаңыз герек, мистер Жеральд... Йөне сиз екелик эжрини чекйән дәлсиңиз-ле... Шейле дәлми?

— Мен екелиги говы гөрйәним үчинем еке өзүм гезеленч эдйәрин. Гынансам-да, мен мыхманханада яшамалы болярын. Ол ериң шакырдысы-шовхуны саг адамы хассалатжак — мен болсам оны жуда-да эрбет гөрйәрин. Шонуң үчинем шу чолажа ерлерде атлы гезеленч этмегиң өзи маңа айратын леззет берйәр. Акацияларың сергин шемаллыжа саясы, япракларының елпавач ялы ыгшылдашып дурмагы хатда өлүп баряны-да жана гетиржек. Сиз ничик гөрйәңиз?

— Ончасыны өзүңиз говы билмели — дийип, Луиза чекинжең жогап берди. — Сиз бу ерлере жуда йыгы-йыгыдан гелйәңиз ахырын...

— Йыгы! Мениң эере атланмага тәзеден ярaлым бәри шу ерден диңе икинжи гезек гечишим ахыры.., Йөне велин, багышлаң, мисс Пойндекстер... сиз мениң бу ерден геченими ниреден билйәңиз?

— Вий, мен оны гөрмән дуруп билжек дәлдим ахырын! — дийип, Луиза бир гызарып, бир агарып жогап берди. — Мен

гүнүмиң көпүсини асотеяның үстүнде гечирмәге халыс өвренишішәйипдирин. Ол ери жуда якымлы — гөзел гөрнүш, айратын-да сәхер чагларында, сергинже шемал өсйән вагтда, багың чар тарапындан гушларың сайраян овазы гелип дур... Бизиң үчегимизден бу ёл узак аңырсы билен гөрүнйәр. Сиз гечип гиден вагтыңызда, тә акацияларың саясында гөзден йитйәнчәңиз, менем сизи гөрүп дурдум.

— Диймек, сиз мени гөрүпсиңиз-дә? — дийип, Морис утанжырап сорады. Йөне велин, онуң утанмасы гызың соңкы сөзлери үчин дәлди, асла ол оңа дүшүнип-де билмәнди: ол жеңңелжигиң аңырсында сакланып, өзүниң асиенда бакан середип дураныны ятлады.

— Әй, элбетде. Ёл бизиң өйүмизиң гапдалындан алты йүз ярд аралыкда гечйәр ахырын. Шу ерден атлы гечип гиден ханымы-да гөрүп билдим, онуң аты сизиңки ялы гөзе долы болмаса-да, гөрдүм. Мен онуң бичәре кичижик антилопаның бойнуна нәхили уссатлык билен аркан окланыны-да гөрдүм, онсоң онуң таланты хакында сизиң шейле сөйги билен маңа гүррүң берен шол гөзел гызыңыздыгыны деррев аңладым.

— Исидорамы?

— Исидора!

— Хә, хава-ла! Ол гыз бу ерде бирнәче вагтлык мыхманчылыкда болупдыр.

— Онсоң-да мистер Жеральда өрән говы үнсем берйәрди герек?

— Хава, сиз мамла, ол догрудан-да өрән мерхеметлиди, йөне мениң оңа хениз таңрыялкасын айтмага-да мүмкинчилигим болмады. Ол маңа достлук гөзи билен гараян-да болса, ол бизи, дашары юртлулары йигренйәр, шонуң үчинем, мистер Обердофериң мыхманханасының босагасындан этлемәге хич хачан разылык бермесе герек.

— Догруданаммы? Ол гыз сизиң билен акацияларың саясында гөрүшмеги халаян болса герек?

— Мен оны дүйбүнден гөремок — хич болманында, бирнәче айдан бәри-хә гөремок — онсоң-да, ене бирентек вагтлап хем гөрүп билжек дәл: ол Рио-Гранда өйлерине гайдыпдыр.

— Шу айдяныңыз догрумы, мистер Жеральд? Сиз оны шондан бәри гөреңзокмы?.. Ол өз дайысыныңкыдан гайдыпмы?

— Хава, ол гайдыпдыр! — дийип, Морис геңиргенме билен жогап берди. — Элбетде, мен онуң өзүни гөремок, эмма онуң шу ерде мыхманчылыкда боланлыгыны диңе мен ятан вагтымда онуң маңа дүрли-дүмен ыгматлары иберендиги себәпли билйәрин. Догрусыны айтсаң, шол затлар ерине-де дүшди. Обердофериң мыхманханасындакы ашханасының айратын өвгә мынасыплыгы ёк, онсоң-да онуң өзүниңем маңа гарайшының угры ёк. Исидора ханымың бир вагт мениң өзүне эден кичижик хызматымы дийсең сахылык билен гайтарып ерине саландыгыны айтмак герек.

— Хызматымы? Нэхили хызматдыгыны сорамак мүмкинми, мистер Жеральд?

— Элбетде. Онуң өзи төтэнден болаян затды. Бир гезек мен Исидора ханымы Ябаны Пишиклериң — индейлериң хем-де оларың тиредешлериниң, семинолларың элинден гаңрып алмак багтына эе болдум. Ол гыз Рио-Грандеден Леонаның кенарларына өз дайысы Сильвио Мартинесиң өйүне мыхманчылыга барярка, олар онуң үстүне чозупдырлар — онуң өйи хол ерде гөрнүп отыр. Харамзадалар серхош экенлер, ине онсоң оңа өлүм ховпы болаймаса-да, гараз, хер халда, эрбет ховп абанярды. Шонда эгер мен вагтында етишэймедик болсам, ол бичэре үчин олардан гачып гутулмак өрэн кын дүшерди.

— Сиз шоны кичижик бир хызмат дийип атландыряңызмы? Сиз өрэн сыпайы, мистер Жеральд. Эгер мен шол хили ягдая дүшен болайсам, онсоң кимдир бирем гелип мени халас эден болайса, онда...

— Сиз онуң шол ягшылыгыны нэдип ерине дүшүрердиңиз? — дийип, мустангер толгунма билен сорады.

— Мен оны сөердим — дийип, Луиза чаласын жогап гайтарды.

— Эгер шейле болжагыны билсем — дийип, Морис Луиза бакан эглип пышырдады. — Сизиң Ябан Пишигиң хем-де онуң серхош ёлдашларының элине дүшениңизи гөрмек үчин ярпы жанымы берердим, жанымың галан ярпысыны болса сизи олардан халас этмек үчин багышлардым!

— Шу айдяныңыз догрумы, Морис Жеральд? Оюн этмэң йөне, мен чага дэл ахырын. Мен догрусыны билмекчи! Догрусыны айдың, Сизиң чыныңызмы?

— Хава, чыным! Сизе касам эдйэн!

Луиза Пойндекстер үзеңңэ галагадан, элини мустангериң эгниниң үстүне атды. Онуң өпүшине жогап эдип, гыз йүрек гызгыны билен пышырдап:

— Мен сени сөййэн! — дийди.

XXVIII бап

ЭЛДЕН ГИДЕН ГҮЙМЕНЖЕ

Англосаксон гөчегчилери Техасда пейда болан вагтындан бэри — хатда йүз йыл шондан озал, конквистадорларың несиллери арапындан Техасың колонизациялашдырылан вагтындан бэри дийсеңем болар — онуң илаты үчин иң мөхүм меселэниң бири индейлер билен арагатнашык меселесиди.

Юрдуң канунлы эелери болан индейлер гөчүп геленлере гаршы уруш ягдайында болярмыдылар я-да олар билен ярашык баглашмак башардярмыды — тапавуды ёк, олар гүррүңиң хемишелик темасы болуп дурярды.

Биринжи халатда иң улы ховпуң гүррүңини эдйэрдилер. икинжи халатда — гараягызларың өз томагавкларыны[1] нэче вагтлыкча ере гөмүп гояндыклары барадакы меселе ара алнып маслахатлашылярды.

Бу теманы хеммелер хер бир ерде — эртирлик нахарының башында, өйлэн нахар башында я-да агшам шамының башында ара алып маслахатлашярдылар. Плантаторың асиендасында болсун я-да авчының чатмасында болсун, «айы», «ябаны пишик», «екегапан» сөзлери «индейлер» диен сөзден хас аз гайталанярды ве хас горкусыз айдылярды. Техасда «индейлер гелйэр» дийип чагалары горкузярдылар, йөне велин ата-энелер хем олардан аз горканокдылар.

Хатда Каса-дель-Корвоның асиендасыны беркидилен гала өврен белент даш диварлары-да бүтин серхет золагының илатыны ховсалаландыран шол горкулардан өз яшайжыларыны дындарып билмэнди.

Пойндекстериң машгаласының индейлер хакында шу вагта ченли кэн бир билйэн зады ёкды, билйэнжелери-де йөне эшитмишденди; йөне велин, бу машгала индейлериң талаңлы чозушлары барада гүн гечдигиче көп затлары эшидйэрди.

Бу ховпуң йөнекей бир тослама дэлдигине олар эййэм ынанып башлапды; эгер оларың бирден-бири хенизем шүбхеленйэн болса, онда шол прериядакы мейлисден ики хепде чемеси гечеңинден соң, фортуң коменданты майордан гелен хат иң соңкы шүбхеленмелерини-де ёга чыкармалыды.

Хаты атлы чапар — атыжы солдат эртир ир билен гетиринди. Хат эртирлик нахары үчин тайярланан столуң төверегине бүтин машгала: гызы Луиза, оглы Генри, Кассий Колхаун дагы йыгнанансоң, плантаторың өзи-де гелип отуран вагтда онуң элине говшурылды.

Пойндекстер хата чаласын гөз гездирди-де:

— Хайран галаймалы тэзеликлер! — дийип сесленди. — Эгер бу чын болайса-ха, өрэн якымсыз тэзеликлер. Йөне велин, раст майор шейле ынанян болса, онда шүбхеленмелере ер галмаяр.

Якымсыз тэзеликлер дийййэңми, кака! — дийип, гызы дым-гызыл болды, өзи болса: «Майорың нэме язмагы мүмкинкэ? Мен онуң билен дүйн чөп-чаламлыгың арасында душушыпдым. Ол мени... шонуң билен биле гөрендир. Бе, шол хакда яздымыка? Тоба худайым, эгер атам билэйсе!..» дийип ойланды. Пойндекстер:

— «Команчилер уруш ёдасында» — ынха майорың язян зады — дийди.

— Барысы шолмы? — дийип, Луиза, хамала диерсиң, бу хабарда хич хили ховсалалы зат ёк ялы, бирден биыгтыяр сес-

[1] Томагавк — Индей ярагы: кичижик палта. Палталарың ере гөмүлмеги ярашык баглашылдыгы болярды.

ленди. — Сен бизи горкуздың. Мен башга бир хас горкунч зат болайдымыка өйдүпдирин.

— Хас горкунч зат? Сениң янраян оамсыклыгың нәме, гызым! Техасда шол команчилер уруш ёдасында диен затдан бетер ховплы зат ёк ахыры.

Белкем-де, Луиза гачып гутулмасы шондан еңил болмадык башга хили ховплар хакында ойланмак билен, бу хабар барада ылалашан дәлдир. Онуң шол ябаны алашалар сүрүсини я-да янан прерияда сүйрелен йүпүң ызыны ятлан болмагы мүмкинди. Гыз хич хили жогап гайтармады.

Гүррүңи Колхаун довам этдирди.

— Индейлериң урша башламагы йүреклерине дүвенлигине майорың гөзи етикмикә? Ол нәме язяр, дайы?

— Бу мыш-мышлар эййәм бирнәче гүнден бәри яйрады, йөне мен олара айратын бир үнс берип дурмадым дийип язяр. Инди велин, хеммеси догры болуп чыкыпдыр. Өтен агшам фортда семинолларың сердары — Ябаны Пишик — өз тиредешлери билен билеликде пейда болупдыр. Бүтин Техас боюнча команчилериң өз обаларында реңкленен агачлары дикип гояндыкларыны хем-де бүтин бир айлап уруш тансыны эдйәндиклерини, эййәм бирнәче отрядың йөрише гадам урандыгыны, онсоң оларың ислендик минутда Леонаның боюнда пейда болмакларының мүмкиндигини шолар хабар берипдир!

Луиза мустангериң дүйнки айдан ахвалатыны ятлап:

— Ябаны Пишигиң өзи олардан говумышмы? — дийип сорады. —Хий-де шол дөнүге ынаныпбормы? Хакыкатына гаранында, онуң өзи-де акларың хем өз тиредешлериниң душманы ахырын.

— Сен мамла, гызым. Майор хатының соңунда оны хут шонуң ялы эдибем хәсиетлендирйәр. Майор шол икиюзли харамзададан хүштәр болмагы маслахат берйәр, элбетде, ол нежис өзүне пейдалыдыр өйдеи бадына команчилериң тарапына гечер... Ай, зыяны ёк-ла, өзүмизиң бу ерде хич хили реңкли команчилери-де, семинолларыда асла гөрмежекдигимизе ынам эдйән — дийип, плантатор хаты бир гапдала гоюп, өзүниң кофесине ве вафлисине доланмак билен довам этди. — Команчилер уруш ёдасына чыкмак билен, Каса-дель-Корвоның диш-диш диварлы горагыны гөрүп ыза чекилерлер хем бизиң асиендамыза дегип билмезлер дийип пикир этмек герек...

Шол вагт хем оларың эртирлик эдинип отуран нахар отагының босагасында пайтунчы негр пейда болды велин, гүррүңи башга яна совдулар.

— Ери, Плутон, саңа нәме герек? — дийип, Пойндекстер ондан сорады.

— Хо-хо! Масса Вудли, бу йигиде асла хич зат герек дәл. Мен йөне бойнумы узадайдым; йөне мисс Луиза айтмак герек: гой ол эртирлигини басымрак эдинип болсун — ак менек эерленги дур, агзына демир гейдирилмегине гарашяр. Ак менек

озунизин мама

ныз, сэр?

дабодер ваг.

дурсак,

байтал дашын үстүнде дурмак ислемейәр, сәхраның юмшак отуның үстүнде гезмәге дызыняр.

— Сен ат үстүнде гезмәге гитмекчими, Луиза? — дийип, плантатор ач-ачан гевүнсизлик билен сорады.

— Хава, кака. Мен айланып гайтмакчыдым.

— Болмаз!

— Шей дийсене!

— Мениңкә дүшүн: мен сениң еке гезмегиңи ислемейәрин. Ол гелшиксиз боляр.

— Нәме үчин сен бейле пикир эдйәң, кака? Мен элмыдама-да еке чыкярдым ахырын.

— Хә, гынансак-да, аша кән чыкярдың.

Гыз атасының нәмәни гөз өңүнде тутяндыгына гөзи етик болмаса-да, онуң соңкы айданы гызы чаларак гызармага межбур этди.

Эмма Луиза аңырсына гөз етирҗек болуп дурмады. Гайтам ол бу гүррүңи ятырмагы кем гөрмеди, мунуң өзи гызың җогабындан хем гөрнүп дурды.

— Эгер сен гаршы болсаң, кака, онда мен прерия атлы гезеленҗе чыкмагымы бес эдәерин. Йөне велин, сиз эркеклер иш билен гидйән вагтыңызда сен инди, мени гапыллыкда сакламакчымы? Мен Техасда гөр, нененңи дурмушда болмалы!

— Сен мениңкә терс дүшүндиң, Луиза. Мен сениң гезеленҗе атлы чыкмагыңа дүйбүнден гаршы дәл, йөне гой, сениң яныңда кимем болса бири болсун. Генри я-да Кассий билен гидибер. Мен диңе сениң еке гезмегиңи гадаган эдйән.

— Себәплери? Нәхили себәплер бар?

Бу совал Луизаның агзындан биыгтыяр чыкды. Гыз өзүниң сакланып билмәндигине өкүнди. Ол инди җогаба гарашярды.

Җогап оны бирнеме көшешдирди. Плантатор:

— Саңа ене нәхили себәплер герекмиш? — дийди. — Ынха озалы билен-ә майорың шү хаты. Техасың Луизиана дәлдигини унутма. Ол ерде гыз өзүниң масгараланмагындан я-да таланмагындан горкман, нирәни халаса, гөзел гәвни, аркайың гидип билйәр. Бу ерде, Техасда болса хер әдимиң ховплы. Индейлер дийди, ене дийди.

— Индейлерден горкара зат ёк -- мениң бәш милден артык өйден узаклашян вагтым ёк.

— Бәш милден! — дийип, озалкы капитан шеребели сесленди. — Ол хем эдил элли миллиге чыкып гидениң билен десдеңдир, Луиза. Сен эдил йүз миллиге гиден вагтыңдакы ялы, өйүң дервезесинден йүз әдим сайлананыңда-да индейлере хөвес билен дүш гелип билерсиң. Олар уруш ёдасында болан вагтларында олара халан еринде хем халан минутында дүш гелмек мүмкиндир. Мениң пикиримче, Вудли дайым мамла: сениң еке чыкмаклыгың акыллылыгың ныишаны дәл.

— Бе, сен шейле пикир эдйән дийсене? — дийип, креолка өз егенине йигренч билен середип, гахарлы айтды. — Эгер мен

хакыкатдан-да команчилере габат геләйсем, өзүңизиң маңа шо-ме билен көмек эдип билҗегиңизи-хә айтмарсыңыз, сэр? Йөне мен бейле затларың болҗагына ынанып дурамок. Алабедер вагшыларың харбы отрядының арасында ики адам болуп дурсак, биз бичак говы-ха гөрнердик! Ха-ха! Ховп астында мен дәл-де, эйсем сен галарсың. Мен гачып гутуларын, сен велин оларың арасында галарсың. Хакыкы ховпуң өйден бәш миль бейләк чыкан еринде пете-пет болайшыны! Техасда мениң эзиз Лунамың ызындан ковуп етип билҗек атлыны — вагшылары-да үстүне гошуп — гөзләп бир тапсаңдың! Тапмак саңа башардаймаса герек, Каш!

— Бес эт, гызым! — дийип, Пойндекстер дөзүмли айтды. — Мен бейле бидерек яңрамалары эшитмек ислемейәрин... Кассий, сен оңа гулак габардып дурма. Бу ерде индейлерден башга-да хер җүре ыкманда аз дәл. Гайтам, шолардан чекинмек герек. Ядыңда сакла: хемишекилериң ялы узага гитмеги мен саңа гадаган эдйәрин!

— Гой, сениң диениң болсун, кака — дийип, Луиза боюн эгиҗилик билен җогап берип, столуң башындан турды. — Элбетде, мен саңа гулак асарын, йөне билип гой, эгер мен өйде отурмалы болсам, сыркавларын... Бар, Плутон — дийип, ол хенизем гапының агзында йылгырып дуран негре йүзленди. — Луна корала экит, мейдана гойбер — нәтсең шейт. Гой, ол өзүниң мәхрибан прериясына гачып гитсин, эгер шоны гөвни ислейән болса. Инди онуң маңа гереги ёк.

Шу сөзлер билен-де гыз улумсы гөрнүшде отагдан чыкды ве хенизем столуң башында отуран эркек кишилериң өз сөзлери барада ойланышмагы үчин олара мүмкинчилик берди.

Йөне велин, бу энтек онуң иң соңкы сөзлери дәлди. Гыз коридорың угры билен өз отагына бакан алңасак гидип барярка, онуң дилинден бийтыяр пышырды билен бирнәче сораг ягдырылды велин, асла олара белли бир җогап бермек хем болҗак дәлди:

— Атам нәме билип билҗекди? Белкем, ол затларың өзи диңе мүңкүрликдир? Дүйнкини оңа ким айдып билҗекди? Ол бизиң душушыгымыздан хабарлымыка берин?

XXIX бап

ЭЛЬ-КОЙОТ ӨЗ ӨЙҮНДЕ

Эдил Луиза ялы, Колхаун хем столуң башындан бирден турды. Йөне ол Луиза ялы, өз отагына гирмеди-де, дашарык чыкды.

Ярасы оңа энтеклерем азар берйәрди, болса-да ол бираз гурбатланыпды. Багда гезим этмәге, атятага, өйүң голайындакы корала[1] бармага яраярды...

[1] Корал — Мустанг сакланян агыл.

Бу гезек ол узага гитди. Эшиден тәзелиги тәсир этдими я-да алан хабары бимаза этдими, гараз, ол бирден долы гүйжүне гирен ялы болды-да, пишегине даяныл, Инж фортуна тарап гитди.

Асиенда билен фортуң орта ёлундакы дүз мейданың ичинден агсап гечип, хелевлешип отуран башга узын агачларың саясында өсен акацияның янына барды. Гөк өвсүп отуран багың ичинде агач чыбыкларындан гурналып, дашы лай билен сувалан бир күлбе — хакале барды. Бейле күлбелер гүнорта-гүнбатар Техасда гаты кәнди.

Бу күлбе «Эль-Койот» лакамыны йөне ере алмадык ярым вагшы, ганым Мигуэль Диаса түйс мынасыпды.

Мигуэль Диас атлы бу мөжеги хемише шу сүренинде — хакалесинде тапыбам болмаярды, онуң бу күлбесине сүренден башга сөз гелшенокды хем. Бу ере ол гаты сейрек гелйәрди. Иши жуда шовуна дүшенде гөдек айшы-ашратлара гүйменмек үчин посёлогың голайындакы шу күлбесинде аз вагт яшаярды.

Колхауның багты чүвди: ол өй эесиниң бар вагтына габат гелди. Өй эеси хемише болшы ялы, бираз кейплирәкди. Догры, мексикалы лүл пьян дәлди, ол укудан мазалы ганып, бирнеме өзүне гелип етишипди.

— Хә, бу сизми, сеньор!— дийип, Койот ишикде мыхман гөренсоң гыгырды.— Сизем гөрмек бар-ов? Стулуң үстүне гечиң. Ынха дур. Стул! Ха-ха-ха!

Эль-Койот өзүниң стул дийййән задына середип, хахахайлап гүлди. Онуң стул дийййәни мустангың йөне бир келле сүңкүди, ол шоны отурмак үчин уланярды. Юкка агажының горбылындан тагашыксыз ясалан стол, ене бир өңки ялы келле сүңки, дүшек дерегине бир үйшмек гамыш, ине, Мигуэль Диасың күлбесиниң бар гошы шуларды.

Узак гезеленч зерарлы ядан Колхаун хожайының теклибине мәхетдел өзүни келле сүңкүниң үстүне гойберди. Ол ара вагт салман, деррев хем сөзе башлады.

— Сеньор Диас, мен шу ере...

— Сеньор американо!— дийип, ярым серхош мустангер онуң сөзүни бөлди.— Карамба![1] Сизиң нәме үчин гелениңизи билйән, билйән. Геп овнудып отурмак нәмә герек! Мен шол ирландиялы шейтаны ёлдан айырмалыдырын!

— Хава!

— Хава болса, мен оны вагты гелип, чемиме дүшенде, бәш йүз доллара шейдип бермәге сөз бердим ахыры. Мигуэль Диас мыдама сөзүнде тапыляндыр. Йөне энтек вагты геленок, ол мениң чемиме-де дүшенок. Ал какмыш! Адам өлдүрмегем оңармак герек. Адам өлдүрсең, хатда шу прерияда-да аяк ызыңы танайярлар. Эгер мениңем аяк ызымы танайсалар, онда ишимиң гайтдыгы! Сеньор капитан, сиз мениң мексикалыдыгымы унудяр-

---

[1] *Карамба — (испан дилинде) — Ал какмыш.*

сыңыз. Менем сиз ялы американы болан болсам, онда дон Морисионы бир эййәм аңсатлык билен какардым. Терслешдик диен еке агыз сөз биленем сувдан гуры чыкардым. Нәлет сиңен! Мексикалылар үчин канун башга ахыры! Мексикалыларың бири бир адамың йүрегинден ханҗар сүссүрсе, оңа ганхор диййәрлер. Сиз американылар болсаңыз, өзүңизиң он ики отурдашлы самсык судуңыз билен «Асмалы!» дийип хөкүм чыкарарсыңыз. Карамба! Ёк, маңа бейле задың гереги ёк. Шол ирландиялыны менем эдил сизиң йигренишиңиз ялы йигренйәрин, йөне бойнумдан сыртмак атдырасым геленок. Мен вагт гелерине хем чеме дүшерине гарашмалы. Гөр-ле муны, хем-ә вагты гелмели, хем-де чемиңе дүшмели!

Колхаун мексикалының үстүне эглип:

— Шу вагт икисем габатлашды!— дийди.— Сиз индейлер билен гарпышык башланан бадына, оны элуҗундан оңарарын дийипдиңиз.

— Хава, шейле дийипдим, шол башланайса, онда...

— Диймек, бу тәзеликден сизиң хабарыңыз ёг-ов?

— Хайсы тәзеликден?

— Команчилер сөвеш ёдасында ахыры!

Эль-Койот эдил авуны гөрен мөҗек ялы, гамыш дүшегинден хасанаклап дүшди.

— Пәхей, ал какмыш! Эй, кераматлы Меръем! Сеньор, догруданам, чыныңызмы?

— Онда-да нәхили чыным? Бу хабар яп-яңыҗа фортдакылара говшупдыр. Менде хут комендантың өзүнден гелен маглумат бар.

— Онда...— дийип, мексикалы ойланып дуршуна җогап берди.— Онда дон Морисионы өлдүрип болар. Команчилер оны өлдүрип билер. Ха-ха-ха!

— Сиз шейдип болҗагына ынаняңызмы?

— Эгер онуң скальпы үчин бәш йүз дәл-де, мүң доллар төлеселер, мен оңа хас бетер ынанардым.

— Ол шонча төләниңе дегйәр.

— Нәче төләниңе?

— Мүң доллар.

— Сөз берйәңизми?

— Хава.

— Онда, сеньор капитан, команчилер онуң скальпыны союп билер. Сиз Каса-дель-Корво барып, аркайын ятып билерсиңиз. Чемиме дүшдүги, сизиң душманыңызың келлесинде еке гылың галмаҗагына берк ынанайың. Мениң диййәнлериме дүшүндиңизми?

— Хава.

— Инди болса мүң долларыңызы тайярлаң.

— Ол сизе гарашяр.

— Карамба! Мен оны элинҗе аларын! Хош вагтыңыз!

Гелен мыхман гиден бадына бандит:

— Эй, кераматлы Меръем эне!— дийип сесленди.— Багтым гелди. Мугтуна өлдүрҗек болуп йөрен адамым үчин мүң доллар аларын! Команчилер сөвеш ёдасында дийсене! Карамба! Бе, шу бери догрумыка? Эгер догры болса, онда бу хилегәрлигиң өз лыбасыны геймели. Индейлер билен ылалашык газанылалы бәри, ол лыбас тегелек үч йыл этне атылман, чашып ятырды. Яшасын сөвеш ёдасына душен индейлер! Гой, мениң лыбасымың иши оң болсун!

XXX *бап*

ХОВА ПОЧТАСЫ

Луиза Пойндекстер спортуң эркек адамлар үчин дийип хасапланян гөрнүшлери билен мешгулланып-да оңман, пейкам атмакдан хем чекинип дурмаярды. Ол оңа кемсиз түргенлешипди.

Ол пейкам атмагы индейлериң юма тайпасындан өвренипди, бир вагтлар өрән гүйчли болан ол тайпаның галындыларына Миссисипиниң дельтасында, Атчафалай айлагында, Пойнт Купениң этеклеринде хәзире ченли хем душ гелмек боляр.

Ол өз яйыны Луизианадан гетирипди, йөне ол көп вагтлап уланылманды, хатда габындан хем чыкарылманды. Техаса гөчүп гелели бәри онуң пейкам атмага чыкан сапары ёкды. Апельсин агаҗындан ясалан овадан пейкам, бир уҗы перли оклар унудылып, көне-күшүл ташланылян күмеде чашып ятырды.

Луизаның ахыр соңы оны ятламалы болан вагты хем гелип етди. Бу вака бир гезек эртирлик нахарының башында какасы оңа гезеленҗе еке чыкмагы гадаган эденден соң болупды.

Ол сесини-үйнүни чыкарман, буйруга боюн эгди, гезеленҗе еке чыкмаг-а бейледе дурсун, үстесине умуман ат мүнмекден хем боюн гачырды.

Ак менек мустанг атятакда иркилер дурарды я-да өзүниң әле дүшендигини ятладян еке-тәк задың — эериң нәме үчин аркасында ёкдугына хайран галып, газыгың дашында айланар йөрерди.

Йөне Луиза эй гөрйән мустангыны унуданокды. Ол мүнмесе-де, Луналы хер гүн барып гөрйәрди, атбакарлара оны говы иймлемеги табшырярды. Ябыны Каса-дель-Корводакы урулардан алнан иң говы дәнелер, саваннаның иң өзли, ширели отлары билен иймлейәрдилер, Леонаның совук сувундан гандырярдылар.

Плутон яба ыхлас билен середйәрди. Ол оны шейле бир арасса саклаярды, ябының түйи Плутоның өз гара хамындан кем йылдыранокды.

Инди Луиза өз бош вагтының хеммесини пейкамдан ок атып гечирйәрди.

Ол чөп-чаламлык билен сеплешип гидйән баглыкда түргенлешйәрди. Онуң үч тарапыны яй берип акян деря, дөрдүнжи тарапыны хем асиенданың ызкы дивары габаярды.

Баг гаты көнеди, оны диңе бир әпет агачларындан дәл, эйсем багы безәп дуран статуяларың дөвлүп-енжилип утраныньдан хем аңса болярды. Олары испаниялы уссалар кесижи яраглары билен ёнуп ясапдылар, ол статуялар узак гечмишдәки гахрыманларың ядыгәрлигиди. Бу ерде бейик Кондәниң, Кампеадорың[1], Американы ачан мешхур деңиз сыяхатчысының, белли конквистадорларың икисиниң — Кортесиң[2] хем Писарроның[3], өзүниң оваданлыгы хем эй гөрйән эрине вепалылыгы билен шөхрат газанан индей гелни Малинчәниң[4] кешбини гөрмек болярды.

Луиза арам-арам Малинчәниң статуясының өңүнде пейда болярды, ол онуң овадаң йүзүне серетсе-де, умуман, бу дашдан ясалан әсерлериң арасында пейкам атанокды. Бу индей гызының испан серкердесини сөени үчин Луиза оңа игенибем дуранокды. Йүрегиниң жүммүшинде ол Малинчә игенмәге хакының ёкдугыны хем дуйярды, чүнки онуң өзүниң-де дүнйәдәки бар зады унудып, гөвүн берен йигиди Кортес ялы о диен мешхур дәлди, йөне Луизаның пикириче, оңа шончарак шөхрат ярашманам дуранокды.

Хава, Луиза Пойндекстер бу статуяларың арасында түргенлешенокды. Ол кенар билен багың арасында, деряның өврүмине гөрә, ярым тегелек жеңңеллиги эмеле гетирен узын агачларың көлегесине тарап гидйәрди. Бу ерде бирнәче асыр мундан озал ябаны гөгерен хем-де багбаның баг экип йөрен вагты кесмәге дөзмедик тут, хоз, кедр агачлары өсүп отырды.

Креолка шу әпет агачларың йыгындысының саясында отурмагы я-да парахат акян дуры сувлы деряның кенарында гезмелемеги халаярды.

Луиза соңкы вагтларда чолалыгы күйсейәрди, шу ерде хем онуң еке өзи отурып билйәрди. Какасы хатда кейпиниң чаг дәл пурсатлары-да оңа шу ерде отураны үчин хич зат диймейәрди. Ол Луизадан аркайынды: Каса-дель-Корвоның диварлары, чуң хем гиң деря оны әхли бела-бетерлерден гораярды. Плантатор гызының чола ердәки шу гезеленжине гаршы чыкмаг-а бейледе

---

[1] Кондэ (1621—1686)—француз серкердеси. Сид Кампеадор (1040—1089) — маврлар билен болан сөвешлерде шөхрат газанан белли испан рыцары.

[2] Фернандо Кортес (1485—1547), 1519—1521-нжи йылларда Мексиканы басып алан испан генералы. Ол индейлериң юрдуны боюн эгдиренде өзүниң ганымлыгы, хилегәрлиги хем талаңчылыгы билен болгусыз шөхрат газаныпдыр.

[3] Писарро Франциско (1471—1541-нжи йыллар төвереги) испаниялы конквистадор, инклер (хәзирки Перувың территориясында) дөвлетини басып алыпдыр. Колонизаторлар Писарроның ёлбашчылыгында ерли илаты талапдырлар, хеләклэпдирлер.

[4] Малинче (Марина) Кортесиң соңра аялы болан терджимечиси.

дурсун, гайта оңа бегенйәрди. Онун шүбхеленмегине бахана болан делиллер пужа чыкып уграпды.

Догрусыны айданыңда, онуң адаты гыбат болан болаймагы-да мүмкинди. Белкем, плантатор гыбаткешлериң пидасы боландыр. Онуң гызының Морис-мустангер билен диллешмән душушан болмагы-да мүмкинди. Догруданам, олар җеңңелликде төтәнден саташып билерлер ахыры! Ики гезек өлүмден гутаран адам билен саламлашмазлыга Луизаның богны ысармы? Белки, ол оңа ене бир гезек миннетдарлык билдирендир.

Онуң ат мүнмезлиге гепсиз-гүррүңсиз боюн болмагы, гөвнүне болмаса, шол чакламаны тассыкләян ялыды. Хемишелер ол айдылан гепе бейле аңсат боюн болмаярды, диймек, ол ере гитмек оңа ол диен зерурам дәл экени.

Эй гөрйән гызының хәсиетини аныкламага башга ёл тапмадык какасы өз янындан шейле карара гелди. Эгер олар башга бир юртда яшаян я-да башга бир топара дегишли болан болсадылар, онда, ол, белки, меселәни чүрт-кесик гоюп, буйтар-суйтарсыз җогабам талап этсе эдерди. Йөне Миссисипиде бейле этмек боланокды: он яшлы оглуң я-да хениз он бәш яшы долмадык гызың муны канундан чыкян зат хасапламагы гаты мүмкинди.

Вудли Пойндекстериң гызы боланлыгы үчин Луизаның аркайынланып билҗеги-де гүманады. Онуң овадан гызы соңкы йылларда үйтгешик хорматлара, мерхеметлере хем шелайын сөзлере өвренишип гидипди, бу затларам адама көпленч эрбет тәсир эдйәрди.

Ол онуң какасы болса-да, оңа буюрмага ыгтыярлы болса-да, ол буйруга нә дережеде бил багламак мүмкиндигине дүшүнйәрди.

Шонуң үчинем ол гызының гепе гулак асышындан разыды, инди онуң прерияда үзңүксиз ат чапып йөрмегиң деретине, багда гезеленч эдип, өз аягы билен ока гелйән кичиҗик гушлара гүйменип йөршүне бегенйәрди.

Кака, сиз элли яшасаңыз хем нәме үчин мен хакда бейле йөнтем пикир эдйәрсиңиз? Сиз нәме өз яшлыгыңызы унутдыңызмы, сиз нәме өз өмрүңиздәки иң бир асыллы дуйгыңызы яшырмагы арзув эдендигиңизи, шонуң үчин төверегиңиздәкилери нәхили алдандыгыңызы, нәхили хилегәрликлере йүз урандыгыңызы унутдыңызмы?

Гынанчлы ери, ятлара зады болса-да, гөзел Луизаның какасы хич зады ятламаян ялыды. Ол бир вагтлар өзүни толгундыран затларың хеммесини унудыпды, ёгсам ол ассырынлык билен бага барып, деряның кесе гырасыны безәп отуран гырымсы агачларың арасында гызының нәмелер эдйәндигини сынламага вагт тапарды. Шонда ол Луизаның өз төверегинде порхан болуп йөрен гушлары атар ялы дережеде бейле доң йүрек дәлдигини гөрерди. Ол бир уҗуна бөлеҗик кагыз беркидилен пейкам билен гуш урмак үчин яй чекенокды, ол пейкамы деряның бейлеки кенарына тарап атярды.

Эгер Вудли шу ере гелип гөрен болсады, онда ол хас тэсиk бир задың үстүнден барарды: бөрден атылан шол пейкам ылла диерсиң, барып дүшен еринде ерлемейән ялы, сәхел вагтдан соң эдил шол я-да шоңа меңзеш бөлежик кагыз билен ене ызына, гызың элине гайдып гелйәрди.

Бихабар адамлар үчин ол пейкамың бейле сыяхатларының ген, хатда гудратлы бир зат ялы болуп герүнмеги-де мүмкинди. Йөне төверекде башга гөз болмансоң, оңа хайран галара адам ёкды. Шол бир пейкамы бир эйлэк, бирем бейлэк атышып йөрен ики жуван үчин болса, бу ойнуң хеммеси дүшнүклиди.

Сөйги пәсгелчиликлериң үстүнден гүлйәрди.

Морис билен Луиза саташып дүрмага ягдайлары болмансоң, шу хова почтасыны ойлап тапыпды.

XXXI бап

ШОВЛЫ ГЕЧИШ

Хова почтасы узага чекмеди. Хий, ашык-магшуклар хем пейкам атым аралыкда дуруп, йөне хат алышмак билен канагатланып билерми! Имринишйән йүреклер одукмалыды, бири-бириниң гүрсүлдисини диңлемелиди.

Морис Жеральд билен Луиза Пойндекстер бейле айрачылыга мундан артык чыдам эдип билмедилер. Олар ахыр соңы душушдылар — өзем гөрене гөз әдйән гүнүң ягтысында дәл-де, үмсүм гижәниң ярында душушдылар, оларың сырына диңе дилсиз-агызсыз йылдызлар шаят болды. Багың аңырсындакы женңелликде олар эййәм ики гезек душушдылар, Гөз гыпышян йылдызларың гүвәчилигинде олар ики гезек сөйги касамыны ичдилер. Үчүнжи гезек душушмагы вадалашдылар.

Өз гызына шейле гуванян плантаторың болса, эрбет алданяндырын өйтмек келлесине-де теленокды. Онуң буйсанчлы, овадан хем зехинли аристократ гызы, онда-да өзүне түл ялы тай тапып билжек екеже гызы гылял авчысы йөнекей адамы сөййәрди! Эгер шу иш дагы онуң дүйщуне гирәен болсады, ол ахырзаман инендигини хабар берйән зензеледен горкан ялы, йылы дүшегинден бөкүп чыкарды. Эгер онуң келлесине шейле пикир гелэйсе, барыбир ол оңа ынанмазды.

Гадаган эдилен зада онуң гызы гепсиз-гүррүңсиз боюн болупды, шонданам онуң гөвни битипди. Элбетде, эгер гызы прерияда гезеленч этмекден бүтинлей чеке дурман, онуң хайыш эдиши ялы, доганы я-да чыканы билен сейил эдип йөрен болса, ол хасам говы гөржекди. Гыз шу чака ченли муңа разы болманды, ол хем оны разы этжек болуп, дызап дурмады. Ол гызының гахарына гечиримлилик эдипди. Луиза шу вагт өйде отырка тәзе гыбат яйрамаз ахыры. Гызының тепе гулак асмагы онуң

шейле бир гөзүни баглапды, ол гызына гезеленжи гадаган эденине гынанян ялыды. Көшешенсоң ол өз гадаган эден задыны ятырмагың хем пикирини этди.

*
* *

Ай айдың гижелериң бириди, бейле гижелер диңе гүнортада болярды, тегелек күмүшсөв ай асманда эркин йүзүп барярды, шейле арасса ховада дагларам месе-мәлим гөрүнйәрди, гөвнүңе болмаса, даглары эл билен эллэп болайжак ялыды, пессай Шемал тапба кесиленде тропики агачларың уллакан япраклары гымылдаман дурка эдил хайванларың, гушларың, оларың сесине гошулян мөр-мөжеклериң гижеки тәсин овазына диң салян ялыды.

Мунуң өзи тебигатың хайсыдыр бир тәсин гудраты билен сизе йүрегиңизи эелэн еке-тәк нәзенини яныңыза алып икичәк *гезмеги, ап-ак* эллериң сизиң бойнуңыза оралмагыны, ажайып гөзлериң шейле толгундырыжы назарының айың рөвшен ышыгында хасам тәсин гөрүнйән гарайшыны күйседйән гижеди...

Пыяда гошуның депреги билен атлы гошуның горны Инж фортуның гарнизонына ятмага вагт боландыгыны биреййәм дуйдурыпды. Гепиң гысгасы, Обердофериң кичижик мейханасының өңүнден бир атлы гечип гиденде, эййәм гижәниң яры болуп барярды. Ол Леонаның боюны сырып, ёл билен гитди, дерревем посёлокдан дашлашды.

Өңем айдышымыз ялы, бу ёл деряның бейлеки кенарындакы Каса-дель-Корвоның асиендасының голайындан гечйәрди. Шонуң ялы хем онуң киченрәк екеже жеңңелли ачык прерияның золагыны кесип гечйәндиги ятланылыпды.

Өзбашына бир топбак болуп отуран бу баглар прериялы илатың токай адасы дийип атландырян бөлежик багларының бириди. Яп-яңыжа посёлокдан чыкып гайдан атлы ёлуң гырасындакы, шол багың бир четинден атыны чапдырып гечди. Ол адам жеңңеллиге гелди-де, ябысындан бөкүп дүшди, улагыны бир агажа баглады. Соң атың ялындан ишилен узын танапы эериң гашындан айырды-да, оны тегелек эдип күлтерләп, элине гейдирди, жеңңеллигиң ичи биленем деря тарап гитди.

Агачларың гойры көлегесинде букулып дуран еринден чыкайманка этияч билен асмана, ялкым сачян ая серетди. Онуң середиши ховсалалыды.

— Ол нәзенин гелйәнчә гарашмагың хажаты ёк. Гөрйән велин, ол даң атянча шу ерде гөрене гөз болуп дуржага меңзейәр — дийип, ол аладалы самрады.

Соңра ол сув билен аралыкдакы ачык мейдана назар айлады. Кенарың ол тарапында Каса-дель-Корвоның асиендасы гаралып гөрүнйәрди.

— Эгер ол ерде шу вагт кимдир бири оя болса нәдерсиң?... Гижәниң шу махалы хем бир оя адам болармы. Кимдир бирини

ынсапсызлыгы хелэк эдйэн болса, болуп билер... Бай-бой! Ол ерде эдил шонуң ялы адам бар ахыры! Эгер ятмадык болса, онда ол мени гөрер. Өз гарабашым болса-ха, мен асылам чекинмездим. Нәме этмели? Төвекгеллиге салмалы — башга алач ёк. Айың яшарына энтек вагт кән, асманда-да җиннек ялы булут ёк. Мен Луизаны гарашдырып билмерин. Нәме болса, шол болсун!

Ол шейле дийип, этиячлы болса-да, деррев ачык мейданы кесип гечди-де, деряның кенарындакы керт гая гелди.

Элбетде, гаты өңден белетдир-дә, ол бу ерде-де эгленмән, эгрем-буграм ёда билен чаласын йөрэп, ашак, сува тарап инип уграды.

Бир минут геченсоң ол эййәм эдил уллакан дерегиң көлегесинде, сувда чайканып дуран мәки ялы кичиҗик гайыгың габат гаршысында, кенарда дурды.

Кимдир бири гизленип ятан болаймасын диййәндир-дә, элбетде, ол адам эсли вагтлап бейлеки кенардакы гырымсы агачлара үнс берип серетди.

Гырымсы агачларың арасында хич кимиң ёкдугына гөз етиренсоң, арканыны элине алды-да, оны бат билен бейлекй кенара зыңып гойберди.

Гайыҗагың багланан газыгындакы сыртмак сесленди, ол адам сыртмагы өзүне тарап чекди, соң бөкүп мүнди-де, гайыгың дүйбүнде ятан күреги алып, оны күреклейән гөздӗ гойды. Соң гайыгы өңки ерине элтип, онуң билен бейлеки кенара ашды.

Кенара барансоң гайыгы сув билен гидәймесий диен этияч билен оны чәгелиге чыкарды. Каса-дель-Корвоның гиҗеки мыхманы соң эмедеклэп, дерегиң көлегесине барды, гөвнүңе болмаса, ол я-ха бир ышарата, я-да душушмагы вадалашан адамсының гара берерине гарашян ялыды.

Шу вагт оны башга бир дел адам гөрэйсе, оны Каса-дель-Корвоны таламага гелен гаракчы сайҗакды. Йөне бу нәтаншың агзындан чыкан пышырдыны эшиден бадына ол дел адам хем өз шүбхесиниң нәхакдыгына өкүнерди. Хава, ол диварың аңырсындакы хазынаны арзувлап гелипди, йөне ол хазына — пулам дәлди, алтын-күмшем дәлди, безег шаям дәлди-де, шу өйүң бикесиди.

Ябысыны җеңңелликде гоюп, дерядан аман-сат гечен бу адамың Морис-мустангердигини айдып отурмагың гереги бармыка?!

XXXII бап

ЫШЫК ХЕМ КӨЛЕГЕ

Морис дерегиң ашагында көп гарашмалы болмады. Онуң эдил гайыга бөкүп мүнен пурсаты асиенданың баглыга бакып дуран пенҗирелериниң бири чалаҗа ачылды-да, ылла диерсиң,

кимдир бири чыкмак ислəп, йөне даш-төверекде адам ёкдугына ынам этмəн икирҗиңленйəн ялы, бираз салым япылман сакланды.

Инчеҗик бармакларына гыммат бахалы йүзүклер өтүрилен кичиҗик акҗа эл айың шөхлесине ялдыраян ачык пенҗиреден япышып дурды, ене бирнəче минут гечен соң гызың сырдам сыраты бага тарап алып барян басганҗакда пейда болды.

Бу Луиза Пойндекстерди.

Ол бирнəче секунт диң салып дурды. Күрегиң сесими? Онуң гөвнүне-хə дəлдир-дə? Цикадаларың үзнүксиз җырырылдамасы сес-үйн алышдыранокды, ялңышаймагың гаты ахмалды. Вадалашылан вагт болупды, ол инди мундан артык гарашып билҗек дəлди.

Луиза усул билен даш басганҗаклардан ашак дүшди, баглыга сиңип, шыгырдатман, гырымсы агачларың ичини кесип гечди, статуяларың гапдалы биленем шол деретиң көлегесине барды. Ол мустангериң гуҗагына долды.

Багтлы минутлар чалт гечип, дерревем хошлашык сагады гелди.

*

* *

— Эртир гиже биз ене душушарысмы, эзизим? Эртир гиже?

— Вах, мен оңарсам саңа: «Хава, эзизим, эртирем, биригүнем, соңам душушарыс диердим!

— Йөне нəме үчин? Нəме үчин сен шоны дийип биленок?

— Эртир ир билен мен Аламо гидйəрин.

— Гөрсене! Нəме, гитмек хөкманмы?

Онуң совалында игенч барды. Аламодакы еке өзи гугарып отуран күлбəни ятладян сөзлери хер гезек эшиденде, гызың калбында хайсыдыр бир якымсыз дуйгы оянярды. Онуң себəбини гызың өзем биленокды.

— Мен оңа хөкман гидəймели.

— Гидəймели? Саңа ол ерде гарашярлармы?

— Диңе хызматкəрим Фелим гарашяр. Оңа хич зат болан дəлдир-ə өйдйəрин. Мен оны бейлəк индейлер хакындакы шу хабар эшидилмезинденем он гүн өң иберипдим.

— Фелимден башга хич ким гарашанок? Морис, сен чыныңы айдярмың? Эзизим, сен мени алдамагын! Диңе Фелим дийдиң-ə?

— Сен оны нəме үчин бейдип сораярсың, Луиза?

— Мен онуң нəме үчиндигини саңа айдып билҗек дəл. Эгер ченданлар келлəме гелйəн пикирлери дилиме гетирəйсем, мен утанҗымдан яңа өлерин.

— Чекинме, нəме пикир эдйəн болсаң, айдыбер. Өзүм-ə сенден хич зат гизлемездим. Айт ахыры, эзизим.

— Мениң айтмагымы ислейəрмиң, Морис?

— Элбетде, ислейәрин. Мен сениң әхли иңкислериң себәбини дүшүндирип берейин. Эгер бизиң душушяндыгымызы кимдир бири биләйсе, оңа башга маны берерлер. Шонуң үчинем мен Аламо гидйәрин.

— Шол ерде галҗагаммы?

— Бары-ёгы бир я-да ики гүнлүк. Гош-голамымы йыгнап, прерияда гечирен дөврүм билен иң соңкы гезек хошлашмага барярын.

— Гөрсене?

— Хайран галайдың өйдйән?

— Ёк, аклым етенок. Мен саңа дүшүнип билемок, хич хачан дүшүнибем билмезмикәм өйдйәрин.

— Вей, дүшүнмез ялы хич зат ёг-а. Мен бир зады йүрегиме берк дүвдүм, шоны айдан махалым хем сениң мени багышлаҗакдыгыңы билйәрин.

— Морис, сени багышламалымы! Нәме үчин!

— Өз сырымы саңа айданым үчин. Сен мени танаңок.,

— Сен мениң гөз өңүме гетиришим ялы ахырын: хошгылав, батыр, овадан, үйтгешик оглан. Вах, Морис! Сениң маңа нәхили эзиздигиңи, мениң сени нәхили сөййәндигимиң бир билсеңдиң!

— Мәхрибаным, сен мениң сөйшүм ялы сөййән дәлсиң, йөне биз өз багтымыз үчин хәзирликче айралыга чыдамалы.

— Айралыга?

— Хава, эзизим. Йөне бу узага чекмез.

— Нәче вагта чекер?

— Пароходда Атлантик океаныны аңрык хем бәрик йүзүп гечмәге нәче вагт герек болса, бизиң айрачылыгымыза-да шонча вагт герек болар.

— Өмүрлик дий-де, гутар-да! Ери, бу нәмә герек?

— Сениң өз билшиң ялы, маңа бу ердәкилериң йигренйән юрдуна, мениң өз юрдума — Ирландия барып гелмек герек. Бары-ёгы йигрими сагат шундан өң маңа ол ерден бир важып хабар говушды. Мен өз юрдума ховлугярын, ондан гайдып гелемден соң хем сениң намысҗаң какаңа, онуң гызының йүрегини авлан бичәре мустангериң... Мен сениң йүрегиңи авладыммы. Луиза?

— Оны сорап отурма! Сен мениң әҗиз йүрегими есир алдың, ол йүрек инди хич хачан есирликден бошап билмез! Сен мени яңсылама, Морис, мен сениң өмүрлик гырнагың болдум!

Олар ене-де гуҗаклашдылар, ене-де эмай билен өпүшдилер, сөйги касамыны ичдилер.

Гөк отлардакы чекиртгелериң җыррылдысы ятышды, агачларың япракларындакы цикадалар сесини кесди, узын дерегиң депесиндәки өйкүнҗең гушларың сеси-де галды, гүндизкөр ай ышыгына хас беленде учды.

Ашык-магшуклар вели хич зат эшитмеди. Олар хатда кәте статуяның дүйбүнде доңуп, кәте пешмеге букулып, гүллериң арасы билен гелйән адамың, белки-де, арвахың оларың өпүшип

дуран ерлеринден он әдимлик бейледе бир агажа букулан гара көлегесини-де гөрмедилер. Олар бүтин төверегиң асудалыгында, өзлериниң багтлы пурсатында бу имисалалыгың сөйги гүррүңлерини огрынча диңлейәне көмек эдйәндигинден, бивепа ай ышыгының хем оларың хер бир гымылдысыны гөркезйәнлигинден бихабардылар.

Агажың аңырсында гизленен гара көлегели адам оларың хер сөзүни диңлейәрди, хатда оларың дем алшы билен пышырдыларыны-да эшидйәрди, айың аксовулт ышыгында оларың сәхелче херекетини-де гөрйәрди.

Бу нежис ичалының кимдигини айдып отурмак герекми? Эййәм Кассий Колхауның ады өз-өзүнден ядыңыза дүшендир.

Хава, бу шолды.

XXXIII бап

ГҮЗАПЛЫ АЧЫШЛЫК

Луиза Пойндекстериң дайысы гижәниң ярында, хас догрусы, гарадаң билен нәдип ояндыка? Бу душушыкдан онуң хабары бармыка я-да калбында дөрән шүбхе оны өз ятян жайындан чыкып, багда хемме задың ербе-ердигини барлап гөрмәге межбур эдәйдимикә?

Башга сөз билен айданыңда, онуң ашык-магшуклара төтәнлейин гөзи каклышдымыка я-да ол өң ойланышылан план боюнча херекет этдимикә?

Биринжи чаклама догруды, отставкадакы капитан сап тө-тәнлигиң, хас догрусы-ха, төтәнликдир айлы агшамың көмеги билен бу сыры ачыпды-да, инди хем от алып, отлы көйнек геййәрди.

Гижәниң ярында нәме үчин асотея чыканыны хем билмән, цереусың хоштап ыслы ховасыны чилиминиң түссеси билен зәхерләп дуран Кассий Колхауның калбында, мегерем, үйтгешик бир ховсала ёкды. Мустангериң салан ярасы эййәм гутулышыпды, догры, еңленлиги барадакы пикир оны энтеклер хеләклейәрди, йөне арымы аларын диен умыт өкүнчли ятламаны бираз кипарладярды.

Эдил Луизаның какасы ялы, Колхаун хем Луизаның, өз егенчисиниң узак ерлере атлы гезеленч этмегини гоянына бегенйәрди, аслында Пойндекстер шонуң маслахаты билен гызына еке гезмеги гадаган эдипди. Эдил Луизаның какасы ялы, ол хем өз егенчисиниң пейкам атмак билен мешгулланмагына нәмәниң себәп боландыгыны биленокды, ол муны зыянсыз гүйменжедир өйдйәрди. Ол хатда Луиза бипервайсыран болуп жогүлик эдйәндир я-да хам хыяллара чапяндыр диен умыт билен өз-өзүне гөвүнлик берйәрди. Соңкы вагтларда ол гыз онуң билен хемишекиси ялы хырсыз хем гүрлешенокды, шонуң үчин ол

өзүниң габанҗаңлык чакламаларының догрулыгына шүбхеленмәге-де тайярды.

Шу чака ченли өз егенчисиниң яш ирландиялы билен гызыкланяндыгына онуң хич хили делили ёкды, соңкы вагтларда хем тәзеден шүбхе дөрәр ялы хич зат йүзе чыкмансоң, ол нәхак ховсала дүшендирин диен карара гелипди.

Шу пикирлер билен өзүни көшешдирен Қолхаун асотеяның ёкарсына чыкды, онуң гиҗәниң бир махалы шу ере бикәрликден гелендигине тагашыксызлык билен сигар отлап, кейпине чилим чекип дуршы-да шек-шүбхе гоянокды. Онуң өз дымык отагындан чыкып, тәмиз ховадан дем алмак ислән болмагы-да, я-да бейле гөчгүнли хәсиети болмаса-да, тәсин ая томаша этмек ислән болмагы хем ахмалды.

Хер нәме-де болса, ол сигарыны отлап, асотеяның гермевине япланып, деря тарап середип дурды.

Ол деряның бейлеки кенарындакы гырымсы агачларың арасындан чыкып, ачык дүзлүк билен ёлуны довам эдип гелйән атлыны гөренде-де толгунмады. Ол бу ёла белетди. Мунуң ялы гиҗе иң бир ядав адамы-да имриндирйәрди, ол хем хайсыдыр бир ёлагчы гиҗәниң шу салкынлыгындан пейдаланмакчы боландыр диен нетиҗә гелипди. Онуң мыхманхананың мейханасында аз-овлак эгленип, посёлокдан өйүне гайдып гелйән гоңшы плантатор болмагы-да мүмкинди.

Гүндиз болан болса, ол атлыны танаса-да танарды, айың ягтысына велин, оны танап билмеди.

Ченданлар нәмедир бир зат хакында ойланылып дурка, толкунлара дүшүп, акымың угры билен ашак әнип барян ёнушга нәхили середилйән болса, отставкадакы капитан хем ол атлыны шол хили назар билен ызарлаярды.

Атлы җеңңеллиге голай гелип, шоңа тарап совланда, Қолхаун онуң билен гызыкланып уграды.

Ол деррев сигарының галындысыны ташлады-да:

— Бу нәмәниң аламатыка?— дийип хүмүрдеди. Нәтаныш улагыны ташлап, голайдакы җеңңеллигиң әңнидинде гара берен бадына: — Ал какмыш. Атдан дүшүпдир. Гөни бәрик, аракы бошлуга гелйәр... Кертден инди, өзем чалт инди, гөрйән велин, ёла гаты белед-ов. Бе, нәме, онуң бага гирмек нети бармыка? Нәдип?.. Йүзүп гечҗекмикә? Ери, онуң бага гирмек нәмесине герек дийсене. Огры болаймасын-хов шу? — дийип, сөзүни соңлады.

Қолхаунның илкинҗи чакламасы шейледи: йөне ол шу пикир келлесине гелен бадына-да, ондан йүз дөндерди. Догры, испан-американ юртларында гедайларам атлы гезип билйән болса, огрулар-а оны хасам бетер башарар.

Хер нәме-де болса, гөк өнүм я-да ир-иймиш огурламага гелйән адамың гиҗәниң ярында ат гордурып гелҗегине ынанар ялы дәлди.

«Ери, оңа бу ерде нәме герекка?»

Атыны жеңңелликде гоюп, айың чала ягтысына сайгардышына гөрә, жуда усуллык билен деряның кенарына пыядалап гелмеги онуң ниетиниң говулыгына дәл-де, пәлиниң эрбетдигине гувә гечйәрди.

Онуң пәли нәмекә?

Ол адам кертден этекде гөзден йитенсоң асотеяның үстүнде дуран Колхаун оны гөрүп биленокды. Бейле тарапдакы кенарың кесе гырасыны безәп отуран гырымсы агачлар нәтаншы гөркезмеди.

Кимдир бири сува чүмен ялы болды, сув пагшылдады, отставкадакы капитан шоны эшиден бадына улы толгунма билен «Бу адам нәме үчин ол ерде энтәп йөркә?» диен совалы өз янындан онларча гезек гайталады. Хава, сувуң сеси гүйчли яңланмаса-да, месе-мәлим эшидилди.

Ол:

— Күрегиң сеси... Худайдан ант ичйәрин, ол гайыгы чекип алды, өзем гөни шу бага гелйәр. Ери, бу ерде онуң нәме иши бар дийсене?— дийип хүмүрдеди.

Колхаун үчегиң үстүнде дуруп, мундан артык келле дөвмек ислемеди, ол ювашлык билен ашак дүшүп, эркек адамлары өрүзмеги, шейдибем гелмишеги үйшүп габамагы ниетине дүвди.

Онуң гитмек үчин элини гермевден гөтерени хем шолды велин, ол ене бир жыгылды эшитди-де, икинжи гезек гермеве япланып, бага эсеван эдип дурмага межбур болды. Соңкы сес күрегиң сеси дәлди, ол деря тарапданам геленокды. Ол сес я-ха гапының, я-да ачылан пенжирәниң петлесиниң жыгылдысыды. Жыгылды Колхаунын дуран ериниң хут этегинден диен ялы эшидилипди.

Ол нәме-нәмедигини аңшырмак үчин гермевиң үсташыры ашак середенде, онуң йүзи эдил шөхлесини сачып дуран ай ялы агарды, йүреги мынчгаланып гитди.

Онуң егенчиси Луизаның ятян жайының пенжиреси ачык дурды. Гыз эййәм бага алып барян басганжакда дурды, мегерем, ол гитмәге чемеленйән болса герек...

Ол эпинлери билдирип дуран ак көйнекли, башы йылдыравук ак яглыклы дурка айын күмүш реңк билен безән асман перисине чалым эдйәрди.

Колхаун гызың дашарык чыкмагының, гараз, дерядан бәрик гечип гелйән адам билен багланышыклыдыгына бада-бат дүшүнди.

Бу адам ким болуп билер? Морис-мустангерден башга ким болсун! Гизлин душушык! Муңа шүбхеленип отурасы иш ёк. Ак көйнек пасырдаман-зат этмән, багда бирден гөзе каклышды-да, кенардакы агачларың көлегесине сиңип гитди.

Колхаун айылганч гүммүрди зерарлы алжыраңңылыга дүшен ялы, асотеяның үстүнде нәме эдерини билмән дурды. Ак көйнек баглыкда гөзден йитип, агачларың аңырсындан

ювашжа пышырды эшидилип угран бадына ол өзүне гелди-де, ише гиришмеги йүрегине дүвди.

Ол инди хич кими оятмакчы дәлди, иң болманда, шу вагт оятмакчы дәлди. Ол өз егенчисиниң масгарачылыгының илкинжи шаяды болмалы — онсоң... онсоң...

Хәзир онуң эйтсем я бейтсем дийип белли бир карара гелерлик ягдайы ёкды, ол диңе гахарына ховлукмачлык билен асотеядан дүшди, эхли отаглары айланды, соңам бага гитди.

Онуң бирден сүңңи говшады, даш басганжаклар билен ашак душүп барярка хатда дызлары-да эпилип гитди. Багдакы ёдажык билен ховлугып барярка-да онуң инжиклери саңңылдаярды, хич киме гөрүнмән, агачлара букулып, йүрегинден ок болуп гечен тәсин сахнаны сынлап дурка хем онуң аяклары сандыраярды.

Ол ашык-магшукларың сөйги гүррүңлерини-де, оларың ант ичишлерини-де, мустангериң эртир ирден гитжекдигини-де, онуң басым доланжакдыгыны-да, чалажа яңзыдылан гелжекки арзувы-да — барыны эшитди. Ол Луизаның мустангери ёлдан алып галжак болуп ялбарышыны-да, ахыр соңда Морисиң гитмек герекдигине гызы ынандырышыны-да хырчыны дишләп диңледи.

Ол ашык-магшукларың соңкы эдалыжа гужаклашышларына-да шаят болды, ичиниң янгынына аягыны чәгә патладып уруп, цикадаларың сесини-де сем этди.

Ол нәме үчин шонда топулып барып, өзүни ода гоюп йөрен бу душушыгы гайдып гайталанмаз ялы эдәймеди, ол нәме үчин өз ганымыны пычак билен сухлап, онуң жеседини Луизаның хем өзүниң аягының ашагына ташламады? Нәме үчин ол бада-бат шейле этмеди? Оңа шундан башга ене нәхили субутнама герекди? Онуң топулмазлыгына мустангериң билинде айың шөхлесине ялпылдап гиден Кольтуң алтатар еапанчасы себәп болан болаймасын?

Арыны ерине саласы гелип өлүп барянам болса, нәмедир бир зат капитаны диңе бир өч алмакдан сакламады, эйсем онуң үчин өлүме барабар иш хасапланян пурсатда — иң соңкы гужаклашык пурсатында олары ташлап гитмәге хем межбур этди: ол дүнъеден бихабар ашык-мугшуклары ызарлап йөрендигини дуйдурман, өйлерине тарап ылгап гитди.

XXXIV бап

«РЫЦАРЧЫЛЫК» ИСЛЕГЛЕР

Кассий Колхаун нирә гитди?

Элбетде, ол өз ятян жайына гитмәнди. Хий, шейле эжир чекйән адам хем ятып билерми?

Ол өз дайысы Генри Пойндекстериң отагына ылгады.

Ол шем алмак үчин вагт йитирмән, айлав-айлав коридор билен батлы йөрәп барярды.

Догрусы, шем герегем дәлди.

Пенҗирәниң дашкы гермеви ачыкды, айың шугласы ичерини кемсиз ягтылдярды. Ичердәки эл ювуляны, чакланҗа столы, бирнәче стулы доймаз-долмаз чыбынлардан гораян пешеханалы кроваты айыл-сайыл сайгарса болярды.

Яш йигит сүйҗи укудады, өзи-де пәк выжданлы адамларың ятышы ялы, сарсман ятырды. Онуң гелшикли келлесиниң яссыкда ятышы гаты парахатды, ялдырап дуран аҗайып гүр буйра сачы яссыкда булашыпдыр. Колхаун хасаны галдыранда, айың шөхлеси онуң догумлы хем нурана йүзүни ягтылдып гитди. Колхаун онуң эгнини силтеләп:

— Тур, Генри, тур!— дийип, оны оярды.

— Э? Каш, бу сенми? Нәме болды? Индейлер чозан дәлдир-дә?

— Ондан-да бетер, хас бетер! Чалтрак! Тур-да бир серет... Чалтрак, ёгса гиҗә галарсың! Тур, өз масгарачылыгыңа, бүтин машгаланың масгарачылыгыңа бир серет. Басымрак ахыры, ёгсам пойндекстерлериң ады күлли Техаса рысва болар.

Бейле дуйдурышдан соң Пойндекстериң машгаласының екеҗеси дагы ятып билерми? Яш йигит бөкүп турды-да, егениниң йүзүне геңиргенип серетди.

Ховсалалы Колхаун:

— Эшик гейҗек болуп вагт йитирме! Ёгса-да җалбарыңы гей, шол болар. Хәзир эшигиң вагты дәл. Басымрак! Басымрак! —дийди.

Бир секунт гечмәнкә Генри хемишеки пенҗегини эгнине атып, өз егениниң нәме үчин бейле эдасызлык билен ояранына энтегем акыл етирип билмән, онуң ызы билен бага гирип гитди.

Колхаун дур диен ышарат эденде, ол:

— Кассий, нәме болды? Бу затлар нәмәниң аламаты? — дийип сорады.

— Өзүң гөр... Маңа голайрак гел. Агачларың арасындан дүшйән ышыгың үсти билен өз гайыгың хемишеки дурян ерине серет. Хий, бир зат гөрйәрмиң?

— Бир ак зад-а бар... Аял көйнеги ялы... Аялмы?

— Догры, ол аял. Кимдир өйдйәрсиң?

— Билемок. Айт ахыры, ким?

— Янында ене бир гара гөрүнйәр.

— Ол-а эркек адам ялы... Хава, эркек адам.

— Ол кимдир өйдйәрсиң?

— Каш, мен ниреден билейин? Нәме, сен билйәрмиң?

— Хава, билйән. Ол эркек адам — Морис-мустангер.

— Аял ким?

— Онуң гуҗагындакы Луиза, сениң уяң.

Йигит йүрегинден яраланан ялы энтирекледи, соңам олара топулды. Колхаун аслышып оны саклады.

— Дур! Сен-ә яраглсыз, мустангерем яраглы. Ме, шуны, онсоң мунам ал — диййип, оңа өз сапанчасы билен пычагыны узатды.— Булары мениң өзүмем ишледип билйәрдим, ене-де доган хөкмүнде өз уясының намысыны өзи гораса, гowы болар диен карара гелдим. Эгленме, Генри! Йөне ахмал болма, өз уяңы атайма. Ювашҗа букулып бар. Аралары ачылышарам вели, онуң гарнындан ат. Эгер алты ок биленем өлдүрип билмесең, пычакла. Мен сениң голайында боларын, герек болса, көмеге барарын. Эң! Букулып бар-да, ол нежиси довзаха ёлла.

Генри Пойндекстер мунуң ялы ынсапсыз маслахата мәтәч дәлди. Ол бар зады унудып өңе топулды, санлыҗа секунтда хем уясының янына барды. Ол мустангериң гаршысында аяк чекди-де:

— Бигайрат нежис! — диййип гыгырды. — Мениң доганымы өз хапа гуҗагындан бошат!.. Луиза, чекил бир яна, мен оны өлдүрейин! Айрыл, уям, айрыл!

Эгер Луиза өз доганына гулак асан болсады, онда Морис Җеральд гөз ачып юмасы салымда өләймелиди; эгер Генрә эл галдырмага богны ысса, онуң дири галаймагы ахмалды; сапанча шейле эрк эдип билйән уссатлыгы билен, мегерем, онуң өзи илки атып етишерди.

Морис-мустангер сапанчасыны габындан чыкармагың дерегине я-да нәхилидир бир горанматың алаҗыны этмегиң дерегине, өзүне япышып ятан гызың гуҗагындан сыпмага сынанышды. Ол диңе гыза ок дегер өйдүп горкярды.

Генри хем мустангери нышаналап атса, окуң өз уясына дегеринден горкуп, сапанчаның мәшесини гысмага ховлукмады.

Шол хаял-ягаллыгам буларың үчүсини-де өлүмден алып галды. Яш креолка гыссагарада деррев чыкалга тапды, ол бирден сөйгүлисини ташлады-да, доганының элине япышды. Ол Морисиң атмаҗагыны, диңе Генрини сакламалыдыгыны билйәрди. Ол гахардан яңа хушы башындан гөчен Генрини эглеҗек болуп дуршуна:

— Гач, гач! — диййип, мустангере гыгырды. — Генри ялңышяр, оңа өзүм дүшүндирерин. Чалтрак, Морис, чалтрак җаныңы халас эт.

Сөйгүлисиниң сөзүне ынанан яш ирландиялы гепләп башлады.

— Генри Пойндекстер, сизиң мени иңлис сайышыңыз нәхак. Пурыҗа бериң, мен сизиң уяңызың маңа сизиң какаңызданам, сизиң өзүңизденем, доганогланыңызданам гowы дүшүнйәндигини субут эдерин. Эгер ене алты айдан сиз мениң шу гызың ынамына, сөйгүсине мынасыпдыгыма ынанмасаңыз, мени намарт койот

хөкмүнде илкинҗи душан ериңизде өлдүрип билерсиңиз. Хәзирликче болса, хош!

Генри уясының хас гүйчли эллеринден сыпҗак болуп дызаярды, йөне мустангериң диййән сөзлерини диңләп дуршуна, онуң шол дызамасы хем бираз көшешди.

Қаса-дель-Корвоның рахатлыгыны бозан адамың өз икинҗи ватанына өврүлен үммүлмез сәхрасына гидип баряндыгыны хабар берйән сувуң шалпылдысы гулага илип дурансоң, онсузам көшешип башлан Генриниң дызамасы бүтинлей кесилипди.

Мустангериң душушыкдан шейдип гайдышы илкинҗи гезекди. Өңки ики гезекде ол кичиҗик гайык билен дерядан гечипди, нәзик зенан эли бир вагт ат билен бирликде совгат берлен кементи, инчеҗик танапы гыра чекип уградярды. Луиза мустангер гөзден йитен бадына:

— Доган, шоңа гезек геленде сен адалатсыз! Ынан маңа, сен адалатсыз! — дийди. — Ах, Генри җан, сен онуң нәхили хошгылавдыгыны бир билседиң. Мениң гөвнүме дегмек дагы онуң ятса-турса оюна-да геленок; яп-яңыҗа шу гыбатларың өңүни алмак үчин, ягны мениң багтымы ачмак үчин диййҗек болярын, ол нәме этмелидигини айтды. Ынанай, доган, ол хакыкы җентльмен! Онсоңам, ол хер ким боланда-да, хатда сениң пикир эдишиң ялы гарамаяк болаянда-да, мен оны сөймән дуруп билмерин!

— Луиза, чыныңы айт. Мениң билен эдил өз-өзүң билен геплешйән ялы геплеш. Мениң шу тайдакы гөрен затларым сениң оны сөййәндигиңи сөзүңден бетер субут этди. Бир зады айт маңа, ол сениң сап сөйгиңе каст эден-ә дәлдир-дә?

— Ёк! Ёк! Сениң өңүңде ант ичйәрин. Ол җуда хошгылав адам. Сен нәме үчин бидерек ере онуң гөвнүне дегйәрсиң, Генри?

— Мен онуң гөвнүне дегдимми?

— Хава, Генри, өзи хем нәхак ерден, гөвнүне гөдек дегдиң.

— Мен ондан өтүнч сорамага тайяр. Мен онуң ызындан етерин-де, өз гызмалыгым үчин өтүнч сорарын. Эгер сениң айдянларың чын болса, мен онда өтүнч сорамалы. Мен онуң ызындан деррев етерин. Сен онуң маңа биринҗи гезек душушанымызда ярандыгыны билйәрсиң ахыры. Инди, мәхрибан Луиза, мен сени өе элтейин, бар, ят. Менем деррев мыхманхана гидейин, белки, оны шол ерден тапарын. Гөдеклигим үчин өтүнч сорап ынҗалаймасам, мениң җаным маза тапмаз!

Генри сыпайылык билен өз доганының голтугындан тутуп, өе гелйәрди, өз эден ишине өкүнйәрди, онуң йүзүнде гахардан нам-нышан галманды. Йигит гахарыма бидерек ере гөвнүне дегеним үчин мустангериң ызындан етип өтүнч сорайын диен ниет билен асиенда гайдып бармага ховлугярды.

Ики доган өе гиренсоң гырымсы агачлара букулып гелйән үчүнҗи адам дикелди-де, даш басганҗаклар билен оларың ызындан гитди. Бу адам оларың егени Қассий Қолхаунды.

Ол хем мустангериң ызындан гитмекчи болды.

XXXV бап

МЫХМАН СӨЙМЕЗЕК ХОЖАЙЫН

«Налажедейин зүвветдин! Акмак! Шуңа дагы бил баглап, менем бир акмак. Ол гызың бу чаганы алдап, душманы сыпдырып гойберҗегини мен өңүнден билмели ахыры. Агаҗың аңырсындакам оны өзүмем атып билҗекдим ахыры, хатда өз адыма гаралык гетирмәнем оны алака өлдүрен ялы өлдүрип билҗекдим ахыры! Вудли хем маңа диңе миннетдар боларды, хемме киши хем мениң этмишими акларды. Мениң дайымың гызыны, онда-да абрайлы ериң гызыны хайсыдыр бир ябы сатып йөрен дейюс алдаяр! Ери, шонуң үчин мени ким язгарсын дийсене? Шейле говы чемине дүшүпди. Вах, сыпдырдым-ов! Инди онуң хачан чемине дүшҗегини ким билйәр».

Өе угран Луиза билен Генриниң эп-эсли ызындан барян отставкадакы капитан шейлерәк пикир өвүрйәрди. Ол ховлының агзындан гиренде:

— Бе, бу агзындан сарысы гитмедик чаганың чынымыка? Бу өз уясының башыны айлап йөрен адамдан, догруданам, өтүнч соражакмыка? Эгер шейле гынаныш дурмасаң-а, бу гаты гүлкүнч гөрнерди. Атятакдан гелйән сесе серетсең-э, бу, догруданам, өтүнч сорамага гитҗеге меңзейәр... Догры, ол атыны эерлейәр.

Мексика этрапында атятакларың агзы даш дүшелен ховла тарап чыкярды. Атятагың агзы чала ачык дурды, Колхауның онуң агзындан гаран пурсады гапы ичинден итилди-де, гинден ачылды. Эерленен аты идип гелйән адам ишикде пейда болды.

Онуң келлесинде панамасы, эгнинде хем плащы барды. Колхаун өз дайысыны хем онуң гара атыны деррев танады. Яш йигит голайына гелен бадына Колхаун:

— Акмак! Шейдип сен оны гойбердиңми! Пычак билен сапанчаны бәрик бер. Олар сениң нәзиҗек элиң ойнаҗак задыдәлдир. Нәме үчин сен мениң айдышым ялы, булары ишлетмедиң? Нәме бейле акмаклык этдиң? — дийип, гахарлы җабҗынды. Яш плантатор:

— Догруданам, мен акмаклык этдим. Оны өзүмем билйәрин. Мен нәхак ерден бир асыллы адамың гөдек гөвнүне дегдим — дийип, парахат җогап берди.

— «Асыллы адамың гөвнүне дегдим!» Ха-ха-ха! Сен дәлирәпсиң!

— Эгер сениң диениңи эден болсам, Кассий, догруданам, мен дәлирәрдим. Багтыма, вагтында сакланыпдырын. Йөне шонда-да акмак диерлик дережеде болгусызлык эдибилипдирин, хер нәме-де болса, ол мениң ганыгызгынлык эдениме дүшүнер, багышлар диен тамам бар. Шонуң үчинем мен бир минудам вагт йитирмән, эдил шу вагт гидип барярын.

— Нирә барярсың?

— Өз эден айып ишим үчин өтүнч сорамага Морис-мустангериң ызындан барярын.

— «Айып иш!» Ха-ха-ха! Элбетде, оюн эдйәнсиң-ле?

— Ёк. Мен чыныммы айдярын. Йөр, биле гидели, өзүңем гөрерсиң.

— Онда гайталап айдярын, сен, догруданам, дәли. Дәлиң дагы нәме, тентек!

— Кассий, гардаш, сен ол диен сыпайы адам дәл экениң, өзүмем бирине шунча зат айдамсоң, мен сениңем гөдеклигиңи багышлаярын. Белки, бир вагтлар сенем мениң ялы, өз гөдеклигиң үчин өтүнч сорарсың.

Хошгылав йигит шейле дийди-де, атына бөкүп мүнүп, деррев асиенданың дервезесинден чыкып гитди.

Колхаун тә ат тойнагының гүпүрдиси кесилйәнчә доңан ялы, гымылдаман дурды.

Соң ол бирден укудан оянан ялы, батлы гадамлар билен эйваны кесип гечип, өз отагына уграды; салым гечмәнкә хем көне плащыны гейип чыкды-да, атятага барып, өз ябысыны эерледи. Ол эдил огры ялы, ябысыны даш дүшелен ховлы билен ювашжа идип гитди. Асиенданың ховлусындан чыкып, юмшак отлы мейдана баран дессине бөкүп эериң үстүне дүшди-де, атына гамчы чалды.

Бир я-да ики миль дагы ол Генри Пойндекстериң ызы билен йөреди, йөне Колхаунын онуң ызындан етмек ниети ёкды: Генриниң атының тойнак сеси биреййәм галыпды, Колхаун болса атыны гезерине сүрүп барярды.

Отставкадакы капитан деряның ёкарсыны сырып гитди. Фортуң орта ёлуны геченде, ябысының башыны чекди, гырымсылыгы үнсли гөзден гечирип, кенара алып барян ёда билен бейлеки тарапа совулды. Ол өз янындан:

— Энтек хеммеси гутараян дәлдир, йөне бу инди маңа гыммадрак дүшер — дийди. — Мүң доллар чыкармалы болар. Чыкса чыксын. Ашыма авы гатып йөрен шу нежис ирландиялыдан дынсам боляр. Өз айдышына гөрә, ол ир билен өз түнегине уграмалы. Бе, сагат нәчедекә? Прериядакылар даң атмазындан сәхел ир өрселер-ә, оны гич саярлар. Зыяны ёк, энтек вагтымыз бар. Койот Морисден өңүрдер. Бу, мегерем, бизиң шол ябаны ябылары авламага гиден ёлумыз болса герек. Ол Аламодакы күлбесиниң гүррүңини эдипди. Бизиң кенарында отурып гөвүн ачан дерямыза-да Аламо дийилйәрди. Онуң сүренем шол ерден алысда дәлдир. Эль-Койот онуң ниредедигини билйәндир, иң болманда, оңа нәдип бармалыдыгына белетдир. Бизе шу хем бесдир. Бизе сүрен нәмә герек? Асыл сүрениң эеси оңа етибем билмез: ёлда онуң индейлере учрамагы хем мүмкин ахыры, мегерем, душсалар герек.

Эдил шу пурсат отставкадакы капитан бир күлбәниң үстүнден гелди, йөне бу гүррүңи эдилип гелинйән күлбе дәлди-де, онуң гөзләп йөрен мексикалы-мустангериниң күлбесиди.

Ол атындан чаласын дүшди-де, уяныны агажың шахасына илтәп, гапының агзына барды.

Гапы хаңлап дурды. Ичерден бир сес эшидилйәрди, онуң хоррулдыдыгыны аңмак кын дәлди.

Йөне ол сүйҗи укуда парахат ятан адамың хоррулдысына меңзәнокды. Ол бирден кесилйәрди, бирденем дүшүнип болмаян бир хили хүңүрдә язып гидйән маңңы сес билен чалышярды. Эмма оңатҗа үнс берсең, онуң сөгүнчдигини сайгарып болярды. Күлбәниң эесиниң аракдан ягшыҗа ганандыгына шек-шүбхе ёкды. Ол ятан еринден:

— Довзахың мелгунлары! Мүңлерче шейтанлар! — дийип, самраярды-да, ызынданам: — Исус, кераматлы Мерьем эне! Кераматлы Хов эне! — дийип, католики ыбадатхананың әхли кераматлыларыны диен ялы, адыны тутуп чагырярды.

Колхаун гапыда аяк чекип, оңа гулак асды. Ол:

— Гар-гар-гыш сиңен. Христиң ганындан ант ичйәрин, гаты говы тәзелик бар! Хава, сеньор американо! Тәсин тәзеликлер бар! Индейлер... Бу команчилер сөвеше чыкыпдыр. Команчилере алла кувват берсин — диен сөзлери эшитди. Колхаун:

— Пәхей, бу нежис лүл гаммар экени! — дийип сесленди.

Гулагына бир адам сеси иленсоң ярым укулы мексикалы:

— Эй, сеньор! Бейле хеззети киме эдйәрсиңиз? Ёк, бейле дәл! Мен сизи гөренлигиме шатдырын, мен Мигуэль Диась, Эль--Койот, ыкмандалар маңа шейле диййәрлер. Ха-ха-ха! Койот! Охо, сизе ким диййәрлер? Сеньор, сизиң адыңыз нәме? Эй, мүңлерче шейтан каксын сизи, ким сиз? — дийип хайкырды.

Эль-Койот гамыш дүшегиниң үстүнде тирсегине даяныл, мөлтерилип дуран манысыз гөзлери билен серхошлыкдакы дүйшүниң арасыны кесен чагырылмадык мыхманының йүзүне серетди.

Бу узага чекмеди. Мексикалы дүшнүксиз бир затлары самырдап, ене дүшегине сүйнди. Созулып чыкян гүңлеч хоррулды өй эесиниң мыхмандан бихабардыгыны эшгәр этди. Чыкмак үчин ызына өврүлен Колхаун алҗыраңңы бир халда:

— Бу умыдым хем пуч чыкды. Мениң максадымы мырат эдәйҗек эсасы көмекчилеримиң сагы-ха — акмак, серхошы-да — нежис, хий, дийип билҗек задың бармы! Нәлет сиңенлер! Шу гиҗе йылдыза йөрән ялы болдум-ов! Бу доңуз укусыны алянча хем иң азындан үч сагат вагт гечер. Тутуш үч сагат! Ол-а жуда гич болар, гич болар — дийип пышырдады.

Колхаун атының уяныңдан алкымлап тутды-да, нәдерини билмән сакланды.

— Бу ерде дурарлык галмады. Ол өзүне гелйәнчә даң атып башлар. Бәрде бейдип дуранымдан өе барып гарашаным ягшы, я-да...

Ол келлесине гелен тәзе хыялыны дашына чыкармады. Ол пикир нәхили болаянда-да, гараз, онуң тыйкырамасы гутарыпды. Колхаун бирден уяны шахадан бат билен силкип алды-да, деррев атына мүнди. Эль-Койотың күлбесине гетирен ёлуң гөни гаршысындакы ёл билен атыны чапдырып гитди.

XXXVI *бап*

ҮЧ ЕЛАГЧЫ БИР ЕЛДА

Прерияда ат үстүнде гезметиң дүнйәдәки иң бир тәсин леззетлериң биридигини хич ким инкәр этмез.

Атыңыз говы болса, эериң гашында салланып дуран мытараңыз сувдан долы болса, хоржунының азыкдан кемсиз гөзелен болса, эериң гапдалындан асылан габыңыздан хем дыкылып долдурылан портсигарыңыз чыкып дуран болса, шейле гезеленжиң йүрек гысдырмажагына ынанайың.

Эгер сиз билен эгин деңәп гитжек яныңыздакы ёлдашыңыз хем тебигаты эдил сиз ялы халаян болса, онда ол шейле агыр ёлы-да унудылмажак леззете өврүп билер.

Эгер сизиң яныңыздакы йүрегиңизи эелән зенан болса, онда бейле шатлыгы өмрүңиз өтйәнчә унутмарсыңыз.

Бай-бой, эгер хер бир сыяхатчы янына шейле сырдаш алып билйән болсады, онда гүнбатар Техасың дүңле гиңишлиги элмыдама туристлерден долы боларды! Онда бу үмбүлмез ялаңач дүзлүк сан етмез ёдажыклардан доларды. Саваннада болса, өзүне гөвни етйән титиже кишилер сүрүленишер йөрерди.

Гел, говусы хемме зат өңки-өңкүлигине галсын-ла! Сиз прерия уграңызда, обадан чыкан ериңизде сизден өң гечип гиден бәш-алты саны атлының салан «улы ёлундан» бейләк совларсыңыз велин, бирнәче сагатлап, хепделәп, айлап, белки, арлы йыл йөресеңизем, екеже адама душмарсыңыз.

Техасың үмбүлмез дүзлүгиниң уммасыздыгыны диңе онда гезип гөрен адам билер.

Шейле түкениксиз гиңишлигиң тәсирини хатда океанам дөредип билмез. Океанда сыяхат эдип йөркәңиз, сиз өңе гидип баряныңызы аңмарсыңыз. Гөм-гөк деңиз билен депәңизде гүммезләп дуран, йөне деңзиң өзүне гаранда бираз солгунрак гөрүнйән асман элмыдама даш-төверегиңизем, ёкарыңызам гаплап алып дурандыр, сиз хич хили өзгеришлик дуйян дәлсиңиз. Гөвнүңизе болмаса, сиз бир уллакан тегелегиң ичинде, бир уллакан гүммезиң ашагында гозганман дуран ялысыңыз. Сизиң аңырсына-бәрисине гөз етмейән сув гиңишлигини тутушлыгына кабул этмәге мүмкинчилигиңизем ёкдур.

Прерия — бу бүтинлей башгадыр. Токай адалары, депелер, агачлар эдил дөвүрлер ялы, ызлы-ызына гелип-гечип дурандыр, сизе-де аңырсына-бәрисине гөз етмейән гиңишлигиң ёлуны күлтерлейәндигиңизи дуйдурып дурандыр.

Прерияның сыяхатчылары, ылайта-да гүнорта-гүнбатар Техасың сыяхатчылары еке болса, онуң ялңыз хем ябаны гөзеллигине аңсат сын эдип билмез, шонуң үчинем олар көпленч икибир, үчбир, атлаба хем он-йигрими болуп гезйәрлер.

Йөне ченданлар бу ерде-де еке гезип йөрен сыяхатча душмак боляр. Мысал үчин, Каса-дель-Корвоның багындакы ваканың

болан гижеси Леонаның кенарындан гүнорта-гүнбатара узалып ятан дүзлүги үч ёлагчының херси өзбашдак кесип гечди.

Колхауның өз шовсузлыгына өкүнип, мексикалы-мустангериң күлбесинден чыкан пурсады посёлокдан гайдан биринжи ёлагчы Нуэсес дерясына я-да онуң бир голуна тарап уграпды.

Элбетде, онуң атлы баряндыгыны айдып отурмагам артыкмачдыр. Себәби пыядалар Техасда диңе шәхерде я-да плантацияларың ичинде душярды.

Ёлагчының аты даявды, деӊ өлчегли хем гужурлы әдимлери ол атың узак ёла чыдажакдыгына гүвә гечйәрди.

Онуң узак ёлы гөз өңүнде тутанлыгыны я-да тутманлыгыны айтмак кынды. Атлының гейниши онларча мили гечмек үчин ёла чыкан адаты техаслыларың гейниши ялыды. Гижәниң шу махалы онуң өйлеринден чыкып гайданлыгы гүманады, ол, мегерем, өйлерине гайдып барян болса герек! Ол этнине атан ичмегини-де диңе гижеки гыравдан горанмак үчин аландыр.

Бу гиже гырав дүшмәнди. Барян угруның голай-голтумында екеже-де обаның ёклугы үчин онуң, догруданам, узак ёла атланан болмагы әхтималды.

Барыбир ол әвенокды, ылла диерсиң, бармалы ериме хачан барсам шонда барайын диййән ялыды. Хас бетери-де, ол гуршап алан ятламаларының жүммүшине чүмен ялыды, онуң даш-төверек билен иши ёкды.

Ат өз майдалына гидип барярды, онуң иришмеси-де салланып ятырды, йөне ол шонда-да аяк чекенокды, эдил таныш ёда билен барян ялы, әдимини ынамлы уруп гидип барярды.

Биринжи ёлагчы айың ягтысына зордан сайгардян узакдакы думаның ичинде гөзден йитйәнчә атыны гамчыламан, дебсилемән, шейдип гечип гитди.

*

* *

Илкинжи ёлагчының гөзден гайып болан минутында, посёлогың четинде икинжиси пейда болды. Эдил диллешен ялы, олам шол ёл билен гитди.

Эшигине серетсең-ә, мегер, олам узак ёла чыкана меңзейәрди. Онуң гойы реңкли гиң плащы барды, плащың бир ужуның эпинлери атың күмпүжине дүшүп дурды.

Биринжи ёлагчының терсине, бу адам атыны зол-зол дебсиләп, гамчылап, нирәдир бир ере ховлугярды.

Ол бириниң ызындан етмекчи болян ялыды. Онуң биринжи атлының ызындан етен болмагы-да ахмалды... Болуп баршындан чак тутсаң, онуң етендигине ынанаймалыды. Ол арам-арам өңе үмзүк атып, узаклара диканлап середйәрди, гөзъетимде бириниң гарасыны гөрәйжек болярды.

Эдил өңкиниң гөзден йитен еринде икинжи атлы хем деррев гөзден гайып болды. Фортдан я-да посёлокдан олары сынлап дуран адама-ха шейле болуп гөрнерди.

*
*   *

Эгер муңа төтэнден габат гелме дийэйсеңем икинҗи атлы гөзден йитен дессине гең габат гелме билен Техасың бир кичиҗик обасының четинде үчүнҗи ёлагчы гөрүнди. Ол хем өңки ики ёлагчының гиден ёлуна дүшди.

Ол хем ылла диерсиң, сыяхата барян дек, эдил бейлекилериң гейниши ялы гейнилгиди. Ол тутуш дуршуна ачык гызыл реңкли плащың ичине чүмүп отырды. Онуң узын сынының ашагындан эере кесе басылан кичиҗик ав түпеңи гөрүнйэрди.

Эдил биринҗи атлы ялы, олам атыны хаял сүрйэрди, хатда узак ёл гечмели атлы үчинем хаялды. Шонда-да ол җуда ынҗалыксыз гөрүнйэрди, шуңа середенинде, ол хут өң янындан барян атлыны ятлатман хем дуранокды.

Болса-да шу икисиниң хем өзүни алып баршында уллакан парх барды. Гойы реңкли плащлы адам кимдир бирини ковуп барян ялы гөрүнсе, гызыл плащлы адам хэли-шинди ызына гараярды, ызында болуп гечйэн вакалардан башга хич зат билен гызыкланмаян ялыды.

Кэте-кэте үзеңңэ галып ызына середйэрди, кэте хем атыны ызына өврүп, кимдир бири хэзириң өзүнде ковуп етэйҗек ялы, эдил шу вагт гечен ёлуна сиңе-сиңе середйэрди.

*
*   *

Бирмеңзешрэк арадашлыкдакы үч саны атлы бири-бирини гөрмэн, прерия билен атыны сүрүп барярды. Депеде отуран байгуш я-да гиҗеки кебелеклери авламага чыкан гүндизкөр болаймаса, адам оглуның оларың үчүсини, хатда икисини-де бирликде гөрүп билҗек гуманы ёкды.

*
*   *

Бир сагат гечсеңсоң, Инж фортундан он миль төвереги араны ачан ёлагчыларың үчүсининем арадашлыты эп-эсли үйтгэпди.

Биринҗи атлы гөзъетиме ченли саглайын-соллайын узап гидйэн аллея чалымдаш токай гырымсыларының җүммүшине дирэн узын золага яныҗа етипди. Бу золагы гиң богаза меңзетмек мүмкинди: онуң гөк өвсүп отуран йүзи кенар сувуның йүзи ялы гойы яшыл реңкли агачларың реңкине чалым эдйэрди. Ай онуң ярым миль төверегине ягты сачярды. Ондан аңырда ол золак агачларың гойры көлегесине тарап бурулярды.

Биринҗи атлы шу золага гирмезден өң бираз яйданды, ол бирки секунтлап атының башыны чекди-де, узаклара серетди.

Онуң бар үнси токай гырымсыларының арасындакы ёлдады, ол ызына гаранокды. Йөне ол узагам яйданмады.

Ол йүрегине даш баглады-да, атыны дебсилэп, өңе гитди.

Шол пурсат хем оны ызындан гелйэн гара плащлы адам гөрди, инди бу икисиниң арасы бары-ёгы ярым милди.

Гара плащлы адам оны гөренде чалажа гыгырды. Ол он миль ызарлап гелйэн адамсының ызындан етенине бегенйэнө мензейэрди. Атыны хасам гыссап, ол хем золага гирип гитди. Йөне биринжи атлы өврүмдэки гараңкы көлегеликде эййэм гөзден йитипди.

Икинжи атлы икиржиңлэп дурмады, онуң ызы билен гидип, деррев гөзден йитди.

Үчүнжи атлы шу ере гелйэнчэ көп вагт гечди.

Башкы ики атлылар ялы, ол токая бармады, атының башыны эңңиде тарап өврүрди; шол ерде атыны баглап, гырымсы агачларың ичи билен гытаклап золага чыкды.

Ол хемишекиси ялы зол-зол ыза середйэрди, ылла диерсиң, ыздакы вакалар оны өңдэкиден хас бетер гызыкландырян ялыды. Золагың гойры көлегели ерине гелди-де, өңки ики атлы ялы, ол хем тараңка гарк болды.

*

* *

Бир сагат гечди. Гиҗэниң дынгысыз зензелесиниң сазлашыклы сеси ики гезек ат тойнагының дүкүрдиси, бир гезегем адам аягының чыбшылдысы билен кесиленем болса, ене-де гайтадан башланыпды.

Токайдакы зензеле ене-де ятды, бу гезек оларың барының сеси узак вагтлык бирден сем болды. Оларың сесини сем эден зат ат тойнагының дүкүрдисине-де, юмшак ота дегйэн адам аягының чыбшылдысына-да меңзеш дэлди. Ол түпен сесиниң гүңлеч гүмпүлдисиди.

Жеңңелликдэки гаплаң чагасы-да мавламасыны гойды, токайың этегинде ыгып йөрен койотың уввулдысы-да эшидилмеди, хатда ягуар хем арламады.

Йөне түпең сесинден соң яраланан адамың иңңилдиси-де, авунан жанаварың уввулдысы-да эшидилмэнсоң, ягуар өзүниң богук аррылдысы билен ене-де токай жанаварларының инини дүйрүкдирип башлады.

Гушлар, хайванлар, чыбын-чиркейлер, мөр-мөжеклер, башгача айтсак, ягуарың достлары-да, душманлары-да онуң сесиниң жуда узакдан гелйэндигине акыл етирип, өзлериниң гулагыны камата гетирип барян саз-сөхбедини довам этдилер. Гырымсылыкда ене-де хемишеки гох гайталанды, гыгырып гепледишэймесең, хатда йүзбе-йүз дурубам сес-үйн алшар ялы болмады.

XXXVII бап

СЫРЛЫ ЙИТИШ

Каса-дель-Корвоның җаңы бир гезек зарңылдап, адамлары эртирлик нахара чагырыпды. Мундан өңем бир гезек түйдүк чалнып, плантацияның узак четиндәки бичәрелери чагырыпды.

Голайракда ишлейәнлер өз күлбелериниң янында, отуң я-да төңңелериң үстүнде отурып, нахара башладылар.

Плантаторың машгаласы-да нахархана йыгнанып, эййәм стол башына гечмәге тайярланыпды, йөне гөрүп отурсалар, оларың хеммесиниң башы җем дәл экени.

Генри ёкды.

Илкибада оңа кән бир әхмиет хем бермедийлер, ынха гелер дийип гарашдылар.

Бирнәче минут гечди, Генри вели гара бермеди. Плантатор гең галып, оглуның стол башына гиҗә галып гелмек хәсиетиниң ёкдугыны айтды.

Американың гүнорта-гүнбатарында эртирлик нахара бүтин машгаланың агзыбирлик билен белли бир вагтда йыгнанмагы дәп болуп галыпдыр. Муңа ерли азыгың өзболушлы айратынлыгы-да себәп болупдыр. «Виргин бисквити», вафли, гречиха оладьиси ялы иймитлер диңе биширилен дессине тагамлы боляр. Шонуң үчинем нахарханада эртирлик ийилйәркә, гызгын плитаның янындакы ашпез аял гүзап барыны чекйәр.

Йылы ёргандан чыкмагы халамаян ялталар эртирлик нахарына вагтында гелмеселер, гызгын оладьиден хем вафлиден галярлар. Ине, гүнорта плантацияда ялталарың азлыгының себәби-де шонданды.

Шонуң үчинем Генри Пойндекстериң шу чака ченли сачак башына гечмезлиги, догруданам, генди.

Онуң какасы белли бир адама йүзленмән:

— Бе, бу оглан нирә гитдикә? — дийип, эййәм дөрдүнҗи гезек сораярды.

Колхаунам, Луиза-да — хичиси җогап бермеди. Луизаның өзи хем шейле совал билен йүзленди. Йөне онуң гөзүнде, сесиниң терзинде нәхилидир бир гең аламат дуюлды, оны хем диңе онуң йүзүне сиңе середен адам аңып билҗекди.

Онуң ховсаласы доганының стол башында ёклугынданмыка? Шейле бидерек зат кими ховсала салып билер, Луиза болса хәзир эрбет толгунярды.

Себәби нәмекә? Оны хич ким сорамады. Какасы-ха онуң кешбинде асыл үйтгешик зат гөрмеди. Келлесине эрбет пикирлер гелйәндигини билдирмезлик үчин гиңлиге салан болуп отуран егени-хә оны асыл хем дуюп билҗек дәлди.

Колхаун нахархана гирели бәри дилини яранокды, хемишеки эндигиниң терсине, ол Луизаның хем йүзүне середенокды.

Столуң башында отуран ериңден ол гахарланярды, хызматкәр геленде болса, ол хатда бирки гезек тисгиндем.

Онуң нәмедир бир зада ховсалаланяндыгына шек ёкды.

— Генриниң нахара гиҗә галмасы-ха гаты гең — дийип, плантатор он ёла дагы гайталады. — Шу чака ченли ятырмыка?.. Ёк-ла, ол хич хачанам бейле гич тураног-а. Йөне ол бир ере гиденем болса, түйдүгиң сесини эшитмели ахыры... Белки, ол өз отагындадыр... Плутон!

— Мен бәрде, масса Вудли, Сиз мени чагырдыңызмы?

Арабакешликден дашгары, нахар ийилйән стола серенҗам бермегем Плутона йүкленипди.

— Генриниң отагына бар, эгер ол бар болса, бизиң эртирлик эдинип боландыгымызы айт.

— Генри ол ерде ёк, масса Вудли.

— Нәме сен онуң отагына бардыңмы?

— Хава... ёк, мен ёк дийҗек болдум. Мен онуң отагына барамок. Йөне, масса Вудли мен онуң атыны иймләйин дийип атятага бардым. Даңдандан бәри онуң аты хем ёк, мен даң агарыберенде турдум. Шонда эерем, уян хем, масса Генри-де ёкды. Ол биз өрмәнкәк гидипдир.

Бу хабара ховул алан плантатор:

— Шейледир өйдйәрсиңми? — дийип сорады.

— Бейледир-ә өйтмездим вели, масса Вудли! Йөне атятакда диңе масса Колхауның аты дур. Демиртыр ат газытының дашында айланып дур, масса Генриниң гара аты хич ерде гөренок.

— Мунуң өзи мистер Генриниң отагында ёклугыны аңлатмаяр ахыры. Бар, хәзириң өзүнде середип гел.

— Шу минутың өзүнде барян, масса! Гөрерсиңиз, Плутоның айданы догры чыкар. Яш җентльмен ол ерде ёкдур. Аты ниреде болса, масса Генри хем шол ердедир.

Плутон отагдан чыкан дессине плантатор:

— Дүшүнер ялы дәл... Генри өйден гидипдир, өзем гиҗе гидипдир. Нирә гидйәркә ол! Гиҗәниң ичинде ол кимиң янына гидип билйәркә? Негриң айдышына гөрә, ол гиҗеси билен өйде болмандыр. Белки, огланлар билен форта гидендир. Белки, мейханададыр...

Колхаун плантатордан кем алада галмадык гөрнүшде сөзе гошулды:

— Ёк-ла, ол оңа-ха гидәен дәлдир — дийди. Йөне ол өзүниң нәхили чак эдйәндигини айтҗак болубам дурмады, багдакы вака барада хем˝еке агыз сөз айтмады.

Луиза болса «Кассиниң бу затлардан хабары ёг-ов. Эгер шейле болса, онда бу сыр диңе Генри икимизиң арамызда галар. Мен Генрини мыдама-да ырып билерин... Йөне ол нәме үчин шу чака ченли гелмедикә? Мен оңа гарашып, гиҗеси билен ятмадым. Ол Морисиң ызындан етендир, икиси достлашандыр. Эгер олар мейханада душушан болайсалар-да, мен оларың ылалашандыкларына ынанярын. Умуман-а Генри гаты сабырлыдыр, йөне шейле өкүнчден соң онуң эндигини бозаймагы-да

эхтималдыр. Мунуң үчин оңа игенибем болмаз, ылайта-да яныңда шейле адам барка, оңа хич зат боласы ёк» дийип пикир этди.

Эгер Плутон гелип онуң үнсүни бөлмедик болса, Луизаның чакламаларының нәмелере барып етжекдигини өңүнден айтмак кынды.

Онуң болуп дуршы шейле бир тәсинди, ол важып бир зады хабар бержеге чалым эдйәрди. Плантатор онуң гепләрине мәхетдел:

— Нәме болды, ол шол ердеми? — дийип гыгырды.

— Ёк, масса Вудли! — Негр толгунып гепледи. — Ол ерде ёк, масса Генри-хә ёк. Йөне... — дийип, ол хаял-ягаллык билен сөзүни довам этди. — Плутоның дили хем баранок велин... болса-да, онуң аты-ха бар...

— Аты бар? Генриниң ятян отагында дәлдир-ә?

— Ёк, масса. Атятакда хем дәл. Дервезәниң янында.

— Онуң аты дервезәниң янындамы? Нәме үчин сениң айтмага дилиң баранок?

— Себәби, масса Вудли,... шу ат Генриниңки... себәби гара ат...

— Дүшнүклирәк айтсана, пелтек! «Себәби» нәме? Атың бир жаны сагмы? Я-да олам келлесини я гуйругыны йитирип гелипми?

— Вах, масса, Вудли, негр ондан горканок. Атың келлесини я гуйругыны йитирени хич-ле. Плутон ат өз эесини йитирендир өйдүп горкяр.

—Нәме? Ол Генрини йыкып гайдыбердимикә? Гойсана, Плутон! Ябы мениң оглум ялы чапыксувары йыкып билмез. Гой!

— Мен ол йыкандыр диемог-а. Мен хас бетеррәк белалардан горкярын. Хорматлы масса яшулы, мен башга хич зат айтжак дәл! Дервезәниң агзына барың-да, өзүңиз гөрәйиң.

Плутоның үзлем-саплам сөзлери, ылайта-да онуң әхеңи, йүзи хемме кишини гозгалаңа салды: еке плантатор дәл, онуң егени-де, гызы-да шакырдашып туруп, асиенданың дервезесине тарап ылгадылар.

Оларың гөрен зады дүзүвли хабары тама эдер ялы дәлди. Есир негрлериң бири эерленги атың уянындан тутуп дурды. Гиҗеки чыглыкдан яңа онуң эндамы чыгҗарып дурды, мегерем, оңа хәзир есириң эли-де деген дәлдир. Ат хәзириң өзүнде бир эйменч ховпдан сыпып гелен ялы, аягы билен ер пешәп, бурнуны паррылдадярды. Онда өз гылынданам, сачынданам гара тегмиллер барды: онуң гершлерине, өң аякларына, эерине сычран ган тегмиллери эййәм гатапдыр.

Бу ат ниреден гелдикә?

Прериядан. Аякларының арасында танапыны сүйрәп, өз эндиги боюнча өе гачып гелйәркә, дүзлүкде оны негр тутупды.

Бу кимиң атыка?

Муны сораян ёкды. Онуң Генри Пойндекстериңкидигини хеммелер билйәрди.

Ата сычран ганың киминкидигини соран болмады. Дуранларың үчүси-де онуң бир адамыңкыдыгыны билйәрди: ол адам буларың бирининң оглы болса, бейлекисининң доганыды, башга бириниң болса дайысыды.

Оларың алҗыраңңылыкдан яңа учганаклап дуран гөзлери гоңур ган дамҗаларына середйәрди, ол дамҗалар Генри Пойндекстериң ганының дамҗаларыды. Олар муңа шүбхеленмейәрди.

XXXVIII бап

ГӨЗЛЕГДЕ

Эйгилиги хабар бермейән бу гүвәлерден чалт хем болса, догры нетиже чыкарды-да, плантатор гана боялан эере бөкүп мүнди, атыны форта тарап сүрди.

Колхаунам онуң ызы билен гитди.

Бу вака деррев бүтин төвереге долды. Елгамак ялы атлылар иң узакдакы плантациялара ченли дерягың боюны өңлин-ызлын сырып чыкдылар.

Индейлер сөвеш ёдасына чыкыпды, олар эййәм шу төвереклерде адамларың келлесиниң хамыны сыпырярды, Генри Пойндекстер хем оларың илкинҗи авы болупды.

Генри Пойндекстер мәхирли, хошгылав бир йигитди, бүтин Техасда онуң екеҗе-де душманы ёкды. Индейлерден башга ким онуң нәхак ганына галып билер? Диңе команчилер шейле рехимсизлик эдип билҗекди.

Инҗ фортуның мейданчасына үйшен атлыларың ичинде бу җенаяты команчилерден гөрмейән ёкды. Йөне олар бу ишиң нәхили ягдайда, хачан, ниреде боландыгыны биленокдылар.

Биринҗи совала ган дамҗалары ачык җогап берйәрди. Атың эеси я-ха атылыпдыр, я-да найза билен урлупдыр. Ган дамҗалары ылайта-да атың саг тарапында кәнди, ол ылла диерсиң, бир зат билен чалнан ялыды, ол атың гершинде-де, эериң гапдалында-да билдирип дурды, диймек, ол атдан агып гайдан яралының галдыран ызы болмалыды.

Серхет якасындакы дурмушың теҗрибесинден пәхим алан кәбир адамлар бу җенаятың нәвагт боландыгыны-да улы ынам билен кесгитледилер.

Оларың сөзлерине гөрә, ган дөкүлели бәри он сагатдан көп вагт гечмели дәлди.

Гүн гүнорта болупды. Диймек, бу иш гиҗе сагат икилерде болан болмалы.

Иң важып совал үчүнҗи совалды, эсасанам ол шу вагт, болҗак иш эййәм болуп гутарансоң важып болуп гөрүнйәрди.

Йөне оны ниреде өлдүрдилеркә? Онуң җеседини нирeден гөзлемели?

Онсонам ганхорың өзүни нирeден гөзлемели?

Харбы адамларың хем плантаторларың Инж фортуна йөрите чагырылан маслахаты шу соваллараң үстүнде келле дөвйәрди, маслахатың башлыгы фортуң комендантыды, яс зерарлы егшерен Вудли шонуң гапдалында демини алман отырды.

Ганхоры хем-де җенаятың болан ерини нирeден гөзлемели?

Эдил деңизчилериң компасындакы ялы, прериядакыларың компасында хем отуз ики румб барды, шонуң үчинем команчилериң харбы отрядыны гөзлемәге чыкан экспедиция отуз ики саны угруң ичинден диңе екеҗе догрусыны сайлап алмалыды.

Команчилериң гүнбатарда яшаяндыгыны хемме киши билйәрди. Йөне бу жуда умумыды, чүнки олар йүз миллик төверекде гөчүп-гонуп йөрди.

Үстесине-де индейлер совеш ёдасына чыкыпдылар. Леонадакы ялы бейлекилерден үзңе обаның үстүне олар гүндогарданам дөкүлип билҗекди. Мунуң өзи өкде уршуҗылар болан команчилериң адаты стратегики мекирлигиди.

Төвекгеллиге салып гидибермек акыллылыгың аламаты дәлди, йөне шу отуз ики ёлуң хайсының догрудыгыны нәдип билҗек?

Овнук топарлара бөлүнип, чар тарапа пытрамак теклиби макулланылмансоң, майор оны ятырды.

Индейлериң мүң адам дагы болмагы мүмкинди, фортдан элли уршуҗы, плантациядан хем элли адам алаянында-да, оларың гаршысына чыкҗак йүз адамлык отрядды. Оларың барының билеликде болмагы герекди, ёгсам бөлек отрядлары ёк этмек индейлере аңсат дүшҗекди.

Бу делили догры тапдылар. Хатда гама батан плантаторда, ондан кем гынанмаян ялы болуп дуран егенем майорың өзи тарапындан голданылан көпчүлигиң шу пәхимли теклиби билен ылалашды.

Шейдибем бир гүйчли отряд болуп гөзлеге чыкмалы эдилди.

Йөне хайсы тарапа гитмели? Бу хакда энтек җедел гидйәрди.

Пәхимли капитан Слоумең өлендир хасап эдилйән адамың соңкы сапар хайсы тарапа гидендигини сорашдырып гөрмеги маслахат берди. Генри Пойндекстери соңкы гезек гөрен адам кимди?

Бу совалы илки билен онуң какасыдыр егенине бердилер.

Плантатор оглуны соңкы гезек агшамлык нахарының башында гөрүпди, шондан соң хем ол оңа ятмага гидендир өйдйәрди.

Колхаун сыпҗык җогап берди. Ол өз дайысы билен нахардан соңам гүрлешен экени. Колхаун хем хошлашылансоң дайысы өз отагына гидендир өйдйәрди.

Колхаун нәме үчин болан ваканы яшырды? Нәме үчин ол багдакы гөрен вакасыны айтмады?

Шол вакада өз эден ишини айтса, җуда эрбет ягдайда галарын дийип горканы үчин болаймасын?

Хер нәме-де болса, ол хакыкаты гизледи, онуң берен җогабы хем отуран адамларда шүбхе дөретди.

Эгер отуран адамларың оңа мүңкүрлик этмәге баханасы болан болсады я-да нәме нәмедигини селҗерип дурмага вагт тапылан болсады, онда ол галплык хасам айдың боларды. Йөне хемме зат гарашылмадык ерден чепбесине чөврүлди. Кичиҗик мейхананың хоҗайыны Обердофер чакылыга гарашмады-да, бу маслахата өз аягы билен гелди. Ол мәхелләниң ичи билен геҫип гелшине, Генри Пойндекстер соңкы гезек хачан гөрлүпдир, ол хайсы тарапа гидипдир диен сорагларың җогабыны аңыклашдырмага көмек эдәймеги мүмкин болан важып маглуматлары хабар бермек ислейәндигини айтды.

Немец Обердофер чалгырт иңлис дилинде шу затлары айтды. Ол: капитан Колхаун билен дуэле чыкансоң мениң мыхманханамда яшап йөрен Морис-мустангер, өңем бирки гезек гидиши ялы, гечен гиҗе хем бир ере гитди дийди.

Мустангер гич гайдып гелипди. Мейханада җалай яшлар булансоң, хоҗайын ол вагтлар ятманды. Бу голайларда бейле этмесе-де, мустангер гелшине хасаплашмагы талап эдипди, хоҗайын хер нәче гең галса-да, ол көпүкме-көпүк хасаплашыпды.

Онча пулы онуң нireден тапандыгыны, нәме үчин ховлукмач гидендигини худайдан башга билйән ёкды. Обердофер болса, мыхманханадан чыкып гиден Морис Җеральдың ябаны мустанглары авламага барян ялы, әхли яраг шайларыны алып гидендигини билйәрди.

Мейхананың эеси шонуң үчинем мустангер ава гидендир өйдүпди.

Йөне бу затларың Генриниң өлүмине нәме дахылы бар? Дахылы гаты кән. Йөне бу затлар диңе шаядың дүшүндиришиниң иң соңунда, ол хас дүйплүрәк мысаллара геченде, ылайта-да: мустангер гиденден йигрими минут дагы гечменсоң Генри Пойндекстериң гапыны какып, мистер Морис Җеральды гөрмек исләндигини айдансоң мәлим болды. Отуранлар мустангериң гидендигини, йүзүниң нирәкдигини дүшүндиренсоңлар кичи Пойндекстер онуң ызындан ковуп етмекчи ялы, деррев салгы берлен угур билен атыны чапдырып гидипди.

Обердофериң билйән затларынызам, айдып берен затларынызам бары шулар.

Бу маглуматларда кэбир дүшнүксиз затлар болса-да, гөзлеге чыканында, шолардан угур алаймалы затларам барды. Эгер Генри Пойндекстер Морис-мустангер билен биле гиден болса я-да онуң ызындан гиден болса, онда оны мустангериң питмели ёлундан гөзлемелиди.

Морис-мустангериң өйүни тапян бармыды?

Оны анык билйэн ёкды, кэбирлери ол Нуэсесиң төвереклеринде, онуң гошанды Аламодадыр дийип чаклаярды.

Шейдибем йитен йигидиң ызыны я-да җеседини тапмак үчин Аламо тарап уграмак герек дийлип карар эдилди; белки, шол ерде Морис-мустангериң хем мейдини тапарлар. Онда вагшыларча өлдүрилен бир адамың дэл-де, ики адамың арыны алмалы болар.

XXXIX *бап.*

КӨЛЧЕРИП ЯТАН ГАН

Бу отряд азашан гоңшусыны агтарян серхет якасындакы илатың адаты отрядындан хас көп болса-да, ол җуда этиячлы гымылдаярды.

Онуң хем өзүниң дүйпли эсасы барды. Себэби ёлда сөвеш мейданына чыкан индейлер барды.

Разведкачылар хем ызчылар өңе иберилипди, оларың везипеси ыз тапмакдан, шондан маны аңмакдан ыбаратды.

Леонадан гүнбатарлыгына он миль төвереги яйлып ятан прерияда олар хич хили ыз тапмадылар. Ол ерлериң такыры шейле бир гатыды, онда диңе чапып барян атың тойнагының ызы галып билҗекди. Ол ерде бейле ыз хем ёкды.

Фортдан он миллик аңырдакы дүзлүги демиргазык-гүнбатара хем гүнорта-гүндогара узап ятаң гырымсы токайлык кесип гечйэрди. Бу түйс техас җеңңеллигиди, агачлара чырмашан лианалар билен өртүлен ол токайлардан гечҗек гүманың ёкды.

Фортуң чат маңлайында, шу гырымсылыгың ичи билен бир золак гидйэрди, Нуэсес дерясына барылян иң гысга ёл хем шуды. Кесе гыралары гөни хатара дүзүлен агачлар билен безелен бу золак гөзе эдил аллея ялы болуп гөрүнйэрди. Белки, бу золак команчилериң Тамаулипаса, Комауиле, Нуэво Леона[1] эден йөрүшлеринде салан көне харбы ёдаларыдыр?

Ыз чалыҗылар бу золагың Аламодан чыкяндыгыны билип, отряды гөни алып гидибердилер.

Атлылар басым ыз чалыҗыларың өңе пыядалап гиден бириниң токайың гырасында гарашып дурандыгыны гөрдүлер. Майор бейлекилериң душундан өтүп, шол ызчының янына барды-да:

— Ничик? Ыз бармы? — дийип сорады.

---

[1] Тамаулипас, Комауила, Нуэво Леон — Мексиканың штатлары.

— Хава, майор, өзем кән ыз. Шу ере середиң. Ине, шу юмшатрак ердәкилери гөрйәңизми?

— Ябының ызы.

— Ики ябының ызы, майор — дийип, ызчы эдеплилик билен майорың сөзүни дүзетди.

— Догры, ики.

— Мундан аңырда ол дөрт ябының ызы ялы болуп гидйәр, йөне оларың дөрдүсем шол ики ябының ызы. Олар илки шу золак билен ёкары гидипдирлер, соңам ене ызына өврүлипдирлер.

— Догры, Спенглер. Ери, инди муңа нәме диерсиң?

Фортда разведкачы болуп туллук эден Спенглер:

— Мен золагың боюны узак сырып гитмедим, бир топар затлара хәзирликче дүшүнибем боланок, йөне шонда-да бу ерде адам өлдүриленлиги хак — дийди.

— Нәхили делиллериң бар? Нәме, сен җесет тапдыңмы?

— Ёк.

— Онда нәме тапдың?

— Ган. Эдил гәвмишиң дамарындан гайдан ялы, көл болуп ятан ган. Барың, өзүңиз гөрәйиң. Йөне — дийип, ол чалаҗа пышырдады.— Эгер мениң ызы ягшыҗа сынламагымы ислейән болсаңыз, бейлекилере, ылайта-да өңдәки гелйәнлере бәрик голайлашмаң дийип буйрук бериң.

Бу гүррүңлер, мегерем, плантатор билен онуң егенине дегишли ялыды. Чүнки ызчы олара гөз астындан огрынча середипди. Майор:

— Ягшы! Хатырҗем бол, Спенглер, саңа хич ким зыян бермез... Җентльменлер! Аз салым ериңизден бутнаман дурмагыңызы хайыш эдйәрин. Мундан анрык гитмек боланок. Себәби Спенглер ыз сынлаяр. Ол өз янына диңе мени аляр — дийди.

Майорың буйругы эдалы хайыша өврүлди. Чүнки бу адамлар онуң гөни өз гарамагында хем дәлди. Олар шонда-да онуң айданыны ики гайталатман ерине етирдилер, ерлеринден бутнаман дурдулар, шондан соң майор хем разведкачының ызындан гитди.

Спенглер элли әдим дагы гечип сакланды.

— Гөрйәрсиңизми, майор? — дийип, ол бир ери гөркезди.

Офицер:

— Муны-ха көрлерем гөрер — дийди.— Сениң диениң догры, бу ерде эдил гәвмиш өлдүрилендир өйдәймели, ган көл ялы болуп ятыр. Эгер бу адам ганы болса, онда шүбхеленип отурасы иш ёк, ол дири галан дәлдир.

— Ол бу ган гатамазындан өң өлендир.

— Спенглер, бу кимиң ганыдыр өйдйәрсиң?

— Бу ган бизиң шол агтарып йөрен адамымызың, гарры плантаторың оглуның ганы. Шонуң үчинем мен оны өзүмиз билен алып гайтмаҗак болдум.

— Мен-ә ондан хакыкаты гизләп отурмак герек дәлмикә диййәрин. Вагты геленде ол оны барыбир билер.

— Онуңыз догры, майор. Йөне биз илки билен огланың нәхили өлдүрилендигини билмели, мениң хем ондан хәзир-ә башым чыканок.

— Башым чыканок? Оны индейлер өлдүрипдир, элбетде! Оны команчилер өлдүрипдир ахыры?

— Шолар-а өлдүрмәндир — дийип, ызчы ынам билен айтды.

— Ол нәме бейле диййәрсиң, Спенглер?

— Эгер индейлер өлдүрен болса, онда биз ики дәл-де, кырк атлының ызыны гөрердик.

— Шуның-а догры. Екеже команчиниң муңа хет этҗегине ынанмак кын.

— Команчилериң бириниңем, умуман, хич бир индейиң бу өлүмде элиниң ызы ёк, майор. Золакда диңе ики атың аягының ызы бар. Сиз шу налларың ызыны гөрйәрсиңизми, шу наллар ене ызына-да гайдяр. Огурлан атлары болаймаса, команчилер умуман наллы аты мүнмейәрлер. Атлыларың икиси-де гызыл реңклилер дәл-де, акягызлар экени. Бир ыз-а улы мустангыңкы, бейлекиси-де американ ябысыныңкы. Гүнбатара угранларында-да мустанг өңден гидипдир, муны онуң ызының үстүнден йөрелени билен дүшүндирмек мүмкин. Ыза гайдышын хем американ ябысы өңден йөрәп, мустанг онуң ызына дүшүпдир, йөне атлыларың арасының дашлыгы нәче? Муны энтек айтмак кын. Оларың өврүм эден ерлерине барсаң-а, оны-да билсе болар вели... Олам-а шундан узакда дәлдир.

— Ягшы, шол ере гидели. Мен хәзир олара хич бириңиз бизиң ызымыздан гелмәң диейин.

Майор хемме киши эшидер ялы, гаты сес билен адамларың гымылдамазлыкларыны хайыш этди-де, Спенглериң ызы билен гитди.

Дөрт йүз әдим төвереги мейданда ат аягының ызы билдирйәрди, йөне майор олары диңе агаҗың көлегесиндәки юмшак топракда сайгарярды. Ызчы гүнбатара барылярка мустангың, ыза гайдышын хем американ ябысының өңе дүшендиги барадакы чакламасының догры чыкандыгыны айтды.

Ызлар шундан аңрык гитмеди, атларың икиси-де шу ерден ызына өврүлйәрди.

Ызына өврүлмәнкә оларың икиси-де уллакан дерегиң астында бираз дурупдырлар. Муны ат тойнагының бүтин төвереги демир-дөвеч эденлигинден хем билип отурмалыды.

Спенглер улагындан дүшүп, ызлара сиңңин-сиңңин серетди. Ол ере середип отурышына бирнәче минут гечен соң:

— Олар шу ерде биле болупдырлар, өзлерем көп дурупдырлар. Йөне атдан дүшмән, ериң үстүнде дуруп, парахат гүрлешипдирлер. Буй-ә иши хасам бетер чылшырымлашдыряр — дийди. Шундан соң олар, мегерем, кәешен болсалар герек...

— Спенглер, эгер сениң шу айдянларың догры болса, онда сен җадыгөй! Айтсана, сен шунча зады нәдип билйәрсиң?

— Ыз билен, майор, ыз билен! Бу бир кын зат дәл ахыры,

Ики атың ызы бири-бириниң үстүнден дүшйәр. Диймек, шу ерде ики ат бир вагтда болупдыр, өзлерем пәрахат дуруп билмән, урнуп йөрүпдирлер. Атлыларың херси бир сигар чекип түкедипдир, диймек, олар эп-эсли эглениппдир. Чилимлериниң галындысы хем ынха. Ондан галан теммәки билен екеже шыбыгы хем долдурып билмерсиң.

Ызчы эглип сигар галындысыны ерден галдырды-да, оны майора узадып:

— Атлыларың өң-ә бири-биринде касты ёк экени. Хай диймән бири-бириниң дамагыны чалжак я-да келлесини мынжыратжак болуп дуран адамлар чилимлешип дурмаяр. Оларың диңе чилимлер чекилип гутарылансоң агызларының аларан болмагы мүмкин. Оларың сөгүшенлигине өзүм-ә ынанярын. Бириниң бейлекисини өлдүренлиги хем, эдил сизиң ериң үстүнде отурышыңыз ялы хакыкат. Кимиң өленини чакламагам кын дәл. Бичәре мистер Пойндекстер гайдып хич хачан оглуны гөрмез! — дийди. Майор онуң үстүни етирди.

— Буларың хеммеси бир хили, сырлы затлар.

— Хава-да, ал какмыш!

— Йөне онуң мейди ниредекә?

— Мениңем келле дөвйәним шол-да. Эгер индейлер өлдүрен болса, онда мейдиң бейдип йитмесине мен гең галып отурмаздым. Олар оны өзи билен әкидип билерлер. Йөне бу ере хич хили индей — гызыл хамлы адам гелмәндир. Маңа ынанайың, майор, шу ики атлының бири бейлекисини атыпдыр. Йөне онуң жеседи нәме эдендигине велин мен дүшүнип билемок! Оны диңе жеседи ёк эдениң өзи айдып билер.

— Жуда гең-ә! Келләңе гелер ялы дәл! — дийип, майор айтды.

Спенглер сөзүни довам этди.

— Белки, энтек бизе бу сыры ачмак башардар. Женаят эдиленсоң атларың чапып гайдан ериндәки ызыны тапмалы. Белки, бир затлар тапып билерис... Инди бизиң бу ерде ишимиз ёк, майор, йөрүң ызымыза доланалың. Оңа айдалыңмы?

— Мистер Пойндекстереми?

— Хава.

— Өлдүрилениң шонуң оглудыгына ынанярсыңмы?

— Ёк-ла! Мен оңа гүвә гечип билмерин. Мен диңе гарры Пойндекстериң шу женаята гатнашан ики атың бирини, онда-да американ атыны мүнүп гелендигине гүвә гечйәрин. Атларың ызларыны деңешдирип гөрдүм. Эгер кичи Пойндекстерем хут шол аты мүнен болса, онда онуң диридигине мениң-ә ынамым ёк. Бейлекиниң хем онуң ызындан йөрежеги гаты шүбхели-дә!

— Спенглер, икинжи адамың кимлиги хакында, хий, сениң бир чакламаң бармы?

— Ёк. Эгер гожа Доффер айтмадык болса, Морис-мустангерем мениң ядыма дүшмезди. Шу атыңам аягы наллы, йөне

мен барыбир ол диңе шонуң мустангыдыр дийип билмерин. Ол яш ирландиялы йүзүне перде тутуныпадам өлдүрйәнлердендир өйдемок.

— Менем сен мамламыкаң дийййәрин.

— Онда эгер кичи Пойндекстер өлдүрилен болса, оны-да Морис Җеральд өлдүрен болса, онда олар мертлерче баша-баш сөвешендир, плантаторың оглы хем еңлендир. Мениң дүшүнишим-ә шейле. Ганының ики квартасы дөкүлен адам дири галып билмез, шонуң үчинем онуң җесединиң нирә гүрүм-җүрүм боландыгы мени чыкгынсыз ягдая саляр. Энтеклер ызы ызарламалымыкак дийййәрин. Белки, магадына етерис... Мен өз пикирими гоҗа айдайынмы?

— Ёк, айдып отурма. Ол бу барада онсузам аз биленок. Ол бу аҗы хакыката кем-кемден кайыл болса, говы болар. Бу гөрен затларымыз хакында оңа дилиңи ярыҗы болайма. Ганлы ере бар-да, терс ызыны алып угра, менем хич ким зат дуймаз ялы, отряды сениң ызың билен алып барҗак болайын.

— Боляр, майор. Мен йөне терс ызың нирә алып барҗагыны чаклаярын. Маңа диңе он минут пурыҗа бериң-де, мениң ышаратым боюнча ёла дүшүбериң.

Ол шейле дийди-де ыза, ганлы ере тарап гитди. Ол ерини йүзлейҗе гөзден гечирди-де, гапдалдакы золага өврүлди.

Шертлешилен пурсатда онуң гүйчли сыкылыгы эшидилди. Сыкылыкдан чак тутулышына гөрә, ызчы бир миль төвереги ёл гечип, айылганч ваканың болан ериниң голайында гезип йөрди.

Эййәм өз отрядына гелен майор ызчының сыкылыгыны эшитди-де, уграмага буйрук берди. Ол бейлеки бирнәче бай плантаторлары янына алып, гоҗа Пойндекстер билен биле барярды. Йөне ол ызчының тәсин тапындысы хакында хич киме-де зат айтмады.

XL бап

НЫШАНЛЫ ОК

Отряд разведкачының ызындан етмәнкә бир кичиҗик хадыса болды. Майор өз адамларыны золак билен дәл-де, гөни токайың үсти билен алып гитди. Ол хем муны йөне ере шейле этмәнди: ызчы «бу ган гоҗаның оглуның ганыдыр» дийип дурансоң, майор гоҗаны шол гандан сова дүшүрмек үчин шу ёл билен гайдыпды. Айылганч ер бир гапдалда галды, бу айылганч ачышы ызчы билен майордан башга билен адам болмады, шейдибем отряд хемме затдан бихабар гидип барярды.

Олар токай җанаварларының салан инсизҗе ёдаҗыгы билен барярды. Ёлуң инчелиги зерарлы ики атлы эгин деңләп йөрәп биленокды. Ёда ченданлар бир ачылганлыга хем чыкяр-

ды, йөне бирнәче әдимден соң ене-де гысылып, гырымсылыга уруп гидйәрди.

Тропики җеңңелликлерде хем сейрек габат гелйән ачык реңкли овадан ягуар гүр гырымсылыкдан атылып чыкды-да, отрядың барян ёлундакы ачылганлыга дүшди. Тебигат онуң сары дерисини гара, мәмиши реңклер билен шейле бир безәпдир, онда дүрли-дүрли менеклерем, тегмиллерем, тегелеклерем, чызыкларам бири-бирине шейле бир безег берйәрди, хий, дийип-айдар ялы дәлди. Ачылганлыга тарап сүйнүп гиден гүйчли, чакган, уллакан пишик отрядың улы алада билен барян атлыларының гөзүне илмән дуруп билмеҗекди. Атлыларың ики санысы гачып барян җанаварың ызындан атды.

Оларың бири Кассий Колхаунды, бейлекиси хем онуң гапдалындакы яш плантаторды.

Ягуарың такга җаны чыкыпды, ок йыртыҗының тутуш оңургасыны сырып гечипди.

Бейле мерген адам кимди? Атлыларың икиси-де өзүни мазамлады. Атлыларың икиси хем деӊ атыпды, йөне йыртыҗа окларың диңе бири дегипди. Атындан дүшен отставкадакы капитан:

— Мен оны сизе субут эдип билерин! — дийип, ынам билен айтды.

Ол ягуарың ләшиниң янына гелди, пычагыны чыкарып, бүтин төверекдәкилере йүзленди.

— Җентльменлер, ок йыртыҗының беденинде дур, шейле дәлми? Эгер ок мениңки болса, онда ярым айың шекили билен мениң адым — «К. К.» болмалыдыр. Мениң окларым йөрите хайыш билен ясаландыр, мен өз авлан авумы мыдама-да танап билйәндирин.

Колхаун ягуарың бедениндәки окы бегенч билен чыкарды, онуң айданының догрудыгыны аңмак кын дәлди. Хас кейпихонраклар атындан дүшүп, гелип гөрди, окда, догруданам, Колхауның ады барды, җедел яш плантаторың пейдасына гутармады.

Отряд басым аңырда гарашып дуран ызчының янына барды, олам олары аңрык экитди.

Бу ерде тойнаклары наллы ики атың ызы ёкды, диңе бир атың ызы барды. Ол хем билдирип дуранокды, оны диңе ченданлар ызчының өзи зордан сайгарярды.

Ыз гырымсылыгың ичи билен гидйәрди, диңе арам-арам ачылганлыга чыкярды. Ол ахыры тегелек айланды-да, адамлары шол өңки золагың сәхел гүнбатарындан чыкарды.

Спенглер деңсиз-тайсыз ызчы болмаса-да, бу ызы шейле бир чалт ызарлаярды, бейлекилер асыл онуң аягына-да эеренокды.

Ол эййәм бу ызың хайсы атыңкыдыгыны-да аңыпды. Бу эеси чилим чекйәркә дерегиң астында дуран мустангың ызыды. Гаӊ дөкүлен ердәки месе-мәлим билдирип дуран ыз хем шунуңкыды.

Ызчы еке өзи дурка американ атының хем ызыны сынлап гөрди. Ол бу ызың илки эдил шу вагт чыкылып гайдылан прерия, соңам Леонаның якасындакы плантациялара өврүлип барҗакдыгыны өңүнден сызярды.

Йөне мустангың ызы үнси хас бетер өзүне чекди, Спенглер хем шонуң билен гызыкланды. Бу ызың ганлы сыры ачаймагыда, хатда ганхорың сүренине элтәймеги-де эхтималды.

Ол үсти адамлы ябы ялы гөни гиденокды, кәте ёлдан совулярды, кәте терс айланярды, бирденем гөни гидйәрди-де, соң айлав эдйәрди, эдил уянсыз ялыды, я-да эриң үстүнде отуран адам иркилип, ябына башына гойберен ялыды.

Адам өлдүрип, гизленмек үчин ховлугып барян адамың аты шейле ыз галдырып билерми?

Спенглер оны акылына сыгдырып билмеди, умуман, ол нәмәниң пикирини этҗегини-де билмеди. Гидер угруны йитирди. Майор ызың ягдайыны соранда, ол шоны хем гөни боюн алды.

Йөне көп салым гечмәнкә онуң хем-де бүтин ёлагчыларың хеммесиниң гөзи билен гөрен зады бу сыры ачмаг-а бейледе дурсун, гайтам бүтинлей булашдырды.

Онуң эхли чакламаларыдыр ойланмалары айылганч геңиргенмә өврүлди. Ёлагчыларың хич бири хем бейле геңиргенмә эсас ёк дийип билҗек дәлди.

Эгер бирбада гөрениңде эдил бейлеки йүзлерче адамлар ялы, эерде җоңкарылып отуран, аягы үзеңңә илдирилги, эли хем уяны берк гысымлап дуран адам гөрсеңиз, үнсли середибем онуң нәхилидир бир геңдигини, бирденем келлесиниң ёкдугыны гөрсеңиз, сизиң өзүңизиңем хайятыңыз гөчмезмиди?!

Хава, оларың гөзүниң алнында хут шейле вака болды. Оларың хеммеси эдил гаралып дуран горпуң эрңегине гелен ялы, бирден атларының башыны чекдилер.

Эййәм гүн батып барярды, от ялы ловурдаян тегелек гүнүң бир гырасы отларың депесини гырдырып дурды, онуң йити шугласы гөс-гөни йүзүңе дүшүп, гөзүңи гамашдырярды, төверегә мазалы гөз айламага мүмкинчилик беренокды. Шонда-да олар гөзлериниң алнындакы тәсин сыратың башсыз атлыдыгыны ачык гөрдүлер.

Башга бир вагт шу барянларың бири келлесиз атлы гөрдүм дийсе, оңа гүлердилер, акылыңдан азашыпсың диердилер. Хатда ол шаятлы хем болса, онуң шаядына-да шейле диердилер.

Башсыз атлының бардыгыны хеммеси гөрүп дурка вели, оңа ынанмазлыга эсас ёкды; хәзир гайта шоны инкәр этҗек боляның өзүне сен дәлирәпсиң дийҗекдилер.

Йөне оңа шүбхеленйән адам ёкды. Хемме киши диңе бир тарапа — башсыз атлының я-да оңарылып ясалан гарантгының гелйән тарапына тиңкесини дикип середйәрди.

Нәме, ол гарантгымыды? Эгер гарантгы болмаса, онда ол нәмеди?

Бу совал хемме кишини бирден ойландырды. Йөне оларың хичиси иң болманда өзүни канагатландырарлык хем җогап тапмансоң, хеммеси дымярды.

Харбы адамларам, бейлекилерем хич кимиң җогап тапып билмейән хадысасының дүшүндиришине гарашып, эериң үстүнде дымып отырды.

Диңе хайран галян хем ховпургаян адамларың ич чекмеси эшидилйәрди. Хатда өз чакламасыны айдян адамам ёкды.

Гең аламатам болса, хакыкатам болса, башсыз атлы бүтин отрядың гөрен пурсады эдил габат гаршыдакы золага гирип барярды. Эгер башсыз атлы ёлуны довам этдирен болса, отрядам гайраты чатып шоңа гарашып дуруп билен болса, онда ол гөни отрядың үстүнден инҗекди.

Йөне ол хем отряд билен дең сакланды, эдил отряддакыларың оңа ынамсызлык билен середишлери ялы, олам отряддакылара ынамсызлык билен середен ялы болды.

Шейле бир имисалалык аралашды, хатда отуң үстүне окланан чилим галындысының сеси-де месе-мәлим эшидилди. Ана, шонда хем хушы башындан гөчүп, сазанаклап дуран адамларың кәбир гайратлыраклары бу гең атлыны ягшыҗа сынлады. Йөне батып барян гүнүң шапагы бу тәсин сыратың нәмедигини билҗек болуп середен гайратлырак адамларыңам гөзүни гамашдырды. Олар диңе үсти адамлы уллакан овадан атың гарасыны гөрүп галдылар. Онуң үстүндәки адамы сайгармак кынды, ол герденинден ашак салланып дуран плащ ялы бир зада долангыды.

Эгер ол атлының башы ёк болса, бу затларың хеммесиниң нәмә дахылы бар? Башсыз адам атың үстүнде эере атланып, эркин ягдайда кашаң бир гөрнүшде отырды, онуң әдигиниң өкҗесинде шпоры ялдыраярды, бир эли билен уяны тутуп, бейлеки элини болса, адатда болшы ялы, гапдалына аркайын саллап отырды.

Ёгса-да, бу нәмекә? Я-да гөзе гөрүнмемикә? Хей, мунуң өзи дири адам болуп билерми?

Оңа сын эдип дуран адамлар гөзе гөрүнмелере-де, тебигылыкдан-да артык хыяла гелмелере-де ынанҗак адамлар дәлди. Оларың көпүси тебигатың гарашылмадык хер хили газапларына гаршы гөрешен адамларды. Олар гөзе гөрүнмелере ынанҗак адамларың хилинден дәлди.

Бейле үйтгешик ваканы гөренде хатда шоларам онуң хакыкы адамдыгына шүбхеленип, өз ичинден: «Бу бир гөзе гөрүнмедир, элбетде, мунуң өзи адам болуп билмез!» дийишйәрдилер.

Башсыз атлының габарасы оларың бу бир адатдан дашары хадысадыр диен чакламасыны тассыклаярды. Ол адаты яба мүнен адаты адамдан ики эссе улы гөрүнйәрди. Ол әпет атың үстүнде отуран адаты болмадык әпет адама чалым эдйәрди, белкем, мунуң өзи гызан текизлигиң үстүнде эндирәп дуран

хованың ичинден кеселигине гечип гидйән гүн шөхлесиниң дөвүлмеги билен дүшүндирип болжак алдавчы тәсир галдырмакдыр.

Эмма велин хәзир пикирленере ягдай ёкды, хатда гөзлериниң үстүне элини көлегеледип, гүнүң йити шугласындан горанмак билен, шу ердәкилериң әхлисиниң үнс берип середйән бу айылганч гөзе гөрүнмесини дыкгат билен сынламага вагт хем ёкды.

Онуң эшигининңем, ябысынының реңкини сайгарар ялы дәлди. Диңе асманың алтын реңкли шапагында онуң бедениниң умумы гөрнүши — гара судуры гөрүнйәрди. Йөне хайсы тарапындан гөрүнсе-де, ол хич зат билен дүшүндирип болмаян шол бир гең башсыз атлыды.

Ёгса-да, бу нәмекә? Я-да гөзе гөрүнмемикә? Хей, мунуң өзи дири адам болуп билерми?

Серхет якасында яшан, хич затдан горкмаян гарадан гайтмаз бир адам:

— Ол ат мүнйән шейтандыр! Валла, шейтаның өзүдир! — дийип, бирден гыгырып гойберди.

Онуң сөгүнч гатышыклы гүңлеч гүлкүси галпылдап дуранлары хасам бетер горкузды, гөвнүңе болмаса, башсыз атлының өзүне-де тәсир эден ялы гөрүнди. Ол ябысыны бирден ызына өврүди-де, оны айылганч кишңедип, чапып гитди.

Башсыз атлы гөни гүне тарап сүрди, ялбырап дуран гүнүң ичине гирип гиден ялы, деррев гөзден йитди.

XLI бап

ДӨРТ АТЛЫ

Шол белли гүнүң ир эртиринде Инж фортундан чыкан атлылар диңе майорың ёлбашчылыгындакы отряд дәлди.

Олардан хас иррәк, даң атан бадына эдил шу ёл билен Нуэсес дерясына тарап дөрт атлыдан ыбарат ене бир топар уграпды.

Олар Генри Пойндекстериң жесединиң гөзлегине чыкан дәл болсалар герек. Ол вагт яш йигидиң өлендигини я-да йитендигини хениз хич ким биленокды. Эесиз ат хениз ажы хабары гетирип етишмәнди. Посёлок нәхак ган дөкүлендигинден бихабар ятырды.

Отрядларың икиси-де бир ерден чыкып, бир угур билен барса-да, оларың бири-бирине дахылы ёкды. Иррәк ёла дүшенлер испанларды, хас догрусы, оларың дамарында испан ганы билен гатышан ацтек ганы барды, башга сөзлер билен айданында, олар мексикалыларды.

Муны билмек үчин үйтгешик билимем, үйтгешик сынчылыгам герек дәлди, диңе оларың йүзүне середәймелиди. Ат үстүн-

де отурышы-да, инче уйлуклары-да, эерлериниң бейиклиги зерарлы гөзе илип дуран герденлерине атан ачык реңкли серапелери-де, гиң гара саяванлы сомбреролары-да оларың мексикалыдыгыны я-да мексикалылара өйкүнйән адамлардыгыны айдып дурды.

Йөне бу дөрт атлының мексикалыдыгына сөз ёкды. Оларың бугдай реңк йүзи, гырадең гырдалан гысгажык гара сачы, чүрже сакгалы, йүз-гөзлериниң ясавы гадымы Монтесумада[1] яшаян испан-ацтеклере махсусды.

Янындакылара гаранында, атлыларың бириниң сүңкбашы ириди. Онуң аты-да, өзүни безейши-де, сүннәленип бежерилен ярагы-да, асыл әхли зады сайланып дурды, бу онуң дөртлериң ёлбашчысыдыгыны аңладярды.

Кыркы тегеләп баранам болса, сакгалсапысының ыхлас билен бежериленлиги себәпли ол хас яш гөрүнйәрди.

Эгер онуң гөдеклигини хем рехимсизлигини айдып дуран совук, йити назары, хырсыз йүзи болмадык болса, оңа овадан дийсеңем гелишмән дуржак дәлди.

Хатда онуң хатара дүзүлен ап-ак дишиниң, овадан додакларының йылгырышы хем ондакы шол совуклыгы ювуп биленокды, онуң эгсик тараплары эдил шейтанлы ялыды, гөзе басылып дурды.

Ёлдашлары оңа Техас дүзлүгинде говы таналян җандарың адыны беренлеринде онуң диңе дашкы сыпатыны гөз өңүнде тутмандылар. Эль-Койотың — Прерия Мөҗегиниң ады онуң өзүни алып баршына-да, хәсиетине-де гелшип дурды.

Гарадаң билен Эль-Койот прерияда нәме ишләп йөрди, өзи-де серхошам дәл ялыды, үстесине-де бир отряда баш болуп барярды. Санлыҗа сагат шундан өңем ол гелен мыхманыны-да адам шекилли кабул эдип билмән, серхош болуп ятырды, асыл өйүне адам гелендир хем өйденокды.

Белли бир дережеде геңрәк гөрүнйән бу гарашылмадык өзгеришлигиң себәбини дүшүндирмек кынам дәлди. Колхаун гиденден соң өз үч илдеши билен саташянча Эль-Койотың нәмелери башындан гечирендигини айтмак етерликдир.

Колхаун чыканда күлбәниң агзыны япманды, олам эртире ченли ачык галыпды, Эль-Койотың хем шол ятышыды.

Чыг хем совук болансоң ол даңдан үшәп оянды. Шу хем оны бираз серхошлыкдан ачды. Ол кроватындан дүшүп, күлбәниң ичине энтиреклэп айланып йөршүне ачык галып, совук гойберен гапа хем совуга гаргаярды.

Ол деррев гапыны япар өйдәймелиди. Йөне ол оны япмады. Көне диварлардакы дешиги хасап этмесең, ышык гойберйән еке-тәк дешик диңе шу гапыды. Онуң гөвнүне дүвен иши үчин ышык герекди, ол йөрите шол иш үчин турупды.

Ир эртириң гапыдан гелйән чал ышыгы күлбәни говы ягтыл-

[1] Монтесума — испанларың Мексиканы басып алан дөврүнде ацтеклериң баш сердары.

данокды. Эль-Койот гөзлейән задыны тапянча сөгүнип, бүдрәп, бүтин төвереги агдар-дүңдер этди. Ахыры били гайыш чекили, гоша дешикли чүйшә чалымдаш бир кәди элине илди. Ол муңа сув, көпленҗем спиртли ичгилери гуйярды.

Мексикалы онуң дыкысыны ачанда төвереги гаплап алан ыс онда яңы-якында хем арак сакланандыгыны дуйдурярды. Йөне өй эесиниң хәзирки хапа сөгүнҗи кәдиниң ичинде зат галманлыгындан хабар берйәрди. Ол кәдиниң ичиниң бошдугына өңли-соңлы гөз етирмек үчин оны чайкап дуршуна:

— Ал какмыш! Еке дамҗа-да галмандыр! Бүрәниң ганатыны эзере-де зат ёк. Мениң хем дилим дамагыма елмешип баряр. Аңрым яныл дур, эдил ичимде гор бар ялы. Ал какмыш! Мен мундан аңрык чыдап билҗек дәл. Нәтсемкәм? Даңам атып баряр. Поселога гитмели болар-ов. Белки, данданкы гушҗагазлары тутмак үчин сеньор Доффер эййәм өз дузагыны гурандыр. Гуран болса, койот хәзир шоңа барар!

Эль-Койот кәдисини бойнундан асды-да, япынҗасыны эгнине атып, посёлога тарап уграды.

Мейхана онуң күлбесинден бары-ёгы бирнәче йүз әдим узаклыкда, деряның шу кенарындады. Ол бу ёла шейле бир белетди, ол оны гөзүни даңсаңам тапярды. Йигрими минут геченде, ол энтиреклэп маңлайына «Дүшлег» дийлип язылан мейхана гелди.

Онуң багты гелди: Обердофер укудан соң бокурдакларыны юмшатмага казармадан гачып гайдан бирнәче солдата хызмат эдип йөрди. Мейхананың хоҗайыны несъесине ичип дуран алты адамы ташлап, нагт төләр өйден адамсының янына салам берип гелди.

— Майн готт, мистер Диас! Майн готт! Бу ир билен туран сизми? Сизе нәме герекдигини мен билйәрин. Сиз маңа кәдиңизи мексикан арагы аг... аг... билен долдур дийҗексиңиз. Шол арагың адына нәме диййәрсиңиз-ә?

— Агвардиенте! Сиз билдиңиз, кабальеро. Маңа гереги шол.

— Бир доллар! Онуң бахасы бир доллардыр.

— Карамба! Мен оны унудар ялы дәл, оны гаты кән төләпдим. Ине, пулуңыз, ине-де габым. Басымрак долдуравериң!

— Сиз ховлукярсыңызмы, герр Диас?! Мен сизи узак гарашдырмарын. Мустанг прериясына ава гитҗексиңиз! Хәй, ирландиялы сизден өңуртдимикә диййәрин. Ол гиже гитди. Ол гезеленч эдерден жуда гич, гиҗәниң ярындан соң шу ерден чыкып гитди. Мустангер мистер Морис Җеральд бир төвра адам! Онуң келлесинде нәме күйүң бардыгыны хич ким хич хачан билмейәр. Мениң-ә оңа дийибилҗек задым ёк. Ол говы мүшдери, ол бай адам ялы, әхли бергисини төләнсоңам онуң җүбүсинде ене-де кән пулы галды. Майн готт, онуң җүбүлери доллардан долуды!

Мексикалы ирландиялының, Обердофер айтмышлайын,

«мустангер прериясына» гидендиги барадакы хабар билен ичгиш гызыкланды. Онуң гызыкланяндыгыны хайран галмадан яңа еңиллик билен дем алшынданам, немецин самахыллысыны диңлейәркә хәли-шинди дуйдурып дуран толгунышынданам аңып отурмалыды.

Йөне ол өз толгунжыны яшыржак болярды. Ол Обердоферден оны-муны аныкламагың дерегине, пархсыз җогап гайтарды.

— Мениң бу затлар билен ишим ёк, кабальеро. Прерияда мустанг нәче дийсең бар, хемме кишә-де етҗек. Сеньор, мениң агвардиентәми чалтрак бериң.

Гыбат эдере пурыҗа берилмәни үчин бираз өйкелән немец деррев кәдини долдурмак билен болды. Ол гүррүңи довам этдирмек ислемән, кәдини мексикала узатды-да, ондан алан пулуны яшиге ташлап гойберди, соңам несъе ичйәндиклери үчин бираз геплемсеклик эдйән эсгерлериң янына гайдып барды.

Бокурдагының гурап барянлыгына гарамаздан, Диас чүйшесини ачман-этмән, хатда онуң барлыгыны-да унудып, мейханадан чыкды.

Оны инди нәмедир бир зат толгундырярды, шол толгунма хем арак ичмек ислегинден зор чыкды.

Ол гөни өйүне гайтмады, илкибада өзи ялы, еңил газанч гөзләп йөрен үч саны хемшерининң посёлогың гырасындакы күлбелерине дегип гечди. Диңе шондан соң өз өйүне уграды.

Эль-Койот ыза гайдышын өз күлбесиниң голайындакы агачларың бирине тойнагы наллы бир атың илтелендигини аңды.

— Карамба! Хә, гиже бу ере американы капитан гелипдир. Ал какмыш! Бир затлар-а ядыма дүшйәнем ялы вели, йөне мен оны дүйшүмде гөрдүммикәм өйдйәрдим. Онуң бу ере нәме үчин гелендигини аңярын. Ол дон Морисионың гидйәндигини айтмага гелендир. Ол мениң укымы аландыгымы чаклап, хөкман ене гелер. Ха-ха! Бу ишлери онсузам эдерин. Маңа инди онуң гөркезмеси герек дәл. Мүң доллар! Ине, муңа пул дийсе болар! Мен оны алан бадыма Рио-Грандә гидерин, Исидора билен арамы сазлаҗак боларын.

Эль-Койот шу сөзлери айдансоң, бирнәче дограмча говурлан эти иййәнчә, бирнәче овурт агвардиентәни ичйәнчә өз күлбесинде эгленди. Соң атыны тутуп эерледи, әпет әдигини гейди, кичиҗик карабинини эериң гашына беркитди, гапларың херсине бир сапанча салды, билиндәки гайыш гынлара гама салып, эере бөкүп мүнди-де, атыны чапып гитди.

Прерия уграмазындан озал посёлогың четине барып, бир гизлин ишде көмегиңизиң герек болаймагы мумкин, сиз маңа ёлдаш боларсыңыз диййп гайдан хемшерилерине гарашып дуруберди.

Эль-Койотың достларының үчүси-де онуң ниетинден эййәм хабардар ялыды. Иң болманда олар Аламоның төвереклеринде

херекет этмелидиклерини билйәрди. Ела дүшүлип угралан бадына Диас атының башыны башга тарапа сованда, олар оңа ялңышдың дийип гыгырышдылар. Оларың ичиндәки мустангер:

— Мен Аламо гаты белетдирин. Мен ол ерде кән ябы тутупдым. Ол шу ерден гүнорта-гүнбатара узалып ятандыр. Онуң иң гысга ёлы, ханха, шол золагың үсти билен гидйәндир. Сиз жуда гүнбатардан гитдиңиз, дон Мигуэль — дийди.

Диас йигренч билен гүрледи.

— Гөрсене! Сеньор Висенте Барахо, гөрйән вели, сиз америкалы-хов. Сиз бизиң атларымызың наллыдыгыны унудярсыңыз. Индейлер хич хачан Инж фортундан гөни Аламо гидйән дәлдир, себәби... Мениң нәме дийжек боляндыгыма дүшүндиңиз дәлми?

— Догры! Багышларсыңыз, дон Мигуэль! Карамба! Бу мениң келләме-де гелмәндир.

Шондан соң Эль-Койотың хемшекилери сеслерини чыкарман, онуң ызы билен гитдилер. Олар тә Барахоның ятлаян золагындан бирнәче миль аңырдакы гырымсылыга етйәнчәлер геплемедилер.

Токая перделенип, оларың дөрдүси-де атларындан дүшдүлер, атларыны агажа багладылар. Шондан соңише гиришдилер, оларың эдйән ишлерини диңе ябаны хайванларың дурмушындан алнан мелодрама гөркезилмезинден өң провинционал театрың сахнасының аңырсында болуп гечйән ишлери билен деңешдирмек мүмкинди.

XLII бап

ДАЗЗАРКЕЛЛЕР ҮЙШЙӘР

Прерияның ёкарсында учушып йөрен гара даззаркеллериң топлумы гүнорта Техасда гең гөрүлйән зат дәл, оны шол ерде сыяхат эденлериң хеммеси гөрендир.

Оларың йүзлерчеси бирден асмана гөтерилип, кәте уллакан тегелек эмеле гетирйәр, кәте-де эгрем-буграм болуп учяр. Челданлар дик ашак инип, отуң депесини гырдырып гечйәрлер, бирденем ганатларыны гымылдатман, дик ёкары галярлар, ал асманда оларың гара судуры месе-мәлим гөрүнйәр.

Олары биринжи гезек гөрйән ёлагчы гушларың бу ойнуны сынламак үчин атының башыны чекенини дуйман галар. Хатда белет адамларам бу йыртыжылар нәме үчин бейдишип сүрүленишип йөрлер дийип биыгтыяр ойланар.

Бу йигренжи гушлар бир ере бихал топланмаяр ахыры. Сыяхатчы гөрсе-гөрмесе-де, йыртыжыларың гайышып йөрен еринде өли я-да өлжек болуп ятан бир жанаварың, белки-де, адамың бардыгыны деррев аңар.

*
* *

Шол габахат гиҗәниң эртеси үч саны атлының дүзлүги кесип, гырымсылыга гирен ериниң ёкарсында даззаркеллер гайышып башлады. Даззаркеллер эдил шол золагың өврүм эдйән ериндәки агачларың депесинде айланярды.

Даң атан габатлары бу йыртыҗыларың бири-де гөрненокды. Гүн догандан соң бир сагат гечип гечмәнкә вели, эййәм йүзлерче даззаркел ганатыны гиңден яйып, гөм-гөк токайлыгың депесинде гара көлегесини гайдырып йөрди.

Золага гелип, бетниетли шунча даззаркели гөрен техаслы бу ерде өлүм ишли бир задың бардыгыны деррев аңарды.

Аңрык гитсе, ол өз чакламасының догрудыгыны, ягны ган дөкүлен эп-эсли ериң ат тойнагының ашагында демир-дөвеч эдилендигини гөрерди.

Йөне йыртыҗы гушлар ган дөкүлен ериң депесинде дәлди. Оларың өврүм эдйән ери ондан сәхел аңырракдады; олары имриндирйән авуң агачларың арасында болмагы мүмкинди.

Шол гүн ир билен бу чакламаның догрудыгыны я-да нәдогрудыгыны барлап гөрәер ялы, не техаслыдан, не-де дашары юртлудан хич хили ёлагчы хем ёкды, йөне ёлагчы болса-болмаса-да, ол чаклама догруды.

Ган дөкүлен ерден чәръек миль аңырда, токайың ичинде бир адам ятырды.

Ол өлүпмиди?

Гөрәймәге ол өли ялыды, йыртыҗы гушларыңам оны **өли** сайян болмагы ахмалды. Онуң гозганман, адаты болмадык ятышы хем оларың шол чакыны тассыклаярды.

Ол келлесини гайшардып, йүзүни гүнден гораман, гымылдаман чиң аркан ятырды. Ол өзүне эрк эдип билмейән ялы, дашлык ерде элини-аягыны серип, чәшерип ятырды.

Онуң голайында уллакан гарры дуб барды, йөне онуң көлегеси йигиде дүшенокды, ол дубдан аңырда ятырды. Токайың гүр ерлерине аралашып угран гүнүң шугласы хем онуң зордан маңлайына дүшүп дуран панамасының аклыгы зерарлы хасам агарып гөрүнйән йүзүне дүшйәрди.

Ол өлүмиди? Я-да өлҗек болярмыды?

Даззаркеллериң пелесаң уруп йөрүшлериндең чен тутсаң-а, ол өлүпдир дийәймелиди. Йөне йыртыҗылар шу гезек ялңышыпды.

Оны сүзүлип ятан габакларына дүшйән гүн оятдымы я-да дынч алансоң бираз ровгатландымы, белли дәл, гараз, ол гымылдап, гөзүни гиңден ачды.

Ол басым бир эгнине япланып галды, соң тирсегине сөенди-де, нәме-нәмедигине акыл етирип билмән, төверегине гаранҗаклады.

Даззаркеллер ал-асмана галды, энчеме вагтлабам ашак инмеди. Яш йигит:

— Мен өлүми я дирими? Бу дүйшүмми я хушуммы? Бу нәме болдугы? Мен нириде? — дийип пышардады.

Гүн онуӊ гөзүни гапды, ол эли билен гөзүни тутды, шол вагт хем үмүр ичинде гезен ялы, болан ишлери гөз өӊүне гетирди.

— Депәм, бүтин төверегим... агачлык... ятан ерим дашлык, бүтин сүӊӊүмиӊ агыряны-да шондандыр. Гүр токайлык... Мен бу ере нәдип дүшдүмкәм?..— Бир минут дагы ойланып дурансоӊ ол — Хә, ядыма дүшди! — дийди.— Мениӊ келләм агаҗа гүтләп дегипди. Мени эерден агдаран шаха-да ынха дур. Чеп аягым агыряр. Инди ядыма дүшйәр, мен агач билен чакышыпдым. Ал какмыш, ол агаҗам дөвлүпдир өйдйән...

Йигит турҗак болды, башармады. Онуӊ агырылы аягы диен этмеди, агырансоӊмы я-да чыкансоӊмы, белли дәл, гараз, онуӊ дызы гүп ялы чишипди.

— Гара ат ниредекә? Элбетде, гидендир. Хәзир ол, белки, Каса-дель-Корвода атятакда дурандыр. Әй, болаянда-да ондан пейда ёк, барыбир мениӊ оӊа мүнүп билҗек гүманым ёк.— Ол бираз сагынды-да:— Эй худай-эй, гөрнен зат нәмеди? Гара атыӊ үркмеси йөне ере дәл экени!.. Инди нәтсемкәм? Аягым дөвлүпдир өйдйән. Бири көмек берәймесе, мен гозганыбам билҗек дәл. Бу ере бири-хә гелер диер ялы хем дәл. Геләенде-де мен оӊа ченли шу йигренҗи гушлара шам болҗак-да. Түф-ә, нәхили нежис! Мени эртирлик эдинҗек ялы, эййәм агызларыны ачярлар!.. Мен көп ятдыммыкам! Гүн-ә бейле ёкары галмандыр. Мен даӊдан атланыпдым. Диймек, бир сагат дагы өзүмден гидип ятыпдырын. Ал какмыш, ягдай-а эрбет. Агырышына серетсеӊ-ә, аягым дөвлүпдир, бәрде-де хирург ёк. Техас гырымсылыгыныӊ җүммүшиндәки даш дүшек... Бу гырымсылык бирнәче миль дагы бардыр, өзүм бу ерден чыкарын дийиб-ә пикирем этмели дәл. Бу ере гелҗек адамам ёк. Ерде — мөҗек, асманда-да — даззаркел... Нәме үчин яным билен уян алмадымкам?! Мениӊ иӊ соӊкы гезек ат мүнүшим шу болҗаг-ов...

Йигидиӊ йүзи күршерди. Ягдайыӊ агырдыгыны боюн алдыгыча хем ол хас бетер күршерди.

Ене бир гезек турҗак болды, эмгек барыны ювудып галды, шол бада хем яралы аягыны ере басып билмеҗекдигине, диӊе бир аягыныӊ үстүнде сүйренмели болҗакдыгына гөз етирди.

Ене ятмалы болды.

Ол ене ики сагат дагы ятды. Арам-арам көмеге етишиӊ дийип гыгырды.

Көмеге етишҗек адамыӊ ёкдугына акыл етирибем ахыр соӊы сесини кесди.

Гыгырдыгыча-да сувсады я-да гыгырмак оӊа сувсузлык дердини бетер ятлатды, онуӊ хәзирки болуп ятышына бу дерт хөкман геләймелиди.

Тешнелик дерди шейле бир гүйҗеди, соңабака ол эхли бейлеки ызаларыны, хатда аягының агырсыны-да унутды.

Яралы:

— Бейдип ятсам, мен сувсуз өлерин — дийип пышырдады.— Сува етҗек болмалы. Шу төвереклерде бир ерде чешме бармыка диййәрдим. Эмедеклэп бармалам болса, дызанаклап бармалам болса, мен хөкман шоңа бараймалы. Дызанаклап дийдимми? Вах, мениң бир аягым диеними эденок ахыры... Шонда-да барҗак болмалы. Мен шу ерде нәче дурсам, шонча-да өзүме яманлык эдйәрин. Эййәм гүн гызып уграды. Эййәм мениң депәм җокрап баряр. Өзүмден гитдигим, ишимиң гайтдыгыдыр, мөҗеклер, даззаркеллер...

Ол бу айылганч пикирден горкуп тисгинди, дымды.

Бираз салымдан соң ене гепләп башлады...

— Чешме бардыгыны-ха анык билйәрин. Йөне ёлуны тапайсам ягшыдыр! Ол шу ерден гүнорта-гүндогарда болмалы, өзем хекли прерия тарап акярды. Шоңа тарап сүйшҗек болайын. Багтыма, угрумы белердер ялы гүнем бар. Сува етип билсем, галан задың бир алаҗы тапылар. Сува етмәге гүйч тапсам болар!

Ол гырымсылыгың ичи билен сүйшүп уграды. Ол эдил билоңургасы дөвлен эпет сувулган ялы, ызалы аягыны сүйрәп, дашлык ер билен сүйшүберди.

Хава, ол сүйшүберди, сүйшүберди...

Бу гаты гүзапчылыкды, йөне онуң өңдәки гөрҗек гөргүси онданам бетерди, ол өңе гидип барярды.

Ол сув тапаймаса, ганы гатап өлҗегини говы билйәрди. Шу пикирем оны өңе сүйшмәге меҗбур эдйәрди.

Ол гүйч топламак үчин басым-басымдан дуруп дынч алмалы болярды. Бир аягы ысмаян адама эмедеклемекден кын зат ёк экени.

Агырыдан эҗир чекйән йигит ёлы җуда хаял өндүрйәрди. Барян угруның догрудыгына ынам этмәнсоң, ол хасам бетер эҗир чекйәрди. Ол диңе өлүмден горканы үчин гырмылдан болуп барярды.

Яралы чәрьек миль төвереги ёл ашансоң, бирден башгача усул биленем гидип билҗекдиги хакында ойланды.

«Пишегим болан болса, мен туруп хем билҗек ахыры... Худая шүкүр, пычагым-а йитмәндир!... Ине, түйс маңа ярайҗак бир дубҗагазам бар»

Ол билиндәки ав пычагыны чакырды-да, агаҗы кесип алды, сөенер ялы, ондан пишеге меңзеш бир зат ясады.

Йигит пишегиң көмеги билен еринден турды-да, кейтиклэп ёлуны довам этди.

Ол угруны үйтгетмеден ховплы задың ёкдугыны аңды-да, өңкүси ялы, ене-де гүнорта-гүндогара тарап гитди.

Гидибермек аңсадам дәлди. Гүн онуң еке-тәк компасыды, ол хем гүнортан болупды. Гүнорта Техасың гиңишликлеринде

йылың бу вагтлары гүнортанлар гүн дик асманда боляр. Гырымсылыклар оны ёлдан чыкарярды, олам агачларың кесилен селчең ерини гөзләп айланмалы болярды. Кәбир затлары ол чешмәниң ойрак ерлерден акяндыгына салгыланып хем аңярды.

Сәхелче ёл геченсоң, ол чалт-чалтдан дынч алмак үчин дуруп, бир миль дагы йөрәнде, хайванларың ёдасы габат гелди. Ёда зордан билдирийәрди, йөне гөни гидйән ол ёданың хайсыдыр бир чешмә я-да чая элтәймеги ахмалды.

Ол шуларың хайсы болса-да бегенҗекди. Яралы гүне-де, онуң агян тарапына-да үнс бермән, хайванларың ёдасы билен гидиберди.

Пишеге сөенип гитмек эрбет ядадярды, шонуң үчинем ол башдакысы ялы, арам-арам эмедеклемели болярды.

Тиз вагтдан онуң бегенҗи алҗыраңңылык билен чалышды. Чар тарапы гүр гырымсылык билен габалан ачылганлыга геленде ол ёдаҗык гөзден йитди. Яш йигит өзүниң дүшбүлиги билен сувуң өңде дәл-де, ёдаҗыгың бейлеки гутарян тарапындадыгына дүшүнди.

Хер нәче кынам болса, башга алач ёкды, ол ызына гайтды. Ачылганлыкда галмак өз-өзүңи хеләк этмек билен дес-деңди.

Ол кейтикләп, шу ёдаҗык билен ене ызына гайтды, ёда чыкан хәлки ериниң деңинден гечди. Сувсузлыкдан яна хаяллаян яралы элинде барыны эдйәрди. Йөне минут сайы ровгатдан гачярды.

Онуң гидип барян ери кактус хем агава гатышыклы акациялыкды. Олар оны гүнден горанок диен ялыды, гүн оларың юкаҗык япракларындан парран гечип, яралы бичәрәни якып-яндырып барярды.

Ол гара сув болуп дерледи, тешнелик җуда эҗирлиди, ол мундан аңрык чыдар ялы болмады.

Мескитоның сүйҗи мивелери бирнәче гезек онуң гөзүне каклышыпды, ол мивелери элини узадыбам алып билҗекди. Йигит ол мивелериң җуда сүйҗүдигини, сувсузлыгыңы гандырмаяндыгыны, кактус билен агаваның шор ширесинден хем пейда ёкдугыны билйәрди.

Бу затларың хеммесиниң үстесине-де ол бетбагт ызалы аягының инди асыл диен этмейәндигини анды. Ол гүп ялы чишипди. Хер гезек этлеҗек боланда, онуң җаны чыкара гелйәрди. Барян ёлунда чешме болаянда-да, ол оңа етмәге ярармыка? Ярамаса, ол гөз-гөртеле өләймелиди. Инди диңе шу гырымсылыгың ичинде ятып өләймек галыпды.

Деррев өләймеҗегини ол билйәрди. Яралы келлеси билен *дөвүк дызы эрбет агырса-да*, бу яралардан өлмеҗегине онуң гөзи етикди. Оңа өлүмлериң иң айылганҗы хем эҗирлиси — сувсузлык өлүми ховп салярды.

Шу пикир оны әхли гүйҗүни топламага меҗбур этди. Ол әмгек барыны чекип, җуда хаял гымылдаса-да, эрҗеллик билен өңе, диңе өңе омзаярды.

Гара даззаркеллер хем ыза-да галман, өңе-де гитмән, онуң депесинде шол гайышып йөрди. Бир милден артык ёл гечсе-де, оларың бири хем галман, депесинде гайышып йөрдүлер. Гайтам ав бардыгыны аңан бейлеки йыртыҗылар хем гошулышансоң, оларың саны хас көпелипди. Пейленип йөрлен ав энтеклер гырмылдаянам болса, йыртыҗылар онуң узага гитмежегини билйәрди.

Оларың гара көлегеси өңе мүңедекләп барян яралының ёлуна хәли-шинди дүшйәрди. Онуң депесинде аҗал пелпеллейән ялыды...

Төверек үмсүмликди. Даззаркеллер сессиз учярды, олар хатда авуны гөренлеринде-де сесини чыкаранокды. Якып барян гүн кебелеклердир гурбагалары-да усурғадыпды, хатда йигренҗи хажжыгам дашың көлегесинде иркилип дурды.

Йүрек гысгынч токайың үмсүмлигини екеже зат бозярды, олам гүзаплы бичәрәниң тикенли агачлара дегйән эшигиниң сесиди, ченданлар «көмеге етиң» дийип гыгырян сесиди.

Кактусың хем агаваның тикенлери онуң йүзүни, элини-аягыны перс-ала эдипди, ган шор дер билен гарышярды.

Яралы йигит тапдан дүшүп уграпды, хас догрусы, эййәм тапдан дүшүпди, ол хемме затдан умыдыны үзүп, гымылдара ягдайы галман, йүзин йыкылды.

Шолам оны халас этди. Гулагыны ере берип ятышына ол бир ысгынсызҗа сес эшиден ялы болды.

Сес хер нәче ысгынсызам болса, яралы оны эшитди. Себәби ол тутуш дуршуна гулага өврүлип, шу сеси эшитҗек болярды, ол акян сувуң шыгырдысыды.

Ол бегенҗинден гыгырып аяк үстүне галды, пишегине сөенип, сувуң шыррылдысының гелйән тарапына гитди, гөвнүңе болмаса, онуң яралы аягы-да инди диен эдйән ялыды, кейпи чаглыкдыр яшайша болан ымтылыш эҗизликдир өлүм горкусы билен сөвешйәрди.

Яшайша ымтылмаклык үстүн чыкды.

Он минут гечмәнкә яралы эййәм дуры чешмәниң кенарындакы отуң үстүнде узынлыгына сүйнүп, адаты сувсузлыгың адамың башына шейле гүзаплар индерип билшине хайран галып ятырды.

XLIII бап

КӘСЕ БИЛЕН ХУМ ЧҮЙШЕ

Мустангериң күлбесине бойнумызы узадып гөрелиң. Онуң вепалы хызматкәри отагың ортасында хенизем отургычда отыр. Онуң гүҗүги-де бурнуны йылы күле сүсдүрип, ожагың башында ятыр.

Ол адам билен итиң арасының дашлыгы эдил өңки гезекдә-

киси ялыды, оларың отурышыдыр ятышы хем эдил өңкүси ялыды. Болса-да күлбеде өзгеришлик кәнди.

Йүзүнс ябының хамы чекилен гапы энтегем петлесинден салланып дурды. Мустангларың хамындан эдилен халы диварда энтегем ялдырап дурды. Элужундан ясалан стол, дүшек, ики саны отургыч, көплеңч Фелимиң ятян ябы хамы шол өңкүси ялыды.

Йөне дивардакы түпең, күмүш кәсе, айрагың шахы ёкды, Эер, уян, танап, серапе хем ёкды. Китаплар, сыя чүйше, елек, кагыз — буларам бир ерлере гүм эдилипдир.

Күлбәни индейлер талапдыр-ов дийәймелиди.

Бейле зат нәме ишлесин, онда Фелим отургыжында бейдип отурмазды, гахарланарды, онуң келлесиндәки чыпар сачы-да шикес етмән бейдип дурмазды.

Хемме затлар дивардан айрыланам болса, оларың күлбеден чыкып гиден ери ёкды, олар диңе башга ере гечирилипди. Йүп билен саралан бирнәче даңы, дүвүнчек, шоларың арасында хем гөнден ясалан сандык ерде чашып ятырды. Гошларың ыкжамланышы гөчүшликден хабар берйәрди.

Өзгеришлик шейле болса-да, вискили уллакан хум чүйше шол өңкүси ялы, хемишеки дуран еринде, бурчдады. Фелим отагдакы бейлеки затлара гаранда, шоңа хас көп середйәрди. Себәби нирә серетсе-де, онуң назары ене-де дашына сөвүт чыбыгы өрүлен шол жадылы чүйшә дүшйәрди. Ол чүйшә середип, инди йигриминжи гезек дагы:

— Хә, гөр, сен нcustomереде экениң, мениң хазынажыгым. Сениң ажайып гарынжыгындакы ики квартданам кәндир, шонда-да ондан саңа пейда ёк. Шонуң ондан бири мениң ичиме дүшен болса, ол мениң ашгазаныма зыян этмезди! Догры герек, Тара? Сен нәхили гөрйәрсиң, мениң гарры көпегим?

Өз адыны эшиден ит келлесини галдырды-да, өзүнден нәме талап эдилйәндигини сораян ялы, бүтин төвереге гөзүни айлады.

Хызматкәриң өз-өзи билен гүрлешйәндигине акыл етиренсоң, ене-де ятды.

— Жогап бермесең берме, жанавар! Оны өзүмем билйәрин. Шу вагт бир стаканжыгыны гойберәйсең-ә хезил боларды. Йөне хожайының шол сөзүнден соң мен екеже дамжажыгам ичмәге хет эдип билжек дәл. Бай, шу паты-путулар мени шу гүн ядатды-ов, дилим дамагыма елмешди гитди, хамана диерсиң, елимли пластырь ювудана дөндүм. Мен мистер Морисе чүйшә дегмерин дийип сөз берипдим, хайп! Ери, инди ол киме герек дийсене? Посёлокдан гайдып геленсоң, бу ерде диңе екеже гиже боларын дийип, онуң өзи агзы билен айтды ахыры! Онуң еке өзи бир гижеде ики кварты ичип билмез!.. Яны билен шол гүнәхон гарры Стумпы алып гелäймесе-хә. Әй, ал каксын-ла шол аракхор гаррыны! Ол-а мундан көпрәгинем гулкудар! Биз ахыр соңы көне Баллибаллаха барарыс, шоңа-да шукүр! Шонда бидерек америкаң ичгисини ташлап, ирландияның хакыкы

вискисинден бир ганарын-ов! Гип-гип, ура! Ядыңа дүшенде-де кейпиң гөтерилиберйәр! Гип-гип, ура!

Гөвүн йүвүрдип хезил эдинен ирландиялы кече шляпасыны ёкарык зыңып-гапып, бирнәче гезек «ура» дийип гыгырды. Соң бираз көшешип, ылла диерсиң Баллибаллахда гөрҗек хезилликлерини бирин-бирин гөзден гечирйән ялы, эсли салым дымып отурды.

Йөне онуң әхли пикири ене-де шу күлбә, онда-да хол бурчда дуран чүйшә гайдып гелди. Бу гезек ол оңа хасам ачгөзлүлик билен серетди. Ол чүйшә йүзленип:

— Мениң хазынам, сен, гөр, нәхили говуҗа! Бир гезек өпәйсем, сен хоҗайына дуйдураярмыкаң? Диңе өпсем боляр! Онда бир эрбет зат ёк ахыры? Мениң шунча азап чекеними гөрсе, хоҗайының өзем хич зат диймезди. Мен нәче тозан-тот ювутдым! Онсоңам бу сапар онуң өзем маңа сөзүмде тапылар өйдйән дәлдир, биз гөчҗек болуп дурус ахыры. Онсоң ненең бокурдагыңы өллемежек? Онсузам бир гөчүшлик боларммы? Мен хоҗайына шейле дийип айдарын, ол гахарланмаз, онсоңам ол он сагат гиҗә галды ахыры, мен оңа сизи алада эдип дуруп билмедим, екеҗе дамҗа ичдим диерин. Мегерем, ол хич зат диймез. Маңа диңе ысгасам боляр, галаныны соң гөрүберерис... Тара, ятыбер, мен хич ере гитҗек дәл — дийди.

Фелимиң гапа тарап йөнелeнини гөрен ит еринден турды.

Тара Фелимиң ниетини аңмады. Фелим хоҗайын гелип, пәсгел берәймесин диен ниет билен ёла серетмек үчин даш чыкыпды.

Гара гөрмәнсоң, бурча сүсдүрилип барды-да, чүйшәниң дыкысыны ачып, оны агзына элтди, «дамҗа» нireде, ол хас көпрәк ичди.

Чүйшәни еринде гоюп, ирландиялы ене-де отургыҗына гечип отурды.

Эсли вагт ол сесини чыкарман отурды, соң хем кәте Тара, кәте-де дашына сөвүт чыбыгы өрүлен чүйшә йүзленйән ялы эдип, өз-өзи самрап башлады.

— Хоҗайын нәме үчин шу чака ченли гелмейәркә? Ир сагат секизлере гелерин дийипди, эгер техасың гүни алдамаян болса, эййәм агшам сагат алты болуп баряр. Ол бир задаха гүйменди. Сен нәхили пикир эдйәрсиң, Тара?

Бурнуна күл гирен Тара бу гезек онуң сөзүни тассыклаян ялы пышгырды.

— Эй, кераматлы Патрик! Оңа бир зат болан болаймасын? Ери, онсоң биз нәдерис, Тара? Ах, сен мениң гарры көпегим! Онда бу голайларда бизиң Баллибаллаха гөзүмиз дүшмез. Болмаса, хоҗайының затларыны сатарыс-да! Сап күмүшден ясалан екеҗе кәсәниң өзем бизе ёлкирей болар. Гөр-ле, мениң келләме гелип йөрен затлары: мен шу чака ченли шол овадан гапдан арак ичип гөремок ахыры. Белки, шонда ичсең, хас тагамлыдыр. Хәзир түйс вагты, гел, ичип гөрейин.

Ол сандыкдан кәсәни алды-да, чүйшәни ачып, ярты кәсе виски гуйды.

Фелим оны бирден башына чекди-де, ичгиниң тагамыны барлап гөрйән ялы, додакларыны тамшандырды. Ол бир элинде кәсәни, бейлеки элинде хем чүйшәни саклап дуршуна:

— Бе, худай билсин, шу сүйҗүмикә, мениң яткешлигимиң угры гачмадык болса, чүйшәниң бокурдагындан иченим хас тагамлы ялы болуп дур. Шу гапларың икисинденем бирбада ичип гөрмек герек, хайсының тагамлыдыгыны диңе шондан соң айдып болар — дийди.

Ирландиялы кәдини агзына етирди-де, бирнәче гезек овуртлансоң ерде гойды. Соң ол ичгиниң тагамыны билҗек болян усса ялы, додакларыны тамшандырып гөрди. Келлесини яйкап:

— Пәхей, мен ене ялңышдым-ов. Бейле дәл. Болса-да, күмүш кәседен ичениң тагамлы. Я-да маңа шейле болуп гөрүнйәрмикә? Кәсе билен ене бир азаҗык ичип гөрмели болды, онсоңам мен чүйшәниң өзүнден ики гезек ичип, кәседен бир гезек ичдим. Дүнйәниң гурлушы шейле, адыллык хемме затдан говы диййәрлер. Онсоңам мен нәме үчин бу оваданҗа кәсәни дашына себет өрүлен уллакан чүйшеден эгсик саймалымышым? Бейле адалатсызлык болмаз! — дийди.

Күмүш кәсе ене пейда болды. Чүйшәниң ичиндәкиниң белли бир бөлеги залп билен Фелимиң доймаз-долмаз бокурдагындан гечип гитмек үчин күмүш кәсә гуюлды.

Ахыр соңунда онуң кәсәниң пейдасына чөзени-де, кәдиниң тарапыны чаланы-да белли болман галды. Вискини дөрт гайра гөтеренсоң ирландиялы хәзирликче бу боляр диййән ялы, гаплары ерли-еринде гойды.

Ол отургыҗына гечип отурмагың дерегине хоҗайының гелйәнини, гелмейәнини билмек үчин күлбеден чыкайын диен карара гелди. Ол гапа тарап йөнелип:

— Йөр, Тара! — дийип гыгырды.— Йөр, гарры көпек, гая чыкып середели, хоҗайынымыз гелйәрми, ёк. Икимизиң өзи хакда алада эдйәндигимизи гөрсе, мастер Морисиң кейпи гөтерилер.

Ирландиялы яныңдакы ити билен деряның агач-угач битен җүлгесини кесип гечип, япы ёкарык чыкды-да, прерияның башланян ерине гелди.

Гүндогара тарап бир миль төвереги мейданда прерия яйлып ятырды.

Ол батып барян гүне аркасыны өврүп дурды. Бир гиден дүз мейданда кәерде кактус билен екеҗе юкка гаралып гөрүнйәрди. Башга гөзе илйән зат ёкды. Бу ерден хатда койотам гөрүнмән гечип билҗек дәлди.

Хол алла-оваррада, гөзъетимде гырымсы токайлыгың башланян ери гаралып гөрүнйәрди.

Фелим сесини чыкарман, өз хоҗайынының гелҗек тарапына середип дурды.

Ол узак гарашмалы болмады. Гөзъетимде агачларың арасындан чыкан бир атлы Аламо тарап уграды. Ара тутуш бир миль болса-да, вепалы хызматкәр оңа өз хожайыныдыр дийди. Морисиң ёла чыкса, яны билен алян ала-мула серапеси танамаз ялы хем дәлди, оны оңа индейлериң навахо тайпасы докап берипди. Онуң гызыл, ак хем гөк реңклери бу дүзлүкде месе-мәлим гөрнүп дурды.

Догры, шейле ыссы агшамда хожайынының серапени атының сыртына бөкдермән, эгнине алшына Фелим геңем галды.

— Көпежигим, Тара! Өз-ә гең-ов! Хәзир дашың үстүнде гойсаң, этем бишер, ол вели шоны-да дуймаян ялы. Ол Обердофериң шол кетегинде үшән болаймасын? Оң билен деңешдирениңде бизиң күлбәмиз дагы көшк ялы. Шонуң кетегинде-хә доңузам яшамаз.

Фелим бир салым атла эсеван эдип дурды. Ол инди ярым миль аралыга гелипди.

— Эй, аллам! Онуң тапып йөрен зады нәтеңет? Ол япынжасыны келлесине бүрәпдир... Ёк, Тара, ол оюн эдйәндир. Ол икимизи хайран галдырҗак боляр. Ол бизиң үстүмизден гүлҗек боляндыр... Эй худай, бу нәме? Онуң келлеси ёк ялы-ла? Догруданам, ёк. Бу нәме болдугы? Кераматлы Мерьем! Эгер мунуң өз хожайынымдыгыны танамадык болсам, өлер ялы горкардым! Хожайынмы шунуң өзи? Бизиң хожайынымыз мундан бираз депгинлирәк ялыды-ла. Ханы келлеси? Кераматлы Патрик, рехим эт-де, бизи пеналавери, ханы ол? Япынжаның ашагындамыка? Әй, бейле-хә дәлдир-ле... Бу затлар нәмәниң аламаты, Тара?

Ирландиялының хайыгандыгы сесинден билдирди, шонуң ялы хем онуң меңзи-де үйтгеди. Фелимден бираз өңрәкде дуран итем ховсала дүшди. Ол топулмага тайынланян ялы, бираз япырылды. Инди бары ёгы йүз элли әдим төвереги голая гелен атла горкулы гөзлерини тегеләп серетди.

Фелим сөзлән узын сөзүниң соңуны совал билен гутаранда, Тара оңа җогап берйән ялы, ынжылы чыңсады.

Соң ол көпек эрбет бир зады аңян дек, өзүни-де, Фелими-де хайран галдырып гелйән гең атла тарап бирден окдурылып гитди.

Ылгап барярка ол арам-арам чыңсаярды. Онуң бу чыңсамасы өе гайдып гелйән мусгангериң өңүнден чыканда үйрйән хемишеки махмал ялы якымлы сесине чалым эденокды.

Тара шол чыңсап гелшине атлының янына дыкылып барды, Фелимиң хәлиден бәри өз хожайынының атыдыр өйдүп дуран дор ябысы бирден өврүлди-де, ызына чапып гитди.

Ат ызына өврүленде Фелимиң я гөзүне гөрүнди, я-да ол хакыкатданам шейледи — атлының келлеси адаты келләниң дурмалы еринде, ягны эгниниң үстүнде дәлди-де, эериң өңдәки гашында, элиндеди!

Шоны гөрсде онуң ганы дамарларында доңуп галды, бүтин бедени буз ялы болуп, ини чүмшүлдәп гитди.

Ат Фелиме тарап гапдаллайын өврүленде ол ярысы сапанчаның габына габат болуп дуран, гана боялан бир горкунч йүз гөрди, хава, ол я-ха гөрүпди, я-да оңа шейле болуп гөрнүпди.

Ол башга хич зат сайгармады. Шол секундың өзүнде-де Фелим хырра ыза айланды, япгыдың йүзи билен ашаклыгына аяк-алдыгына ылгады, онуң саңңылдап дуран аякларының башарайҗак иши-де шолды.

XL IV бап

ДӨРТ КОМАНЧИ

Фелим ызыны гараман гачды, онуң чыпар сачы дим-дик болуп, тас шляпасыны келлесинден гачырыпды. Ол күлбесине гелип, гапыны ичинден япды, ердәки чашып ятан даңылары, дүвүнчеклери габсаның аркасына сөйәп гойды.

Ол шондан соңам ынҗалмады. Ичинден бир зат сокулып беркидилен болаянда-да, хий бир гапы хем адамы гөзе гөрүнмелерден горап билерми?

Онуң гөрени болса, элбетде, гөзе гөрүнмеди. Хий, шу чака ченли ат үстүндәкә өз келлесини элинде тутуп отуран адамы гөрен бармы?! Хий, бир вагт шейле зады эшиден бармы? Элбетде, ёк, иң болманда оны Фелим О'Нил гөренок, эшиденок.

Ол күлбәниң ичинде горкудан яңа җаныны ер тапман урунярды, отургычда отурып гөрйәрди, зиңкилдәп туруп, гапының агзына барярды, йөне оны ачмага-да, онуң дешигинден серетмәге-де горкярды.

Ол укуда дәлдигине, элхенч гараны, догруданам, оялыгында гөрендигине ынанмак ислейән ялы, ченданлар сачындан чекип гөрйәрди, усуллык билен чекгесини пенҗеләп гөрйәрди, гөзлерини овкалап гөрйәрди.

Фелими диңе бир зат аз-овлак көшешдирйәрди: ол япашак эңип гелшине, энтек кертден ашак инмәнкә ызына серединде, башсыз атлының Аламодан узакда, атыны токая тарап сүрүп баряндыгыны гөрүп галды.

Эгер шоны гөзи билен гөрмедик болса, күлбеде урнуп йөрен ирландиялы хасам бетер горкарды.

Көп вагтлап ол гепләп билмеди, диңе ченданлар бир гезек үзлем-саплам сөзлери зордан айтды.

Энтеклер көшешмедигем болса, бираз вагтдан соң Фелим иң болманда ойланып билйәрди, гепләп билйәрди. Түкениксиз соволларың, хайран галмаларың ызы үзүлмеди. Ол диңе өз-өзи билен гүрлешйәрди. Онуң янында Тара ёкды, шонуң үчинем ол гүррүңе гошулып билҗек дәлди.

Ол пышырдап геплейәрди, эдил күлбәниң дашында кимдир бири гүррүңини диңлейәндир өйдүп горкян ялыды.

— Эй, худайым! Ёк, болуп билмез! Бу ол дәлдир! Кераматлы Патрик, өзүң горавери! Онда ол кимкә? Хемме затлар-а — атам, серапесем, аягындакы гетриси хем, әй, диңе йүзи дийәймесең, келләниң өзем шонуңкыды... Мен онуң йүзүне-де серетдим, йөне танап билмедим, әй, танар ялы хем дәлди, дуршуна ганды! Бай-бой, ёк, ол мистер Морис дәлдир! Ёк! Ёк! Бу мениң дүйшүмдир. Мен уклап ятырдым, мени гара басандыр. Белки, ичен вискимдендир? Йөне бейле затлар гөзе гөрнүберер ялы, мен ончаклы серхош дәлдим ахыры. Мен ики гезег-ә чүйшеден, ики гезегем кәседен ичдим, боланы шол. Шонуң билен серхош боласым ёк-ла. Муңа ики эссе-де ичйәрдим, дилимем чолашанокды. Худай кессин! Эгер серхош болан болсам, онда нәме үчин хәзир саг? Ол нәгехан зады гөрениме ярым сагадам геченок, мен болсам эдил судья ялы саг. Гайта, шу вагт екеже дамжа ичиләйсе, кем болмазды. Ёгсам, мен гиҗеси билен кирпикли гөзүми чалып билмерин, шол ойланар ятарын. Ол горкулы зат нәмекә? Эгер бу башга бири болса, онда хожайын ниредекә? Кераматлы Патрик, языклы еке бичәрәни өзүң горавери, онуң төверек-дашы гөзе гөрүнмелер билен шейтанлардан долудыр...

Ирландиялы католиклериң кераматлысына чокунансоң, гаты гадымдан бәри Вакх[1] ады билен таналян бейлеки худайдан көмек сорап оңа ялбарды.

Соңкы худай онуңналышыны эшитди. Фелим мононгахиль вискили чүйшәниң шекилинде берлен өзге дилли худайың өңүнде дыза чөкенден бир сагат соң дүнйәниң бар аладасыны унудып, өлер ялы горкузан башсыз атлыны-да, өзүни-де билмән, күлбәниң ичинде сүйнүп ятырды.

* *
*

Морис-мустангериң күлбесинде сес-үйн ёкды, хатда сагадам өз җыркылдысы билен вагтың гитсе гелмезе акып ятандыгыны, бу гара ере ене бир гиҗәниң абанандыгыны ятладанокды.

Сес диңе дашардан гелйәрди. Йөне ол сес токайдан гелйән адаты гиҗеки сесди: япҗагаз шилдирейәрди, япраклар шемала шыгырдаярды, цикадалар җызлаярды. Хер вагт, хер вагт хем йыртыҗы хайваның аррылдысы эшидилйәрди.

Гиҗәниң ярры болупды, йөне яп-яңыҗа шамлап доган ай даш-төвереге ир эртириң ягтысы ялы ягты сачярды. Айың күмүшсөв ягтысы токайың гүр ерлерине-де аралашып, агачларың гойры көлегеси билен гарҗашып, бир хили алагараңкылык эмеле гетирйәрди.

Ягтылыкдан гараңкылыгы говы гөрйән бирнәче атлы гелйәрди.

---

[1] Вакх — греклериң мифологиясында чакыр худайы.

Олар кәнем дәлди, бары-ёгы дөрт саныды, йөне оларың дашкы сыпаты инини дүйрүкдирйәрди. Оларың яланач гызыл тени, янакларындакы тене санҗылып чекилен суратлары, келлелериндәки сомалып дуран ялдыравук елеклери, эллериндәки йылпылдап гөрүнйән ярaглары — буларың бары горкунч гара гүйҗүң абанандыгына шаятлык эдйәрди.

Олар нирәниң адамлары?

Олар команчилериң харбы лыбасындады. Беденлерине чалан реңклерине, келлелериндәки бүргүт елеклерине, яланач голларына хем дөшлерине, сугун дерисинден тикилен балакларына середен дессиңизе, сиз оларың таланчылыга чыкан индейлердигине ынанарсыңыз.

Мегерем, олар команчилердир, эгер шейле болса, онда олар гүнбатардан гелендир.

Олар нирә баряр?

Бу совала җогап бермек хасам аңсат. Атлылар өли ялы серхош болуп ятан Фелимиң күлбесине баряр. Мегерем, олар Морис Җеральдың күлбесини таламага гайдандырлар.

Оларың пәлиниң дүзүв дәлдигине шүбхеленип отурасы иш бармы! Оларың харбы лыбасда шейдип усуллык билен букдаклап гелмеклери йөне ерден дәлдир!

Күлбәниң голайында атдан дүшүп, олар улагларыны агаҗа илтешдирдилер-де, бәрик пыядалап гайтдылар.

Ердәки япраклары-да шыгырдатмаҗак болуп, олар көлегелик ер билен букдаклап үградылар. Зол-зол аяк чекип, гараңкылыга диканлап середйәрдилер, диң салярдылар, ёлбашчылары олара үм билен команда берйәрди. Оларың күлбедәкилере дуйдурман, огрынча бармак ислейәндиклери билдирип дурды.

Олар шоны кемсиз башардыларам өйдйәрин. Эййәм җайың диварына етдилерем велин, чакы олары гөрен-билен болмады.

Эдил оларың өзүниң сессиз-үйнсүз гелши ялы, күлбеде-де сес-үйн ёкды. Күлбеден хатда чекиртгәниң сеси-де геленокды.

Күлбеде яшаянларың бири вели өйдеди. Адам халыс көп иченде диңе геплемек я хор чекмек дәл, эйсем улудан дем алмакдан хем галяр экени, хәзир Фелим хем шейле хетде етипди.

Команчилериң дөрдүси япырылышып гапа гелдилер, усуллык билен гапыны барлап гөрдүлер.

Гапы япылгыды, йөне онуң гапдалларында дешик барды.

Олар гулакларыны шол дешиге гоюп диңледилер. Не хоррулды, не-де дем-дүйт барды. Топарың ёлбашчысы ёлдашларының бирине арасса испан дилинде:

— Мегерем, ол энтек өйүне гелен дәлдир. Өзи-хә бу вагта ченли ол гелмели ялы. Белки, ол ене-де бир ерлере гидендир? Өйүң аңырсында ат үчин бир бассырма болмалыдыр. Эгер мустангер өйүнде болса, онда шол бассырмада хөкман онуң дор аты болаймалыдыр. Хәзир сиз шу ерде дуруң, достлар, мен деррев барлап гелейин — дийди.

Садаҗа атхананы барлап гөрмек үчин бары-ёгы бирнәче секунт етерликди. Бассырма бошды.

Атятага алып барян ёданы барлап гөрмек үчинем шонча вагт герек болды. Онда-ха атың ызы-да ёкды, иң болманда атың тәзе ызы ёкды.

Атың ёкдугына берк ынанан ёлбашчы гапының агзында гарашып дуран ёлдашларының янына гайдып гелди. Ол сесини песелтҗек хем болуп дурмады-да:

— Нәлет синңен, бу гүнем гелмәндир, ол бу ерде ёк — дийди.

Эсгерлериң бири испан дилинде арасса гүрледи.

— Хер нәме-де болса, күлбәни барлап гөрелиң. Ирландиялының прерияда өз күлбесини нәхили гурандыгыны барлап гөрмекде нәме айып зат бар?

— Гелиң, гирип гөрелиң. Күмесини барлалың, мен-ә шейле бир аҗыкдым, шу вагт берселер, чиг этем ийҗек — дийип, үчүнҗиси хем Сервантесиң дилинде гепледи. Иң соңкы дөрдүнҗи адам хем шол бир овазлы дилде сөзледи.

— Худайдан ант ичйәрин, мен онуң чакыр саклаян ерземини бар дийип эшитдим. Эгер шол догры болайса...

Ёлбашчы онуң сөзүни бөлди. Ерземин хакындакы гүррүң оңа от берди, ол ур-тут ише гиришди.

Гапыны аягы билен депди. Гапы ачылмады.

— Карамба! Ичинден япыпдырлар. Ол өзүм ёккам ёлбарсам, гапланңам, айы-да, гәвмиш-де,— ол хахахайлап гүлди-де:— индейлерем гирмесин дийип япыпдыр — дийди.

Ол гапыны ене бир гезек бат билен депди. Гапы ене ачылмады.

— Агыр бир зат сөйәп гоюпдырлар. Итип ачар ялы дәл. Ханы, нәме сөйәп гоянларыны бир гөрели.

Ол гамасыны гынындан чыкарды. Еңилҗек раманың йүзүне чекилен мустанг дерисинде уллакан дешик эмеле гелди.

Индейли шол дешикден элини сокуп, гапа нәме сөелендигини барлап гөрди.

Даңылары, дүвүнчеклери бир тарапа сүйшүрди вели, гапы хаңлап ачылды.

Вагшылар гирди. Ачык гапыдан күлбәниң ичине айың ягтысы дүшди.

Бир адам ерде сүйнүп ятырды.

— Ал какмыш!

— Уклапмы?

— Өлендир-дә, ёгса бизиң шакырдымызы эшидерди.

Галтаманларың ёлбашчысы ятан адамың үстүне эглип:

— Ёк, йөне өлер ялы серхош. Бу мустангериң хызматкәри. Мен оны танаярын. Гөрйән вели, хоҗайыны эп-эсли вагт бәри гара бермәндир-ов. Бу хайван шу хетде етмек үчин бүтин ерземиндәкилери ичип гутараян-а дәлдир-дә хернә... Ох-о, чүйшеси-хә дур. Гүлүң ысы бурк уряр. Мадонна Гварделупская шәхрат, бизиң пайымыз хем галыпдыр — дийди.

Вискиниң галанжасыны деррев пайлашдылар. Хер киме бир гезек агзыны басмага етди, ёлбашча көпрәгем етди, үлешикде пайы белли болса-да, ол иллериң гәвни үчинем бейле адалатсыз бөлүнишик герек дәл дийип дурмады.

Соңы нәме болды?

Өй эеси ир-у-гич гелмели-хә болар.

Мыхманлар, оны хөкман гөрмекчидир, ёгсам гижәниң ичинде олар бейдишип сүссенеклешип гелип йөрүп нәтсинлер? Ылай-та-да оны ёлбашчының гөреси гелйәрди.

Бу дөрт саны индейлере Морис-мустангерден нәме герекка?

Муны оларың гүррүңинден билэймелиди, оларың бири-бириңден гизлейән заты ёкды.

Олар оны өлдүржек болярды!

Өлдүржек болянам таланчыларың ёлбашчысыды, галанлары онуң бет ишиниң я шәригиди, я-да көмекчисиди.

Бу оюн эдер ялы иш дәлди, гаты жогапкәрлиди. Ол хем-ә арыны ерине салярды, хем-де оны өлдүрени үчин мүң доллар алярды. Шәриклериниң херсине йүз доллардан етйәрди.

Индейлериң лыбасына перделенип геленлериң кимлердиги окыжылара инди мәлим болдумыка дийййәрин. Команчилер болан болуп йөрен бу адамлар хакыкы мексикалылары, оларың ёлбашчылары-да мустангер Мигуэль Диасды.

— Дузак гурмалы. Инди ол узак эгленмез. Барахо, сиз гая чыкып, онуң дүзлүкде гара берерине эсеван эдип duruң. Галанларыңыз мениң янымда болуң. Ол Леона тарапдан гелер. Биз оны уллакан кипарисиң этегиндәки эңңитде гаршылап билерис. Иң чемели ери шолдур — дийип, Эль-Койот айтды. Ганожак Барахо Фелими гөркезип:

— Шуны гүмлесек, говы болмазмы? Бизиң багтымыза ол дүнйәден бихабар ятыр — дийди.

— Өлдүрилсе, хич зада гүвә гечип билмез — дийип, дилдүвшүжилериң бейлекиси хем шоңа гошулды.

Диас оңа гаршы чыкды.

— Гайта, маслыгы гөрсе, дуяр. Дегмәң, нәмә герек? Аракхор бетбагт шонсузам өлүден говы дәл. Гой, гөргүсини гөрсүн йөрсүн. Мен онуң диңе хожайыныны өлдүржек. Гитсеңиз-ләң, Барахо, чалтрак, чалтрак! Гая барың. Дон Морисио хай диймән гелер. Хатасыз ишләң. Гайдып ол бизиң чемимизе гелерми, гелмезми, оны ким билйәр. Гая чыкың. Шу ай-айдыңлыкда оны узакдан гөрерсиңиз. Гелйәнини гөрен бадыңыза, бәрик ылгаң. Хаял-ягаллык этмәң, кипарисиң янында бизем оны гүрпбасды эдип етишмелидирис.

Барахо дийлени этсе-де, онуң гөвнемейәни дашындан гөрнүп дурды. Өтен агшам онуңкы шовуна болманды, монте ойнанларында ол Эль-Койота көп утдурыпды, онуң хәзир утасы гелйәрди. Ол өз хемшериклериниң нәме билен мешгулланжакдыкларыны билйәрди.

Онуң гүймен-саман эдип дураныны гөрен Диас:

— Сеньор Висенте, чалтрак ахыры! — дийди.— Эгер ишимиз пыррык болайса, сиз монтеде утҗак задыңыздан хас көп зады йитирерсиңиз! Барың — дийип, онуң гөвнүни гөтерди.— Бир сагатдан дагы гелмесе, онда буларың бири барып, сизиң ериңизе дурар. Барың.

Барахо дийлени этди, ол күлбеден чыкып, өз бармалы ерине, гая тарап уграды.

Галанлары күлбеде орнашып, эййәм шем якдылар.

Столуң үстүне агшам шамлыгың дерегине испан карты патлап дүшди, карт мексикалы ыкмандаларың хеммесиниң еке-тәк гүйменҗесиди.

Гыз билен солдат ортадады, монте ойны башланыпды. Ойнуң хумары билен вагт тиз гечйәрди. Эййәм бир сагат гечди... Банк Эль-Койотдады.

Диварларына ябы дериси чекилен күлбеде «Гыз утулды», «Солдат утды!» диен сеслер яңланярды. Столуң үстүнде күмүш доллар шагырдашярды. Картларың чалаҗа шапырдысы эшидилйәрди.

Яңланып гиден гүңлеч сес ойнуң арасыны кесди.

Бу сес — күлбәниң ичиндәки гең адамлары гөрен серхошуң гыкылыгыды.

Карткешлер столуң башындан шакырдашып турдылар-да, үчүси үч ерден гамаларыны яланачладылар. Фелимиң җаны гыл үстүндеди.

Ирландиялыны диңе төтәнлик өлүмден халас этди.

Гапының агзында далҗыгып гелен Барахо пейда болды.

Аслында хич хили дүшүндириш герек дәлди, йөне ол шонда-да:

— Гелйәр! Эййәм гая голайландыр... Басымрак, достлар, басымрак — дийип, кынлык билен пышырдады.

Ирландиялы халас болды. Оны өлдүрмели болаянда-да, оларың оңа вагты ёкды. Олар үчин хас бәхбитлирәк ганхорлук гарашярды.

Яраглылар гөз ачып-юмасы салымда атлының эңип гайтмалы эңңидиниң этегинде пейда болдулар.

Олар улы кипарисиң этегинде эгленишип, өз авуның голая гелерине гарашып ятдылар.

Хай диймән, ат тойнагының сеси эшидилип башлады. Налларың шакырдысы гелйәрди, йөне, ылла диерсиң, ат акын-чукун ерден гелйән ялы, налың сесиниң эшидилйиши бир сыдыргын дәлди. Атлы эңңитден ашак инйән болмага чемели.

Ол энтек гөрненокды. Эдил агачларың көлегесине гарк болан деря җүлгеси ялы, эңңит хем гараңкылыгың ичиндеди. Диңе ганоҗакларың букулып ятан ерлериниң голайындакы инчеҗик золага ай ышыгы дүшйәрди. Йөне ёл ол ерден геченокды. Атлы диңе кипарисиң көлегесинден гечмелиди. Мигуэль Диас хөкүмли эхең билен:

— Оны өлдүрмәң! — дийип пышырдады.— Ол ики сагат да-

гы маңа дирилигине герек. Онуңам өз себәби бар. Атынам сыпдырман. Бирден чозуп, гапыллыкда басып билсек, кынчылыгы болмаз. Эгер пәлини бозуберсе, атарыс. Йөне илки билен өзүм атҗакдырын.

Нөкерлер бу буйругы ерине етирҗекдиклерине сөз бердилер.

Басым оларың вадаларының чындыгыны субут этмеклерине мүмкинчилик дөреди. Оларың гарашян адамсы эййәм эңңитден ашак инип, кипарисиң көлегесине гелди. Эль-Койот атың җылавындан алкымлап тутды-да:

— Ташла ярагыңы! Дүш! — дийип гыгырды, бейлеки үчүси хем атлының өзүне топулды.

Эериң үстүндәки вели, элинем галдыранок, пычагына-да япышанок, атаногам, гахарындан яңа гыгыраногам, асыл хич хили гаршылык гөркезенок.

Ол эериң үстүнде аркайын отырды, олар оны эллэп гөрди, ол хич зат дуймаян ялыды.

Диңе ат гаршылык гөркезйәрди. Ол чарпая галярды, ыза чекилип, үстүне сүрнүп гелйәнлери айың ышыгы дүшйән инчеҗик золага тарап чекйәрди.

Мерхеметли худай! Бу нәме болдугы?

Мексикалыларың хеммеси бирден ыза серпикдилер-де, улы гох болуп гачдылар. Ол бир затдан элхедер алан адамларың гохуды.

Олар кипарисиң этегинде еке секунт хем эгленмедилер, атларының багланып гойлан гүр агачлыгына тарап аяк алдыгына ылгадылар.

Олар ызындан ковгы гелйән ялы, гыссанышып атландылар-да, ата гамчыны басдылар.

Олар йүреклери атың келлеси ялы адамлары-да горкузан зады: башсыз атлыны гөрүпдилер.

XLV бап

ЙИТЕН ЫЗ

Нәме, ол гөзе гөрүнмемиди? Ол адамам-а дәлдир!

Эль-Койот хем, онуң довла дүшен ёлдашлары хем өз-өзлерине шейле совал берйәрди. Зәхреси ярылан Фелим хем бирнәче гезек чүйшә эңегини басып, горкыны-үркини ятдан чыкарянча өзүне шейле соваллары берипди, соң онуң башы бүтинлей гарҗашыпды.

Башсыз атлыны гөренсоң, майор билен гидип барян бейлеки йүзлерче адамларам бу вака барада ойланярды.

Бу айылганч гөзе гөрүнме олара шол дуран ерлеринден бәш миль гүндогарда эртир ир билен ене-де бир гезек саташыпды. Ол гүнбатарда пейда болупды — оларың гөзүне гүн дүш-

йәрди, шонуң учинем олар онуң гарасыны чалажа гөрүп галыпдылар, шонуң үчинем олар онда Морис-мустангере чалымдаш зат гөрмәндилер.

Фелим башсыз атлыны гөренде аркасыны батып барян гүнө тарап өврүп дурды. Фелим онуң өз хожайыныдыгына долы ынанмаса-да, ол оны Морисе жуда меңзеш сайыпды.

Морис мустангери диңе дашындан танаян дөрт саны мексикалы хем ол гең атлыны ай ышыгында гөренлеринде шейле пикир эдипдилер.

Фелимем, мексикалыларам башсыз атлыны гөренлеринде бүтин сүңңи билен лерзана гелипдилер.

Йитиг гөзләп йөренлер бу тәсин затдан бейле гаты горкмасалар-да, онуң сырыны нәме билен дүшүндиржекдиклерини билмейәрдилер.

Эгер көне отурымлы техаслының дегишмесини хасап этмесең, ол тәсин зат тә гөзден йитйәнче, оларың хич бири асыл онуң нәмедигини билжек болуп азара-да галмады. Майор өз ёлдашларына сораг билен йүзленди.

— Женаплар, сиз оңа нәмедир өйтдүңиз? Догрусыны айтсам, мен-ә хайранлар галандырын.

Кимдир бири:

— Белки, бизи дузага дүшүржек болян индейлериң хилесидир? — дийди.

Бейлеки бири:

— Мундан хиле болмаз. Өзүм-ә бейле хилә алданмаздым — дийди.

— Индейлериң муңа дахылы ёкмука дийййәрин. Сиз нәхили пикир эдйәрсиңиз, Спенглер? — дийип, майор ызча йүзленди.

Ызчы эгнини йыгырды.

— Башга лыбас геен индей-ә дәлдир-дә? — дийип, майор ене-де ызчыдан сорады. Ызчы:

— Мениңем сизден үйтгешик билйән задым ёк, майор. Белки-де шейледир. Я-ха адамдыр, я-да ыгып йөрен гарантгадыр — дийип, ызчы жогап берди. Йүреги дүшүшен адамларың бирнәчеси бирден гепледи.

— Гарантгадыр-ла шол.

Өз пикирини илкинжи болуп айдан адам:

— Адаммы, мелгунмы, гарантгамы, пархы ёк, эгер ыз галдырян болса, нәме үчин биз онуң ызыны ызарламалы дәл? — дийди.

Спенглер:

— Оны деррев билерис. Бизиң ызарлап йөрен ызымызам шол тарапа баряр. Майор, гидиберелими? — дийди.

— Элбетде. Бидерек зат үчин ишимизден галмалың. Йөре!

Ичинде икиржиңленип дураны болса-да, ёлагчылар ябыларыны өңңүрдикледип гитдилер. Өзлерине галса, деррев атларының йүзүни ызына өвүржеклер хем барды. Колхаун хем шоларың бириди. Ол башсыз атлыны гөренинден доңуп галды:

онуң гөзлери чүйше ялы йылдырады, додакларының реңки өчди, ашакы эңи дартылып гидип, гагшамакдан зордан сакланды.

Эгер хемме киши довла дүшмедик болсады, онуң йүзүниң үйтгәп гидендигини гөрҗеклер тапылҗакды. Йөне башсыз атлы гөзден йитйәнчә хемме киши шол тәсин аламатдан гөзүни айырман дурды. Отряд гайтадан йөрәп угранда отставкадакы капитан ызкы хатара гечди, хич ким оңа хем үнс бермеди.

Спенглериң диени чынды: отрядың ёлы тәсин атлының сәгинен еriниң үсти билен гечип гидйәрди.

Оңа эдил гөзе гөрүнмедир өйдәймелиди, онуң дуран еринде ыз-тоз ёкды.

Аслында онуң үйтгешик бир сыры хем ёкды. Атың өврүлен еринде, асыл энчеме миль ондан аңырда-да ериң йүзүне галың ак чагыл дүшелипди. Авчылар бу ере «хекли прерия» диердилер. Мегерем, ат тойнагының налы деген болса герек, кәбир дашларың йүзи сыпҗырылыпды, кәбири болса, еринден үйтгәпди. Йөне бу затлары диңе өкде ызчының гөзлери сайгарып билҗекди.

Оларың ызарлап барян ызы — наллы мустангың ызы хем йитди. Яңы-якында бир сүри ябаны гылял гечип гидипдир-де, бу ерлер демир-дөвеч эдилипдир, шонуң үчин-де белли бир ызы ызарлап тапмак мүмкин дәлди.

Олар башсыз атлының гиден угры билен ёлы довам этдирибем билҗекди. Хәзир-ә гүне, соңрагам йылдызлара гарап гидип болҗакды. Йөне олары наллы мустангың үстүндәки адам гызыкландырярды, батып барян гүнүң иң соңкы ярым сагат вагты хем олар хекли прерияда йитип гиден ызың гөзлегиндедилер.

Гүн батан бадына Спенглер инди хич зат эдип болмаҗагыны хабар берди.

Инди токая гайдып барып, диңе япгыдың йүзүнде дүшләймекден башга алач галманды.

Ызы даң атансоң ызарламак карар эдилди.

Йөне олам башартмады — җуда болманда белленен вагты башартмады. Оңа гарашылмадык бир ягдай пәсгел берди. Олар хениз лагерь гуруп етишмәнкәлер, бирден майорың ызындан хат гатнадян гелди. Хат Сан-Антонио-де-Бехардакы штабдан, округың командующисинден гелипди. Ол хаты форта иберипдир, онданам бәрик гетирипдирлер.

Майор атлары эерлемәге буйрук берди, атларың дери гайдышманка драгунлар эййәм оларың үстүндеди.

Хатда Леонадан элли миллик гүндогарда, Сан-Антонионың төверeклеринде команчилериң гөрнендиги барада айдылярды. Бу эййәм ховайы гүррүң дәлди. Команчилер эййәм өй-өвзарлары отлап, адам өлдүрип башлапдылар.

Майор хаял этмән отряды йыгнап, Сан-Антонио ибермек барада буйрук алыпды. Драгунларың ховлукмачлык билен ызына өврүлмеклериниң себәби-де шонуң үчинди.

Элбетде, гөзлеги плантаторлар хем довам эдип билжекди. Йөне шейле бир межбурлыклар боляр, диңе достуң дәл, хатда эне-атаның мәхри-де онуң өңүнде дыза чөкйәр. Олар башда өйден чыканларында диңе яраг алып гайдыберипдилер-де, инди хем ачлыга чыдаман өе гайдып барярдылар.

Йитиги гөзлемекден хич ким боюн гачыранокды. Адамлар ядав атларыны башга атлар билен чалшырансоңлар, янларына азык алансоңлар «бу бетбагт йигит тапылянча» гөзлемеги довам этдирмелидилер.

Американ атының ызыны ызарламак үчин Спенглериң янында бирнәче адам галыпды. Ызчының пикириче, бу ыз хөкман Леона бараймалыды. Галан атлылар драгунлар билен бирликде форта тарап гитдилер.

Пойндекстер хем онуң достлары билен хошлашмаздан өң майор Спенглериң тапан тапындысы хакындакы гынанчлы ваканы айдып берди. Онуң өзи мундан бейләк гөзлеге гошулышып билжек дәлди, шонуң үчинем ол гөзлеги довам этдиржек адамларың шу важып зады билмеклерини зерур дийип хасап этди.

Ол яш ирландияла мүңкүрлик эдилмегини ислəнокды, онуң оңа сыны отурярды, йөне гуллук боржы рүстем гелди. Майор Морис-мустангериң гүнәкәрлигине ынанмаса-да, хас догрусы, оны йөне чаклама хасапласа-да, ол барыбир Морисе мүңкүрлик этмәге дүйпли делиллериң бардыгыны боюн алмага межбур болды.

Йөне плантатор билен онуң достлары екеже минудам шүбхеленип дурмадылар, олар диңе мустангер гүнәкәр дийип дүшүндилер. Бу ишде индейлериң элиниң ёкдугы айдыңлашансоң, ганхор диңе Морис Жеральддыр дийип ач-ачан хем айтдылар.

Яш йигидиң өлдүрилендигине шүбхеленйән адам ёкды. Онуң өлдүрилендиги барадакы хабарың башы Обердофериң гүррүңинден гайдыпды. Генри Пойндекстериң эерини гара ган эдип гелен аты-да шонуң соңкы нетижесини жемләпди. Онуң аралыгындакы вакаларың ярысы Спенглериң тапан затларының эсасында, ярысы-да чак билен аныкланылды.

Йөне мустангери шу женаята итерен зат нәмекә дийип, хич ким акыллы-башлы ойланмады. Хемме киши муңа онуң Колхуан билен давасы себәп боландыр өйтди. Жеральд диңе бир Колхауны дәл, шонуң билен бирликде Пойндекстериң бүтин машгаласыны-да йигренипдир диен карара гелдилер.

Ол акыла сыгян зат дәлди, йөне гүнәкәри гөзлейән адамларың акыллы-башлы ойланян пурсады сейрек боляр. Олар диңе гүнәкәри жезаландырмак хакында ойланярдылар.

Гөзлеге чыканлар шу пикир билен даргашдылар, олар эртир ирден душушып, ене ёла дүшмелидилер, өли-де болса, дири-де болса, йитен адамларың икисини-де хөкман тапмалыдылар.

*
* *

Спенглериӊ янында галан адамлар майорыӊ сайлап алан мейданчасында лагерь гуруп ерлешдилер.

Олар бары-ёгы он адамды. Шундан көп адамыӊ инди гереги-де ёкды. Бу ерде инди команчилер бардыр өйдүленокды. Абаныӊ дуран башга ховп хем ёкды. Булара табшырылан ишиӊ эминден гелмек үчин ики-үч адам хем етерликди.

Буларыӊ хем кәбири билесигелиҗилик үчин, кәбири-де диӊе компания үчин галыпды. Оларыӊ аглабасы плантаторларыӊ яш огулларыды, отрядыӊ ресми ёлбашчысы Қолхаунды, йөне гөзлеге ызчы Спенглер ёлбашчылык эдер дийлип чакланылярды.

Олар ёлдашлары билен хошлашансоӊам ятмадылар, улы одуӊ дашына тегелендилер.

Азык билен чакыр етерликди, форта өврүлип барян драгунлар ичгиден долы мытараларыны-да, бейлеки иймитлерини-де шулара гоюп гидипдилер.

Шатырдап янян одуӊ гөвүн гөтерйәндигине гарамаздан, шонда-да энтек оларыӊ гечиси яйранокды.

Оларыӊ хеммесиниӊ йүрегинден бир зат асылышып дуран ялыды, шолам дүнйәниӊ иӊ бир хезил задындан — нахар билен чакырдан леззет алмага пәсгел берйәрди.

Онуӊ янында йылы оҗагыӊ кичи-гирим шатлыгы дагы хич затды! Сәхра гиӊишликлеринде мениӊ өзүмем олары аз күйсемәндим. Инди-индилер шол гечип гиден затлары бири-бири билен деӊешдирип, мен «шол шатырдап янян одуӊ башында өз авчы ёлдашларым билен ене бир гезек отурышмак миессер этседи, мен сизе топлан әхли байлыгымы-да, герекмеҗек шөхратымы-да берердим! Мен оларыӊ әхлисиниӊ гөзбашы болан аладалардыр зәхмети билен бирликде хем шолары сизе берип билсем, өзүми багтлы саярдым» дийип дуруп билемок.

Яшларыӊ кейпиниӊ бозукдыгыныӊ себәбини дүшүндирмек аӊсатды: олар башсыз атлыныӊ йүреге салып гиден довлундан энтегем айӊалып биленокдылар.

Олар бу ваканыӊ себәбини билҗек болуп келле дөвйәрдилер, ченданлар ол сырлы аламатыӊ үстүнден гүленем болярдылар, йөне олар асыл иниӊи дүйрүкдирип дуран дуйгудан сабашып биленокдылар, эрбет ери-де, ол аламатыӊ нәмедиги хакындакы чакламаларыӊ хич бири хем олары канагатландыранокды. Спенглер билен Қолхауныӊ кейпи-де яшларыӊкыдан энайы дәлди.

Қолхауныӊ кейпи хемме кишиниӊкиденем бетер бозук ялыды. Ол отдан эсли узаклыкда, агаҗыӊ көлегесинде гашыны чытып отырды, өзи-де драгунлар гидели бәри дил яранокды. Мегерем, онуӊ одуӊ гырасында чоюнып отуранлара гошулышасы геленокды, ол кеседен середйән гөзлерден чекинйән ялы, чете чыкыпды.

Онуң гөзлери өңкүси ялы ойнап дурса-да, йүзүнден айылганч горкының ызы айрылманды.

Эййәм лүл болан яшларың бири:

— Каш Колхаун, сизе диййәрин! Бәрик сүйшсеңизләң, гелиң, биз билен ичиң. Бизиң хеммәмизем сизе дуйгудашлык билдирйәрис, сизиң машгалаңызың арыны алмага-да көмеклешерис. Йөне бейдип гамланып йөрмек герек дәл. Гелиң, виски дадып гөрүң. Көп пейдасы дегер, ынанайың! — дийди.

Колхауна өзүниң чете чекилмесиниң себәбиниң дүшүндирилиши ярадымы я-да онуң өзүниң бирден шагалаңа гошуласы гелдими, белли дәл, гараз, ол чакылыгы кабул эдип, бейлекилер билен бирликде одуң башында отурды. Йөне отурманка узадылан мытарадан бир овурт чакыр ичди.

Ол эдил жадыланан ялы, шол бада хем үйтгеди. Онуң гамгынлыгы айрылып, кейпи сазланды, төверегиндәкилерем оңа хайран галды. Шу гүн ир билен дайысы өлдүрилендир өйдүлйән адамың шейдип дурмасы ерликсиз ялыды.

Ол илки бада мыхман ялы болуп отурса-да, соң деррев хожайынсырап башлады. Әхли мытаралар бошадылансоң, капитан өз мытараларындан гуюп башлады. Майор билен гиден көп санлы достларының гоян мытаралары онуң уллакан хоржунындан шол чыкды дурды, чыкды дурды, оларың асыл ызы түкенмеди.

Өз ёлбашчыларының гөрелдеси билен рухланан техаслы жалай яшлар хөдүр-керемден йүз өврүп дурмады; олар самахыллашдылар, айдым айтдылар, дәбшенеклешдилер, хахахайлашдылар. Соң аргынлык өз диенини этдирди; олар отуң үстүне сүйндүлер-де, иркилдилер. Оларың бирнәчесини өмрүнде биринжи гезек серхошлук гара басмасының хеләк эдйән болмагы-да мүмкинди.

Отставкадакы капитан иң соңундан ятды.

Ол иң соңундан ятса-да, хеммеден ир оянды. Шагалаң гутарып, чүйшедешлери өзлериниң укландыкларыны хабар берйән ялы, яңы хор чекип угранда, ол турды, багры билен сүйшүп, оларың арасындан сайланды.

Ол лагериң аңры четине — атының даңлып гойлан агажына-да шунуң ялы усуллылык билен барды.

Атының уяныны чөзди-де, оны атының бойнуна ташлап, эере өзүни атды, сесини чыкарман гитди.

Онуң болуп йөрши серхоша меңзәнокды. Терсине ол жуда сагдын гөрүнйәрди, өзи-де өңден тайярланып гойлан план боюнча херекет эдйәне меңзейәрди.

Ол нәхили планка?

Белки, ол ятып чыдам эдип билмәнсоң, ёгалан дайысының жеседини гөзлемәге чыкандыр? Я-да еке гитмек билен өзүниң жуда дөвталапдыгыны гөркезмек исләндир?

Онуң агзындан чыкан сөзлере эсаслансаң, догруданам, шол ниетлерден угур алян экен-ов дийәймелиди.

— Худая шүкүр, ай айдың, сүйт ялы, мениң ене алты сагат вагтым бар. Бу йигдекчелер өрйәнчә ики миль төверекдәки гырымсылыгың хер дүйп агажыны-да барлап етишип болар. Эгер онуң жеседи аңружы шол ерде болса, мен оны хөкман тапарын. Вә, ол нәмекә? Эгер оны гөрен еке өзүм болсам, онда дәлирәпдирин дийсемем боларды. Йөне оны учдантутма хеммәмизем гөрдүк ахыры! Эй, асманың перишделери, ол нәмәниң аламатыка?

Ол шу сөзлери айдып гутарманка, горкудан яңа лэгирип гойберди. Ол эдил ажалың агзына дүшжек ялы, атыны бирден саклады.

Колхаун бизиң белет золагымызың гапдалындакы ёда билен барярды. Онуң атының башыны шол золага бураны хем шолды, ол бирден токайың ичи билен ене бириниң гелйәндигини гөрди.

Бейлекиниң хем аты Колхаунынңкыдан кем дәлди, йөне ол Колхаун ялы юваш суренокды-да, золагың ичи билен атыны өңурдикледип гелйәрди.

Нәбелли атлы голай гелмезинден дагы хас өң Колхаун онуң башының ёкдугыны гөрүп етишипди.

Ялңышар ялы дәлди: айың ягтысы ол атлының диңе эгнини гөркезйәрди, онуң башы ёкды. Ол айың шапагының гөркезйән «ойны» дәлди, Колхаун ол сыраты өң гүнүң ягтысында-да бир гезек гөрүпди.

Хәзир Колхаун хас бетеррәк зады гөрйәрди — онуң келлә гөзи дүшүпди, ярысы сапанчаның габына габат болуп дуран, гана боялан ол келле атлының янбашында салланып барярды, ол элхенчди... Ол аты-да, атлының эгниндәки серапени-де, ягуарың дерисинден эдилен гетрини-де — Морис-мустангериң эхли эгин-эшигини кемсиз танапды.

Колхаун шу затларың хеммесини бирин-бирин гөзден гечирмәге етишипди. Ол золагың бир гапдалында горкудан яңа еринден гозганып билмән, доңуп дурды. Ат хем эесиниң горкусыны дуйян ялыды. Ол башсыз атлының дор ябысы гелип алкымында саклананда-да, бурнуны паррылдадып чарпая галанда-да, үркүп гачайын диймән, йөне галпылдап дурды.

Диңе дор ат айылганч кишнәп, золагың угры билен чапып гиденден, онуң ызындан гелйән ит хем атың кишнемесине үйрүп җогап беренден соң Колхаун өзүне гелди. Диңе шондан соң геплемәге зордан ярады.

Ол сандыраян сеси билен:

— Эй худай. Бу затлар нәмәниң аламаты? Ол адаммы я мелгунмы? Я-да мен гүнузын диңе айылганч дүйш гөрүп гечирәйдиммикәм? Я-да дәлиредиммикәм? Дәлирәпдирин! Дәлирәпдирин! —дийди.

Колхаун үзлем-саплам сөзлеринден соң атының җылавыны батлы силкди-де, гелен ёлы билен гөни ызына атыны чапдырып гитди. Өңки ниетинден эл үзени үчинми нәмеми, ол гидишиң

гелшинден хас гаты сүрүп гитди. Ол тә лагере барянча ызына гаңрылмады.

Ол ювашлык билен одуң башына гелди-де, уклап ятан чүйшедсшлериниң гапдалында сүйнди. Йөне иркилип билмеди, ол эдил ысытма тутян ялы сандыраярды. Тәзе доган гүн онуң өлиниңки ялы ап-ак йүзүне, ярым дәли адамыңкы ялы ойнап дуран гөзлерине ягты сачярды.

XLVI *бап*

ГИЗЛИНЛИКДЕ БОЮН АЛЫШ

Даңа голай Каса-дель-Корводакы асиендада, онуң төвереклеринде адамлар от-элекди.

Дервезәниң агзында яраглы адамлар хүмерленишип дурды. Кәбиринде узын ав түпеңи я-да гоша, бейлекилеринде сапанча, наган, ене биринде уллакан пычак я-да томагавк барды.

Оларың херсиниң бир хили эшиги барды: гызыл фланель көйнегем, дүрли реңкли байка одеялындан хем-де кентук памазасындан тикилен келтекче-де, өйде докалан гоңур йүң матадан хем-де гөк нах матадан җалбарларам, кечеден эдилен шляпадыр дериден тикилен телпегем, телетин эдикдир сугун дерисинден эдилен гетри-де гөзе илйәрди. Техасың серхет якасындакы обаларында шунуң ялы яраглы, даяв адамлары хәли-шинди гөрмек болярды.

Эшиклериниң дүрлүлиги-де, яраглыдыклары-да оларың матлабының нәмедигинден хабар беренокды. Уруш-сөгүш ниети болмаса-да, олар барыбир шу яраглары, шу эшиклери билен гелерди.

Биз велин оларың бу ере нәме үчин йыгнанандыкларыны билйәрис.

Оларың көпүси-хә шол драгунлар билен биле гиденлерди, инди булара узак плантациялардан гелен адамларам, обада болмандыклары себәпли өңки гезек гидип билмедик авчыларам гошулыпды.

Шу гүн ир билен Каса-дель-Корвоның дервезесиниң агзында хүмерленишип дуран адамлар гечен гезеккиден кәнди, ёгсам, өңки сапар гөзлегчилере эсгерлерем гошулыпды.

Бу мәхелләниң ичинде харбы адамлар ёкды, йөне оларың арасында «серенҗам бериҗилер» дийлип атландырылян мейлетин дружиначыларың векиллери вели барды.

Оларың эшиги-де, ярагы-да бейлекилерден тапавутлананокды. Ол мейлетинлер тәзе юрт тутунян обаларың арасында дүз-

гүн-тертиби сакламак үчин, женаята гаршы гөрешмек үчин йөрите дүзүлйәрди, бу дружинаның членлери көпленч желлатларың везипесини-де ерине етирйәрди.

Оларың хеммеси адам өлдүрилиши хакда — Генри Пойндекстериң өлдүрилиши хакда гүррүң эдйәрди, ченданлар Морис-мустангериң хем адыны агзаярдылар.

Прерияда тәсин бир башсыз атлының пейда боландыгы барадакы гүррүңем говур турузярды. Голайда оны гөрен адамлар гөрмедиклере гүррүң берйәрди.

Кәбири дегишмедир өйдүп илкибада оңа ынанмады. Йөне оны гөзи билен гөрен адамларың хеммеси бир агыздан макуллап дурансоң, бир башсыз атлының ыгып йөрендигини оларың хеммеси боюн алды.

Әлбетде, бу тәсин хадысаның нәмедигини билжек болуп, хер ким бир хили чаклама айтды. Шоларың ичинде диңе бириниң хакыката аз-овлак голай болмагы мүмкинди, ол хем бизиң өңки билйән чакламамызды — серхет якасында яшаян адамың аты-ха хакыкы атдыр, онуң үстүндәки хем гарантгадыр диен шол өңки чакламасыды.

Оны кимиң нәме үчин шейле эдендигини хич ким билжегем болмады.

Буларың шу ере йыгнанан иши үчин үйтгешик бир тайярлык герек дәлди. Әййәм оларың хеммеси тайярды.

Атлар асиенданың өңүнде дурды: плантаторың хызматкәрлери оларың диңе кәбириниң уяныдан тутуп дурды, галанлары йөне чем гелен зада илтелипди.

Нәме үчин йыгнанандыкларыны оларың бары билйәрди, олар диңе отряда ёлбашчылык этмели Вудли Пойндекстериң атланмак барадакы ышаратына гарашярды.

Плантатор отряды Аламоның ёлуна салып, Морис-мустангериң күлбесине элтип билжек бир ёлбеледиң тапыларына гарашып, гүймен-саман эдип йөрди.

Йыгнананларың арасында хем бейле адам ёкды. Плантаторларың, бакгалларың, юристлериң, авчыларың, ябы хем гул-гырнак сөвдасыны эдйән сөвдагәрлериң хеммесиниң Аламо жүлгесине ол диен белетлиги ёкды.

Посёлокда бу везипәни диңе бир адам өз бойнуна алып билжекди, ол хем гожа Зеб Стумпды. Зеб Стумп хем хич ерде тапылмады. Ол ава гидипди, онуң ызындан ёлланан адамлар зол-зол бош гайдып гелйәрди.

Хава, асиендада яшаян зенанларың бири ганхордыр өйдүлйән адамың түнегине отряды элтип билжекди. Пойндекстер хем ондан бихабарды.

Онуң бихабарлыгы-да говы затды. Эгер текепбир плантатор өз гызының Аламодакы чола күлбәни тапяндыгына гөз ачып-юмасы салым азажык шүбхеленен болсады, онда ол диңе бир оглунуң өлүмине дәл-де, эйсем гызының ойланышыксыз этмишине-де яныпкөйжекди.

Зеб Стумпуң гөзлегине иберилен иң соңкы адам хем асиенда бош гелди. Ар алмак өҗи гайнап җошярды. Гарашып дуруп болҗак дәлди. Отряд ёла дүшди.

*

* *

Отряд Каса-дель-Корводан чыкып етишмәнкә олара Аламоның ёлуны гөркезип билҗек адамларың икиси-де хут асиенданың ичинде душушды.

Оларың душушыгы гизлинем дәлди, олар душушмак үчин диллешмәндилерем. Олар төтәнлейин душушыпды. Зеб Стумпуң авдан гайдып гелшиди, ол асиенда өзүниң атан окы бош гечмейән түпеңи билен уран бир гушуны гетирипди.

Зеб Стумп, элбетде, Луиза Пойндекстер өйдедир өйдйәрди. Үстесине-де, Луизаның онуң билен шейле бир гүрлешеси гелйәрди, ол өңки гүн даң атандан гүн батянча деряның аңырсындакы ёла гөзүни дикип гарашыпды.

Гохлы отряд гөзден йитен бадына Луиза депә чыкып серетди, ол гарры байталыны авдан кемсиз йүкләп гелйән авчыны гөрди. Зеб Стумп ювашлык билен гөни асиенда тарап гелйәрди.

Луиза сүңкбашы ири бу гөденсиз гоҗаны гөрүп бегенди. Ол бу гоҗаның иң бир гизлин сырыңы ынанаймалы ыгтыбарлы адамдыгыны билйәрди. Луизаның хем гурсагыны ярып чыкып барян гизлин сыры барды, гыз шол сырыны гоҗа ачмак ислейәрди.

Зеб Стумп энтек дервезә етменкә гыз оны гаршы алмак үчин эййәм эйвана чыкып дурды.

Авчы плантаторың машгаласының депесинден инен бетбагтлыкдан бихабарды, ол асиенда геленде шадыянды, кейпихонды.

Дервезәниң ичинден теммелененидигини гөренде, онуң йүзүнде геңиргенме аламаты пейда болды.

Бу геңди, ылайта-да асиенданың тәзе хожайынларының шейдип отурмаклары геңди.

Дервезәниң агзында өңүнден чыкан негриң йүзүниң салыклыгы Зеб Стумпы хасам хайран галдырды.

— Гадырдан Плутон, саңа нәме болды? Сен гуйругы чапылан енот ялы күршерилипсиң-ле. Онсоңам нәме үчин гүндизиң гүнортаны сизиң дервезәңиз япылгы? Уйтгешик зад-а ёкдур-да?

— Бар, масса Стумп! Бетбагтлык болды! Хут бетбагтчылык болды! Мениң ялы әҗиз адама бейле уллакан бетбагтчылыгы айтмагам агыр!

— Бетбагтчылык? О нәхили бетбагтчылык, негр? Басымрак айт, шу сениң йүзүңдәки билдирип дураныңдан бетер ене нәхили бетбагтчылык болуп билер! Нәме, яш бикәңизе бир зат болдумы? Мисс Луиза...

— Луиза бикэмизе хич зат боланок. Йөне шоң... Яш бикэмиз өйде. Гириң, масса Стумп. Бетбагтчылыгың нэмедедигини онуң өзи айдар.

— Хожайыныңﾠ? Олам өйдеми?

— Ёк-ёк! Ол хэзир ёк. Масса хэзир өйден узакда. Чәрьек сагат мундан өң гитди. Ол хэзир өйде ёк. Ол ябаны гылялларың гезйэн прериясына гитди. Бир ай шундан өң ав эдилен ере. Сиз ол ери билйэнсиңиз-э, масса Зеб?

— Ябаны ябылы прерия гитди? Онуң ол ерде нэме иши бар? Ким билен гитди?

— Ол масса Колхаун, ене бир топар акягыз җентльменлер билен гитди. Янында адам кэн.

— Сизиң кичи мастериңиз Генри, белки, олам шолар билен гидендир?

— Ах, масса Стумп, бизиң бетбагтчылыгымыз хем шонда-да. Әхли бетбагтчылык шонда. Масса Генри хем гидипди-де, гайдып ызына доланмады. Онуң аты бүтин эндам-җаныны гара ган эдип гелди. Иллер-э масса Генри өлендир дийийэрлер!

— Өлендир дийийэрлер? Сен оюн эдйэн болайма? Я-да чыныңмы?

— Ах, масса Стумп! Мен бичэрэ шу затлары айтмак гаты агыр, йөне бу чын. Хемме киши шоны гөзлемэге гитди.

— Ме, шулары ашханаңыза элт, индюк билен ябаны товук. Луиза ханым ниреде?

— Мен бэрде, мистер Стумп. Бэрик гелиң! — диен гамгын сес Зеб Стумпуң хемишеки говы танаян махмал ялы юмшак якымлы сеси дэлди, авчы онуң Луизаның сесидигини зордан танады.— Вах! Плутоның сизе айданларының бары чын. Мениң доганым йитди. Өңки агшамдан бэри гөрен-билен адам ёк. Онуң аты эерини гара ган эдип гелди. Ах, Зеб, хий бир келлэңе гелҗек затмы!

— Онда-да нэхили дийсене! Ол бир ере гиденсоң атының еке өзи гайдып гелдими?.. Луиза ханым, мениң сизиң дердиңизи тэзеден гозгап отурмак ниетим ёк, эгер адамлар гөзлейэн болсалар, белки, мениң көмегим дегер, йөне, мунуң үчин мениң илкибада хемме зады җикме-җик билмегим герек.

Луиза билйэн затларының хеммесини Зебе айдып берди. Ол диңе багдакы хем онуң өң янындакы вакалар барада сесини чыкармады. Генриниң мустангериң ызындан гидендиги барадакы хабары хем Обердофериң сөзүне салгыланып айтды.

Доганыны Морис өлдүрендир өйдйэндиклери барада гүррүң эденде, соңра гахар-газаба өврүлен чекип-чыдап болмаҗак хасратдан яңа онуң сеси бөлүнип-бөлүнип чыкярды.

— Ол ялан! — дийип, онуң гахарына гошулан авчы гыгырды.— Төхмет! Бир неҗисиң ойлап тапан зады! Мустангер бейле иши этҗек адамлардан дэл. Оны өлдүрмек онуң нэмесине герек? Араларында душманчылык болан болса — ол бир башга,

онуң ялы задам ёк ахыры! Мустангериң этмәнлигине мен сөз берйәрин. Ол нәче гезек мениң янымда сизиң доганыңызы өвүпди. Догры, ол сизиң егениңизи итинден бетер йигренйәрди, ханы, маңа айдың, йөне оны йигренмейән бармы нәме? Гөнүмеллигим үчин мени багышлаң. Эгер сизиң доганыңыз билен мустангериң арасында бир зат болан хем болайса, шонда-да...

— Ёк-ёк! Хеммеси дүзелишипди. Мен нәхак эдипдирин, өтүнч соражак дийип, Генриниң өзи агзы билен айтды, Морис хем...— дийип гыгырды-да, яш креолка гамланып отурышына сырыны ачайды.

Гүррүңдешиниң хайран галып середиши оны сесини кесмәге межбур этди. Ол йүзүни эли билен тутды-да, хоркулдап аглады.

— Вах, вах! Диймек, гараз, оларың арасында нәмедир бир зат болупдыр-да... Луиза ханым, сиз өз доганыңыз билен... онуң терслешендигини айтдыңыз дәлми...— дийип, Зеб хүмүрдеди.

Гыз элини йүзүнден айырды-да, мәхнет авчының гөни гөрежине серетди.

— Зеб, мәхрибан Зеб! Мениң сырымы саклажакдыгыңыза сөз бериң! Арасса, асыллы адам хөкмүнде сөз бериң. Чыныңызмы, сөз берйәрсиңизми?

Авчы сөз бермегиң дерегине мәхнет юмругыны ёкары галдырды-да, улы маны билен гурсагының чеп тарапына гүтледип урды.

Бәш минут гечмәнкә ол аялларың эркеклере ынанмаян сырына, диңе уллакан хормата мынасып болан эркеклере айдян сырына белет болупды.

Зеб Стумп хайран галса-да, гызың чак эдиши ялы дережеде бейле гаты хайран галмады. Ол диңе өз ичинден «Мен ылайта-да прериядакы шол ат чапышыкдан соң, мегерем, бир зат болар өйдүп йөрдүм» дийип пышырдады.

Ол Луиза дуйгудашлык билдирди.

— Бу ерде үйтгешик зат ёк, Луиза ханым! Мен-ә утанып йөреси зат ёкмука диййәрин. Дүнйәниң эдил бейлеки ерлериндәки ялы, прерияда-да аяллар аяллыгына галяндыр. Эгер сиз мустангере гөвүн берен болаяныңызда-да, ол энтек сизиң йигит сайламагы оңармандыгыңызы аңлатмаяр. Сиз маңа ынанайың; ол ирландиялы болса-да, йөне-мөне йигит дәл! Сизиң маңа айдан бейлеки затларыңыз болса, эгер сизиң доганыңыз өлдүриләенем болса, оны мустангериң өлдүрмәнлиги барадакы мениң өңки айданларымы тассыклаяр. Йөне онуң өлдүрилендигини нәме билен субут этжек? Диңе еке өзи гелен атың эериниң ганлыгы биленми?

— Ёк-ла, башга-да делиллер тапылыпдыр. Дүйн оны гүнузын гөзледилер. Көп ызарлап ахыры бир зат тапыпдырлар, нәмедигинем маңа айтмадылар. Какам мениң оны эшитмегими ислемеди өйдйәрин, менем бейлекилерден сорамага горкдум.

Олар бу гүн ене гитдилер, мен сизиң гелйәнлигиңизи гөрәймәнкәм гитдилер.

— Мустангер нәме диййәр? Ол өзүни нәме билен аклаяр?

— Вий, мен-ә оны сиз билйәнсиңиз өйдйәрдим. Оны хем тапаноклар ахыры. Эй худай, эй худай! Белкем, олам мениң доганымы өлдүрен адамың элинден өлендир!

— Диймек, олар бири-бириниң ызындан гидипдир-дә? Мустангериң ызындан гитдилерми-кә? Эгер ол дири болса, өз күлбесиндедир. Нәме үчин олар шоңа гитмәндир? Хә, дүшнүкли! Онуң ниреракдедигини менден башга билйән ёк ахыры. Эгер агзындан сүйт ысы гитмедик Спенглер оларың өңүне дүшйән болса, ол хекли прерияда ызы хөкман йитирер. Диймек, олар ене шол ере гидипдирлер-дә?

— Хава. Кимдир бириниң шоны ятлаяндыгыны мен эшидипдим.

— Эгер олар мустангери гөзлемәге чыкан болсалар, онда менем гидейин. Күпүр геплемәйин велин, мен оны олардан өң тапарын!

— Мен шонуң үчинем сизи гөрмекчидим. Хәзир какам билен бир топар думлы-душдан йыгнанан ыкманда гитди. Мен оларың гитмәнкәлер нәхили сөгүнйәндиклерини эшитдим. Олар өзүмиз оны линчиң судуна сезевар эдерис дийишйәрдилер. Кәбири газап билен өч аларыс дийййәрди. Эй худай, олар оны бирден тапайсалар, Морис хем өз бигүнәлигини говы субут эдип билмесе, шонда нәхили боларка? Гахар билен барян адамларың нәтҗекдиклерини билйәрсиңизми? Оларың арасында Кассий Колхаун хем бар! Эзиз Зеб, мениң үчин, Морисиң хатырасы үчин чалтрак Аламо гитсеңизләң, ол сизиң достуңыз ахыры! Хөкман олардан өңүртмели, барыбам Мориси хабардар этмели. Сизиң атыңыз хем йүврүк дәлдир, мениң атымы мүнүп гидибериң. Бизиң атятагымыздакы атлардан халаныңызы мүнүп гидибериң...

Авчы гитмәге чемеленип дуршуна онуң сөзүни бөлди.

— Догры айдярсыңыз! Йигиди хеләк этмеклери мүмкин, мен элимден гелен көмегими аямарын. Дарыкмаң, Луиза ханым. Олар онуң күлбесини тапянчалар, хекли прерияда азашарлар, гараз, вагт гечер. Мен сизиң ак менек атыңызы халамок, өз гарры байталым билен гитсемем етишерин-ле. Онсоңам эгер Плутон айырмадык болса, мениң байталым эерленги дурандыр. Горкмаң, белки, сизиң доганыңыза-да хич зат болан дәлдир. Морис-мустангериң бигүнәдигини болса, мен гаты говы билйәрин.

Гарры авчы башыны тагашыксыз эгди-де, чыкып гитди. Гыз хем толгунып дуран йүрегини сөйгүлисиниң халас эдилмеги үчин чокунып көшешдирмек ниети билен өз отагына ылгап гитди.

XLVII бап

ЁЛДА ТУТУЛАН ХАТ

Зәхрелери ярылан Эль-Койот хем онуң үч ёлдашы атларына тарап окдурылдылар-да, өзлерини зордан эериң үстүне атдылар.

Олар мустангериң күлбесине доланмагың пикирини хем этмедилер. Терсине, чола ердәки бу күлбеден, шонуң ялы хем онуң тәсин бир сыпатда гөзе гөрнен эесинден нәче көп араны ачып билселер, шонча-да говы гөрдүлер.

Онуң «дон Морисиодыгына» оларың хеммеси гүп ынаныпды. Мориси оларың дөрдүси-де танаярды, Диас оны оларың хеммесинденем говы танаярды, шонуң үчинем олар башсыз атла диңе ирландиялыдыр өйдүпдилер. Олар онуң ябысыны-да, гетрисини-де өзүниң навахолы индейлер тарапындан чекилен овадан суратлары билен мексикалыларың серапесинден тапавутланян серапесини, үстесине онуң келлесини-де танапдылар.

Олар онуң йүзүне серетҗек болуп эгленип дурмадылар. Онуң келлесинде шляпа — ялпылдавук гара сомбреро барды, Ол Морис-мустангериң хемишеки гейип йөрен шляпасыды. Олар айың ягты золагына дүшенде шляпаның ялдырандыгыны гөрүп галдылар.

Булардан башга-да олар бир уллакан ит гөрдүлер, Диас онуң ирландиялының итидигини деррев танады. Көпегиң топулышы эдил гудузлаң ялыды, элбетде, бу артыкмачды, себәби олар онсузам гачып ұграпды.

Дөрт атлы чөкетликдәки гырымсы токайлыгың ичи билен эңдилер, мустангери өлдүрмек ислән ерлериниң деңинден сәгинмән гечип, япгыт билен прерия чыкдылар.

Олар прерияда хем сакланман, тә якында гырымсы токайлыкда уссатлык билен команчилериң лыбасына гирен ерлерине барянчалар атларыны йүзин салып гитдилер.

Өз эшиклерини велин, олар хас чалт гейдилер, өзлерине ол диен тимар берип хем дурмадылар. Мытараларындакы сув билен команчилик харбы реңклерини ховул-хара ювдулар-да, агаҗың кѳвегиндәки эшиклерини чыкарып, хасыр-хусур эгинлерине сокдулар, соңам атларыны гүпүрдедишип, Леона тарап эңдилер.

Гайдышын олар диңе башсыз атлы догрусында гүррүң этдилер. Горкудан яңа гулгула дүшен мексикалылар гөрлүп-эшидилмедик бу ваканы нәме билен дүшүндирҗекдиклерини билмедилер. Шейдип хем олар хич зат оңарман, посёлогың четине гелип, өйли-өйлерине даргашдылар. Эль-Койот күлбесиниң ишигинден әтлән бадына:

— Нәлет сиңмиш! — дийип, өзүни гамыш дүшекчесиниң үстүне оклады.—Шундан соң инди иркил-дә иркилип билсең. Эй, худай-ей, онуң эйменчдигини! Ганым дамарларымда доңҗак! Йылынара задам ёк, мытара хем бош. Мейхана-да япыкдыр,

хемме кишем ятандыр. Эй, худай-эй, ол нәмекә? Гөзе гөрүшмемикә? Ёк-ла, мен өзүм эллэп гөрдүм ахыры, Висенте хем бейлеки гапдалындан тутуп гөрди. Икимизем бирден ялңышып билмерис ахыры! Гарантгыдыр дийсеңем, онуң киме, нәме герекги бар? Прерияда бейле маскарад мениң хем мениң ёлдашларымдан башга ким үчин гурулсын? Мүңлерче шейтанлар, гөр, ол нәхили эрбет перде!.. Дур, дур, бе, мени өңүрден болаймасынлар? Белки, башга бири мүң доллары эййәм жантайына урандыр? Белки, ол келлесини өз элине алып йөрен, жәхеннеме ёлланан шол ирландиялыдыр? Ёк, бейле болуп билмез, ол гең, акыла сыгар ялы, ынанар ялы зат дәл! Онда нәмекә?.. Хә, инди дүшүндим! Бизиң онуң өйүне баржакдыгымызы кимдир бири оңа дуйдурып билер я-да, иң болманда, онуң өзи бир зат аңып билер ахыры. Бизи горкузмак үчинем ол шейле хокга чыкарандыр. Әхтимал, бизиң масгарачылыклы гачып гайданымызы-да өз гөзи билен гөрендир. Нәлет сиңмиш, кимкә бизиң ниетимизи әшгәр эден? Хич ким айдан дәлдир. Мен өз ниетими хич киме айдамок ахыры. Онда бу шейтан ойнуны ол нәдип тайярлап билдикә? Вах, мен унудыпдырын! Биз прерияның ичи билен гүндизиң гүнортаны гитдик ахыры. Бизи гөрүбем, ниетимизи аңыбам билерлер ахыры. Хава, шейледир! Онсоңам биз токайда эшиклеримизи чалшырянчак, олам хемме зада етишендир. Башга зат дәлдир. Вах, биз гарантгыдан горкуп йөрен акмак экеник! Карамба! Барыбир бу оңа пейда этмез. Эртириң өзүнде Аламо гидерин. Бир йыл вагтымы йитирерин велин, шол мүң доллары аларын. Онсоңам геп пулда хем дәл, мениң Исидораны элден гидермегимиң өзи етерлик дәлми? Белкем, бейле зат ёкдурам, йөне шүбхәниң өзи-де чекип-чыдар ялы дәл. Эгер мен Исидораның шоны сөййәндигини дагы биләйсем, шондан соң оларың душушандыкларыны-да дуяйсам, онда... Эй, худай! Мен дәлирәрин! Шол дәлилигим билен диңе бир өз йигренйән душманымы дәл, шонуң билен бирликде өз сөййән гызымы-да өлдүрип билерин. Эй, донья Исидора Коварубио де Лос-Льянос! Гөзеллик периси хем-де мекирлик мелгуны! Мен сени я-ха гужагымдакаң богуп өлдүрерин, я-да ханжары ичиңден гечирерин. Сениң алмытың шуларың икиден бири болар! Шоларың бирден-бирини хем мен сениң өзүңе сайладарын!

Ол өз янындан тәсин ваканың себәбини айдыңлашдырансоң, сөйгүлисине хем өлүм хайбатыны урансоң, бираз көшешип, ука батды.

Ол гапысындан даңың ягтысы билен бирликде мыхман хем жыклансоң оянды.

Эль-Койот гең галып:

— Хосе, бу сенми? — диенде, онуң сеси шадыян эшидилди.

— Хава, сеньор, бу мен.

— Достум Хосе, сени гөренлигиме шатдырын. Донья Исидора хем шу ердеми? Ягны Леонадамы диййжек болярын?

— Хава, сеньор.

— Эййәм геләйдими? Онуң бәрден гиденине энтек ики хепде-де геченок ахыры, шейле дәлми? Өзүм-ә посёлокда ёкдум, шонда-да оны эшитдим. Мен сенден хабар-хатыржык геләермикә өйдйәрдим. Нәме үчин маңа хат язмадың?

— Сеньор дон Мигуэль, хат иберер ялы адам тапылмады, шонуң үчинем язмадым. Мен сизе бир хабар етирмелидим, ол хем башга кишә ынанар ялы хабар дәлди. Гынансагам, бу хабарым үчин сиз маңа сөг болсун хем айтмарсыңыз. Болса-да, мениң галан өмрүм сиздендир, мен өз билйән затларымың барыны айтмага сизе вада берипдим.

Эль-Койот эдил бөврүне дүртүлен ялы, бөкүп турды.

— Мен сениң гөзүңден аңярын, шол оглан билен гыз хакындадыр! Сениң бикәң шол оглан билен душушдымы?

— Ёк, сеньор. Мениң билшимче, шол биринҗи душушыкдан соң олар, мегерем, саташаноклар.

Диасың ениллик билен дем аланлыгы гөрнүп дурды.

— Онда нәме? Йигит мыхманханада яшаярка, гыз *шол* ере гелдими? Хий, бир зат болдумы?

— Хава, дон Мигуэль. Мен оңа үч гезек себетде донья Исидораның иберен нахарыны элтип бердим. Соңкы гезек ол бир хат хем иберен экен.

— Хат? Сен оны окамадыңмы. Нәме язаныны билеңокмы?

— Мең ялы бичәре оглана эден ягшылыгыңызың хатырасына, сизиң өз хатыраңыза мен шоны окадым, хатда гөчүрдимем.

— Яныңдамы?

— Хава! Гөрйәрсиңизми, дон Мигуэль, сизиң мени мекдепде окаданыңыз бидерек гитмәндир! Донья Исидора оңа, гөр, нәмелер языпдыр.

Диас хасыр-хусур хаты какып алды-да, оны ховлукмачлык билен окап башлады. Хат оны бир хили көшешдирен ялы гөрүнди. Ол хаты эпләп дуршуна:

— Карамба! Хосе достум, бу ерде үйтгешик зат ёк. Гыз оңа диңе көмек берени үчин миннетдарлык билдирйәр. Эгер бары шу болса...

— Ёк, сеньор дон Мигуэль, ол бары дәл. Шонуң үчинем мен сизиң яныңыза гелдим. Мен шоны посёлога элтмели. Окап гөрүң.

— Хә, башга-да хат бармы?

— Хава, сеньор. Йөне бу мениң гышык-чайшык гөчүрмәм дәл-де, бикәмизиң өз эли билен язаны.

Диас өзүне узадылан бир тагта кагызы сандыраян эли билен алды-да, оны ачып окамага дурды.

Сеньор дон Морисио Жеральда.

Гадырлы достум, мен ене-де Сильвио дайымлара мыхманчылыга гелдим, Сизден хабар гелип дурмаса, мен яшап билемок. Хабар-хатыр дүшмесе, мен өлүп барярын. Сыркавлыкдан ачылдыңызмы, маңа шоны хабар

эдиң. Гутулаян болсаңыз дагы! Сизиң долы гутуланлыгыңыза ынанмак үчин мениң сизиң гөзлериңизе, овадан гөзлериңизе гарасым гелйәр! Маңа бир шейле шатлыгы эчилевериң, ялбарярын! Мен ене ярым сагатдан дайымың өйүниң аңырсындакы депәниң үстүнде боларын.

Гелиң ахыры, мен сизе гарашярын!

Исидора Коварубио де Лос-Льянос.

Диас газап билен гыгырды.

— Нәлет сиңен, муңа ашык-магшукларың душушыгы диерлер. Бу шондан башга зат дәл. Өзем гыз огланы чагыряр. Пәхей-дә бир дий-дә? Онуң чакылыгына хезил эдип барарлар. Йөне диңе чагырылан адам бармаз. Ар алыш худайындан ант ичйәрин, екеҗе минудам гиҗә галмарын... Хосе, маңа гулак ас, бу хатың бидерек. Бу хаты алмалы адам посёлокда-да, онуң төверeклеринде-де ёк. Онуң ниредедигинем худай билсин. Шунуңам бир өз гизлин сыры бармыка дийййәрин. Зыяны ёк, сен барыбир мыхманхана бар-да, онуң барыны-ёгуны сора. Сен өзүңе табшырылан юмшы битир. Хаты яның билен алып гитме, менде гой. Ызыңа гайданыңда, мен оны саңа берерин, сенем оны өз бикәңе говшурарсың. Ине, саңа бир доллар, сеньор Дофферин мейханасында говы агвардиенте бар, бар-да ич. Хош вагтың!

Хосе бу затларың себәбини сораҗак болуп дурмады, ол долларыны алды-да, геплемән күлбеден чыкып гитди.

Ол гөзден йитмәнкә, Диас хем өз түнегинден чыкды. Ховлукмачлык билен атыны эерледи-де, оңа бөкүп мүнүп, онуң башыны терс угра өвүрди.

XLVIII бап.

ИСИДОРА

Гүн гөзъетимден яңы ёкары галып уграпды; онуң тегелек диски алтын теңңеден ясалан галкан ялы болуп, прериядакы отларың депесинден шугла сачып дурды. Онуң алтын шөхлеси саваннаның ол еринде, бу еринде топбак-топбак болуп отуран токай гырымсыларының иң бир гүр ерлеринден-де парран геччйәрди. Чыг дамҗалары акацияның япракларына аграм салып, онуң шахаларыны ашак эгйәрди, агачлар гиҗәниң салкын шемалындан җыда дүшенлерине гынанып, гүнортаның җөвзасы билен йүзбе-йүз дурмалыдыгындан горкуп, гамланян ялыды. Гушлар эййәм шахаларда сайрашярды. Гүн шейдип ялбырап дурка, болманда олар ятармы дийсене! Техасың прериясындан башга ерде эртириң сәхер чагында, хий шейле кейпи көк адама душуп боларма. Бу ерлерде гүнүң доган чаглары тутуш гүнүң иң бир хезил пурсады хасапланяр, ол пурсады дүшекде ятып я-да чола отагда отурып гечирйән адам җуда сейрекдир.

Инж фортундан үч миллик этекде, Леонаның боюнда, депәниң үстүндәки гырымсылыкда гезеленч этмегиң хатырасына укының хайрындан гечен бир адам пейда болды. Ол пыяда дәлди, ол башының чекилйәнине нәтжегини билмән, агыздырыгыны чейнәп, учганаклап дуран атың үстүндеди. Шу сөзлере эсасланып, белки, сиз оңа эркек адамдыр өйденсиңиз, йөне бизиң суратландырян вакамыз гүнорта Техасда, энтеклер испан--мексикан илатының яшаян этрапында болуп гечйәр, шонуң үчинем ол атлының зенан болмагы-да гаты мүмкин ахыры. Атлының келлесиндәки тегелек шляпа-да, эртириң чигрежиги зерарлы йөне эгне атылян серапе-де, европалылар ат үстүнде бейдип отурмагы зенанлар үчин гелшиксиз хасаплаянам болса, онуң эериң үстүнде өзүни эркек адам ялы саклайшы-да бизиң чакламамызы инкәр этмейәр.

Сиңе серетсеңиз, сиз онун, догруданам, зенандыгыны гөрерсиңиз. Онуң уян тутуп дуран кичижик элине, үзеңңидәки кичижик аяжыкларына, хатда агыр серапениң ичинде-де билдирип дуран гелшикли, нашы сыратына, иң эсасы хем гаты дүйрленсе-де, сомбрероның этегинден чыкып дуран ажайып сачына бир середиң.

Кәбир эндиклери зенанларың эндиклерине махсус болмаса--да, онуң гыздыгына биз инди шүбхеленмейәрис. Бу донья Исидора Коварубио де Лос-Льяносды.

Ол эййәм йигримиден агыпды. Мексикалыларың дүшүнишине гөрә, ол инди яш дәлди. Есерже гара сачлы гызжагаз гөзе өрән якымлыды. Йөне онуң оваданлыгы мылакатлы сөйги дәл-де, горкы дөредйән гаплаң оваданлыгына чалым эдйәрди.

Сиз онуң гөзлерине бир середиң: сиз онуң овадан йүзүнде аялларда сейрек тапылян акыл, айгытлылык, берклик, ченсиз--чаксыз батырлык гөрерсиңиз. Онуң эдил эл билен ясалан ялы нәзик йүзүнде эжизлигиң, горкаклыгың аламатыны азажык-да гөрмерсиңиз. Онуң гараягыз яңагының өвүшгини шейле бир дуруды, гөвнүңе болмаса, ол гызың башына өлүм ховпы иненде-де солмажак ялыды.

Леонаның токайлык жүлгеси билен гызың еке өзи гелйәрди. Хол, аңырракда бир өй гөрүнйәрди, йөне гыз ондан дашлашып барярды. Ол өй гызың дайысы дон Сильвио Мартинесиң асиендасыды, гыз эдил яныжа шонуң дервезесинден чыкып гайдыпды.

Яш мексикалы гыз эериң үстүнде эркин, ынамлы отырды. Онуң аягының ашагындакы ат месди, ол чарпая галжак болуп дызаярды, йөне сиз атлы яшажык гызың аладасыны этмәң, ол онуң эминден гелйәрди.

Эериң гашындан эдил гызларың гүйжи етәйжек бир еңилжек кемент салланып дурды; ол говужа күлтерленилгиди: Исидораның мунуң үчин вагтыны аямаяны, оны говы ишледип билйәни гөрнүп дурды. Бу, догруданам, хакды, ол кеменди өкде

мустангерлер ялы ташлаярды. Исидора өз хүнәрине гуванярды, онуң улы гүйменҗелериниң бири-де шуды.

Ол деряның кесе гырасыны сырып гечйән улы ёл билен дәл-де, гапдалдакы ёдаҗык билен гелйәрди. Онуң дайысының асиендасындан чыкып гайдян бу ёдаҗык голайдакы депәниң ёкарсында, хас догрусы, деряҗыгың керт гаясының ёкарсында улы ёла биригйәрди.

Ёда шейле бир дик ёкары чыкярды, бичәре ат хашлап, агырлык билен дем алярды. Гыз ахыры гаяның ёкарсына чыкды, улы ёл хем шу ерден гечйәрди.

Исидора атының башыны чекди, ол улагына дынч бермек үчин дурмады-да, гелмели ерине гелени үчин сакланды.

Ёлуң голайында ики-үч акр мейданы тутуп ятан отлук ер барды. Ол эдил прерияның кичелдилен гөрнүши ялыды. Исидораның яп-яңыҗа чыкып гайдан токая чалым этмейән тикенли гырымсылыгы отлук мейданың чар тарапыны габсап отырды. Зордан гөзе илйән үч саны ёдаҗык шу ерден чыкып, гур чөп-чаламлыклары кесип гечйәрди-де, дүрли тараплара пытраярды.

Мейданчаның ортасында Исидора ене-де атыны саклады, көшешдирмек үчин онуң бойнуна еңилҗек какды. Инди оны көшешдирмегиң гереги-де ёкды, дик ёкарык чыкян ёл онуң хайыны алыпды, ол инди чапҗак болуп агыздырыгыны чейнәп дуранокды.

Гыз серапесиниң этегинден алтын сагадыны чыкарды-да:

— Мен вагтындан ир гелэйипдирин-ов! Белки, ол асыл гелмез? Вах, ол гелмәге ярар ялы сагалан болсады!.. Мен галпылдап дурун. Я-да атым демини алярмыка? Ёк, мениң өзүм сандыраярын. Мен өмрүмде бейле толгунмандым. Нәме, бу горкүмыка? Шейледир-дә, элбетде. Шунча яшымың ичинде илкинҗи гезек сөен йигидимден бейле горкмак нәмекә! Мениң дон Мигуэле имринмәме сөйги дийип болмаз ахыры. Ол өз-өзүни алдамакды. Ондан дынаным, гөр, нәхили говы болды! Багтыма мен онуң горкакдыгыны хем гөрәйдим. Шолам мениң аршда хованып йөрен хамхыялларымың гахрыманыны тагтындан тайдырып гойберди. Бай, бегенйән-ә! Мен инди дон Мигуэлии йигренйәрин, себәби, гөвнүме болмаса, ол... Кераматлы мадонна, догруданам, онуң инди галтаман боланы чынмыка! Йөне шу чола ерде-де мен онуң билен душушмакдан горкмаздым. Эй, худай, сөййән адамыңдан, онда-да асыллы, мәхрибан сайян адамыңдан-а горкяң, йигренйән адамыңдан, онда-да ганымдыгыны, хилегәрдигини билйән адамыңданам горкмалыдырам өйденок! Дүшнүксиз! Акылың чатар ялы дәл! Хер нәме-де болса, бу ерде дүшүнмез ялы зат ёк. Мен ховпдан горкуп сандырамок-да, сөйүлмейән адам боларын өйдүп горкярын. Мен шондан сандыраярын. Морис Җеральд мени серхош вагшыларың элинден бошадалы бәри, мениң гиҗелерине аркайын ятып билмейәнлигимиң себәби-де шол. Мен оңа хич хачан өз дуйгымы айтмандым. Мен онуң бу затлара нәхили гараҗагыны-да биле-

мок. Йөне, гой, ол бу затлары билип гойсун. Мен мундан бейләк бейле эҗире чыдап билҗек дәл. Арзувым баша барманындан, мен теркидүнйә боланымы-да, хатда өленими-де говы гөрерин... Бе! Ат аягынын сеси эшидилйәр! Ёл билен бир ат гелйәр. Шолмука? Шолдур! Мен агачларың арасындан өз милли эшиклеримизи гөрйәрин. Морис Җеральд шу эшиклерини геймеги говы гөрйәр. Оларың оңа гелишмеси-де гең дәл. Кераматлы мадонна! Мен серапә доланып отырын, келләмде-де сомбреро. Ол маңа эркек адамдыр өйдер. Бу масгарачылыклы пердәни ёк эдейин-ле! Мен гызмы, ол өз алнында гыз дурандыгыны хем гөрсүн!

Исидора гөз ачып-юмасы салымда серапеси билен сомбреросыны сыпырып ташлады, хатда сахнада-да шейле чалт өзгерилйән дәлдир. Гүр тикенли гырымсылыгың фонунда еңилҗек зенан сыраты, онда-да ёнуҗы Канованың[1] уссатлыгына мынасып овадан зенаның сыраты хем-де аҗайып келлеси пейда болды.

Ат үстүндәки бу гөзел гыз үзеңңә аграм берип, бираз дикелди-де, өңе үмзүк атып, тутуш дуршуна гөз билен гулага өврүлди.

Горкы онуң ядына-да дүшенокды. Додаклары титрәнокды, йүзүниң хем агаряны гөрненокды.

Терсине, онуң өңе тиңкесини дикип дуран назарындан гуванчлы сөйгиниң интизарлыгы, өз хоразына гарашян мәкиян бүргүдиң интизарлыгы дуюлярды.

Йөне онуң тутуш дуркунда бирден гарашылмадык өзгеришлик болуп гечди. Ол етип гелйән атлыны танады. Зерли эшик оны алдава салан экени. Мексика лыбасындакы атлы Морис Җеральд дәл-де, Мигуэль Диасды.

Онуң шадыян йүзи бирден сүллерди. Ол эриң үстүне өзүни гойберди, онуң гурсагыны долдурып, улудан дем алшы-да, хайыган адамың гыкылыгы ялы болуп эшидилди. Гызың йүзүнде горкы дәл-де, диңе алҗыраңңылык билен кине барды.

Эль-Койотың өзи сөзе башлады.

— Вах, бу сизмидиңиз, сеньорита! Шунуң ялы чола ерде — тикенли гырымсылыгың ичинде сиз ялы бәгүли гөрмек кимиң келлесине гелер!

— Дон Мигуэль Диас, аслында бу затлар билен сизиң нәме ишиңиз?

— Сорагыңыз-а гең, сеньорита. Бейле затлар билен, элбетде, мениң ишим бар, оны өзүңизем билйәнсиңиз. Мениң сизи җаным-теним билен сөййәндигими сиз говы билйәрсиңиз ахыры. Мен сизи сөййәрин, сизиң садык гулуңыз болайын дийип, тентеклик эдипдирин. Шолам сизиң дуйгыңыза деррев совуклык аралашдырды.

— Ялңышярсыңыз, сеньор. Мен сизе хич хачанам сөййән дийип айтмандым. Эгер мен сизиң чапыксуварлык сунгатыңыза

[1] Канова Антонио (1757—1822) белли итальян скульпторы.

хайран галярын дийэенем болсам, сиз оңа башгача дүшүнмели дэл экениңиз. Мен сизе дэл-де, сизиң сунгатыңыза хайран галыпдым. Онсоңам ол затлар мундан үч йыл өң болупды. Мен ол вагтлар кичиҗик гызҗагаздым, сизиң сунгатыңыз ялы затлар бизде гаты говы тэсир галдырярды. Ол вагтлар биз шейле бир самсыҗак болярыс, адамың йүрегиниң нэхилидигине дэл--де, дашкы ялдыр-юлдура гадыр гойярыс. Мен инди бираз улалдым, бир топар затлара мениң бүтинлей башгача гараҗагым хем өз-өзүнден дүшнүклидир.

— Ал какмыш, онда нэме үчин сиз менде ялан ымтылыш дөретдиңиз? Мал тагмаланан гүни мениң газаплы өкүзи көшешдиреним, какаңызың иң бир вагшы ябысына баш өвредениним ядыңыздамы? Онуң янына екеҗе-де вакеро барып билмэн дурды ахыры. Шол гүн сиз маңа сөйги билен йылгырып середипдиңиз. Оны инкэр этҗек болуп дурмаң, донья Исидора! Мен адамлары говы танаярын, сизиң шол вагт нэме пикир эдендигиңизи, нэхили дуйгулары башдан гечирендигиңизи мен йүзүңизден аңып дурдум. Хэзир вели, сиз үйтгэпсиңиз. Нэме үчин? Себэби мен сизиң гөрхүңизе майыл болaндыгымы, сизи сөендигими айдып самсыклык этдим. Бейлеки аяллар ялы, сизем еңлен адам билен гызыкланмагыңызы бес этдиңиз. Шейле дэлми, сеньорита, инкэр этҗек болмаң!

— Ёк, дон Мигуэль Диас, ол бейле дэл. Мен назарым биленем, дилим биленем сизе сөййэн дийип айтмандым. Сиз мениң үчин диңе уссат чапыксувардыңыз, асыллы кабальеродыңыз. Иң болманда маңа шол вагт шейле болуп гөрнүпди. Хэзир сиз ким? Сиз шу ерде хем Рио-Грандеде өзүңиз хакында нэмелер айдыляндыгыны билйэрсиңизми?

— Бивепа достларданмы я кеззап душманлардан гайдярмы, онуң пархы ёк, мен төхметлере җогап бермек герекдир өйдемок. Мен бу ере дүшүндириш бермэге дэл-де, дүшүндириш алмага гелдим...

— Кимден?

— Сизден, нэзенин донья Исидора.

— Бай, өзүңизе гөвнүңиз етйэр-ов, дон Мигуэль Диас. Ким билен геп урушдыряндыгыңызы унутмаң, сеньор! Берк беллэң, мен...

— ...Тамаулипасдакы иң бир текепбир асиендадоның гызы, Техасдакы шондан кем болмадык текепбир плантаторың хем егенчеси дийсене. Мен бу затларың бары хакында ойландым. Бир вагтлар өзүмиң хем асиендалы-затлы боландыгымы-да, хэзир вели бары-ёгы ат авлап йөрен адамдыгымы-да ятладым. Булар хич-ле! Сиз адамлары диңе бай дэлдиги үчин йигренип йөрен аяллардан дэл-э. Йүзлерче сүри йылкының эесиниң тама эдиши ялы, гарып мустангерем сизиң мэхриңизден тамакин болуп билер ахыры. Сизиң рехимдарлыгыңыза мениң субутнамам бар.

Гыз гозгалаңа дүшүп, илкинҗи гезек бисабырлык этди.

— О нәхили субутнама? Сизиң маңа ярлык хөкмүнде дакян ол рехимдарлыгыңыза нәхили субутнамаңыз бар?

— Ине, шу ажайып хатда. Донья Исидора Коварубио де Лос-Льяносың голы билен язылан хат, ине, мениң элимде. Бу әдил мениң ялы бир гарып мустангере *язылыпдыр. Оны сизиң* әлиңизе берип дурмак хөкманмыка? Сиз өз хатыңызы шу ерденем танарсыңыз ахыры?

Ол хатыны танады. Муны Диаса газап билен гаран гөзлерден билип отурмалыды. Исидора гахарыны гизлежек болубам дурман:

— Ол сизе нирeден дүшди? — дийип сорады.

— Нирeден дүшенлигиниң әхмиети ёк, ол мениң элимде, мен онуң аладасыны өңрәк эдипдим. Менден совашандыгыңызы билмек үчин дәл, мен оны онсузам билйәрдим, мен бу хаты диңе сизиң башга бири билен гызыкланяндыгыңызы субут этмек үчин алдым. Сизиң оны сөййәнлигиңизи шу хатдан бетер субут этжек зат ёкдур. Сиз онуң овадан гөзлерине серетмек ислейәрсиңиз. Шол гөзлери хич хачан гөрмежекдигиңизе ынанайың!

— Дон Мигуэль Диас, бу нәме дийдигиңиз?

Жогап эшидеринден горкян ялы, онуң сеси сандырап чыкды. Эль-Койотың йүз кешби онуң инини дүйрүкдирди: бу геңем дәлди.

Ол гызың горканлыгыны аңып:

— Сизе дарыкмага эсас хем бар. Донья Исидора, сиз менден гидибем хич киме несип этмерсиңиз, мен-ә шейле карара гелдим — дийди.

— Дүшүнмедим...

— Мен айтжагымы айтдым: сизи хич ким өз аялым дийип апаламаз, Морис-мустангер-ә асылам.

— Гөрсене!

— Хава! Хут шейле. Сиз я-ха маңа шонуң билен гайдып душушмажагыңыза сөз берерсиңиз, я-да сиз шу ерден бутнамарсыңыз!

— Оюн этмәң, дон Мигуэль!

— Ёк, донья Исидора, мен гара чынымы айдярын.

Бу сөзлериң чындыгына шек-шүбхе ёкды. Горкагам болса, мексикалының совуклач назары айгытлы газаба мүнүпди, эли болса, эййәм гамасының сапына етипди.

Хатда батыр Исидора хем өзүни йитирди. Ол аңсат сыпып болмажак ховпуң абанандыгыны аңды. Шу душушык оны башдан бимаза эдип дурды, йөне ол Морисиң гелмеги билен бу якымсыз гүррүңиң арасы кесилер, гүррүң башга тарапа үйтгәр өйдүп гарашярды.

Яш мексикалы гыз ат тойнагының сеси эшдилмейәрмикә дийип үнс билен диң салярды, мегерем, ол шу тарапдан эшидиләйсе герек дийип, арам-арам гырымсылыга тарап назар айлаярды.

Онуң бу тамасы пуч болды. Эгер хат мексикалының элине дүшен болса, диймек, ол говушмалы адамсына говушмандыр. Көмеге гарашып отурасы иш ёкды, шонуң үчинем ол гачайсам диийп ойланды. Йөне онуң өз кынчылыклары барды, ол жуда ховплуды. Ол атының башыны өврүрибем, чапып гидибем билерди, йөне шол пурсатда хем аркасындан отладарды. Себәби гаманың сапына гаранда, Эль-Койотың элине сапанчаның сапы хас голайды.

Исидора ягдайың жуда ховплудыгына долы дүшүнди. Башга бир зенан болан болса, алжырап өзүни йитирерди, Исидора Коварубио вели бу хайбатың нәхилидир бир тәсир эдендигини дуйдурыбам дурмады.

Ол горкяндыгыны аңдырмазлык үчин чынлакайлык билен:

— Бидерек-ле! Сеньор, сиз оюн эдйәрсиңиз. Мени горкузжак болярсыңыз. Ха-ха-ха! Мен нәме үчин сизден горкайын? Мен аты сизден кем чапамок, мен кементи-де эдил сиз ялы еңил хем узага зыңярын. Середиң, мен оны нәхили элужундан зыңярын! — дийди.

Гыз йылгырды-да, кементи эериң гашындан айрып, өз башаржаңлыгыны гөркезмек ислейән ялы, оны башындан айлап уграды.

Диас онуң ниетиниң бүтинлей башгадыгыны хем аңанокды. Ол Исидораның өзүни алып баршына гүмра болуп, сесини чыкарман дурды.

Мексикалы кементиң сыртмагы тирсегиниң үстүнден гысып угрансоң хемме зада дүшүндем вели, йөне ол вагтлар горанардан эййәм гичди. Гөз ачып юмасы салымда онуң ики эли-де уйлукларына берк гысылды, ол сапанчасыны-да, гамасыны-да алып билмеди.

Онуң сыртмакдан сыпмак үчин кементе япышаны хем шолды велин, гүйчли бир дартув болды-да, эерден агып гайтды, ол ере языланда хушундан гидипди. Исидора атыны ызына өврүрди-де:

— Ери, дон Мигуэль Диас, маңа ене хайбат атарсыңызмы? Бошажагам болман. Бармагыңызы гымылдатсаңызам, атымы чапып гидерин. Хилегәр мелгун! Сен шейле горкагам болсаң, мени өлдүржек болдуң, оны мен гөзүңден аңдым. Йөне хәзир нобат мениңки инди...

Ол хич хили сес-седа болмансоң, кементи берк дартып дуршуна ерде ятан адамдан гөзүни айырман, сесини кесди.

Эль-Койот гымылдаман ятырды. Атдан йыкыланда ол диңе бир өзүнден гитмәнди, эйсем гүң хем болупды. Ол ылла өли ялыды.

— Кераматлы Мадонна! Мен оны өлдүрәйдиммикәм! — дийип, Исидора атыны бираз ыза тесдирди, йөне ислән пурсады гамча басмак үчин онуң йүзүни бейләк өврмеди.— Өлдүрмәге долы хакым болса-да, мен оны өлдүрмекчи дәлдим, ол вели мени өлдүржек болупды. Шунуң өзи өлдүмикә я-да мени го-

лайына элтжек болуп, җегүлик эдйәрмикә? Гой, оны бейлекилер билсин. Мен инди аркайын өе гидип билерин, ол мениң ызымдан етип билмез. Асиенданың хызматкәрлери оны бошадар. Хош вагтың, Мигуэль Диас!

Исидора гушагындан улы болмадык пычак чыкарды-да, танапы эдил эериң гашының дуйбүнден кесди, выжданының өңүнде гүнәсиниң ёклугы үчинем ерде ятан Диасы кементден бошатман, атыны чапдырып өйлерине гитди.

XLIX бап

КЕМЕНТ ЧӨЗҮЛДИ

Ховсала дүшен бүргүт гыгырып, ал асмана галды. Ол гахарлы сеслерден хедер эдип, гарры дерегиң шахасыны ташлады-да, төвереге гөз айламак үчин учуп гитди.

Кувватлы ганатларыны бир гезек галгадандан, ол эййәм дик асмана чыкды. Отлук мейданы, онуң төверегиндәки гырымсылыклары гөзден гечирди. Мегерем, өли болса герек, ол мейданда чәшерип ятан бир адамы, онуң янында хем узын-узын кишңәп, эйләк-бейләк гордурып йөрен аты гөрди. Гырымсылыгың ичинде хем онуң гөзүне ики саны атлы гыз илди. Сачыны еле ыкҗадып, эериң үстүнде эркек киши кимин отуран келле яланач гыз атыны чапып мейдан тарапдан гелйәрди. Аяллар үчин йөрите ясалан эериң үстүнде кесе отуран ак менек атлы бейлеки гыз инди мейдана тарап барярды. Эгни амазонкалы, келлеси шляпалы ол гыз атыны ювашҗа ёргаладып барса-да, гаты галагоплы гөрүнйәрди.

Ине, бүргүт гайып йөрен белентлигинден шу затлары синлаярды.

Атлы гызларың икисини-де биз танаярыс. Мейданчадан атыны чапдырып гелйәни Исидора Коварубио де Лос-Льяносды, мейданча тарап баряң бейлекиси хем Луиза Пойндекстерди.

Биринҗисиниң нәме үчин мейданчадан гелйәндигиниң себәбини биз билйәрис. Икинҗиниң нәме үчин мейданча тарап баряндыгыны дүшүндирәймек галды.

*

* *

Зеб Стумп билен гүррүңини гутарансоң, яш креолка өз отагына гечип, мадоннаның шекилиниң өңүнде дыза чөкди-де, чокунып башлады. Бейлеки креоллар ялы, ол хем католики зенанлардандды, өзи-де кераматлы затларың көмегине ынанярды. Онуң чокунышы-да бир хили генди, йүрегини авадярды; ол кераматлы мадоннаның Мориси пенасында аман сакламагыны

дилейәрди, иллер болса, Морис онуң доганыны өлдүрипдир дийип йөрди.

Гыз өз сөйгүлисиниң бу габахат ишде бигүнәдигине шүбхеленмейәрди. Муңа ынанар ялы хем дәлди. Эгер ол Генрини Морис өлдүрендир өйдүп, сәхел вагтлык шүбхеленен болсады, онда онуң йүреги бейле затлара чыдам эдип билмезди, ярыларды.

Ол мадоннадан өз сөйгүлисиниң гүнәсиниң гечилмегини соранокды, ол асмандакы худайың Мориси душманлардан, хас догрусыны айтсак, Луизаның гарындашларындан горамагыны дилейәрди.

Ол чалаҗа пышырдап чокунярды, агылы хоркулдама хем ол пышырдыны басярды. Луиза өз доганыны гаты говы гөрйәрди, ол онуң өлүм хабарыны эшидип лагшапды. Йөне бу гусса ганыбир гарындашлык дуйгусындан зор гелен бейлеки бир дуйгыны басып билмеди. Гыз доганының өлүми хакында айтса-да, өз сөйгүлисиниң халас эдилмеги үчин чокунярды.

Ол дыза чөкүп отуран еринден туранда өз сөйгүлисине көп гезек тәсин хабарлар ёлламага көмек эден яйыны төтәнден гөрди.

«Вах, мен шу вагт хем оны ховпдан хабардар эдип биләйҗек хатлыҗа пейкам ёллап билсемдим!»

Бу арзув пейкам билен гизлин хат алшылан шол ерде, хий, башга нышан галмадымыка диен бейлеки бир пикириң үстүнден элтди.

Луиза соңкы гезек Морисиң гайыклы гечмегиң дерегине, дерядан йүзүп гечендигини ятлады. Белки, шол гайыкда онуң кементи галандыр.

Ол гама батып отырка муны ятламанды.

Кемент оларың гиҗесине душушяндыклары барадакы сыры ачып билҗекди, онуң пикир эдишине гөрә, ол душушыгы болса, өмүрлик гөзүни юман доганындан хем өзлеринден башга билйән ёкды.

Гүн гушлук болуп, ол айнадан ясалан гапыдан ягты сачярды. Луиза гайыга бармак *үчин бага чыкайын диен ниет билен* гапыны ики янлайын ачды. Йөне ёкардан бир сес эшидилени үчин эйванда аяк чекди.

Гүрлешип дуранлар икиди. Өйденичер Флоринда билен гараягыз арабакешди, олар хоҗайының ёклугындан пейдаланып, *арасса ховадан дем алмак үчин асотея чыкыпды.*

Ашакда оларың хер сөзүни айыл-сайыл эшидип дурмалыды, йөне Луиза кән бир оларың гүррүңи билен гызыклананокды. Таныш адамың ады агзалансоң вели, ол диңлемели болды.

— Олар шол Җеральдың гүррүңини эдйәрлер. Онуң ады *Морис Җеральдмышын. Өзем ирландиялымышын диййәрлер.* Йөне, болса-да, ол мениң Тәзе Орлеанда гөрен ирландиялыларыма-хә меңзәнок. Ол җентльмен плантатора хас бетер меңзейәр. Хава, ол-а шоңа меңзейәр.

— Плутон, масса Генрини шол өлдүрәен-ә дәлдир-дә хернә?

— Бай, сенем геп тапдың-ов! Хий, ол масса Генрини өлдүрерми! Белки, маңа-да масса Генрини сен өлдүрипсиң диерсиң? Маңа шейле дийилсе, шол нәхили ялан болса, олам эдил шонуң ялы яландыр. Ох-о, Флоринда, серет! Бу *шол* — «гурт агзасаң, гурт гелер» диенлери! Серет, Флоринда, шол ере серет!

— Нирә?

— Ол кенара серет. Атлы гелйән эркек кишини гөрйәрсиңми! Бу бизиң шол гара прерияда гөрен адамымыз Морис Жеральд-да. Лу бикәмизе ак менек аты совгат берен адам-да. Бизиңкилериң гөзләп йөрен адамы. Олар оны башга ерлерден гөзләп йөрен экени. Бу гүн оны прериядан тапып билмезлер!

— Нәме, сен оңа бегененокмы, Плутон? Онуң гүнәкәр дәлдигине мен-ә ынанярын. Ол шейле бир овадан, батыр! Ол хич хачанам...

Луиза гүррүңиң ызыны диңлемеди. Ол өе гайдып барды-да, асотея чыкып гитди. Басганчак билен ёкары барярка онуң йүреги шейле бир гүрсүлдәп урды, гөвнүне болмаса, йүрегиниң сеси эдиминиң сесини басян ялыды. Ол өз толгунҗыны хызматкәрлерден зордан яшырды.

Луиза толгунҗыны хемлели талап эдиҗилиги билен ятырҗак болян ялы:

— Нәме, бейле гаты гүрлешйәрсиңиз? Нәме гөрдүңиз ол ерде? — дийип сорады.

— Луиза бикәмиз, хол ере середиң! Бир яш җентльмен...

— Нәхили яш җентльмен?

— Бизиңкилериң гөзләп йөрен шол...

— Мен хич кими гөремок-ла.

— Хәзир агаҗа габат болды. Хол ере середиң, хол ере! Хонха, гара шляпалы, махмал келтекчели, ялдыравук күмүш иликли адам. Бу шол яш җентльмениң өзи.

— Догруданам, сен ялңышярсың, Плутон. Бу ердәкилериң көпүси шейле гейинйәр. Онуң кимдигини танардан ара гаты даш, хәзир-ә ол зордан гөрүнйәр... Зыяны ёк, Флоринда, ылга, ашак дүш, мениң амазонкам билен шляпамы тайярла, Плутон, сенем чалтрак аты эерле, мен атлы гитҗек. Гүн гүнорта болар өйдүп горкян. Чалтрак, чалтрак болуң.

Хызматкәрлер ашак дүшүп угран дессине Луиза ене бир гезек гермеве гелди-де, гүйчли толгунмадан яңа зордан демини алды. Хо-ол байрың үстүнде, гырымсы агачларың арасында ким бардыгына говуҗа серетмәге инди оңа азар берйән адам ёкды. Йөне инди гичди: атлы гөзден йитипди.

«Өзи-хә меңзеш, йөне бир серетсең, ол хем дәл ялы. Эгер ол Морис Җеральд болса, онуң бейледе нәме иши барка?»

Онуң йүреги мынчгаланып гитди. Ол өңем бир гезек өзүне шейле совал берендигини ятлады.

Ол шундан соң асотеяда кән эгленмеди. Он минут гечмәнкә, ол эййәм кенарың бейлеки тарапындады, атлының гөзден йитен гырымсылыгындады.

Ол атыны гаты чалт сүрсе-де, өңе говы эсеван эдйәрди.

Леона җүлгесиниң үстүндәки гая чыкып, Луиза уяны чекди. Онуң гулагына бирки адамың сеси эшидилди...

Гыз диң салды. Сеслер зордан эшидилсе-де, оларың бир эркек билен бир зенаның сесидигини сайгарып болярды. Ол сес хайсы аял билен эркегиң сеси? Онуң ене йүреги мыһчгаланды.

Гыз голайрак барды. Ене сакланды... Ене диңледи...

Олар испан дилинде гүрлешйәрди. Мунуң билен ол көщешмеди. Исидора Коварубио де Лос-Льянос билен Морис Җеральд испанча гүрлешерми. Креолка бу гүррүңлериң манысына дүшүнерлик дереҗеде испанча билйәрди. Йөне ара энтеклерем дашды, ол сөзлери айыл-сайыл эшидип биленокды. Гүрлешйәнлер газаба мүнен ялы, сеслер гахарлы чыкярды, Луиза муңа гынанар дурармыка.

Ол ене голайрак барды; ене уяны чекди... ене диңледи. Инди эркек адамың сеси эшидиленокды. Гызың сеси гаты хем хемлелиди, гөвнүңе болмаса, ол хайбат атян ялыды.

Соң үмсүмлик аралашды, оны сәхел вагт довам эден ат тойнагының сеси кесди, ене-де үмсүмлик аралашды. Соң гызың сеси янланды, ол илкибада гатыды, хайбатлыды, бирденем өз-өзи билен гүрлешйән ялы, онуң сеси басык чыкды, ене сес-седа чыкмады. Ара дүшен үмсүмлиги ат тойнагының гүпүрдиси бозды, гөвнүңе болмаса, ат аягалдыгына чапып, узаклашып барян ялыды.

Бар болаңы шуды. Хава, мейданың ёкарсында гайып йөркә газаплы сеслерден үркен бүргүдиң гаркылдысы эшидилипди.

Сеслер мейдандан гелйәрди, Луиза бу мейдана белетди, онуң иң хезил ятламалары шу мейдан билен багланышыклыды. Гыз эдил эңнидиң өзүнде диен ялы ене бир гезек атының башыны чекди. Шондан аңрык онуң аягы чекмеди, ол аҗы хакыкатың үстүнден бараргындан горкярды...

Ол ахыры тыйкырап дурмасыны гойды-да, мейданча гитди.

Ол ерде бир эерленги ат өңлин-ызлын чапып йөрди. Ерде эллери кемент билен ики гапдалына гысылан бир адам ятырды. Онуң янында бир сомбреро билен серапе-де барды. Мегерем, ол бу ятан адамыңкы дәл болса герек. Бу ерде нәмелер болдука?

Эркек адамың эгнинде гелшикли мексикан лыбасы барды. Атың эеринде хем мексикалыларың сүннәләп ясан нагышлы эер астысы барды.

Луизаның калбы шатлыкдан долды. Бу ятан адам өлүми, дирими, пархы ёк, хер ким болса-да, ол Морис Җеральд дәлди, ол Луизаның асотеяда депесинден середип дурка гөрен адамының хут өзүди.

Луиза иң соңкы минуда ченли ол Морис Җеральд дәлдир дийип тама эдип гелйәрди, онуң диени хем болды.

Ол голай гелип, сүйнүп ятан адама серетди, чиң аркан ятан адамың йүзүни ягшы сынлансоң, ол бу йүзи ниреденир бир ерде гөрен ялы болды, йөне оңа гаты ынаныбам бармады.

Онуң мексикалыдыгы месе-мәлимди. Диңе эшиги дәл, хатда йүз кешби-де, онуң испан-американ неслиндендигини билдирип дурды.

Гызың гөзүне онуң дашкы сыраты овадан ялы болуп гөрүнди.

Ёк, Луизаның атдан дүшүп, эглип серетмесине бу адамың оваданлыгы себәп болманды. Бу адам онуң шу ерде болаймасын дийип, горкуп гелйән адамы дәлди, гыз диңе шоңа бегенени үчин оңа көмеге етишмәге ховлугыпды.

Ол:

— Өзи-хә дири өйдйән. Хава, деми гелип-гидйәр — дийип пышырдады.

Кемендиң сыртмагы оны богярды. Луиза бирбада онуң богазындакы йүпи говшатды, сыртмак аңсатлык билен сүйшди.

«Инди еңил дем алып билер. Йөне бу ерде нәме болдука? Нәме эериң үстүнде отырка кемент ташлап, оны атдан агдардыларымыка? Мегерем, шейле болса герек. Йөне оны ким бейтдикә? Ёк, мен ялңышан дәлдирин, мениң эшиденим-ә аял сесиди... Бу ятанларам эркек адамың шляпасы билен серапеси. Булар бу ятан адамыңкы хем дәл. Белкем, бәрде башга бир эркек адам боландыр-да, олам яңкы аял билен биле гидендир? Йөне яңкы чапып гиден-ә екеже атды... Бә, бүй-ә өзүне гелди! Худая шүкүр! Мен хәзир хеммесиниң магадына етерин».

— Инди бираз говулашдымы, сэр?

Дон Мигуэль Диас башыны галдырып, улы алада билен төверегине гаранҗаклады.

— Сиз ким, сеньорита? Ол гыз ханы?

— Кими сораярсыңыз? Мен-ә бәрде сизден башга адам гөремок.

— Карамба! Гең зат! Сиз гыр ябылы гидип барян бир гыза душмадыңызмы?

— Голая гелемде бир зенан сесин-ә эшитдим.

— Албасдының сеси дийсеңиз, хас догры болар. Исидора Коварубио де Лос-Льянос барып ятан албасдыдыр.

— Нәме, бу шонуң ишими?

— Нәлет сиңсин оңа! Хава, шонуң иши... Сеньорита, айтсаңызлаң, ол нирә гитди?

— Билемок. Ат тойнагының гүпүрдисинден чен тутсаң-а, ол байырдан ашак инен ялыды. Белки-де, шейледир, мен бу тарапдан гелдим.

— Хә!.. Байырдан ашак инен болса, онда ол өйлерине гидендир... Сеньорита, сиз мени шу сыртмакдан бошадып, көп ягшылык этдиңиз, мен сизиң бошаданлыгыңыза шүбхеленмейәрин. Белки, ата мүнмәге көмеклешмеден хем боюн гачырмарсыңыз? Эериң үстүнде отурып билерин-ә өйдйәрин. Мениң инди бу ерде дурарлыгым ёк. Мениң душманларым инди узакда дәлдир... Карлито, гелсене бәри! — дийип, ол ябысына бирхили сыгырып гойберди.— Голайрак гел, бу нәзенин сеньорита-

дан горкма. Бизиң башымыза бейле оюн салан бу дәл. Гел, атым, гел, горкма!

Сыкылыгы эшиден ябы аяк үстүне галан эесиниң янына гелип, оны уяндан япышар ялы этди.

— Хошгылав сеньорита, сиз көмек этсеңиз-ә, мен атланып билҗек экеним. Атланамсоң-а мен ковгудан чекинмездим.

— Нәме, сизи ковалар йөрерлер өйдйәрсиңизми?

— Ким билйәр? Яңкы айдышым ялы, душманым-а бардыр. Әй, ол хич-ле... Мен бүтинлей ысгын-дераматдан гачайыпдырын. Көмек бермеден боюн гачырасыңыз ёк-ла?

— Баш үстүне, мен сизе элимден гелен көмеги берерин.

— Гаты миннетдар, сеньорита!

Яш креолка мексикалыны зордан ээре атарды. Ол агҗак ялы этсе-де, ээрде орнашды. Ол уяны алансоң:

— Хош галың, сеньорита! Мен сизиң кимдигиңизем билмедим. Мексикан гызы дәлдигиңиз-ә гөрнүп дур. Американ гызы болмагыңызам... Пархы ёк. Сиз овадан болшуңыз ялы хем хошгылав. Ери геленде Мигуэль Диас бу ягшылыгыңызы ерине салар — дийди.

Эль-Койот уяны говшатды, ол деңаграмлылыгыны зордан саклаяны үчин атыны йөне йөредип барярды.

Ол шонда-да мейданчадан гечен бадына, агачлара габат болуп, гөзден йитди.

Ол үч ёлуң хич бири биленем гитмеди-де, зордан гөзе илйән ёдаҗыга дүшди.

Яш креолка бу затлар дүйш ялы болуп гөрүнди, өзем ол бу якымсыз ваканы гең зат хасаплады.

Диасың йитирен хатыны ерден галдырып окан бадына онуң әхли хам-хыяллары дүв-дагын болуп гитди. Ол «Дон Морисио Җеральда» иберилен хатды, оңа гол чекенем «Исидора Коварубио де Лос-Льяносды».

Луиза эдил яңкы гиден мексикалы ялы, атына зордан мүнди.

Каса-дель-Корво гайдып барярка Леонаның үстүнден геченде Луиза деряның ортасында ябысыны саклады, бирденем доңан ялы болуп дуруп, аягының ашагындан көпүрҗиклэп акян сува серетди. Онуң дүнйәси гапышыпды. Эгер онуң ягдайы ене сәхелче эрбетлешен болсады, Леонаның сувы онуң депесинден агып гитҗекди.

L бап.

КОЙОТЛАР БИЛЕН СӨВЕШ

Тикенли гырымсылыкларың арасы билен агыр ёл гечен ягралы ахыр соңда чешмә етенде техас икиндисиниң көлегеси ере инипди.

Ол сувсузлыкдан ганансоң, әхли үнжүсини унудып, отуң үстүнде сүйнүп ятырды.

Онуң аягы агырса-да, чыдамазча дәлди. Ол жуда аргынды, индики этмели иши хакында ойлананокды.

Онуң диңе дынч аласы гелйәрди. Акациянын юкажык япракларыны гымылдадян сергин шемал оны хүвдүлейәрди.

Даззаркеллер ятмак үчин гырымсылыга синипди. Бир мейдан олардан дынансоң, ол деррев иркилди.

Болса-да, узак ятмады. Яраларынын агырысы оны деррев оярды. Койотларын уввулдысы дәл-де, хут яраларынын агырысы оны эртире ченли ятырмады.

Ол төверекде ысырганышып йөрен койотлардан горканокды, эдил шагаллар ялы, оларын хем я-ха өлен, я-да өлжек болуп ятан адама эржешйәндигини ол билйәрди, ол болса ярасындан өлерли дәлди.

Гижәниң асыл соңы гелмеди, ярлы бичәрәниң гөвнүне болмаса, хич хачан даң атмажак ялыды.

Ахыры даң атды, йөне ол оңа шатлык эчилмеди, дан билен бирликде гара даззаркеллер хем пейда болды, мөжеклерем дашлашып гитмеди. Нурлы гүнде онуң депесинде ене даззаркеллер гайышып уграды, онуң төверек дашында койотларын йигренжи уввулдысы ала-зензеле туруздьы.

Ол багры билен сүйшүп барды-да, ене сув ичди.

Ярал ажыгып уграпды, ол иер ялы зат гөзлейәрди.

Голайда хоз агажы барды. Онуң алты фут бейикликдәки шахаларында хозлар салланышып дурды.

Хер нәче эжир чексе-де, яралы адам хоз агажына сүйшүп барды.

Ол пишеги билен какып, бирнәче хоз гачырды, шейдибем бираз йүрексе эдинди.

Инди нәме этмели?

Гидер ялы дәлди. Сәхел гозгандыгы ярасы эрбет агырып, оңа гуйлунып ятмакдан башга алач ёкдугыны ятладярды.

Ол шу чака ченли аягына нәме боландыгыны биленокды, гүп ялы чишенсоң, не дөв чаландыгыны барлабам боланокды. Болса-да ол дызчанагы я-ха чыкандыр, я-да күл боландыр өйдйәрди. Хайсы боланда-да, аягына эрк эдип билйәнчә оңа эп-эсли гүн герекди. Аягы говулашянча инди ол нәме этмелиди?

Бетбагтын хич ерден көмек тамасы ёкды. Ол тә сеси гырылянча гыгырыпды, оңа сес берен тапылманды. Ол богук сес билен арам-арам энтегем гыгырярды, бу онуң умытсызлыга гаршы гөрешйәндигиниң, энтеклер хемме затдан тамасыны үзмәнлигиниң аламатыды.

Ол шу ерде галмага межбур болды. Шейле нетижә геленсоң, ол тә тапдан гачянча чыдамагы макул билип, отун үстүнде сүйнди-де ятыберди.

Шейле эжире чыдажак болуп, ол элинде барыны эдйәрди, шонда-да ол ченданлар иңңилдәнини билмән галярды.

Агырысы билен башына гай болуп йөршүне, ол төверегинде нәмелер гопянлыгындан бихабарды. Гара гүшлар онуң депесинде гайышып йөрди, ол мунуң билен өвренишипди, шонуң үчин хем олар ганатларыны сеслендирип, депесини гырдырып гечәнде-де, оңа әхмиет берёнокды.

Бу нәмекә? Тәзе бир задың сесими?

Чәгелик кенарда кичиҗик аяжыкларың чыбшылдысы арасы кесилйән дем алыш билен утгашыклы эшидилйәрди.

Яралы мунуң нәмедигини билмек үчин бейлесине гаранды.

Кенарда өңлин-ызлын ылгашып, ысырганышып йөрен йигрими төвереги җандары гөрүп, «Хә, булар койотлар-ов» дийди.

Яш йигит шу чака ченли бу горкак җандарлардан эйменмәнди, ол булары йигренйәрди. Хәзир вели ол буларың отлуклы гөзлерини, элеврешип йөрүшлерини гөрүп, бираз дарыкды. Оларың хүҗүме тайярланяндыкларына шек-шүбхе ёкды. Ол горкак хем зыянсыз бу җандарларың көпленч горанмага гурбы чатмаян, тапдан гачан адамлара эрҗешйәндигини, ылайта-да ган ысыны аланда өҗешйәндигини көп гезек эшиденини ятлады.

Кактусың тикенлери хем онуң эндам-җаныны перс-ала эдипди. Шолардан акян ганлар онуң эшиклерине сиңипди. Дымык ховада шолам эрбет ыс берйәрди, койотларың оны дуймазлыклары мүмкин дәлди. Шол ыс хем йыртыҗылары гыҗындырярды, олары гудузлана дөндерйәрди.

Гараз, яш йигит койотларың хай диймән топулҗакдыкларыны билйәрди.

Онуң ав пычагындан башга ярагы ёкды, ол шоны йитирмән саклап билендигине-де аз бегененокды. Онуң түпеңи билен сапанчасы эере беркидилипди, оларың шол ат билен гидишиди.

Яралы бичәре пычагыны чыкарып, саг дызына сөенди-де, горанмага тайярланды.

Ол гөз ачып-юмасы салым эгленен болса, гиҗә галҗак экени. Голай гелдиклериче ган ысыны бетер алан, гарав гөрмәнсоң гылавланан догабитди гахарҗаң койотлар ахыр соны чралының үстүне эндилер.

Бир вагтың өзүнде алты мөҗек онуң элине, аягына, эндам--җаныңа алты ерден агыз урды.

Ол бирден силкинип, олары пызып гойберди-де, пычагыны ызлы-ызына ишлетди. Оларың бирки санысы яраланып, чыңсашып ыза чекилди. Йөне инди онуң үстүне бейлекилери топулыпды...

Сөвеш алдым-бердимлиди. Йыртыҗыларың бирнәчеси өлсе-де, гөвнүңе болмаса, галанлары хасам улы хыжув билен чозянялыды.

Гарма-гүрмелик башланды. Койотлар өз авуна агыз урмак үчин бири-бириниң үстүне хүмер болушдылар. Пычак шол инип чыкып дурды, йөне яралының эли ысгындан гачаны үчин ол нышана сейрек дегйәрди.

Ол тапдан гачды. Аҗал онуң гөни гөрежине гарады...

Яш йигит шол хыллаллалы пурсатда җынссыз гыгырды. Хер нәче геңем болса, ол айылганч эҗириң дәл-де, шатлыгың гыкылыгыды. Хас хем геӊ ери, оны эшиден койотларам ыза чекилди.

Сөвеш гутарды. Бир салым үмсүмлик аралашды. Бу өзгеришлиге яралының сеси дәл-де, яралыны гыгырмага меҗбур эден зат себәп болупды.

Ат аягының дүкүрдиси эшидилди, ыз яны биленем ит үйрди.

Яралы ене-де көмеге етишиң дийип гыгырып башлады. Гөвнүңе болмаса, ат җуда голайда ялыды. Атлының онуң сесини эшитмезлиги мүмкин дәлди.

Нәме үчиндир атлы җогап бермеди. Голайҗакдан гечип гитди.

Ат аягының сеси узаклашярды... Йигиди ене-де умытсызлык гаплапды.

Йүреге даш баглан йыртыҗылар ене-де чозды.

Ене-де газаплы сөвеш туташды. Яралы бичәрәниң иң соңкы умыды хем үзүлди, ол өлсем өлейине уруп горанярды.

Койотлар өз авуны бирден терк этдилер. Сахнада тәзе бир гахрыман пейда болды, яралы бичәрәниң йүзи ягтылып гитди.

Атлы онуң налышына җогап бермесе-де, ит көмеге етишди. Чөп-чаламларың аңырсындан бир әпет көпек батлы вовхулды билен атылан ок ялы болуп гелди.

— Вах, халасгәрим! Гөр, нәхили багт! Халасгәрим!

Ит чөп-чаламларың гүр еринден чыкды-да, агзыны ачып, онсузам горкудан яңа ыза чекилен койотлара тарап топулды.

Ол бир койоты эййәм агзына алды. Ит оны эдил алака силкелән ялы силкелейәрди, гөз ачып юмасы салымда онургасы язан койот гара гума гарылып, буланып ятырды.

Даяв көпек икинҗи койоты хем шол гүне салды. Үчүнҗисине етишмеди, горкан койотлар гуйрукларыны ямзына гысышып, чыңкырышып гачдылар. Хеммеси гүр гырымсылыга сиңди.

Йигит башга хич зат дуймады — онда ысгын-дерамат галмады. Ол диңе элини узадып, гелшиксиз йылгырыш билен өз халасгәрини гуҗаклады, мәхир билен нәмедир бир затлар пышырдады-да, хушуны йитирди.

*

* *

Ол деррев өзүне гелди.

Тирсегине сөенип, төверек-дашына гаранҗаклады. Онуң ган дөкүшикли айылганч бир вака гөзи дүшди. Өзүнден гитмедик болса, ол хас бетер ваканың шаяды болҗак экени.

Онуң дүвдек болуп ятан махалы мейданчадан бир атлы гечип гитди. Аягының гүпүрдиси билен койотлары үркүзен онуң өз атыды, көмек хакындакы зарын сеси эшитмән гиденем шолды. Атлы гаты гич гайдып гелипди, онсоңам ол көмеге етишейин дийип гелмәнди-де, атыны сува якмак үчин гелипди.

Ат ябың ичине гирип сувдан ганды, бейлеки кенара чыкып, мейданчаны кесип гечди-де, гырымсылыклара уруп гитди.

Атлы сүйнүп ятан адама үнс бермеди, ат вели оны гөрүп, бурнуны паррылдатды, койотларың маслыкларына гөзүни алардып серетди.

Ат бейле улы дәлди, йөне онуң сыраты гелшиклиди. Онуң үстүндәки адама бейле диймек мүмкин дәлди, онуң башы ёкды. Ёгса-да, *башы барды-да*, өз еринде дәлди. Ол эериң гашындады-да, атлы оны өз эли билен тутуп отуран ялыды.

Элхенч зат!

Башсыз атлы мейданчадан гечип гиденде ит үйрүп, оны гырымсылыгың эңңидине ченли уградыпды. Ит берейиәмден бәри онуң сөбүгине дүшүп йөрди, нирә барса-да, шонуң ызындан галанокды.

Хәзир ол нетижесиз достлугы терк эдип, яралының янына гелипди, онуң гапдалына гечип ятыпды.

Эдил шол пурсат хем яралы өзүне гелипди-де, болуп гечен вакалары гөз өңүне гетирйәрди.

Ол ити сыпаладыда, гүнден горанмак үчин келлесини плащы билен өртди, соңам иркилди.

Яралының аягужунда ятан ит хем иркилйәрди, йөне даззаркеллер ганатларыны шыгладып, депесини гырдырып геченде, ол оянярды, башыны галдырып, гахарлы үйрйәрди.

Йигит самраярды. Ол хайсыдыр бир сөйги касамы хакында, хайсыдыр бир ганхорлык барада угурсыз-утгасыз бир хили гең сөзлери айдярды.

LI бап

ИКИ ГЕЗЕК СЕРХОШ БОЛАН

Гелиң, ене-де Аламодакы чола күлбә, өй эесиниң ёк вагты гелип, төре гечен карткешлериң гарашылмадык ерден терк эдип гиден күлбесине гайдып баралың.

Эртеси гүн гүнорта болуп барярды, өй ээси болса хенизем ызына көвлененокды. Баллибаллахың бир вагткы хызматкәри бу күлбәниң еке-тәк эесиди. Ол өңкүси ялы серхошды, ерде сүйнүп ятырды. Бизиң соңкы гезек гөрүп гиделимиз бәри ол ачылыпды, йөне чакыр худайына тәзеден чокунансоң, ене-де серхош болупды.

Буларың хеммесини дүшүндирмек үчин монте ойнаянлар гарашылмадык ерден гиже күлбеден гачып гиденсоң, нәмелер боландыгыны айдып бермели.

Столуң башында карт ойнуна гүмра болуп отуран гызыл бояглы вагшыларың сыпаты Фелиме укудан-да бетер тәсир эдипди.

Оларың болуп отурышлары хер нәче гүлкүнч болса-да, Фе-

лиң онда йылгырара зат гөрмеди, гайта чагырылмадык мыхман-лары айылганч гыгырып гаршы алды.

Шондан соңкы болан ишлерде гүлер ялы зат ёкды. Йөне шондан соң нәмелер боландыгыны ол анык гөз өңүне гетирип биленокды. Ол диңе үч саны реңкленен эсгериң ойны бес эдәгеден, эллериндәки картлары ере зыңып, онуң үстүне эглишип, пычакларыны ченәп дурандыкларыны билйәрди. Бирденем олара дөрдүнжи бири гошулды, оларам бири-бирини итишип, сүссенеклешип, күлбеден чыкып гитдилер.

Шунча ваканың хеммеси бары-ёгы йигрими секундың ичинде болуп гечди. Ол өзүне геленде, күлбеде хич ким ёкды.

Ол укудамыды я-да оямыды? Бу затлар онуң серхошлыкдан гөзүне гөрүндими я-да дүйшүне гирдими? Бу вака, догруданам, онуң хушунда болуп йөрмүди я-да хәли-хәзире ченли гөз өңүнден гитмән йөрен хәлки акыл етирип болмажак нәгехан ялы затларың бир тәзе гөрнушимиди?

Ёк, бу затлар онуң гөзүне гөрненокды. Олара ынанмазлык эдер ялы дәлди, Фелим олары жуда голайдан гөрүпди. Оларың бир дүшнүксиз дилде геплешйәндиклерини-де гулагы билен эшидипди. Онсоңам оларың картларына ченли ерде чашып ятырды.

Оларың хакыкы картдыгына я-да дәлдигиңе гөз етирмек үчин Фелим оларың бирини галдырып гөрейинем диймеди. Карты галдырып гөрмелидигине онуң акылы етйәрди, йөне ол шоңа йүрек эдип биленокды. Бу картларың онуң бармакларыны якмажагына ол ынанып билерми? Белки, олар хакыкы жының өз картыдыр, оны нәдип билжек.

Башы гаржашып дурса-да, Фелим мундан анрык күлбеде галмагың ховплудыгына дүшүнди. Реңклерен карткешлериң ойны довам этмек үчин ене-де гайдып геләймеклери мүмкинди. Олар диңе өзлериниң картларыны дәл, эйсем мустангериң гош-голамыны-да ташлап гидипдилер. Хава, олар гарашылмадык ерден бир зат үчин-ә гидипдилер, йөне оларың гарашылмадык ерден ене геләймеклери хем мүмкинди.

Шу пикирлерден соң ирландиялы өз нажатыны гарап башлады. Хич ким гөрмез ялы, шеми өчүрди-де, букдаклап күлбеден чыкды.

Ол гапыдан чыкмага хет эдип билмеди. Себәби гапының агзындакы чеменлиге айың ягтысы дүшйәрди. Яңкы вагшыларың шу голайда болаймагы әхтималды...

Ол ябы хамларының бирини гопарып, ызкы дивардан дикилен агачларың арасындан гысылып зордан чыкды.

Дашары чыкан дессине өзүни агачларың көлегесине атды.

Узага гитмәнкә өңде бир гара гөрди. Бирнәче ат агыздырыгыны чейнәп, аяклары билен ер пешейәрди. Фелим серви агажына букулып, аяк чекди.

Ирландиялы. оларың атдыгына долы ынанды. Өзем олар дөрт ялыды. Булар мустангериң күлбесини карт ойналян ере гөрен яңкы дөрт эсгериң атыды, оңа шек-шүбхе ёкды. Атларың

уянлары агажа илтелипдир велин, оларын эесинин хем голайда болаймагы мүмкин ахыры...

Келлесине шейле пикир геленсоң, Фелим ызына өврүлжек болды. Соңра ол гаршыдан бирнәче адамың кимдир бирине херрелйәндигини, хайбат атяндыгыны эшитди.

Бирденем олар горкушып гыгырышдылар, соң итиң сеси эшидилди. Үмсүмлик аралашды, оны диңе дөвүлйән чыбыкларың шатырдысы бозярды, довла дүшен бирнәче адам чөп-чаламларың ичи билен аягалдыгына гачып гелйәрди.

Фелим диң салып дурды, гох дура-бара голайлаярды, гачгаклар сервә етип гелйәрди.

Сервиниң дашында яш өсүнтги кәнди, Фелим шоларың гойры көлегесинде гизленди.

Хызматкәриң гизленип етишени хем шолды, нәтанышларың дөрдүси-де етип гелдилер-де, аяк чекмезден атларына тарап ылгадылар.

Ирландиялының голайындан гечип баряркалар олар нәмедир бир затлар дийишдилер, йөне ол оңа дүшүнмеди, әхеңинден аңышына гөрә, олар довла дүшүпди. Оларың бейле ховлукмачлыгы онуң шол чакыны долы тассыклаярды. Мегерем, олар өлер ялы горкуп, өзлериниң элхенч душманындан гачып гелйән болса герек.

Сервиниң гапдалында ёңсуз мейданча барды, оңа айың ышыгы дүшйәрди. Ябыларының янына бармак үчин гачагчыларың дөрдүси-де шол мейданчаның ичинден гечип гитмелиди. Олар айың ышыгы дүшүп дуран шол ере баранларында, Фелим оларың гызыл реңк чалнан яланач аркасыны гөрүп галды.

Ол буларың мустангериң күлбесинде хекемсирәп отуран хәлки дөрт индейдигини танады.

Фелим ат аягының сесинден чак тутуп, яңкыларың дик ёкарык чыкып, гайдып ызларына өврүлмезлик үчин атларыны дүзлүк билен чапып гидендиклерине гөз етирйәнчә гизленип дуран еринден бутнамады.

Ол диңе шоны аныклансоң, эллерини какышдырып, гизленип дуран еринден чыкды.

— Кераматлы Патрик! Бу нәме болдугы? Бу шейтанлара бәрде нәме герекка? Олары ким ковалаярка? Өзи-хә кимдир бири олары эрбет горкузыпдыр. Олары горкузан шол-а дәлдир-дә? Шолдугына ант ичйәрин! Итиң сесинем эшитдим, бизиң итимизем шонуң ызы билен гидипди ахыры. Эй, худай, нәмекә ол? Яңкылары ковалап йөршүне, ол бирден бәрик геләйсе?

Фелим тәсин атлы билен душушмакдан горкуп, ене-де агажың ашагында гизленди. Ол саңңылдап ене бираз гарашды.

— Гөрүп отурсаң, бу ахыр соңунда мастер Морисиң ойны болуп чыкар. Ол өе гелйәндир-де, мени горкузжак болляндыр. Мазалы, ол вагтында гелип, гызыл реңклилери горкузайды. Ёгсам олар өзүмизи-хә бир өлдүрерди, үстесине затларымызы-

-да таларды. Я худай, шу бир Морис болайбилсейдир! Мениң оны гөрмәниме нәче вагт гечди... Нәче вагт гечдикә? Эп-эслижәни иченими билйәрин, шу вагтам бир... Бе, яңкы индейлер мениң чүйшәми тапаян-а дәлдир-дә? Мен оларам, эдил биз аклар ялы, ичгини халаярмыш дийип эшидипдим. Вах, тапан болсалар-а, олар екеже дамжа-да гоян дәлдир. Өе гидейин, барлап гөрейин. Инди олардан горкуп отурасы иш ёк. Олар шейле бир гачды, инди оларың ызы-да йитендир.

Фелим букулып дуран еринден чыкып, өйлерине гитди.

Ол этиячлы йөрейәрди, голайда кимдир бири болаймасын дийип, бирнәче гезек аяк чекипди.

Фелим өзүне хер нәче гөвүнлик берсе-де, ене-де шол башсыз атла учрарын дийип горкярды, ол өң ики гезек күлбәниң төверегинден гечип гиден болса, инди онуң ичерик гирен болмагы-да мүмкинди.

Эгер чүйшеден иң болманда «екеже» дамжа тапарын диен ниети болмадык болса, ол тә даң атянча күлбә гирмезди. Ичмек хөвеси горкудан зор чыкды, Фелим усуллык билен гараңкы күлбә гирди.

Шем якып дурмады, онуң оңа гереги-де ёкды, ол күлбә, ылайта-да чүйшәниң дуран ерине өрән белетди.

Хайп, чүйше хемишеки арзылы еринде ёкды.

Ол гынанч билен:

— Җәхеннеме гитмишлер! Гөрйән вели, олар чүйшәни тапаян ялы-ла. Тапмадык болсалар, онда нәме үчин ол еринде ёк? Мен оны шу ерде гояны́мы гаты говы билйәрин ахырын... — дийди. Ол серменип йөршүне элине дашы торлы чүйше иленсоң — Вах, гадырданым, гөр, сен нireде экениң, вах, ол хайванлар муны бошадан экени. Вах, шу гызыл реңк огрулары ол дүнйәде шейтанлар ода яксын! Хий, ятан адамың хем бир ичгисини огурлап болармы! Эй, худай-эй! Инди нәтсемкәм? Ене ятыберсеммикәм? Олар хакдакы хем бейлеки хакдакы шунча пикирден соң дагы ичмесең, ятып болҗакмы? Екеже дамжа-да галмандыр... Дур! Кераматлы мадонна, кераматлы Патрик ве бейлекилер! Мениң диййән задым нәме? Долуҗа мытара бар ахыры! Мен оны сандыҗакда гизләп гоюпдым ахыры. Мастер Морис соңкы гезек посёлога гитҗек боланда мен оны шоңа бермек үчин бокурдагына ченли долдурыпдым. Ол хем оны унудып гидипдир. Я худай, индейлер өз кирли пенҗелерини шоңа-да уран болсалар, онда мен дәлирәрин. — Бирнәче вагтлап сандыгы сермеләнсоң Фелим: — Гип-гип, ура! Ура! Багтым гелди! Муны барламак гызыл реңклилериң келлесине-де гелен дәлдир. Мытара долы, хич ким элем дегирмәндир. Гип-гип, ура! — дийди.

Шу шатлыклы ачышдан соң, ирландиялы гараңкы күлбәниң ичинде хешелле какярды.

Сес-седа кесилди, товланып ачылян дыкының җыгылдысы эшидилди, бирденем мытараның бокурдагындан Фелимиң богазына гуюлян сувуклыгың гүңлеч гулкулдысы эшидилди.

Сәхел вагтдан соң гулкулдының дерегине, ичгиден леззет алян адамың шапбылдысы эшидилип уграды.

Бошан мытара ере патлап гачянча гулкулды, шапбылды, хем лыкырды билен гезеклешди дурды.

Серхошлык гохы бир селлем айдым, вагшы гүлки билен гезеклешди, гызыл реңклилер хем башсыз атлы хакындакы үзлем-саплам гүррүңлер юваш-ювашдан пессайлап, ахыр соңы серхошың гүйчли хоррулдысына язып гитди.

LII бап

ОЯНМАК

Фелим икинжи гезек өңкүсинденем кән ятды. Ол оянанда гүн гүнорта болуп барярды, энтегем ол келлесине бир бедре совук сув гуйлансоң оянды. Сув оңа эдил гызыл хамлы вагшылар ялы тәсир этди.

Сув гуян Зеб Стумпды.

Каса-дель-Корвоның дервезесинден чыкып, гарры авчы иң гысга ёл, хас догрусы, ёда билен Нуэсес дерясына тарап гайтды.

Ол ызлары гөзден гечиржек болуп, вагт йитирип дурмады-да, прерияны кесип гечип, окыжылара белли болан золага гелди.

Гөзлеге чыкан адамлар хакындакы өз билйән затларыны Луиза Пойндекстериң берен маглуматлары билен деңешдирип гөрүп, гарры авчы Морисиң башына ховп абаняндыгыны аңды.

Авчының Аламо олардан ир гелжек болуп ховлукмасынынам, ёлда олар билен душушмакдан гача дурмасынынам себәби шонуң үчинди.

Ол отряд билен саташайса, хич хили сыпжыклыгың көмек этмежекдигине, ислесе-ислемесе-де отряды ганхор хасапланян адамың күлбесине элтмели болжакдыгына акыл етирйәрди.

Зеб хер нәче гынанса-да золагың өврүлйән еринде бирнәче «угрукдырыжы» адамы гөрди, оларың ыз чалып йөрен болмагы-да мүмкинди. Гарры авчы өзүниң гөзе илмән галандыгыны аңансоң бираз көшешди.

Ол гынанч билен:

— Ал какмышлар! Мен нәдип булара шу ерде саташайжагымы билмедимкәм! Инди ызыма доланып, башга ёл билен гитмели. Бу хем бир сагат дагы эглэр. Гарры байтал, ханы өврүл! Мунымыз пашмады. Сен алты мили артык йөремели болдуң. Чалтрак, мениң байталым! Ызыңа өврүл, ери, ери! — дийип хүңүрдеди.

Зеб уяны батлы силкип, байталы ызына өврүлмәге хем чапып гитмәге межбур этди.

Золакдан чыкып, ол илки эңңидиң боюны сырып гитди, соң хәлки Диас дагының гырманчалыкдакы гиден ёлуна дүшди. Тә Аламо жүлгесине инйәнчә хич зада гүйменмән чапып гитди.

Мустангериң күлбесиниң бәри янында атдан дүшүп, хемишекиси ялы, этиячлылыгы элден бермән, пыядалап уграды.

Дашына ябы хамы чекилен гапы япыкды, онда эп-эсли де-шик хоңкарып дурды. Бу нәмәниң аламатыка?

Җогап тапмаг-а бейледе дурсун, Зеб ол хакда хатда нәме пикир этҗегини-де билмеди.

Ол хасам ассырынлык билен күлбә тарап сүйшүп уграды, гөвнүне болмаса, ол антилопаның ызына дүшйән ялыды.

Авчы агачлара букулып, күлбәниң аркасына айланды, бассырманың голайына барды, дызына чөкүп, диң салды.

Ол күлбәниң диварына дикилен агачларың бириниң сүйшүрилендигини, ябы дерисиниң хем гопарыландыгыны гөрди. Зеб оңа хайран галып серетди, онуң себәби хакында ойланып етишмәнкә күлбеде кимдир бириниң хоррулдаяндыгыны эшитди, бейле хоррулды дине Фелимде болуп билер.

Зеб дешикден середип гөрди, догруданам, ерде ятан Фелимди.

Инди этиячлылыгың гереги ёкды. Авчы аяк үстүне галып, күлбәниң дашындан айланды, онуң гулпланман гойлан гапысыны ачып гирди.

Фелими оярмаздан өң, ерде ятан затлары үнс билен бирлай гөзден гечирди.

— Гошлары-ха йыгналыпдыр! Хә, инди ядыма дүшди, ол басым бу ерден гитҗек дийипди. Бу дейюсыңкы йөне бир укы дәл, ол өлер ялы серхош. Бай, агзындан ыс гелйәр-ов! Бе, еке дамҗа-да виски гоймадымыка? Хәй, нәбилейин-дә... Чүйше дыкысыз тогаланып ятыр, мытара-да бош. Эй, ал каксын бу аракхоры, бүтин хекли прерия ялы мейданы тутуп ятан ичгини-де ичип гутарар бу!.. Испан картлары! Өзем долы карт, ерде чашып ятыр. Ол булары нәме этдикә? Серхошлыкда пал атандырда, элбетде. Гапыны ким дешдикә, дивардакы дешик нәме? Белкем, шу билйәндир? Оярып сорап гөрейин... Фелим! Фелим!

Ирландиялы гозганмады.

— Хей, Фелим! Фелим!

Ене-де җогап болмады. Авчы шейле бир гыгырды, мегерем, онуң сеси ярым миль ере дагы етендир, йөне Фелим шонда-да сарсман ятырды.

Зеб бар гүйҗи билен серхошы силкеледи, ол бир затлар самырдады, самырдының ызы хем ене гүйчли чыкян хоррулда язып гитди.

— Эгер хор чекмейән болса, мен оңа өлендир өйдердим. Онуң лүлгаммардыгы гөрнүп дур. Оны нәдип айңалдырсамкам? Ыраланың билен-ә оянмаз. Пәхей дийсе, догруданам, шейдейинле.

Гарры авчының бурчда дуран бедрә гөзи дүшди. Ол сувдан гып-гырмады. Оны Фелим чешмеден гетирипди-де, өзүне яманлык эдйән ялы, энтек түкедип етишмәнди.

Зеб йылгырды-да, бир бедре сувы ятан адамың үстүне серпип гойберди.

Совук сув Фелими серхошлыкдан ачмадыгам болса, ягшы-

жа оярды: гарра гереги-де шуды. Горкан Фелимиң гыкылыгы гарры авчының шадыян гүлкүси билен гатышып гитди.

Ахыр соңы икисем көшешип, хакыкы гүррүңе башладылар. Фелим гөрен гөргүлеринден энтек айңалмадыгам болса, Зеб Стумпуң эден оюнларының гелшиксиздигине гарамаздан, бары-бир ол онуң геленине жуда бегенипди.

Ол сораг берилмесё-де, чолашык дилиниң, думанлы башының берйән мүмкинчиликлерине гөрә, гөрен тәсин задыны, оны дәлилик хетдине етирен ваканы жикме-жик гүррүң берди.

Башсыз атлы догрусындакы гүррүңи Стумп илкинжи гезек Фелимден эшидип дурды.

Инж фортуның, бүтин Леона төверегиниң илаты ыгып йөрен хайсыдыр бир башсыз атлы хакында эшиденем болса, Зеб адатдан дашары бу тәзелиги гүррүң берип билэйжек адама энтек саташманды. Гарры авчы даң билен посёлогың ичинден гечип гидипди-де, хәзир Каса-дель-Корводан башга хич ере гара берманди. Ол диңе Плутон хем Луиза Пойндекстер билен гүрлешипди; хызматкәрем, асиенданың яш бикеси-де майорың отрядының душ гелен башсыз атлысы хакында энтек хич зат эшитманди. Хайсыдыр бир себәбе гөрә, плантатор ол хакда зат айтманды, онуң гызы хем бейлеки адамлар билен геплешманди.

Зеб илкибада ол «башсыз адамы» яңсылады, оны «Фелимиң серхошлык саммылдыеыдыр» өйтди.

Фелим онуң чынлыгыны текрарлап дурансоң велин, гарры авчы ойланды, оны өз билйән бейлеки вакалары билен дегширип гөрди.

— Ери, мен нәхили ялңышып билйәрмишим! Мен мастер Мориси хем эдил шу вагт сизи гөршүм ялы гөрдүм ахыры! Келлесинден башга ерини гөрдүм. Гитжек болуп атыны өвренде, келлесинем гөрдүм. Эгнинде мексикан серапеси, аягында-да дериден тикилен менек-менек гетриси барды. Онсоңам мен онуң овадан атынам хөкман танамалы ахыры. Тара хем шонуң билен биле гитди дийип айдып отырын. Соң онуң индейлере нәхили үйренинем эшитдим.

Авчы ынанмазлык билен башыны яйкады.

— Индейлер? Испан картыны ойнаян индейлерми? Олар, мегерем, ак индейлердир.

— Сиз нәме, олар индейлер дәлдир өйдйәрсиңизми?

— Мениң нәме пикир эденимиң тапавуды ёк. Хәзир онуң аладасыны эдере-де вагт ёк. Сен йөне ене нәме гөрен-эшиден болсаң, айдыбер.

Фелим айтжагыны айдып гутарансоң, Зеб оңа башга совал бержек болуп дурмады. Ол күлбеден чыкып, отуң үстүнде отурды.

Онуң өз пикирлерини селжеришдиреси гелйәрди, өз айдышына гөрә, ол ичерде отурса, пикирини бир ере жемләп хем билмейәрди.

Фелимиң гүррүңлериниң хемме зады хас бетер булашдырандыгыны айдып отурмак герекми?

Шу чака ченли диңе Генри Пойндекстериң түрүм-җүрүм болландыгының себәбини дүшүндирмелиди; хызматкәриниң айдышына гөрә, даң атманка ызына доланмалы мустангер хем өйүне иңмәндир, бу хем иши хас бетер чылшырымлашдырды.

Мустангери прерияда атлы гезип йөркә, йөне башсыз, хас догрусы, келлесини элине алып отырка гөрендиклери барадакы гүррүң-ә хасам тәсинди. Мунуң диңе оюн иши болмагы мүмкинди.

Йөне хәзир оюн эдер ялы дәлди, хут яңы адам өлдүрилипдир, посёлогың илатының ярысы хем җенаятчыны гөзләп йөр. Ылайта-да ганхордыр өйдүлип йөрлен адамың шейле оюн этҗегине ынанар ялы дәлди.

Зеб Стумпуң гөзүниң өнүнде вакаларың тәсин багланышыгы, хас догрусы, үсти-үстүне урнашан вакаларың бир гидени яйлып ятырды. Себәплери гөзе илмейән вакалар, себәплери гөзе илмейән нетиҗелер, дүшнүксиз делиллер билен эдилен җенаятлар. Хич зат билен дүшүндирип болмаян, адатдан дашары хадысалар...

Морис Җеральдың Луиза Пойндекстер билен гиҗеки душушыгы, Морисиң гызың ол душушыкдан хабарлы доганы билен чакнышыгы, Морисиң прерия гайдышы, Генриниң өтүнч сорамак үчин Җеральдың ызындан ковшы — буларың бары дүшнүклиди хем тебигы затларды.

Булашыклыклар хем гапма-гаршылыклар шундан соң башланярды.

Морис Җеральдың Генри Пойндекстере нәхили гараяндыгыны Зеб Стумп билйәрди. Морис ол җахыл хакында кән гезек гүрләпди, онда душманчылыгың дүшнүги-де ёкды, терсине, ол Генриниң шейле алчаклыгына элмыдама гуванярды.

Морисиң гарашылмадык ерден достлукдан душмана өврүлиши барадакы чакламалара асла ынанар ялы дәлди. Гөзи билен гөрәймесе, Зеб бу затлара ынаныбам билмеҗекди.

Акылының шейле дурулыгына, йитилигине гарамаздан, Зеб ярым сагат ойланып отурса-да, шунча булашык вакалардан асла уч чыкарып билмеди.

Ол диңе бир зада шүбхесиз ынанярды: мустангериң күлбесине дөкүлен шол дөрт атлы индейлер болмалы дәлди, өзи-де оларың шол өлүм билен багланышыклы болаймагы гаты ахмалды. Йөне ол адамларың күлбә гелмеги, өй эесиниң хем өйде тапылмазлыгы Стумпы хасам гуссалы чакламаларың үстүнден элтйәрди: онуң гөвнүне болмаса, бир дәл-де, ики адам өлдүрилип, инди гырымсылык токайдан ики җеседи гөзлемели ялы болуп дурды.

Шу пикире геленде гарры авчы агырлык билен улудан дем алды. Ол бу яш ирландиялыны аталык мәхри билен диен ялы говы гөрйәрди, Морис Җеральд үммүлмез гүр токайлыкда хайынлык билен өлдүрилендир, инди онуң маслыгыны дазаркел-

лердир койотлар чекелейәндир диен пикир келлесине геленде, гаррының йүреги эрбет авады.

Ол шу затлары хакыдасындан гечирип, ене бир гезек улудан дем алды. Эҗирли ховсалалар оны ахыр соңы газап билен аяк үстүне галдырды, ол ар алмага ант ичип, самырдап йөршүне чалт-чалтдан өңлин-ызлын ики тарапа гатнаярды.

Гарры авчы шейле бир гахарлы гусса батыпды, ол эдил гапдалындан мустангериң итиниң гечип гиденини хем дуйманды.

Фелим итиниң гелшини бегенч билен гыгырып гаршы аланда, Зеб Стумп бейлесине өврүлди, йөне ол шонда-да ите үнс бермейән ялыды. Нәмедир бир зада хайран галан Фелим, адыны тутуп гыгырансоң, ол өзүне гелди.

— Нәме болды, Фелим? Нәме йылан чакдымы?

— Мистер Стумп, Тара бир серетсеңизләң! Онуң бойнундан бир зат асыпдырлар! Гиденде-хә онуң бойнунда бейле зат екды. Бу нәмәниң аламатыдыр өйдйәрсиңиз?

Догруданам, итиң бойнунда сугун дерисинден ясалан багжык барды, онуң ашагында хем бир букҗаҗык салланып дурды. Зеб пычагыны чыкарып, итиң үстүне эгилди, ит хем горкусына ыза тесди, соң гөвнүне дегилмежегини билип гачмады.

Авчы багҗыгы кесип, букҗаны ачды, ондан визит карточкасы чыкды. Карточканың йүзүне гызыл сыя чалымдаш бир зат билен нәхилидир бир сөзлер язылгыды, йөне ол гызыл зат сыя дәл-де, ганды.

Иң бир чет үлкеде яшаян авчылар-да окап билйәрди. Зеб хем шоларың бириди. Ол гызыл ган билен язылан гышык-чайшык хаты деррев окады. Ол шатлыкдан яңа гыгырып гойберди.

— Фелим, ол дири! Дири! Серет муңа... Вах, сен соватсыз ахыры! Гарры мугаллымың җаны саг болсун, ол маңа эхли харплары ят тутмагы өвредипди. Вах, геп онда дәл. Ол дири! Дири!

— Ким дири? Мастер Морисми? Саңа шүкүр, худай җан...

— Дур! Хәзир чокунмагың вагты дәл. Ерган билен гушак тап. Менем байталымың янына гидейин. Басымрак бол! Бир минудыңам йитирме, егсам гиҗә галарыс.

LIII бап

ЛАЙЫК ВАГТЫНДА

— Бир минудыңам йитирме, егсам гиҗә галарыс.

Гарры авчы күлбеден ылгап чыкды. Ол мамлады. Авчының шол сөзлери айдан пурсады ганы билен хат язан адамың үстүне ене-де өлүм ховпы абаныпды — койотлар онуң дашына ене-де үйшүпди.

Йөне ол мундан горкмалы дәлди. Ол хас элхенч ягы билен өлүмли сөвеше гирмелиди, ол сөвеш энтек өңдеди.

Бу панамалы, плащлы, яралы адамың Морис Жеральдыгы окыжылар үчин дүшнүклидир-ле. Койотларың чозушындан ол аман-саг дыныпды, вепалы Тара гелип, олары дув-дагын эденсоң, ол инди дынч алсам болар өйдүпди. Биз бу затлары өң беян эдипдик. Вепалы көпегиниң ганатлыларданам, дөрт аяклыларданам горажакдыгыны билени үчин яш йигит сүйжи ука батды.

Оянансоң ол бираз гурбатланандыгыны, инди өз ягдайы хакында аркайын ойланып билжекдигини дуйды.

Ит оны койотлардан халас этди, олар тәзеден чозайса-да, ол ене-де итине бил баглап билжекди. Йөне инди нәме этмели? Ит оны күлбә элтип билмежекди, ол хем бу ерде галса, я ажындан, я-да ярасындан өлжекди.

Яралы йигит аяк үстүне галды, йөне ысгынсызлыкдан яңа ыраң атып дурды, ол бирки әтләп, ене-де ятмага межбур болды.

Шол агыр пурсатда онуң келлесине бир дөвлетли пикир гелди. «Тара өе хат элтип билер ахыры».

Ол сынчы назар билен итине гарады-да:

— Йөне оны өе гидер ялы эдип билэйсем! — дийди. Соң өзүнин дилсиз достуна йүзленди. — Гел бәрик, гөзүңе дөнейин. Почтальонлык эт, шу хаты өе элт. Дүшүнйәрсиңми? Дур, хәзир хатымы бир язайын, онсоң говужа дүшүндирейин... Визит карточкамың яньмдадыгы хем бир говы зат... Галам вели ёк. Ол хич. Бәрде сыя көп. Агаваның тикени хем перо болар.

Ол агажың янына сүйшүп барды, узын япраклы тикенлериң бирини дөвүп алды-да, оны койотың ганына батырып, визит карточкасының йүзүне хат язып башлады.

Яралы хатыны язып гутарансоң, гушагындан биразажык ёлуп алды-да, оны итиң бойнуна дакды; карточканы хем панамасының ишлигиндәки клеёнкадан алан бөлегине говужа долап, оны гачмаз ялы эдип, итиң боюн багына гысдырды.

Инди ити шу хабары әкидер ялы эдәймек галыпды.

Кыны шуды. Хер нәче акыллы болса-да, вепалы көпек өзүниң эй гөрйән эесини нәме үчин шейле ягдайда ташлап гитмелидигине дүшүненокды. Оны ялбарыбам, хайыш эдибем ырып билжек гуманың ёкды.

Өзүниң хут шу вагт халас эден адамсы ясама гахар билен гыгырып, пишеги билен хем урансоң, ит жанавар диңе шондан соң гитмәге боюн болды.

Тара хер нәче вепалы болса-да, өзүне бейле дарашылмагыны халамады. Ол өйкеледи-де, кәте бир ызына гарап, игенчден долы назарыны өз хожайынына дикип, ювашлык билен гырымсылыга тарап гитди.

Ити гөзден йитенсоң, Морис өкүнч билен:

— Вах, бичәре! Бу бир иң говы достуңы уран ялы ахыры. Зыяны ёк, инди гайдып гөрмек миессер этсе, мен онуң бу ягшылыгының ашагындан чыкарын. Хәзир вели, мен койотларың индики чозушындан нәхили горанмалыдыгым барада пикирлен-

мели. Мениң еке галандыгымы билип, олар ене гелерлер — дийди.

Ол нәме этмелидигини билйәрди.

Голайда гикори атлы хоз агаҗы барды, биз оны өңем ятлапдык. Онуң алты-еди фут ёкарсындан дес-дең гидйән ики саны ёгын шаха чыкярды.

Мустангер плащыны чыкарып, отуң үстүнде язды-да, онуң сыйыны пычагы билен бирнәче гезек дешди.

Соң йүпек шарфыны язды-да, оны узынлыгына дең ики бөлди.

Плащыны ики шаханың арасында герди, оны шарфы билен яңкы шахалара берк даңды. Салланчак ялы бир зат эмеле гелди, онда уллакан адамам отурыбермелиди.

Морис койотларың агаҗа дырмашып билмейәндигинден хабарлыды. Ол асмандан асылып дуран шол салланчакда ятан еринден койотларың оңа етмек үчин нәхили азап чекишлерине аркайын середип отурмалыды.

Ол койотларың хөкман гайдып гелҗекдиклерине ынананы үчин шу салланчагы ясаныпды. Догруданам, олар басым ене токайдан чыкдылар, ики әдим этләбем төверек-дашына эсеван этмек үчин чекинип дурдулар, соңам хәлки сөвеш болан ере усуллык билен сүйшдүлер.

Итиң ёкдугына гөз етиренсоң, олар бүтин сүрүси билен

гелдилер. Морис бу горкак жанаварларың газабының айылганчдыгыны гөзи билен гөрди.

Олар илки сейрек душ гелйән ишдәменлик билен өз хөвүрлериниң маслыгыны ийдилер, шейле бир чалт ийдилер вели, агаҗың үстүндәки томашачы, мегерем, йигримә ченли хем сանап етишен дәлдир.

Соң олар адама серетдилер. Мустангер асмандан асан салланчагыны гизлежегем болуп дурмады, гаты ёкардан асансоң, башга бир гораг серишдеси герекдирем өйтмеди.

Ичи адамлы гара плащ деррев койотларың гөзүне илди.

Мегерем, ганың тагамы йыртыжыларың ишдәсини ачан болса герек, эрбет нахардан соң олар инди агаҗың ашагында ялманышып дурды. Ол середер ялы дәлди, жуда эрбет томашады.

Койотлар япышжак болуп бөкенлеринде-де, агаҗа дырмашжак боланларында-да, Морис олара әхмиет беренокды диен ялыды. Ол хич задың ховп салмаяндыгына берк ынаныпды. Йөне онуң ятдан чыкаран башга бир ховплы зады барды. Ол муны койотлар бидерек бөкүшип дурмадан нетиже чыкмажагыны билип, улудан дем алып, агаҗын ашагына гечип ятан вагтлары ятлапды.

Прериядакы хем тропики гырымсылыклардакы хайванларың иң мекири койот хасапланяр. «Шу жандардан мекир жан-

дар ёкдур» дийип, оны сизе авчылар хем айдар. Ол тилки ялы мекир, гурт ялы гахаржаңдыр. Оңа өвренишйбем болар, йөне ол сыпалаян эле агыз урмага хер хачан тайярдыр. Ол эли таяклы чагаданам гачар, яралы я-да тапдан дүшен адама топулмалы боланда вели, тыйкырап дурмаз. Еке өзи гезип йөркә ол товшан ялы горкакдыр, сүрүси билен гезип йөркә велин, онуң горкаклыгы билдирйәнем дәлдир, аглаба хем олар сүри болуп гезйәр. Халыс сүрнуган вагты койот гыңраляр, шонда ол батыр ялы хем гөрүнйәр.

Койотың иң ховплы тарапы мекирлигидир.

Йыртыжылар бөкүп адама етип билмежекдиклерини аңдылар, өзи-де муны олар деррев аңдылар, йөне олар шонда-да даргашып гидәймедилер, гайта барып отуң үстүнде ятыбердилер, оларың ызы хем кесилмеди, гырымсылыкдан шол гелди дурды. Олар оны ач-сувсуз халыс эдип эле салмагы ниетлерине дүвүпдилер.

Койотлар салланчага етип билмәнсоң, мустангере ховатырланып отурасы иш ёк ялыды.

Эгер ене-де сувсамадык болса, ол, белки, алада этмесе хем этмезди.

Ол этиячсызлыгы үчин өз-өзүне гахарланярды. Агажың башына чыкмаздан өң нәме үчин сувуң аладасыны этмәндирин дийип кәйинйәрди. Янына сув алмак кын хем дәлди. Яп янындады, агаваның чуңңур тегелек япрагы хем гап болуп билжекди.

Инди гичди. Агажың ашагындакы сува онуң гөзи гидйәрди, шонуң үчинем онуң агзы кепәп барян ялыды. Сува етмек үчин мөжеклериң ичинден гечип гитмелиди. Ол хем өлүме гөни өз аягың билен бармак диймекди. Ол итим гайдып гелип, ене-де халас эдер дийип биленокды, язан хатым говушмалы эесине говшар диен тамасы хем ёкды. Онуң барарындан бармазы хас голайды.

Ганың көп гитсе, тешнелик хасам бетер гүйчленйәр. Бетбагтың чекйән эжири дура-бара агралярды. Бу затлар узага чекәермикә?

Бу гезек мустангер самрап башлады. Онуң гөвнүне болмаса, агажың төверегиндәки койотлар йүз дәл-де, иң азындан мүң дагы барды. Олар дура-бара голайлап гелйән ялыды. Гөзлери-де янып дурды. Ялмавуз гызыл диллери-де плаща дегип, дишлери онуң сапагына илишйән ялыды. Яралы эййәм йыртыжыларың отлуклы демини дуйярды.

Акылының дурланан вагты ол бу затларың хеммесиниң гөзүне гөрүнйәндигине дүшүнди: отуң үстүнде ваканың соңуна гарашып ятан койотларың саны хенизем шол өңкүси ялы йүз төверегиди. Онуң гөзүне гөрүнмеси самрамасындан өң башланыпды. Ол койотларың бирден туруп, токая гачып гиденини гөрүп галды.

Нәме, бу онуң гөзүне гөрүнйәрмиди? Ек, ол инди самранокды.

Ери, олары нәме горкуздыка?

Морис шатлыкдан яңа гыгырып гойберди. Белки, Тара гайдып гелендир. Белки, онуң янында Фелим хем бардыр. Итиң хаты элтерине вагт болды ахыры. Койотларың оны гаравуллап отуранына эййәм ики сагатданам көп вагт гечипди.

Морис дикелип, шаханың үстүнде отуран еринден мейданча серетди. Итем, хызматкәрем гөрненокды. Агач шахалары билен чөп-чаламдан башга гөзе илйән зат ёкды.

Ол диң салды: Хәзирем гачып гидип барян койотларың уввулдысындан башга сесем гулага иленокды. Ол ене-де самраян-а дәлдир-дә? Олары гачмага мәжбур эден зат нәмекә?

Хер нәме-де болса, ёл-а ачык. Инди чешмә барыбам болар. Онуң гөз өңүнде сув ялдырап дурды. Сувуң сеси онуң гулагына хош якярды.

Ол агажың үстүнден дүшди-де, ыраң атып, кенара тарап уграды.

Морис сува эңек басмазындан өң ене бир гезек төверегине серетди. Хатда сувсузлыгы-да онуң чөзжек болуп, хәлиден бәри бөврүни диңледйән меселесини унутдырып билмеди. Гарашылмадык бу өзгеришлигиң себәби нәмекә?

Ол өнкүси ялы, койотлары ит үркүзендир өйтсе-де, барыбир онуң бөврүнден бүкгүлди айрыланокды. Онуң чакы чын болуп чыкды. Гөк отларың арасында менек-менек сары дерили бир зат ялпылдап гөрүнди. Онуң узын чее бедени чөп-чаламларың арасы билен йылан ялы сүйнүп гелйәрди. Шек-шүбхе ёкды, бу Тәзе дүнйәниң «гапланы» ягуарды.

Мөжеклериң нәме үчин гачанлыгының себәби инди дүшнүкли болды.

Бу йыртыжының хем нием мәлимди: олам ган ысыны алыпды, хәзирем ган дөкүлен ере гелйәрди.

Ягуар адамдан гөзүни айранокды; ол илкибада ювашжа, соң хем бөкмек үчин япырылып, чалт-чалтдан гөни шоңа бака сүйшүп уградьт.

Агажа чыкмакдан пейда ёкды, ягуар агажа пишик ялы дырмашярды. Мустангер оңа белетди.

Йөне Морис агажа чыкмагың пикиринем эденокды, ол асыл пикир эдибем биленокды, бир тарапдан алжыраса, икинжи бир тарапдан, онуң думанлы башы чашыпды.

Ол өзүни сува урды, диңе сув билине чыканда сакланды.

Эгер Морис ойланан болсады; онда сува гирмегиңем бидерекдигини аңарды, ягуар диңе бир агажа пишик ялы дырмашанокды, эйсем сувда-да гундуз ялы йүзйәрди. Ол сувда-да эдил гуры ердәкиси ялы ховплуды.

Морис мунуң пикирини эденокды. Йөне ол кичижик ябың хем халас эдип билмежегини үшүгиниң зорлугы билен аңды. Ягуар сувуң гырасына гелип, бөкмәге тайярланып отуран пурсады ол муңа шүбхеленмесини гоюпды.

Морис өзүни йитирип, гарашды дуруберди.

Ол горанып билҗек дэлди: онуң элинде түпеңем, сапанча-да, пычагам, хатда пишегем ёкды. Йыртыҗы билен юмруклашма сөвешине гирсе, онуң өлүмден сыпып билҗек гүманы ёкды.

Менек-менек йыртыҗының асмана галаныны гөрен бадына, ол бетбагт җынссыз сес билен гыгырды.

Эдил шол вагт ягуарам арлады, ол авуна етип билмэн, сува пажжылдап дүшди.

Гырымсылыкдан чыкан бир сес хем эдил яң ялы болуп, мустангериң сесине гошулды, йөне ондан сэхел өң түпең хем гүмпүлдэпди.

Чөп-чаламларың арасындан чыкан эпет ит ягуарың сува чүмен ерине бөкди. Бир узын адам кенара тарап етип гелйэрди. Оңа гөрэ гысгарак бейлеки адам хем дабаралы сес билен хованы яңландырып, өңдэкиниң ызы билен гелйэрди.

Йигит бу сеслер, шекиллер хакыкат дэлдир-де, гөзүме гөрүнйэндир өйтди, олар онуң шу кынчылыклы гүнде акыл етирен вакаларының иң соңкусыды. Шондан соң ол хич зада дүшүненокды, нэме эдип-нэме гойяныны-да биленокды. Ол өз янына ялмылдап гелен вепалы көпегини богуп өлдүрҗек болярды, өзүни сувдан чыкарҗак болян достуның гуҗурлы голларындан сыпҗак болярды.

Башдан гечен бу айылганч вакалар онуң пайхасы үчин җуда агыр сынаг болды, Морис оңа чыдам эдип билмеди. Ол гөзүниң алнында болуп дуран газаплы хакыкатың вакаларына акыл етирип биленокды, ол бүтинлей өзүни билмэн ятырды. Оны ысытма тутды.

LIV бап

ПРЕРИЯДАКЫ КЕҖЕБЕ

Көмеге етишен адам Зеб Стумпды, ол мустангери кенара чыкарды.

Гарры авчы хаты окансоң салгы берлен ере ховлугыпды.

Ол түйс вагтында етишипди. Ягуар бөкмэге чемеленип дурка, ол ок етер аралыкдады.

Ок йүрегинден дегенем болса, бу эйменч йыртыҗының бүтин өмрүндэки шу иң соңкы бөкүшини саклап билмеди.

Гарры авчы өз окуның ягуары өлдүрендигини билмек үчин өзүни сува урянда, кимдир бири онуң үстүне бөкди. Йөне оңа япышан ягуарың дырнаклары дэл-де, хут шу вагт халас эден адамсының эллериди.

Догры, мустангериң пычагы ерде галыпды; эмма аклы серинден гиденсоң ол тас Зеби богуп өлдүрипди. Авчы гарашылмадык ерден топулан адамдан горанмак үчин түпеңини ташлап, тиженмели болды.

Гөреш өрән узага чекди. Зеб ахыр соңы яш ирландиялының гуҗагына берк гысып, кенара чыкарды.

Мунуң билен иш гутараймады, Морис бошандыгыны билен бадына агаҗа топулды, ол шейле бир чалт ылгады, ылла дийерсиң, инди онуң яралы аягы агырмаян ялыды.

Авчы онуң ниетине дүшүнди. Бойы узын болансоң, ол плащың үстүнде ятан ганлы пычагы гөрди. Мустангер шол пычак үчин ылгап барярды.

Зеб хем онуң ызындан ылгады. Ол акылындан азашан яш йигиди ене-де айыныңкы ялы гуҗагына гысып, агаҗың янындан алып гайтды.

Зеб:

— Фелим, чалтрак! Деррев пычагы йыгшыр! Йигит хушуны йитирипдир. Ысытма тутяр... — дийди.

Фелим хай диймән, деррев агаҗа дырмашып, пычагы алды.

Сөвеш мунуң биленем гутармады. Нәсаг өз халасгәрини богмак үчин ене-де топулды. Ол богазыны йыртып гыгырярды, хайбат атярды, гөзлерини айылганч агдарып-дөндерйәрди.

Алдым-бердимли сөвеш он минут дагы довам этди.

Мустангер халыс тапдан дүшүп, ахыр соңы отуң үстүне өзүни гойберди. Ол галпылдап уграды, улудан дем алып ювашады, соң өли ялы ятды.

Фелим дога окап башлады.

— Кес мыдырдыңы, нәлет синен тентек! Адамы сениң шу самырдың хем өлдүрҗек. Ол хәзир бихуш ятыр. Ол мениң эндам-җанымы гөк-ала этди, онуң ягдайы агыр дәл. Элбетде... — дийип, гоҗа онуң үстүне эглип дуршуна — Мунуң екеҗе-де ховплы ярасы ёк. Дызы эрбет чишипдир, зыяны ёк, сүңки битин, дөвүк болса, ере басып билмезди. Галан затлар хич, дырначакланыпдыр. Йөне оны нәме дырначакладыка? Ягуар-а оңа янашмады. Өзем өй пишиклериниң дырнагының ызына меңзейәр. Вах, инди билдим! Ягуар гелмәнкә оглан койотлар билен уршандыр. Шол горкак җандарлар адама эрҗешмәге хет эдипдир дийип кимиң келлесине гелер! Ине, шунуң ялы агсак-тогсаклар саташса, олар шона эрҗешйәр! — дийди.

Авчы өз-өзи билен гүрлешйәрди. Фелим өлмег-ә бейледе дурсун, хоҗайынының ховпдан хем чыкандыгына бегененсоң, дога окамасыны гоюпды, инди хем бармакларыны шаркылдадып, шадыян айдым айдып, хешелле какярды.

Онуң кейпиниң чагдыгыны Тара хем дуйды. Ол икиси ирландиялыларың шовхунлы тансына меңзеш бир затлар ойнаярды.

Зеб бу гүлкүнч ойна үнс беренокды. Ол гозганман ятан мустангериң үстүне ене бир гезек эглип, онуң ол ерини — бу ерини барлашдырды.

Ховплы яра ёкдугына гөз етиренсоң, Зеб Стумп өр туруп, ерде чашып ятан затлары гөзден гечирди. Ол энтегем мустангериң келлесинде дуран панама гарады, шол вагт онуң келлесине гең бир пикир гелди.

Гаяквил отундан өрүлйән бу шляпа бәрде панама дийип нәдогры айдярдылар, бу ерлерде ол сейрегем душанокды. Йөне авчы яш ирландиялының көпленч бүтинлей башга типдәки зады — мексикалыларың сомбреросыны геййәндигини билйәрди. Болса-да, мустангериң өз эдәхедини үйтгедәймеги мүмкинди ахыры.

Зебиң гөвнүне болмаса, ол бу шляпаны өң башга бириниң келлесинде гөрен ялыды.

Ол эглип шляпаны галдырды. Элбетде, ол муны мустангериң нәдип эле салaндыгыны билмек үчин бейденокды. Ол тәсин сыры, хас догрусы, нәче вагт бәри келле дөвүп йөрен бир топар тәсин вакаларының сырыны билмек ислейәрди. Авчы панаманың ичине середен бадына Тәзе Орлеандакы шляпа өндүрйән фабрикантың нышаныны гөрди, эл билен «Генри Пойндекстер» дийлип язылан язгыны-да окады.

Соң Студмп плащы барлап башлады. Шляпаның эеси ким болса, онуңам шонуңкыдыгыны субут эдйән белликлериң бардыгыны гөрди.

Гожа ере середип, чуңңур пикире батып отурышына:

— Гаты гең зат! Шляпалар, келлелер, бейлекилер. Шляпалар-а хакыкы өз болмалы келлелеринде дәл, келлелерем өз ерлеринде дәл. Худай бар, бу ерде бир зад-а болупдыр. Эгер шу йигидиң чеп гөзүмиң этегине уруп гөгерден ери болмадык болсады, онда менем өз келләмиң ериндедигине ынанмаздым. Хәзир оң билен дүшүнишип билжек гүманың ёк — дийип, Зеб Морисиң йүзүне серетди. — Ысытмасы айрылансоң гүрлешәймесең, хәзир башартмаз. Онуң хачан айрылжагыны ким билйәр? Ери, боля-да... — дийип, ол бирсалым дурансоң ене сөзүни довам этдирди. — Инди бу ерлик ишимиз ёк. Оны өз күлбесине элтмели. Бир эдимем эдип билемок дийип языпдыр. Онуң яңкы гымылдап йөренем гызгының гүйжүне болмалы, олам узага чекмеди. Аягы өңкүсинденем бетер чишди. Гөтерип экитмели болар...

Авчы оны нәдип экитмелидиги хакында ойланян ялыды.

Ол кейпихонлык билен Тара нәмедир бир затлар дийип йөрен Фелиме гарап:

— Мундан чыкалга тапан болмаз. Онуң акылы итиңкиче-де ёк. Ери, боляр-да, гөтерер, гой, бираз дерлесин. Нәдип экитжек? Носилка салмалы. Ики саны таяк билен плащ я-да Фелимиң гетирен ёрганы болса, болдугы. Шейдерис. Бизе шу вагт диңе носилка герек — дийди.

Авчы онсоң ирландиялыны көмеге чагырды.

Олар ики саны агач кесип, оны пүрдедилер, херси он футлук узынлыкдакы ики агажың үстүнден ене ики саны гысгарак агажы кеселигине даңып, оңа-да илки ёрган, соң хем плащ яздылар.

Шейдип олар хассаны я-да серхоны гөтерип билэйжек чаламыдар носилка ясадылар.

Догрусыны айданында, мустангер хем серхоша мензейәрди; ол тәзеден ене зомап уграды, шонуң үчинем оны носилка данмалы болды.

Бу носилканы хемишекилер ялы ики адам гөтеренокды-да, бир адам билен бир ябы әкидип барярды. Таякларың өң ужы Зебиң байталына даңылгыды, онуң ызыны хем Фелим гөтерип барярды, гоҗа авчының айдышы ялы, ол дерлемели болярды.

Зеб өзүне еңилҗек иш, ябыны идип әкидиҗилик ишини сайлап алып, өңден барярды.

Ёл өндүрмегиң бу усулы тәзелик дәлди. Мегерем, ол Техасың гүнортасында гөрен болса герек, Зеб мексикалыларың шол кеҗебесине чалымдаш бир зады ойлап тапыпды. Мунуң ондан тапавуды бир-ә бәрде кеҗебәниң өзи ёкды, бирем гошулан ики гатырың дерегине бир адам билен байтал барды.

Морис Җеральды шол чаламыдар носилка билен өз күлбесине гетирдилер.

* *
*

Бу тәсин ёлагчылар мустангериң күлбесине гелйәнчә гүн яшыпды.

Авчының гүйчли хем якымлы эли яралыны ябы дерисинден эдилен дүшегине гечирди.

Мустангер ниредедигинем биленокды, көкенек герип йөрен достларыны-да тананокды. Ол самрап ятса-да, инди урнанокды. Гызгыны бираз көшешипди.

Ол гепләмәнем ятанокды, йөне мәхир билен соралян соваллара җогабам беренокды. Җогап берәйсе-де, агзына гелен әлхенч затлары айдып гойберйәрди велин, эрбет пикирлери келләңе гетирйәрди.

Мустангериң достлары онуң ярасыны оңардыкларындан сарадылар, инди олара диңе даң атарына гарашмак галыпды.

Фелим ятды, Зеб болса, онуң башуҗунда кирпикли гөзүни чалман даңыны атырды.

Фелиме диңе өзүни билйәр дийип болмаҗакды. Сыркавың башуҗунда ики болуп отурасы иш ёк дийип, Зебиң өзи оны ятмага иберипди.

Гоҗа авчының өз ниети барды. Ол мустангериң самырдысыны, өзүнден башга хич кимиң, хатда Фелимиң хем эшитмегини ислемейәрди. Ол бүтин гиҗесини Морисиң янында ятман гечирди, онуң самраян хер бир сөзүни сыпдырман диңледи.

Хассаның сөйги гүррүңлеринде зол-зол Луизаның адыны агзамагыны Зеб Стумп гең гөрүп дурмады.

Нәсаг ене бир адамың адыны хәли-шинди агзаярды. Ол хакдакы сөзлер хем кән бир гулага яканокды. Ол Луизаның доганының адыды. Онуң адыны агзанда ол чендан дүшнүксиз

йүреге довул салян үзлем-саплам сөзлери агзындан сыпдыярды.

Зеб Стумп мустангерден эшиденлериниң барыны өңки өз билйән затлары билен деңешдирип гөрди, тәзе гүнүң ягтысы күлбәниң ичине чайылманка хем Генри Пойндекстериң бу дүнйәден өтендигине долы ынанды.

LV бап

ТӘЗЕЛИКЛЕР ГҮНИ

Дон Сильвио Мартинес саналгыжа бай мексикалыларың бириди. Ол американлылар Техасы басып аланларында-да өз юрдуны терк эдип гитмәнди.

Ол парахатчылык ислейән, сыясат билен кән бир гызыкланмаян адамды. Яшы бир чене баранам болса, ол тәзе дүзгүн билен тиз өвренишди. Онуң пикириче, тәзе раята гечилмеги шол чака ченли юрды тоздурып йөрен команчилериң чозушындан бираз горапды.

Элбетде, ол вагшылар энтек долы агыздырыкланманды, йөне оларың таланчылыклы чозушлары хас сейреклешипди. Шунун өзи хем өңкә гаранда хас говуды.

Дон Сильвио «ганадероды» — бай малдарды. Онуң өри мейданларының ини, бойы бирнәче миле етйәрди. Малларының, гылялларының баш саны мүңлерчеди.

Ол екеже мертебели, гөнүбурчлы, түрмә чалым эдйән узын жайда яшаярды. Асиенданың төверек-дашы мал салынян айманча билен коралдан долуды.

Асиенданың гарры хожайыны саллахлыга өвренишипди, онуң чола ерде, рахатжа дурмушы барды. Улы аял доганы хем шонуң янында яшаярды. Рио-Грандениң кенарындан эй гөрйән егенлери мыхманчылыга геленде, имисала асиенданың говры бираз көпелйәрди.

Исидораны бәрде мыдама гужак ачып гаршылаярдылар. Ол ислән вагты гелип-гидип йөрди, оңа эдйәниң нәме дийййән екды. Исидораның алчаклыгы гаррының гөвнүнден турярды. Себәби гаррының өзи-де ол диен тутук адамларың хилинден дәлди. Исидораның бейлеки юртларда аяллара махсус хасапланып билинмежек хәсиетлери бәрде, шәхерден дашардакы — гала өврүлен өйде, онда-да ожагы хожайынларының ганы билен суварылян өйде адаты зат сайылярды.

Дон Сильвио Мартинес гайнап-дашян яшлыгыны ховпун хем ховсаланың ичинде гечирипди, шонуң үчинем ол Исидораның ченданлар пайхассызлыга якын болан батырлыгыны язгармаг-а бейледе дурсун, гайта оңа бегенйәрди.

Гожа егенини өз гызы ялы гөрйәрди. Хемме киши Исидора онуң әхли эмлягине мирасдар болар өйдйәрди. Асиендадакы

хызматкәрлериң оны өзлериниң индики бикеси саймаклары-да гең зат дәлди. Оны диңе мунуң үчинем сыланокдылар, хемме киши онуң батырлыгына якасыны тутярды, оны горамак үчин ярага япышмажак йигиди яйлада тапаймагам аңсат дәлди.

Мигуэль Диас ховп астында галдым дийиән вагты хакыкаты айдярды. Шейле диймәге онуң долы эсасы барды. Эгер Исидора Диасы асмак үчин өз дайысының хызматкәрлерини ибермеги йүрегине дүвен болсады, онда олар салымыны бермән, Диасы илкинжи душ гелен агачдан асардылар.

Шонуң үчинем онуң хәлки мейдандан гитмәге ховлукмасыны гең гөрүп отурасы иш ёкды.

Өн айдылышы ялы, Исидора Рио-Гранденин бейлеки кенарында, Мартинесиң асиендасындан алтмыш миль дагы аңырда яшаярды. Эмма бу узаклык оңа өз гарындашларыныңка гелип гитмәге пәсгел беренокды.

Ол бәрик бәхбит арап геленокды. Мирас хакында ол пикирем эденокды, онуң өз какасы хем гаты байды. Ол дайысыны хем дайзасыны гаты говы гөрйәрди. Үстесине-де ол ики деряның арасында гатнамагы халаярды, онуң бу ики аралыгы бир гүнде гечйән сапарлары-да гыт дәлди, көпленжем ол ёлдашсыз гайдярды.

Соңкы вагтларда Исидора Леона гелмесини йыгжамладыпды. Нәме, ол техаслы гарындашларына гаты өвренишәйдимикә, оларың гожалан гөвнүни гөтермек ислейәрмикә? Я-да ол башга бир задың ышгына дүшүп йөрмүкә?

Исидораның өзүниңки ялы гөнүмеллик билен жогап берелиң. Ол бәрик Морис Жеральды гөрерин диең тама билен гелйәрди. Онуң Мориси сөенлигини хем гумансыратман айдып билерис. Белкем, ол Морисиң достлук көмегини берени үчин шейле эдйәндир, йөне Морисиң шол гезекки гөркезен эдерменлиги бу батыр гызың йүрегини бенди этдимикә дийиәрис.

Нәме, Морис гыза яранмак үчин шейтдимикә? Ким билйәр... Онуң өзи-хә бейле дәл дийиәр, йөне Исидораның гөзүне середен адамың гозгалаңа дүшмән галып билжегине ынанмак кынды.

Белкем, Морисиң айданы догрудыр. Эгер ол Исидора билен танышмазындан өң Луиза Пойндекстер билен душушан болса, биз оңа ынансагам ынанардык.

Болса-да, көп затлардан чак эдилишине гөрә, мексикалы сеньоританың Морисиң маңа гарайшы бихал дәлдир дийип чакламага эсасы барды.

Исидора жанына жай тапанокды. Онуң ганыгызгынлыгы бейле аласармыклыга чыдам эдип биленокды. Ол мустангери сөййәрди. Ол өзүниң сөййәндигини мустангере гөс-гөни айтмагы, шол дуран еринде хем ондан белли жогап алмагы йүрегине дүвди. Шонуң үчинем ол Морис Жеральда душушмагы теклип этди; ол хем оңа гелип билмеди. Муңа Мигуэль Диас пәсгел берипди.

Мейданчаны ташлап, өз дайысының асиендасына тарап атыны чапдырып гиден Исидора шейле нетиҗә гелипди.

Йсидора гыр аты горгунына сүрүп барярды.

Гызың сачы чөзленипди, онуң гүр гара сачлары эгинлерине дүшүп дурды. Онуң гөзлери аладалы ловурдаярды. Янаклары ачык гырмызы өвүшгин атярды.

Бу затларың себәбини биз инди билйәрис.

Онуң бейле тизлик билен гелмесиниң себәби-де дүшнүкли, ол барада онуң өзи айдыпды.

Өе голай геленде Исидора уяны биразаҗык чекди. Ат бираз ювашап, өңүрдиклэп гелйәрди, соң онданам ювашады, ахыры ёлуң ортасында сакланды.

Мегерем, атлы гыз индики этмели ишлери хакында ойланып, өңки ниетинден эл чекен болса герек. Исидора ойланярды: «Оңа дегмезликден говусы ёк. Дава турар. Хәзир хич ким хич зат биленок, үстесине-де менден башга шаят ёк. Вах, мен муны мәхрибан техаслылара айдып билйән болсамдым, оңа иң агыр җезаны бермәге мениң екеҗе сөзүмем етерлик боларды! Зыяны ёк, гой, ол яшаберсин. Ол нежис адам, йөне мен ондан горкамок. Шундан соң ол инди мениң голайыма-да гелип билмез. Кераматлы мадонна! Вах, ол екеҗе минудам гызыкланаңыңа дегйән адам дәл-ә!.. Оны бошатмага бир адам ибермели. Мениң сырымы саклап билҗек ким бар. Иш доландырыҗы Бенито бар. Ол батыр хем вепалы адам. Худая шүкүр, өзем бар. Хемишекиси ялы, мал санап йөр».

— Бенито! Бенито!

— Хызматыңыза тайындырын, сеньорита.

— Достум, Бенито, мен сенден бир зат хайыш этҗек, Сен маңа көмек этмекден боюн гачырмарсың герек?

Мексикалы хормат билен баш эгип:

— Сизиң буйругыңызы хөвес билен ерине етирерин — дийди.

— Бу буйрук дәл: мен сизден ягшылык тамакин.

— Буйруберин, сеньорита.

— Хол, депәниң ёкарсындакы үч ёлуң бирлешйән ерини билйәрсиңми?

— Сизиң дайыңызың малларына белет болшум ялы белет.

— Гаты говы. Шоңа бар. Эли кемент билен бagланан бир адам ятандыр. Шоны бошат, нирә гитсе, шоңа гитсин. Бир ери агыран болса, оңардыгыңдан көмек эт. Кимиң иберендигини айтма. Сен оны танаянсыңам-ла? Әй, ол хич. Өзүңем ондан хич зат сорама. Эгер сораг эдиберҗек болса-да, җогап берме. Турсун-да, ислән ерине гитсин. Дүшүндиңми?

— Хава, сеньорита. Эдил айдышыңыз ялы эдерин.

— Саг бол, Бенито достум. Ене бир хайыш: шу ягшылыгыңы үч адамдан башга бири-де билмели дәл. Үчүнҗи адам-а хәзир сениң барып бошатҗак адамың. Галан икисинем өзүң билйәрсиң.

— Дүшүнйәрин, сеньорита. Сизиң буйругыңыз мениң үчин канундыр.

Бенито атланды. Онуң атлыдыгыны айдып отурмаса-да болларды. Чүнки ол кәрдәки адамлар екеже миль ере гитжегем болса, асыл пыяда йөремейәрлер.

— Дур! Ене бир зат! Шол ерде серапе билен шляпа бардыр, шоларам алып гайт. Меңкидир. Мен я-ха шу ерде гарашарын, я-да ёлда өңүнден чыкарын — дийип, Исидора онуң ызындан гыгырды.

Бенито баш эгип гитжек болды. Гыз оны ене саклады.

— Мен пикирими үйтгетдим, Сеньор Бенито — өзүмем сениң билен гитмеги йүрегиме дүвйән.

Дон Сильвионың иш доландырыжысы өз хожайынының егениниң бейле ынжыклыгына өвренишипди. Ол сесини чыкарман ылалашды-да, атының башыны ене-де депә тарап өвурди.

Гыз онуң ызына дүшди. Сен өңден йөре дийип, оңа гызың өзи айдыпды.

Бу гезек аристократларың дәбини бозмага онуң эсасы барды.

Йөне Бенито ялңышыпды. Исидора оны ынжыклыгы үчин украданокды, онуң хас улурак себәби барды. Ол шляпасы билен серапесинден башга өзүне шунча гөрги гөркезен хатыны ядындан чыкарып гайдыпды.

Бенито муны билмели дәлди, ол оңа эхли сырыны ынананокды.

Дон Мигуэль Диас билен харчаңлашма дагы хич затды, хат ондан хас бетер даваларың үстүнден элтип билжекди.

Гыз хаты тапарын диен тама билен ызына барярды. Нәхили акмаклык, ол нәме үчин бу хакда өң ойланмадыка?..

Хат Эль-Койотың элине нәдип дүшдүкә? Ол оны диңе Хосениң элинден аландыр.

Диймек, онуң хызматкәри икийүзли болмалы-да? Я-да Диас ёлда саташып, хаты ондан зорлап алдымыка?

Икисем болуп биләйжек затды.

Диасдан хер зат чыкар, Хосе хакында айданында болса, онуң вепалы гүҗүкдигине гыз өңем мүңкүрлик эдйәрди.

Депә ярмашып баряркалар Исидора шейле пикирлери кёллесинде айлаярды.

Олар ахыры депә чыкып, мейданчаның бир четинден гирип украдылар. Исидора инди Бенито билен уяныны деңледи.

Мигуэль Диас мейданда ёкды, асыл ол ерде хич ким ёкды, иң бир гынанчлы ери-де, хат хем хич ерде гөрненокды. Онуң сомбреросы билен серапеси, кементиң бу ерде галан бөлеги отуң үстүнде ятырды, башга хич зат ёкды.

— Сеньор Бенито, сен инди өе гайдып билерсиң. Атдан йыкылан адам өзүне гелип, эййәм гидендир-дә, элбетде. Гаты говы болупдыр. Йөне, Бенито дост, унутмагын, хемме зат өз арамызда галмалыдыр. Дүшүнйәрмиң?

— Дүшүнйәрин, донья Исидора.

Бенито гитди, тиз вагтдан хем депәниң аңырсында гөзден йитди.

* *
*

Мейданда Исидораның еке өзи галды.

Ол атдан дүшүп, серапесини эгнине атды, сомбреросыны келлесине гейди, ене-де яш оглана өврүлди. Усуллык билен атына мүнди, мегерем, онуң хыялы узакларда гезип йөрди. Эдил шу пурсадам мейданчада Хосе пейда болды. Ол оны дер-рев танады.

— Хаты нәтдиң, кеззап?

— Элтип бердим, сеньорита!

— Киме?

— Мен оны... оны мыхманханада гоюп гайтдым. Дон Морисио ёк экени — дийип, ол реңкини агардып, ыза тесди.

— Нежис, ялан айдярсың! Сен оны дон Мигуэль Диаса берипсиң. Яланмы! Мен хаты шонуң элинде гөрдүм.

— Сеньорита, багышлаң, багышлаң! Мен гүнәкәр дәл, чыныны айдярын, мен гүнәкәр дәл!

— Өз айбыңы өзүң ачдың, самсык, икийүзлүлик эдениң үчин дон Мигуэль нәче пул төледи?

— Ант ичйәрин, бикәм, мен икийүзлүлик эдемок! Ол... ол... хайбат атып, уруп, ...мени межбур этди. Маңа... маңа хич зат төлемеди.

— Онда хәзир ынха мен төләерин. Инди сен бәрде ишлемерсиң. Алмытыңа-да ынха, ме, ме!

Ол шу сөзи он гезек дагы гайталады, хер гезек гайталанда-да, онуң гамчысы хызматкәриң герденинден инип чыкды.

Хосе гачжак болды. Болмады! Гыз оны сыпдырмады, оглан агыздырыгыны чейнәп дуран атың ашагына дүшерин өйдүп сакланярды.

Хызматкәриң гара бедени гөк-ала болансоң, гынамаклык бес эдилди.

— Хәзирем гүм бол! Гайдып гөзүме гөрнәйме. Ёк бол!

Хосе йүреги ярылан пишик ялы, мейдандан дазлап чыкды. Ол тикенли гырымсылыкда гөзден-дилден дуланып билжекдигине бегенди.

Исидора хем мейданда узак эгленмеди. Онуң гахары гусса билен чалышды. Ниетиниң баша барманлыгы-ха бейледе дурсун, иң эрбет ери, онуң йүрегиниң гизлин сыры-да душманлара мәлим болупды. Ол ене өйлерине тарап гитди.

Асиенданың төверегиндәкилер гул-гула дүшүпди.

Вакероның пеонлары хем-де асиенданың хызматкәрлери мейдан хем корал билен ховлының арасында элеврешйәрдилер, горкудан яңа гыгырышярдылар,

Эркек кишилер ярага япышярды, аяллар халас эт дийип, дызларына чөкүп, йүзлерини асмана тутуп чокунярдылар.

Исидора нәме-нәмедигине душүнишмән, өңүнден чыкан иш доландырыжыдан:

— Нәме болды? — дийип сорады.

— Прерияның бир ерлеринде адам өлдүрилипдир. Яны-якында Каса-дель-Корводакы асиенда гөчүп гелен американың оглуны өлдүрипдирлер. Индейлериң элиниң ишимишин.

Индейлер!

Дон Сильвионың хызматкәрлерини довла салан себәп шу сөзден соң душнүкли болды.

Хыжувлары жылавланмадык бу юртда кимдир бириниң өлдүрилмеги ялы бир әхмиетсиз вака, онда-да бир нәтаныш «американоның» өлүми ялы вака бейле галагоплук дөретмезди.

Индейлер гелипмишин диен хабар велин башгады, ол ховплуды.

Бу тәзеликлер велин, Исидора бүтинлей башгача тәсир этди. Гыз ол вагшылардан горканокды. Йөне өлдүрилен адамың ады онда габанч гатышыклы шүбхе дөретди. Ол онуң уясының бардыгыны, хемме кишиниң хем оны ажайып нәзенин хасапландыгыны билйәрди. Ол гызы Исидораның өзи-де гөзи билен гөрүпди, онуң овадандыгы хакдакы гүррүңиң догрудыгыны-да боюн алыпды.

Деңсиз-тайсыз шол нәзенини Морис Жеральдың янында гөренмишлер диен хабарам барды.

Бирнәче сагат гечди. Тәзе мыш-мышлар яйрады. Ол адамы команчилер дәл-де, Морис мустангер өлдүрипдир, бу голайда индейлер ёкмушын дийип чыкардылар.

Тәзе маглуматлар дон Сильвионың хызматкәрлерини бираз көшешдирсе-де, онуң егенине башгача тәсир этди. Онуң жаны арам тапанокды. Ярым сагат гечменсоң, Исидора атлы гелип, Обердоферин мыхманханасының гапысының агзында сакланды.

Хайсыдыр бир нәбелли себәплере гөрә, Исидора инди бирнәче хепде бәри эржеллик билен «американыларың дилини» өвренип йөрди. Жуда азажык болса-да, онуң билйәнже иңлисче сөзлери өлдүрилен адам барада дәл-де, ганхордыр өйдүлйән адам хакында оны-муны сорашдырмага етйәрди.

Мейхананың хожайыны ким билен геплешйәндигини билип, гызың совалларына жуда эдалы жогап берди. Гыз Морис Жеральдың мыхманханадан биреййәм чыкып гидендигини эшитди, өлүм хакында хем кәбир затлары аныклады.

Дайысының асиендасына геленде мексикалы гызың калбы гуссадан долуды. Бу ери шол өңкүси ялы башагайлыкды. Бир серетсең, бу гезекки башагайлыгың себәби гүлкүнчди, йөне диндар пеонлар башгача пикирдеди.

Нуэсес дерясының төверереклеринде, прерияда ыгып йөрен башсыз атлыны гөренмишлер: олары ынанып болмажак шол тәзе мыш-мыш бимаза эдйәрди. Ол мыш-мыш бидерек ялы бо-

луп гөрүнсе-де, оңа шүбхеленер ялы дәлди. Оны бүтин посёлокдакылар эшидипди. Үстесине-де дон Сильвионың азашан малларыны гөзлемәге гиден чопанлар ол әлхенч атлыны гөзлери билен гөрүпди, олар малыны тапмадан гечен, эдил ал-арваха саташан ялы, гачып гайдыпдылар.

Чопанларың үчүси-де ялан сөзлемейәндиклерине ант ичмәге тайярды. Йөне оңа ант ичмегиң гереги ёкды, муны оларың горкан йүзлери хас бетер субут эдип дурды. Агшама ченли бүтин асиенда айылганч мыш-мышдан долды.

Йөне дон Сильвионың ынҗык егенини хич зат саклап билмеди, ол дайысы билен дайзасының ялбар-якарына гараман, Рио-Грандә гитмек карарына гелди. Ол адам өлдүрилен прерияның үстүнден гечип гитмелиди. Йөне ол ондан горканокды. Иллериң гөрен башсыз атлысы-ха оны асылам бимаза эденокды. Көп кишилериң горкян зады Исидора үчин гызыклы болуп гөрүнйәрди.

Онуң еке өзи гитҗек боларды. Дон Сильвио оңа яныңа дишине ченли ярагланан он саны вакеро ал диййәрди.

Исидора кескелләм гаршы чыкды.

Ол Бенитоны янына алмазмыка?

Ёк, ол еке гитмекчи. Ол шоны йүрегине дүвүпдир.

*

* *

Эртеси ир билен Исидора ёла дүшди. Даң атып-атманка ол эййәм эриң үстүндеди. Ики сагат гечмәнкә хем барҗак ерине голайлап йөрди, йөне Рио-Грандың кенарына дәл-де, Аламоның кенарына голайлапды.

Ол нәме үчин бейдип айланып гайтдыка? Азашайдымыка?

Ёк, азашан адамың йүзи бейле болмаз. Догры, онуң хем йүзи унҗүлиди, йөне ол алҗыраңңы дәлди. Онуң атының гидиши-де ынамлыды, ол үстүндәки адамың үндевине гулак асярды.

Ёк, Исидора азашманды. Ол ёлы билйәрди.

Йөне, азашан болса, онуң өзи үчин говы боларды...

LVI *бап.*

МЕЛГУНА АТЫЛАН ОК

Нәсаг бүтин гиҗесини чирим этмән гечирди. Ол өзүни билмән, самрап ятышына кәте уруңярды, кәте-де көшешйәрди.

Гарры авчы хем гиҗеси билен онуң янындан айрылмады, онуң үзлем-сайлам сөзлерини шол диңледи отурды.

Онуң шол эшиден сөзлери хем Морисиң Луизаны сөендиги, Луизаның доганының өлдүрилендиги барадакы чакламаларыны тассыклады!

Хер хили ягдайда болса-да, өлүм хабары гоҗа авчыны гам чайына гарк эдерди, йөне хәзир бу хабар онуң билйән әхли өңки хабарлары билен гошулышды-да, оны бижай төлгүндырды.

Ол терслешик... шляпа... плащ... хакында ойланды. Зеб айылганч чакламаларың торундан чыкып билмән урунярды. Ол хич хачан бейле угруны йитирмәнди. Өз эҗизлигини дуяны үчинем ол эҗир чекйәрди.

Гоҗа гапыдан гөзүни айырман дуранокды, ол чагырылмадык мыхманларың геләйселерем гиҗе гелмеҗеклерини билйәрди.

Ол екеҗе сапар даш чыкды. Онда-да даңың шапагы айың ягтысы билен гарышып угранда даш чыкыпды.

Гырымсы токайлыгың ичинде ыгып йөрен Тара узын-узын увлады, салым гечмәнем горкусына күлбәниң ичине күрсәп урды. Гоҗа шоңа бимаза болуп, даш чыкыпды.

Зеб шеми өчүрип, ассырынлык билен даш чыкды-да, диң салды.

Токайдакы җанлы-җандарларың гиҗеки сесине сув-сепилен ялыды. Оңа итиң уввулдысы себәп болдумыка? Йөне ит нәме үчин увладыка?

Авчы илкибада гапының агзындакы чемензарлыга гарады, соң токайың этегине, ондан соң гараңкы токайлыга серетди. Үйтгешик зат ёкды—хемме зат өңки-өңкүлигиди.

Асманың фонунда гөрүнйән йүрекгысгынч судур зордан сайгардярды, онуң ики гапдалында агачларың депеси гаралып гөрүнйәрди. Элли әдим узаклыкдакы агачларың арасында бир зат агарып гөрүнйәрди, ол ёкаркы дүзлүгиң бир четиди, авчы оңа белетди.

Гаяның четини ай шейле бир ягтылдярды, хатда асманың фонунда ондан йыланам гөрүнмән гечип билҗек дәлди.

Ол ерде-де гөзе илйән зат ёкды.

Бир хили сес вели гулага дегйәрди. Гөвнүңе болмаса, дүзлүкден гелйән бир атың налының даша дегйән сеси ювашҗа эшидилйән ялыды.

Шол сес икинҗи гезек гайталанаймазмыка дийип, үнсли диңләп дуран Зеб өз янындан шейле нетиҗә гелипди.

Ол сес гайдып гайталанмады; гоҗа авчының чакы догры чыкды, агачларың аңырсындан гаяның боюны сырып гелйән бир ат гөрүнди.

Атың үстүнде адам барды. Асманың ягтысына атам, адамам йөне бир гара судур болуп гөзе илйәрди. Ат-дийсең сыратлыды, эдил эл билен ясалан ялыды. Атлының диңе эерден ёкарсы герденине ченли сайгардярды, герденинден ёкарда хич зат ёкды.

Зеб Стумп гөзлерини сүпүришдирди, ене бир гезек гөзлерини сүпүришдирип серетди, үйтгейән зат ёкды. Эгер ол сеген гезек гөзлерини сүпүришдирип середен болса-да, ол башсыз атлының шол бир сыратындан башга зады гөрмезди.

ынанмаз ялы дәлди. Ол атың гаяның гырасы билен юваш-җа, эмма ынамлы йөрәп гелйәндигини гөрйәрди, ат тойнагының сеси вели эшидилөнокды, ол йөремән, ылла диерсиң көлегелер театрындакы судур кимин сүйшүп гелйәрди.

Ол гөзе гөрүнме дессине йитибем гитмеди, Зеб оңа эсли вагт середип дурды, иң болманда онуң үстүндәки овнук-ушак затлара ченли гөрер ялы дережеде середип дурды, онуң салгым дәлдигине, гөзүниң алдамаяндыгына, онуң гөзе гөрүнйән аламат дәлдигине ынанарлык дережеде середип дурды.

Ол юваш-ювашдан хаяллык билен гөзден гайып болды: илкибада атың келлеси, бойны, соң бүтин омзы, ондан соң атлының ялдырап дуран тәсин шекили, иң ахырда хем атың күмпүҗи, сүйнүп ятан гуйругы йитип гитди.

— Аперин!

Зеб Ступп атлының гөзден гайып болшуна гең иргенип бейле диймеди. Онуң гөзден гайып болшунда гең зат ёкды. Ол гаяның ёкарсында гөрүнйән агачларың депесиниң аңырсында гөзден йитипди.

— Аперин!

Ол эндик эдинен сөзүни ики гезек гайталады, хер гезек гайталанында-да, онуң сесинде әрбет хайран галыҗылык. вехими дуюлды.

Онуң нәхили ягдайдадыгыны йүзүнден аңып отурмалыды: ол хер нәче батыр хем болса тисгинди, хатда теммәкиниң ширесинден яңа гөм-гөк болан додагы-да агарыпды.

Зеб ёңсуз вагт сесини чыкарман, лал ачан ялы болуп дурды. Ахыр соңы ене гепледи.

— Ал какмыш! — дийип, атың гуйругының йитен еринден гөзүни айырман, середип дуршуна ювашҗа пышырдады. Ирландиялының диййәни чын экен-ов. Серхош болансоң, мен онуң гөзүне гөрнендир өйдүпдим! Бейле дәл экени. Олам эдил мениң гөршүм ялы гөрүпдир. Ол бичәре йөне ере горкмандыр. Мениң өзүмиңем шу чака ченли аягым сандырап дур. Аперин! Бу нәмекә?— дийип, эп-эсли вагт ойланып дурансоң, Зеб ене-де гайталады.—Ол нәмекә? Мен муны хәзир белли эдәйсем герек. Гүндиз я-да хас голай болан болса, мен оны ягшыҗа селҗерердим. Нәме үчин мен оңа голай бармалы дәл? Гел, сынанышып гөрейин-ле! Эгер шейтаның өзи болаянда-да, шонуң мени иеси ёк-ла! Эгер ол, догруданам, шейтан болса, онда мен оны ок билен эерден агдарҗак боларын. Нәтҗек-дә, кимем болса, гел, бу нәгехан билен таншып гөрели.

Авчы керт гая алып барян ёда тарап уграды.

Онуң түпең үчин ызына доланып отурасы иши ёкды, ол итиң уввулдысыны эшидип, күлбеден чыканда, ярагыны яны билен алып чыкыпды.

Эгер башсыз атлы о дүнйәден гелмедик болса, җанлы болса, Зеб Ступпуң онуң билен ене бир гезек душушарын дийип чакламага долы хакы барды.

Авчы оңа хакалениң гапысындан середип дурка, атлы чөкетлиге дүшүп гелйәрди, шол чөкетлигиң боюны сырып, ёкаркы дүзлүгиң үсти билен Аламо җүлгесине дүшүп уграпды. Зеб эгер башсыз атлы ёлуны үйтгетмесе я-да хәзирки йөрейшини үйтгедип, атыны чапдырып гитмесе, гаяның эрңегинде онуң билен пете-пет геләйсем герек дийип, шол ёдаҗыга дүшди.

Авчы нәче ёл гечмели болҗакдыгыны, онуң үчин нәче вагт герекдигини деррев хасаплап гөрди.

Онуң хасабы догры чыкды. Ол гаяның деңине етенде кертиң үстүнде дуран башсыз атлының эгнини гөрди.

Ол ёдаҗык билен ене бир әдим ёкары галанда, атлының бүтин гөвресини гөрди.

Ене бир әдим әтледи, ол бу гезек атың алнындакы чокулындан башлап, тә тойнагына ченли сынлады.

Ябы эдил гаяның эрңегинде аяк чекди, мегерем, ол ашак инҗек боландыр. Я-ха атлы әтияч эдип уяны чекди? Я-да атың өзи авчының аяк сесини эшидип сакланды. Ол, мегерем, ховпы дуян болса герек.

Хайсы хем боланда, ол, гараз, авчының чат маңлайында дурды.

Бу гең сыраты гөрүп, Зеб хем аяк чекди. Зебиң дерегине башга бири боланда, онуң депе сачы дүйрүгерди. Зебиң хем «эндамындан гарынҗа йөрейән ялы болуп гитди», хава, соң Зебиң өзи шейле дийипди.

Болса-да, авчы өзүни шу ере гетирен ниетини ерине етирмеги йүрегине берк дүвди, ол шунуң адамдыгыны я-да мелгунлыгыны билмекчиди.

Зеб вагт йитирмән, түпеңини эгнинден дүшүрди: түпеңиң нилине серетди, ай сүйт ялы айдыңды, башсыз атлының гөни дөшүни нышана алаймалыды.

Гөз ачып юмасы салым вагт гечен болса, ок башсыз атлының йүрегинден парран гечйәрди, йөне бирден авчының келлесине «мениң бейдип йөрмәм ганхорлык болайса нәдерин?» диен пикир гелди.

Зеб түпеңини йыгнап, бир минут гарашып дурды...

— Белки, ол адамдыр? Өзи-хә меңзешем дәл ялы... Шу мексикан эсгисиниң астында, догруданам, келле дурар ялы ер бармыка? Эгер ол, хакыкатдан хем адам болса, онда, мениң пикиримче, онуң дили-де болмалы, йөне онуң дили нереде ерлешйәркә, билер ялы дәл... Хей, нәтаныш! Сизиң гезип йөршүңиз гаты гич ялы-ла! Онсоңам келләңизи нереде галдырдыңыз?

Җогап болмады. Адам сесини эшиден ябы бурнуны паррылдатды. Боланы шол.

— Нәме дийсеңе, нәтаныш! Сизиң билен Кентукки штатындан болан гоҗа Зеб Стумп гүрлешйәр. Ол кән бир оюн эдишмәни халаян адамлардан дәлдир. Мен сизиң бассыр-юссурсыз дүшүнишмегиңизи ислейәриң. Деррев җогап бериң, ёгса-да ынха атярын!

Ене-де җогап болмады. Әлбетде, ат Зебиң сеси билен өвренишендир, ол баш атярды.

Гаршысындакының дымып дурмасына чыдам эдип билмедик авчы масгараланяндырын өйдүп, батлы гыгырды.

— Нәме болсаң, шол бол! Алты секунт пурыҗа берйәрин, шонда-да геплемесең, атярын. Гарантга болсаң-а, окуң саңа зепери етмез. Мелгун болсаң, ондан-да бетер. Җансызсыран болуп дуран адам болсаң, онда шейле акмаклыгың үчин сени, догруданам, атмак герек. Гепле! — Гоҗа хасам гахарланды. — Гепле диййәрин саңа! Геплеҗек дәлми? Боляр! Онда мен атярын. Бир, ики, үч, дөрт, бәш, алты...

Эгер хасап довам эден болса, «еди» диймели пурсат геленде бирден түпең сеси яңланды, гүлләниң җуввулдысы, онуң нәмедир бир гаты зада деген гүнлеч шаркылдысы эшидилди.

Окдаң хич хили нетиҗе болмады, диңе ат үркүп кишңеди, башсыз атлының вели, шол бир аркайын отурышыды.

Гөвнүне болмаса, ат хем ол диен горкмадык ялыды. Онуң узын кишңемеси авча гүлки ялы болуп эшидилди.

Хер нәме-де болса, ат йылдырым ялы сүйнүп гитди, Зеб хайран галды, ол хич хачан хич зада бейле хайран галманды. Зеб Стумп түпеңини атансоң хем бирнәче секунтлап чөк дүшүп отуран еринден турмады.

Түпең атманка Зебиң эндамындан гарынҗа йөрейән ялы болуп гиден болса, хәзир ол дуршы билен галпылдаярды. Ол диңе хайран галанокды, эйсем горкудан яңа саңңылдап дурды. Гоҗа авчы өз атан окуның ол атлының эдил йүрегинден я-да адамың йүрегиниң дурян еринден дегендигиңе берк ынанярды.

Ол адаммыка бери? Зеб адам дәлдир диен карара гелди. Эгер-де атың җының сеси ялы җынссыз кишңемеси болмадык болсады, онда Зеб шол пикир билен көшешсе-де көшешерди. Йөне атың кишңемеси онуң ганыны дамарында дондурыпды, ол хәзир ысытма тутян ялы саңңылдаярды. Зеб гачҗак болды, туруп билмеди. Ол яңкы гең атлы айың ягтысына ачык гөрүнйән гиң прерияда гөзден йитйәнчә донуп галып, шол бир дызының үстүнде дурды. Ол диңе атлы гөзден йитенсоң өзүни дүрсәп, күлбә гелмәге зордан ярады.

Сүмелгә геленсоң ол өзүни эле алды, бу гең вака хакында ойланып башлады. Ол энтегем мелгуның хут өзүни гөрен дәлдирин өйденокды. Акылы дурлананасоң вели, ене-де бейле болуп билмез дийди. Йөне оны башга нәме билен дүшүндирҗегини-де билмеди.

— Әй, ол о дүнйәден гелен зад-а дәлдир. Эйсем гүлле бир зада деген ялы хем болды-ла? Хава, гүлле бир гаты зада-ха дегди. Арвах җынларда беден болмаяр ахыры... Ери, боляр-ла! Келле дөвүп отураныңа-да дегенок-ла! Я-ха эсгиден дыкылып долдурылан гарантгыдыр, я-да шейтаның өзүдир, икиден биридир! — дийип, авчы бу гең хадысаның себәбини тапмак сынанышыгындан хем боюн гачырып, сөзүни соңлады.

*
* *

Даңың алагараңкылыгы-да Зеб билен бирликде күлбә гирипди.

Нәсагың янында отурар ялы инди Фелими оярайса-да болҗакды. Ирландиялы серхошлыкдан ягшы ачылыпды, ол көп ятаны үчин өзүни бираз уятлы сайып, сыркавың янында отурмага кейпихонлык билен разы болды.

Нобаты оңа бермезден өң, нәсагың ярасыны гоҗа авчының өзи сарады. Отларың говы дерманлыгындан Зеб хабарлыды. Голайда нопаль кактусы гөгерип отырды, онуң ширеси яраны битирмек үчин говы серишдеди. Шоны яраның үстүне япсаң, бир гүнүң ичинде онуң чишини гайтаряндыгыны, үч гүнде-де оны битирйәндигини гоҗа билйәрди.

Ерли илатың аглаба көпчүлиги ялы, Зеб хем кактусың дерманлыгына ынанярды. Шонуң үчинем ол төверекде онларча доктор боланам болса, сыркав үчин шоларың бирини-де чагырмакчы дәлди. Морис Җеральдың ховп астында дәлдигине, иң болманда онуң ярасының ховплы дәлдигине гоҗа берк ынанярды.

Ховп барды, йөне ол башга ховпды.

Зеб яраны даңып гутарып барярка:

— Мистер Фелим, биз яраны беҗермек үчин элимизде барыны этдик. Инди нәсагы нәдип нахарламалыдыгы хакында пикирленмели... Сен иере хич зат ёк дийдиңми? — дийип сорады.

— Бир задам ёк, мистер Стумп. Иң эрбет ери хем: ичер ялы-да еке дамҗа зат ёк.

Зеб гахарлы гыгырды.

— Хеммесини гулкудан өзүңсиң, неҗис! Сен болмадык болсаң, виски шу оглан гутулянча-да етерди. Ери, инди нәме эдерис?

— Сиз мениң гөвнүме нәхак дегйәрсиңиз, мистер Стумп. Мен шол кичиҗик мытарадакыны ичдим. Ол уллакан чүйшәни индейлер таңкырадыпдыр. Чынымы айдярын!

— Ялан сөзләп отурма! Сен шол мытарадакыдан бейле чиң аркан гайдаймарсың. Ынанар өйтме, мен сениң ол доймаз-долмаз гарныңа белет. Сен уллакан чүйшеденем аз ювдансың өйдемок.

— Әхли кераматлыларың адындан ант ичйәрин!

— Әй, кераматлыларың башыңы ийсин! Сениң ол кераматлыларыңа диңе тентеклер ынаняр... Ери, боляр, бес эт самраңы? Әхли вискини сен гулкудыпсың, боланы шол. Йигрими миль ере-хә виски дийип гитмерсиң, оны бу голайданам тапмарсың. Шонсуз оңаймалы болар-да.

— Инди нәтмели боларка?

— Сесиңи кес-де, мениң айдаңыма гулак ас. Биз ичгисиз оңарыс, йөне мен ачлыкдан өлмегиң нәмә герекдигине дүшүне-

мок. Бизиң сыркавымыз сурнугып ятандыр. Мениң өзүмем ач, хинд хоразы хакында сөз ёк, шу вагт койот эти болса-да, иөрмиҗәм өйдйән. Сен огланың янында отур, мен деряның кенарына барып гөрейин, хий, түпеңләр ялы зат ёкмука?

— Дарыкман, мистер Стумп, мен элимде барыны эдерин. Эгер чыным... '

— Бес эт, мен бир сөзүми гутарайын ахыры!

— Эгер-эгер, инди екеҗе агзам геплемәйин.

— Гап сесиңи! Ядыңда сакла: мен ёккам бири геләйсе, деррев маңа хабар эт. Эгленәймегин.

— Аркайын болайын.

— Серет, бир кынчылыга гояйма!

— Кынчылыга гоймарын; йөне мен нәдип хабар берсемкәм, мистер Стумп? Белки, сиз узага гидерсиңиз-де, мениң сесими эшитмерсиңиз. Шонда нәдип болар?

— Мен бейле узага гитмели болмарын-а. Ир билен кенарда бир хинд хоразыны урмак болар ахбети.— Зеб бираз ойланып дурансоң:— Ким билйәр? Сениң күлбәңде түпең ёкмы? Наган хем болса болар — дийди.

— Хичисем ёк. Олары хоҗайының өзи экидипдир. Посёлокда гоюп гайдандыр-да, элбетде.

— Ягдай-а говы дәл. Догруданам, мениң сениң сесиңи эшитмезлигим мүмкин ахыры.

Зеб ишикден этләнсоң сакланды-да, ойланып дуршуна:

— Тапдым! — дийди. — Мениң шу гарры байталымы гөрйәрмиң?

— Гөрмән нәме, мистер Стумп? Элбетде, гөрйәрин.

— Ягшы. Мейданың гырасындакы тикенли кактусы-да гөрйәмиң?

— Гөрйәрин.

— Берекелла! Инди гулак ас. Гапыдан бойнуңы узадып дур. Мен ёккам бириниң гелйәнини гөрәйсең, шол кактуса ылгап бар. Ондан тикенлирәк бир шаханы кесип ал-да, мениң байталымың гуйругының ашагына дүрт.

— Эй худай-эй! Ол нәме үчин?

Зеб ойланды.

— Әй, саңа мазалыҗа дүшүндирәймесең болмаз, ёгсам хемме зады булашдырарсың. Нәме дийсеңе, Фелим, мен шу ере ким гелсе, шоны билмели. Мен узак гитмерин, шонда-да сениң сесиңи эшитмезлигим мүмкин ахыры. Гой, байтал кишңесин, онуң сеси сениң сесиңден гүйчлүдир. Дүшүндиңми, Фелим? Серет, мениң айдышым ялы этгин!

— Эгер чыным, шейдерин.

— Унудаймагын. Сениң хоҗайының ыкбалының шуңа баглы болаймагы-да әхтималдыр.

Шу сөзлерден соң гоҗа авчы узын түпеңини эгнине алды-да, күлбеден чыкып гитди.

Зеб сес етерден узаклашансоң Фелим:

— Шу гожа акмак дэл-ов. Йөне ол шу ере кимдир бириниң гелени билен хожайына нэме үчин эрбет болар өйдйэркэ. Ол хатда хожайының ыкбалы-да шона баглыдыр дийди. Хава, ол шейле дийди. Ол маңа дашарык середип дур дийди. Хава, ол мениң турувбашдан шейле этмегими исләди. Менем гидип середейин — дийди.

Фелим чемензарлыга барды-да, шу күлбэ гайдян ёдаларын хеммесини бирлай үнсли гөзден гечирди.

Соң ол гайдып гелди-де, гапының агзында гаравул ялы болуп дурды.

LVII бап

ШЕРТЛЕШИЛЕН СИГНАЛ

Фелим узак гаравулчылык чекмели болмады. Он минут гечмэнкэ ол эййэм ат тойнагының сесини эшитди. Кимдир бири күлбэ голайлап гелйэрди.

Фелимиң йүреги гүрс-гүрс урды.

Гүр агачлар оңа атлыны гөрмэге пэсгел берйэрди, ол бу гелйэниң нэхили мыхмандыгыны асыл аныклап билмеди. Болса-да ол ат тойнагының сесинден гелйэниң бир атлыдыгыны аныклады. Атлының екелиги-де онуң йүрегине довул салды. Эгер бир сүри атлы гелйэн болса, ол бейле гаты горкмаса-да горкмазды. Мустангериң күлбеде ятандыгыны билсе-де, диңе келлеси дийэймесең, галан затлары агын онуң хожайыныны ятладып дуран хэлки атлы билен Фелимиң гайдып душушасы геленокды.

Фелим илкибада чемензарлыга ылгап барып, Зебин табшырыгыны ерине етирмекчи болды. Йөне ол горкусындан яңа еринден гозганып билмеди. Өзүни эйе алманка бидерек ере ховсала дүшйэндигини аңды; бу гелйэн атлының келлеси барды.

Атлы агачларың арасындан гөрнүп, мейданчаның ол тарапында сакланан бадына Фелим:

— Хана, онуң-а келлеси эгнинде. Хакыкы келле, йүзем овадан, йөне йүзи ол диен шадыян дэл. Ылла диерсиң, якында мамасыны җайландыр өйдүп пикир эдэймели. Аяжыклары дагы нэхили эйжежик... Кераматлы өвлүйэлер, ол аял ялы-ла! — дийди.

Ирландиялы хем ичинден, хем дашындан онуң гүррүнини эдйэнчэ атлы бирнэче эдим ёл гечип, ене-де сакланды.

Фелим шунча аралыкдан бу нэтаныш атлының аялдыгыны догры кесгитлэп билендигине долы ынанды. Ёгсам онуң ат үстүнде отурышы-да эркеклериң ат үстүнде отурышына мензейэрди, онуң шляпасыдыр серапеси-де эркеклеринки ялыды, шуларың өзи-де иң бир көпбилмиш адамы ялңышдырып билжекди.

Бу атлы, догруданам, зенанды. Ол Исидорады.

* *

Фелимем, Исидора-да бири-бирини илкинжи гезек гөрйәрди. Олар шу чака ченли душушманды. Ол гызың йүзүниң ачык дәлдигинем догры кесгитләпди. Ачыклыг-а бейледе дурсун, гайта онуң йүз кешби тукатды, онуң өзи-де дүнйәден бизарды.

Агачларың арасындан чыканда гызың йүзүнде ховсала барды. Мейданың бир четинден гирип угранда-да онуң йүзи ачылманды, гайта оны гениргенме гатышыклы алжыраңңылык гаплап алыпды.

Гыз күлбәни гөрүп гениргендимикә, Исидора күлбәниң барлыгындан хабарлыды. Бу ере-де ол шу күлбәни гөзләп гелипди. Ол, мегерем, гапының агзында дуран тәсин адама гениргенен болса герек. Бу адам онуң бәрде гөрерин өйдүп гелен адамсы дәлди.

Ол бир затлар сорамак ниети билен алжыраңңы ягдайда хас голайрак гелди-де, «американ дилинде»:

— Мен ялңышаян-а дәлдирин-дә? Багышлаң... йөне мен... мен дон Морисио шу ерде яшаяндыр өйдүпдим — дийди.

— Дон Моришо дийдиңизми? Ёк. Бу ерде бейле адам ёк. Дон Моришо? Мен Мориш фамилиялы бирини-хә танаярдым, ол Баллибаллахың төверееклеринде яшаярды. Мен оны унударлы болмадым, бир гезек ябы сатын аламда, ол мени эрбет алдапды. Йөне онуң ады Дон дәлди, оңа Пат дийийәрдилер. Пат Мориш дийийәрдилер.

— Дон Морисио. Мо-рис, Мо-рис.

— Хә, Морис! Белки, сиз мениң хожайыным, мистер Жеральды сораянсыңыз?

— Хава, хава! Сеньор Зераль.

— Эгер сизе мистер Жеральд герек болса, онда ол шу ерде яшаяр, хас догрусы, ябаны ябылары авландан соң шу ере дегип гечйәр. Ол ава чыкан вагты дүшлемек үчин шу ере вагтлайынча гөчүп гелди. Вах, сиз онуң өз юрдундакы, көне Ирландиядакы овадан ховлусыны гөрен болсадыңыз! Мавы гөзли нәзенини гөрен болсадыңыз! Бичәрежик гөзяш дөкүп, Морисиң гелерине гарашып отурандыр. Вах, сиз ол нәзенини бир гөрен болсадыңыз!

Фелим ирланд акценти билен гүрлесе-де, Исидора оңа дүшүнди.

Иң говы дилмач габанжаңлык экени. Фелим «ол нәзенини» диенде, Исидора ах чекен ялы болды-да:

— Мен асылам ол «нәзенини» гөрмекчи дәл. Мен ол огланы гөржек — дийип, ховлукмач жогап берди. — Оглан өйдеми?

— Өйдеми? Ине, бу ачык совал. Хава, мен ол өйде дийдимем-дә, шонда нәме?

— Мен оны гөржек.

— Вах, шейле дийсеңизләң. Гарашмалы боларсыңыз. Хә-

бир мыхман алмагың вагты дәл: хәзир онуң янына диңе докторы я-да руханыны гойберип боляр, мениң нәзениним. Сизи мен гойберҗек дәл.

— Йөне ол маңа гаты герекди-дә, сеньор!

— Хм... сизе оны гөрмек герек-дә? Бу сөзүңизи мен эййәм эшитдим. Йөне оны гөрүп билмерсиңиз. Фелим О' Нил овадан гызларың, ылайта-да сиз ялы гара гөз гызларың райыны сейрек йыкяндыр вели, нәтҗек-дә, алач ёк, гойберип боланок!

— Нәме үчин боланок?

— Онуң себәби кән! Биринҗиден, ол хәзир мыхман кабул эдип биленок, ылайта-да зенанлары.

— Вей, нәме үчин, сеньор, нәме үчин?

— Себәби ол говы гейинмәндир. Эгер мистер Стумпуң долашдыран эсгилерини хасап этмесең, онуң эгнинде диңе бир көйнеги бар. Ал какмыш! Стумпуң долан шол эсгилеринден оңа тутуш бирлай костюм хем тикип боларды — ондан сюртук, гүрсакча, җалбар чыкарды.

— Сеньор, мен сизе дүшүнемок...

— Дүшүнеңзог-а? Нәме, мениң ол дүшекде ятыр дийип айдан сөзлерим дүшнуксизми?

— Шу вагтам дүшекде ятырмы? Белкем, хич зат болан дәл...

— ...болан дәлдир-дә дийҗек болдуңызмы? Гынансак-да, болды, онда-да нәхили бетбагтчылык болды, ол инди бирнәче хепделәп ятмалы болар.

— Бай-бой, сеньор, догруданам, ол нәсагмы?

— Әхли гепем шонда-да. Нәтҗек-дә, кейгим, гизләп отурасы иш ёк, мениң оны айданым билен Морисиң ягдайы еңиллешмезем, агырлашмазам. Муны онуң өз йүзүне айтсаңам, ол «ёк, бейле дәл» дийип җедел этмез.

— Диймек, ол нәсаг. Айтсаңызлаң, сеньор, оңа нәме болды, ол нәме үчин сыркавлады?

— Ягшы. Мен сизиң диңе биринҗи совалыңыза җогап берип билерин. Ол яралы боланы үчин сыркавлады, оны кимиң яраланыны болса, худай билйәр. Онуң аягы агыряр. Онуң эндам-җаны шейле бир перс-ала болупдыр, ылла диерсиң оны он саны гахарҗаң пишик билен бир халта салнан ялы эдипдирлер. Хатда сизиң аяңыз ялыҗак-да абат ери ёк. Иң эрбет ери-де, ол өзүни билмән ятыр.

— Өзүни билмән ятыр?

— Хут шейле. Ол бираз артыгражык гөрен адамлар ялы самраяр, өзи-де бири ызындан эли кесевили ковалаян ялы самраяр. Гөвнүңе болмаса, хәзир екеҗе дамҗа чакыр тапылса, оңа шондан говы дерман болмаҗак ялы, нәтҗек-дә, олам ёк-да! Мытара-да, чүйше-де бош. Сизиң яныңызда чакырлы кичиҗик мытара ёкмы? Азаҗык агвардиенте ёкмы — сиз агвардиенте диййәрсиңиз дәлми? Мен ондан бетеррәк бидерек затлары-да ичип гөрүпдим. Шол сувуклыкдан бирҗе дамҗа тапылайса, хо-

жайынымыза кем-ә ярамазды. Айтсаңызлаң, ханым, сизиң яныңызда екежe дамжа-да ёкмы?

— Ёк, сеньор, менде бейле зат ёк, гынансагам ёк.

— Хайп! Мастер Морисе небсим агыряр. Тапылайса кем-э болмазды. Ёк болса нәтжек-дә, шонсуз оңаймалы болар-да.

— Йөне, сеньор, догруданам, мен оны гөрүп билмезмикәм?

— Элбетде. Онсоңам ол нәмә герек? Барыбир ол сизми я-да мамасының энесими, икиңизи тапавутландырып билмез. Мен айдып отырын-а, онуң эндамы ярадан долы, өзүни билмән ятыр.

— Онда дагы-ха мен оны хөкман гөрәймели. Белкем, мениң оңа көмегим дегер. Ол маңа уллакан ягшылык эдипди...

— Хә, сизиң оңа бергиңиз бар-да, шоны төлежек болярмысыңыз? Мунуңыз башга гүррүң. Онуң үчин оны гөрмегиң гереги ёк. Мен онуң иш доландырыжысы, хемме ишлер мениң элимден гечйәр. Догры, мен хат язып билемок, йөне хата бармагымы басып билйәрин, шолам етерлик ахыры. Сиз пулуңызы аркайын маңа төләбериң, хожайының ол пулы икинжи гезек сизден сорамажагына сөз берйәрин. Биз басым гөчжек болярыс, бизе пул шу вагт зерур герегем. Пулуңыз яныңызда болса боланы, галан затлары — кагызы, пероны, сыяны биз күлбеденем тапарыс. Мен сизе деррев дил хаты берерин.

— Ёк, ёк, ёк! Мен пулуң гүррүңини этмәндим. Мен миннетдарлык боржуң гүррүңини эдйәрин.

— Хеммеси шумы? Ол боржы үзлүшмек кын дәл-ле. Оңа дил хаты хем герек дәл. Йөне хәзир бейле боржы өдемегиң вагты дәл. Хожайын барыбир хич зада дүшүнмез. Ол өзүне геленде, мен оңа сизиң шу ере гелендигиңизи, өз боржуңызы өдәндигиңизи айдарын.

— Йөне оны гөрмек мүмкиндир ахыры?

— Хәзир мүмкин дәл диййәрин.

— Эмма мен оны хөкман гөрәймели!

— Гөрмели дийсеңизләң! Мени гаравул гойдулар, хич кими гойберме дийибем берк буйрук бердилер.

— Йөне ол буйрук маңа дегишли дәл. Мен онуң досты. Дон Морисионың досты.

— Мен нireден билейин? Сизиң йүзжагазыңыз гаты оваданжа болса-да, сиз онуң ганым душманы болубам билерсиңиз.

— Мен шоны хөкман гөрәймели, хөкман! Мен шоны гөрмек ислейәрин, гөреринем!

Исидора шейле дийип, атындан бөкүп дүшди-де, гапа тарап йөнелди.

Онуң айгытлы хем газаплы йүзи ирландияла Зеб Стумпуң табшырыгыны ерине етирмели пурсадың гелендигини гөркезди. Ол ховлукмачлык билен күлбә тарап угратды, элине томогавк алып, күлбеден чыкды; ол чагырылмадык мыхманың дениңден гечип гитжек болды, бирденем ол гызың сапанча ченәп дурандыгыны гөрүп сакланды.

Исидора гыгырды.

— Ташла палтаңы! Нежис, шоны маңа айлажак болдугың, өлдүрерин.

Горкы билен бираз өвренишен Фелим хүңүрдеди.

— Сизе айламагамы, ханым? Кераматлы мадонна! Мен бу ярагы сизе ченемек үчин аламок ахыры, әхли кераматлыларың адындан ант ичйәрин!

Өз ялңышына дүшүнип, сапанчасыны йыгнан мексикалы гыз:

— Онда нәме үчин алдыңыз? Бейле яраг нәмә герек? — дийип сорады.

— Ант ичйәрин, диңе өзүме табшырылан юмшы ерине етирмек үчин алдым. Мен шол гөгерип отуран кактусдан бир чыбык алып, шоны хол дуран байталың гуйругының ашагына дуртмели. Сиз шоңа гаршы болуп дурмазмыкаңыз өйдйәрин?

Онуң гең ниетине хайран галан сеньорита сесини чыкармады.

Ирландиялының болуп дуршы хилегәрлик этжеге меңзәнокды. Онуң гөрнүши, болуп дуршы, әхеңи ховпдан бетер гүлкини ятладярды: Инди еңсесинден атылмажагына гөз етирен Фелим:

— Дыммаклык разылыгың нышаны. Миннетдар — дийди.

Ол чемензарлыгы ылгап гечди, гожа авчының табшырыгыны айдышы ялы ерине етирди.

Хайран галан мексикалы гыз илкибада сесини чыкармады, соң хем геплежек болуп дурмады, чүнки гепләниң пейдасы хем ёкды.

Фелим-авчының табшырыгыны битирен бадына байтал кишнеди, аягыны тапырдатды, итлериң уввулдысы-да оңа сес гошды, токайдакы гушларың, хайванларың, мөр-мөжеклериң сеслери хем шол пурсадың өзүнде ол концерти алып гөтерди, онча сеси басып биләйжек екеже-де жанлы-жандар ёкды.

Исидора хич зада дүшүнмән, дымып дурды. Онуң башга алажы хем ёкды. Шу элхенч сеслер көшешйәнчә бир зат соражак болуп отурмагың гереги-де ёкды.

Фелим хакалениң агзына гайдып гелди-де, өз гаравулчылык чекйән ерине гечди, онуң йүзи ойнамалы ролуны кемсиз ерине етирен артистиң йүзи ялы гүлүп дурды..

LVIII бап

ЗӘХЕРЛЕНЕН ӨПҮШ

Ябаны жанаварларың бу айылганч орлашыгы он минуда дагы чекди: байтал эдил өлдүрилйән жожук ялы чыңсады, ит хем увлап онуң ызыны етирди, чешмәниң кенарындакы гуш-гумрулардыр мөр-мөжеклер хем оңа жогап гайтарды.

Бу сеслер бир миле етди. Стумп узага гитмәнди, ол хөкман эшидәймелиди.

Фелим Зебиң әгленмән гелҗегине ынаныпп, ишикде гозганман дурды, ол инди мен гаравуллыкдан бошаянчам бу гыз ене гирҗек болуп гайтадан сынанышып дурмаз-ла. дийип тама эдйәрди.

Мексикан гызының әхли ялбар-якарына гарамаздан, Фелим онуң ниети дүзүв дәлдир өйдйәрди; эгер шейле болмаса, онда Зеб нәме үчин өзүниң чагырылмагыны талап этсин диййәрди.

Фелимиң өзи гаршылык гөркезмекден биреййәм эл чекипди. Ялдырап дуран сапанча хенизем онуң гөз өңүнден гиденокды, онуң бу тәсин атлы гыз билен кәйишеси-де геленокды, дыраберсе ол гызы гепсиз-гүррүңсиз күлбә гойбермәге тайярды.

Йөне хакаленин ене бир горагчысы барды, ол күлбәниң агзыны Фелимденем бетер гораярды, оны агыр топлы бүтин бир батареяның хем горкузып билҗек гүманы ёкды. Ол Тарады.

Итиң йүрек гысгынч узын уввулдысы ченданлар кесилйәрди, шонда ол гахарлы үйрйәрди. Чагырылмадык мыхмана онуң хем ынамы ёкды, мексикан гызының өзүни алып баршында ол бир эрбетлик сызярды. Тара дишини сыртардып, Фелиме-де, гапа-да габат болуп дурды, маслыгының үстүни депеләп гечәймесең, ол күлбәниң ичине гойберҗек дәлди.

Йөне Исидора сөзүни гөгертҗек болуп дурмады. Онда хәзир хайран галмадан башга дуйгы ёкды.

Гыз гозганман, геплемән дурды. Ол гарашярды. Яңкы орлашыкдан соң, гараз, бир зат болаймалыды. Гаты гызыкланян гыз шу спектаклың, гараз, соңуны сынлаҗак болярды.

Онуң хәлки ховсаласындан нам-нышан галманды. Онуң яңкы гөрен затларында горкарлык зат ёкды, гайта ол гүлкүнчди, шол бир вагтың өзүнде-де, ол гүлер ялы дәлди, җуда дүшнүксизди.

Шейле гең адамың йүзүнде йылгырма аламаты ёкды, гайта аграсды. Бу нәгеханың оюн этмек ислемәндиги хем билдирип дурды.

Гыз әли узын түпеңли, эгни солгун келтекчели мәхнет адам агачларың арасындан чыкянча дүшүнишмән дурды. Ол адам ылгап диен ялы гелйәрди.

Өзи хем күлбә тарап гелйәрди. Бу нәтаншы гөренде гыз ховсала дүшди, кичиҗик эли билен сапанчасыны берк гысымлады.

Онуң бу этиячлылыгында ахмал галмазлыгынам, эндигинем дес-деӊ пайы барды. Гермечләп әдимләп гелйән бу пәлваның гыңыр йүзүни гөрен адамларың хеммеси-де гозгалана дүшерди, бу ерде хич хили гең зат ёкды.

Мейданчаның четинден гирип угранда онуң йүзүндәки геңиргенме аламаты хем гызың йүзүндәкиден кем дәлди.

Ол дишиниң арасындан сыздырып бир затлар дийди, йөне энтегем довам эдип дуран хәлки зензеләниң ичинде онуң нәме

лер диендиги эшидилмеди, болса-да ол сөзлериң мылакатлы сөзлер дәлдиги онуң йүзүнден билдирип дурды.

Ол хәлиден бәри ынҗалман гыгырып дуран байталың яныа барды-да, өзүнден башга хич кимиң эдип билмеҗек ишини этди—гудуз ачып дуран байталың гуйругыны галдырды-да, оны хәлиден бәри хеләк эдип дуран тикенли чыбыгы айырды.

Бирден имисалалык аралашды. Себәби байталың җынссыз кишңемесине өвренишен бейлеки җанлы-җандарлар бирейиәм сесини кесипди.

Мунуң нәме-нәмедигинден Исидораның энтеклерем башы чыканокды, ол диңе күлбәниң агзында дуран гүлкүнч хем лопбуш пыяда назар айланда, онуң хайсыдыр бир табшырыгы кемсиз берҗайэдендигини аңып галды.

Ступм йүзүни эгшедип күлбә тарап өврүленде, Фелимиң хәлки гөвнүхошлугындан нам-нышан галмады. Стумп гапының агзында дуран нәзенини гөрсе-де, ызы үзүлмейән сөгүнчлерини айтман сакланып билмеди.

— Вах, сен самсык! Ирландияның тентеги! Ери, сен мени бәрик нәме үчин чагырдың дийсене? Мениң бир уллакан хинд хоразыны нышана аланым хем шолды, вах, өзем азындан отуз фунт дагы барды. Мең түпеңиң мәшесини гысып етишмәнкәм, бу нәлет сиңен байталың сеси оны үркүзип гойберди. Ягшам бир эртирлик эдинип болдук.

— Мистер Стумп, сизиң өзүңиз буйрук бердиңиз ахыры! Сиз шу ере кимдир бири гелсе...

— Бай, акмак экениң-айт. Мен зенан гелсе диймедим ахыры?

— Мен мунуң зенандыгыны нәбилейин? Сиз онуң атың үстүнде отурышыны бир гөрен болсадыңыз! Эдил эркек адам ялы.

— Ол гыз атың үстүнде нәдип отуранда саңа нәме? А-хов, паң келле, мексикан зенанларының хеммесиниң ат үстүнде шейдип отуряндыгыны сен өң билеңокмыдың? Бу дуран дәл-де, хакыкы хелей сен экениң, өзүңем ондан йигрими эссе акмак экениң. Мен шуны-ха билип галдым. Бу гызы болса, мен өң бирнәче гезек гөрүпдим, ол хакда кәбир затлары хем эшидипдим. Оны хайсы шемалың бәрик гетиренини вели билемок. Муны онуң өзүнден сорап билҗек гүманың хем ёк, ол өз мексикан шивесинде геплейәндир. Менем оны билемок, билмек ниетим хем ёк.

— Мистер Стумп, ялңышярсыңыз. Ол иңлисче-де геплейәр... Догры дәлми, ханым?

Шу чака ченли сесини чыкарман диңләп дуран мексикан гызы:

— Иңлисче-де аз-овлак геплейәрин. Азаҗык — дийип җогап берди.

Аз-овлак геңиргенен Зеб:

— Ме саңа герек болса! Багышлаң, сеньорита. Иңлисче аз-

-овлак гүрлейәрмисиңиз? Мучо боно — хас говы. Бейле болса, сиз бу ере нәме үчин гелендигиңизи айдып билмерсиңизми? Азашан-а дәлсиңиз-дә? — дийди.

Гыз бираз сагынып дурансоң, җогап гайтарды.

— Ёк, сеньор...

— Диймек, нирә гелендигиңизи билйәрсиңиз-дә?

— Хава, сеньор, хава... Бу өй дон Морисио Зералың өйи дәлми?

— Хава, ол-а шейле. Говусы сиз онуң адыны тутмаң... Бу күлбәни өй дийип атландырмагам кын, хер нәме-де болса, ол шу ерде яшаяр. Сиз оны гөрмекчими?

— Нәсини айдярсыңыз, сеньор! Мен шонуң үчинем бу ере гелдим.

— Нәтҗек-дә, мен оңа гаршы болуп дурмарын. Сизиң эрбет пикириңиз ёкдур-а? Йөне гөрүп гайданыңыздан хем хич хили пейда ёк. Өз аякгабының олтаңымы я-да гызмы, ол хәзир бу затлары сайгармаз.

— Ол сыркавмы? Нәхили бетбагтчылыга учрады? Ине, яңы шу адам айтды.

Фелимиң:

— Хава, мен айтдым — диен сеси эшидилди. Зеб хем җогап берди.

— Хава, ол яралы, шу вагт ол бираз самрабам ятыр. Мен-ә горкулы зат ёкмука диййәрин. Басым өзүне гелер диен тамамыз-а бар.

— О-хо, сеньор, онуң сыркав вагты мен кирпикли гөзүми чалман отурмага-да тайяр. Худайың хатырасына гирмәге ругсат эдиң, мен онуң хызматыны эдейин. Мен онуң досты, онда-да вепалы досты.

— Гөрйәрин вели, мен-ә бу ерде хич хили эрбет зат гөремок. Сыркава гарашык этмек аялларың иши диййәрлер. Мең өзүм-ә аялымы җайлалым бәри оны башымдан гечирип гөремок. Досты болсаңыз, ниетиңиз онуң хызматыны этмек болса, баш үстүне. Биз гайдып гелйәнчәк; онуң янында болуп билерсиңиз. Ахмал болмаң, бирден кроватдан гачып я-да саргысыны йыртып йөрмесин.

— Хатырҗам болайың, сеньор. Мен элимден гелшине гарашык эдерин. Йөне айтсаңызлаң, оны ким ярaладыка? Индейлерми? Олар бу голайда ёк ахырын. Хий, ол бири билен терслешипми?

— Сеньорита, ол хакда сизем мениң билйәнлерими билйәрсиңиз. Ол койотлар билен уршупдыр. Йөне онуң дызына-да бир затлар болупдыр, ол-а койотларың иши дәл. Мен оны дүйн гүн яшманка гырымсылыкдан тапдым. Мен барамда ол сувуң ичиндеди, сув онуң гушаклыгынданды, бейлеки кенарда хем онуң үстүне бир ала-мула йыртыҗы бөкҗек болуп дурды, сиз мексикалылар оңа гаплаң диййәнсиңиз. Ол ховпдан-а мен оны халас этдим. Шоңа ченли нәме боланыны мен билемок. Ол

ғушуны йитирипдир. Онуң билен хәзир геплешип билжек гүманың ёк. Шонуң үчин бизе диңе гарашып отурыбермек галяр.

— Дүйпли зат ёкдугына ынанярсыңызмы, сеньор? Онуң яралары горкулы дәлми?

— Ёк, онуң бираз гызгыны бар. Яра диййәнимиз хем онуң эндам-жаны дырначакланыпдыр. Өзүне геленсоң хемме зат дүзелишер. Ене бир хепдеден ол гутулар, сугун ялы болар.

— Онда дагы мен оңа ыхлас билен середерин.

— Сиз гаты алчак, йөне... йөне...

Зеб йңданып дурды. Бирден онуң келлесине тәзе пикир гелди. Ол «Бу гыз Морис Обердоферин мыхманханасында ятырка оңа зат иберип йөрен гыз болмалы. Гыз оны сөйүпдир — бу он дөрди гиҗәниң айы ялы гөрнүп дуран зат. Гулагына ченли сөйгә батыпдыр. Бейлеки гыз хем сөйүпдир. Морисиң хем бу дураны дәл-де, бейлекини сөййәндиги дүшнүкли. Морис гиҗеси билен шол бейлекиниң адыны дилинден дүшүрмеди, эгер бу гыз йигидиң сарап ятырка бейлекиниң адыны тутяндыгыны биләйсе, бу бичәрәниң йүрежигинде дерт галар. Пакырҗыга йүрегим аваяр, өзем алчакмыка диййәрин. Мустангер буларың икисине-де өйленип билмез ахыры, американ гызы оны есир эдипдир. Бу-я говы дәл. Бу гара гөз гызҗагазы бәрден гидер ялы этмели, иң болманда мустангер Луиза хакында сарап ятмасыны бес эдйәнчә, бу ере гелмез ялы этмели» диййип ойланды.

Мексикалы гыз Зебиң гараз бир зат диерине гарашярды, ахыр соңы ол хем дил ярды.

— Нәме дийсеңизләң, ханым, сиз өйүңизе гитсеңиз говы болмазмы? Говусы, сиз ол гутулышансоң гелиң. Ол хәзир сизи танамазам. Оңа интипис этмек үчин галмагың хем гереги ёк, ол өлҗек болуп ятан хасса дәл.

— Гой, танамасын, барыбир мен онуң хызматыны этмели. Белкем, оңа бир зат герек болар? Хеммесини өзүм эдерин.

Зеб келлесине тәзе пикир гелен ялы, ылалашмалы болды.

— Онуң ялы болса, галың. Ол өз ишиңиз! Ол өлүм хакында, ене бейлеки бир топар затлар хакында гүрләр, йөне оңа гулак асмаң... Өзүни билмән сарап ятан адамларда онуң ялы затлар кән боляндыр. Горкмаң. Бир зенан хакында самрамагы-да мүмкиндир, ол шоны кән агзаяр.

— Зенан хакында?

— Хава. Ол мыдама шонуң адыны агзаяр.

— Адыны агзаяр? Сеньор, ким онуң ады?

— Өз уясының адымыка диййәрин. Мен-ә ол диңе шол уясыны ятлаяндыр өйдйәрин.

— Мистер Стумп, Мастер Морисиң гүррүңини эдйән болсаңыз, онуң... — диййип, Фелимиң гепләп башланы хем шолды вели, Зеб онуң сөзүни бөлди.

— Гап сесиңи, акмак. Сен нирә бурнуңы сокярсың. Бу сениң акылың чатҗак иши дәл. — Ол бир чете чекилип ирландия-

лыны өз ызына дүшүрди. — Сен мениң билен биразажык гезим эт. Мен чешмәниң боюны сырып баряркам бир йылан тутдум, оны шол ерде-де гоюп гайтдым. Эгер башга бир җанавар алып гитмедик болса, шоны өе гетир. Ёгсам индиден соң хиндхоразыны тутуп билерисми, билмерисми, ким билйәр.

— Йылан? Шу хащылдаян йыланмы?

— Эдил өзи.

— Мистер Стумп, сиз йылан иймерсиңиз ахыры? Бирден зәхерленәйсеңиз нәтҗек?

— Бай, көп билйәрсиң-ов! Бу вагта ченли онда зәхер галҗакмы? Мен онуң келлесини ёлуп ташладым, зәхерем шонуң билен гитди.

— Туф-э, мен шондан бир дограмча агзыма аланымдан, ач өленими говы гөрерин!

— Ач өлсең, өлүп геч! Саңа оны ий дийән бармы? Мен йөне оны өе гетир дийәрин. Бар, айдыланыны эт. Ёгсам мен саңа онуң зәхерли диши билен келлесини ийдирерин.

— Чынымы айдярын, мистер Стумп, мен сизи диңлемеҗек боламок. Нәме дийсеңиз, шоны эдерин. Шол йыланы тутушлыгына ювут дийсеңизем ювудайын. Кераматлы Патрик, багышлавери, мең языклыны!

— Җәхеннем эт кераматлы Патригиңи! Йөр, гидели!

Фелим җедел эдип дурмады, диен эдиҗилик билен авчының ызына дүшүп, токая гитди.

*

* *

Исидора күлбә гирип, дүшекде ятан сыркавың үстүне эгилди. Онуң тутуш гызгын маңлайыны, кепән додакларыны ачгөзлүлик билен өпүп чыкды. Бирденем ичян чакан ялы, тисгинип ызына тесди.

Оны ыза тесмәге меҗбур эден зат ичяның зәхеринденем бетерди. Ол бары-ёгы екеҗе сөзди, өзи-де гысгаҗык сөзди.

Муңа гең галып отурасы иш ёкды! Кәте адамың бүтин өмрүниң багты «хава» диен гысгаҗык екеҗе сөзе баглы боляр! Аглаба, өзем көпленч шонуң ялы гысгаҗык «ёк» диен сөзден адамлар нәхили элхенч бетбагтлыгың үстүнден баряр.

LIX бап

ХАКАЛЕДӘКИ ДУШУШЫК

Луиза Пойндекстериң Мигуэль Диасы бошадан гүни онуң үчин элхенч гүнди, онда-да онуң бүтин өмрүниң иң бир элхенч гүнүди.

Якында дерексиз йитен доганының гуссасындан айналмаң-

ка, сөйгүлиси барадакы ховсала хем онуң үстүне урна болды. Ол гуссаның үстүне гара габанҗаңлык хем гошулды.

Гусса, горкы, габанҗаңлык — булар бир йүрегиң чекип-чыдарындан жуда агыр дәлмиди?

Сөйгүлисиниң бивепалыгы барадакы хаты окансоң, Луиза Пойндекстер шунча затлара чыдап отырды.

Догры, хаты онуң сөйгүлисиниң өзи язманды, шонуң үчинем ол гөс-гөни субутнама дәлди. Гахары гелен яш креолка илкибада бу хакда пикирем этмәнди. Чакы Морис Җеральд билен мексикан гызының арасы эдил Морисиң айдышы ялы хем дәл экени, хас гадырлы экени. Диймек, Морис оны алдан экени.

Алдамадык болса, онда ол гыз өз дуйгулары хакында, онуң «маңылы овадан гөзлери» догрусында бейле ач-ачан язмазды ахыры?

Ол хат ёлдашлык арасындакы адаты хат дәлди, онда үйтгешик хыҗув барды. Ол сетирлере креолка шейлерәк дүшүнипди, чүнки онуң өз йүрегинде-де сөйги оды туташып дурды.

Онсоңам ол хатда хылват душушыгың гүррүңи эдилйәрди. Догры, оны хайыш эдйән мексикан гызының өзүди. Йөне ол өзүне ынамы болан гызың нәзиди. Хат хайыш билен дәл-де, «Гелиң ахыры, мен сизе гарашярын» диен буйрук билен гутарярды.

Луиза шу сетири окап, гахардан яңа хаты мәҗерледи. Онуң шол херекетинде дине бир гахар дәл-де, өч хем барды.

Ол гахар билен:

— Хава, инди хеммеси дүшнүкли! — дийди. — Бейле хатлары ол өңем алыпдыр, шол ерде олар душушыпдыр. «Байрың ёкарсында, дайымың өйүниң аңырсында» — шу дүшнүксиз салгың өзем етерлик. Диймек, ол шол ерде өңем энчеме гезек болупдыр.

Йөне көп вагт гечмәнкә онуң гахары эрбет умытсызлык билен чалышды. Онуң нәзик дуйгусы мынчгаланыпды, онуң аягының ашагындакы бир тагта кагыз ялы депеленипди.

Оны гуссалы пикирлер гаплап алды. Алҗыраңңылыга дүшенде ол бетеринден-бетер затлары тапярды. Ол эй гөрйән Луизианасыны ятлады, шол ере барып, монастырда өз гуссасыны җайламак иследи. Эгер шу вагт монастырь голайда болан болсады, ол шонуң мукаддес диварларында пеналанмак үчин какасының өйүни ташлап гидерди. Бу, догруданам, Луизаның өмрүниң иң бир айылганч гүнүди.

Ол энче сагатлап дүнйәден бизар болуп отурансоң, бираз көшешди, пайхасланып башлады. Хаты ене гайталап окады, онуң хер сөзүни аңында айлады.

Ол Морис Җеральд шол вагт посёлокда болан дәлдир дийип гама этди. Бу чакламаның хем догры чыкаймагы жуда гүманады. Оңа хат язып, душушмалы ери беллешип, улы ынам билен гарашан гызың онуң посёлокда ёкдугыны билмезлиги хем

генди. Хер нәме-де болса, онуң гиден болаймагы гаты әхтималды, ол гитҗек болуп йөрди ахыры.

Текепбир плантаторың гызы Луиза Пойндекстер үчин өз шүбхесини барлап гөрмек гаты кынды, йөне онуң шондан башга алаҗы галманды. Иңрик гараланда ол өз ак менек мустангыны мүнүп, посёлогың көчеси билен гечип гитди, бары-ёгы бирнәче сагат мундан озал Исидораның мыхманхананың агзында аяк чекен гыр ябысының дуран ериңе гелип сакланды.

Посёлок бу гүн агшам дийсең чолады. Адамларың бир топары адам өлдүрен җенаятчыны гөзлемәге гиден болса, бейлекилери команчилериң гаршысына сөвеше уграпды.

Луизаның бу эдими хатарлыды, онуң еке-тәк шаяды хем Обердоферди. Догрусы, мыхманхананың хоҗайыны гызың бу болуп йөршүнде язгарып отурар ялы задам гөрмеди, өлдүрилен йигидиң уясының нәхили тәзелик бардыгыны билмек үчин бу ере гелмегини догры тапды, ол гызың бәрик гелмегиниң себәбини шунуң билен дүшүндирди.

Бу акылы күтегрәк немец Луиза Пойндекстериң гүррүңи илкибада нәхили ыхлас билен диңләндигини аңмады, төтәнлейин айдан бир сөзи билен гызың йүрегинден урандыгыны, шонуң биленем гүррүңиң соңуна нокат гояндыгыны-ха ол асылам аңып билҗек дәлди.

Луиза Морис мустангери сорап гелениң еке өзи дәлдиги, оңа ченли өңем бир гызың Обердофере эдил шейле соваллар билен йүзлененидиги хакындакы хабары эшидип, алҗыраңңылыкда атының башыны ызына өврүди-де, Каса-дель-Корво тарап чапдырып гитди.

Луиза гиҗеси билен уклап билмеди, урнуп чыкды, җанына җай тапмады. Сәхел вагт ука гитсе, айылганч дүйш гөрди.

Эртире чыкылмагы-да оны көшешдирмеди, гайтам оңа айгытлылык гетирди, янбермезлик, батырлык, хатда гайдувсызлыга голай айгытлылык гетирди.

Аламоның кенарына еке өзүниң гитмеги Луиза Пойндекстер үчин салыхатлылыгың әхли када-канунларыны бозмаклык болҗакды. Бозса-да, ол шейле этмеги йүрегине дүвүпди.

Оны саклаҗак я-да шол ере гитмеги оңа гадаган этҗек адам ёкды. Отряд энтек гайдып гелмәнди, гөзлег гиҗеси билен довам эдипди, ол гөзлег хакында Каса-дель-Корво хич хили хабар дүшенокды. Бүтин асиендада яш креолканың өз эли, өз якасыды, шунуң ялы төвекгеллиге нәмәниң меҗбур эденлигини хем онуң диңе өзи билйәрди.

Оны чакламак кынам дәлди.

Луиза Пойндекстер рухдан дүшйәнлерден дәлди. Иң бир өздиенли адамлары өзүне боюн эгдирйән сөйги хем оны табын эдип билмәнди. Ол хакыкаты билмекчиди! Белки, онуң багты чүвер, белки-де, онуң әхли тамасы ер билен егсан болар. Онуң гөвнүне болмаса, шейле шүбхели эҗир чекип йөренден хемме затдан эл ювуп чыканың хем говы ялыды.

Ол хем эдил өз бәсдеши Исидора ялы пикир эдйәрди.

Луизаны өз пикиринден дөндержек болуп йөрмек телекди. Хәзир ол хатда какасының сөзүне-де гулак асҗак дәлди.

* * *

Даң атанда Луиза эериң үстүндеди. Ол Каса-дель-Корвоның дервезесинден чыкып, хемишеки таныш ёлы билен прерия тарап уграды.

Таныш хем мәхирли ерлер билен гидип барярка сүйҗи ятламалардан яңа онуң йүреги гүрсүлдейәрди.

Шунуң ялы пурсатларда ол өзүни шу ёла итерен гуссаны унудярды, диңе сөйгүлиси билен душушмак хакында пикирленйәрди. Оны, белки, эййәм төверегини гаплап алан душманлардан халас этсемдим дийип, гөвүн йүвүрдйәрди.

Сөйгүлисини гайгы этсе-де, бу махал ол багтлыды, ылайта-да Морисиң бивепалыгы хакындакы пикирлер зерарлы эҗир чекйән пурсатлары билен деңешдиренинде, ол хәзир багтлыды.

Каса-дель-Корво билен мустангериң чола ердәки күлбесиниң арасы йигрими милди.

Европалыларың атлы гезеленҗине эндик эден адамлар үчин бу аралык барып ятан хакыкы сыяхатды. Йөне прериялылар үчин вели, бу аралыгы ики сагатда алмак кын дәлди, олар ылла диерсиң тилки я-да сугун ковалаян ялы, атларыны чапып гезйәрдилер.

Чаман ат билен гиденинде-де бу ёл йүрек гысдыранокды, өз мәхрибан прериясына дызаян овадан хем ак менек йындам Луна үчин бу ёл хасам чалт гутарды, җуда чалт гутарды, шолам Луизаның ишини шовсузлыга учратды.

Хер нәче аргын болса-да, Луиза хәзир дүнйәден бизар болуп йөренокды, онуң гамлы йүрегинде умыт шөхлеси йылдыраярды.

Хакалениң ишигине етен бадына ол шөхле өчди. Эдил йүреги ярылан ялы, гыз басык сес билен эрбет гыгырды.

Күлбеде зенан адам барды!

Хер нәче эҗирли болса-да, яш креолка үчин хемме зат душнүкли болды. Сөйги хатыны язан гыз онуң гөзүниң алнында дурды. Хер ничик-де болса, гараз, душушыпдырлар! Мейданчадакы шол дава, белки, үчүнҗи адам — Морис Җеральд хем гатнашандыр? Луиза Морисиң дүшекде тутуш дуршуна саралгы ятандыгыны эййәм гөрүп етишипди: белки, ол шол ерде шейле ягдая дүшендир?

Хава, хаты шу гыз языпдыр; онуң гөзлерине гуванян, оны «әзизим» дийип атландырянам шу гызды; хәзир ол онуң янында дур, ыхлас билен оңа хызмат эдйәр, диймек, ол шу гызыңкы болмалы. Эй-хо, бу пикир җуда эҗирлиди, оны сөз билен дүшүндирер ялы дәлди.

Исидораның гелен нетижеси-де Луизаның гелен нетижесинден энайы дәлди, онуң чекйән жебри-де шонуңкыдан кем дәлди. Ол эййәм инди тамакин болуп отурасы иш ёкдугына душүнипди. Бу ажы хакыката онуң шүбхеленип отурасы иши ёкды, ол нәсагың үзлем-саплам сөзлерини кән диңләпди. Хәзирем гапының агзында онуң шол бәсдеш гызы дурды, ол Исидораны мустангериң йүрегинден гысып чыкарыпды.

Шол бир дуйгы зерарлы толгунан, шол бир пикир зерарлы лерзана гелен бу ики гыз гөзлерини ялдырадышып, йүзбе-йүз дурды.

Оларың икиси-де бир адамы сөййәрди, габанжаңлык оды икисини-де хеләк эдйәрди, икиси-де онуң янында дурды — ол вели буларың икисинденем бихабар ятырды.

Луиза Исидораны, Исидора хем Луизаны багтлы бәсдеш сайярды. Луиза Исидораның жаныны якан, энтегем гулагында яңланып дуран сөзлери эшитмәнди, шол сөзлери эшидәйсе, онуң йүреги теселли тапжакды. Оларың икисиниң хем калбы бири-бирине болан йигренчден, онда-да сөзсүз йигренчден долуды, онуң иң эрбет ери-де шол сөзсүз йигренчлигиди. Олар еке агзам геплешмеди. Оларың хичиси душүндириш сорамады, оларың хич бири душүндирише мәтәч хем дәлди. Сөзүң артыкмач вагтлары хем бар ахыры. Ол масгараланан дуйгуларың чакнышыгыды, оны диңе йигренчден долы гөзлерден, йигренч билен бурулян агызлардан аңмак болярды.

Олар гөз ачып юмасы салым шейдип дурдулар.

Луиза Пойндекстер хырра ызына өврүлди-де, гапа тарап уграды. Морис Жеральдың күлбесинде оңа ер ёк!

Исидора хем бәсдешиниң сөбүгине басып диен ялы даш чыкды. Онуң хем келлесинде диңе шейле пикир барды: олам Морис Жеральдың күлбесинде маңа ер ёк диййәрди!

Гыр ябы бәрде, ак менек ябы хем аңырдады. Исидора өзүни эере илки атды. Ол Луизаның деңинден гечип гиденде, Луиза хем атланыпды.

Бәсдешлериң назары ене-де чакнышды, оларың хичисинде-де дабара бар диер ялы дәлди, йөне оларың хич биринде эжизлигем гөрненокды. Креолканың назары гуссадан, гахардан, геңиргенмеден долуды. Гөдек сөгүнип барян Исидораның гөзлери хем өчүгси гахардан долуды.

LX бап

ХАЙЫН

Эгер дашкы дүнйәниң хадысаларыны адамың ички харасады билен деңешдирмек мүмкин болсады, онда Аламоның депесиндәки гөзүни гамашдырян гүнүң ягтысы билен мустангериң хакалесини ташлап гайдан Исидораның калбындакы гараңкы-

лык ялы гапма-гаршылыклы зады тапаймак аңсат дүшмезди. Онуң калбында хыжув мөвч урярды, хемме затдан бетери хем онуң ар аласы гелйәрди. Ол шондан нәхилидир бир эрбет леззет алярды, шол леззет хем оны умытсызлыкдан чекип чыкарярды. Ёгсам онуң агыр гуссасы гөтерер ялы болжак дәлди.

Ол элхенч пикирлер билен өз-өзүни хорлап, агачларың көлегеси билен барярды. Керт гаяның этегине геленде, ол мавы асманы гөрди, йөне шол асманам онуң гөвнүни ачып билмеди, гөвнүне болмаса, асман онуң үстүнден гүлйән ялыды.

Исидора эңңидиң бәри янында сакланды. Онуң депесинде серви агажының әпет улы шахалары салланып дурды. Парлак гүне гаранда шахаларың гойры көлегеси онуң калбына хас говы яраярды.

Йөне ол атының башыны мунуң үчин чекмәнди. Онуң калбындакы пикир сервиниң гара көлегесинденем бетерди. Муны онуң маңлайындакы йыгыртларындан, йылдырап дуран гара гөзлериниң үстүндәки чытылан гашларындан, гахарлы йүзүнден аңып отурмалыды.

— Мен нәме үчин оны шол дуран еринде атмадым? Ызыма доланайсам, белки, хәзирем гич болмаз? Шоны өлдүреним билен нәме үйтгәркә? Оны өлдүрениң билен Морисионың йүрегини алып билмерсиң-ә. Онуң йүреги менин элимден гитди, өзи-де өмүрлик гитди. Ол шу сөзлери йүрегинден сыздырып айтды ахыры. Ол диңе шол гызы арзув эдйәр! Мен бичәрә умыт баглара зат галмады! Ёк, гайта мустангериң өзи өлмели! Мени бетбагт эден шол... Эгер шоны өлдүрәйсем нәдер? Менин өмрүм нәдер? Чыдап болмажак гынамаларың астында галар!... Нәме, мен шу вагт гыналамокмы? Мен мундан бейләк бейле эжирлере чыдап билжек дәл! Мени ар алмакдан башга хич зат көшешдирип билмез. Диңе гызы дәл, огланы-да өлдүрмели! Йөне хәзир дәл, кимиң элинден өлйәндигини мустангериң өзүниң аңян вагты өлдүрмели! Кераматлы модонна, маңа ар алмага кувват бер!

Исидора ябысыны дебсиләп, деррев дик япгыдың ёкарсына чыкды.

Ол ёкаркы дүзлүге чыкансоң хем сакланмады, атына-да дынч бермеди, гайта нирә баряндыгыны өзи-де билмән, прерияның ичи билен атыны гамча басды. Ол атыны сес биленем, уян биленем угрукдыранокды, диңе үзеңңидәки эдикли аягы билен сүрйәрди.

Башына гойберилен ат яңыжа гелен ёлы билен ызына чапып барярды. Бу ёл Леона тарап алып барярды. Ябы өз эесини шейләк алып гитмелимикә?

Ат үстүндәки гыз үчин онуң пархы ёкды. Йүзүни ашак салып, агыр оя батып барян гыз хатда атының аягалдыгына чапып баряндыгыны-да дуянокды. Ол өзүне тарап бир топар атлының голайлап гелйәнлигинден-де бихабарды, ол диңе бурнуны паррылдадан аты бирден күртдүрип дурансоң, өзүне гелди.

Прериядакы атлылар отрядыны ол диңе шонда гөрүп галды. Индейлермикә? Ёк, бу тот-тозаның ичинде реңклеринден-ә билжек гүманың ёк вели, эерлеринден, ат үстүнде отурышларындан чен тутсаң-а, булар аклар болмалы, сакгаллары-да шоны тассыклаяр.

Исидора:

— Техаслылар — дийип пышырдады. — Команчилери гөзлейән отрядмыка... йөне бәрде индейлер ёк ахыры. Посёлокдакыларың сөзүне ынансаң-а, олар мундан гаты узакда болмалы.

Мексикан гызы олар билен саташмак ислемеди. Башга вагт болан болса, ол булардан гача дурмаса-да дурмазды, йөне хәзир гама батып барярка, ол өзүне совал берилмегини, диканлап середилмегини ислемеди.

Гизленере вагт барды. Ол хәзирем чөп-чаламларың арасындады. Атлыларың хениз оны гөрмейән болмагы-да әхтималды. Гырымсылыга уруп гитсең, гөрүнмән галмагың хем мүмкинди.

Исидора етишмеди, онуң аты бирден батлы кишңеди, бейлеки йигрими ат хем оңа жогап берди.

Чапып гидиберере энтегем вагт барды. Гачса, оны хөкман коваларлар. Йөне Исидораның гаты белет шу ёлунда, онда-да эгрем-буграм ёлунда ковалап онуң ызындан етип биләермикәлер?

Ол шу пикир билен атының башыны гырымсылыга тарап өврүрди, дессине ене саклады, өзүне тарап гелйән атлылара гарашып дуруберди. Нәме үчин бейле эдендигини хәзир онуң өзи айдар.

— Буларың эшиклери-хә адаты авчыларыңкы дәл, титиже. Бу шол мениң эшиден отрядымдыр, буларың ёлбашчысам шонуң какасы... Хава, хава, шолар. Ар алмагың ери гелди! Бу худайың оңардыгыдыр.

Гырымсылыга тарап гитмегиң дерегине Исидора ачылганлык мейдана чыкып, улы буйсанч билен атлылара тарап гырады. Сәхел аралык галанда хем атының жылавыны чекип, оларың гелерине гарашды. Онуң этжеги ичиндеди.

Бир минут гечип гечмәнкә, атлылар мексикан гызының дашына эгрилдилер.

Олар йүз дагы барды, хер ким элине илен ярагыны, эшигини алып гайдыберипди. Адамларың хеммесиниң эшиги чаңды, билесигелижилик зерарлы бираз ачылышан хем болса, умуман оларың йүзлери гыңырды, хава, оларың умумылыгы шүндан ыбаратды.

Шейле топарың арасына дүшен адам хер кимем болса, гараз, хайыгарды, ылайта-да зенанлар хайыгарды, Исидора вели олара бармысың хем диенокды. Хаясызлык билен дашыны галлап алан бу адамлара ол ховплудыр хем өйденокды. Буларың кәбирини ол даш гарасындан танаярды. Мегерем, отрядың өңүне дүшүп гелйән болса герек, совал берип дуран бу гартаңы ол хениз ченли гөрмәнди, йөне онуң кимдигини

чак билен билйэрди. Бу, мегерем, шол өлдүрилен йигидиң какасыдыр, онуң өлдүрилэйсе, иң болманда, ит масгарасы эдилэйсе, кем гөрмейэн яңкы бэсдеш гызының какасыдыр.

Гөр, нэхили говы душушык!

Вудли Пойндекстер ол, мегерем, шу дили билйэндир-ле дийип:

— Сиз французча гүрлейэрмисиңиз, мадемуазель? — дийди.

— Гаты говшак билйэрин, сеньор. Говусы, иңлисче гүрлэң.

— Иңлисчеми? Ол-а бизе хасам говы. Айтсаңызлаң, мисс, сиз шу ерде хич кими гөрмедиңизми? Мен сиз, хий, бир атла я-да хайсыдыр бир лагере душ гелмедиңизми дийип соражак болярын.

Исидора я-ха йиданярды, я-да берҗек җогабы хакында ойланярды.

Плантатор юмшаклык билен сораг-идегини довам этди.

— Нireде яшаяндыгыңызы сорамага ругсат эдиң?

— Рио-Грандеде яшаярын, сеньор.

— Шу вагт гөни шондан гелйэрмисиңиз?

— Ёк, Леонадан.

— Леонадан!

Гапдалдакы дуранларың бири:

— Бу гыз гоҗа Мартинесиң егени. Онуң плантациясы сизиңки билен янашык, мистер Пойндекстер — дийди.

— Хава, хава, догры, мен дон Сильвио Мартинесиң егени.

— Гөни шонуң асиендасындан гелйэрмисиңиз? Мениң шейле гөнертлэп дуранлыгымы багышларсыңыз, мисс, ынаның, биз муны өзүмизе леззет билип сорамзок. Мунуң дүйпли себэплери бар.

Исидора онуң соңкы сөзлерини эшитмейэн ялы җогап берди.

— Хава, мен гөни Мартинесиң асиендасындан гелйэрин. Мен өз дайымың өйүнден ики сагат шундан өң гайтдым.

— Онда сиз бириниң өлдүрилендигини хөкман эшиденсиңиз?

— Хава, сеньор. Дүйн Сильвио дайымың өйүнде шейле гүррүң этдилер.

— Шу гүн ёла чыкманкаңыз посёлокда, хий, тэзе хабар эшитмедиңизми? Бизиң билйэн задымыз эййэм көнелишдимикэ диййэрин. Сиз хич зат эшитмедиңизми, мисс?

— Мен диңе ганхоры тапмага бир отрядың гайдандыгыны эшитдим. Шол отряд сизиңкими, сеньор?

— Хава, хава, оларың бизи гөз өңүнде тутян болмаклары ахмал... Башга зат эшитмедиңизми?

— Эшитдим, йөне ол гаты гең, сеньорлар, шейле бир гең, сиз маңа ынанмарсыңыз, оюн эдйэр диерсиңиз.

Атлы нэзенине середип дуранларың йигримиси дагысы улы гызыкланма билен бирден:

— Нэме ол? — дийишдилер.

— Шу ерлерде... хайсыдыр бир башсыз адамы... гөрдүк диййэрлер... Эй худай-эй! Биз, мегерем, шол башсыз адамың, гөр-

лен ерлериниң төвереклеринде болсак герек. Ол Нуэсесиң төвереклеринде, ёлуң Рио-Гранде совулян еринде, гүзериң голайында дийййэрлер. Маңа хызматкәрлер айтды.

— Хә, олары хайсыдыр бир хызматкәрлер гөрүпдир дийсеңизләң?

— Хава, сеньорлар, оларың үчүси-де гөрдүк дийшип ант ичйәрлер.

Исидора техаслыларың бу гүррүңи шейле рахат диңлейишлерине хайран галды. Онуң себәбини кимдир бири дүшүндирди.

— Ол башсыз атлыны дашракдан бизем гөрдүк. Сизиңкилер оны голайдан гөрүпми, нәмедигини аңып билипдирлерми?

— Кераматлы модоннадан ант ичйәрин, ёк!

— Мисс, оны сизиң өзүңиз гөрмедиңизми?

— Айдяныңыз нәме, ёк! Яңкы айдышым ялы, мен йөне оны эшитдим. Онуң нәмедигини ким билйәр!

Хеммелер бир салым дымып, пикирленип дурдулар.

Соң плантатор сорагыны довам этдирди.

— Сиз бу ерде хич кими гөрмедиңизми, мисс?

— Элбетде, гөрдүм.

— Кими? Дашкы сыпатыны айдып бермерсиңизми...

— Бир гыз гөрдүм.

— Гыз? — дийип, бирнәче сес бирден гайталады.

— Хава, сеньорлар.

— Нәхили гыз?

— Американ гызы.

— Американ гызы? Шу ердеми? Еке өзүними?

— Хава.

— Ким ол?

— Ким билйәр онуң кимдигини!

— Онуң кимдигини танаңзокмы? Сыпаты нәхилиди?

— Сыпатымы?

— Хава, эшиклери нәхилиди?

— Ат мүненде гейилйән эшиги барды.

— Онда ол атлы гезип йөр-дә?

— Хава.

— Ниреде душдуңыз?

— Шу голайда, гырымсылыгың аңры тарапында.

— Нирә барярды? Онуң ёлунда, хий, өй-өвзар бармы?

— Екеже хакале бар.

Пойндекстер испан дилини билйән ёлдашларының бирине тарап өврүлди.

— Хакале нәме?

— Олар өз күлбесине хакале дийййэрлер.

— Күлбе кимиңки?

— Мустангер дон Морисионыңкы.

Мәхелле бегенчден яңа говур турузды. Олар шейле ыхлас этселер-де, тутуш ики гүнләп гөзләп тапып билмедик ганхорларының ызыны тапандыкларына бегенйәрдилер.

Өң атдан дүшүп дуранлар хем ёла дүшмек үчин деррев атландылар.

— Багышлаң, мисс Мартинес, сиз бизе күлбә барян ёлы гөркезмели боларсыңыз.

— Онда мен ёлумдан совулмалы болҗак-да. Ери, боляр-да, йөрүң. Шейле герек болса, мен сизи уградайын.

Исидора йүз атлыны ызына тиркәп, гырымсылыгы ене-де бир гезек кесип гечди.

Ол Гүнбатардакы эңңитде аяк чекди. Аламо билен аралыкда гиден бир ачык сәхралык яйлып ятырды.

— Хол ердәки гара нокады гөрйәрмисиңиз? Шол серви агаҗының чүр башы. Ол Аламо җүлгесинде өсүп отыр. Шоңа тарап гидибериң. Шонуң голайында бир эңңит бардыр, шол эңңит билен гаядан ашак дүшерсиңиз. Сәхел аңрык гидерсиңизем вели, мениң айдан яңкы хакалемиң үстүнден барарсыңыз.

Башга салгы герек дәлди. Атлылар өзлерине ёл гөркезен гызы унудып диен ялы, прерияның ичи билен серви агаҗына тарап ат гойдулар.

Диңе бир адам ериндән гозганмады: ол отряда ёлбашчылык эдйән адам дәлди, йөне бу затлар билен ол хем шонча гызыкланярды. Исидораның гөрен гызы хакында гүррүң гиденде болса, белки, ол гоҗа ёлбашчыдан хем бетер толгунандыр. Ол Исидораның геплейән дилини хем өз эне дили ялы билйәрди. Онуң мексикан гызына йүзленишинде ялбарыҗы әхең барды.

— Айтсаңызлаң, сеньорита, сиз ол гызың мүнүп барян атына үнс бердиңизми?

— Элбетде! Оңа үнс бермеҗек бармы!

Ол толгунмадан яңа демигип барярды.

— Ат нәтүйислүди?

— Ак менек мустангды.

— Ак менек мустанг? Эй худай! — дийип, Кассий Колхаун самырдады-да, отрядың ызындан етмек үчин ат гойды.

Исидора ене бир йүрегиң от алып туташандыгыны, оны өлүмден гайры задың өчүрип билмеҗекдигини аңды.

LXI бап

ЕРЕ ИНЕН ПЕРИ

Луиза Пойндекстер өз гаршыдашының гарашылмадык ерден басым гөтерилишине хайран галды. Ол Лунаны дебсилемәге тайярланып дурды, бирденем болан вака хайран галып, алҗырап сакланды.

Екеҗе минут шундан өң күлбәниң агзындан гаранда, ол шу гызы гөрүпди, бу гыз шонда өзүни күлбәниң хоҗайыны ялы алып барярды.

Онуң гарашылмадык ерден гачып гитмесине нәхили дүшүн-

мели? Ол гөзлердәки айылганч йигренҗи нәме билен дүшүндирҗек? Нәме үчин ол гөзлерде дабаралы ынам, еңиш гуванҗы ёкка?

Исидораның назары креолканы далап билмеди, гайта онуң йүрегине нәхилидир бир совуклык берди. Луиза Пойндекстер хем сәхралык билен чапып гитмегиң дерегине атдан дүшди, күлбә гирип гөрди.

Мустангериң ганы гачан йүзүни, онуң элек-челек болуп агдарылян гең гөзлерини гөрүп, креолка өз кинесини вагтлайынча унутды.

Ол чаласынлык билен сыркавың дүшегиниң янына гелди--де:

— Эй, худай! Ол яраланыпдыр... өлҗек боляр... Кимден зепер етдикә? — дийди.

Яралы үзлем-саплам бир затлары самырдады.

— Морис! Морис! Җогап берсене! Сен мени танаяңмы? Мен Луиза! Өз Луизаң! Сен маңа шейле дийййәрдиң ахыры!

— Вах, асманың перишделери, сиз, гөр, нәхили ажайып! Ажайып!.. Хава, хава, йүзүңизе серетдигиңче, сиз шейле болуп гөрүнйәрсиңиз. Йөне ерде-де өзүңиз ялы ажайып адам ёкдур өйтмәң, оныңыз нәдогры боляр. Эй, асман перилери, ол ерде гөзеллер кәндир, менем бирини билйән велин, ол сизденем овадан! Мен оваданлыгың гүррүңини эдйәрин, ягшылык — ол башга зат, ёк-ёк, мен ягшылык хакында гүррүңем эдемок!

— Морис, гадырданым Морис, сен нәме бейле дийййәрсиң? Сен асманда дәл ахыры. Сен бәрде, мениң янымда, өз Луизаң янында.

— Мен асманда... хава, асманда! Эгер шол нәзенин болмаса, мен асманда галҗак дәл. Бу ериң хас говы болмагы-да мүмкин, йөне диңе янымда шол гызың бар вагты гөвудыр. Шу ерде янымда шол болан болса, маңа башга хич зат герекмезди. Перилер, сиз нәме мениң дашымда айланып йөрсүңиз? Сиз овадан, мен оны инкәр эдемок, йөне сизиң хич бириңиз мениң перимче ёк! Вах, мен бир овадан мелгунам гөрдүм. Йөне мен диңе сәхра перисини арзув эдйәрин.

— Сен онуң адыны билйәрсиңми?

Өзүни билмән самрап ятан адамдан, мегерем, шу чака ченли хич ким җогаба шейле толгунып гарашан дәлдир. Луиза онуң үстүне эгилди, ондан гөзүни айырман, тутуш дуршуна гулага өврүлди.

— Ады? Ады? Кимдир бириңиз адыңызы сорадыңызмы? Нәме, сизиң адыңыз бармы? Хә, инди ядыма дүшди: Михаил, Гавриил, Азраил — хеммесем эркек адамларың атлары. Перилер, йөне сиз мениң перим ялы дәл, — ол зенан. Онуң ады...

— Ады нәме?

— Луиза... Луиза... Луиза... Нәме үчин мен оны сизден яшырайын, ердәки болян ишлериң хеммеси сизе аян ахыры. Сиз Луизаны хем билйәнсиңиз ахыры? Сиз оны билмели: оны бү-

тин йүрегиң, бүтин йүрегиң билен сөймезлик мүмкин дәл... эдил мениң сөйшүм ялы...

Ышкың сөзлери Луиза хич хачан хәзиркиси ялы леззет бермәнди. Хатда ол сөзлер илкинжи гезек акацияның көлегесинде акылың дүр сачян вагты айдыланда-да, Луиза үчин шейле эзиз болуп гөрүнмәнди. Вах, ол, гөр, нәхили багтлыды! Ол нәсагың гызгын маңлайыны, кепән гатаңсы додакларыны эда билен өпүп чыкды.

Луизаның дуршы дабаралыды, ол элини йүрегиниң үстүнде гоюп, *онуң гүрсүлдисини* көшешдирмекчи болян ялыды. Гыз диңе бир затдан, шу багтлы минутларың деррев гечип гидериниңден горкярды.

Пәхей, догруданам, онуң чак эдиши ялы болды. Гапа бириниң көлегеси дүшди. Ол адамың көлегесиди, бир минут гечмәнкә адамың өзи-де гөрүнди.

Гелен адамың дашкы кешбинде горкунч зат ёкды.

Терсине, онуң йүзи, сыраты, эшиклери гүлкини тутдурярды, ылайта-да сонкы гүнлериң айылганч бетбагтлыклары билен деңешдиренинде, хас бетер гүлкиңи тутдурярды. Бу нәгеханың бир элинде палта, бейлеки элинде хем уллакан йылан барды, онун хайсы йыландыгыны гуйругының гутаран ужундакы шах ялы шакырдап дуран затдан биләймелиди.

Гапыдан этлән бадына тәзе мыхманы гөрүп, хайран галмадан яңа өзүни йитирен вагты ол хасам гүлкүнч гөрүнди.

Элиндәки йыланы билен палтасыны ере гачыранда гөзүни ханасындан чыкара гетирип:

— Эй, жанларым! Бу мениң дүйшүмдир! Хава, шейледир! Мисс Пойндекстер, бу, догруданам, сизмикәңиз? Бейле дәл болаймасын! — дийди.

— Ёк, мистер-О' Нил, шейле. Сиз мени бейле тиз унудыпсыңыз велй, бу мылакатлылыг-а дәл.

— Айдяныңыз нәме, мисс, хий, сизем бир унудып болармы? Бу меселеде мени гүнәкәрләп болмаз. Бу ирландиялы сизиң диййән адамларыңызың хилинден дәлдир, ол сизиң овадан йүзүңизи бир гезек гөренсоң, оны тә табыда гирйәнчә унутмаз. Узага гидип нәтжек! Ынха, мысал үчин, шуны алып гөрәйиң, ол диңе сиз-дийип самрап ятыр.

Фелим көпманылы назар билен кровата серетди. Луиза шатлыкдан яңа хоркулдап аглады.

Фелим тәсин өзгеришлиги ятлады.

— Бу нәме болдугы? Гызмы, огланмы, билемок велин, ол нирә гитди? Пойндекстер ханым, сиз шу ерде бир зенан гөрдүңизми?

— Гөрдүм.

— Гөрен болсаңыз, ханы ол?

— Гитди.

— Гитди! Диймек, нәме ислейәнини өнуң өзем биленок, Мен оны шундан он минут өң күлбеде гоюп гидипдим. Ол эдил

мениңки ялы шляпасыны чыкарып, шу ерде орнашыпды, өзи-хә узак отурмакчы ялыды. Гитди дийдиңизми? Гөр, нәхили багт! Мен оңа гынаныл дурамок! Бейле зенанлардан узаграк дурмалы. Ынанмарсыңыз, мисс Пойндекстер, ол сапанчасыны эдил мениң бурнумың ашагына сүсдүрип дур.

— Нәме үчин?

— Күлбәниң ичине гойберменим үчин. Барыбир гирди ол. Зеб гелди-де, оңа пәсгел берҗек болубам дурмады. Ол мистер Җеральд мениң достум, мен оңа хызмат этҗек дийди.

Креолка ойланышып дуршуна самырдады.

— Гөрсене. Гең, гаты гең.

— Догры айдярсыңыз. Бу ерде гең зат гаты кән. Элбетде, мен сизи гөз өңүнде тутамок, мисс. Мен сизиң геленлигиңизе бегенйәрин, хоҗайының хем бегенҗекдигине ынанярын.

— Эзиз Фелим, нәме боландыгыны маңа бир айтсаңызлаң.

— Боляр, мисс, онда сиз шляпаҗыгыңызы чыкарып, бәрде көп эгленмели боларсыңыз. Өңңүнден бәри нәмелериң болуп гечендигини мен гиҗәниң ярына ченли хем айдып гутарып билмерин.

— Шондан бәри бу ере кимлер гелди?

— Кимлер гелди диййәрмисиңиз?

— Яңкыдан...

— Яңкы гыз-огландан башгамы?

— Хава, хий, шондан башга бәрик гелен болдумы?

— Бай-бой, гелен кән. Бу ере гелмедик ёк. Биринҗиден, аслында угранда биз дийип угран бири бар, ол-а бизиң күлбәмизе гелмеди. Шонуң гүррүңини этмәге-де эйменйәрин. Мисс, сиз горкарсыңыз.

— Айдыберин, мен горкмарын.

— Ягшы, айдайын, йөне онуң нәмедигине өзүмем дүшүнмедим: өзи-хә атлы адам ялы, башам ёк.

— Башы ёк?!

— Иң эрбет тарапам, ол мастер Морисиң эдил өзүди. Аягының ашагындакы шонуң атыды, эгниндәки-де шонуң мексикан серапесиди, Морис хем бир ере угранда шол затлар билен гидйәр ахыры. Мениң нәхили горкандыгымы бир билседиңиз, тас йүрегим агзымдан чыкыпды.

— Мистер О Нил, сиз оны нирeде гөрдүңиз?

— Хол ерде, гаяның үстүнде. Хоҗайын шол гүн ир билен посёлокдан гелерин дийип айдыпды, мен шоны гаршыламага чыкыпдым. Илкибада мен оңа хоҗайындыр өйтдүм. Бирденем ол етип гелйәр... өзем башсыз... бир минут ялы дурды-да, дәлирән дек, атыны чапып гитди, Тара-да үйрүп онуң мекгесине мүнди. Дүзлүк билен ковалашып гитдилер-де, гөзден йитдилер. Менем күлбә гайдып гелдим-де, ичинден япып ятыбердим. Иркилен бадыма-да бирден дүйш гөрүпдирин... Багышлаң, мисс, сиз екеҗе минудам дызыңызы эпмедиңиз, шол аяк үстүнде дурсуңыз. Отагалыҗа овадан шляпаңызы чыкарың-да, сандыҗагың үстүн-

де отурыберин, ол күрсүден ынжалыклыракдыр. Хайыш эдйәрин, отурын, мен энтек гүррүңими гутарамок.

— Мениң аладамы этмәң. Айдыбериң. Шол гең атлыдан башга ене ким гелди? Кимдир бири сиз билен оюн этҗек боландыр!

— Оюн этҗек боландыр диййәрмисиңиз? Хава, Зеб хем шейле дийипди.

— Диймек, ол хем гелипдир-дә?

— Хава, йөне Зеб олардан соң гелди...

— Олар диййәниң ким?

— Хава, мисс. Зеб диңе дүйн эртир гелди. Олар вели гиҗәниң ярында гелдилер. Нәме дийсеңизлән, мен сүйҗи укуда ятыркам гелип оярдылар.

— Шол «бейлекилер» ким?

— Индейлер!

— Индейлер!

— Хава, тутуш тайпасы билен гелдилер. Яңкы айдышым ялы, мисс, мен сүйҗи укудадым. Бирден эдил башуҗумда бир хүмүрди эшидйәрин, соң кагыз шыгырдысы, эдил бири карт гарян ялы... Кераматлы Патрик, ери, инди бу нәме?

— Нәме бар?

— Хич зат эшидензокмы?.. Ене гелдилер! Ат тойнагының сеси! Күлбәниң голайына гелдилер.

Фелим гапа тарап топулды.

— Кераматлы Патрик! Бизи чар тарапдан атлылар габады. Мүң дагы бар, энтегем ызы үзүленок... Булар, мегерем, Зебиң айдан шол... Диймек, Зеби чагырмалы. Эй, худай! Гөрерсиң, етишмеринем!

Ирландиялы этияч үчин гетирен кактус чыбыгыны алды-да, күлбеден ылгап чыкды.

— Вах! Эдил өзи, шолар! Какам хем бар, менем бәрде... Нәме диеркәм? Кераматлы Меръем эне, мени шу масгарачылыкдан халас эт!

Луиза эндик боюнча гапа ылгады-да, оны япды, мундан пейда ёкдугына шол бада хем дүшүнди. Дашардакылары мунуң ялы пәсгелчиликлериң саклап билҗек гүманы ёкды. Онуң дивардакы дешиге гөзи дүшди. Гачмалымы?

Гич! Ат тойнагының сеси эййәм күлбәниң аркасына айланыпды. Атлылар хакалени чар тарапдан габадылар.

Пархы ёкды, онуң ак менек мустангы хакаләниң янында өркленги дурды, оларың оны танамаҗак гүманы ёкды.

Башга бир пикирем оны гачмакдан саклапды: онуң сөйгүлиси ховп астындады, бу геленлер онуң өзүни билмән ятанына серетҗек дәлдилер, шу гыздан башга ким онуң аркасыны чалсын?

«Гой, мен абрайлы адымы, какамы, достларымы, хеммесини йитирсем йитирейин, шуны йитирмесем боляр! Бу мениң ыкбалымы чатҗак адамымдыр. Мен масгаралансам-да, масгаралан-

масам-да, шуңа вепалы болуп галарын». Креолка шейле нетижә гелди.

Луиза хассаның янында дурды, мунуң үчин ол жаныңдан гечмәге-де тайярды.

LXII бап

ДАРТГЫНЛЫ ГАРАШМА

Хенизе ченли хич хачан мустангериң күлбесиниң янында бейле көп ат тойнагының гүпүрдиси яңланманды — хатда онуң коралы өзүниң яп-яңы тутуп гетирен ябаны ябыларындан долы болян гүнлеринде хем бейле болмаярды.

Гапыдан ылгап чыкан Фелими онларча адамың азмлы гыгыран сеси саклады.

Иң батлы хем иң азмлы сес:

— Аяк чек, кеззап! Гачып гутулмарсың! Ене, бир әдим әдәйсең, өлдүгиң билэй! Саңа дур дийилйәр — дийип гыгырды.

Зеб Стумпуң мейданчаның аңры четинде даңылгы дуран байталына тарап ылган ирландиялы аяк чекмели болды.

— Ынаның, жентльменлер, мен асла гачмакчы болмандым — дийип, ол адамларың ёвуз кешплерини хем өзүне ченелен түпеңлери гөрүп, сесини сандырадып айтды. — Мениң бейле хыялымам ёкды. Мениң исләним дине...

— ...гачмакды, эгер саңа башардайса. Сениң башлайышың-а эрбет дәл... Бәрик гел, Дик Терси! Оны беркже даң бакалы!.. Оңа көмеклеш, Шелтон! Хай, ичигар галмыш, бу сөлите жуда келесаң гөрүнйәр! Бизиң гөзлейәнимиз бу дәл болса герек.

— Элбетде, бу дәл! Бу шол гөзлейәнимизиң хызматкәри.

— Эх-ей, сиз, күлбәниң аңырсындакылар! Ондан гөзүңизи айрайманң. Биз энтек оны эле саламзок. Говужа середиң, сычанам гачып сыпмаз ялы болсун... Инди болса жогап бер: мунуң ичинде ким бар?

— Ичинде? Күлбәниң ичинде диййәңизми?

— Жогап бер, самсык — дийип, Терси ирландиялыны аркан билен сайгылады-да: — Күлбәниң ичинде ким бар? — дийди.

— Эй таңрым! Шу махал оюн яда дүшйәрми. Ери боляр-да. Биринжиден-ә, мениң хожайыным бар...

— Гең зат... Бу нәме болдугы? — дийип, яңыжа шу ере гелен Вудли Пойндекстер, ак менекли дор мустангы гөрүп айтды. — Бу ябы... Луизаныңкы ялы-ла?

— Хава, хут өзи, дайы — дийип, плантатор билен биле гелен Кассий Колхаун жогап берди.

— Оны ким бу ере гетирдикә?

— Мегерем, Луизаның өзүдир.

— Бу нә болгусыз геп! Сен оюн эдйәңми, Каш?

— Ек, дайы, мен түйс чыным билен айдярын.

— Сен хут менин гызым шу ерде боландыр дийжек болянмы?

— Боландырмы? Ол хәзирем шу ердедир — мен муңа шүбхеленмейәрин.

— Бу мүмкин дәл.

— Шоңа бир середиң ханы!

Гапыны яңыжа дөвүп ачыпдылар. Күлбәниң ичинде аял гөвреси гөрүнйәрди.

— Мениң гызым!

Пойндекстер деррев атдан дүшүп хакале тарап алңасап гитди. Колхаун хем онуң ызы билен гитди. Оларың икисем күлбә гирди.

— Луиза, бу нәме болдугы?.. Яралы? Бу ким? Генрими?

Плантатор жогап сөзүни эшитмезден өң Генриниң шляпасы билен плащыны гөрди.

— Бу шо-ла! Ол дири-ле! Худая шүкүр!

Пойндекстер дүшеге топулды.

Шол бада хем онуң бегенжи зым учан ялы болды. Дүшекде ятаның солгун йүзи онуң оглуның йүзи дәлди. Плантатор зарын иңләп ыза чекилди.

Колхаун хем ондан аз толгунмаян ялы болды. Ол хем зарын иңледи. Ол йыгрылжырап, ювашлык билен күлбеден чыкды.

— Эй таңрым! Бу нәме болдугы? — дийип, плантатор пышырдады. — Бу нәме болдугы? Сен маңа дүшүндирип билмежекми, Луиза?

— Ек, атам. Мениң шу ере гелениме бары-ёгы бирнәче минут гечди. Мен онуң диңе шу халда ятаныны гөрдүм. Ол самрап ятыр, өзүңем эшидйәрсиң ахыры.

— А... а... Генри ханы?

— Мен хич зат билип билмедим. Мен ичерик гиренимде мистер Жеральдың еке өзи бар экени. Онуң хызматкәри ёкды, ол яңыжа бир ерден гайдып гелди. Мен ондан хич бир зат сорашдырмага етишмедим.

— Йөне... йөне... сен нәдип бу ере дүшдүң?

— Мен өйде отуруп билмедим. Нәмәлимлик чыдап-чекерден агыр эзъетли. Пикир эдип гөр — еке өзүм, элхенч пикирлер йүрегими паралап баряр, бирден бичәре доганым...

Пойндекстер гызына алжыраңңы, йөне хенизем сорагл назарыны дикип дурды.

— Мен Генриниң шу ерде болмагы мүмкин дийип пикир этдим.

— Шу ерде! Йөне сен бу күлбәниң бардыгыны нireден билдиң? Ким саңа ёл гөркезди? Бу ерде сениң еке өзүң ахыры!

— Мен ёлы билйәрдим. Шол ава чыкан гүнүмизде мүнен мустангымыз мени алып гачаны ядыңдамы? Ызымыза гайдып гелйәркәк, мистер Жеральд маңа өзүниң нireде ятяндыгыны гөркезипди. Ине онсоң, мен шу ери гөзләп тапарын диен карара гелдим.

Пойндекстериң геңиргенмесиниң үстүне тәзе бир дуйгы гошулды: ол гахар билен гашларыны чытды. Эмма ол өзүни алада гоян пикири айтмады.

— Бу этмишиң гаты соресапсызлык болупдыр, гызым, бу еңилкеллелик, хатда ховплы херекет. Сениң бу болшуң самсыҗак гызҗагазыңкы ялы. Өе гайт, тизрәк гайт! Бу ерлер гызың болмалы ери дәл. Өз ябыңа мүн-де, өе гайдып бар. Кимем болса, бири сени уградар. Сениң бу ерде өзүңе мынасып дәл затлары гөрмегиң мүмкин. Ханы, угра ахыры!

Атасы күлбеден чыкды, гызы хем ач-ачан гөвүнсизлик-билен онуң ызына дүшди. Ол шейле гөвүнсизлик билен хем ябысының янына барды.

Атлылар эййәм атдан дүшүпдилер ве күлбәниң өңүндәки мейданчада хүмерленишип дурдылар. Хемме киши шу ере йыгнаныпды. Колхаун олара ишлериң ягдайы барада гүррүң берйәрди. Гаравулчылыгың зерурлыгы ёкды.

Олар топар-топар болуп дурдылар; кәбирлери сесини чыкармаярды, бейлекилери гүррүңлешйәрдилер. Оларың бир топары болса эл-аягы даңылгы ятан Фелимиң дашына үйшүп дурдылар. Ондан сораярдылар, эмма оңа бейле бир ынанмаян ялыдылар.

Аталы гыз пейда боланда хемме кишиниң йүзи шол тарапа өврүлди, эмма нәмелер болярдыгыны билмек ислегинден яңа йүреклери быҗыклап барян хем болса, сеслерини чыкармаярдылар,

Оларың көпүси гызы йүзүнден танаярды. Онуң адыны хеммеси билйәрди, бирентеги яш гызың гөзеллиги барада эшидипди. Гызың шу ердедигини гөрүп, хемме киши геңиргенди, ондан хем бетер хайран галды. Өлдүрилениң аял доганы ганхорың өйүне геләйипдир!

Инди җенаятың гүнәкәриниң мустангердигине хемме киши әхли вагтдакыдан хас бетер ынанярды. Колхаун хакаледен тапылан шляпа билен плащь барада, өлшүкли тутлушыкда яраланан ганхорың өзи хакда гүррүң берди.

Эмма нәме үчин Луиза Пойндекстериң еке өзи бу ере гелдикә? Нәме үчин хызматкәри я-да гарындашларының бири оңа ёлдаш болуп гелмедикә? Ол бу ерде мыхман — хер ничик болса-да шейле ялы болуб-а гөрүнйәр.

Гызың егени хич зат дүшүндирмейәр — диймек, дүшүндирип хем билйән дәлдир. Эйсем атасы нәме — ол дүшүндирип билҗекми? Онуң уятлы кешбине гараныңда-да, дүшүндирип билмеҗек ялы.

Мәрекәниң арасында хышы-вушы башланды, эмма хич бир чаклама сесли айдылмаярды. Хатда шу гөдек адамлар хем аталык дуйгусына шек етирәймекден чекинйәрдилер, шонуң үчинем хемме киши сабырлылык билен дүшүндирише гарашярды.

— Яба мүн, Луиза. Мистер Янси сени өе барянчаң уградар.

Шейле хайыш билен йүз тутулан яш плантатор дийсең бегенди. Ол Кассий Колхаун багтлы болар дийип, ховайы пикир эдип, оңа гөзи гидйән йигитлериң бириди.

— Йөне, атам, мен саңа гарашайсам болмазмы? Сен бу ерде узак эглӗнмерсиң ахыры? — дийип, гыз гаршылык билдирди.

Янси аладаланмага башлады.

— Мен сениң гитмегиңи ислейән, Луиза, шу етерлик болса герек.

Луиза боюн болды — догрусы, дийсең гөвүнсизлик билен боюн болды, хатда өзүниң нәгилелигини хөвесек томашачылардан сәхелче-де яшырҗак болмады.

Ахыр соңы олар униградылар, яш плантатор өңден гитди, Луиза ябыны юваш сүрүп, онуң ызына дүшди. Янси өзүниң бегенҗини, гыз болса өзүниң гам-хесретини дуйдурман зордан сакланярды.

Янси өз ёлдашының тукат халындан өйкелемән, эйсем оңа гынанярды. Гызың гам-хесрети дийсең элхенч ахыры!

Эмма гызың хесретиниң себәбини билйәндирин өйдүп Янси гаты ялңышярды. Эгер ол Луиза Пойндекстериң гөзлерине үнс билен середен болса, гечен вака барадакы хесрети дәл-де, эйсем гелҗегиң өңүндәки горкыны гөрерди.

Олар агачларың арасы билен гидип барярдылар, йөне мейданчадакы адам сеслери хенизем олара эшидилйәрди.

Бирден креолканың йүзи ягтылып гитди — хайсыдыр бир шатлыклы пикир я-да улы умыт билен шуглаланан ялы болды.

Луиза пикире батып, ябысыны саклады. Онуң ёлдашы хем шейле этмели болды.

— Мистер Янси, мениң эеримиң чекиси говшапдыр — дийип, гыз аз-кем дымып дуранындан соң сесленди. — Ынҗалыклы отурып билемок. Мерхемет эдиң, шоны чекип бериң.

Янси ябыдан бөкүп дүшди-де, чекини барлап гөрди. Онуң гөвнүне мундан гаты чекмегиң гереги ёк ялы болуп гөрүнди. Эмма ол бу хакда хич зат айтмады-да, чекиниң токасыны яздырды ве бар гүйҗи билен оны гайтадан чекмәге башлады.

— Дуруң, мен дүшейин, шонда сизе чемелирәк болар — дийип, гыз айтды.

Луиза көмеге-де гарашман, бөкүп ере дүшди-де, мустангың гапдалында дурды.

Йигит бар гүйҗи билен чекини чекди. Ол эп-эсли вагт чытрашып, гаты дызамакдан яңа чым гызыл болуп, ахыр соңы чекини индики дешиҗегине етирип беркитди.

— Инди, мисс Пойндекстер, гөвнүме болмаса, хеммеси оңат болды өйдйән.

— Хава, шейле болса кем дәл — дийип, гыз элини эериң үстүнде гояга-да, оны ыралап гөрүп айтды. — Догрусыны айтсак, бу ерден шейле тиз гидйәниме гаты гынанян. Мен шу ере яңыҗа гелипдим, өзүмем ябыны аягалдыгына сүрүпдим, мениң

гөргүли Лунам хениз дынжынам алан дәлдир. Гелиң, шу ерде аз-кем эгленелиң, шол вагтда ябымам дынжыны алар. Җанаварың дынжыны бермән, ене ызына сүрмек ынсапсызлык болар ахыры.

— Йөне сизиң атаңыз... онуң ислегине гөрә сиз...

— Мен хәзириң өзүнде өе гайдып бармалы дәлми? Бидерек зат-ла. Ол, диңе мениң шу гөдек мәрекәниң арасында болмагымы ислемеди. Хеммеси шу-ла. Инди болса мен шол мейданчадан гитдимми, ол алада эдинип дурмаз... Бу ериң гөзеллигини дийсеңиз-ле! Агачларың көлегеси хем салкынҗак! Прерияда болса җөвзалы ысса чыдар ялы дәл. Гелиң, шу ерде аз-кем эгленелиң-де, Лунаның дем-дынжыны берелиң... Вах, мистер Янси, дерядакы балыҗакларың эйҗеҗикдигини бир гөрсеңиз-ле! Хон-ха, середиң күмүшсөв теңңелиҗе!

Яш плантаторың акылы гөчди. Нәме үчин шу гөзел ёлдашы онуң янында болмак ислейәркә? Онуң гөвнүне болмаса, мунуң себәбине дүшүнйән ялы.

Шонуң үчинем ол көп ялбардып дурман:

— Буйрубериң, мисс Пойндекстер, сиз нәче ислесеңиз, мен хезил эдип шу ерде эгленерин — дийди.

— Диңе Лунаның дынжыны алып билҗек мөхлетине ченли. Сизиң отрядыңыз шу ере геленде, мен яңыҗа атдан дүшүпдим. Луна бир середиң, гөргүлиҗик узак гамчыланындан соң, хәзирем соҗап дем аляр.

Менекли мустангың нәхили дем аляндыгының Янси үчин дүйбүнден пархы ёкды, эмма ол өз ёлдашының иң бидереҗик ислегини хем ерине етирмәге шатды.

Олар чешмәниң якасында аяк чекдилер.

Яш плантатор Луизаның балыҗаклара-да, ак менекли мустанга-да дүйбүнден үнс бермейәндигини гөрүп, бирнеме геңиргенди, эгер гыз оңа аз-кем мылакатлырак гарабержн болса, онда бу ягдай оны бегендиререрди. Эмма Луиза оңа серетмейәрди, онуң сөзлерини диңлемейәрди. Онуң назары узаклара дикилгиди, гулаклары болса мейданчадан гелйән хер бир сеси эшидйәрди.

Янси хем адамларың сеслерине биыгтыяр диңширгенмәге башлады. Чатманың янында Линчиң суды башланяндыгыны ол билйәрди.

Агачларың аңырсындан гызмач сеслер эшидилйәрди. Шол сеслерде газаплы тутанъерлилик яңланярды.

Оларың икисем диң салып дурды. Йөне яш креолка мисли сахна чыкмагына гарашып, театрың гапдал пердесиниң аңырсында дуран трагик актриса ялы диң салярды.

Чыкып геплейәнлериң сөзлери эшидилйәрди; эркек кишилериң бирнәчесиниң сеслерини айыл-сайыл этмек болярды; ине онсоң ене бири хеммеден узак геплемәге дурды.

Луиза шол сеси танады. Бу сес онуң гарындашы Кассиниңкиди. Ол гахар-газап билен нәмедир бир зады теклип эдйәрди,

соңра болса мисли диңлейәнлериң ислемейән затларыны этмәге олары ырҗак болян ялы, геплемәге дурды.

Ине ол сөзүни тамамлады. Шол бада хем макуллаян сеслер батлы яңланды; эйменч сеслериң бири бейлекисинден гүйчли яңланярды.

Янси, диң салып дуршуна, янында гөзел ёлдашының бардыгыны хем унутды.

Диңе гыз сычрап турага-да, күлбә тарап окдурыланда, Янси оны ядына салды.

LXIII бап

ЛИНЧИҢ СУДЫ

Өз ёлдашыны шейле дуйдансыз ташлап гитмәге яш креолканы *межбур эден гүйчли галмагал,* бир вагтың өзунде хем мәрекәниң карары, хемем судуң карары болупды.

Гыз мустангериң күлбесине тарап окдурыланда «асмалы» диен сөз онуң гулакларында яңланып дурды.

Ол ясама гызыкланма *билен* күмүшсөв *балыҗакларың* ойнуна сын эден болуп дурка, диңе шол минутда күлбәниң өңүндәки мейданчада болян затлар хакда пикир эдйәрди. Гүр агачларың шаха-пүрлери шол мейданчаны гызың назарындан перделейән хем болса, ол шол ерде кимиң бардыгыны билйәрди ве шол тарапдан эшидилйән сөзлере гөрә, ваканың гидишини гөз өңүне гетирип билйәрди.

Такмынан Луиза ябыдан бөкүп дүшен минутында хакалеңиң өңүнде болуп гечйән вака гысгача язылып беян эдилсе кем болмазды.

Мейданчада галан адамлар инди айры-айры топарлара бөлүнип *дурман,* улы айлава хүмерленишип дурдулар.

Мәрекәниң ортарасында «регуляторларың» начальнигиниң даяв гөвреси сайланып дурды, онуң янында болса өзүниң үч я-да дөрт саны көмекчиси барды, Вудли Пойндекстер билен Кассий Колхаун хем онуң *гапдалында дурдылар. Соңкы икиси,* мегерем, болуп гечйән хесретли ваканың шаяды хөкмүнде дуран болара чемели, айгытлайҗы сөз башгалара дегишли ялыды. Бу Линчиң судуды — адам өлдүрмекде айыплама барадакы суд межлисиди. «Регуляторларың» начальниги Сэм Мэнли судья хөкмүнде чыкыш эдйәрди. Мәрекәниң хеммеси, ягны айыпланянларың икисинден өзгеси, суд отурдашлары болуп чыкыш эдйәрдилер.

Айыпланянлар,— Морис Жеральд билен онуң хызматкәри Фелимди. Олар айлавың ичиндедилер. Оларың икиси хем эйленмедик гөнден эдилен кемерлер билен эл-аягы даңылгы халда отуң үстүнде ятырды. Олары хатда геплемек мүмкинчилигинден хем махрум эдипдилер. Фелими газаплы хайбатлар

билен дыммага межбур эдипдилер, онуң хожайыны болса агзына агач дыкы дыкыланы үчин дымярды. Муны өзүниң аң-хушсуз самрамасы билен бейлекилериң гүрлемегине пәсгел бермезлиги үчин шейле эдипдилер. Пугта дартылып даңлан кемерлер яралыны херекетден махрум эдип билмейәрдилер. Ики адам Морисиң омузларындан тутуп дурды, үчүнжиси болса онуң аякларының үстүнде отырды. Диңе онуң гөзлери пәсгелсиз херекет эдип билйәрди; ол гөзлерини эйләк-бейләк айлаярды, өзүни саклап дуранлара эймендирижи, ичиңден гечип барян вагшы, дәли-порхан назарыны дикйәрди.

Есирлериң диңе бири адам өлдүрмекде айыпланярды; бейлекисини болса женаята гатнашыжы хасап эдйәрдилер, муңа хем шүбхеленйәрдилер.

Хызматкәриң бир өзүнден сораг этмәге башладылар. Өзүниң билйән затларының хеммесини айтмагы, өзүни акламак үчин гетирип билжек делиллериниң хеммесини айтмагы оңа теклип этдилер. Онуң хожайынына сораг бермек пейдасызды ахыры.

Фелимиң гүррүңи ынанардан дашды — тослама хас якынды; онуң айдянларының арасында келлеси кесилен атлы барадакы ятламалар айратында тослама якын хем болса, ол иң аз *шүбхе дөредйән затды.*

Фелим бу гең хадысаны дүшүндирип билмейәрди; онуң гөркезмелери диңе шол салгымың адам өлдүрме билен, нәхили-де болса, гараз бир хили багланышыгының бардыгыны тассыкларды. Онуң индейлер ве ягуар билен чакнышык барадакы гүррүңини болса «суды алдава салмак үчин ойланылып тапылан үчдантутма тослама» хасап эдйәрдилер.

Суд межлиси он минутдан узага чекмесе-де, мәреке эййәм өз пикирини жемләпди.

Адамларың аглабасы Генри Пойндекстериң өлдүрилендигине, Морис Жеральдың болса онуң өлүми үчин жогапкәрдигине гутарныклы ынаныпды.

Озалдан мәлим болан хер бир ягдай гайтадан ара алып маслахатлашылды ве салдарланып гөрүлди, яп-яңы күлбәниң ичинден чыкан тәзе делиллер өңкүлериң үстүне гошулды: шол ерден плащь билен шляпа тапылды.

Фелимиң дүшүндирмелери үзлем-сапламды, сазлашыклы дәлди, шонуң үчинем ынам дөретмейәрди. Башга хили болуп билерми нәме? Мунуң өзи женаята гатнашыжының тосламасы ахыры. Адамларың кәбири хатда диңлемек хем ислемейәрди — олар хем: «Ганхоры асмалы» дийип гыгырянлары.

Судуң карары эййәм өңүнден кесгитленен болара чемелиди. Бир ужы сыртмаклы йүп ерде ятырды. Догрусы, бу йөнекей аркан йүпүди, эмма ол дара чекмек үчин дийсең оңайлы затды. Якында өсүп отуран әпет инжириң кесе гиден шахасы болса кемсиз дар агажының орнуны тутуп билжекди.

Адамларың көпүси өлүме хөкүм эдилмегиниң тарапындады.

Оларың көбирлери өз пикирини хапа сөгүнчлер билен беркидйәрди. Нәме үчин хөкүм ерине етирилмейәркә?

Нәме үчин? Мунуң себәби долы агзыбирлигиң ёклугыды. Хөкүме разы дәллерем барды.

Шол ердәкилериң арасында Морисиң дара чекилмегине гаршы чыкянлар хем барды. Олар аздылар, шейле болса-да өзлериниң «гаршы» диен сөзлерини дийсең азмлы айтдылар.

Ине шу себәпли хем хөкүм ерине етириленокды.

Судьяның өзи — Сэм Мэнли хем азларың арасындады.

— Илдешлер! — дийип, ол өз сесиниң эшидилип билинжек пурсатындан пейдаланып мәрекә гыгырды. — Мениң пикиримче, бизде етерлик субутнама ёк ялы. Айыпланяның сөзүни диңлемек герек — элбетде, ол гепләп билер ялы гурбат тапанындан соң. Хәзир велин, гөрүп дуршуңыз ялы, ондан сораг этмегиң пейдасы ёк. Шонуң үчинем мен суд ишини гайра гоюп, ол геплемәге ярандан соң...

— Гайра гоймагың нә деркары бар? — дийип, Кассий Колхаун батлы гыгырып, онуң сөзүни бөлди.— Сизе геп нокатламак аңсат, Сэм Мэнли! Йөне велин сизиң достуңызы, оглуңызы я-да доганыңызы кеззаплык билен өлдүрен болсалар, сиз башгача пикир эдердиңиз. Шу кеззабың гүнәкәрдигине гөз етирмек үчин сизе ене нәме герек? Гошмача субутнамалармы?

— Хут шейле, капитан Колхаун.

— Шолар сизде бармы мистер Кассий Колхаун? — дийип, кимдир бириниң, ирланд шивеси билдирип дуран адамың сеси мәрекәниң арасындан сорады.

— Белки, бардырам.

— Онда бизем таныш эдиң.

— Худай билйәндир, субутнамалар герегинденем артык-ла. Хатда онуң хут өзүниң самсык ватандашларындан болан аклавжылар хем...

— Сөзүңизи гайдып алың! — дийип, ене шол сес гыгырды.— Өзүңизиң Миссисипиде дәл-де, Техасдадыгыңызы унутмаң, мистер Колхаун! Шуны ядыңызда саклаң, ёгса өз дилиңиз сизи оңлулыгың үстүнден элтмез!

— Мен асла бириниң гөвнүне дегмек ислемәндим — дийип, Колхаун өзүниң ирландиялылары йигренйәнлиги себәпли дүшен шейле оңайсыз ягдайындан чыкмага чалшып айтды. — Жентльменлер! — дийип, ол мисли дабаралы сөз сөзлемәге чемеленйән ялы болуп, ахыр соңы мәрекә йүзленди.— Мен хәзирки айтжак болян затларымы хас өңем айдып билердим. Эмма мен мунуң гереги болмаз өйдүпдим. Шу адам билен мениң арамда нәме болуп гечендигини сизиң хеммәңиз оңат билйәрсиңиз, шонуң үчинем мен өзүми ичигара хасап эдәймеклерини ислемедим. Ёк, мен бейле адам дәлдирин. Эгер-де мен шу адамың ган дөкендигине, хут өз келләмиң өзүмиңкидигине ынаныышым ялы, ынанмаян болсам...

Өзүниң биыгтыяр сыпдыран сөзлериниң адамлара бирхили

гең тәсир эдендигини гөрүп, Колхаун сакынмага башлады, хатда онуң өзи хем алҗырады.

— Эгер-де өзүмиң шейле ынамым болмадык болса — дийип, ол сөзүни довам этди — онда мен гөрен затларым, догрусыны айтсам, эшиден затларым хакда хич зат айтмаздым — бу вака гиҗе болупды ахыры.

— Ери, сиз нәме эшитдиңиз, мистер Колхаун — дийип, Сэм Мэнли ене-де судьялык везипесине гиришип сорады. — Айыпланян билен сизиң араңызда болан даваның, мениң пикиримче, бу вака барада шу ердәкилериң хеммеси хабарлы болса герек, өзүңизиң гөркезмелериңизе хич хили дахылы ёкдур. Бу барада ялан гөркезме берйәрсиңиз дийип, хич ким сизе айып йөңкемекчи дәл. Баш устүне, довам эдибериң. Сиз нәме эшитдиңиз, хачан, ниреде?

— Вагтыны гөркезмекден башлайын. Бу вака мениң яш дайымың йитен гиҗеси болупды. Чаршенбе гиҗеси болупды.

— Чаршенбе гиҗеси? Айдыбериң.

— Мен эййәм өз отагыма гайдыпдым: Генри хем өз отагына барандыр өйдүпдим. Хова гаты дымыкды, аякчылар ийип бардылар. Уклап болар ялы дәлди. Дүшекден турдум, сигар отландым, бирсалым отагда чилим чекдим, онсоң асотея чыкмагы йүрегиме дүвдүм. Көне асиендада асотеяның үстүниң текиздигини, мегерем, сиз билйәнсиңиз? Ине онсоң мен, салкын ховада дем алайын дийип, шол ере гитдим. Бу гиҗе ярымларда я-да аз-кем өңрәк болупды — анык айдып билжек дәл, чүнки мен уклап билмән, эп-эсли вагт дүшекде горсаныл ятыпдым ве вагта үнс бермәндим. Мен диңе бир сигары чекип гутарып, икинҗисини җүбимден чыкарҗак болуп дуркам, деря тарапдан адам сеслерини эшитдим. Ики адамың сесиди. Мениң гөвнүме, шол сеслер ол кенардан, посёлога тарап гидйән ёлдан эшидилйән ялы болды. Эгер-де олар асуда геплешйән болсадылар, онда, мегерем, мен оларын сеслерини эшитмездим. Эмма олар газарлы, гыкылыклашып геплешйәрдилер, оларың давалашяндыклары месе-мәлимди. Мен олар Обердоферин мейханасындан гелйән аракхорлардыр өйтдүм-де, олара үнс бермәмем гойдум. Йөне, диңширгедим велин, сеслериң бирини танадым, соңра бейлекисинем танадым. Биринҗи сес мениң яш дайым Генриниңкиди, бейлекиси шу адамыңкы, *ганхорыңкыды...*

— Дуруң энтек, мистер Колхаун. Биз илки сизиң гөркезмелериңизи ахырына ченли диңлемек ислейәрис, өз пикириңизи болса, сиз соң айдарсыңыз.

— Сиз дүшүнйәңизми, җентльменлер, мен өз дайымың сесини эшидип, гаты гең гөрдүм: ол бирейййәм укландыр өйдүп пикир эдйәрдим. Йөне велин, шол сесиң хут онуңкыдыгыны билип дурамсоң, мен хатда онуң отагыны барлап гөрмәге-де гитмедим. Давалашянларың икинҗисиниң хем шу мустангердиги мениң үчин шондан кем айдың болмады. Адатдакысына гараныңда, Генриниң шейле гич вагтда өйден чыкып гитмеги маңа ай-

ратын-да гең болуп гөрүнди. Эмма факт фактлыгына галяр, бу ерде ялңышлыгың болмагы мүмкин дәлди. Оларың нәме барада жеделлешйәндиклерини билҗек болуп, мен диңширгенмәге дурдум. Сеслер ончаклы говы эшидилмейәрди, шонуң үчинем оларың нәме барада чекелешйәндиклерини аңыклап билмедим. Мустангер өңүрти Генриниң гөвнүне деген болара чемели. Чүнки Генри онуң үстүне гыгырярды, онсоң мустангериң хайбатлы сөзлери айыл-сайыл эшидилди. Мен диңе шу затлара анык дүшүнип билдим. Олар бири-бириниң адыны гаты гыгырып тутярдылар. Ине онсоң оларың Генри билен мустангердиги барада менде сәхелче-де шүбхе галмады. Мен шол ере гидип ягдайы айдыңламалыдым, эмма мениң аягым гиҗе пашмаклыды, әдигими геййәнчәм болса үмсүмлик болды дуруберди. Мен ярым сагат чемеси Генрә гарашдым, йөне ол гайдып гелмейәрди. Шондан соң мен Генри мейхана гидип, онуң шол ерде фортдакы танышларына душуп, көп отураймагы хем мүмкин дийип пикир этдим-де, дүшеге гирип ятыбердим... Ынха, җентльменлер, мен билйән затларымың хеммесини сизе гүррүң бердим. Бичәре Генри Каса-дель-Корва гайдып гелмеди: инди ол хич хачанам өз дүшегинде ятмаз. Шол гиҗе онуң дүшеги прерия я-да җеңңелиң ичи болды, хут ниредедигини болса диңе шу адам билйәр!

Ол җентльменлерче элини салгап мустангери гөркезди. Ол болса элхенч гүнә йөңкелмегине бүтинлей пархсызлык билдирип, өзүне чар тарапдан дикилип дуран гахар-газаплы назарлары дуйман, диңе ичинден гечип барян дәли гөзлерини эйләк-бейләк айлады.

Колхауның сөзлән дегерли сөзи тәсир этди. Мустангериң гүнәкәрдигине инди хич ким шүбхеленмейәрди. Гахар-газабың тәзе толкуны мөвч урды.

— Асмалы! Асмалы! — дийип, чар тарапдан гыгырышдылар.

Хатда судьяның өзи хем яйданян ялы этди. Гаршы чыкянлар барха азалярды. Инди йүз адамың сегсениси дәл-де, тогсанысы элхенч талабы гайталаярды. Гахар-газаплы сеслериң толкуны пайхаслырак сеслериң үстүни басярды.

Мәрекәниң арасында херекет яйрап гитди. Дартгынлык барха өсйәрди, тиз вагтдан соң, ол соңкы дереҗесине етди.

Хайсыдыр бир кеззабың бири йүпе топулды. Ол яп-яңы Колхаун билен пышырдашып, онуң янындан айрылыпды, йөне муны хич ким гөрмәнди. Ол арканы алып эгилди-де, хенизем өңкүси ялы, хүшсүз ятан бичәрәниң бойнуна сыртмак гейдирди.

Бу ише хич ким гатышмады. Ол адамың гушагына гама билен сапанча гысдырылыпдыр, оңа эденини этмәге рugсат берлипдир. Хут өзи ялы кеззаплардан оңа көмекчилер хем тапылды — олар яп-яңы есири саклап отуранлардандыр.

Бейлекилер асуда дурдылар ве болуп гечйән затлара сын эдйәрдилер — аглаба көпүси сессиз-үйнсүз макуллаярды, кә-

бирлери болса: «Оны дара чек! Ас!» дийип, гахар-газаплы гыкылык билен җеллатлара мечев берйәрди.

Көбир адамларың йүреги толгунярды, бирнәче адамың мустангере небси агырярды, эмма хич ким онуң аркасыны тутмага мейил эдип билмейәрди.

Мустангериң бойнуна сыртмак гейдирилди. Йүпүң бейлеки ужы шаханың үстүне атылды.

Тиз вагтдан Морис Җеральд җанындан эл үзер!

LXIV бап.

ГАРАШЫЛМАДЫК ЭГЛЕНИШ

«Тиз вагтдан Морис Җеральд җанындан эл үзер!» — токайың ачык мейданчасында болуп гечйән хесретли вака гатнашянларың хер бири ине шейле пикир эдйәрди. Ене бирҗе минут гечендеи соң онуң гөвресиниң инҗириң шахасындан асылып дурҗакдыгына хич ким шүбхеленмейәрди.

Эмма шол пурсатда гарашылмадык эгленйиш йүзе чыкды дуруберди.

Эдил шол вагтың өзүнде, хут шол сахнада диен ялы, ене бир комедия хем ойналды. Әхли мәрекәниң үнсүни шол комедия өзүне чекенсоң, элхенч трагедия томашасыз галды.

Догрусыны айтсак, тәзе дөрән вака гатнашыҗылар өз ишлерини өрән эрҗел ерине етирйәрдилер. Олар икиди: бир адам билен бир байталды. Фелим ене-де Исидораны хайран галдыран ойны ялы оюн этди.

Колхауның делиллери ар алмак хыҗувыны өңкүден-де бетер җошдурды ве әхли мәрекәниң үнсүни диңе эсасы җенаятча җемледи. Хызматкәр хич кими гызыкландырмаярды, ол җенаята гатнашыпмы, ёкмы, бу хакда хич ким пикирем этмейәрди — хемме киши диңе мустангере середйәрди.

Җеллатлар йүпе япышанларында болса Фелими бүтинлей ятдан чыкардылар, хызматкәр болса шол пурсатдан пейдаланмагы башарды.

Ол отуң үстүнде ики бака тогаланып беденине саралан даңыларыны говшатды, олардан сыпансоң болса, адамларың арасындан эмедеклэп гечди.

Онуң бу хилесини хич ким гөрмеди. Элхенч газаба мүнен адамлар, гөзлерини инҗир агаҗындан айырман, бири-бирини итеклейәрдилер. Фелим аматлы пурсатдан пейдаланып, өз җаныны халас этмәге дырҗашяндыр ве хоҗайыны барада инди алада-да эдйән дәлдир дийип пикир этмек болҗакды. Догрусы, ол мустангере хич хили көмек эдип билҗек дәлди, муны онуң өзи хем билйәрди. Ол хоҗайыныны аклаҗак болуп, өзүниң билйән затларының хеммесини делиллендирип айтды, мундан бейләк онуң бу ише гатышмагы диңе бир пейдасыз болмагы

билен чәкленмән, эйсем гаралайҗылары хас-да бетер газапландырып хем билҗекди. Онуң гачмагыны хич кимем дөнүклик хасап этмезди — җаныңы халас этмек аладасы оны гачмага мәҗбур эдйәр ахыры. Төтәнден гөрен-эшиден шаят хут шейле пикир эдерди.

Эмма бейле пикир эден адам ялңышарды. Вепалы хызматкәр асла өз хоҗайыныны ыкбалың гирдабына ташлап гитмекчи болмаярды. Гайтам терсине, ол ене-де Морис Җеральды гөни гелен аҗалдан халас этмәге дырҗашярды. Еке өзүниң хич зат эдип билмеҗекдигини ол билйәрди. Ол өзүниң әхли умыдыны Зеб Стумпа баглаярды, шонуң үчин хем оны мүмкин болдугыча тизрәк чагырмагы йүрегине дүвди. Мунуң үчин ол бизе таныш, өрән шовлы гечен усулыны ене гайталамакчы болярды.

Фелим мәрекәниң арасындан сыпып, усуллык билен сүйшенеклэп, токая сүмүлди-де, агачлара дувланып, гарры байталың өркленен ерине етмәге алңасады.

Токайың гырасындакы әхли агаҗа мүнүш атлары даңылгы дурды. Олар Фелими мәрекәниң назарындан пеналаярдылар, шонуң үчинем хич киме гөрүнмән, байталың янына етмек оңа башартды.

Эмма шу ерде ол зерур энҗамларыны янына алмандыгыны билип галды. Фелими гарбап тутан махалларында ол элиндәки кактус шахаҗыгыны гачырыпды, шахаҗык мәрекәниң аяк астында басгыланып галыпды. Оны гетирмәге гитмек җуда әрбет төвекгелчилик болҗакды. Ене бир кактус шахаҗыгыны кесип алаяр ялы хем пычагы я-да башга бир ярагы ёкды.

Ол нәме этҗегини билмән, хесрете батып ойланды. Эмма бу сәхелче вагтлыкды: вагт йитирмек мүмкин дәлди. Хаял-ягаллыга берлен екеҗе минутлык вагт хем онуң хоҗайыныны өлүме әлтип билҗекди. Хер зат этмели велин, оны халас этмелиди. Шу пикир билен Фелим кактуса тарап окдурылды-да, яланач эллери билен тикенли шахаларың бирини дөвүп алды.

Онуң эллери персала болуп, гана боялды. Эмма онуң доган окашан адамсының җаны барадакы меселе чөзүлйәркә, шунуң ялы болгусыз затлара үнс бермек болармы?! Ирландиялы йигит байталың депип билҗекдигине үнс бермән, онуң гуйругының астына шол гынаг ярагыны гысдырды.

Шол махал мустангериң бойнуна эййәм сыртмак гейдирилипди ве җикме-җик барланыпды; инҗириң шахасының үстүнден ашырылып атылан йүпүң бейлеки уҗуны болса мейлетин җеллатлар тутуп дурдылар, оларың йүпи чекмәге сабыр-такатлары галман, эллери гиҗейән ялыды. Оларың назарында вешбинде залым гайдувсызлык билдирип дурды. Олар диңе команда берилмегине гарашярдылар.

Догрусы айдыланда, команда бермәге хич киминем ыгтыяры ёкды. Ине шол себәпли хем эгленишик йүзе чыкды. Соң дүзедип болмаҗак шол элхенч команданы бермеги хич ким өз

үстүне алмак ислемейәрди. Адамларың хеммеси өлүме хөкүм эдилени женаятчы хасап эдйән хем болса, онуң ганхордыгына ынанян хем болса, хич ким шерифиң везипесини өз үстүне алмак ислемейәрди. Хатда Колхаун хем гайра чекилди.

Мунуң өзи залымлык мейлиниң кемчилик этмегинден дәлди. Оставкадакы капитаны хем, энчеме бейлекилери хем залымлык кемчилигинде язгармак мүмкин дәлди. Эгленишигиң себәби мувапык ерине етирижиниң ёклугы билен дүшүндирилйәрди. Бу диңе харасадың өң янындакы асудалыкды — хас гүйчли топжак тупаның өң янындакы асудалыкды.

Дартгынлы үмсүмлик аралашды. Хемме киши өзүниң өлүме — иң элхенч ве иң нежис өлүме томаша этмегиң өң янында дурандыгыны билйәрди. Адамларың көпүси шол өлүме өзүниңем дахылының бардыгыны дуйярды, шейле болса-да онуң тиз вагтдан амала ашжакдыгына хич ким шүбхеленмейәрди.

Адамлар сес-үйнсүз, гымылдаман, ваканың соңуна гарашып дурдылар.

Эмма велин, олар Морис Жеральдың шахадан асылып дураныны гөрмегиң дерегине, дүйбүнден башга бир томашаның шаяды болдулар, ол шейле бир гелшиксиз болды велин, хатда элхенч пурсадың ёвуз дабаралылыгыны бозмак билен чәкленмән, эйсем өлүм жезасының гайра гоюлмагына-да элтди.

Гарры байтал бирденкә эдил гудузлан ялы болды, онуң Зеб Стумпуңкыдыгыны хемме киши билйәрди. Ол арткы тойнакларыны асмана зыңып, гөк отуң үстүнде газаплы бөкжеклейәрди ве чиркин-чиркин кишңәп, мейданчаны яңландырярды. Онуң голайындакы бейлеки йүз ябы хем онуң гудузлан ялы бөкжеклемесини эдип, чиркин кишңейәрдилер.

Күлбәниң өңүндәки мейданчада болуп гечйән вака, мисли буйрук берлен ялы, шол бада бүтинлей өзгерди. Диңе бир мустангериң дара чекилмегиниң гайра гоюлмагы дәл, эйсем аз вагтлык оңа асла үнс хем берилмеди.

Йөне велин, болуп гечен өзгеришде хич хили гүлкүнч зат ёкды. Гайтам, мунуң терсине, адамларың калбында ховсала дөреди, ховатырлы гыкылыклар эшидилди.

Адамларың кимси ярага, кимси яба топулды.

— Индейлер!

Гопгун зерарлы бу сөз айыл-сайыл эшидилмесе-де, хер кимиң гыгырып гайталаяны шу сөзди. Диңе команчилериң дуйдансыз чозушы шунуң ялы башагайлык дөредип билжекди.

Эп-эсли вагтлап адамлар гыкылыклашып, мейданчада ики бака ылгашдылар я-да алжырап нәтжеклерини билмән дурдулар. Оларың бирентеги атларыны даңыдан бошадып, шоларың аңырсында букулып, индейлериң пейкам-окундан дувланды. Шол ердәкилериң диңе сәхелчеси өңем шунуң ялы говгалы ягдайда болуп гөрүпди, адамларың көпүси бейле затлара нәбелет болансоң, горкуп өләйжек болярды. Тә ябыларың хеммеси өз эелериниң элине дүшүп рахатланянчалар, ховсалалы баща-

гайлык довам этди. Диңе шу томашаның башыны башлан гарры байтал кишңэп урунмасыны гоянокды. Йнө шонда хем ховсаланың себэбиниң нэмедигини билип галдылар, мунуң үстесине-де, Фелимиң сумат боландыгыны гөрдүлер.

Ол пайхас эдип, гырымсы агачларың арасында гизленипди, шу хем оны халас этди.

Йигрими адам дагы гахар-газап билен түпеңе япышып, башагайлык дөреден байталы нышана алды. Эмма олар мэшэни гысмага етишмэнкэлер, якында дуранларың бири байталың бойнуна аркан атды-да, онуң сесини сем этди.

*

* *

Парахатлык берҗай эдиленден соң, хемме киши мустангериң ятан ерине доланып барды. Мэреке хенизем өңкүси ялы газаплыды. Ерликсиз вака адамлара гүлкүнч зат болуп гөрүнмеди, гайтам, терсине, гахар-газабы өңкүденем бетер гүйчлендирди.

Оларың кэбирлери ялан ховсала туран вагтында өзлериниң намартлык эдендиклеринден утанярдылар. Бейлекилери ёвуз тайярлыкларың арасының үзүлмегинден нэгиле болярдылар.

Асмага тайярлык иши гайтадан башланды, хапыса сөзлер билен газаплы сеслер яңланды.

Ар алмага такатсыз гарашян мэреке өлүме хөкүм эдилениң дашына халка болуп эгеленди — элхенч трагедия гатнашян актёрлар ене-де өз орунларыны эеледилер.

Мейлетин җеллатлар ене-де йүпе япышдылар, шол ердэкилериң хер бириниң калбында ене-де шол бир пикир:

«Тиз вагтдан Морис Җеральд җанындан эл үзер!» — диен пикир учганаклады.

Бичэрэниң багтына ене-де элхенч томашаның арасы үзүлди:

Агачларың көлегесиниң астында ягты гүнеше дазлап чыкан гүлгүн эшикли нэзенин гөвре асла аҗала меңземейэрди.

Аял! Гөзел аял!

Бу диңе келлэ гелен пикирди, хич ким сөз ачмага милт эдип билмейэрди. Хемме киши өңкүси ялы гозганман дурды, йөне адамларың йүз-кешби бир хили гең өзгерди. Хатда оларың иң гөдеклери хем шол чагырылмадык мыхманың гелмегини эсгермезлик эдип билмеди. Олар мүйнүргедилер хем-де мисли өзлерини языклы хасап эдйэн ялы болдулар.

Гыз сесини чыкарман, хич кимиң йүзүне серетмэн, мэрекэниң арасындан ылгап гечди-де, хенизем гөк отуң үстүнде серрелип ятан бичэрэниң үстүне эгилди.

Ол аркан йүпүне ики эли билен чаласын япышды-да, алҗыран җеллатларың элинден оны силкип алды.

— Техаслылар! Намартлар! Утаның! Утаның! — дийип, ол мэрекэ гарап гыгырды.

Хемме киши онуң газаплы нәлетиниң астында мисли мүззерен ялы болды.

— Шуңа-да сиз суд диййәңизми? Аклавчысыз, өзүни акламак үчин екеже сөзем айтмага мүмкинчилик алмадык бичәре өлүме хөкүм эдилйәр. Шуны хем сиз адалатлы суд хасап эдйәрсиңиз! Техасың адалатлы суды! Сиз адам дәл, сиз вагшы хайванлар! Ганхорлар!

— Бу нәме болдугы? — дийип, Пойндекстер газаплы айтды. Ол өңе окдурылды-да, гызының элинден япышды. — Сен аклыңдан азашыпсың, Лу! Сен нәдип бу ере дүшдүң! Мен сениң өе гайтмагыңы хайыш этмәнмидим нәме? Өе гайт, хәзириң өзүнде өе гайт! Өзүңем саңа дахыллы дәл ише гатышма!

— Атам, бу иш маңа дахыллы!

— Саңа дахыллы! О нәхили?.. Вах, хава-ла, сен өлдүрилениң уясы. Бу болса сениң доганыңы өлдүрен адам.

— Мен ынанамок, ынаныбам билмен... Бу ялан! Оны женаят этмәге нәме итерип билсин? Техаслылар, эгер сиз адам болсаңыз, йыртыжы хайванлар ялы болмаң. Гой, оңа адалатлы суд эдилсин, шонда болса...

— Оңа адалатлы суд эдилди! — дийип, мегерем, кимдир бириниң диенини эдйән даяв адам гыгырды. — Онуң гүнәлидигине шүбхеленмели боланок, сизиң доганыңызы өлдүрен хут шол. Шонуң үчинем говы дәл, мисс Пойндекстер—мениң бейле диениме гаты гөрмәң—сизиң оңа арка дурмагыңыз говы дәл.

— Догры! — дийип, ене бирнәче сес оңа гошулды.

— Гой, адалатлы суд хөкүми ерине етирилсин! — дийип, кимдир бири дабаралы суд формуласыны гыгырып айтды.

— Гой, ерине етирилсин! — дийип, бейлекилер алып гөтердилер.

— Багышлаң, мисс, йөне биз шу ерден сизиң гитмегиңизи хайыш этмели болярыс... Мистер Пойндекстер, сиз өз гызыңызы шу ерден әкитсеңиз, мегерем, говы боларды.

— Гидели, Лу! Бу тайы сениң болмалы ериң дәл. Сен хөкман гитмели... Сен боюн товлаярмың? Эй таңрым! Сен мениң диеними этмекден боюн товлаярмың?.. Кассий, онуң голундан тут-да, шу ерден оварра эт... Эгер сен мейлетин гитмесең, биз сени гүйч билен әкитмели боларыс. Ханы, акыллыжа болсана! Мениң диеними эт. Гит ахыры!

— Ёк, атам! Мен гитмек исләмок. Мен тә сен сөз берйәнчәң, тә хемме киши сөз берйәнчә, шу ерден гитмен...

— Биз шоны нәче ислейәнем болсак, мисс, сизе хич хили сөз берип билмерис. Онсоңам бу затлар, асла аял иши дәл. Женаят эдилипдир, адам өлдүрилипдир, муны сизиң өзүңизем билйәрсиңиз. Ганхора рехим ёк.

— Рехим ёк! — дийип, йигрими адамың газаплы сеси гайталанды. — Оны асмалы! Асмалы! Шол ерде аял машгаланың болмагы мундан бейләк мәрекәни чекиндирмесини гойды.

Хатда соңкы болуп гечен вакаларың хеммесиниң айгытлы минуты хас якынлашдыран болмагы-да әхтимал. Инди мустангеры йигренйән диңе бир Колхаун дәлди. Вейлекилерем ябы тутяны авчының багтына гөриплик эдип, оны йигренйәрди.

Кассий Колхаун, Пойндекстериң гөркезмесине боюн болуп, Луизаны мейданчадан алып гитди, я-да, догрусы айдыланда, сүйрәп экитди. Гыз йигренжи эллерден сыпжак болуп урунярды, гөзяш дөкйәрди, гаты-гаты гыгырып адамкәрчиликсиз хөкүме гаршылык билдирйәрди.

— Кеззаплар! Ганхорлар! — диен сөзлери гайталаярды.

Ол сыпып билмейәрди, хич ким онуң сөзүни диңлемейәрди. Оны мәрекәниң арасындан чыкардылар, ол өзүниң жаныны гурбан этмекден гайтмажак адамсына көмек этмек умыдындан махрум болды.

Колхаун ажы-ажы сөзлери көп эшитмели болды, Луиза йигренчден долы сөзлери онуң депесинден индерйәрди.

Ар алмак ынамы Колхаун үчин ярамаз теселлиди. Онуң бәсдеши басым өлер, йөне шол себәпли хий, бир үйтгежек зат бармы нәме? Ол Луизаның сөйгүлисини өлдүрип билер. Эмма гыз оны хич вагт сөймез.

LXV бап

ЕНЕ БИР ГАРАШЫЛМАДЫК ЭГЛЕНИШ

Элхенч трагедияның томашачылары билен актёрлары үчүнжи гезек өз орунларыны эеледилер.

Аркан йупи ене-де инжириң шахасының үстүнден ашырылып атылды. Шол өңки ики желлат йүпүң сыртмаксыз ужуны эллерине алдылар.

Үчүнжи гезек:

«Тиз вагтдан Морис Жеральд жанындан эл үзер!» — диен пикир хемме кишиниң аңында учганаклады.

Оны халас этмәге хатда сөйгиниң хем гүйжи етмеди. Инди элхенч өлүмиң өңүни алып билжек еңе нәхили гүйч барка?

Оны халас этмек мүмкин дәлди — мунуң үчин вагт галманды. Томашачыларың йүзүнде небси агырма аламаты гөрүнмейәрди — диңе бир сабырсызлык барды. Мисли ене бир эгленишден горкян ялы, желлатлар хем алңасаярдылар. Олар эдил көп тежрибели желлатлар ялы, сыртмагы ыкжам ербе-ер эдйәрдилер. Оларың йүз-кешбине середениңде, бу иш өзлери үчин эндиге өврүлен зат ялы болуп гөрүнйәрди.

Алтмыш секунт хем гечмәнкә, мәрекәниң хөкүми ерине етирилер.

— Эй, Билл, сен тайярмы? — дийип, желлатларың бири сорады, мегерем, ол команда берилмегине гарашмазлыгы йүрегине дүвен болара чемели.

— Хава. Бу кеззабы асып дыналы — дийип, Билл жогап берди.

Йүпи дартдылар, йөне өлүме хөкүм эдилениң гөвресини ерден гөтермек үчин етерлик болардан говшак чекдилер. Сыртмак онуң бойнунын дашында гысылды-да, келлесини аз-кем ёкары галдырды — бар эдени. шу болды. Желлатларың диңе бири йүпи чекипди.

— Сенем чек ахыры, нәлет синен. Нәме аңалып дурсуң? — дийип, Билл өз көмекчисиниң херекетсиз дураныны гең гөрүп гыгырды.

Билл аркасыны токая өврүп дурды, шонуң үчинем агачларың арасында пейда болан адамы гөренокды.

— Ханы бол!— дийип, Билл гыгырды.— Бир, ики — чек!

— Баша бармаз! — диен ёгын сес яңланды, онсоң агачларың арасындан эли түпеңли дешли адам чыкды-да, деррев гүр мәрекәниң арасына барды. — Баша бармаз! — дийип, ол серрелип ятан адамың үстүне эглип, түпеңиниң нилини желлатлара тарап өврүп гайталады, — Мениң хасапламаларыма гөрә, энтек сәхелче иррәк. Эй, Билл Гриффин, эгер сен сыртмагы ене сәхелче дартайсаң, гуршун гүлләни гөс-гөни гарның ичине сокарын, онсоң сен оны сиңдирип биләймесең герек! Йүпи ташлаң, сизе айдыляр!

Хатда гарры байталың элхенч гыкылыгы хем онуң эеси — Зеб Стумпуң пейда боланының эден тәсири ялы мәрекә гүйчли тәсир этмәнди. Шол ердәки адамларың хеммеси диен ялы оны танаярды, оңы сылаярдылар, бирентеги болса ондан горкярды.

Горкянларың арасында Билл Гриффин билен онуң көмекчиси хем барды. «Йүпи ташлаң!» диен буйрук яңлананда олар нәхили ховпуң вехим саляндыгына шол бада дүшүнип, йүпи ташлапдылар, инди ол ерде ятырды.

— Сиз нәхили болгусыз иш этжек бoляңыз, огланлар? — дийип, авчы хайран галып аңкасы ашаң мәрекә йүзленип, сөзүни довам этдирди. — Эйсем, сиз нәхош адамы асайжак бoляңызмы? Бу болжак зат дәл ахыры!

— Биз хут шейле хем этмек ислейәрдик — диен ёвуз сес эшидилди.

— Ери нәме үчин бейтмели дәлмиш? — дийип, башга бири сорады.

— Нәме үчин бейтмели дәлмишми? Техасың адамсыны судсуз асмага ким сизе хукук берди?

— Эгер меселе шунда болса, ол асла техаслы хем дәл. Онсоңам оңа эййәм суд эдилди, әхли дүзгүнлер боюнча суд эдилди.

— Шейлеми асыл! Хушсуз ятан адам өлүме хөкүм эдилипдир! Ол хич зады дуйман ятырка, оны о дүнйә иберйәрлер! Шуңа хем сиз адалатлы суд диййәңизми?

— Ёгсам нәме? Онуң гүнәлидигини бизиң хеммәмиз билйәрис. Мунуң шейледигине бизиң хеммәмиз ынанярыс.

— Ынанярыс? Шейле дийсеңиз-ле! Сең билен-ә, Җим Стордас, геплешмегиңем гереги ёк-ла. Йөне сениң, Сэм Мэнли, сизиң, мистер Пойндекстер, муңа разы болмагыңыз хич мүмкин зат дәл. Мунуң өзи, догрусыны айтсак, хут ганхорлык ахыры...

— Сен ягдайларың хеммесини билеңок, Зеб Стумп — дийип, Сэм Мэнли, өлүм җезасының берилмегине өзүниң разылык бермегини акламага чалшып, онуң сөзүни бөлди. — Субутнамалар бар...

— Сизиң субутнамаларыңыз җәхеннеме гитсин-ле! Сизиң тосламаларыңыз хем җәхеннем болсун. Мен хич задыңызы эшитмек исләмок. Хакыкы суд болан вагтында, биз хемме зады өлчәп-салдарлап гөрмәге вагт тапарыс, элбетде, муңа хич ким гаршы болмаз, йигидиң гачып гитҗек гүманы ёк ахыры. Гаршы болян бармы?

— Сиз өз үстүңизе көп зат аляңыз, Зеб Стумп — дийип, Кассий Колхаун гаршы чыкды. — Онсоңам бу ише сизиң нәме дахылыңыз бар, шоны билесим гелйәр? Өлдүрилен сизиң оглуңыз дәл, доганыңыз дәл, хатда дайыңызам дәл, ёгсам сиз, мегерем, башгача гепләрдиңиз. Мунуң сизе нәме дахылының бардыгыны мен-ә гөремок.

— Оңа дерек мунуң маңа нәхили дахылының бардыгыны мен гөрйәрин; биринҗиден, бу йигит бизиң этрабымыза яңырак геленем болса, ол мениң достум, икинҗиден, хатда Техасың прерияларында болса хем Зеб Стумп бейле бетниетлилиге чыдап билмез.

— Бетниетлилик? Сиз муңа бетниетлилик диййәңизми?.. Техаслылар, эйсем, сиз инди шу янрадан горкяңызмы? Бу иши тамамламага вагт етди. Өлдүрилениң ганы ар алмага чагыряр. Йүпи элиңизе алың!

— Сынанып бир гөрүң! Милт эдениң илкинҗиси йүпе япышмазындан өң агдарылып гитҗекдигине ант ичйәрин! Сиз шу бичәрәни нәче ёкардан асасыңыз гелсе, асып билерсиңиз, йөне Зебулон Стумп, ене сизиң бирнәчәңиз онуң гапдалында, отуң үстүнде серрелмезинден өң дәл. Ханы гөрейин! Ким илкинҗи болуп йүпе япышҗак?

Зебиң айдан сөзлеринден соң дым-дырслык болды. Адамлар ерлеринден гозганмаярдылар; оларың бирентеги чакылыгы кабул эдәймекден ховатырланярды; бирентегем авчының гайратлылыгы билен пәк гөвүнлилигини сынлаярды.

Гоҗа авчы оларың яйданмасындан башарныклы пейдаланды.

— Оңа адалатлы суд беллән — дийип, ол талап этди. — Гелиң оны посёлога әкиделиң, гой, оңа шол ерде суд этсинлер. Онуң шу нежис ише гатнашанлыгы барада сизде хич хили субутнама ёк. Онсоңам ач-ачан гөзүми етирйәнчәм муңа ынанайсам, гой, маңа нәлет сиңсин! Мен онуң яш Пойндекстери нәхили говы гөрйәндигини билйәрдим. Бу йигит онуң душманы

дэлди, гайтам, терсине, онуң еген агасы билен аз-кем терслешен болса, ол хатда мыдама гуванч билен гүррүң эдйәрди.

— Сиз, мистер Стумп, яңы-якында бизе гүррүң берлен заты билеңзок — дийип, Сэм Мэнли гаршы чыкды.

— Ери, шол зат нәме?

— Гөркезилен делиллер сизиң айдянларыңызың гөс-гөни терсине шаятлык эдйәр. Диңе бир Җеральд билен яш Пойндекстериң арасында душманчылыгың боланлыгы барада дәл-де, эйсем хут шол гиҗәниң өзүнде оларың давалашандыклары хакда-да бизде субутнама бар.

— Муны ким айтды, Сэм Мэнли?

— Муны мен айтдым — дийип, Колхаун өзүни Зеб гөрүп билер ялы, өңе чыкып айтды.

— Бах, бу сизмидиңиз, мистер Кассий Колхаун? Сиз оларың арасында душманчылыгың боланлыгыны билйән экениңиз-ов. Сиз өзүңизиң гүррүң берен даваңызы гөрдүңизми?

— Мен гөрдүм диймәндим. Онсоңам мен сизиң соргларыңыза асла җогап бермекчи боламок, Зеб Стумп. Мен өз гөркезмелерими хут шолары талап этмәге хукугы бар адамлара айдып бердим, шу хем етерлик... Мениң пикиримче, җентльменлер, чыкарылан хөкүм билен сизиң хеммәңиз разылашянсыңыз. Мен дүшүнип билемок, нәме үчин шу самсык гоҗа ара гошулярка...

— «Самсык гоҗа»! — дийип, авчы гыгырды.— Сиз маңа самсык гоҗа диййәңизми? Сиз шу сөзлериңизи гайдып алҗакдыгыңыза ант ичйәрин! Муны кентуккили Зебулон Стумп айдяр. Хава-ла, хер задың өз ери бар. Сизиңем нобатыңыз гелер, мистер Кассий Колхаун, белки-де сизиң пикир эдишиңизден хас өңрәк гелер... Генри Пойндекстер билен шу йигидиң арасындакы дава гезек геленде болса, мен екеҗе сөзе-де ынанамок — дийип, Зеб соңра Сэм Мэнлә йүзленип, сөзүни довам этдирди. — Мистер Колхауның болгусыз янрамасы дәл-де, тә хас дегерли субутнамалар тапылянча, мен хич хачан ынанман. Онуң сөзлери мениң билйән затларымың гөс-гөни терсине. Сиз өзүңизде тәзе фактлар бар диййәңизми? Олар менде хем бар. Мениң пикиримче шолар бу сырлы иши эп-эсли айдыңлашдырып билҗек фактлар.

— Нәхили фактлар? — дийип, Сэм Мэнли сорады. — Айдыбер, Стумп.

— Олар бирнәче. Озалы билен бу йигидиң яралыдыгыны өзүңизем гөрүп дурсуңыз. Мен сыпҗырыклар барада айдамок. Онуң яралыдыгыны аңан койотлар дырчанаклапдырлар. Йөне онуң дызына середиң. Бу велин асла койотларың иши дәл. Бу барада сен нәме пикир эдйәрсиң, Сэм Мэнли?

— Бу... Огланларың пикирине гөрә, икисиниң арасында болан тутлушыкда — мустангер билен...

— Мустангер билен кимиң арасында?— дийип, Зеб перт сорады.

— Йитен адамың арасында.

— Хава, бизиң пикиримиз хут шейле — дийип, «регуляторларың» бири айтды: — Генри Пойндекстериң өзүни гөле ялы өлдүрдәймеҗекдигини бизиң хеммәмиз билйәрис. Икисиниң арасында тутлушык болупдыр, шонда хем мустангериң дызы даша дегипдир. Шонуң үчинем дыз чишипдир. Мундан башгада онуң маңлайында гөк чиш бар, өзем сапанчаның гундагы дегене меңзейәр. Сыпҗырыкларың нәмедигини биз билемзок, белки, тикенеклердендир я-да сениң айдышың ялы, койотларың дырнакларындандыр. Хол самсык, ынха ягуар хакда болгусыз затлар самрады, йөне бизи алдава салаймарсың.

— Сен хайсы самсык хакда айдярсың? Ирландиялы Фелим хакдамы? Ханы ол ниреде?

— Җаныны гутарҗак болуп, гачып гитди. Биз шу иши соңланымыздан соң, оны гөзләп тапарыс. Бойнуна сыртмак атарыс велин, деррев догруҗасыны айдар.

— Эгер ягуар хакда болса, сиз тәзе бир зат эшитмерсиниз. Мен шол йыртыҗыны гөрдүм, онсоңам онуң элхенч дырнакларындан шу йигиди халас этмәге зордан етишдим. Йөне геп мунда дәл-ле. Фелим ене нәме гүррүң берди.

— Хайсыдыр бир индейлер хакда узак янрады. Йөне оңа ким ынанар!

— Боля-да, ол эдил шу затлары маңа-да гүррүң берди. Бу затларың хеммеси хакыката меңзейәр. Индейлер карт ойнадылар дийип ол айтды. Ине середиң, мен шу саны долы картлары күлбәниң полундан тапдым. Булар испан картлары.

Зеб җүбүсинден бир топбак карт чыкарып, оны Сэм Мэнлә узатды. Олар көпленч Монте ойнунда уланылян мексикан картлары экени: гызлар ат үстүнде шекиллендирилипдир, гарахаллар гылыч билен аламатландырылыпдыр, хач уллакан екедабан шекили билен белленипдир.

— Команчилериң карт ойнаяны эшидилен затмыдыр эйсем? Бу тослама! — *дийип, кимдир бири индейлер барада айдылан* сөзи янсылап гыгырды.

— Сениң пикириңче тосламамы? — дийип, бир йыла голай команчилериң элинде есирликде болан бир гоҗа авчы сесленди. Белкем, бу тослама болса-да боляндыр велин, йөне кемсиз хакыкатдыр. Мен оларың столуң дерегине ере дүшелен бизон дерисиниң үстүнде карт ойнайышларыны энчеме гезек гөрдүм. Өзлерем хут шол мексикалыларың монте ойнуны ойнаярдылар. Мегерем, олар карт ойнамагы өз есирлеринден өвренен болсалар герек. Индейлериң дүрли тайпаларында үч мүңе голай есир бар ахыры. Хер нәме дийсеңизем, гараз, команчилер карт ойнаярлар, бу шүбхесиз хакыкат — дийип, гоҗа сөзүни соңлады.

Зеб Стумп бу маглумата гаты бегенди — ол гүнәленйәниң пейдасынады ахыры. Шол төвереклерде индейлериң гөрненлиги барадакы фактларың өзи меселәни үйтгедйәрди. Шу чака

ченли хемме киши индейлер посёлокдан узакларда чапавуллык эдйэндирлер өйдүп пикир эдйэрди.

— Элбетде, бу шейле — дийип, Зеб суд межлисини гайра гоймагың зерурлыгына мэрекэни ынандырмак үчин бу делили пейдаланып, гожаның гүррүңини алып гөтерди. — Бу ере индейлер гелипдирлер я-да, иң болманда, гараз, шолара гаты меңзеш бир нэкеслер гелипдирлер... Аперин! Бу нireден дазлап гелйэркэ?

Шол пурсатың өзүнде учут тарапдан ат тойнакларының гүпүрдиси эшидилди.

Зебиң нэме үчин сөзүниң арасыны үзендиги инди хемме кишэ айдың болды: бир ат учудың якасы билен аягалдыгына хайдап гелйэрди. Онуң үстүндэки хем аял — онуң сачлары галгаярды, сакага багланан шляпасы болса аркасында халланлаярды.

Ат эдил гудузлан ялы чапярды, өзем учудың эрңегине шейле бир якынды велин, ол мисли чапыксувара эйгертмейэн ялы болуп гөрүнйэрди. Ек, бейле дэл. Атың үстүндэки аялың болшуна гаранында, бу асла бейле дэлди. Атың шейле чапышы хем аялы канагатландырмаян болара чемели, шонуң үчинем ол гаршы-гаршы гамчылап, дебисгилэп, хайхайлап оны гыссаярды.

Мейданчадакы адамлар хайран галып, сеслерини чыкарман дурдулар — йөне бу атлы аялың кимдигини билмейэнликлери үчин дэлди. Хемме киши оны гөрен бадына танады. Шол гайдувсыз атлы, олара күлбэ гидйэн ёлы гөркезен аялың хут өзүди.

LXVI бап

КОМАНЧИЛЕРДЕН ГАЧЯН АЯЛ

Шейле гарашылмадык ерден, шейле гең ягдайда пейда болан аял Исидорады. Гайдып гелмэге оны нэме межбур этдикэ? Нэме үчин ол атыны шейле гыссап чапдыка?

Мунуң себэбини дүшүндирмек үчин биз онуң техаслылара душанда арасыны үзен ёвуз ой-пикирлерине гайдып бармалы боларыс.

Исидора атыны гамча басып, Аламоның кенарындан узаклашып барярка, онуң ызындан гелйэниң бардыгыны-ёкдугыны барламак үчин екеже гезек хем гаңрылып серетмэнди. Ол ар алмак барадакы ёвуз ой-пикирлере гүмра болуп, ёлуны довам этдирйэрди.

Луиза Пойндекстериң хем хакаледен чыкып гитмекчи болянлыгының өзи-де мексиканканың йүрегине оңлы теселли берсенокды. Ол йити аял дуйгусы билен мунуң себэбини аңярды, эмма өзи велин, дүшүнишилмезликдигини оңат билйэрди. Шо-

ның учинем Исидора бәсдешиниң хем арзувына етип билмән, хут онуң өзи ялы, сөйги одуна яныл-бишйәндиги барадакы пикир келлесине геленде ичи гүлйәрди.

Мексиканка отряда душан махалында, душманчылык гуванжы билен хут шу хакда ойланыпды.

Ол ызына өврүлип, отряд билен биле гайданда, онуң кейини көкелипди. Луиза хем онуң өзүниң гайдан ёлы билен ызына гайтмалыды. Эмма ёдада хич ким гөрүнмейәрди.

Мегерем, креолка пикирини үйтгедип, күлбеде галандырда, сыркава делалат берип йөрендир — муны мексиканканың хут өзи арзув эдйәрди ахыры.

Пойндекстер билен онуң янындакыларың берен сораглары Исидора көп затлары дүшүндирди, Колхауның сорашдыран затларындан соң болса, хемме зат оңа гутарныклы аян болды. Отряд узаклашып гиден махалы, Исидора Леона гитжегини я-да жакалениң янына гайдып барып, хут өзи себәпли шол ерде мөвч уржак гопгунлы ваканың шаяды болжагыны билмән, жеңңелиң гырасында эп-эсли вагт йиданып дурды.

* * *

Исидора жеңңелиң гырасында, агачларың көлегесинде дурды. Ол өзүниң гыр атының үстүнде ыкжам отырды, мустангың бурун дешиклери гиңелип-гиңелип гидйәрди, ол яп-яңыжа гиден отрядың ызындан гөзүниң гытагы билен ховсалалы середйәрди. Ялңыз атлы хем отрядың ызындан етип барярды. Мегерем, мустанг өзүниң нәме үчин гаршы-гаршы бир бейләк, бирем эйләк йүзин салмалы боляндыгына геңиргенсе-де геңиргенйәндир; догрусы, ол өз эесиниң кечжаллыкларына өвренишипдир.

Исидора Аламо жүлгесиниң якасындакы учудың үстүнде келлевләп дуран серви агажының чүр депесиниң гөрүнйән тарапына середйәрди.

Ол отрядың жүлгә инйәндигини, иң ыздан болса шейле жикме-жик сорашдыран адамың баряндыгыны гөрди. Онуң келлеси учудың эрңегиниң аңырсында гизленен махалы, Исидораның гөвнүне, шу чәксиз гиңишлигиң ортасында еке өзи галаян ялы болуп гөрүнди.

Йөне ол ялңышярды.

Ол эп-эсли вагтлап, дуран еринде яйданып дурды.

Онуң калбындакы ой-пикирлер мениңки болсун диер ялы дәлди. Белкем, ол эййәм арыны алса-да аландыр, эмма бу оны бегендирмейәрди. Гой, ол өзүниң йигренйән бәсдеш гызыны биабрай эдипдирем-дә, йөне сөййән адамсыны хем онуң хеләк эдәен болмагы-да мүмкинди ахыры. Болуп гечен вакаларың хеммесине гарамаздан, Исидора оны хеңизем озалкысы ялы сөййәрди.

— Кераматлы Биби Меръем! — дийип, ол улы ховсала дүшүп пышырдады.— Мен нэдэйдим? Эгер-де шу ызгытсыз судьялар оны гүнэли хасап эдэйселер, гөр, нэхили болар? Оны өлдүрерлер! Кераматлы Биби Меръем, мен муны ислэмок! Оларың элинден өлмегини ислэмок! Ёк-ёк! Оларың йүзлери нэхили газаплы, ёвуз! Мен олара ёлы гөркезенимде, олар шол бада мени ятдан чыкарып, нэхили газап билен өңе окдурылдылар! Олар дон Морисио хөкман өлмели дийип өңүнден карар эдипдирлер. Ол бу ерде хемме кишэ ят адам, башга юрдуң адамсы. Достсуз-ярсыз еке өзи, даш-төвереги душманлардан долы... Мениң келлэме нэ пикир гелди! Шол, мени иң соңкы эглэн адам, өлдүрилениң егени дэлмикэ? Нэме үчин онуң менден көп затлар сорашдыранлыгына инди дүшүнйэрин.

Гызың назары прерияда гезмелейэрди. Отряд биреййэм гөзден йитип гиденем болса, гыр мустанг хенизем, өңкүси ялы эсерден хүшерилйэрди. Ол өз эесиниң бир затлар барада алада галандыгыны дуйярды. Ат абанан ховпы гыздан өңүрти дуйды— ол бирден чалажа кишнэп, мисли шол тарапдан душманларың якынлашып гелйэндигини гөркезйэн ялы эдип, жеңңеле тарап келлесини өврүрди.

Бу ким болуп билеркэ?

Мустангың болшуны гөрүп, алада галан Исидора хем гаңрылып, өзүниң яп-яңы атлы гечен ёдасына тарап үнсли серетмэге дурды. Бу Леона гидйэн ёлды. Онуң диңе ики йүз эдиме голайы гөрүнйэрди, ондан аңырсыны болса гырымсы агач өртйэрди. Ёлуң угрунда болса, иймэге бир зат тапаярыс өйдүп, ат тойнакларының ызларыны ысгашып, агачларың көлегесине гысмылжырашып йөрен ики я-да үч саны ач койотдан башга хич зат гөрүнмейэрди. Ёк, гыр аты алада гоян олар дэлди. Ат олары гөрйэрди, гөренде нэме? Прериядакы мөжек онуң белет задыды. Ол башга бир задың бардыгыны дуйярды.

Исидора диңширгенйэрди, эмма ховсалалы бир зат энтек ёкды. Койот жабжынып үйрди — бу-да, айратын хем гүндиз горкулы зат дэлди. Шондан башга ол хич зат эшитмеди.

Онуң ой-пикири ене-де техаслылара гөнүкди. Айратын хем онуң янындан айрылып гиден иң соңкы адама гөнүкди. Шол адамың нэме үчин шейле жикме-жик сорашдыранлыгы барада ол чуң ойланмага дурды, эмма ат онуң ойланмасының арасыны үзди. Нэме үчин онуң мустангы бейле сабырсызлык тапып, бир ерде дурмак ислемэн хоргуярка, ахыр соңунда хем ол өңкүсинден хас гаты кишңедикэ?

Бу гезек велин, бирнэче ат кишңэп, оңа жогап берди. Олар шол ёда билен йүзин салшып гелйэн болара чемелиди, йөне хенизем агачларың аңырсындан гөрненокдылар. Ине онсоң оларың тойнакларының гүпүрдиси хем эшидилип уграды.

Онсоң ене-де үмсүмлик болды. Атлар я-ха дурдулар я-да майдалына йөремэге башладылар.

Исидора дурандырлар өйдүп чак этди. Ол өз мустангының

сесини атлылар эшидип, улагларының жылавыны чекендирлер өйдүп пикир этди. Исидора атыны көшешдирип, диңширгенди. Жеңңеллигиң ичинден хайсыдыр бир гүңлеч сеслер чала эшидилйәрди. Бирнәче эркек кишиниң тутук сесини айыл-сайыл эшитмек болярды.

Тиз вагтдан ол сеслер хем ятды, жеңңеллигиң ичи ене-де үмсүмлик болды. Атлылар, олар кимем болсалар, мегерем, яйданып аяк чекен болсалар герек.

Бу ягдай Исидораны геңиргендирмеди, ховсалаландырмады. Кимдир бири Рио-Гранда атлы баряндыр я-да олар техаслыларың отрядындан ызда галан атлылардыр. Олар атың кишнән сесини эшидип, аяк чекендирлер — мегерем, сересаплылыкдан болса герек, бу дүшнүклиди: хәзир индейлер уруш ёдасына чыкыпдылар.

Шол нәбелли атлылар кимлерем болса тапавуды ёк, Исидораның хем сересаплылыгы элден бермезлиге чалышмагы тебигы затды. Шу пикир биленем ол ювашлык билен бир гапдала совулды-да, акация агажына дувланып, атының башыны чекди. Бу ерде хем ол ене диңширгенмәге дурды.

Тиз вагтдан соң, ол атлыларың ёда билен дәл-де, эйсем жеңңеллигиң арасы билен гелип өзүне якынлашяндыкларыны билди. Олар бөлүнишип, онуң дашыны габамакчы болян ялы болуп гөрүнйәрди. Ат тойнакларының сесиниң дүрли тарапдан гелйәнлиги үчин, Исидора мунуң хут шейледигини кемсиз аңды. Атлылар сеслерини-үйнлерини чыкармаярдылар — бу я-ха сересаплылыкданды, я-да пиримли мекирликденди. Оларың душманчылыклы хыяллары бар болаймасын?

Исидора муны нереден билсин?

Онуң душманлары барды, айратын хем оларың бири — Мигуэль Диас ховплуды. Мундан башга-да, команчилерден хем элмыдама ховатырланмак герекди, хас эрбеди-де, олар уруш ёдасына чыкыпдылар.

Исидораны ховсала басды. Шу пурсада ченли ол аркайынды, инди велин, атлылар оңа шүбхели гөрүнди. Эгер-де олар хемишеки ёлагчылар болан болсалар, онда жеңңеллигиң ичи билен букдаклашып гелмән, атларыны ёлдан сүрердилер.

Ол өзүниң гизленен ериниң төверегини сынлады: эгер олар якындан гечселер, акацияның овнук хем селчең пүр-япраклары оны кесеки назарындан гизләп билжек дәлди.

Тойнакларың дүкүрдисиниң эшидилишине гөрә, атларың якынлашяндыгы айдың билдирйәрди. Хәзир олар гызы гөрерлер...

Исидора агачларың арасындан чыкып, ачык прерияның ичи билен, Аламо тарап атыны гамча басды.

Ол ики-үч ярд ёл гечип, якынлашянларың кимлердигини — достлармы я-да душманлардыгыны билмек үчин жылавы чекмеги йүрегине дүвүпди.

Йөне эййәм гижә галыпды: атлылар жеңңелликден чыкып, гөс-гөни оңа тарап окдурылып гелйәрдилер.

Исидора гаңрылып серетди-де, ярым ялаңач гөврелериң гоңрас тенини, сөвешжең безеглер билен реңкленен йүзлери ве сачлара беркидилен гызыл елеклери гөрди.

— Индейлер... дийип, мексиканка пышырдады-да, белент серви агаҗына тарап атыны гамча басды.

Өз ызындан ковгы гелйәндигини билйән хем болса, ол эгниниң үстүнден ызына чаласын гарап, мунуң шейледигине гөз етирди. Олар эййәм гаты якынлапдылар. Шейле якынлан хем болсалар, өзлериниң адаты эдишлери ялы, сөвеш гыкылыгы билен хованы яңландырмаярдылар.

Оларың сес-үйнсүзлиги гызы есир алмак ислейәндиклерине хем-де бу барада өңүнден теплешендиклерине шаятлык эдйәрди.

Шу чака ченли Исидора индейлер билен душушмакдан ончаклы горкуп дуранокды. Бирнәче йылың довамында олар техаслылар биленем, мексикалылар биленем парахатчылыклы гоңшулыкда яшапдылар. Эмма шу махал велин, ярашык ылалашыгы соңланыпды. Исидораның үстүне өлүм ховпы абаныпды.

*

* *

Исидора ачык мейданда атыны йүзин салып барярды. Ол хайхайлап, гамчылап, дебисгиләп атыны гыссаярды.

Диңе онуң сеси эшидилйәрди. Онуң ызындан ковуп гелйәнлер велин, эдил агызлары даңлан ялы, сес-үйн чыкармаярдылар.

Исидора икинҗи гезек ызына гөз айлады. Ковуп гелйәнлер бары-ёгы дөрт атлыды, эмма бир адамың гаршысына, айратын-да аял машгаланың гаршысына, дөрт адам гаты көплүк эдйәрди.

Екеже умыт барды, буда техаслыларың янына етмекди.

Исидора серви агаҗына тарап атыны гыссаярды.

LXVII бап.

ИНДЕЙЛЕР

Индейлериң ковуп гелйән атлысы, үстүне белент серви агаҗы абанып дуран учудың эрңегинден үч йүз ярд аралыга етипди.

Ол ене-де гаңрылып, ызына серетди:

«Хеләк болдум! Сыпалга галмады!»

Ковгучыларың иң өңдәкиси эриң гашындан аркан алып, оны дик депесинде айлады.

Гыз җүлгә етмезинден өң арканың халкасы онуң бойнуна гейдирилер. Ине онсоң...

Бирденкә Исидораның келлесине аҗап пикир гелди.

Инише ченли шинди ара узак, эмма учут якынҗакда. Күлбәниң яныдан середениңде учудың гөрнүп дурандыгыны Исидора ядына салды.

Ол деррев җылавы силкеледи-де, барян угруны үйтгетди, ол серви агаҗына тарап гитмегиң дерегине, гөни учуда тарап йүзин салды.

Оны ковуп гелйәнлер бирхили болдулар, эмма бегендилер— олар шол ерлере гаты белетдилер, шонуң үчинем, инди гызың сыпып гитмеҗекдигине долы ынанярдылар.

Оларың баштутаны ене-де арканыны тайярлады, эмма оны зыңанокды, чүнки үстүнлиге долы ынамы барды.

— Карамба! Ене сәхелче өңе гитсе, гыз учуда агдарылып гидер — дийип, ол хүмүрдеди.

Эмма ол ялңышярды. Исидора учуда йыкылмады. Ол ене-де җылавы батлы силкип, ене бир чаласын өврүм этди-де, учудың якасындан атыны сүрди; ол атыны учудың эрңегине шейле бир якындан сүрйәрди велин, хатда техаслылар хем оңа үнс бермән дуруп билмедилер. Хут шол пурсатда хем Зеб толгунма билен: «Аперин» дийип гыгырды.

Шол бада-да; мисли гоҗа авчының сесине җогап берйән ялы болуп, гайдувсыз гызың гыкылыгы эшидилди.

— Индейлер! Индейлер!

Бары-ёгы үч гүн гүнорта Техасда болуп гөрен адам, бу сөзүң хайсы дилде айдыляндыгына гарамаздан, онуң манысына кемсиз дүшүнйәрди. Бу сөз ховсала сигналыды, өзем айры-айры үч дилде—француз, испан, иңлис диллеринде: «Les indiens!», «Los indios!», «The indians!»—дийлип, үч йүз миль узалып гидйән серхет золагында үч йүз йыл бәри яңланып гелйәрди.

Ашакда күлбәниң янында бу сөзи эшидип дуранлар үчин оны терҗиме этмегиң гереги ёкды. Ене-де шол сес эшидилди.

— Техаслылар! Достлар! Халас эдиң! Халас эдиң! Мени индейлер ковалаярлар! Олар гаты якында!

Ол гыгырмагыны довам эдйәнем болса, инди онуң сөзлерини айыл-сайыл этмек мүмкин дәлди. Йөне ёкаркы дүзлүкде нәмелер боляндыгыны билмегиң мундан бейләк герегем ёкды.

Атлы гызың ызы билен гудузлан ялы дазлап гелйән индейагачларың чүр депелериниң арасында гөрүнди. Мавы асманың өңүнде онуң гөвреси салгым ялы болуп гөрүнди.

Ол арканың күлтерини мисли сапан атҗак болян ялы эдип, келлесиниң дик ёкарсында айлаярды. Ол ковга шейле гызыгыпдыр велин, хатда гызың сөзлерине үнсем бермедик болара чемели. Гыз техаслылары көмеге чагырып гыгырярка, атыны сакламанды ахыры. *Индей шол сөзлер өзүне йүзленип айдыляндыр, бу онуң рехим сорап айдан иң соңкы сөзлеридир өйдүп,* пикир эден болара чемели.

Ашакда түпең сеси яңлананда, ол өзүниң ялңышандыгыны аңды. Йити агыры онуң элини чавлап, арканы гачырмага ве хайран галып, төверегине ялтакламага оны меҗбур этди.

Ол жүлгәниң ичинде дәри түссесиниң гайяндыгыны гөрди. Өзүниң хыялыны үйтгетмеги үчин, индейиң шол түссе гөзүниң каклышмагы етерликди. Йүзе гөлай яраглы адамы гөрди.

Оларың дөрдүси хем, мисли диллешен ялы, атларыны ыза өвүрдилер. Онсоң эдил гелишлери ялы, чаласынлык билен гачып гитдилер.

— Болмады-хов, ичигары! — дийип, Зеб Стумп түпеңини гайтадан долдурып айтды. — Эгер гызың үстүне өлүм ховпы абанмадык болсады, мен олара өз янымыза инмәге май берердим. Олары есир алаян болсак, өзүмизиң шу сырлы ишимизе дегишли кәбир затлары айдыңлап билердик. Арман, инди оларың ызындан етип болжак дәл-дә.

*

* *

Индейлериң гөрүнмеги мустангериң күлбесиниң янындакы мәрекәниң мейлини үйтгетди.

Инди мәрекәниң аз бөлеги Морис Жеральды ганхор хасап эдйәрди. Шол ердәки адамларың хас абрайлыраклары ол бигүнәдир дийип пикир эдйәрдилер.

Колхаун билен онуң япжаларының сөзи инди ёл алмаярды. Сэм Мэнлиниң теклифи боюнча суд иши гайра гоюлды.

Хайдан-хай этмели ишлериң тәзе планыны дүздүлер. Гүнә йөңкелйәни посёлога экидерлер, шол ерде хем юрдуң канунларына лайыклыкда суд эдиш ишлери гечирилер.

Инди болса шейле дуйдансыз пейда болуп, әхли планы булам-бужар эден хем-де мәрекәниң мейлини үйтгеден индейлер билен мешгулланмагың пурсады етипди.

Оларың ызындан ковмалымы? Элбетде.

Йөне хачан, хәзирми?

Сересаплылык «ёк» диймеги маслахат берйәрди.

Оларың диңе дөрдүсини гөрдүлер, эмма олар дөрт йүзүң авангарды болубам билердилер.

— Шол аял янымыза гелйәнчә, гарашалың — дийип, хас йөвселрәклериң бири маслахат берди. — Индейлер мундан бейләк онуң ызындан кованоклар ахыры. Гөвнүме болмаса, онуң атының тойнак сеси эшидилйән ялы, мегерем, ол япыдан ашак инип гелйәндир. Ол ёла гаты белет болмалыдыр — бизе ёлы гөркезенем хут шонуң өзи ахыры.

Адамларың көпүсиниң гөвнүне бу маслахат хас пайхаслы гөрүнди. Олар горкаклар дәлдирлер. Эмма оларың диңе бирнәчеси индейлере гаршы хакыкы сөвешлере гатнашыпды. Аглаба көпүси болса сөвда этмек үчин форта гелен индейлери гөрүпди.

Ине шейлеликде теклип кабул эдилди. Хемме киши Исидора гарашмага дурды. Адамларың хеммеси эййәм өз атларының янындады. Кәбир адамлар мексиканка билен биле я-да онуң

ызына дүшүп, команчилериң отрядының геләймегинден ховатырланып, агачларың аңырсында гизленйәрди.

Шол икарада Зеб Стумп вагтлайынча гүнәси гечилен есириң агзындакы дыкыны айырды-да, пугта саралып даңлан йүпи чөзүшдирмәге дурды.

Луиза дартгынлы дыкгат билен онуң херекетлерине сын эдйәрди, эмма оңа көмек эденокды. Ол эййәм әлинден геленини эдипди. Хас аша ач-ачан херекет эден болмагы-да мүмкин. Шонуң үчинем ол мундан бейләк үнси өзүне чекмек ислемеди.

Эмма дон Сильвио Мартинесиң егени — Исидора ниреде?

Ол хенизем геленокды. Инди онуң атының тойнак сеси хем эшидиленокды. Онуң атыны сүрүп күлбәниң янына гелмеги үчин етерлик, хатда етерликденем артык вагты барды.

Бу ягдай геңиргенме, ховсала, горкы дөредйәрди.

Мексиканканың пейда болмагы бирентегине гүйчли тәсир этди: адамларың арасында онуң көне достлары хем барды.

Эйсем оны есир алайдылармыка?

Хеммелериң пикиринде шейле сораг дөреди.

Эмма оңа хич кимем җогап берип биленокды.

Техаслылар выждан кинесини дуйярдылар. Шол гыз: «Техаслылар! Достлар! Халас эдиң! — дийип, хут шоларың выжданына хем эдерменлигине йүзленип гыгырыпды ахыры.

Эйсем, шол гөзел гыз вагшыларың элине есир дүшәйдимикә?

Олар дартгынлы диңширгенйәрдилер.

Эмма хич зат эшидиленокды. Тойнакларың дүкүрдиси-де, аял сеси-де ёкды — оларың өз атларының агыздырыкларының шыкырдысындан башга хич зат эшидиленокды.

Эйсем гызы есир алайдылармыка?

Оларың гурсагында топланан әхли гахар-газап, инди мустангере дәл-де, ганым душманлара гөнүгипди.

Оларың хас яшраклары ве дызмачлары мундан бейләк нәмәлим ягдая чыдап билмедилер; олар атландылар-да, я-ха гызы гөзләп тапып, оны халас этҗекдиклерини я-да җанларындан гечҗекдиклерини ач-ачан айтдылар.

Олара гаршы чыкҗак болармы нәме? Гызы ковуп геленлериң хут өзлериниң гөзлейән адамлары — Генри Пойндекстери өлдүренлер болаймаклары хем мүмкинди ахыры.

Атлананлары хич ким сакламады. Олар Исидораны гөзлемәге — прерияның гаракчыларының ызындан ковмага гитдилер.

Күлбәниң янында галан адам азалыпды; Оларың арасында Зеб Стумп хем барды.

Гоҗа авчы индейлериң ызындан ковмагың герекдиги я-да герек дәлдиги барада өз пикирини айтмады: ол сесини чыкармады. Онуң әхли аладасы сыркава көмек бермекден ыбарат болара чемели. Морис хенизем хушуна гелмәнди.

Мустангериң бетбагтчылыклы халында оңа вепалы болуп галан диңе Зебиң еке өзи дәлди. Ене ики адам оңа вепалыды. Гөзел гыз өзүниң гызгын дуйгусыны ящырып сакламага меҗ-

бур эдилен хем болса, хенизем озалкысы ялы мустангерден гөзүни айранокды. Икинҗиси, онуң адыны мастер Морис диййип тутян, хэзир болса сыркавың башуҗунда отуран тагашыксыз хем түлкүнч адам Фелимди. Шу ваканың бүтин довамында ол пажарлы дуб агаҗының үстүнде гүр япракларың арасында гизленип отурыпды ве сесини чыкарман, болуп гечйэн затлара сын эдипди. Ягдайларың өзгермеги ахыр соңы оңа ховатырланман, ере дүшмэге ве хоҗайын барада алада этмэге мүмкинчилик берди. Оларың икиси Атлантик океаның үстүнден биле гечипдилер ахыры.

Мундан бейледэки вакалар инди Аламоның кенарларындан узакларда болуп гечер. Бир сагатдан соң күлбе бошап галар, мундан соң Морис-мустангере шол мыхмансөер җайда хич хачан яшамак миессер болмазлыгы хем эхтимал.

LXVIII бап

ШОВСУЗ ЙӨРИШ

Команчилере гаршы йөриш узага чекмеди, умуман үч я-да дөрт гүнден гечмеди. Бейик сэхраның индейлери асла урушмакчы болмаян экенлер. Оларың сеттльменте эден чапавуллыклары батырлар адыны алмага чалышян яш йигитлериң беззатлыклары экен.

Индейлериң шунуң ялы овнук чапавуллыклары Техасда йыгы-йыгыдан болуп дурян вакады. Көпленҗем шол чапавуллыкларың гураляңлыгындан тайпаның сердары билен яшулусы бихабарды. Када болшы ялы, бу овнук чозушлары яш сөвешиҗилер гураярдылар, олар ава чыкан вагтлары диңе бир ав билен гайдып гелмэн, башга олҗалары алмак ислэн вагтлары шейле эдйэрдилер, бейлеки сөвешиҗилер болса, оларың шейле чапавуллыклары барада эп-эсли вагт гечени соң билип галярдылар. Эгер-де яшлар бу ишлерини ач-ачан этмекчи болсалар, тайпа яшулулары муңа ёл бермездилер, олар, адатча, шейле таланчылыклы чапавуллыклара гаршыдылар, чүнки бу ишлер диңе бир пайхассызлык дэл-де, эйсем, өз тайпалары үчин ховплы херекет хасап эдйэрдилер. Догрусы айдыланда велин, чапавуллык шовлы боланда оларың хеммесиниң гөвни хош болярды.

Бу гезек Сан-Саба байырлыкларының арасында атлы атыҗыларың эскадроны яш команчилериң ёлуны кесди. Индейлер сүрүп экиден малларыны ташлап гачмалы болдулар, эмма өзлери велин, атларыны гамча басып, Льяно-Эстакадо җүлгесинде гөзден йитдилер. Шол чаңап ятан текиз белентликде индейлериң ызындан гитмек хатарлыды, чүнки гошуның үпҗүнчилигини горамак гаты кын болҗакды. Вепат боланларың хоссарлары хаял этмэн, ар алмагы талап эдйэн хем болсалар, җеза бе-

риш экспедициясына оңатҗа тайярланмак герек дийип, олара җогап берйәрдилер.

Команчилер битарап золагың чәклеринден хас ыза чекиленлеринден соң, гошуна диңе өз лагерине гайдып барып, командованиениң тәзе буйрукларына гарашмак галыпды.

Нуэсес дерясына ченли узалып гидйән серхет золагыны горан Инҗ фортуның гошунының адамлары, лагере гайдып геленлеринде, хич яңа гитмәнем индейлере душуп билҗек экендиклерини эшидип хайран галдылар. Эдерменлик гөркезмек арзувындан йүреги җошуп, лапыкечликден яңа өзлерине ер тапмаян яш офицерлер — шоларың бири хем Генкокды — Леонаның аңырсында индейлери гөрендиклерини эшиденлеринде оларың рухы гөтерилди.

Эмма бу гезегем олар лапыкеч болды: хут шол гүнүң өзүнде мейлетинлериң отряды Аламоның төверереклеринден гайдып гелди ве шол ерде хич *бир индейиң болмандыгыны* хабар берди.

Оларың айдянларының хакдыгыны гөзе гөрнүп дуран җайлар билен субут эдилйәрди — олар ябы түйүнден эдилен эмели сачлары, яшыл хем гызыл реңклере боялан хораз елеклерини, сугун хамындан тикилен балаклары ве әдиклери, бирнәче дүвүнчеҗик реңки гөркездилер. Бу затларың хеммеси гоҗаман дерегиң көвегинден тапылыпдыр.

Индейлере гаршы тәзе йөриш барада арзувам этмели дәлди. Гахрыманчылык арзувыны йүрекде беслейәнлер инди өз җошгунларыны көшешдирип, парахатчылыклы дурмуш билен канагатланмалы болдулар, муңа дерек соңкы вагтларда шу чола үлкеде-де энчеме гызыклы хем сырлы вакалар болуп гечипди; Олар хакда гүрлешмегем, пикир алышмагам болҗакды. Өзалы билен яңы-якында аҗайып гөзелиң Леона гелмегиди; Соңра онуң доганының йитмеги ве өлдүрилендир дийлип чак эдилмегиди; онсоң башсыз атлының пейда болмагы хасам сырлы вакады; индики вака индей геймини гейнен ак тенли адамлар хакындады, ахыр соңунда хем иң соңкы тәзелик — Генри Пойндекстери өлдүрендир дийлип гүман эдилйән адамың тутуландыгы ве хут оларың өзлериниң гауптвахтасында өзүни билмейән дәли халда ятанлыгы барадакы хабарды.

Яш офицерлере башга-да бирентек гызыклы гүррүңлер бердилер, умуман, тукатлыкдан зейренере делил ёкды. Хыянатдан чекинмейән гөзел гыз Исидора Коварубио де Лос-Льяносың ады хем гүррүңлерде мыдама агзалярды. Хеммәниң үнсүни өзүне чекен шол сырлы вака онуң хем гатнашыгы бармыш диен гүррүң хем яйрапды.

Аламода болуп гечен вакаларың хеммеси — сыркав мустангериң өз күлбесинде тутулмагы, оны асмак барада карар эдилмеги, Луиза Пойндекстериң ара гошулмагы, Зеб Стумпуң гайдувсызлык билен мустангере арка дурмагы себәпли гайра гойлан суд меҗлисиниң гайтадан гечирилҗекдиги — бу затла-

рың хеммеси түкениксиз чакламалар билен мыш-мышларың дөремегине эсас берди.

Эмма Генри Пойндекстери өлдүрмекде айыпланян мустангериң гүнәлидиги барадакы меселәниң төверегинде хас җошгунлы чекелешме болярды.

— Адам өлдүрмек, мениң пикиримче, Морис-мустангериң этҗек җенаяты дәл. Оңа етерлик дережеде белет боланым үчин мен шуны тассыклап айдярын — дийип, пелсепе мейилли капитан Слоумен айтды.

— Әхли делиллериң онуң гаршысынадыгыны сиз рет эдип билмерсиңиз ахыры. Онуң гүнәлидиги шүбхесиз диен ялы ахыры — дийип, Кроссмен гаршы чыкды.

Хич хачанам шол яш ирландиялыдан Кроссмениң гөвни сув ичмейәрди. Бир гезек онуң төвнүне комендантың гыз егени — фортуң гөзели шол гызыклы вакалар гөзләп йөрен нәбелли адама җуда хош гөвүнли середен ялы болуп гөрүнди.

— Мен-ә шол делиллер етерликдир өйдемок — дийип, Слоумен җогап берди.

— Эмма яш Пойндекстериң өлдүрилендигине шүбхеленмели боланок ахыры. Бу гүррүңсиз. Ери, оны хут шондан башга ким өлдүрип билер? Колхаун өз дайысының Җеральд билен давалашандыгыны эшиденлигине ант ичйәр.

— Колхаун өзүне пейдалы болса, ислән задынданам ант ичер — дийип, Генкок гүррүңе гошулды. Мундан башга-да, ол мустангер билен чакнышыпды, шонуң үчинем онуң гөркезмелерине ончаклы ынанаймалам дәл. Шейле дәлми?

— Яш Пойндекстер билен мустангер давалашыпдырам диелиң — дийип, пыяда гошун офицери сөзүни довам этдирди. — Ери мундан нәхили нетиҗе чыкармалы? Мунуң өзи ганхорлыклы җенаятың боландыгыны субут эденок ахыры.

— Диймек, сиз мустангер билен Пойндекстериң арасында баша-баш сөвеш боландыр өйдйәңиз-дә?

— Шоңа меңзеш бир задың болан болмагы әхтимал, белки боландырам. Мен муңа дәл диемок.

— Йөне нәмәниң үстүнде оларың арасында дава туруп билер? — дийип, Генкок сорады. — Мустангер Колхауны яралан хем болса, яш Пойндекстериң онуң билен мылакатлы гатнашык сакланлыгы барада эшидипдим. Олар нәме себәпли җеделлешип билердилер?

— Шуны хем сиз сораяңызмы, лейтенант, Генкок? — дийип, Слоумен көп маныны айтды. — Эйсем, эркек кишилер диңе бир зат себәпли җетлешмеселер, онда...

— ...аял себәплими? — дийип, атлы гошун офицери гүррүңе гошулды. — Йөне хайсы аял себәпли, мен дүшүнип билемок. Пойндекстериң уясы себәпли-хә дәлдир!

— Ким билйәр! — дийип, Слоумен эгнини гысып җогап берди.

— Бидерек зат-ла! — дийип, Кроссмен сесленди. — Ябаны

гыляп тутян авчы мисс Пойндекстер хакда арзув этмэге хыялланып билерми? Болжак зат дэл!

— Гөр, сиз нэхили эржел аристократ экениңиз, Кроссмен! Сиз эйсем, сөйгиниң өз тебигаты боюнча демократдыгыны, сизиң тослап тапян социал деңсизлик барадакы теорияларыңызы онуң яңсылап гүлйэндигини билеңзокмы? Жетлешик мисс Пойндекстерден башга бир аял машгала себэпли хем болуп билерди ахыры. Леонада башга-да, өз фортумызын зенанлары барада айтманымызда хем нэзенин гызлар аз дэл ахыры...

— Капитан Слоумен! — дийип, Кроссмен онуң сөзүни гахарлы бөлди. — Сизиң гүррүңлериңиз мени гең галдыряр. Сизиң шу кемсидижи сөзлериңиз үчин бизиң зенанларымыз миннетдар болмасалар герек.

— Ол нэхили кемсидижи сөзлер, сэр?

— Эйсем, сиз шоларың иң болманда екежеси өз мертебесини кемсидип, шол адам билен гүрлешер өйдйэңизми?

— Хайсы билен? Мен ики адамың адыны агзадым.

— Сиз маңа оңат дүшүнйэрсиңиз, Слоумен, менем сизе. Бизиң зенанларымыз өз атларының шол ганхорлыкда айыпланян нэбелли авантюрист ат огрусының ады билен биле агзаляндыгына гаты гуванмасалар герек.

— Морис-мустангер ат огрусам дэл, авантюристем дэл. Бизиң зенанларымызың екежеси хем онуң билен гүрлешип өз мертебесини песелтмез дийип тассыкламаңыза гезек геленде болса, энчеме бейлеки меселелерде ялңышышыңыз ялы, гаты ялңышярсыңыз, мистер Кроссмен. Мен оны хас говурак танаярын, шонуң үчинем бизиң хич биримизден пес тербие алмандыгыны тассыклап айдярын. Бизиң зенанларымыз үчин онуң билен танышлыкдан горкасы зат ёк, эгер сиз шу меселэни гозган болсаңыз, айданларымың үстүне ене шуны гошуп билжек: олар — иң болманда оларың кэбирлери — мустангер билен танышмакдан горкмасалар герек. Морис-мустангер бизиң зенанларымызың бар еринде өз орнуны мыдама оңат билйэрди, мен муны хут өзүм гөрйэрдим. Мундан башга-да, оларың хайсы хем болса бириниң оны гызыкландыряндыгына мен гаты шүбхеленйэрин.

— Шейлеми асыл? Бу онуң бэсдеши болуп билжек адам үчин, гөр, нэхили багт!

— Болуп билер — дийип, Слоумен садалык билен жогап берди.

— Белкем... — дийип, Генкок бу якымсыз гүррүңи башга яңа совмак ислэп айтды. — Белкем, шол чак эдилйэн жетлешигиң себэби, хэзир гүррүңи гаты көп эдилйэн гөзел-сеньорита болса-да боландыр? Мен оны хич хачанам гөрмэндим, йөне ол хакда эшиден затларым шол сеньорита себэпли баша-баш сөвешлер көпрэгем болуп билер дийип пикир этмэге мүмкинчилик берйэр.

— Хер хили зат болуп билер... — дийип, Кроссмен гөрмегей

ирландиялы йигидиң арзув эдйән гызы асла интендантың эгени дәл дийлип чак эдилйәндигине бегенип айтды.

— Оны гауптвахта дыкыпдырлар — дийип, Генкок яп-яңы эшиден тәзелигини хабар берди (бу гүррүң оларың команчилере гаршы йөришден гайдып гелен вагтларының соң - янында болупды). — Келесаң хызматкәри хем бар. Майор онуң гаравулыны ики эссе артдырмагы буйрупдыр. Бу нәме үчинкә, капитан Слоумен? Сиз муны, мегерем, бейлекилерден хас говы дүшүндирерсиңиз. Ол гачмага сынанышар өйдүленок ахыры!

— Сынанышар өйдемок — дийип, Слоумен айтды. — Айратынам онуң өзүниң ниредедигини билмейәнлигини гөз өңүнде тутсаң. Мен яп-яңы оны гөрмек үчин шол ере бардым. Онуң акылы үйтгәпдир, айнада гөрсе өзүнем танар өйдемок.

— Акылы үйтгәпдир?.. Сиз нәме дийжек боляңыз? — дийип, Генкок ве болуп гечен ваканың жикме-жиклеринден бихабар бейлеки офицерлер сорадылар.

— Оны ысытма тутяр — самрап ятыр.

— Эйсем, шу себәпли гаравулыны гүйчлендирдилермикә? Гаты гең зат! Майорың өзүниңем акылы үйтгән болса герек.

— Болуп билер, бу чаклама, я-да хас догруагы, бу майорың аялының буйругыдыр? Ха-ха-ха!

— Эйсем-де болса, бу нәмәни аңладяр? Мустангер шол ерден гачып гидер өйдүп, бизиң гожамыз хакыкатданам ховатырланярмыка?

— Мениң пикиримче, меселе мунда дәл. Мегерем, ол кимдир бириниң шол ере аралашаймагындан ховатыр эдйән болса герек.

— Муны гөрүң-ле!

— Хава, Морис-мустангер үчин гулп астында болмак ховпсузлырак. Посёлокда шүбхели адамлар ыгышып йөрлер, онсоңам ене-де Линчиң суды барада геп-гүррүң башланды. Онуң иши шовуна дүшүпдир, гожа авчы оңа арка дуруупдыр, бизем айны вагтында гайдып гелипдирис. Ене-де екеже гүн эгленәен болсак, биз Морис Жеральды дириликде гөрмездик. Инди, хер ничигем болса, бичәрә адалатлы суд эдерлер.

— Суд хачан болжак?

— Онуң акыл-хушы ерине геленден соң.

— Муңа, белкем, бүтин бир ай гарашмалы болар...

— Белкем-де, бирнәче гүнден я-да бирнәче сагатдан онуң акылы дүзелер. Онуң яралары бейле бир агыр дәл болара чемели. Онуң акылына шикес етмеги болса хайсыдыр бир элхенч гам-хесретден болара чемели. Бир гүнүң ичинде хеммеси өзгерип билер. Онсоңам, маңа мәлим болшы ялы, онуң акылы дүзелен бадына хайдан-хай оңа суд этмеги талап эдйән адамлар хем бар. Ол бичәрәниң яраларының гутуларына гарашмакчы дәл.

— Белкем, оңа өзүни акламак башардар? Шейле болар өйдүбем тама эдйән — дийип, Генкок айтды.

— Бейле болар өйдемок — дийип, Кроссмен башыны яйкап айтды.— Ай гөрүберерис-дә.

— Менин-ә шуңа ынамым бар — дийип, Слоумен айтды. Эмма онуң эхеңинде, мунуң шейле болмагына ончаклы ынам дәл-де, ислег дуюлярды.

LXIX бап

ГИЗЛИН СЫР ВЕ ЯС

Каса-дель-Корво асиендасыны гам-хесрет билен яс бүрәпди. Машгаланың членлериниң арасында хайсыдыр бир сырлы арагатнашык барды.

Олар үч болуп галыпдылар. Өзлерем озалкыдан хас аз гөрүшйәрдилер, душушанларында болса совуклач геплешйәрдилер. Олар диңе нахар башында душушярдылар, шонда хем диңе зерур затлар барада геп алышярдылар.

Бу гам-хесретиң себәбине дүшүнмек кын дәлди; оларың дыммаклары хем белли бир дережеде дүшнүклиди.

Өлүм, мунуң хакыкатдыгына инди хич ким шүбхеленмейәрди, еке оглуң еке доганың шейле дуйдансыз хем сырлы өлүми, аталы гыз үчин элхенч йитгиди.

Өлдүриленин егени Кассий Колхауның тукат суссы басыклыгыны хем хут шунуң билен дүшүндирип болҗакды.

Эмма меселе диңе бир шунда-да дәлди. Шол машгаланың хесрети барада пикир алышмага мәҗбур болян шейле сейрек пурсатларында хем олар бири-бири билен гаты тутук геплешйәрдилер.

Умумы гам-хесретден башга-да, оларың хер бириниң өзүниң бейлекилер билен маслахатлашмаян, маслахатлашыбам билмеҗек хайсыдыр бир сырлы гайгысы барды.

Озаллар өзүне гөвни етик плантатор инди өйден чыкмаярды, сагатлар бойы отагларың ичинде, коридорларың угрунда икибака гезмеләп йөрди. Гам-хесретиң агыр йүки онуң текепбирлигини сындырыпды ве йүрегини параламак вехимини салярды. Йөне велин, гоҗаны басмарлаян диңе бир хеләк болан оглы барадакы йүрек авусы дәлди; вагтал-вагтал онуң агзындан сыпян гүмүртик нәлетлемелер, башга бир дуйгуларың хем бардыгыны аңдырярды.

Колхаун атланып, хемишекиси ялы, мыдама нирәдир бир ерлере гидйәрди; ол диңе нахар башына гечмели я-да ятмалы болан махаллары пейда болярды — бу-да хемише болуп дурмаярды. Бир гезек ол узынлы гүн хем узынлы гиҗе өйде болмады. Онуң нирелерде боланыны хич ким биленокды; бу хакда сорамага-да хич кимиң хакы ёкды.

Луиза эхли вагтыны диен ялы өз отагында гечирйәрди. Дог-

русы, кәмахаллар ол асотея чыкып, нәмедир бир затлар барада ойланып, еке өзи дурярды.

Шол ерде, мавы асман гүммезиниң астында оңа өз эҗирлерини чекмек — хеләк болан доганы барадакы хесрети, сөйгүлисини йитирэймегиң өңүндәки горкының, өз ады билен багланышыклы галмагалың болуп билҗеклиги хакдакы ярамаз пикирлериң эҗирини чекмек еңилрәк ялыды.

Соңкы пикир оны ончаклы алада гоймаярды. Морисиң ыкбалы оны хеммесинден бетер толгундырярды; ол доганының өлүми барадакы йүрек авусы илкибатлара чыдар ялы болмаса-да, соң-соңлар ол кем-кемден көшешмәге башлапды.

Эмма сөйгүлиси барадакы ховсалалы алада велин, сагат сайын гүйчленйәрди.

Морис Җеральдың берк диварлы харбы зындандадыгыны Луиза билйәрди.

Шол диварларың бөвсүп болар ялы дәлдиги барада Луиза гам чекмейәрди; гайтам терсине, шол җайың берклигиниң ончаклы ыгтыбарлы дәлдиги оны алада гойярды; оны шейле алада гоюп билҗек эсасы себәбем барды. Элхенч геп-гүррүңлер онуң гулагына етипди ахыры.

Линчиң гайтадан болҗак суды барада гүррүң эдйәрдилер, бу гезек Сэм Мэнли билен онуң адамлары судья болман, хас ызгытсыз нәкеслер, хут бандитлер болҗакмыш диййәрдилер, шейле адамлар серхет якасындакы обаларда, айратын хем харбы фортуң голайларында гыт дәлди.

Бу гүррүңлер бирентеклери хайран галдырярды. Нәме үчин туссага канун боюнча суд этмеҗек болуняндыгына дүшүнмегем кынды.

Соңкы вагтларда айдың болан фактлар меселәни үйтгетмейәрди, хер ничик болса-да, онуң гүнәкәрдигини субут эдйән хич хили тәзе зат ёкды.

Шол дөрт атлы индейлер болмасалар-да — мунуң шейледиги агаҗың көвегинден тапылан затлар билен субут эдилипди — гараз, Генри Пойндекстериң өлүмине шоларың гүнәкәр болаймаклары гаты әхтималды. Мундан башга-да, шолар билен мустангериң арасында хич хили арагатнашык ёкды. Махласы, яңкы атлылар хакыкы индейлер болаянларында-да, асла оларың мустангере дахылы ёкды.

Онда нәме үчин ене-де туссага йигренч мөвҗедикә?

Бу затларың хеммеси шейле бир геңди велин, хатда бирентеклери чыкгынсыз ягдая-да салярды.

Диңе бирнәче адам шол элхенч сырың аныгыны билйәрди я-да чак эдйәрди, махласы, бары-ёгы үч адамды: Зеб Стумп билен Луиза Пойндекстерди, үчүнҗисем Кассий Колхаунды.

Сынчы авчы Мигуэль Диас билен онуң достларының өзлерини алып барышларында кәбир шүбхели затларың бардыгыны сељҗерипди, олар бирденкә хут өзлери ялы занныяман кеззапларың он-он икиси билен достлашып башладылар. Мундан

başhga-da, Зеб, шол достлугы гурап йөрениң волонтёрлар гошуныныӊ отставка чыкан капитаны Кассий Колхуандыгыны аныклады.

Зеб Стумп өз ачышлары барада яш креолка билен пикир алышды, ол болса бу затларың әхмиетиниң улудыгына дүшүнди, онуң калбында улы ховсала дөреденем шу меселеди.

Ол тәзе геп-гүррүңлери небсевүрлик билен диңлейәрди, мысли я-ха өлүм хөкүминиң хабарыны я-да яшайша умыт берйән хабары гетирҗек чапара гарашян ялы, форта гидйән ёла дартгынлы середйәрди.

Ол гауптвахтаның голайларында гөрнәймәге милт эдип билҗек дәлди. Шол ериң гапысыны гаравуллар саклаярды, даш-төверекде болса томаша гөзләп йөрен җеменде көпди. Әхли юртларда-да шолар ялы адамлар җенаят эдениң голайраклрында болмакдан хайсыдыр бир ёвуз леззет тапярлар.

Бу җенаятчы болса хас-да бетер гызыкланма дөредйәрди, чүнки ол дәлди я-да иң болманда, вагтлайынча акыл-хушдан махрум болан адамды.

Гауптвахтаның гапысында гаравулларың барлыгына гарамаздан, хушсуз ятан бичәрәниң самрамасына диңширгенйән бикәрлер шол ерде мыдама итнишип дурдылар. Билесигелиҗиликли гөзлериң яңсылайҗы назарының астына дүшүп, шол мәрекәниң арасындан гечмек, Луиза Пойндекстер үчин өз абрайыны дөкмек болҗакды.

Эгер-де Луиза өз ыгтыярына гойлаян болса, бу пикирлериң гызы сакламазлыгы хем әхтималды, йөне атасы оны гөзүнден сыпдырмаярды. Мундан башга-да, ене бир хоссары җемагатың өңүнде онуң абрайыны сакламак үчин алада барыны эдйәрди.

Луиза диңе өйде отурыбермек галыпды; ол я отагының гапысыны пугта япып, Аламоны, сыркавың дүшегини ятламакдан теселли гөзлейәрди; я-да асотея чыкып, акация агачларының арасында гечирен хошвагт минутларыны җикме-җик ядына салярды; бирденем калбыны алан йигидиң инди кемсидиленлиги, масгара эдиленлиги, түрмә дыкыланлыгы, шол ерден болса диңе өлмек үчин чыкмагының хем мүмкинлиги барадакы пикири келлесине гетирип, ене-де гам-хесрете батярды.

Дөрдүнҗи гүн.ир билен Каса-дель-Корва Зеб Стумп барып, «отряд форта гайдып гелди» хабарыны элтенде Луиза гөр, нәхили бегенипди!

Бу хабарың улы әхмиети барды. Инди туссагың гаравулларың элинден халас этмек үчин дәл-де, хеләк этмек үчин — газап билен гаңрылып алнаймагындан ховатырланмагың гереги ёкды.

— Инди алада этмесеңизем болар — дийип, Зеб Стумп кемсиз ынам билен айтды. — Инди бу ховп совулды, мисс Луиза, мен дегерли чәрелери берҗай этдим.

— Чәрелери? Ол нәхили чәрелер, Зеб?

— Озалы билен-ә мен майор гайдып гелен бадына онуң билен гөрүшдим, онсоң икимиз яшыр-юшурсыз гүррүңлешдик. Мен

оңа бу ваканы башдан-аяк, өзүмиң билйән затларымың хеммесини айдып бердим. Багтымыза, онуң мистер Морисе яманлык мейли ёк, гайтам, оны хемишекиси ялы говы гөрйәр диен пикире гелдим. Онсоң мен оңа американлыларың, мексикалыларың ве бейлекилериң шу нежис бандасы хакда гүррүң бердим. Шоларың иң ховплусы — кеззап Диас барада айтмагы хем унутмадым. Ине онсоң, майор гаравулы ики эссе гүйчлендирмәге буйрук берди.

— Мен муңа гаты бегенйән! Диймек, инди мундан бейләк шол кеззаплардан ховатырланмаса-да болар дийип пикир эдйәрсиңиз-дә?

— Эгер сиз Мигуэль Диасың шайкасы хакда айдян болсаңыз, онда аркайын болайың, ант ичйәрин. Гой, онуң өзи илки түрмеден сыпсын.

— Нәме? Диас түрмеде? Нәхили? Хачан? Ниреде?

— Сиз маңа бирбада үч сораг бердиңиз, мисс Луиза. Ай, боля-да! Чемели болар ялы, иң соңкудан башлалың. Диймек, сиз ниредедигини сораяңыз-да? Бу ерлерде диңе бир түрме бар, башгасы ёк. Онуңам фортдакы гауптвахтадыгыны айтмакчы болярын. Диас шол ерде.

— Шол ерде-де...

— Кимиң адыны тутжак боляныңызы мен билйән. Хава, сиз билдиңиз. Олар бир отагда болмасалар хем бир жайың ичинде. Оларың арасында петик гермев бар, йөне онуң аңырсындан хемме зат эшидилйәр; эгер-де олар ислеселер өзара геп алшыбам билердилер. Мексикалының янында онуң үч саны үлпеди хем бар. Ине шолар велин, мегерем, гүррүңлешере зат тапян болсалар герек.

— Бу оңат тәзелик, Зеб. Сиз дүйн маңа гүррүң берениңизде, Диас элинде барыны эдип...

— ...Түрмә аралашмага чалышяр дийипдим. Бу оңа кемсиз башартды. Я-да оңа кимдир бири көмек эдипдир.

— Ханы, айдың ахыры: нәхили, ниреде?

— Вах, сизиң ховлугайшыңызы, мисс Луиза! Дем-дынч алмага бир май бериң ахыры. Сизиң икинжи сорагыңыз — хачан? Муңа-да жогап бермек кын дәл. Шол кеззабы бир сагат мундан өң тутуп, түрмә дыкдылар. Мен онуң ызындан гауптвахтаның гапысының гүрпүлдәп япыланыны гөрдүм. Шондан соң мен гөни бәрик гайтдым.

— Йөне сиз энтек оны нәме үчин туссаг эдендиклерини айданзок.

— Шинди айтмага етишмедим, мисс Луиза. Бу узага чекжек гүррүң — бирбада айдып гутараймарсың. Сиз хәзир диңлемекчими я-да соң...

— Нәмеден соң, мистер Стумп?

— Ай, нәме диейин... мисс Луиза, мен... гарры байталымы атхана элтип гайданымдан соң айдарын дийип пикир эдипдим. Гөрйән велин, онуң мекгежөвен ялы бир зат чейнәеси гелйән

ялы. Ол икимиз узак вагтлап ёлда болуп, диңе бир сагат мундан озал форта гайдып гелдик ахыры.

— Мени багышлавериң, гадырдан мистер Стумп! Мен бу хакда ойланмандырын... Плутон, мистер Стумпуң ябысыны атхана экит, онсоңам серет, оны говужа иймлегин... Флоринда, Флоринда!.. Сизе нәме хөдүр этсемкәм, мистер Стумп?

— Мен хакда алада этмәң, мисс Луиза, көп саг болуң. Мен диңе байталым хакда пикир эдипдим. Өзүме гезек геленде болса, мен ене бирки сагат нахарсызам оңуп билерин. Йөне, эгер сизиң өйүңизде мононгахиль аражыгы ялы бир зат бар болса, мен гожаның рухланмагы үчин өрән говы боларды.

— Мононгахиль арагы? Нәче дийсеңиз тапылар. Йөне сизе, белкем, хас говурак бир зат хөдүр эдилсе говы болмазмыды?

— Мононгахиль арагындан говусы?

— Хава, херес, шампань чакырыны я-да коньяк ичмезмисиңиз? Эгер оны халаян болсаңыз.

— Ёк, маңа шол француз чакырлары герек дәл, гой, олары ким халаян болса шол ичсин. Белкем, французларың оңат чакырларам бар болса-да бардыр, эгер бар болса, олар Пойндекстериң өйүнден тапылжакдыгына мен гаты ынанян. Йөне мен фортдакы мейханачың хөдүр эдйәнлерини дадып гөрдүм. Шолар дерман-зат болса, башга гүррүң: олар өгедип, крокодилиңем аңырсыны бәрик гетирип билжек ахыры. Ёк-ла, шол француз ювундыларына, айратын хем коньякларына нәлет сиңсин-ле! Мононгахиль дерясы билен Питтсбург шәхеринден гетирилйән ап-арассажа мекгежөвен ширесинденем бир говы зат болуп билерми?

— Флоринда! Флоринда!

Хызматкәр гызың нәме үчин чагырыляндыгыны оңа айтмасаңам болжакды. Зеб Стумпуң шол ерде барлыгының өзи, оны нәме үчин чагыряндыкларыны кемсиз аңдырярды. Ол буйруга-да гарашман чыкып гитди-де, бир минутдан соң, гожа авчының «ап-арассажа мекгежөвен ширеси» диййәнинден долы графини алып гелди. Хакыкатында болса ол гара бугдайдан эдилен аракды.

Зеб кән бир хөдүрледибем дурмады. Тиз вагтдан графиндәки сувуклык үчден бир кемелди. Үчден икисини хем узага чекжек гүррүңиң довамында рухланмак үчин гойды. Шол гүррүңе башламага болса ол эййәм тайярды.

LXX бап

«ГИДИҢ, ЗЕБ, АЛЛА СИЗЕ КӨМЕК ЭТСИН-ДӘ!»

Гожа авчы хич бир зады-да ховул-хара этмеги халамаярды. Онуң шу хәсиети ичгә гезек геленде-де билдирип дурды; хәзир хем ол өз арагыны ховлукман гулкудярды.

Сабырсызлыкдан яңа йүреги чатлап барян-креолка онуң өзүниң гүррүңе башларына гарашып дурмады.

— Ханы айдың, гадырдан Зеб, шол мексикалыны нәме үчин туссаг эдипдирлер? — дийип, ол хызматкәр гызыуградансоң айтды. — Мен Мигуэль Диасы дийҗек болярын. Гөвнүме болмаса, мен ол хакда кәбир затлары билйән өйдйән.

— Еке бир сиз дәл, мисс Луиза, шол кеззабың этмишлерини көп адамлар билйәрлер. Сизиң доганыңыз.. Йөне бу хакда гүррүң этмәлиң. Зеб Стумп болса Мигуэль Диасың хем нәхили-де болса, гараз бир гатнашыгының бардыгыны билйәр я-да гаты чак эдйәр, хут шу меселә... Мениң нәме хакда айдяныма дүшүнйәңизми?

— Довам эдибериң, мистер Стумп!

— Ине шейле. Биз Аламодан гайдып геленимизден соң, тиз вагтдан индейлериң ызындан ковуп гиден йигитлер хем гелдилер; олар шол дөрт атлының асла индейлер дәл экендигини билипдирлер. Сиз муны, элбетде, эшиденсиңиз, мисс Луиза. Агаҗың көвегинден тапылан затлар, шол бизиң учудың ёкарсында гөрен атлыларымызың индейлер дәл экендигини әшгәр гөркезйәр. Күлбәниң ичинден шол картлары тапан махалымда мениң өзүмем бу шейлемикә дийип пикир этдим.

— Диймек, гиҗе күлбә гелен шолар экен-дә, Фелимиң гөрени шолар экен-дә?

— Хут шейле. Олар хут шол мексикалылар.

— Сиз нәме үчин олар мексикалылардыр өйдйәрсиңиз?

— Бу айдың-ла. Мунуң шейледигине мен гөз етирдим. Мен шол атлыларың хер бириниң нирә йитирим болядыгыны ыз чалып билдим.

Яш креолка мундан бейләк сораг бермеди. Зебиң гүррүңи онуң калбында тәзе умыт дөретди. Ол сабырлылык билен гүррүңиң довамына гарашды.

— Гөрйәңизми, мисс Луиза, шол картлар ве оларың сөзлери, Фелимиң башарып билдигинден гайталан сөзлери мени шол адамлар хут мексикалылардыр диен пикире элтди. Мунуң шейледигине гөз етиренимден соң, мен оларың тақмынан нереден гелип билҗекдиклерини кынчылыксыз аңшырдым. Мен шу ерли мексикалыларың хеммесине гаты белет, шонуң үчинем шол дөрт адамың сыпатының суратландырылып салгы берилмеги боюнча, оларың хер бириниң кимдигини билмек маңа кын болмады. Оларың индей летде-лүтделери мени алдап билмеди. Мундан башга-да, мен шоларың бирине өз тагмамы хем басыпдым ахыры.

— Өз тагмаңызы? Нәхили эдип, Зеб?

— Мениң түпең атаным ядыңыздамы?

— Мен сизиң мәшәни гысаныңызы гөрүпдим, киме атаныңызы велин, гөрмәндим — мен агачларың еңсесинде дурдум ахыры.

— Ине шейле, мисс Луиза, гоҗа Стумп мәшәни гысанда, ок

өрән сейрек нышанадан сова гечйәндир. Мен шол бедасылы урандыгымы билйәрдим. Узакдан *атмалы болды*, окуң бады гачышыпды. Йөне окуң оны ганҗардандыгыны велин, әшгәр билйәрдим. Мен онуң силкинип гиденини гөрдүм ве: «Эгер шол хамда дешик эдилмедик болса, мен оны өзүминки билен чалышмага тайяр» дийип пикир эдипдим. Шондан соң бизиң йигитлеримиз гайдып гелдилер ве индейлер хакда дәл-де, ак тенли адамлар барада гүррүң бердилер. Шол индейлериң кимлер экендигини мен эййәм билйәрдим, олары бирин-бирин тутушдырыбам билҗекдим, эмма бейле этмедим.

— О нәме үчин, мистер Стумп? Мениң бичәре доганымы өлдүрен адамлар, хут шоларың өзи болаймагы хем әхтимал ахыры!

— Хут шунуң үчинем мен олара энтек дегмедим. Башга бир себәбем барды. Мениң фортдан узага гидесим гелмейәрди — мениң ёк махалымда бир эрбет зат болаймасын дийип горкярдым. Сиз дүшүнйәңизми? Буларың хеммесиниң үстесине-де, мен иши ахырына етирерден энтек ир дийип хасап эдйәрдим. Мен муны хатасыз этмек ислейәрдим.

— Сиз шейле хем этдиңизми?

— Ёгсам нәме! Гөрйәңизми, хова ягдайы гуруганлыкды, шонуң үчинем йүрегиме дувен задымы этмәге алңасамаярдым. Шейлелик билен мен солдатларың гайдып гелерине гарашдым, олар геленсоң болса мистер Мориси ыгтыбарлы саклав астында гоюп, аркайын гидип билҗекдим. Диңе шондан соң мен гарры байталымы эерледим-де, шол париклер билен елеклериң тапылан ерине уградым. Мен шол ерде болуп гөрен *адамларың* салгылары боюнча *о тайыны* кынчылыксыз тапдым. Шол агзындан сүйт ысы гитмедик Спенглер олара баштутанлык эдипдир, шонуң үчинем мен оларың о тайдакы ызларың ярысынам гөрмәндиклерини, мениң үчинем етерлик галҗакдыгыны билйәрдим. Мен ялңышман экеним. Хачан-да болса бир вагт перерияда болуп гөрен хер бир махав хем шол ялан команчилериң меканларына гайдан ызларыны тапып билҗекди. Чем гелен дүканчы хем перериядакы шол ызлары ызарлап билҗекди, ынха мистер Спенглер билен онуң янындакылар велин *башармандырлар*. Шол ызлар гаты басгыланан хем болса, мен кейпине хеммесини барлап гөрдүм. Мен шол дөрт ябының хер бириниң ызыны тә атхана ченли ызарладым.

— Ери онсоң?

— Онсоң мен майор билен гүрлешдим велин, ярым сагадам гечип-гечмәнкә оларың дөрдүҗигем гөзенегиң аңырсында орнашдылар отурыбердилер. Баштутанларыны илки йыгнадылар, ёгсам гачып өтәгитмегем мүмкинди. Мен мистер Мигуэль Диаса өз тагмамы басдым дийип тассыкламак билен хак айдян экеним. Ок онуң саг элине дегипдир. Хут шол себәпли хем ол аркан йүпүни элинден гачыран экен.

— Диймек, шол Диас экен-дә? — диен сөзлер Луизаның

агзындан бисгтыяр сыпды, соңра ол пикире батды. — Гаты гең зат — дийип, гыз гөйә өз-өзи билен гүрлешйән ялы, юващжа гепледи. — Җеңнелликдәки ачык золакда мениң гөрен адамым хут шолды ахыры! Хава, шүбхесиз шолды. А шол мексиканка — Исидора... Вах! Бу ерде хайсыдыр бир ёвуз, гизлин сыр бар. Онуң үстүни ким ачып билер? Айтсаңыз-ла, гадырдан Зеб — дийип, Луиза авчының янына хас якынрак барып айтды, — шол мексиканка... күлбә гелен шол сеньорита дийҗек болярын... шол гыз онуң янына йыгы-йыгыдан гелйәрмиди?

— Кимиң янына? Сиз ким хакда сораярсыңыз, мисс Луиза?

— Мистер Җеральдың янына.

— Йыгы-йыгыдан болмагам мүмкин, йыгы-йыгыдан дәлем болмагы мүмкин. Мениң өзүмем шол ере сейрек барярдым ахыры. Мен көпленч башга ерлерде ав авлаярын. Диңе кәмахаллар ав мейданымы үйтгедейин дийип, хинди товугыны я-да сугуны атаймак үчин барярдым — шол деряҗыгың якаларында шолар көп боляр. Эгер сиз мениң пикирими сораян болсаңыз, онда айдайын, шол гыз озал хич вагт шол ере бараң дәлдир дийип пикир эдйәрин. Махласы, мен бу хакда хич зат эшитмәндим. Эгер гелйән болса, мегерем, бу хакда Фелим яңраман дуруп билмезди. Мен диңе бир аял машгаланың шол күлбә мыхманчылыга баряндыгы хакда эшидипдим.

— Ким? — дийип, креолка гыссанмач сорады, шол бада хем муңа өкүнди. Зебиң көп маныллы назарыны гөренде, онуң яңаклары нар ялы гызарды. — Ай, мунуң әхмиети ёкла — дийип, ол җогаба-да гарашман, сөзүни довам этдирди. — Диймек, мениң доганымың өлдүрилмегинде шол адамларың, шол мексикалыларың хем эли бардыр дийип, сиз пикир эдйәрсиңиз-дә, Зеб!

— Догрымы айтсам, мисс Луиза, менә-хә нәме пикир этҗегими хем билемок... Прерияда шу чака ченли хич вагт шунуң ялы сырлы вака болманды. Кәмахаллар мениң гөвнүме бу мексикалыларың иши ялы болуп гөрүнйәр, кәмахаллар келләме башга пикирлер гелйәр, ине шонда хем мениң гөвнүме, бу элхенч иши ким-де болса башга бири эл ураян ялы боляр. Мен энтек онуң кимдигини айтмайын.

— Йөне ол дәлдир, Зеб, йөне ол дәлдир!

— Ёк, ол мусгангер дәл — бу ерде онуң хич хили дахылы ёк. Өрән көп затлар мустангериң гаршысына тутарык болян хем болса, мен онуң бигүнәдигине екеҗе минут-да шүбхеленен дәлдирин.

— Шейледир велин, йөне муны нәдип субут этҗек? Делиллериң хеммеси онуң гаршысына, хич кимем оны акламак үчин екеҗе сөзем айтмак исләнок.

— Ёк, бу җуда бейле хем дәл. Маңа энтек бу иши мазалы анык ламак башарданок — мыдама вагтым болмады дурды: түрмеден ве бейлеки затлардан хич гөзүми айрып билмедим — инди велин мениң шейле мүмкинчилигим бар, менем оны сып-

дырман, прерия дийилйэн бир улы китапдыр, мисс Пойндекстер, гаты гызыклы уллакан китапдыр, диңе оңы окамагы башармак герекдир. Зеб Стумп ончаклы өкде хатдат болмаса-да, шу чылшырымлы совады кемсиз биширендир, белкем, оңа прерияның отларының үстүне дарғап гиден субутнамалары тапмак башардар. Белкем, Аламоның кенар якаларындан бир затлары анықламак башардар.

— Сиз хайсы-да болса бир герекли ызлары тапарын өйдүп пикир эдйәңизми?

— Шол ерлере гидип, хемме затлары оңатҗа сынламалы болар — айратын хем мениң мустангери ягуарың пенҗесинден сыпдыран еримдәки затлары. Шол ере хас өңрәк гидилмелиди, йөне нәме үчин өзүмиң *шейле эдип* билмәндигими мен сизе айдыпдым. Худая шүкүр, шу вагтың довамында екеҗе дамҗа-да ягыш болманы бир говы зат, бир хепде мундан өң басылан ызлары хем эдил дүйнки ызлар ялы аңсат ызарлап болар. Элбетде, бу чем гелене башартмаз... Шейле, инди болса мениң ёла ураглагым герек, мисс *Луиза. Мен фортда болян затлары* сизе гүррүң берип гечмек үчин шу ере екеҗе минутлык совлупдым. Вагты йитирмек болмаз. Шу гүн ир билен мени мистер Морисиң янына гойбердилер, онуң акылы дурланмага башлаяр. Суды талап этмек үчин хут шуңа-да гарашярлар. Мунуң өзи бары-ёгы үч гүнден соң хем болуп билер. Мен болсам судуң башланҗак пурсадына ченли хөкман гайдып гелмели.

— Гидиң, Зеб, бу мерхеметли ишде алла сизе көмек этсин-дә! Онуң бигүнәлигиңе субутнамалар билен гайдып гелиң. Мен сизе өмүр-бакы миннетдар боларын эдил... ёк, җанымы халас эдениңизденем бетер миннетдар боларын.

LXXI бап.

ЧЫПАР АТ

Шу сөзлер билен гөвни гөтерилен гоҗа атхана, өзүниң тагашыксыз байталының дуран ерине алңасап гитди. Байтал Плутоның гысганман берен мекгеҗөвенини чейнейәрди.

Плутон хем шол ерде байталың янындады. Хемише геплемсек хызматкәр бу гезек гаты дыммады. Ол нәме-де болса бир затдан алҗыран болара чемелиди.

Онуң хал-ягдайына дүшүнмек кын дәлди. Түйс йүрекден эй гөрйән яш хоҗайыныны йитирмеги, өзүниң бар ыхласыны берип хызматыны эдйән яш хоҗайын гызының гам-хесрети, соңкы вагтларда гаршы-гаршы оңа кәйинип йөрен Флоринданың йигренҗиликли яңсыламалары, меререм, инди асиенда хут өзүниңки дәлдир өйтмейән ялы болуп йөрен Кассий Колхауның хем эдикли аягы билен депмеги — бу затларың хеммеси Плутоның халының теңлигини дүшүндирип билҗекди.

Зеб өзүниң ой-пикирлерине шейле чуң гүмра болансоң, бичәре гулуң йүзүниң салыкдыгыны хем гөрмеди. Ол ховул-харалыкда өз байталыны хем мекгеҗөвенден кемсиз йүрексе эдинмәге гоймады. Ол ябының тумшугындан тутуп, онуң дишлериниң арасына послы агыздырыгы салды, узын гулакларыны келлекиниң көнелип җайрык-җайрык болан гайшының ичинден гечирди-де, байталың йүзүни гапа өврүп, оны атханадан алып чыкмакчы болды.

Байтал гитмеҗек болды — шейле оңат ийм иймек оңа өрән сейрек миессер болярды ахыры — хөтҗет хайваны новадан айырмак үчин, Зеб бар гүйҗи билен җылавы силкип чекмели болды.

— Ой-ой, масса Ступм — дийип, Плутон ара гошулды,— сиз нәме бейле алңасаяңыз? Гөргүли байтал шинди ач ахыры. Мекгеҗөвенден дойса говы боларды. Бу оңа зыян этмезди ахыры.

— Мениң вагтым ёк, мен узак ёла уграян. Мен йүз миль дагы ёл гечмели, галан вагт болса ики сагатданам аз.

— Айдяныңыз нәме, масса Ступм! Өрән гаты сүрмели боларсыңыз. Сиз оюн эдйән-ә дәлсиңиз?

— Ёк, мен чыныма айдярын.

— Гең гөрәймели, шу прерияларда улагы шейле гаты сүрәйишлерини гөрсеңиз-ле. Ынха хол ябыҗыгам бир гиҗеде, мегерем, ики йүз миль ёл гечен болса герек.

— Хайсы ябыҗык?

— Хол чыпар, хеммесинден аңырда дуран. Масса Колхауның аты.

— Сен нәме үчин ол ики йүз миль ёл гечендир өйдйәрсиң?

— Себәби онуң эндам-җаны көпүрҗикди. Ол гаты ядаң экен, мен оны деря сува якмага экиденимде ызымдан сүйрениң зордан йөрейәрди. Яңы доглан гөле ялы бүдрейәрди. Ой, җанавар гаты сурнуган экен.

— Бу хачан болупды, Плутон?

— Хачанмы? Ханы бир ойланайын... Хава-ла, бу, элбетде, масса Генри йитен вагтында болупды — ир эртир чагы, яңы гүн гөрнен махалы. Мен өң чыпары гөрмәндим—мен даңдан чыкыпдым. Атхана гайдып гелемде ябыны гөрдүм, ол мисли дерядан йүзүп гечен ялы дуршуна өлди, эндам-җаны көпүрҗикди, өзем эдил яп-яңы Тәзе Орлеандакы айлавда ярыша гидип, дөрт миль гечен ялы соҗап-соҗап зордан демини алярды.

— Шол гиҗе оны ким мүнди?

— Билемок, масса Ступм. Йөне оны Масса Колхаундан башга хич ким мүненок. Хо-хо! Хич ким онуң үзеңңисине басмага-да милт эдип биленок.

— Диймек, шол хем мүнүпдир-дә?

— Мен билемок, масса Ступм, хич зат билемок. Мен оны капитаның алып чыканыны гөрмедим, онуң нәдип ене шу ере дүшенинем гөрмедим.

— Эгер-де сен онуң эндам-җаны көпүрҗикди диййән болсаң, диймек, кимдир бири оны мүнен болмалы ахыры.

— Хава, хава! Кимдир бири мүнүпдир.

— Гулак ас, Плутон. Сен хакыкаты айдянсың ве шол гиҗе чыпары кимиң мүнендигини догрудан хем билйән дәлсиң дийип пикир эдйәрин. Йөне сен шол адам ким болуп билер өйдйәрсиң? Мистер Пойндекстериң мениң достумдыгыны сен билйәрсиң ахыры, шонуң үчинем кимем болса, бириниң ондан сораман, онуң ябыларыны, шейле хем капитан Колхауның ябыларыны мүнмегини исләмок. Муны эден плантациядакы негрлериң биридир, ол ассырынлык билен гөргүли хайваны алып гидендир-де, бүтин прерияны эрш-аргач эдип, ат чапып гечендир. Догры дәлми нәме?

— Ёк, Масса Стумп, негр бу бейле боландыр өйдүп пикир эденок. Плантациядакы негрлере бу ере гелмек гадаган. Олар атхана гирмәге-де милт эдип билмездилер. Плантациядакы негрлериң хич бири-де чыпары экитмәндир.—

— Ичигар галмыш, онда ким оны мүндүкә? Белкем, оны мүнен негрлере гөзегчилик эдйәндир? Сен муңа нәме диерсиң?

— Ёк, олам дәл.

— Онда, диймек, мүнен адам атың эесиниң өзи-дә, башга мүнҗек ёк. Эгер шейле болса, маңа алада галасы зат ёк. Өз атыны мүнүп нирә дийсе, хатда довзаха барянча-да чапып гитмәге онуң хакы бардыр. Бу болса мениң ишим дәл.

— Мениңем ишим дәл, масса Стумп. Вах, нәме үчин шу гүн ир билен бу пикир мениң келләме гелмедикә дийсене!

— Сен нәме үчин муңа гынанян? Шу гүн ир билен нәме болды?

— Вах, шу гүн ир билен нәме болды! Шу негре улы бетбагтчылык болды! Гаты улы бетбагтчылык.

— О нәхили?

— Вах, масса Стумп, мени шу гүн депдилер. Эдил гүнортадан бир сагат геченде.

— Депдилер?

— Шейле бир депдилер велин, атхананың о четине зыңлып гитдим.

— Хә, дүшүнйән: сени ат депендир. Хайсы?

— Билмедиңиз. Ат дәл-де, онуң эеси — атханадакы эхли атларың, диңе хол менеклиден өзтесиниң эеси. Мени Масса Колхаун аягы билен урды.

— Нәме себәпли урды, нә себәпден? Сен, мегерем, бир болгусыз иш эденсиң-дә, достум?

— Негр хич хили эрбет иш этмеди. Ол диңе шол гиҗе ата нәме боландыгыны капитандан сорады, онуң нәме үчин бейле сурнугып гелендигини сорады. Ол болса сениң ишиң дәл дийди-де мени депди, онсоң гамчы билен енчмәге дурды, соңра-да маңа азм урды. Эгер мен бу хакда ене бир гезек агзайсам,

шаллыр билен йүз гезек урарын дийди. Ол гаты сөкди. Ол шейле көп сөкди! Плутон энтек хич хачан, өмрүнде хич вагт масса Колхауның бейле гахарлы боланыны гөрмәнди.

— Ол хәзир ниреде? Ол бу гүн хич ерде гөрненок. Рас чыпар ат шу ерде болса, диймек, ол хич ере гитмәндир.

— Валла эгер, масса Студп, хәзир ол бу ерде ёк, ол яп-яңы гитди. Ол инди мыдама бир ерлере гидйәр, өзем узак вагтлап гайдып гелмейәр.

— Атлы гидйәрми?

— Хава. Ол инди гыр аты мүнйәр. Чыпары экиденок. Шол гиҗеден бәри оны диңе бир гезек мүнди Белкем, ол чыпар дынжыны алсын дийййәндир.

— Гулак ас, Плутон — дийип, Зеб бирнәче минут ойланып дурансоң айтды. — Догрудан ам, мениң гарры байталым ене бираз мекгеҗөвен ийсе кем болмаҗак өйдйән. «Гырмылдан гыр ашар» дийип йөне ерден айтмандырлар ахыры. Гой, ийип хезил этсин. Энтек ол иймини ийййәнчә, менем шейле иш билен мешгулланып билердим. Сен ашхана ылга-да середишдир, хей, гарбанаяр ялы бир зат тапылмазмыка? Бир бөлек сован эт билен бир дөвүм чөрек — башга хич зат герек дәл. Сениң бикән маңа нахар хөдүрлеҗегем болды, йөне мен гиҗә галаймакдан горкуп, иймек ислемедим. Инди велин, өз улагыма гарашмалы боламсоң, менем сүңкҗагаз гемрип билҗек — кейплирәк болар-да.

— Догры айдяңыз, масса Студп, мен бирҗе секунтда гидип гелерин.

Шу сөзлери айдып, Плутон ховлыны кесип гечип, ашхана тарап ылгады. Атханада Зеб Студпуң еке өзи галды.

Негр атханадан чыкан бадына, тоҗа авчының йүзүнде өз сөзүни соңландакы пархсызлык аламатындан нам-нышан галмады. Бу ясама пархсызлыкды, онуң йүз-кешбиниң аладалылыгыны гөренинде, мунуң шейледигини аңмак кын дәлди.

Зеб атхананың ясы даш дүшелен полуның угры билен гечип чыпар гунаның даңылгы дуран агылының янына барды.

Ат сычрап гапдала чекилди-де, бүтин дуркы билен сандырап, дивара гысмылҗырады — мегерем, ол авчының шейле айгытлы гөрнүшде янына баршындан үркен болса герек.

— Парахат дур, сен, акмак хайван! — дийип, Зеб хүмүрдеди. — Мен саңа хич зат этҗек дәл ахыры. Сениң хәсиетиң-э эдил эйәң хәсиети ялы экен! Юваш бол диййәнІ Ханы, сениң налларыңы бир гөрейин.

Зеб шу сөзлери айдып эгилди-де, атың өң аягының дызыны эпмәге сынанды. Бу оңа башартмады: ябы, мисли бир затдан ховатырланян ялы бирден тойнакларыны даша уруп, бурнуны парлатмага башлады.

— Нәлет сиңен бет сыпат дийсәним! — дийип, Зеб гахарлы гыгырды. — Бирҗе минутам парахат дуруп биленок. Ханы, без-

затлык этмесене, говуҗам! Мен диңе сениң нәхили налланаңыны гөрҗек — дийип, ол мылайым геплəп башлады.

Зеб ене-де гунаның дызыны эпмәге сынанышды, йөне ол диен этмеди.

— Шуңа велин мен хич гарашмандым — дийип Зеб, мысли кынчылыклы ягдайдан чыкалга тапмага умыт эдйән ялы, дашы-төверегине гөз айлады. — Нәме этмели? Негри көмеге чагырмак болмаз. Бу иш барада ол хич зат билмели дәл. Бирденкә онуң үстүмден геләймезлиги үчин алңасамак герек, ёгсам ол хеммесини аңар. Сени бир ер ювутсады, бетсыпат хайван! Мен онуң тойнакларыны нәдип гөрсемкәм?

Авчы бирнәче минут сесини чыкарман дурды — ол улы алада галыпды.

— Саңа бир нәлет сиңсин, бидерек махлук! — дийип, ол ене-де кәйинди. — Дуран еринде өлдүрәесим гелйәр!.. Хә, болды! Тапдым! Негр пәсгел берәймесе боляр. Флоринда оны эглəр дийип тама эделиң. Ханы, дурбакалы пеләкет, мен сени асуда дурмага межбур эдерин я-да богуп өлдүрерин! Шуҗагаз букавы гейдирәйсем, бөкҗеклəн болмасаң герек!

Зеб шу сөзлери айдып, өз эриндәки арканы алып, онуң сыртмагыны чыпар гунаның бойнуна атды. Онсоң йүпүң бейлеки уҗуны алып гүйч билен чекди.

Ябы харлап, агылың ичинде урунмага башлады. Йөне аз салымдан соң харрылды онуң бурун дешиклеринден зордан чыкян сыкылык сесине өврүлди.

Зеб инди агыла аркайын гирип билҗекди. Ол йүпүң уҗуны сүтүне пугта даңып, хер бир тойнагы чаласынлык билен, эмма бар үнсүни берип сынламага дурды. Ол тойнакларың, налларың сыпат гөрнүшини, чүйлериң саныны ве өзара ерлешишини — махласы, шол атың ызыны танамага көмек эдип билҗек затларың хеммесини белләп ятда саклаярды.

Ахыр соңунда, атың чеп арт аягына гезек етенде, Зеб бирден геңиргенме билен бегенчден яңа гыгырып гойберенини хем дуйман галды. Гоҗа авчы дөвлен налы гөренде биыгтыяр гыгырып гойберипди: тойнагың йүзүнде налың дөртден бирине голай бөлеги етенокды. Нал икинҗи чүй урлан еринден дөвлен экен.

— Эгер мен сениң шейледигини озал билен болсам, бейлеки ызлары өвренҗек болуп азара галып йөрмездим — дийип, ол дөвлен нала йүзленип хүмүрдеди. — Сениң галдыран ызларыңы танамазлык мүмкин дәл болса герек. Йөне хатасыз херекет этмек үчин, мен сени өз янымаҗык алайын.

Зеб шу сөзлери айдып, уллакан авчы пычагыны чыкарды-да, оны нал билен тойнагың арасына сокды. Онсоң налы эхли чүйи билен биле алды-да, курткасының чуң җүбүлериниң бирине салды. Соңра авчы чаласынлык билен йүпи чөзүшдирип айырды. Шондан соң чыпар ат эркин дем алмага башлады.

Бир минут гечип-гечмәнкә Плутон хем гелип, бол нахар гетирди. Межимәниң үстүнде бир стакан арак хем булдурап дур-

ды. Зеб хаял этмән нахара япышды, эмма Плутон ёкка атханада болуп гечен затлар барада велин дилинем ярмады.

Йөне негр чыпара бир зат боландыгыны шол бада аңдыгынан төверегине ховсалалы гаранҗаклап, бүтин дуркы билен сандырап дурды.

— Ой-ой!— дийип, негр сесленди.— Оңа нәме болярка? Ол сизден горкян ялы-ла, масса Стумп.

— Әхтимал..., — дийип, Зеб ясама пархсызлык билен айтды. — Мегерем, ол менден аз-кем эйменсе-де эйменйәндир. Ол мениң гарры байталымы дишлеҗек болуп сынанды, менем оны йүп билен биркй гезек чалдым. Шоны халамады өйдйән.

Шейле дүшүндириш Плутоны долы канагатландырды, шунуң биленем чыпар барадакы гүррүң тамамланды.

— Ханы айт, Плутон — дийип, Зеб ене гүррүң ачды. — Сизиң ябыларыңызы ким наллаяр? Мегерем, сизиң өз демирчи уссаларыңыз бар болса герек?

— Ёгсам нәме — өзүмизиңкилер бар. Сары Җек ябылары наллаяр. Сиз муны нәме үчин сораяңыз, масса Стумп?

— Ай, менем өз гарры байталымы наллатмалы. Мегерем, Җек мениң шу мөхүмими битирмекден гачмаса герек?

— Ёгсам нәме, элбетде, гачмаз.

— Онуң ики тойнагыны нalламак үчин нәче вагт герек болар дийип пикир эдйәрсиң?

— О, сәхелче вагт, масса Стумп! Җек өкде демирчи, хемме киши шей диййәр.

— Онуң тайяр наллары бармыка? Ол сизиң ябыларыңызы хачан наллапды?

— Онуң нalланына эййәм бир хепдеденем көп гечди, масса Стумп. Иң соңкы гезек ол мисс Луизаның ябысыны, ак менек бедеви наллапды. Йөне мунуң әхмиети ёк-да — онуң башга-да тайяр наллары бардыр. Мен муны говы билйәрин — ол чыпары нalламалы ахыры. Онуң бир налы дөвлүпдир. Онуң дөвленине эййәм он гүн гечди. Масса Колхаун шол налы айрың дийип табшырды. Мен шу гүн эртир билен онуң Җеке шей диенини эшитдим.

— Гөрйән велин, хакыкатданам мениң вагтым азрак өйдйән — дийип, Зеб бирденкә өз пикирини үйтгедәен ялы эдип айтды. Говусы, шол наллы меселәмизи соңрага гоялың. Мениң гарры байталым энтек оңшук эдер-ле. Биз прериядан гидерис, ол ерде ёл юмшак. Байтала хич зат болмаз.

Зеб атханадан ховла чыкды-да, асмана серетди.

— Хава, ёла дүшмек герек. Екеҗе минутам йитирмек болмаз. Ханы, гадырданым, инди чейнемәңи бее эт! Мекгеҗөвениң дерегине шу демирҗиги дишлериң арасына алмалы боларсың. Берекелла!

Зеб кә Плутон билен, кәте-де байталы билен гүрлешип, ене-де уяны гейдирди ве улагыны идип, дервезеден чыкарды, бөкүп эере атланды-да, җылавы силкди.

LXXII бап.

ЗЕБ СТУМП ЫЗ ЧАЛЫП БАРЯР

Гожа авчы Каса-дель-Корвоның дервезесинден чыкып, деряның кенарыны сырып ёкарык, форта тарап гитди.

Чәръек сагат хем гечмәнкә, ол эййәм шол ере етипди. Зеб ябыдан дүшүп, майорың өйүне тарап гитди.

Инж фортуның коменданты билен дүшүшмәга рүгсат алмак гожа авчы үчин кын меселе дәлди. Харбы гуллукчылар Зеб Стумпы сылаярдылар, шоңа гөрә-де онуң үчин хемме вагт гапы ачыкды. Ол паролсыз ве бейлеки, харбы гуллукчы дәл адамлар үчин белленилен өзге кадалары берҗай этмәнем шол ере барып билйәрди. Гаравуллар оны хут өз адамлары ялы гечирип гойбердилер. Нобатчы офицер билен ол гадырлы саламлашды; адютант болса онуң гелендигини шол бада майора хабар берди.

Комендантың авча гарашандыгы майорың оңа айдан илкинжи сөзлеринден гөрүп дурды.

— Хә, мистер Стумп! Мен сизи шейле тиз гөрениме гаты бегенйән. Сиз шол гең меселеден баш чыкарып билдиңизми? Сизиң шейле тиз гайдып гелшиңизи гөрүп, сизде тәзеликлериң бардыгыны аңярын. Шол бичәре яш йигит үчин аматлы бир зат тапансыңыз дийип тама эдйән! Көп затлар онуң гаршысына делил гөркезйәнем болса, мен өңки пикиримде галярын — ол бигүнә. Хава, сиз нәме аныклап билдиңиз?

— Энтеклер-ә менде айратын бир әхмиетли тәзелигиң ёкдугыны сизе айтмалы болярын, майор, шейле болса-да, мен прерияны айланып чыкянчам, бу ере гелмекчи дәлдимем велиң, гараз форта совлуп гечмеги зерур хасап этдим. Мен сизиң билен маслахатлашмага гелдим.

— Гаты говы эдипсиңиз. Айдыбериң диңлейән.

— Мен сизден суд ишиниң башланмагыны мүмкин болдугыча гайра чекмегиңизи хайыш этмек ислейән. Шу ерде кәбир адамларың сизи ховлукдырҗак болҗагыны мен билйәрин, йөне мен бу ишиң сизиң ыгтыярыңыздадыгыны, мениң хайышымы хөвес билен ерине етирҗекдигиңизи хем билйәрин.

— Сиз мамла: мен элимден гелен чәрелериң хеммесини хөвес билен гөрерин, мистер Стумп. Йөне велин харбы ягдай ыглан эдилен халатлардан башга вагтлар, бизиң дөвлетимизде харбы хәкимиетлериң граждан хәкимиетлерине боюн эгйәндиклерини хем сиз билйәрсиңиз ахыры; хатда шу ерде, Техасда-да харбы ягдай гиризилмегинден худай сакласын. Канунларың бозулмагына ёл бермезлиге хакым бар, эмма канунын өзүниң гаршысына велин гидип билмен ахыры.

— Сизиң кануны бозмагыңызың асла герегем ёк. Оңа мең зеш затлар герек дәл, майор. Сизиң диңе кануны өз эллериңе алып, оны өз бәхбитлери үчин еймак ислейәнлериң гаршысына гитмегиңиз герек. Бизиң посёлогымызда шолар ялы адамлар

бар, эгер олара пәсгел берилмесе, олар шейле хем эдерлер. Айратын-да шоларың бири ховплы, мен онуң кимдигини билйән — хер ничигем болса аңян.

— Ол адам ким?

— Мен, майор, сизе бил баглап болжакдыгыны билйән.

— Аркайын болайың, мистер Стумп, әхли гүррүң икимизиң арамызда галар. Алңасаман гүрләбериң.

— Ине шейле, майор, шу женаяты эден адам Морис-мустангер дәлдир дийип пикир эдйән.

— Сизе мәлим болшы ялы, мениңем пикирим шейле. Сизиң маңа хабар берип билжек затларыңызың бары шумы?

— Мен ене кәбир затлары үстүне гошуп билердим, майор. Йөне энтек муны этмели дәлмикә диййәрин, чүнки бу мениң диңе чакым, онуң ялңыш болаймагы хем мүмкин ахыры. Мен Нуэсесе барып гайдянчам бу хакда хич зат айтмасам говы болар. Шондан соң велин, мен хәзирки билйән затларымың хеммесини, прерияда аныкламагы башаран затларымың әхлисини хөвес билен сизе гүррүң берерин.

— Маңа дегишли болса, сизиң гайдып гелериңизе гарашмага икиржиңленмән разылык берерин, үстесине-де, сиз адалатлылыгың бәхбитлери үчин алада эдйәрсиңиз ахыры. Йөне сиз менден нәме ислейәрсиңиз?

— Диңе судуң башланмагыны гайра гоймагы, майор, башга хич зат дәл.

— Нәче вагта? Суд ишлериниң өз кануны дүзгүн-тертиплери билен гитмелидигини сиз билйәрсиңиз ахыры. Округ судьясы мениң пикирим билен ылалашман дурмажагыны билйәнем болсам, мен оңа хич хили буйрук берип билмен. Йөне шу иши тизрәк гутармагы талап эдйән адамларың оңа тәсир эдип билмеги мүмкин.

— Сизиң ким хакда айдяныңызы мен билйән. Белки хем суд гутармазындан өң онуң өзи гүнәленйәниң орнунда отурмалы болар.

— Шей дийсеңиз-ле! Диймек, сизиң пикириңизче бу женаяты эденлер... шол дөрт мексикалы дәл...

— Бу шейлеми я дәлми, мен энтек айдып билжек дәл, майор. Йөне мен оларың хем бу ише дахылының бардыгыны билйән... Сиз маңа үч гүн мөхлет бермәге сөз берип билермисиңиз?

— Үч гүн мөхлет? Нәмә?

— Судуң башланмагыны үч гүн гайра чекмәге.

— Мен муны башарарын дийип пикир эдйәрин. Оны харбы хәкимиетлер туссаг эдипдирлер. Хатда мустангериң граждан хәкимиетлерине берилмегини ёкары суд талап эдәенде хем, мыдама-да мен шол талабы үч гүн саклап билерин. Мен муны сизе сөз берйәрин.

— Сизиң билен гүррүңлешйәрсиң велин, эдил харбы ягдайының гиризилмегини исләбересиң гелйәр. Биз, эркин гражданлар, харбы ягдайы халамасагам, онуң хемме затдан говы болян

махаллары-да боляр. Эгер сиз суды үч гүн дагы гайра гойсаңыз, онда гүнэленйэниң орнунда хэзирки туссаг дэл-де, башга бириниң, энтек өзүне шүбхеленилйэн дэлдир өйдүп йөрен адамың отурып билджекдигини сизе айтмагым галяр. Сиз онуң кимдигини сорамаң. Диңе айдың, сиз маңа үч гүн мөхлет берйэңизми?

— Мен сизе сөз берйэрин, мистер Ступм. Эгер маңа хатда отставка чыкарылмак вехим салайса-да, үч гүнүң довамында Морис-мустангериң гауптвахтадан чыкмаджакдыгына мен сизе офицер сөзүни берйэрин. Ол гүнэлими я дэлми пархы ёк, гараз мустангер шу мөхлетиң довамында мениң пенамда болар.

— Сиз оңат адам, майор! Эгер-де мен, хачан хем болса бир вагт, сизе нэхили миннетдардыгымы субут этмесем, мени дуран еримде ер ювутсын! Мениң башга айтджак задым ёк, йөне сизден хайыш эдйэн — хеммесини гизлин саклавериң. Эгер-де мениң этджек болян ишлерими билэйселер, маңа пэсгел берджек болуп эллеринде барыны гайгырмаджак адамлар бар.

— Олар менден хич зат билип билмезлер, мистер Ступм. Сиз мениң сөзүме аркайын бил баглап билерсиңиз.

— Мен билйэн, майор, мен муны билйэн. Мерхеметли ишлериңиз үчин көп саг болуң! Техасда сизиң ялы адамлар көпрэк болсады!

Майор билен хошлашып, гоҗа авчы өзүниң гарры байталының гарашып дуран мейданчасына чыкды.

Ол посёлокдан чыкып, шол ере гелен ёлуна тарап уграды.

Зеб Пойндекстериң плантациясының чэклериниң голайындан гечип, Леона җүлгесини ызда галдырып, көтел япгытдан гидип ёкаркы дүзлүге чыкды.

Ол җеңңеллигиң гырасына етди-де, шол ерде акация агаҗының көлегесинде ябысының башыны чекди. Авчы ябыдан дүшенокды, бейле этмекчи хем болмаян ялыды. Ол эерде отуран еринден аз-кем өңе эглип, үнссүз назары билен ере середйэрди, көпленч адамлар пикире батан пурсатларында шейле назар билен середйэрлер.

— Ичигар галмыш! — дийип, ол хүмүрдеди. — Гызыклы зат... Шол гиҗе Колхауның ябысы атханада болмандыр, гара дере батыбам ятагына гайдып гелипдир. Бу нэмэни аңладяр? Эгер-де ол шу ише гатышмадык болса, маңа нэлет сиңсин! Мен шейлемикэ дийибем пикир эдйэрдим, йөне Колхаун өз дайысыны өлдүрендир дийип чак этмек җуда бигелшик болайҗак ялыды-да. Элбетде ол, эгер өзүне пейдалы болса, хич хили җенаятданам гайтмаз. Ери, мундан оңа нэме пейда болуп билер? Эгер асиенда Генриниң ыгтыярына гечэййэн болсады, онда муңа дүшүнмек боларды. Йөне бейле зат ёк ахыры. Мундан бейлэк шол ериң екеҗе акры хем, екеҗе негр хем гоҗа Пойндекстериңки дэл. Мен мунуң шейледигини билйэн болсам герек. Хемме заты шол кеззап эеледи. Өзүниң яш дайысындан дынмак оңа нэме үчин герек болдука? Ине мен шуңа дүшүнип билемок. Мениң билшиме гөрэ, оларың арасында хич вагтам душманчылык бол-

мандыр. Плантаторың гызы оны халап баранок, бу хем оңа ёкуш дегйәр. Йөне ол нәме себәпден гызың доганыны өлдүрсин? Шу ерде мустангерем ара гошулды дуруберди, онсоң Луизаның маңа гүррүңини берен чакнышыгы, ялан индейлер, шол мексикалы гыз, башсыз атлы, худай билсин ене нәмелер бар! Аперин! Бу меселелер Техасың иң говы адвокатынынңам башыны чашырып билер... Йөне велин, вагты йитирмели дәл. Шу нал элимде болансоң, белкем, бу ганлы ваканың чөзгүдини тапмак маңа башардар. Йөне нирә гитмели? — Мисли җогап гөзлейән ялы, Зеб даш-төверегине гөз айлады. — Гөзлеги фортуң я-да посёлогың төвереклеринден гөзлемегиң хаҗаты ёк. Ол ерде топрак, эдил агылдакы ялы ат тойнаклары билен торч эдилипдир. Иң говусы гөни прерия уграп, Рио-Грандә гидйән ёла чыкмалы. Шол ерде мен гөзлейән ызымың үстүнден барып билерин. Хава, иң говусы шейтмек герек.

Гоҗа авчы гөйә шейле карардан канагатланан ялы, җылавы ыкҗамлады-да, җеңңеллигиң гырасыны сырып гитди.

Зеб Нуэсес дерясына тарап бир миле голай ёл гечди-де, гүнбатара өврүлди, мисли озал ойланышылан план боюнча иш гөрйән ялы, ол бу херекети өрән аркайын этди. Инди онуң гидйән ёлы Рио-Грандә тарап гидйән ёдаларың хеммесини кесип гечмелиди.

Шол вагтың өзүнде авчының эриң үстүнде отурышы билен йүз-кешби хем үйтгеди. Ол инди үнссүзлик билен даш-төверегине гөз айламаярды. Зеб өңе эглип, өңүндәки отлара эсерденлик билен середип барярды.

Ол шейдип бир миле голай ёл геченде бирден оңы нәмедир бир зат хүшерилмәге ве җылавы чекмәге меҗбур этди.

Байтал шол бада аяк чекди. Зеб эерден бөкүп дүшди, өңе ики әдим әтди-де, дыза чөкди. Онсоң җүбүсинден налы чыкарып, оны отуң йүзүнде эшгәр билдирип дуран ызың үстүнде гойды.

— Эдил өзи! — дийип, авчы элини дабаралы галгадып айтды. — Эгер бу шейле болмаса, мени худай урсун!.. Лайыҗак болуп дур! — дийип, ол дөвүк налы долы дәл ызың үстүнде гоюп айтды-да, оны ене элине алды. Ине олар, хыянатчының ызлары, белки-де буларың ганхорың ызлары болмагы хем мүмкин!

LXXIII бап

ПРЕРИЯДАКЫ АДАҖЫК

Уч-гыраксыз гиңишликли прерияның өри мейданларында йүзе, кәмахаллар болса үч йүзе етйән ябыларың әгирт улы сүрүси сыяхатчының үнсүни биыгтыяр өзүне чекер, мегерем, ол бу тәсин гөрнүше хайран галып, аяк чексе герек. Техасың ерли адамсы велин, парх этмән гечип гидер ве диңе: «мустангларың

сүрүси» дийип өз яныңдан пикир эдер. Гайтам, ол диңе бир ябының отлап йөренини гөрсе, хас бетер геңиргенер, онуң гөвнүне бир үйтгешик зат бар ялы болар, шонуң үчинем ол: «бу өз сүрүсинден ковлан ябаны гылял болаймасын я-да сыяхатчыларың тохарының галдырып гиден улагы болаймасын» дийип ойланар.

Прерияның көпи гөрен адамсы онуң нәхили ябыдыгыны бада-бат кесгитләр.

Эгер ол агыздырыклы, аркасы эерли отлап йөрен болса, онда шүбхе болуп билмез. Диңе онуң өз эесинден нәдип гачып билендиги барада ойланмалы болар.

Эмма үстүнде адам отуран хем болса, ябы отлап йөрсе, онда диңе: онуң паңкелле эесиниң ябының аркайын отламагына пәсгел бермезлигем хакыдасына геленок дийип ойланмак галар.

Йөне атлының хич хили келлеси, хат-да паң келлеси-де болмаса велин, мүң чаклама дөрәр, эмма шоларың, мегерем, екеҗеси-де хакыката голайлашмаса герек.

Хут шейле ябы билен шейле атлы 185...-нҗи йылда гүнорта-гүнбатар Техасда пейда болупды. Хайсынҗы йылдадыгы белли дәл, хер нәме-де болса, гараз, бу 50-нҗи йылларда болупды.

Болан ерини хас такыграк гөркезмек болар. Леона ве Рио-де Нуэсес деряларының арасындакы ини-бойы такмынан йигрими миль мейданың чәклеринде болан җеңңелликлерде хем-де ачык прерияда оңа дүш гелйән экенлер.

Башсыз атлыны дүрли вагтларда көп адамлар гөрүпдирлер. Биринҗиден, Генри Пойндекстери ве онуң чак эдилйән ганхорыны гөзлейәнлер гөрүпдилер. Икинҗиден Морис-мустангериң хызматкәри гөрүпдир. Үчүнҗиден Кассий Колхаун өзүниң гиҗеки ыкҗамаларында токай җеңңелликлериниң арасында гөрүпдир. Дөрдүнҗиден, хут шол гиҗәниң өзүнде ялан индейлер гөрүпдирлер. Ахыр соңунда хем икинҗи гиҗе Зеб Стумп гөрүпдир.

Эмма кәбир адамлар: авчылар, чопанлар, токай гөзегчилери башга ерлерде ве башга ягдайларда башсыз атлыны гөрүпдирлер. Шол сырлы атлы хемме кишиниң калбында эйменч ховсала дөредйәрди. Хемме киши үчин ол душүндирип болмаҗак гизлин сырды.

Ол хакда диңе бир Леонада дәл-де, эйсем хас узаграк ерлерде хем гүррүң эдйәрдилер. Геп-гүррүңлер гүнорта тарапа Рио-Грандә ченли, демиргазыгы болса Сабайнала ченли яйрапды. Гең атлыны хакыкатдан-да гөрендиклерине хич ким шүбхеленмейәрди. Муңа шүбхеленмегиң өзи мунуң хакыкатдыгы, тослама дәлдиги барада ант ичмәге тайяр ики йүз адамың шаятлыгыны әсгермезлик этмек болҗакды. Хакыкатдан хем оны гөрендиклерине хич кимем ынанмазлык эденокды. Шонуң үчинем диңе шол гең ве тебигатда болмаян хадысаның дүшүндиришини тапаймак галярды.

Көп дүрли чакламалар орта атылярды; шоларың арасында аздан я-да көпден хакыката голайлаянлары-да, аздан я-да көпден тослама меңзейәнлери-де барды. Бирентеклер оны «индейлериң мекирлиги», бейлекилер — гарантгы хасап эдйәрдилер; кәбир адамлар болса ол гөз үчин ики саны дешик эдилен серапәниң ашагында келлесини гизлән хакыкы атлыдыр дийип пикир эдйәрдилер. Башсыз атлы хут жының өзүдир диен пикирдәкилер хем ёк дәлди.

Шол сырлы хадыса дүшүндириш бермәге сынаншыклардан башга, хер-хили жикме-жиклер айдылярды. Кәбир адамлар онуң келлесини я-да серапениң арасында — дөшүң үстүнде келле судурыны гөрен ялы боландыкларыны айдярдылар. Башга бирлери атлының келлесиниң элиндедигини селжерендиклерини тассыклаярдылар; ене бирлери болса шол келледе шляпа — этеклерине алтын зерли жәхек чекилен, өвүшгинли самбреро барды дийип үстүне гошярдылар.

Мундан башга-да, бирентеклер шол атлының пейда болмагы билен яш Пойндекстериң өлдүрилмегиниң арасында нәхили багланышыгың бардыгыны аңыклажак болуп сынанышярдылар.

Шу ики сырың арасында хайсы-да болса бир багланышыгың бардыгына хемме киши диен ялы ынанярды, онуң нәхилидигини велин, хич ким дүшүндирип биленокды. Бу хадысалара кәбир дүшүндириш берип биләйжек адам болса хенизем хушсуз ятырды.

Шейле геп-гүррүңлер билен бир хепде гечди, шол дөврүң довамында болса гең атлыны ене көп адам гөрди: кә-хә ол атыны аягалдыгына сүрйәрди, кә-де ачык прерияда оны майдалына йөредип барярды; онуң аты кә аяк чекйәрди-де, төверегине гаранжаклаярды, кә-де келлесини ашак гойберип, тер оты небсевүр чүртйәрди.

Башсыз атлы барада көп-көп хыяллы хем болгусыз гүррүңлерем берйәрдилер, йөне олары гайталамагың хажаты ёк; эмма велин бизиң шу хекаятымыза дегерли әхмиети болан бир хакыкы ваканы беян этмек герек.

*

* *

Ачык прерияның гиңишлигиниң ортасында үч-дөрт акр мейданы тутян дуб агачларының кичеңрәк токайы барды. Прериялы адам оңа адажык диерди; шол бөлежик токайың даш-төверегини гуршап алан гөк отуң океаныны гөрениңде бу деңещдирмәниң дийсең шовлы чыканлыгы билен ылалашман болжак хем дәл.

Шол токайың голайында, бары-ёгы ики йүз ярд аралыкда бир ябы асуда отлап йөрди. Бу башсыз атлының мүнүп йөрен ябысыды, шол сырлы атчапар хенизем онуң үстүнде отырды, оны илки гезек гөрен вагтларындан бәри онуң гейим-эшигинде-де, отурышында-да хич хили өзгериш билдирмейән ялыды. Зо-

лак-золак ала серапеси хенизем өңкүси ялы, онуң эгинлериниден асылып дурды, аякларында болса ягуарың дерисинден тикилен шол өңки гетри-әдиги барды. Ол, мисли, ябының отламагы үчин аматлы болсун дийип эдйән ялы, аз-кем өңе эглибрәк отырды. Онуң я-ха элинде тутян я-да эериң гашына илтән жылавы ябының отламагына пәсгел берерден хас узынды.

Онуң келлесини гөрдүк дийип тассыклаянлар догры айдян экенлер, шол келледе алтын-зерли җәхек тутулан гара сомбреро бардыгыны гөрдүк диййәнлерем мамла экенлер.

Келле атлының саг будуна елмешен ялы болуп дурды, эңеги болса онуң дызына галташяр диенялыды. Оны диңе атлының чеп гапдалындан середенинде гөрмек болярды, бу-да хемише дәл, чүнки кәмахаллар серапениң этеги келләни өртйәрди.

Кәмахал онуң йүзүни хем гөрмек болярды. Онуң аслы сыпаты гөрмегейди, эмма хәзирки кешби велин элхенчди, чаларак ачылан агзының гөгерип гиден додаклары ики хатар ак дишлериң үстүни ачып, эймендирижи йылгырмада доңуп галыпдыр.

Атлының өзүниң даш гөрнүши гөйә өңкүлигине галан ялы хем болса, гараз, нәмедир бир затлары өзгерипдир.

Шу чака ченли онуң еке өзи ат мүнүп йөрди, инди велин онуң хемралары-да пейда болупдыр.

Олара мылакатлы ёлдашлар диер ялы дәлди — он чемеси койот онуң төверегинде келеменлешип хич ызындан галмаярды. Ябының муны халамаяндыгы гөрнүп дурды: шоларың бири хас якынрага гелиберсе, ол бурунларыны парладып, тойнакларыны ере урярды.

Эмма атлы велин, онуң ёкарсында айланян уллакан гара гушлара үнс бермейши ялы, олара бармысыңызам диенокды.

Хатда гушларың иң гайдувсызларының бири онуң үстүне гонанда-да, оны ковмак үчин элини хем галдырмады.

Шол гуш үч гезек онуң үстүне гонды: илки саг эгнине, соңра чеп эгнине, ахыр соңунда хем ортарасына, эдил келләниң болмалы ерине гонды.

Шол гең хекемиң үстүнде гуш узак эгленмейәрди. Атлы оңа үнс бермейәрди, эмма ябы велин чарпая галып, элхенч кишңемеси билен чайкеллери үркүзип ковярды.

Прерияда кә асуда отлап йөрен, кә-де алада галып, мөҗеклер билен чайкеллери ковян ябыны мүнен, хич зада парх этмейән башсыз атлы алңасаман, дуб токайының төверегинде айланып йөрди.

LXXIV бап

АҢТАМА

Яп-яңы гүррүңи эдилен гең хадыса шейле бир эйменчди велин, ол асла болгусыз затдыр өйтдирмейәрди. Оңа сарсман хем эйменмән середип болар ялы дәлди.

Оны ерде койотлардан, асманда чайкеллерден башга гөрен бир бармыка?

Хава. Бүтин Техасда диңе бир адам — шол сырың үстүни эййәм аз-кем ачан адам гөрүпди.

Эмма онуң үчинем энтек хемме зат айдың дәлди. Ол диңе келлеси кесилен адамың гарантгы-да, жын-да дәлдигини билйәрди. Эмма шол адам хем элхенч атлыны гөренде эйменмән дуруп биленокды. Ол гөрүп дуран адамсының кимдигини билйәрди, шонда-да онуң эндамы дыглап гидйәрди.

Ол токай адажыгының гырасындакы агачларың көлегесинде гизленип, башсыз атла середйәрди.

Ол горка хем гөзе илмән галмак ислегине гарамаздан, мисли хайсыдыр бир магнит чекйән ялы, ички айлавың угры билен гидип, башсыз атлының ызындан айрылмаярды, ондан озмаярды, ыза-да галмаярды.

Мунуң үстесине-де, ол энтек токая гирмәнкә, шол элхенч атлыны гөрүпди ахыры. Шол атлыны ол узакдан гөрүпди ве онуң билен душушыкдан гача-да дуруп билжекди. Эмма ол бейле этмегиң дерегине, ябысыны оңа тарап айгытлы сүрди.

Ол мисли үркек сугуны аңтаян ялы, агачларың еңсесине дувланып, гаты серресап өңе сүйшйәрди, йөне сугуны аңтаян авчы хич вагт бейле горкы дуймаярды. Ол агачларың арасына етенде, өзүниң горкусына гарамаздан, онуң гөвни гиңән ялы болды.

Ол прерияның ичинде хич бир максатсыз он миль хем ёл гечен дәл болса герек, онуң хич кимиң гөзүне илмежек болуп, агачларың пүр-япракларының астында гизленип, иң юмшак отларың үсти билен шейле серресаплы өңе гитмеги нахак ерден дәлди.

Токай адажыгының якасы билен өңе сүйшйән адамың өзүни алып баршының максадына дүшүнмек үчин оңа аз салым сын этмек етерликди. Онуң гөзлери башсыз атла дикилгиди, ол атлының өңе гидишине дыкгатлы сын эдйәрди ве өзи хем шонуң билен бир меңзеш ёл гечйәрди.

Илки батлара онуң эсасы дуйгусы горкы ялы болуп гөрүнйәрди. Эсли вагтдан соң онуң горкусы сабырсызлык билен чалышды, шол хем оны хас батыргайрак херекет этмәге итерди. Дуб агачларының саясында гизленип барян адамың болшундакы шол өзгеришиң себәби башсыз атлының токайың якасына ики йүз ярддан голай гелмейәнлигиди.

Бу ягдай ызарлаян адамы шейле бир гахарландырыпды ве-лин, хатда оны хүмүрдәп кәйинип башламага-да межбур эдипди. Догрусы, мыдама-да ол өз сөзүниң арасына кәйинч гошман оңмаярды.

— Вах сен, шейтан махлугының бириң! Иң болманда йигрими ярд голайрак сүйшәйседи, шонда мен оны уруп билердим. Хәзир атайсам-а, диңе оны үркүзеним галар, икинжи гезек шунуң ялы пурсадың асла болмазлыгам мүмкин. Ичигар галмыш! Шу йигрими ярд аралык болмадык болсады!

Геплейән адам мисли хасапламасыны барлап гөрмек ислейән ялы, өзи билен башсыз атлының арасындакы узаклыгы ене бир гезек чаклап гөрди. Ол гысга нилли ав түпеңини мыдама гулагы чекилги тайяр ягдайда саклаярды.

— Бидерек болар — дийип, ол бир салым ойланансоң хүмүрдеди.— Окуң бады гачар, аты яралабам билмез, йөне үркүзип гойберер. Ол якынрак гелйәнчә гарашмак үчин сабырлы болмалы. Нәлет сиңен мөҗеклер! Хеммеси шолар себәпли... Олар ябының ызына дүшүп йөрмелерини бес эдәймеселер, ол токайдан дашракда гезер. Техас мустангларының хеммесиниң хәсиети шейле, олара бир таңры гаргасады!.. Оны эйдип-бейдип голайрага чагырмак болмазмыка? — дийип, ол аз салым дымып дурансоң, сөзүни довам этдирди. — Белкем, ол мениң чакылыгыма гелер?.. Гелəйҗеги шүбхели. Соңкы вагтларда ол адам сесини ятдан чыкармага башландыр, шонуң үчинем үрксе герек. Шол гезекки ялы, мениң ябымданам гачар. Догры, шол сапар душушык айың ягтысында болупды, үстесине-де оны ит ковалаярды. Аркасында гөр, нәхили зады гөтерип йөренлиги үчинем онуң тезип гиден болмагы гең зат дәл. Болҗак зат дәл ахыры... Ек! Хер нәме болса-да, бу кимдир бириниң бет ойны... өрән элхенч ойны!

Геплейән адам шу сөзлери айдып ябысының җылавыны чекди. Хас оңадрак гөрмек үчин ол өңе япырылып, атыны майдалына сүрүп, токайың гапдалындан гечип барян шол гең атла дыкгатлы серетмегини довам этдирди.

— Бу, гүррүңсиз, шонуң аты. Шонуң эери, серапе — хеммеси шонуңкы. Бу затлар нәдип башга биринде болярка?

Ол бирнәче минут дымып дурандан соң, ене геплемәге башлады.

— Бу оюнмы, дәлми, гараз, ишлер эрбет. Бу затлары гуран адам шол гиҗе болуп гечен вакалары билмелидир. Эгер ок гөвреде болса, оны чыкарып алмак герек. Бу барада өвнен махалымда мен гөр, нәхили акмак экеним! Хакыкатданам, мениңки терсине-хов... Ек, ол шундан голай гелмез. Онуң токайдан горкяндыгы гөрнүп дур. Мустангларың хеммеси-де ачык мейданы кем гөреноклар. Ери, нәме этмели? Белки-де адам сеси ябының гулагына хош якар? Эгер ол йигрими ярд голайрага гелэйсе, хемме зат ербе-ер боларды. Ай, ичигар, сынанып гөрейин...

Ол токайың гырасына якынрак барып, чагырмага башлады.

— Бәрик гел, акыллыҗам! Бәрик гел, оңатҗа ябы!

Мундан нетиҗе чыкмады — онуң голай гелмегә-хә бейледе дурсун, гайтам терсине, ол үркди, ол бу чакылыгы эшиден бадына агзындакы оты гачырды, башыны силкеледи-де, ховсалалы хоргурды, ол шу чакылыкдан, койотлардыр чайкеллерденем бетер горкана меңзейәрди.

Ол мустангды ахыры, онуң үчин адам, айратын-да ат үстүн-

дәки адам ганым душманды, инди ол шол душманың голайдадыгыны дуйды.

Ол мунуң нәхили адамдыгыны, нәхили ябыдыгыны селҗерҗек болуп эгленип дурмады. Онуң үчин буларың икисем душманды.

Атлы хем хут шейле пикир эден болара чемели, себәби ол җылавам чекмеди, ябынам сакламады. Өз ыгтыярына гойберилен ябы прерия тарап аягалдыгына тачып гитди.

Иши оңмадык ызарлайҗы адам хапа-хапа сөгүнип, агачларың арасындан чыкды.

– Ол атып гойберен окуның сова гечендигини, башсыз атлының болса атыны чапып узага гидендигини гөрүп, ене-де сөгүнди.

LXXV бап.

ЫЗ ЧАЛМА

Зеб Стумп дөвлен наллы тойнак ызыны тапан еринде көп эгленмеди.

Нал билен ызы деңешдирип гөрмек үчин оңа алты секунт етерлик болды. Соңра ол тарса еринден туруп, ыз чалып гитди. Ол пыяда гидип барярды. Гарры байтал ондан галман, сайхаллы йөрәп, эп-эсли ызракдан гелйәрди.

Зеб ызың судуры чала билдирйән ерлерде әдимини говшадып, онуң говурак гөрүнйән ерлеринде гатырак йөрәп, бир милден говурак ёл гечди.

Зеб Стумп хем эдил гадымы шәхериң харабачылыгындан бишен керпичҗигиң йүзүне язылан таблицаҗыгы тапып, диңе онуң бир өзүне дүшнүкли болан иероглифлери окаян археолог ялы, прерияның топрагындакы сырлы аламатлары окаярды.

Гоҗа авчы шол ишине гүмра болуп, башга хич бир задың гөрмейән ялыды. Ол даш-төверекдәки уч-гыраксыз гөк мейдана-да, ёкарсындакы дуры асмана-да серетмейәрди. Ол диңе аякларының астындакы ота дыкгат билен гөз гездирйәрди.

Дуйдансыз яңланан сес башыны галдырмага оны межбур этди.

Бу түпең сесиди, йөне шейле бир узакдады велин, ол хут мис ярыландан гаты эшидилмеди.

Зеб дуйгурлык билен аяк чекди, эмма өр боюна дикелмеди.

Гоҗа авчы түпең сесиниң эшидилен тарапындакы гөзъетиме чаласын гөз гездирди.

Мавы түссеҗик хенизем шар гөрнүшини йитирмән, кем-кемден асмана галярды. Онуң астында болса узакдакы дуб токайының золагы гаралып гөрүнйәрди.

Зебиң дуран еринден токайың гара тегмилини-де, түпеңден

чыкан түссежиги-де, түпең сесини-де диңе көп тежрибели ызчы селжерип билжекди.

Эмма Зеб түссежигем гөрди, түпең сесинем эшитди.

— Гаты гең зат! — дийип, ол өңе эглип дурмагыны үйтгетмән хүмүрдеди. — Мундан артык айдылмаса-да, гаты гең зат. Шунуң ялы ерде ав авламак кимиң келлесине гелдикә? Ол ерде хич хили ав ёк ахыры — атан окуң дәрисинем өдемерсиң. Мен шол токайжыкда болуп гөрүпдим. Ол ерде койотлардан башга хич зат ёк. Ине, шолар нәме ийип оңякалар? Хә-ә! — дийип, ол бирсалым дымып дурандан соң сесленди. — Бу оларың өзлериниң айдышы ялы, посёлогың «экскурсия» чыкан дүканчыларының биридир, өзем шол махлуклары түпеңләп йөрендир, соңра болса мөжек авладым дийип өвүнжекдир. Ай боля-да, гой, авлаберсин, бу мениң ишим дәл... Э! Кимдир бир атлы бәрик гелйәр! Мисли онуң ызындан шейтан ковян ялы, атыны гаты сүрйәр... Бә-хә, бу башсыз атлы ахыры!

Гожа авчы догры айдярды. Дәри түссесиниң тегмилиниң янындан яп-яңы айрылып, гөс-гөни Зебиң дуран ерине тарап дазлап гелйән атлыны танамажак бармы нәме?!

Бу башсыз атлыдан башга киши дәлди...

Мисли ол Зеби гөрәен ялы, гөс-гөни онуң янына хайдап гелйәндиги-де шубхесизди.

Техасың чәклеринде гожа авчыдан батыр адам, мегерем, тапылмаса герек. Ол ягуар билен-де, пума билен-де, айы билен-де, бизон билен-де душушмакдан горкмаярды, индейлер хем оны горкузмаярды. Ол, мегерем, команчилериң отрядына саташаянда-да алжырамазды, эмма шол ялңыз атлыны гөренде велин, Зеб өзүни йитирди.

Үммүлмез тебигатың ичинде бишишен, шол парасатлы мугаллымың вепалы шәгирди Зеб Стумп хем гудрат, ал-арвах диен ялы кәбир затлардан горкы дуйгусындан махрум дәлди. Шейле дуйгусыз адам ёк ахыры!

Гожа авчы адамданам, йыртыжы хайванданам горкмаярды, эмма тебигы дәл хадысаның өңүнде велин, ол гайра чекилди. Мисли яны билен ажал гетирйән ялы, дазлап гелйән сырлы атлыдан ислән адамың хем горкман дуруп билмезди.

Зеб Стумп диңе бир гайра чекилмек билен чәкленмән, эйсем бүтин дуркы билен сандырап, букулаяр ялы ер агтармага-да башлады.

Башсыз атлы оны гөрүп билеринден хас өң ол иң якындакы гырымсы агачларың арасында гизленди.

Эмма эерли байтал онуң үстүни ачып билжекди. Ёк, өз гачып аталгасында букулмазындан өң, Зеб сересаплылык чәрелерини гөрди.

— Ят! — дийип, ол өз ябысына гыгырды. Гарры байтал геплән биленокды, эмма эесиниң айдянларына кемсиз дүшүнйәрди.

— Ере ят, тиз бол, ёгсам, сени ер ювдар-да, о дүнйә элтер!

Байтал мисли шол вехимден горкаян ялы, өң дызларының

үстүне өзүни гойберди, онсоң арткы аякларыны йыгнады-да, эдил иш гүнүнден соң дынч алмакчы болян ялы, отуң үстүнде сүйнүп ятды.

Зеб билен онуң ябысы яңы гизленен махалы сырлы атлы оларың душундан дазлап гечип гитди.

Ол атыны аягалдыгына сүрйәрди ве жылавы чекмекчи болмаян ялы болуп гөрүнйәрди, муңа болса Зеб гаты бегенйәрди.

Башсыз атлының шол тарапа гайтмагы авчыны я-да онуң аррык байталыны гөренлиги үчин дәлди-де, бүтинлей төтәнден болаян затды.

Эмма Зеб шейле гаты горканам болса, сырлы атлы гөзден йитип гидйәнчә, оны сынлап-селҗермәге етишди.

Шоңа гөрә-де хемме киши үчин сырлы болан зат, Зеб Стумпа аян болды.

Дазлап гелйән ябы Зебиң гизленен гырымсы агачларының габадына геленде, ел серапениң этегини ёкарык серпди велин, авчы онуң ашагындакы өзүне оңат таныш гейми гөрди. Бу гурсагы гасынлы мавы блузады, оны гызыл тегмиллер өртенем болса гожа авчы шол блузаны танады.

Эмма эңеги атлының будуна дирелип дуран келләниң йүзүни тананлыгына онуң ынамы ёкды. Мунда хич хили гең-таң зат ёкды. Хатда оглуның гүлер йүзүне йыгы-йыгыдан гуванан мәхрибан энеси болса-да, хәзир оны танап билмезди.

Зеб хем оны танамады, йөне онуң киминкидигини аңды. Ат, эер, ала серапе, мавы блуза, шейле хем балак, келледәки шляпа — бу затларың хеммеси оңа таныш, ол атлының эериң үстүнде дикгерип отуран гөвресини хем танады. Келләниң кешбиниң шейле үйтгәнлигине гарамаздан, ол хем шол адамыңкы болмалыды.

Бу йөне бир гөзе гөрнәен зат дәлди — Зеб шол элхенч атлыны кемсиз сынлады: онуң аты йүзин салып гиденем болса, ол гожа авчының гапдалындан бары-ёгы он әдимден гечип гидипди ахыры.

Эмма ол узаклашып барян атлыны сөз биленем херекет биленем саклаҗак болуп сынанышмады; диңе шол атлының кимдигини билениңден соң ол:

— Аперин! Хава, бу хакыкат! Бичәре оглан! Өлдүрилипдир — дийип, гамгын пышырдады.

LXXVI бап

ХЕКЛИ ПРЕРИЯДА

Зеб Стумп өз гачыбаталгасында отуран еринден атыны йүзин салып, барха узаклашып барян атлының ызындан середип дурды. Диңе ол акация агачларының аңырсында гөзден йитенден соң, гожа авчы аяк үстүне галып, өрбоюна дикелди.

Ол мундан бейләк нәме этмелидиги барада ойланып, бир я-да ики секунт гозганман дурды.

Шол элхенч ве гарашылмадык вака онуң ой-пикирини даргатды.

Мундан бейләгем дөвлен налың ызыны чалып гиден говумы я-да башсыз атлының ызындан гитмелими?

Биринҗи ыз көп затларың үстүни ачып билерди; икинҗи болса онданам көпрәк зада умыт дөредйән ялыды.

Белкем, оңа атлыны тутмак ве онуң сергезданлыгының сырыны билмек башардар.

Зеб шунуң ялы ой-пикирлере гүмра болуп, шол дәри түссесиниң булутҗагазы билен прерияда яңланан түпең сесини тас ятдан чыкарыпды.

Эмма тиз вагтдан онуң ой-пикири ене-де түсседир түпең сесине гөнүкди.

Авчы шол түссәни гөрен тарапына середип, нәмедир бир зады гөрди-де, ене ере япырылып, гырымсы акация агачларының астында өңкүденем ыкҗам гизленмәге межбур болды; гарры байтал өңкүси ялы асуда ятырды, шонуң үчинем ол хакда алада этмесе-де болҗакды.

Бу гезек Зеб ат мүнүп гелйән адамы — келлеси омузларының арасында дикелип дуран хакыкы атлыны гөрди.

Ол хенизем узакдады, шонуң үчинем акация агачларының арасында дуран авчының узынак гөвресини гөрәен дәл болса герек, ерде ятан байталы-ха асылам гөрен дәлдир. Онуң өзүни алып баршына гараныңда, букулып ятанлары гөрмәндиги билдирип дурды.

Шол атлы өңе эглип, дыкгат билен ере середйәрди.

Онуң нәмә мешгул боляндыгыны билмек кын дәлди. Зеб Стумп шол атла назар салан бадына онуң аладасының нәмедигини аңды: Нәтаныш башсыз атлының ызыны чалып гелйәрди.

— Хә-ә, гөр-ле муны! — дийип, Зеб пышырдады.— Бу сыры аян этмек ислейән еке мен дәл экеним-ов. Ене кимкә?

Зеб узак пикирленмели болмады. Атлы атыны горгунына сүрүп гелйәрди, себәби ыз тәзеди ве оңат гөрүнйәрди; тиз вагтдан ол гаты якын гелди велин, авчы оны деррев танады.

— Аперин! Нәме үчин мен муны озал аңмадымкам?! — дийип, Зеб хүмүрдеди.— Эгер мен ялңышмаян болсам, бу зерур болан субутнамаларың бүтин зынҗырыны дүзмек үчин маңа көмек эдип билҗек ене бир халка болар... Асуда ят, хайван! Гозганҗак болуп бир сынан! Эгер сен узын аякларыңы какайсаң, эдил дамагыңы чаларын.

Зеб шу сөзлерини байталына айдандан соң дымды, онсоң келлесини акацияның гөм-гөк пүрүниң ичинде гизледи-де, шелпеленип дуран япракларың арасындан середип, якынлашып гелйән атлыны сынламага дурды.

Бу адамы таңамазлык мүмкин дәлди. Онуң яңы отуз яшы

долан хем болса, бет хыжувларың айрылмажак аламатлары онуң йүз-кешбини кемсиз безәпди. Хәзир ол дийсең аладалы гөрүнйәрди — хайсыдыр бир сурнукдырыжы ховсаладан дынмак умыдыны энтек йитирмедик хем болса, шол ховсала оңа ынжалык бермейән болара чемели.

Эгер-де кеззапдыгыны аңдырян бедасыллык аламатлары гөрнүп дуран болмадык болса, онуң йүз-кешбине гөрмегей диймек хем болжакды.

Геймим? Йөне оны суратландырмагың асла гереги бир бармыка?! Ярым харбы бичүвли гөк мавут сюртук, папак, авчы пычагы билен ики саңы сапанча асылгы гушак — бу затларың хеммеси озал, капитан Кассий Колхауның гейми билен ярагы суратландырыланда агзалып гечилипди.

Бу адам Колхаунды.

Зебиң Колхаун билен душушмак ислемейәнлиги онуң ярагльдыгы үчин дәлди. Гожа авчы оны халамаян хем болса, отставкадакы капитаның Зеби, өз душманы хасапламага хич хили баханасы ёкды. Зеб диңе болуп гечйән затлары хас оңат сынламак үчин агачларың көлегесинде гизленип галыпды.

Колхаун башсыз атлының ызыны ызарлап баршына, гожаның гапдалындан гечип гитди.

Зеб Стумп букусындан чыкман, тә капитан хем эдил өңки атлы ялы, шол акацияларың пүр-япракларының аңырсында гөзден йитип гидиши кимин сумат болянча, онуң ызындан середип дурды.

* * *

Гожа авчының келлесинде тәзе ой-пикирлер оянды — инди оңа әхли ягдайы яңадандан салдарлап гөрмек герекди.

Эгер-де башсыз атлының ызындан гитмек үчин эсас озал хем бар болса, инди ол ики эссе артды.

Зеб кән бир ойланыбам дурмады. Ол Кассий Колхауның ызындан уграмак үчин тайярланмага дурды. Тайярлык иши чылшырымлы дәлди: Зеб уяның ужуны элине алды-да, гарры байталың бөврүне депип гойберди велин, ол деррев аяк үстүне галды. Авчы Колхаун гөзден йитен дессине эере атланып, ачык мейдана чыкмага тайяр болуп, байталының янында дурды.

Зеб Колхауны гөрмәнем, онуң хайсы тарапа гидендигини кынчылыксыз аңшырып билжекди. Ики ябының тәзе ызы онуң үчин кемсиз етерликди — авчы шол ызлары чалып, эдил башсыз атлы я-да выждансыз атлы билен янашык барян ялы ынамлы өңе гидип билжекди.

Гожа авчы өзүниң тежрибесине бил баглап, гачыбаталгасындан чыкды-да, Кассий Колхауның ызындан уграды.

* * *

Йөне велин бу гезек Зеб Стумп ялңышыпды. Ол атлыларың икисини хем еңсесинде гизлән шол акация агачларының бөлеҗик токайының аңырсына өврүлен махалы ялңышандыгына дүшүнди.

Шондан аңырда хекли прерияның гиң золагы узалып гидйәрди, башсыз атлы болса эййәм ондан гечип гитмәге етишипди.

Зеб мунуң шейледигини Колхауның атыны кә эйләк, кә бейләк өврүп сүрүп баршыны гөрүп аңды. Онуң болшы ызы йитирип, ики бака урунян ызчы итиңкә меңзейәрди. Капитан ызы йитирип, оны тапҗак болуп җан эдйәрди.

Авчы агачларың арасындан середип, онуң хер бир херекетини гөзден сыпдырман сын эдйәрди.

Хекли прерияда хич бир зады селҗерип болҗак дәлди, айратын хем бу Кассий Колхаун ялы теҗрибесиз адама башартҗак зат дәлди.

Ол прерияның шол участогыны торч эденсоң, өзүниң бу хыялындан эл үзен болара чемели, капитан атыны гахарлы дебисгиләп, Леона тарап ат салып гитди.

Колхаун гөзден йитен бадына, Зеб хем йитен ызы гөзлемәге гиришди, эмма өзүниң шейле бай теҗрибесине гарамаздан, алаҗының ёкдугыны боюн алмалы болды.

Прерияның гүн шөхлесине ялдырап ятан ап-ак текизлиги гөзүңи дешип барярды. Шонуң үчинем нәме-де болса бир зады селҗермек асла мүмкин дәлди.

Алач ёкды — гоҗа авчы ене-де шол өңки, вагтлайынча ташлап гайдан ызы билен мешгулланмалы диен нетиҗә гелди. Инди ол өрән мөхүм ачышларың өзүне гарашяндыгына шүбхесиз ынанярды.

Тиз вагтдан Зеб дөвлен налың ызының янына барды.

Ол вагт йитирмән, чалт эдимләп өңе гитди. Байтал хем, өңкүси ялы, онуң ызындан галмаярды.

Зеб диңе бир гезек аяк чекди — бу онуң алып барян ызына ене ики ябының ызының гошулан ериди.

Шол ерден башлап ызларың үчүси хем я-ха йигрими ярд аралыкда параллел гидйәрди, я-да бирлешип бири-бириниң үстүни басып гечйәрдилер.

Ябыларың үчүси хем наллыды, авчы шол ызлары говы сынламак үчин аяк чекипди. Соңкы ики ябының бири американ тохумынданды, бейлекиси, гаты даяв хем болса мустангды: онуң тойнаклары американ ябысыныңкыдан кичи дәл диен ялыды.

Зеб шол ябылары танаяндыгына шүбхеленмейәрди. Шоларың хайсы бириниң өңүрти гечендигини аныкламак үчин авчы пикирленибем отурмалы дәлди. Зеб шол ябыларың гечип ги-

денлерини хут өз гөзи билен гөрәен ялыды. Бейлеки ики ябыдан мустангың өң гечендигини ол билйәрди, эмма араның узаклыгыны энтек такыклап биленокды, йөне, хер ничик болса-да, достлар болуп атлы гезеленҗе чыкыланда болян бир-бирекден үзңелик аралыкдаң велин хас узаклыгы айдыңды. Американ ябысы мустангың ызындан гечипдир, иң ыздан болса, налы дөвүк американ аты йөрәпдир.

Ябыларың үчүси хем айры-айры вагтда, екеме-екеликде гечип гидипдирлер. Бизиң сагада середип, вагты я-да термометри гөрүп, хованың йылылыгыны анык билшимиз ялы, Зеб Стумп хем ызларың ягдайыны шүбхесиз такыклапды.

— Гаты говы — дийип, Зеб гөвнүхош болуп, ене-де өңе гитди.

Гарры байтал хем гөйә онуң билен аякдаш йөремәге чалышян ялы, мытдылдап уграды.

Гоҗа авчы ене аяк чекди-де:

— Шу ерде олар айрылышыпдырлар — дийип, ердәки ызлары сынлап айтды.— Мустанг билен американ аты биле гидипдирлер, ягны бир угра гидипдирлер. Дөвүк наллы ат гапдала совлупдыр. Нәме үчин совулдыка? Билип болайсады. Мен өмрүмде хич хачан шунуң ялы булашык ызлары гөрмәндим. Бу ызлар хут Даниэль Бунуң[1] өзүни хем чыкгынсыз ягдая саларды. Илки хайсы ыз билен гитсемкәм? Эгер мен шу ики ызы алып гитсем, оларың нирә элтҗеги өзүнден белли — гөс-гөни шол ган дөкүлен ере барарын. Ханы гөрелиң, үчүнҗи ызам шол ере элтәймезмикә? Сага совул, гаррыҗам, өзүңем ызымдан галмаҗак бол, ёгсам азашарсың велин, койотлар сениң ягҗагазыңы яларлар!

Авчы гарры байталың «ягҗагазы» барада агзап, лох-лох эдип гүлди-де, үчүнҗи атың ызыны алып гитди.

Атың ызы җеңңеллигиң якасы билен гидйәрди. Хут шол ерде бири-бириниң үстүнден гечйән үч ызың хеммеси окыҗа эййәм оңат таныш болан агаҗы чапылан ачык золага якынлашярды.

Шол ачык золакдан ики йүз ярд бейлерәкде дөвүк налың ызы гүр агачларың арасына совулярды, ине онсоң Зеб ене-де элли әдим чемеси йөрәп, атың агаҗа даңлып гойлан ерини хем тапды.

Ол атың мундан аңрык гитмәндигини гөрди, хут шу ерде атың доланып, прерия тарап гайдан ызы хем барды, йөне шол ыза гелениңден башгарак угра гидйәрди.

Эмма атың эеси пыяда йөрәп, аңры гидипдир. Гуран ябың ичинде адам аягының ызы месе-мәлим гөрнүп дурды. Ат хем шол ябың якасында даңлып гойлупдыр.

Авчы хем гарры байталыны хут шол «ат ятагында» гоюп, атдан дүшен адамың ызыны алып гитди.

---

[1] Даниэль Бун (1735—1820) американ сүлчүси ве ызчысы.

Тиз вагтдаӊ ол ызларыӊ икидигини гөрди: оларыӊ бири өӊе гидипдир, бейлекиси ызына гайдыпдыр.

Зеб өӊе гиден ызы алып гитди.

Шол ыз оны ачык золага, шол ган дөкүлен ериӊ голайына элтенде ол сәхелче-де геӊ гөрмеди. Озал гаралып ятан шол ганы биреййәм койотлар ялап-ювдуп гидипдирлер.

Адам ызы шол ган дөкүлен ере баран болара чемели, эмма ачык золакдакы топрагы инди йүзлерче атыӊ тойнагы торч эдипдир.

Эмма Зеб, өӊе гитмезден озал, ене бир өрән мөхүм ачыш этди. Гүр гырымсы агачларыӊ арасында хайсыдыр бир адамыӊ эп-эсли вагтлап дурандыгыныӊ әшгәр билдирип дуран ерини гөрди. Шол ерде от ёкды, юмшак топрагы болса әдикли я-да ботинкалы адамыӊ аягыныӊ кемсиз депеләндиги хемме затдан аӊык болуп дурды.

Аякгап ызыныӊ судуры шол ерден гөни ган дөкүлен ере тарап гидйәрди, соӊра ызына гайдярды. Зеб шол ерден, дуран ериниӊ голайындан майорыӊ отрядыныӊ адамларыныӊ, оларыӊ өӊбашчысы Спенглериӊ гөзден сыпдыран затларыны тапды: бу ярысы янып, түссе гаралдан кагыз бөлегиди — ол пешеӊ дыкысы хөкмүнде уланылан болара чемелиди.

Шол кагыз акация агаҗыныӊ тикенине илишип, шахадан салланып дуран экен.

Гоҗа авчы оны тикениӊ уҗундан алып, гатап гиден габарчаклы элиниӊ аясында язышдырды-да, гыралары янан гасын-гасын болан кагызыӊ йүзүнде «К. К. К.» харплары билен башланян өзүӊе говы таныш адамыӊ адыны, фамилиясыны ве харбы чинини окады.

LXXVII бап.

ЕНЕ БИР ДЕЛИЛ

Зеб Стумп кагызыӊ йүзүне языла затлары оканда, онуӊ йүзүнде ончаклы геӊиргенме аламаты дәл-де, эйсем канагатланма аламаты пейда болды.

— Бу конвертиӊ бөлеҗиги — дийип, Зеб хүмүрдеди.— Бу көп затлары аян эдйәр.— Мундаӊ хатда язылланлардан хас көпрәк затлары билмек болар. Пешеӊ дыкысы хөкмүнде уланылыпдыр... Ай, боля-да, бу кеззаба гереги хем шоды! Асыллы адамларыӊ эдиши ялы, яг сиӊдирилен бөлеҗик сугун хамыныӊ дерегине, чем гелен ташландыны уланмагыӊ нәхили боляндыгыны гой, билсин... Хаты аял машгаланыӊ эли языпдыр — дийип, авчы кагызы гайтадан сынлап айтды.— Мунуӊ хич хили әхмиети ёк. Хут шонуӊ адресине иберилипдир, диймек, букҗа шонуӊкы хем болмалы. Буҗагаз зады аяп сакламак герек!

Гоҗа авчы шу сөзлери айдып, өзүниӊ чакмак-дашыны сак-

ләян гөнден эдилен халтаҗыгыны чыкарды-да, кагызы үсуллык билен эплешдирип, шонуң ичинде гизләп гойды.

— Гөрйән велин, гоҗа Зебулон Стумп, саңа шу сырлы булам-буҗурлыкдан оңатҗа баш чыкармак башардайҗак өйдйән — дийип, ол ене-де хүмүрдәп башлады.— Энтек кәбир затлар долы аян боланок, кәбир ерде сапак үзүлйәр, ай, мунуң зыяны ёк-ла. Өлдүрилен адам кимем болса, ол хонха, шол ган дөкүлен ерде ятыпдыр. Оны өлдүрен адам кимем болса, иңе шу акация агаҗының аңырсында дуруүпдыр. Эгер шол улалып оңалмадыклар ызлары заяламадык болсалар, маңа ене-де кәбир затлары аныкламак башардарды. Инди велин, этҗек алаҗың ёк, ызларың хеммеси басгыланыпдыр. Мундан аңрык бу тарапа гитмегиң гереги ёк. Иң говусы, ызына гайдан ызы алып гитмели, эгер мүмкин болса, дөвүк наллы атың өз эесини авдан соң нирә элтендигини билмели. Диймек, гоҗа Стумп, сиз әдик ызыны алып гитмели боларсыңыз.

Шу сөзлери айдып, гоҗа авчы өзүни ачык золага гетирен ызың терсине гайдян угруна гитди. Ызың судуры оңлы билдирмейәрди, эмма Зебе инди онуң гереги хем ёкды.

Шол ызлары галдырып гиден адамың ахыр соңы өз атыны данып гоян ерине гайдып барандыгыны гөркезйән ызы Зеб өзал гөрүпди ахыры.

Йөне бир ерде шол ики ыз айрылышярды: чак эдилйән ганхор доланып гелйәркә, арасындан гечип болмаҗак бир топбак гырымсы агач өңүнден чыканы үчин онуң гапдалындан айланып гелмели болупдыр. Атың даңлып гойлан ерине гайдян ыз авчыны гиң мейданча чыкарандан соң, ызларың икисем ене бирлешйәрди. Зеб шол мейданчаны үнс берип гөзден гечирди.

Шол ерде ол айдың билдирйән ызлары гөрди, йөне олар бүтинлей башга ызларды. Бу мейданчаны кесип гечйән кемсиз торч эдилен ёдады.

Бирнәче гүн мундан озал шол ёдадан тойнаклары налланан атларың гечендигини Зеб гөрди; хут шол атларың ызлары онуң үнсүни өзүне чекипди.

Зеб шол атларың шу ерден диңе бир хайсы гүн гечендиклерини дәл-де, эйсем хайсы сагатда гечендигини хем ялңышман айдып билҗекди; муны анык билмеги үчин онуң тойнак ызларына үнсли назар салмагы етерликди.

Эмма бу гезек онсуз хем хемме зат оңа айдынды. Бу ызлар, майор өз драгунлары билен форта гайдып геленден соң, Спенглериң янында галан киченрәк отрядың атларының ызлары.

Зеб гошмача гечирилен барлаглар хакда, ягны Спенглериң өз ёлдашлары билен биле Генри Пойндекстериң атының өе гайдан ызыны, тә негриң оны плантацияның гырасында тутан ерине ченли ызарландыклары барада эшидипди.

Икинҗи гезек барлаг гечирмек көп адамларың гөвнүңе ар-

тыкмач иш болуп гөрнерди, эмма Зеб Стумп башга пикирдеди. Ол тойнак ызларына середип, яйданып дурды.

— Эгер-де мен шуңа вагтымың етжекдигини анык билйән болсадым, онда мен илки билен шу ызы барлардым — диййип, ол хүмүрдеди.— Ким билйәр... белки, шу ерден ене бир гызыклы зат тапылар. Йөне мен етишмен өйдйән, шонуң үчинем хайдан-хай дөвүк наллы атың ызы билен мешгуллансам говы болар.

Зеб эййәм мейданчадан гитмек үчин ызына өврүленде тәзе бир пикир оны саклады.

— Хер ничик болса-да, мен шол ызы ислән вагтым тапып билерин ахыры. Мен шол ызы галдырып гиден кеззап билен эдил биле йөрән ялы, онуң нирә баряндыгыны онсузам анык билйән ахыры — гөс-гөни Каса-дель Корводакы атхана баряр. Мен бу ере гелибем, ине шу ызы ташлап гитмели боляндыгыма гаты гынанян! Ол мени ене-де он миль дагы ёл гечмәге межбур эдер, муңа болса вагт етмесе герек. Ичигар галмыш, хер ничигем болса, аз-кем ыз чалмак герек. Мен гайдып барянчам гарры байталым гарашар-да.

Ине онсоң, Зеб Спенглер билен онуң ёлдашларының атларының ызыны алып уграды.

Йөне авчы оларың ызларына үнс беренокды. Онуң эхли үнси Генри Пойндекстериң ызына берлипди. Атлы отряд бу ерден хас соң гечип, Зеби гызыкландырян ызы кәерлерде торч эдип гиденем болса, ол өзүне герекли ызы кынчылыксыз селҗерйәрди. Онуң өзүниң айдышы ялы, бу иши чем гелен адам хем башарҗакды. Яш плантаторың аты йүзин салып гидипдир. Ызчылар болса атларыны майдалына сүрүпдирлер.

Зеб Стумпуң пикир эдишине гөрә, отрядың атлары хич ерде эгленмәндирлер, гапдала-да совулмандырлар. Генри Пойндекстериң аты болса, бир ерде ёдадан чыкыпдыр.

Бу вака шол ачык золакдан дөртден үч миль узаклыкда болупдыр.

Йүзин салып барян ат дурмандыр, эмма мисли нәмедир бир затдан — мөҗекден, ягуардан, пумадан я-да башга бир йыртыҗы хайвандан үркен ялы, совлуп, бир гапдала окдурылыпдыр.

Шондан соң ол ене-де өңкүси ялы, ёда билен йүзин салып гидипдир.

Спенглериң отряды нәме себәпден атың ёдадан чыкандыгыны билмек үчин эгленмән гөни гечип гидипдир.

Эмма Зеб Стумп хас билесигелиҗи адам болансоң, шол ерде аяк чекди.

Бу от-чөп битмедик, овнук дашлы чәгесөв участокды. Шахалары гапдаллара гөни узалып гидйән эпет агач онуң үстүне абанып дурды. Шол шахаларың бири ёданың үстүне шейле бир ашак абанып дурды велин, атлы барян адам япырылман, онуң астындан гечип билҗек дәлди. Зеб Стумп оны үнсли сын-

лады. Авчы шол шаханың габыгына шикес етендигини гөрди. Шол сыпҗырык улы болмаса-да, оңа нәмедир бир гаты зат дегип эмеле гетирен болара чемелиди.

— Муңа адамың келлеси дегипдир — дийип, авчы кесгитледи.— Шаханың бәри гапдалындака атың үстүнде адам отуран экен, онуң аңры тарапына геченде эериң үсти бошапдыр. Хич ким шейле чакышыга дөз гелип, эериң үстүнде галып билмез.

— Ура! — дийип, ол агаҗың астындакы мейданчаны җикме-җик сынландан соң җошгунлы гыгырды. Мен шейледирем өйдйәрдим-ле. Ынха, онуң йыкылан ерем билдирип дур. Онуң маңлайындакы чишиң нәдип пейда боландыгына инди мен дүшүнйәрин. Онуң йыртыҗы хайванларың дырнаклары себәпли дөремәндигини билйәрдим ахыры; ол даш я-да таяк дегип эмеле гелене-де меңзәнокды. Ине ол ниреде маңлайыны гөк-нил эдеӣ экен!

Шатлыкдан яңа йүзи ягтылан Зеб, чалт йөрәп өңе ураады, йөне ёда билен дәл-де, атдан йыкылан адамың ызыны алып гитди.

Зеб өзи үчин эдил мензил сүтүнлериниң йүзүне язылан хатлар ялы, айдың аламатлардан угур алярды. Элбетде, шейле аламатлардан башы чыкмаян адамлар бу затлары гөрмеселерем гөрмездилер. Дөвлен шахаҗык, чырмашян өсүмликлериң ёлнан балдаҗыклары, дырмаланан топрак — бу затларың хеммеси шу ерден адам гечендигини гөркезйәрди. Мунуң үстесине-де, бу ыз шол адамың йөрәп билмән, сүйренип гидендигини айдың гөркезйәрди.

Зеб Стумп бичәрәниң гиден угруны тә чешмә ченли ызарлады.

Шондан аңрык гитмегиң герегем ёкды. Ол ёлнан сапакларың ене бирини чатды. Ене кәбир затлар айдыңланылар велин, ахли субутнама онуң элинде җемленер.

LXXVIII бап.

АТ ЧАЛШЫГЫ

Лапыкеч болан Колхаун гахарлы сөгүнди-де, башсыз атлының гөзден йитип гиден еринде хекли прериядан атыны ызына өврүрди.

«Мундан аңрык гитмегиң нә пейдасы бар? Онуң нирә гидендиги белли дәл ахыры. Мен оны ене гөреринми я-да ёк — бу багт иши. Белкем, мен оңа ене-де чешмәниң янында душарын? Йөне нә пейдасы бар? Шол мустанг эдил мениң пикирими билйән ялы, голайына элтенок. Ол ябаны мустанглардан мекир. Мегерем, шейле пиримлери оңа эеси өвреден болса герек. Яшырынлык билен оңа якынлашмагам мүмкин дәл болса герек.

Шу тагашыксыз гатыр билен ачык прерияда онуң ызындан етҗек гуманың бармы? Чыпар ат, элбетде, хас чыдамлы, эмма мустангдан йындам дәл болса герек. Эртир, тәзе нал какыландан соң, онам сынап гөрмек герек. Эгер мен мустангың ызындан етип билҗек йындам ат тапып билсем, пулумы гысганмаздым. Посёлокдан шейле ат тапылса герек. Сорап-идемек герек. Гой, ол маңа ики йүз, хатда үч йүз доллара дүшсүн, пархы ёк!»

Колхаун өз-өзи билен сөхбет эдип баршына, хекли преріядан араны ачды. Онуң ёвуз йүз-кешби ялдырап ятан ак гинишликде гара-сөм болуп сайланып гөрүнйәрди.

Ол узак ёл гечип, халыс сурнуган атыны гайгырман, оны аягалдыгына сүрйәрди. Атың эндам-җаны ак көпүрҗикди, дебисги билен персала эдилен бөврүлери ганҗарып дурды.

Арадан бир сагат хем гечмәнкә, *ол эййәм* Пойндекстериң плантациясы билен дегшип дуран акация агачларының токайҗыгына гирипди. Бу Колхауна таныш ёдады. Шол гезек ол башга атың үстүнде болса-да, гараз, шу ёдадан гечипди ахыры.

Узага чекен гуракчылык зерарлы гурап гиден чешмәниң үстүнден геченде акым угрундакы гырманчада бир налы дөвүк ат ызыны гөрүп хайран галды.

Шол ыз көнеди — секиз гүн чемеси мундан өң пейда болана меңзейәрди. Колхаун атының башыны чекди. Эмма шол ызың хачан галдырылып гидилендигини анык билмек үчин эгленмәнди. Шол гүнүң хайсы сагадында шу ерден ат гечендигини ол билйәрди.

Ол тойнак ызларыны супурип айырмак үчин атдан дүшди. Ол бейле этмедик болса, онуң үчин хас аматлы болҗакды. Онуң эдигиниң өкҗеси гырманчаны депеләп, дөвүк наллы атың үстүндәки адамың кимдигини аян этҗекди ахыры. Онуң ызындан болса бу делили сыпдырмаҗак адам якынлашып гелйәрди.

Отставка чыкан капитан ене атланды-да, өзүниң эгәлигинден гөвнүхөш болуп, өз угруна гитди.

Бирденкә ол ат тойнагының дүкүрдисини эшитди. Атың өзи энтек гөрненокды — арада гүр агач барды.

Дүкүрди якынлашярды. Тойнак сесиниң сазлашыклы яңланяндыгына гарап, атың үстүнде адам бардыгыны аңмак кын дәлди.

Сәхедче салымдан соң, Колхаун габат гаршысындан чыкан Исидора Коварубио де Лос-Льяносы гөрди. Шол секунтың өзүнде гыз хем оны гөрди.

Бу тötәнликде болан гең душушыкды, өзем атлылар хер бириниң калбында өрән гең ой-пикирлер дөредипди.

Исидора өзүниң ек йигренйән аялына Колхауның ашык болуп йөрендигини ятлады, Колхаун *болса* өзүниң диңе бир йигренмеги бейледе дурсун, эйсем, оны ёк этмеги йүрегине дүвен адамсыны Исидораның сөййәндиги барада пикир этди.

Олар бу затлары кем-кэс эшиден геп-гүррүңлеринден, кем-кэсем өзлериниң хусусы гөзегчиликлеринден хем-де төтэнликде болан ики душушыгың эден тэсиринден аңярдылар. Оларың бири бейлекисиниң сөйгүде гарабагтдыгыны оңат билйэрди. Шейле болса-да, оларың хер бири өзүниң дуйгусы барада бейлекиси аңян дэлдир дийип пикир эдйэрди.

Шейле ягдайларда оларың калбында бири-бирине мылакатлылык дуйгусының дөремеги гаты гүманлы ялы болуп гөрүнйэрди. Диңе ыхлас габанҗаңлыгының дөреден ар алмак хыҗувы олары райдашлашдырып билҗекди: эмма мунуң өзи бетниетли союздашлык болҗакды ахыры.

Шу чака ченли Исидора Коварубио де Лос-Льяносы Кассий Колхаун билен баглашдырян зат ёкды.

Оларың икиси хем, айратын-да Исидора, мегерем, шу душушыгың болманыны кем гөрмедик болса герек.

Исидора өзүниң бэсдеш гызына ашык болуп йөрен отставка чыкан атлы гошун капитаныны онча клы халап баранокды. Онуң Колхаун билен душушыгы ислемейэнлигиниң башга себэплери-де барды.

Ол индей геймини гейнен адамларың өзүниң ызындан ковушларыны ве шол ваканың нэхили тамамланандыгыны ятлады. Техаслылары көмеге чагыранындан соң, бирденкэ өзүниң дуйдансыз гүрүм-җүрүм болуп гитмеги барада оларың пикиринде көп дүрли чакламаларың дөрэндигини ол билйэрди.

Исидора өзүниң шейле этмегиниң себэбиниң нэмедигини хич киме гүррүң бермек ислемейэрди, шонуң үчин хем гаршысындан чыкан адамың хут шу барада сорашдыраймагы оны улы алада гойярды.

Колхауны бүтинлей гөрмэн гечибермек асла мүмкин дэлди, шонуң үчинем Исидора онуң душундан гечип барярка, диңе баш атмак билен чэкленмекчиди. Эгер Колхауның келлесине бүтинлей гарашылмадык бир пикир гелмедик болса, мегерем, ол хем шейле эдерди.

Отставка чыкан капитан атыны өврүп, Исидораның ёлуны баглансоң, җылавы чекип, папагыны чыкарагада, салыкатлы баш эгип сөз ачанда, шол гыза ыхлас дуйгусыны билдирмекчи дэлди.

Исидора җогап бермекден башга зат галманды.

— Мени багышлаң, сеньорита — дийип, Колхаун гыза дэл-де, онуң атына сиңе-сиңе середип айтды.— Маңа, сизе бүтинлей нэтаныш адама, сизи ёлуңыздан сакламагың ерликли дэлдигини мен билйэрин...

— Өтүнч сорап отурмаң, сеньор. Биз өңем бир гезек прерияда, Нуэсесиң голайында душушыпдык ахыры.

— Хава, хава... сиз мамла — дийип, шол душушыгы гызың ядындан чыкармагыны кем гөрмейэн Колхаун сакыныл җогап берди.— Мен сизиң билен душушык барада дэл-де, учут кертиң эрңегинден атыңызы гамча басып гечип гидишиңиз хакда

гүррүң этмек ислейәрдим. Сизиң дуйдансыз гүрүм-җүрүм болмагыңыза хеммәмиз хайран галыпдык.

— Бу ерде гең гөрер ялы хич зат ёк-ла, кабальеро. Сизиң кимдир бириңизиң атан окуңыз, ызымдан ковуп гелйәнлерден мени халас этди. Мен оларың ызларына доланандыкларыны гөрдүм-де, өз ёлумы довам этдирмеги йүрегиме дүвдүм.

Исидораның берен сыпҗык җогабы Колхауны ончаклы гынандырып дурмадык болмага чемели. Ол энтек өзүни гызыкландырян меселе барадакы гүррүңе башламанды, онсоңам өз максадына етмек умыды барды.

Онуң сейис я-да чапыксувар кешбиндәки хырыдар назары билен Исидораның атына середишини гөрен бадына нәме барада гүррүң этмекчи болянлыгыны кынчылыксыз аңмак болҗакды.

— Сизиң дуйдансыз гүрүм-җүрүм болуп гиденңизе хайран галанларың менем биридим дийҗек боламок, сеньорита. Мен сизиң шейле этмегиңиз үчин өз себәплериңиз бардыр диен карара гелдим. Мен сизиң кертиң эрңегинден ат чапып баршыңызы гөрдүм, догрусыны айтсам, шондан соң сиз хакда гайгы хем этмедим. Мени, бейлекилери-хем сизиң ат мүнмәге ченсиз өкделигиңиз хайранлар галдырды. Шонда сизиң мүнениңиз гөр, нәхили оңат ат экен! Ол ерден чапман, мисли ховада учуп барян ялыды. Эгер мен ялңышмаян болсам, хәзирем шол аты мүнүпсиңиз өйдйән. Шейле болгусыз затлары сизден сорашдырып дураным үчин багышлавериң.

— Шол атымы? Ханы ядыма салайын... Мен көп ат мүнүп гезйән. Хава, гөвнүме болмаса, сиз мамла өйдйән. Хава, хава, хут шейле. Онуң маңа бивепалык эдени ядыма дүшйәр.

— Бивепалык этди? О нәхили?

— Хатда ики гезек. Биринҗи гезек сизиң отрядыңыз якынлашанда. Икинҗи гезегем, шол индейлер җеңңеллигиң ичи билен дуйдурман маңа якынлашып геленлеринде... вах, хава-ла, соңра маңа айдышларына гөрә, олар индейлер дәл экен-ле!

— Йөне нәдип ол сизе бивепалык этди ахыры?

— Ол кишңеди. Ол бейле этмели дәлди. Онуң бейле этмезлиги үчин оңа узак вагтлап тәлим берлипди ахыры... Ай, зыяны ёк-ла. Мен Рио-Гранда гайдып баранымдан бейләк оны хич вагт мүнмен. Гой, өри мейданына гайдып барсын.

— Мени багышлаң, сеньорита, йөне, мениң пикиримче, бу гаты хесретли болар.

— Нәме хесретли болар?

— Шунуң ялы бедев атың мундан бейләк аркасына эер атылмаҗагы. Мен велин, оны эле салып билсем, бахасындан гачмаздым.

— Сиз оюн эдйәңиз, кабальеро! Мунуң нәме айратынлыгы бар? Диңе бейлеки мустанглардан аз-кем сыратлырак хем йындамрак дийәймесең. Мениң атамың шунуң ялылардан бәш мүңүси бар, онсоңам шоларың бирентеги, гүррүңсиз, мундан хас

сыратлы хем йындамдыр. Догрусы, ол гаты чыдамлы, өзем узак ёл геčмек үчин говы улаг. Шонуң үчинем мен хәзир шунуң үстүнде — мен Рио-Гранда гайдып барярын. Эгер шу себәп болмадык болса, мен оны хөвес билен сизе я-да башга бир хыRыдар болан адама берердим. Парахат дурсана, ябыжыгым! Серет, ынха сени менденем говы гөрйән адам.

Онуң соңкы сөзлери, хут эесиниң өзи ялы, шол гүррүңиң гутарарына такатсыз гарашян мустанга йүзленилип айдылыпды.

Колхаун болса, мунуң терсине, хер эдип, хесип эдип, бу гүррүңи довам этдирмек я-да иң болманда, оны башгача тамамламак ислейәрди.

— Мени багышлаң, сеньорита...— дийип, ол ишевүрлик мейли билен, йөне икиржиңленме эхеңинде айтды.— Эгер сиз өзүңизиң гыр мустангыңыза шейле кембаха гараян болсаңыз, мен хөвес эдип, өз атымы сизиңки билен чалшардым. Догрусы, мениң атым ончаклы сыратлы мал дәл, шейле болса-да техаслы пейдакешлер оңа хырыдар болуп, маңа говы баха теклип эдипдилер. Бу о диен йындам ат болмаса-да, ынаның, сизи саг-аман өйүңизе әлтер, соңра хем сизе оңат хызмат эдер.

— Айдяныңыз нәме, сеньор?!— дийип, Исидора геңиргенип айтды.— Өзүңизиң ажайып американ атыңызы мексикан мустангына чалышмакчымы? Сизиң теклибиңиз йөне бир дегишме ялы боляр-ла. Рио-Грандада сизиң атыңыза үч, хатда алты мустанг бержекдиклерини сиз билеңзокмы эйсем?

Колхаун мунуң шейледигини оңат билйәрди. Эмма, шонуң билен бирликде-де, Исидораның мустангы оңа өзүниң гыр гунаны ялыларың онларчасындан хем герекдигини-де билйәрди. Прерияда кемала гелен бу малың ажайыплыгы барада өзгелерден эшиден гүррүңлеринден башга-да, онуң чаксыз йындамлыгыны өз гөзи билен гөрүпди ахыры. Ол бу мустанга диңе бир өз атыны дәл, эйсем үстесине нәче пул дийилсе-де бермәге тайярды.

Эмма, онуң багтына, үстесине пул талап этмек мексикалы гызың келлесине-де геленокды — Исидораны асла бетнебисликде айыпламак болжак дәлди. Онуң атасының атханасында — догрурак айдыланында өри мейданларында — бәш мүң чемеси гылял барды. Гой, нәтаныш адамың, хатда душманы хем болмагы эхтимал адамың шунуң ялы кичижик мөхүмини ерине етирмезлигиң оңа асла гереги ёк ахыры!

Ол бу мөхүми ерине етирмежек болубам дурмады.

— Эгер сиз оюн этмейән болсаңыз, сеньор, баш үстүне, алың — дийип, Исидора айтды.

— Мениң гарачыным, сеньорита.

— Бейле болса, алың — дийип, Исидора атдан бөкүп дүшди-де, чекини чөзүшдирмәге дурды.— Бизе эерлеримизи чалышмак болмаз: сизиң эериңиз маңа гаты гиң болар.

Колхаун шейле бир бегенди велин, хатда миннетдарлык

айтмага сөзем тапмады. Ол эери айырмак үчин гыза көмеклешмәге алңасады, соңра өз эерини айырды.

Арадан бәш минут хем гечмәнкә, атлар чалшылды. Эерлер билен уянлар өңки эелеринде галды.

Бу затлар Исидораның гөвнүне гүлкүнч болуп гөрүнди. Ол зордан гүлмән сакланярды.

Колхаун болса бу вака бүтинлей башгача гараярды, себәби онуң максады дийсең улуды.

Олар диңе адаты «хош вагтыңыз» диймек билен айрылышып гитдилер. Исидора американ атыны мүнүп гитди, капитан болса, гыр мустанга атланып, Каса-дель-Корво асиендасына тарап өз ёлуны довам этдирди.

LXXIX бап

ЯДАВСЫЗ ЫЗЧЫ

Зеб өз байталыны даңып гоян ерине гайдып гелди. Бу җеңңеллиге ол гаты белетди, шонуң үчинем ол ачык золага тарап гөнүләп гидипди.

Ол ене-де дөвүк налың ызыны алып гитди, өзем шол ызың оны Каса-дель-Корва элтҗекдигине долы ынанярды.

Шол ыз Рио-Гранде дерясының үстүнден гечйән гүзер билен Инҗ фортуны бирлешдирйән ёлуң угры билен гидйәрди. Шол ёлуң гиңлиги ярым миле етйәрди. Техасда шейле гиң ёллар адаты затды, чүнки хер бир атлы диңе умумы угурдан чыкман, ислән ериндең улагыны сүрүп гидиберйәрди.

Дөвүк наллы ат ёлуң гырасыны сырып өңңүрдиклəп гидипдир.

Эмма Инҗ фортуна дөрт-бәш миль ёл галанда, ат бирденкә гөс-гөни Пойндекстериң плантациясына элтҗек угра тарап хырра өврүлип гидипдир. Мунуң шейле болҗакдыгына сәхелче-де шүбхеленмәнсоң, Зеб ере онлы серетмейәрди, мисли онуң гитмели угры мензил сутүнлери билен белленип гойлан ялы, байталыны хайдадып, өңе гидип барярды.

Зеб ат мүнмеги халамаян хем болса, бу гезек ол ёлуны эер үстүнде тамамлады. Пыяда йөрәп прерияда ве гүр җеңңеллериң ичинде узак вагтлап алакҗамак оны гаты ядадыпды. Ол диңе кәвагтлар ере гөз айлаярды, өзем дөвүк налың ызыны йитирмәнлигине гөз етирмек үчин дәл-де, эйсем, тәзе бир зат билмек умыды билен шейле эдйәрди.

Кә ерлерде прерияның топрагы шейле бир гатыды велин, онуң үстүнде ыз хем галмаярды. Тәҗрибесиз адамың шу ерден илкинҗи болуп атлы гечйәндирин өйдүп пикир этмегем мүмкинди. Эмма Зеб Стумп көп тәҗрибели ызчыды, шонуң үчинем ол ниреде чыглы хем юмшак топрагың бар еринде ене шол ызы гөрҗекдигини анык билйәрди.

Эгер-де гожа авчы кәмахал шол ызы йитирәйсе хем эйләк-бейләк сәхелче совлуп, оны деррев тапярды.

Авчы сересаплылыгы элден бермейән хем болса, ол Пойндекстериң плантациясына өрән ынамлы якынлашып барярды. Акация агачларының чүр депесиндәки пүр-шахаларының арасындан асотеяның диш-диш парапети гөрүнди. Бирденкә ол ерде нәмедир бир зат гөрди велин, онуң болшы шол бада үйтгеди дуруберди: ол гарры байталының үстүнде аркайын отурмагың дерегине, эерден бөкүп дүшди, жылавы улагының бойнуна атды-да, онуң гапдалындан гечип, пыяда йөрәп, шол ызы алып өңе гитди.

Байтал хем эгленмән, мисли өз эесиниң шейле дуйдансыз эдәхетлерине өвренишен ялы, диен эдижилик билен онуң ызына дүшди.

Шейле дуйдансыз ягдайда улагдан дүшмегиң Зебе нәме үчин герек боландыгыны биләймек нәбелет адама аңсат дүшмезди. Бу вака адамың-да, хайваның-да аягы секмедик ялы болуп гөрүнйән ерде болупды ахыры. Диңе Зеб эерден дүшйәркә, онуң айдан сөзлерине гарап меселәнин нәмедигине дүшүнмек болжакды.

— Шонуң ызы! Өйүне гайдып баряр — дийип, авчы юваш сес билен гыссанман айтды-да, хаял йөрәп, ыз чалып гитди.

Тиз вагтдан шол ыз оны киченрәк токайлыга элтди. Ене бирнәче минутдан бир зат, мисли онуң үчинем, онуң байталы үчинем гечип болмажак тикенекли жеңңеллик ёлы петикләен ялы болуп, дуйдансыз аяк чекмәге оны межбур этди.

Эмма бу бейле дәлди. Онуң өңүнде өңкүси ялы ачык, тептекиз ёл ятырды. Хут шунуң өзи хем оны аяк чекмәге межбур эдипди.

Онуң өңүнде ялпаграк кәл ятырды, Кәлиң ортасында болса бүтинлей гурап барян акымың золагы гөрүнйәрди, диңе кә ерлерде бөлек-бөлек ята сув барды. Бир адам атыны идип, ызгарлы акым угрунын үстүнден йөрәп гечипдир.

Атың болшунда хич бир үйтгешик зат ёкды, ол йөне атдан дүшен адамың ызындан йөрәп гидипдир.

Шол адам нәме этдикә? Онуң эден херекетлери дүшнүксизди, шонун үчин ыз чалмакдан башы чыкмаян адамы улы алада гоюп билжекди.

Эмма Зеб Стумп алада галмады, эгер яйданаянам болса, бу диңе екеже секунтлыкды.

Зеб шол адамың күй-хыялыны деррев аңды-да:

— Дөвүк налың ызыны сүпүрип айыряр я-да шейле этмәге сынанышяр! — дийип хүмүрдеди.— Бидерек, мистер Колхаун, бүтинлей бидерек! Оңа дерек сиз бу ерде хут өз ызыңызы галдырып гидипсиңиз. Мени алдап билмерсиң. Мен бу ызы сыпдырман, жәхеннеме гитмелем болса гидерин.

Гожа авчы сөзүни тамамлан махалында, дөвүк налың ызы-

ны сүпүрип йөрен адам ишини гутардым эдип, эере атланды-да, өз угруна гитди.

Зеб пыяда йөрәп, онуң ызындан гитди, ол Колхауны назарындан сыпдырмаҗак болуп җан этмейән болара чемели. Гоҗа авчы үчин онуң гереги хем ёкды: ол капитаның ызыны йитирмеҗекдигине долы ынанярды.

Инди тә асиенда ченли аяк чекмели болмаз өйдүп, авчы аркайын йөрәп барярды.

Эмма Зеб Стумп ялңышыпды. Кассий Колхауның Исидора Коварубио де Лос-Льянос билен төтәнден душушайҗакдыгыны өңүнден билйән бармыды нәме?!

Эмма Зеб, хайран галанлыгына гарамаздан, шол ерде өзүниң бардыгыны дуйдурман сакланмагы башарды. Гайтам, муңуң терсине, ол өңкүсинденем сересаплы болмага чалышды.

Авчы ызына өврүлип, байталының гулагына нәмедир бир затлар пышырдады-да, гүр акация агачларының пүр-шахаларына дувланып, усуллылык билен өңе сүйшмәге башлады.

Диен эдиҗи байтал хем сес-үйнсүз онуң ызына дүшди. Тиз вагтдан Зеб аяк чекди, байтал хем эдил онуң көлегеси ялы болуп, сакга дурды.

Агачларың гүр шаха-пүрүниң гөк дивары гызгаланлы гүрлешип дуран ики адам билен авчының арасыны кесйәрди.

Зеб өзүниң бардыгыны билдирәймекден чекинип, өз букусындан келлесини чыкарып биленокды, йөне оңа дерек, оларың нәме хакда гүррүң эдйәндиклерини велин кемсиз эшидйәрди.

Авчы тә ат чалышмак барадакы меселе тамамланянча, өңки ериндем бутнаман, диңширгенип дурды, шондан соң ене аз вагт эгленди. Диңе ат чалшан адамларың херси өз угруна гиденинден соң, Зеб букусындан чыкды.

Ол яп-яңы ат чалшылан ере барып аяк чекди-де, даш-төверегине гөз айлады.

— Аперин! Ики арвахың арасында союздашлык баглашылды. Гөрели бакалы, оларың хайсысы утдука?!

LXXX бап.

ДЕРВЕЗӘ ДЫКГАТЛЫ ГӨЗЕГЧИЛИК ЭДИШ

Зеб Стумп өзүниң гизленип, ат чалшыгына сын эдип дуран гүр агачларының арасындан чыкмазындан өң эп-эсли вагт гечди. Ол диңе Исидора хем, Колхаун хем гөзден йитенинден соң җеңңелликден чыкды. Эмма Зеб мисли оларың хайсы бириниң ызындан гитҗегини билмән яйданян ялы болуп аяк чекди.

Йөне бу бүтинлей бейле-де дәлди: ол хемише эдиши ялы, җемме зады оңатҗа ойланмак үчин аяк чекипди.

Онуң әхли ой-пикири яп-яңкы ат чалшыгына берлипди, ол әхли гүррүңем, Колхауның өзеленмесинем эшидипди ахыры.

Ине хут шунуң өзи хем Зеби алада гоюпды, догрусы айдыланда, оны пикирленмәге мeҗбур эдипди. Нәме үчин Колхауна атыны чалышмак герек болдука?

Мексикалы гызың догрусыны айдяндыгыны Зеб билйәрди: Хакыкатдан-да, американ аты мустангдан хас гыммат малды. Кассий Колхауның ат чалшыгында өзүни алдатдырҗак адам дәлдигини хем ол билйәрди. Нәме үчин ол өзүне шейле зыянлы чалшыгы этдикә?

Гоҗа авчы кече шляпасыны чыкарды ве келлесиниң хүжжеришип дуран сачыны ики гезек сыпалады, онсоң сакгалыны сыпалады-да, мисли отларың арасындан җогап гөзлейән ялы, ере серетди.

— Бу ерде диңе бир дүшүндириш болуп билер — дийип, ол ахыр соңы хүмүрдеди.— Гыр мустанг американ атындан хас йындам, муңа хич хили шүбхе болуп билмез. Хут шунуң үчинем мистер Каш оны халапдыр. Ёгсам Техасың чем гелен еринде дөрт мустанга, мексикада болса ики эссе көп мустанга-да чалшып билҗек атыны берип гойбермек онуң нә дердине герек болсун? Гөвнүме болмаса, онуң йындамлыгы үчин чалшандыр. Йөне нәме үчинкә?.. Вах, гөрсене муны! Мен меселәни аңян өйдйән. Оңа... хе-хе... Хава-ла, инди мен дүшүндим... Оңа шол башсыз атлының ызындан етип билҗек бедев герек. Хава, оңа герекли зат хут шолдур, бу әшгәр гөрнүп дур ахыры. Ол американ атыны мүнүп сынанып гөрди, эмма нетиҗе чыкмады. Муны мен өзүм гөрдүм. Эгер-де шол атлы онуң гөзүне иләйсе, мустанг билен ковуп, онуң ызындан етерин дийип тама эдйәр. Мегерем, Колхаун гөзлеге чыкса герек. Хәзир ол Каса-дель-Корва гитди — аз-кем гарбанмак ислейән болара чемели. Шол ерде ол узак эгленмез. Ким-де болса бири ене-де оны шу ерде, прерияда гөрер, шол хем Зеб Стумпдан башга адам болмаз..: Ери, хайванҗык, сен өе гидерин дийип пикир эдипмидиң? — дийип, ол байталына тарап өврүлип, сөзүни довам этдирди.— Ялңышыпсың, говуҗам. Сен шу ерде еңе бирки сагат, белки, бүтин гиҗеләбем отламалы боларсың. Зыяны ёк, гаррым! Бу ериң оты ярамазам дәл, эп-эслиҗе от чүртмәге-де вагтың аз болмаз... Ине шейле! Дойянчаң отла бакалы.

Зеб шу сөзлери айдып, отламага пәсгел бермез ялы, байталың агыздырыгыны айырды-да, уяны эриң гашына илтеди. Шондан соң Зеб яңырак өзүниң букулып дуран еринде байталы гойды-да, Колхауның ызыны алып гитди.

Ики йүз ярд ёл гечеңде җеңңеллик гутарды. Шондан аңырда ачык дүзлүк яйлып ятырды, онуң аңры четинде болса Каса-дель-Корво асиендасы гөрүнйәрди.

Ак җайың габадында атлының гөвреси оңат гөрүнйәрди, бир минутдан соң ол дервезәниң аңырсында гөзден йитди.

Зеб онуң кимдигини билйәрди.

— Мен шу ерден онуң дервезеден чыканыны гөрүп билерин — дийип, авчы хүмүрдеди.— Эгер эртире ченли гарашмалы

хем болса, мен оңа гарашарын! Хава, сабырлы болмага чалышмак герек...

Зеб илки чөк дүшүп отурды. Соңра, аз-кем ойканҗырап, аркасыны акация агаҗының сүтүнине берип орнашыклы отурды. Шондан соң ол өзүниң ченсиз улы җүбүсинден ичи мекгеҗөвен төтекли, эп-эсли бөлек какмачлы, ысына гөрә, мегерем, мононгахиль вискисинден долы флягалы халтаҗыгы чыкарды.

Ол төтегиңем, какмаҗыңам ярысыны ийип, галаныны ене халтаҗыга салды-да, оны дик ёкарсындакы шахадан асып гойды. Онсоң фляганың ичиндәкиден эп-эсли ичди, шыбыгыны отлады, ене-де аркасыны акацияның сүтүнине яплады-да, эллерини гурсагында говшурып, Каса-дель-Корвоның дервезесине назарыны дикип отурды.

Ол асиендадан гөзүни айырман, ики сагат чемеси гозганман отурды.

Дервезеден адамлар — эркеклерем, аялларам чыкып гидйәрдилер. Шоларың йөнекей гейим-эшиклери билен гара тенлерине гарап, оларың хызматкәрлердигини узакданам аңмак болҗакды: Мундан башга-да оларың хеммеси пыяда гидип барярдылар. Зебиң гарашян адамсы гөрнәенде-де, хөкман атлы болмалыды.

Гүн батып барярка, Зеб гөзегчилигиниң арасыны үзди, ол муны диңе хас аматлы ер тапмак үчин эдипди. Агшам шапагының гызгылт үмезлиги *гөзъетими өртен махалы, мисли шейле* ягдайда пикир этмек өзүне хас аматлы болян ялы, Зеб алңасаман өрбоюна галды-да, агаҗа япланып дурды.

«Бу тилкиниң гиҗе я-да даң атмазының өң янында пейда болаймагы хем гаты мүмкиндир — дийип, ол өз янындан пикир өврүрди.— Маңа болса онуң хайсы угра гитҗегини билмек зерур герек... Байталы сүйрәп йөрмегиң гереги ёк — дийип, ол улагыны гоюп гайдан тарапына гөз айлап, сөзүни довам этдирди.— Ол диңе пәсгел берер. Мундан башга-да, хәзир ай айдың гиҗе — байталы негрлериң бириниң гөрәймеги мүмкин. Оны шу ерде гоюп гиденден говусы ёк — ховпсузрак болар, отлара-да ер көп».

Зеб байталының янына барды, онуң эерини айырды, узын йүп билен оны агаҗа өркләп гойды, онсоң өзүниң көнелип гиден мавут ёрганыны эерден алып, голуның үстүнден ашырып атды-да, Каса-дель-Корва тарап уграды.

Ол кә чалт-чалт эдимләп, кә-де етип гелйән гиҗәниң гараңкысына дувланмак үчин хаял йөрәп гидип барярды.

Онуң бу сересаплылыгы артыкмач алада дәлди, чүнки ол теп-текиз ачык чеменлигиң үстүнден гечмелиди, шол ерде болса гөзе иләймән галмак аңсат дәлди. Онда-мунда ялңыз отуран овнук агачлар гөрүнйәрди, йөне шолара ченли ене эп-эсли йөремелиди. Шонуң үчинем, Зеб шол ере өзүни атянча асиенданың эпишгелеринден, хасам бетери асотеядан середенлериң оны гөрәймеклери гаты эхтималды.

Ол вагтал-вагтал үмезлигиң гоялып, хованың хас гараңкы-рамагына гарашып йөрмесини хем гойярды.

Гүнүң иң соңкы шугласы өченде, Зеб эййәм асиенданың ики йүз ярд голайына барыпды.

Гожа авчы өзүниң бу сыяхатының максадына эхтимал, бүтин гиҗәни хем гечирмели болҗак ерине етди.

Якын ерде яйраң өсен пес бойлы гырымсы агач отырды. Зеб шонуң үстүнде сүйнүп ятды-да, ене Каса-дель-Корвоның дервезесине гөзегчилик этмәге башлады.

*

* *

Гожа авчы бүтин гиҗәниң довамында екеҗе гезегем ики гөзүни бирден юммады — оларың хайсы-да болса бири хөкман дервезә середйәрди. Гожаның җуда мөхүм ише әхли үнсүни берендигине душүнмек үчин онуң чакданаша салыкатлы кешбине гөз айламак етерликди.

Онуң гөзегчилик этмегиниң шол бирмеңзеш тукат үмсүмлигини илкибатлара гулларың түнеклеринден эшидилйән гаты сеслер, вагтал-вагтал болса яңланып гидйән гүлки бозярды. Йөне хемишекилере гаранында, негрлер өзлерини хас тукат алып барярдылар. Адатча негрлериң посёлогында хер агшам яңланян гыҗагың якымлы овазы билен банҗоның шадыян сеси эшидилмейәрди.

Асиендада хөкүм сүрйән тукат үмсүмлик негрлериң кейпине тәсир этмеҗек гүманы ёкды.

Гиҗе ярым болан чагларында адамларың сеси ятды ве гиҗәниң асудалыгыны диңе узакда увлашян койотларың сесине җогап берйән итлериң үйрмеси бозярды.

Зеб сурнукдырыҗы гүни башдан гечирипди, шонуң үчинем оны укы басмарлаярды. Бир гезек ол тас иркилипди, ол биалач туруп аякларыны язмалы болды, соңра ол ене-де сүйнүп ятды-да, келлесини пүр-япракларың арасында гизләп шыбыгыны отлады.

Ол бүтин гиҗәниң довамында асиенданың улы дервезесинден гөзүни айырмады, эмма ол бир гезегем ачылмады. Зеб айың ягтысында шол дервезәни эшгәр гөрйәрди.

Даң шапагы, гечен агшам гүн батандакы ялы, ене-де өзүниң гөзегчилик пунктуны үйтгетмәге оны меҗбур этди. Гүндогарда асман агарып башлан бадына, Зеб усуллык билен аяк үстүне галды, юкаҗык ёрганыны япынды-да, Каса-дель-Корва аркасыны өврүп, өтен агшам шу ере гелен ёлы билен асса йөрәп ызына гайтды.

Ол ене-де кә юваш, кә-де чалт йөрәп барярды, вагтал-вагтал болса аяк чекип ызына гаранҗаклаярды.

Ахыр соңы Зеб дүйн ашагында отурып агшамлык эдинен акациясына етди. Ол ене шол ерде отурып, эртирлик эдинмәге гиришди.

Төтегиң икинҗи ярысы билен какмаҗың галан бөлеги деррев ём-ёк эдилди. Оларың ызындан флягадакы виски хем гулкудылды.

Зеб шыбыгына теммәки дыкды, оны отлаҗак болубам дурды велин, бирден ол хайдан-хай чакмак дашыны халтаҗыгына салды.

Сәхериң мавумтыл үмезлигинде Каса-дель-Корвоның чаларып гөрүнйән диварында гара тегмил пейда болды — бу дервезәниң ачыландыгыны гөркезйәрди.

Хут шол минутың өзүнде диен ялы чепиксирәк яба атланан адам дервезеден чыкды, соңра ол ене-де япылды.

Зеби гызыкландырян зат бу дәлди. Ол диңе ир билен ёла үгран адамың хайсы тарапа гидйәнлигине середйәрди. Муны билмек үчин оңа йигрими секунтам герек болмады. Атың келлеси билен атлының йүзи гөни авча тарап өврүлди.

Зеб шол атлы билен ябыны сынламак үчин вагт йитирип дурмады. Ол бәрик гелйән атлының дүйн агшамара шу ерден гечип гиден атлының хут өзүдигине шүбхеленмейәрди, атлының ене шу ерден гечҗекдигини-де билйәрди.

Зеб гарры байталының янына ылгады, оны деррев эерледи-де, җеңңеллигиң ичине, өзүниң бардыгыны билдирмән, шол атла гөзегчилик эдип билҗек ерине элтди.

Гоҗа авчы оңат гизленди-де, гыр атлының якынлашарына гарашмага дурды — онуң Колхаундыгыны болса ол анык билйәрди.

Ине онсоң, ол атлы тә җеңңеллигиң ичиндәки ачык мейданчаны кесип гечип, сәхер чагының үмезли ягтысыны бүренен прерияда гөзден йитип гидйәнчә гарашып дурды.

Диңе шондан соң, Зеб Стумп эере атланды, онсоң дебисгиниң дерегине уланян пычагыны байталың гершине сынчгады-да, өңе ат салып гитди.

Ол Кассий Колхаунын ызындан гидип барярды, йөне оны гөзден йитирмеҗек болуп азара галанокды.

Нәмә герек? Гоҗа ызчы үчин чыг басан отлы мейдан ак кагыз, гыр мустангың ызы болса, чап эдилен китабың сетирлери ялы, айдың гөрнүп дуран харплары.

Авчы хем байталыны ёргаладып, хатда өңңүрдекледип барярка-да, шол сетирлери кынчылыксыз окап билйәрди.

LXXXI бап.

БАШАШАК АТЛЫ

Кассий Колхаун Каса-дель-Корвоның дервезесинден чыкып прерия үгранда, онуң гыр мустангыны эерлән Плутондан башга оны гөрен адам бардыр өйдүп шүбхеленмейәрди.

Ол Зеб Стумпуң гизленен ериндәки җеңңеллигиң ичинден

гечип гиденде-де, шүбхели заны гөвнүне гетирмәнди. Капитан шунуң ялы үмезли ховада оны хич ким гөрмез дийип чак эдйәрди.

Колхаун җеңңелликден чыкып, Нуэсес дерясының кенарына тарап уграды, онуң аты чалт ёргалап барярды, вагтал-вагтал өңңүрдеге гечйәрди.

Илкинҗи секиз милиң довамында ол даш-төверекде болуп гечйән затлара оңлы үнс бермейәрди. Узаклара, өзем диңе өңө төтәнлейин назар салмак оны канагатландырян ялы болуп гөрүнйәрди. Ол сага-да, чепе-де серетмейәрди; җеңңеллигиң гырасындан эп-эсли араны ачанындан соң, ол диңе бир гезек гаңрылып, ызына серетди.

Ол энтек мыдама өзүниң ой-пикирини эеләп дуран заны гөренокды.

Онуң нәмедигини диңе ол билйәрди ве ене бир адам — Зеб Стумп билйәрди.

Өзүниң шейле ир атланып, ёла уграмагының максады барада аңян адам бардыр диен пикир Колхаунының келлесине-де геленокды.

Гожа авчы диңе өзүниң чакламаларына эсасланян хем болса, ол мисли отставкадакы капитаның хут өзи оңа өз сырыны ынанян ялы, ягдайларың шейледигине ынанярды. Колхаунның шу гезек башсыз атлының ызындан ковуп етмек тамасы билен, онуң гөзлегине чыкандыгыны Зеб билйәрди.

Гыр мустангың техас сугунындан хем йындамдыгыны билйәнлигине гарамаздан, Колхаун ишиң үстүнликли тамамланҗагына шейле бир ынаныбам баранокды. Шу гүн онуң өз авуна душмазлыгы хем гаты эхтималды; онуң хасапламаларына гөрә, душушайҗак тамасы үчден бире барабарды; ол ёл угрунда ине шу затлар барада ойланярды.

Шу нәмәлимлик оны улы алада гойярды; эмма ол соңкы гүнлериң вакаларыны ятлап, тамадан эл үзенокды.

Бир ер барды, шо тайда ол гөзленйән задына ики гезек душупды. Белкем, бу гезек хем онуңкы шовуна дүшер...

Бу җеңңеллигиң алкымында ачык золагың башланян ериниң бейле янындакы гөк чеменликди. Хут шол ерде адам өлдүрилипдир дийип чак эдйәрдилер.

«Гең гөрәймели, ол мыдама шол ере гайдып баряр! — дийип, Колхаун ойланярды.— Гаты гең зат! Эдил билйән ялы... Ай, ёк-ла! Йөне шол ериң оты террәк, голайда-да сув бар. Ай, боля-да, шу гүн хем ол ене шол ере барар, мениңем оны тапмак мүмкинчилигим болар дийип тама эдели. Эгер шол ерде ёк болса, мен оны җеңңеллигиң ичинден гөзлемели боларын, бу велин гүндиз эдиленде-де якымлы иш дәл. Чү-ф, ичигар!.. Умуман, мустангер түрмә дыкылансоң, мен нәмеден горкмалымышым? Нәме делил бар? Диңе бир бөлеҗик гуршун. Эгер, мен атымы йыкылянча чапмалы болсам-да, гараз, шол окы эле саларын!»

— Эй таңрым! Ол ердәки нәме?

Колхаун соңкы сөзлерини сесли айтды ве ууяны шейле бир гаты чекди велин, онуң мустангы тас чарпая галыпды; ол горкудан яңа ханасындан чыкайҗак болян гөзлерини узага дикйәрди.

Бу геңем дәлди: онуң гөрүп дуран зады иң эдермен адамыны хем алҗырадып билҗекди.

Гүн атлының габат еңсе тарапындан ерден сайланып уграпды. Онуң габат гаршысында болса өзүниң якынлашып барян жеңңеллигинден чыкян чыглы үмезлик — гөгүмтил думаның золагы яйлып ятырды. Агачлары яшыл үмезлик гизлейәрди. Үмезлигиң ёкары эрңеги болса мавы асман билен утгашып гидйәрди.

Шол үмезлигиң ичинде я-да онуң анры йүзүнде херекет эдйән, чаксыз гең гөвре пейда болды, эгер-де Колхаун оны озал гөрмедик болса, дүйбүнден болмаҗак зат хасап эдерди. Бу башсыз атлыды.

Эмма оны шейле сыпатда Колхаун хем башга бир адам хем энтек гөрмәнди! Инди шол атлы бүтинлей башга гөрнүшдеди: Онуң кешби-дуркы озалкысы ялыды, эмма ол өңкүсинден он эссе дагы улалыпдыр.

Ол инди адам дәл-де, дөв ялы әпет бир затды, улагы хем

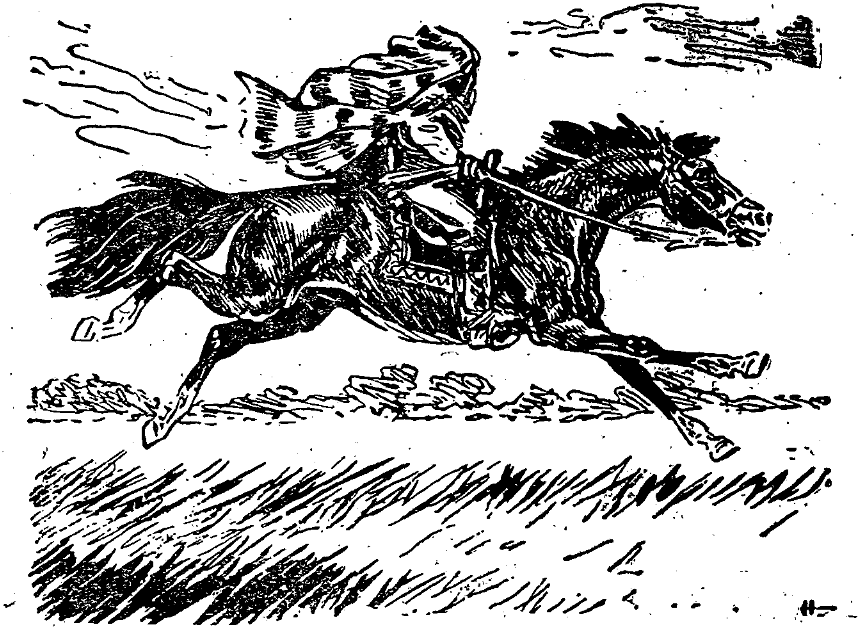

ат дэл-де, ат сыпатындакы эпет, минара, мастодонт ялы элхенч хайванды.

Бу-да энтек хеммеси дэл. Онуң кешбинде хас-да бетер душүндирип болмажак хас улы өзгеришлер болупдыр. Ол инди ерден дэл-де, асманың йүзүнден атыны сүрүп барярды, ат хем башашак херекет эдйэрди. Үмезлигиң ёкары гырасында атың тойнаклары эшгэр гөрүнйэрди, атлының омузлары (мен тас келлеси дийипдим) гөзъетимиң эрңегине гылташяр диен ялыды. Эгинлерине атылан серапе, башашак гөврэ гараңында догры салланып дурды, эмма бу ериң чекиш гүйжи барадакы кануна терс гелйэрди. Атың уяны ялы, узын гуйругы бабатында-да шейледи.

Илки батлара бу элхенч зат адатдакыдан хас дуры гөрүнйэрди, гыссанман эдимлэп, хаял херекет эдйэрди. Колхаун горкудан яңа доңан ялы болуп оңа середйэрди.

Бирденкэ-де дуйдансыз өзгериш болды дуруберди. Элхенч атлының судуры бада-бат сүйнди өтэгитди. Атың тойнаклары хенизем асмана галташян болса-да, ол ызына өврүлип, терс тарапа ёргалап гитди.

Элхенч аламат горкуп гачып барярды.

Эгер-де горкудан яңа доңуп галан Колхауның гыр мустаңгы дуйдурмадык болса, ол дуран еринден гозганмазды ве онуң гачып гитмегине мүмкинчилик берерди. Ат пырра өврүлди ве-

лин, отставка чыкан капитан шол гең аламат билен йүзбе-йүз болды дуруберди.

Прерияның отуны басгылаян тойнак сеси юваш эшидилди. Колхаун бу ерде хакыкы атлының (эгер-де шунуң ялы элхенч көлегеси болан зада хакыкы атлы дийип болян болса) барды-гына дүшүнди.

— Бу салгым ахыры! — дийип, капитан сөгүненсоң айтды. — Мениң акмакдыгымы дийсене, шунуң ялы бидерек затданам эйменипдирин! Ынха, мени горкузан задың өзи хем бар! Мениң гөзлейәнимем шол ахыры! Өзем шейле якында! Эгер мен озал билен болсам, ол мени гөрмезинден өң оны тутардым. Инди болса ковуп етмели! Техасың аңры четине ченли ат салып гитмелем-болса гидерин велин, мен онуң ызындан етерин.

Хай-хай, гамчы дебисги—хемме зат ише гиризилди. Арадан бәш минут гечип-гечмәнкә, эййәм прерияның гиңишлигинде ики атлы алдым-бердиме салып барярды. Оларың икисиниңем мүнени йындам мустангды. Бир атлы бейлеки атлының ызындан ковярды. Гачяның келлеси екды. Ковяның болса келлеси барды, шол келледе хем элхенч пикирлер жемленйәрди.

*

* *

Ковгы узага чекмеди. Колхаун эййәм үстүнлик хешеллесини какярды...

Колхауның аты чаласынрак өңе гидйәрди, бу, белкем, онуң мустангы гыссаянлыгы үчиндир я-да дор мустангың ончаклы горкмаянлыгындандыр, шол себәпли-де бар гүйжи тиҗемейәнлигиндендир.

Гыр мустангың онуң ызындан етип барянлыгы айдыңды, ахыр соңы аралык шейле бир якынлашды велин, Колхаун түпеңини гезәп, атмага тайынланды.

Колхаун дор мустангы атып, онуң сергезданлыгының соңуна чыкмак ислейәрди.

Эмма ол атмаярды, җайдар уруп билмериң өйдүп горкярды. Озал бир гезек ол, уруп билмән ичи янансоң, хатасыз атмак үчин хас якын бармага чалшып, мәшәни гысанокды.

Эмма ол энтек яйданярка, үсти башсыз адамлы дор мустанг бирден совлуп җеңңеллиге уруп гитди.

Капитан бейле сапалага гарашмансоң, эп-эсли ыза галды, диңе ярым миль геченден соң, оңа ене-де араны йыгырмак башартды.

Ол өзүне таныш — өрән онат таныш ере — ган дөкүлен ере якынлашярды.

Хер хили өзге ятдайларда болаян болса, ол бу ериң хас дашрагындан айланып гечмәге җан эдерди, эмма хәзир велин, шол ятламалардан үнсүни совуп, гелҗегиң өңүндәки айылганч горкудан калбыны долдурян еке-тәк пикире бүтинлей гарк бо-

лупды. Диңе эйменч атлының эле салынмагы капитаны рахатландырып билҗекди, ине шонда оны шейле гаты горкузян ховпдан дынмак болҗакды.

Колхаун башсыз атлының ызындан етди. Гыр мустангың парлаян бурун дешиклери дор атың гуйругына галташайҗак-галташайҗак болярды. Түпең эййәм Колхауның чеп элинде атылмага тайярды, саг элиниң сүем бармагы мәшеседи. Ол диңе нирә урса говы болҗакдыгыны сайгарып селҗерйәрди.

Ене сәхелче салымдан гүлле өңден барян атың ичинден паран гечҗекди, эмма бирден, дор мустанг, мисли ховпы аңаян ялы, өзүни бир гапдала чаласын зыңды-да, ызындан етип гелйән гыр атың тумшугына җайдар депди, янгынлы чиркин кишңәп, терс тарапа эңди.

Бир минутлык Колхаун хем, онуң аты хем алҗырады. Гыр ат сакланды ве дебисгиниң бады оны ене-де өңңүрдеклемәге меҗбур эдйәнчә, мундан аңрык гитмек ислемеди.

Колхаун инди атыны өңкүденем бетер сүрйәрди. Эмма дор ат инди ёда билен гитмән, җеңңеллиге тарап эңди — ковгы ене-де нетиҗесиз тамамланып билҗекди. Шу чака ченли Колхаун өз атының йындамлыгына бил баглаярды. Ол ягдайларың бейле боларына асла гарашманды, ол гахар-газап билен ене-де түпеңине япышды.

Шол пурсатларда олар эййәм җеңңеллигиң якасы билен дазлашып барярдылар, гөк пүр-шахалар башсыз атлының ярпы гөвресини Колхауның назарындан гизлейәрди. Диңе атың сагрысы оңат гөрүнйәрди, ковгучы хут шоны хем нышана алыпды.

Түпеңиң нилинден бир бөлеҗик түссе чыкды, шол бада хем түпең сеси яңланды, хайсыдыр бир гарамтыл зат, мисли шол түсседен эмеле гелен ялы болуп, гүңлеч патлап ере гачды.

Ол илки бөкҗекледи, соңра тогаланды-да, гөс-гөни Колхауның атының аякларының янында сакланды. Ол сакланса-да, мисли бады ятан айлампач ялы ики бака ыранып дурды.

Гыр мустанг хоргурып, гайра тесди. Атлы зәхреси ярылан ялы болуп гыгырды.

Бу геңем дәлди; ашакда отуң арасында адам келлеси ятырды, ол хенизем шляпаның ичинде мәкәм дурды, шонуң гатаңсы тегелек этеги хем келләниң орнашыклы ятмагына пәсгел берйәрди. Келләниң солуп агаран, ган чыршалан, эҗирли чытылан йүзи Колхауна тарап өврүлгиди, гөзлери ачыкды, йөне айнадан эдилен ялы үмезлиди, җансызды, аладасыз йылгырышда доңуп галан ялы болуп гөрүнйән, гөгерип гиден додакларының арасындан ап-ак дишлери гөрүнйәрди.

Кассий Колхауның гөрен зады ине шуды.

Ол горкудан яңа сандырап середйәрди. Эмма ол гудратлы, акыл етирип болмаҗак зат себәпли дәл-де, эйсем, меселәниң нәмедедигини өрән оңат билйәнлиги үчин шейле алҗырапды.

Ол сес-седасыз ятан, эмма көп затлары айдан келләниң янында узак эгленмеди. Шол келләниң юмшак отуң үстүнде

ыранмасыны гоймазындан өң, Колхаун атыны ызына өврүди-де, онуң бөврүне дебисгисини батлы уруп, йүзин салып гитди.

Ол голайда бир ерде гырымсы агачларың арасындан гидип барян башсыз атлыны ызарламады. Колхаун ызына, прерия тарап, Каса-дель-Корва тарап дазлап барярды!

LXXXII бап.

ГЕҢ ДҮВҮНЧЕК

Гожа авчы жеңңелликден чыкып, мисли өз ыгтыярында бүтин бир гүнлүк вагт болуп, шонуң үчинем. оңа алңасамагың гереги ёк ялы, байталыны майдалына сүрүп, капитаның ызыны алып гитди.

Йөне велин, Зебиң йүзүне үнсли серетсең, онуң сабыр-такатының гачандыгыны ве улы алада галандыгыны аңмак болжакды, ол эериң үстүнде рахат отурып биленокды, узаклара гаршы-гаршы дыкгат билен середйэрди.

Зеб Колхауның ызына үнсем беренок диен ялыды: оны йитирмезлик үчин оңа кәмахал чаласын гөз айлаймак етерликди. Шол ызы алып гитмеги авчының өзи дәл-де онуң байталы-да башарарды.

Йөне велин, гожа авчының хаял-ягаллык этмеги шол ызың месе-мәлимлиги дәлди, гайтам, терсине, ол Колхауны гөзден йитирмезлиги кем гөрмезди. Эмма шейле этсе, капитаның хем оны гөрәймеги мүмкинди, бу болса Зебиң өз максадына етмегине пәсгел берҗекди.

Шол максат хемме затдан мөхүмди, Колхауның эден ишлерини болса, шол херекетлери гөрмән, ыз боюнча-да такыклап билҗекди.

Зеб байталыны асса хем сересаплы, эмма сәхелче-де сакланман сүрүп, ахыр соңы Колхауның салгым гөрен ерине барды.

Инди үмезлик дарган гидипдир, салгым совлупдыр, асманың мавы эрңеги болса, гөм-гөк прерия галташып дурды.

Эмма Зебиң гөрен зады оны бичак гызыкландырды: ики хатар тойнак ызы, икинҗи гечен хем Колхауның тәзе эдинен аты, авчы онуң ызыны өлчәп гөрди.

Хайсы атың өңүрти гечендигини билмек онуң үчин кын меселе дәлди. Шол атың ызыны хут өз байталының ызы ялы оңат танаярды.

— Диймек, хер ничик болса-да, бу кеззап оны гөзләп тапыпдыр — дийип, Зеб гоша ыза ичгин середип айтды.— Эмма бу энтек онуң дор аты тутандыгыны аңладанок — дийип, ол пикирленип дурка сөзүни довам этдирди.— Умуман, ким билйәр? Онуңам мүнүп гелйәниниң мустангдыгыны гөрүп, дор мустангың оны голайына элтәймеги хем мүмкин, эгер бу шей-

ле болайса... эгер бу шейле болайса... Ери мен нәме үчин бу ерде дурун? Хәзир бир ери депеләп дурмагың вагты дәл! Эгер Колхаун онуң ызындан етип, герекләп йөрен задыны алаян болса нәтҗек, мен әт галарын, маңа хич бир зат этмек башартмаз. Алңасамак герек! Гидели, гаррыҗам! Ярым сагат мундан өң шу ерден гечип гиден гыр атың ызындан етҗек болуп хайда. Сениңем йындамлыгың шонуңкыдан пес дәлдигини гөркез!

Эмма авчы пычагыны ише гиризмеди, өзүниң екетай дебисгисини байталың бөврүне гатырак урды велин, *ол эндиган* ёргалап өңе гитди. Энтек ондан гаты тизлик хем талап эдиленокды. Зеб хенизем улагыны дийсең сересап сүрйәрди ве эсерденлик билен өңе середйәрди.

— Ызың гиден угруна гарап, мен онуң нирә барҗакдыгыны етерликче такык кесгитләп билерин — дийип, гоҗа авчы пикир өвүрйәрди.— Мисли, ызларың хеммеси шол ерде бирлешәййән ялы; ызына гайтмак несибесинде болмадык бичәре хем шол ере гидипдир. Ай, боля-да! Инди оны дирелтмек болмаян болса, онуң җаныны алан кеззабың алмытыны бермек герек.. Шонуң бу хакда энтек шүбхе-де этмейән адамың алмытыны, хут шол... Дур! Ынха онуң өзем бар! Хонха-да келлеси кесилен бичәре! Икисем йүзин салып баряр! Вах, ичигар галмыщ, гыр ат араны йыгыряр. Оларың угры бәрик дәл — бизе гизленмегиң гереги ёк. Хер ничик болса-да, парахат дур! Хәзир гозганмак болмаз, ёгсам, ол бизи гөрер. Хава-ла, гөрәйшини! Ол өз ойнуна гаты гызыгыпдыр, шонуң үчинем габат гаршысындакыдан башга хич зат гөренок... Шейле... Мениң гарашяным шуды — гөс-гөни шол ачык золага тарап гидйәр. Ханы, байталҗыгым, өңе гидели!

Зеб шол ачык золакдан гөзүни айырман, токая етди.

Атлыларың икисиниңем биреййәм өврүмиң аңырсында гөзден йитип гидендиклерине гарамаздан, авчы байталыны ачык золагың ортасындан сүрмән, оны габап гидйән агачларың арасы билен гитди.

Ол ёлуң эп-эсли бөлегини гөрүп билер ялы, шонуң билен бирликде хем бирденкә габат гаршыдан хайсыдыр бир атлы чыкаянда-да, онуң байталыны гөрүп билмез ялы эдип, агачлара дувланып өңе гидип барярды.

Догрусы, ол бу ерде ким-де болса бирине, айратынам тиз вагтдан гөрен адамсына душарын өйдүп пикир этмейәрди.

Зеб түпең сесини эшиденде, ол геңиргенмеди — ол ковгыны гөрен пурсадындан бәри муңа гарашярды; гайтам ол шу чака ченли түпең сесини эшитмәнлигине геңиргенйәрди. Гүрпүлди эшидиленде, авчы шол түпең сесини танады, түпеңиң болса киминкидигини ол оңат билйәрди.

Түпең сеси яңланандан соң бәш минут хем гечмәнкә, өврүмиң аңырсындан түпеңиң эесиниң чыканыны өзем мисли ковгудан гачян ялы, атыны гыссап сүршүни гөрүп, Зеб хайран галды.

— Ызына гайдяр, өзем шейле тиз — дийип, Зеб Колхауны гөрүп хүмүрдеди.— Гең гөрәймели... Бир зада-ха болупдыр, Ха-ха! Эдил ызындан ал-арвах ковян ялы гачяр! Белкем, инди башсыз атлы онуң ызындан ковяндыр? Бергини үзен ягшы. Хут шейле ялы-ла. Шоңа томаша этмек үчин өзүм-ә күмүш доллары-да гысганмаздым. Ха-ха-ха!

Гачып барян атлының гөзүне иләймекден ховатырланып, авчы мундан эп-эсли өң эерден дүшүп, байталыны жеңңеллигиң ичине аңыррак экидип гоюпды, тиз вагтдан гачгак онуң душундан гечип гитмелиди.

Эмма атлы шейле бир алҗыраңңы гачярды велин, хатда Зеб ачык золагың ортасында дураян хем болса, оны гөрмән гечип гитҗекди.

— Иосафат! — дийип, авчы Колхауның горкудан яңа гышарып гиден йүзүни гөрүп, ичини геплетди.— Эгер-де оны ал-арвах коваламаян болса, диймек, ол Колхауның ичине гирипдир. Мен шейле элхенч йүз-кешби өмрүмде хич хачан гөрмәндим. Оңа аял болҗагың дат гүнүне! Гөргүли мисс Пойндекстер! Белки-де ол шунуң ялы кеззаба эре бармазлыгың тәрини тапар... Бе, ери оңа нәме болдука? Онуң ызындан хич ким ковмаян ялы болса-да, ол хенизем гачып баря-ла! Ол инди нирә дазлап баряка? Билмек герек».

— Хә, өйүне гайдып баряр! — дийип, Зеб жеңңеллигиң якасына чыкып, Колхауның Каса-дел-Корво асиендасына тарап атсалып баряндыгыны гөрүп сесленди.— Өйүне гайдып баряр, муңа шек-шүбхе ёк!...— Биз велин, гаррыҗам, башга тарапа гидерис-де, онуң нәме үчин түпең атандыгыны билерис — дийип, ол гыр ат гөзден йитенден соң сөзүниң үстүни етирди.

*

* *

Арадан он минут гечен̄ден соң, Зеб байталдан дүшүп, өлдүрилен яш йигидиң келлесини ерден гөтерди.

Гоҗа авчы оны эмай билен элине алды. Аҗал онуң йүзүни гышардып, йыгырт-йыгырт эден, оңа ган чыршалан болса-да, ол өзүниң эй гөрйән кешбини танады.

Зеб өли келледен шляпаны чыкарҗак болды, эмма ол бар гүйҗүни тиҗесе-де, бу оңа башартмады: келле шейле гаты чишен экен.

Зеб келләни элинден айырман, өлдүрилен яш йигидиң йүзүне узак вагтлап мәхир билен середип дурды.

— Эй таңрым! — дийип, авчы ахыр соңы улудан демини алды.—Мундан атасы билен уясына совгат болмаз! Муны олара әлтип бермесем өйдйән. Муны шу ерде җайлап, хич киме айтмалы дәл... Ёк, бейтмели дәл. Бу субутнама болмаса-да, гараз, ол кәбир затлары аныкламага көмек эдип билер. Эгер-де бу келләни судуң өңүне элтсең, ол айылганч шаят болардыI

Зеб шу сөзлери айдып, көне ёрганыны эерден алып, келләни шляпасы билен биле оңа долады.

Шондан соң бу гең дүвүнчеги эериң гашындан асды-да, гарры байталына атланды ве чуң пикире батып токайдан чыкды.

LXXXIII бап.

ГЕЛМИШЕК ЮРИСТЛЕР

Морис Жеральд харбы түрмә дүшенден соң, үчүнҗи гүн дийленде, онуң ысытмасы айрылды ве ол самрамасыны гойды. Дөрдүнҗи гүн ол бүтинлей сагалды. Бәшинҗи гүн болса, суд ишине башламалы эдилип белленилди.

Нireде-де болса, башга бир ерде шейле ховлукмачлык адамкөрчиликсиз хасап эдилерди, Техасда велин бейле затлар түйс адаты вакады, чүнки бу ерде женаят эден адамы хут женаят эдилен гүнүң өзүнде дара чекйән вагтлары-да сейрек болмаярды.

Мустангериң көп санлы душманлары хайсыдыр бир себәплере гөрә суд эдилмели гүнүң мүмкин болдугыча тизрәк белленмегини талап эдйәрдилер, онуң сан тайдан эп-эсли азлык эдйән достлары болса, суды гайра гоймак үчин етерлик делилли эсас гөркезип билмейәрдилер.

Посёлогың илатының аглаба көпүси: «Өлдүрилениң ганы ар талап эдйәр» диен гаты көнеден гелйән сөзлеми гаршы-гаршы гайталап, женаятча хайдан-хай суд эдилмегини талап эдйәрдилер.

Гайра гойман суд эдилмегиниң тарапдарларына төтәнден дөрән ягдай хем көмек этди: эдил шол вагтлар округың баш судьясы өз округына айланярды ве шол хепдәниң ичинде Инж фортуна гелмекчи болярды.

Ине шунуң үчинем бейлеки женаят ишлери ялы, Морис Жеральдың ишине хем иң якын гүнлерде середилҗекди.

Муңа хич ким гаршы чыкмансоң, судуң гайра гоюлмагыны хем хайыш эден болмады. Суд шол айың он бәшинҗи гүнүне белленипди.

Гүнә йөңкелйәниң аклавҗы талап этмәге хакы барды, йөне посёлокда ерли адвокат ёкды: шу серхет якасындакы этраплларда адатча адвокатлар судья билен биле гидйәрдилер, судья болса хениз гелмәнди. Эмма мустангери акламак үчин белли адвокат Сан-Антониодан посёлога гелди. Ол хут өз мейли билен шу ере геленди гини айтды.

Мунуң өзи гес-гәни асыллы ишди, я-да белкем, ол конгресе сайлавларың өң янында абрай газанмак үчин шейле эдендир; йөне онуң нәзенин гызың элинден алан пешгеш алтыны оны шу ере гелмәге мейиллендирендир дийибем гүррүң эдйәрдилер.

«Ягыш ягып башласа, эдил бедреден гуйян ялы эдэййэр». Техасың хова ягдайыны хэсиетлендирйэн бу гүррүң, юристлер бабатында-да, шу гезек дийсең догры болуп чыкды.

Суд эдилҗек гүнүниң өң янында Инж фортуна ене бир юрист гелди, ол хем гүнэлейнэне аклавҗы болҗакдыгыны айтды.

Ол Сан-Антониодан гелен адвокатыңка гаранында хас узак ёл гечипди. Ол адам өлдүрмекде айыпланян адам билен гөрме-гөрүшлик үчин Ирландияның пайтагтындан чыкып Атлантик океаның үстүнден гечип шу ере гелипди.

Догрусы, дублинли юрист соңкы ахвалатың болҗагыны гөз өңүнде тутманды. Ол бүтинлей башга меселе себэпли мустангери гөрмэге гайдыпды, шонуң үчинем Обердоферин мыхманханасындан орун алан махалында оңа Морис Җеральдың түрмеде отурандыгыны айданларында ол гаты гең гөрүпди. Онуң нэхили җенаятда айыпланяндыгыны биленде болса, бүтинлей хайран галыпды.

— Ол нэхили?! Җеральдларың догмасы ганхорлыкда айыпланярмы? Баллах галасының, онуң аҗайып багының эеси айыпланяр! Эхли документлер мениң янымда ахыры! Деррев мени онуң янына экидиң — дийип, ол талап этди.

Обердофер өзүниң тэзе мыхманыны дэлидир өйдүп гүман этсе-де, гараз, оны гауптвахта ченли уграТмак үчин өз хызматкэрини онуң янына гошуп гойберди.

Барды-гелди ирландиялы юрист дэли болаянда-да, онуң дэлилигинде белли бир система барды. Онуң туссаг билен гөрүшмегиниң гадаган эдилмеги-хэ бейледе дурсун, гайтам, терсине, оңа ислэн вагты мустангериң янына барып гайтмагына-да ругсат бердилер.

Ол кэбир документлери майора гөркезип, шейле хукук алыпды. Шол документлер оңа Сан-Антониодан гелен адвокат билен хем достлуклы гатнашык гурамага көмек этди.

Шейле дартгынлы пурсатда ирландиялы юристиң гелмеги фортда, посёлокда, голай-голтумдакы плантацияларда бирентек геп-гүррүң дөретди. Обердофериң мейханасында хер дүрли чакламалар эдйэрдилер, чүнки онуң эесинден алнан маглуматлар ирландиялы мыхмана болан гызыкланманы хас-да мөвҗедйэрди.

Йөне велин, океаның аңырсындан гелен юрист өз кэриниң дэплерине өрэн вепалы экен. Озал агзап гечишимиз ялы, илки башда гаты гең галанда ялңышып агзындан сыпдыран бирки агыз сөзүнден башга, ол хич зат айтмаярды. Ол эдил лал ачан ялыды.

Догрусы айдыланда, онуң гүррүң эдере вагты хем ёкды. Ол суд эдилҗек гүнүң өң янында шу ере гелипди, шонуң үчинем өз ыгтыярында галан санлыҗа сагатлык вагтыны я-ха түрмеде, туссаг билен гүррүңлешип, я-да Сан-Антониодан гелен юрист билен икичэкликде гечирйэрди. Морис Җеральд шол

юристлере айылганч бир ваканы аян эденмиш диен мыш-мыш хем яйрапды. Эмма онуң җикме-җиклигини велин, хич ким билленокды, шонуң үчинем билесигелиҗиликдең яңа хемме кишиниң ичини ит йыртярды.

Шол вака диңе бир адама — авчы Зеб Стумпа аянды. Бу затларың хеммесини диңе шол тассыклап билҗекди.

Гүнәленйән хем, онуң аклавҗылары хем оңа хич зат барада гүррүң бермедик болсалар-да, шу ваканы ене бир адамың билйән болмагы әхтималды.

Зеб хем аклавҗыларың янында гөрүнмейәрди, авчы диңе бир гезек олар билен гүррүңдеш болупды. Шондан соң ол йитирим болупды, шондан бәри оны гауптвахтаның янында-да, посёлокда-да хич ким гөрмейәрди. Зеб Стумп хемишекиси ялы, ава гидендир дийип хемме киши пикир эдйәрди.

Йөне оларың хеммеси-де ялңышярды. Бу гезек Зеб ав гөзләп токайларың ичинде ыгып йөренокды — ол башсыз атлының гөзлегине чыкыпды.

LXXXIV бап

МЫЛАЙЫМ ЕГЕН

«Худая шүкүр оңа эртир суд эдйәрлер! Шу икарада шол гаргыш сиңен ябыны тутмага етишен адам тапылаймаса герек. Шондан башга маңа горкасы зат ёк. Шол болмаса нәмелер болуп гечендигинден хич ким баш чыкарып билмез. Мениң өзүмем нәмедир бир зада дүшүнйән болсам, гой, мени асайсынлар. Билйәним диңе... Гең гөрмели шол ирландиялы нәкес нәме үчин бу ере гелдикә? Ене бири, Сан-Антониодан гелен нәме? Олары ким, нәме үчин чагырыпдыр? Ким олара хак төлейәр? Догрусы, мениң бу затлар билен нә ишим бар! Барыбир мен горкамок! Олар нәче өврүп-чөвүрселер-де, Җеральддан башга гүман эдер ялы адам ёк. Әхли делил онуң гаршысына; хемме киши муңа ынаняр. Шонуң үчинем оны бигүнә хасап эдип билмезлер. Диңе бир Зеб Стумп башгача пикир эдйәр. Шу гарры тилки мыдама герексиз ере сокҗарылып йөр! Ол көпден бәри гөрненок. Ол нирелерде ыгып йөркә? Ава гидипдир диййәрлер. Эмма хәзир ава эли етмез. Эгер ол дор ябыны ковалап йөрен болайса нәме? Бирденкә оны тутайса нәхили болар? Мениң өзүмем ене бир гезек сынанардым, йөне инди гич болар. Эртир агшама ченли хеммеси тамам болар. Эгер-де соң... Җәхеннеме гитсин-ле, хәзир бу хакда пикир этмегиң гереги ёк. Диңе хәзир хемме задың ербе-ер болмагы герек. Соңра нәме болса-да, әхмиети ёк. Оны дара чекенлеринден соң, башга гүнәкәрлери гөзләп дурмасалар герек. Барды-гелди нәхилидир бир шүбхе йүзе чыкайса-да, олар оны бассыр-юссур этмәге чалшарлар. Егсам, олар бигүнә адамы дара чекендиклерини боюн алмалы болар-

лар. Хатда Сэм Мэнлиниң өзи инди шүбхеленмейәр өйдйән. Шол гиҗе эшиден затларымы гүррүң берип, оны ынандырдым өйдйән. Догрусы, мен эшиденимден хас көп затлары гүррүң бердим, йөне шунуң өзем етерлик. Ай, гечен затлар барада пикир этмегиң гереги ёк-ла! Луиза онуң билен душушдымы, шу-да етерлик. Ол мустангери мундан бейләк, ол дүнйәде гөрәймесе, хич хачан гөрмез. Ай, боля-да, бу Луизаның өзүне баглы зат... Белкем, ол мустангери асла сөййәнем дәлдир... Белкем, бу онуң диңе миннетдарлык үчин эден ишидир. Ёк-ёк! Йөнекей миннетдарлык дуйгусы себәпли хич ким душушыга бармак үчин ярыгиҗе дүшекден турмаз. Луиза оны сөййәр, оны сөййәр! Гой, сөйсе сөйүберсин! Мустангер хич вагт онуң әри болмаз. Эгер-де ол гепини гөгертҗек болуп дурмаса, хич хачан мустангери гөрмез; өзем диңе оны гараламага көмек этмек үчин суда баранда гөрер. Ол екеҗе сөз айтса, мустангериң бойнуна атылан сыртмак дартылар. Эгер ол мениң ики гезек хайыш эден сөзүми айдаймаса, яңкы сөзи айтмалы болар. Үчүнҗи гезекки хайышым иң соңкым болар. Ол ене бир гезек сөзүми йыкайса, мен олара өз ойнумы гөркезерин! Диңе бир шол ирландиялы авантюристиң дара чекилмеги дәл, эйсем, Луизаның хут өзи онуң өлүминиң себәпкәри болар. Плантация, өй, гуллар — хеммеси болса...»

Плантаторың гелмеги билен Колхауның пикир өвүрмесиниң арасы кесилди.

— Хә, Вудли дайы! Сиз маңа герекдиңиз.

Вудли Пойндекстер аңкасы ашан ялы, сесини-үйнүни чыкарман, Каса-дель-Корвоның коридорларының ичинде ыгып йөрди. Ол өз егениниң отагына төтәнден, хич хили ниетсиз барыпды.

— Герекдим, Кассий? Нәме үчин?

Гам-хесрете гарк болан гоҗа йыгра, хатда яранҗаңрак диен ялы геплейәрди. Ики йүз гулы өңүнде саңдырадян эпей Пойндекстер инди өз хөкүмдарының өңүнде дурды. Догры бу онуң егени, аял доганының оглуды. Эмма бу онуң йүкүни еңледенокды: ол Колхауның хәсиетине гаты белетди.

— Мен сизиң билен Лу барада гүррүңлешмекчидим — дийип, Колхаун җогап берди.

Бу меселе Вудли Пойндекстериң мыдама гозгамакдан гача дурян меселесиниң хут өзүди. Плантатор бу меселәни ара алып маслахатлашмаг-а бейледе дурсун, хатда ол хакда ойланмакдан хем горкярды; айратын-да оны гозган адам билен шол иш барада маслахатлашмак исләнокды. Шейле болса-да, ол сәхелче-де геңиргенмеди. Хава, ол гең гөрмеди: ол бу гүррүңе гарашярды.

Колхауның сөзлериниң әхеңинде оңлулыгың аламаты ёкды. Онда хайыш дәл-де, талап эдиҗилик мейли дуюлярды.

— Лу барада? Анык нәме хакда? — дийип, Пойндекстер ясама аркайынлык билен сорады.

— Ынха мен...— дийип, Колхаун гөйә гүррүңе башламакдан чекинйән ялы я-да яйданян киши болан болуп айтды.— Мен... мениң ислейәним...

— Мен-ә энтек...— дийип, плантатор ара дүшен дымшыкдан пейдаланып айтды.— Мен-ә энтек ол хакда гүррүң эдилмесе кем гөрмездим.

— О нәме үчин, дайы? — дийип, бу гаршылыга гахары гелен Колхаун сорады.

— Нәме үчиндигини өзүңем билйәнсиң, Кассий.

— Сизиң ягдайыңызың агырдыгына мен дүшүнйән. Бичәре Генри йитди, чак эдилишине гөрә ол... Йөне онуң гайдып гелмеги мүмкин ахыры, онсоң хеммеси говы болар...

— Хич хачан! Инди биз оны дири халда-да, өли халда-да хич хачан гөрүп билмерис, инди мениң оглум ёк!

— Эмма сизиң гызыңыз бар, ол болса...

— Ол мени масгара этди!

— Мен муңа ынанамок, ёк...

— Мениң эшиден затларымы, хут өзүмиң гөрен затларымы башгача нәхили дүшүндирҗек? Йигрими миль ёл гечип, шол ере гитмәге, гарамаяк ат сөвдагәриниң түнегине барып, онуң башуҗунда отурмага оны башга нәме меҗбур эдип билер? Эй таңрым! Ол нәме үчин онуң — мениң оглумы, өз доганыны өлдүрен адамың аркасыны тутдука? Эй таңрым!

— Биринҗи совала, мениң пикиримче, ол тассыклайҗы җогап берди. (Эмма Колхаунын өзи хем айдян затларына ынанмаярды). Икинҗиси хем дүшнүкли. Хер бир аял хем хут шейле эдерди. Айратын-да Лу ялы аял машгала.

— Лу ялы аял машгала, ёк! муны мен айдярын — онуң атасы айдяр! Вах, мен сениң сөзлериңе ынанып билйән болсадым! Мениң гөргүли гызым! Инди мениң оглум болмансоң, ол мениң ялңыз гуванҗым ахыры...

— Сизиң огул тапмагыңыз... сизе хас якын, хеләк боланың орнуны тутмак үчин элинде барыны гайгырмаҗак адамы тапмагыңыз диңе шоңа баглы. Мен ики маныллы гүррүң этҗек боламок, Вудли дайы. Мениң нәме хакда пикир эдйәнимми сиз билйәңиз: мен Луизаның өз аялым болмагыны ислейәрин.

Плантатор бу сөзлери эшидип, сәхелче-де геңиргенмеди: ол муңа гарашярды. Эмма хер ничик болса-да, онуң йүзи өңкүсинденем бетер агралды.

Шол ника барадакы пикириң оңа ёкуш дегйәндиги ач-ачан билдирип дурды. Мунуң гең зат ялы болуп гөрүнмеги хем мүмкинди. Иң соңкы вагтлара ченли Пойндекстер өз гызыны Колхауна әре бармага разы этҗек болуп бирнәче гезек сыналышыпды, догрусы, ол бу меселә өрән сересап чемелешйәрди.

Пойндекстер Техаса гөчүп гелмезинден өң өз егениңе белет дәлди.

Колхаун Миссисипи штатының гражданы хасапланян болса-да, ол кәмиллик яшына етели бәри, вагтының көп бөлеги-

ни Тәзе Орлеанда яшап гечирйәрди. Ол өз дайысының Луизианадакы плантациясына өрән сейрек гелип гидйәрди. Эмма соңра, Луиза чагалыкдан чыкып, гөзел гыз болансоң велин, Колхаун барха йыгы-йыгыдан гелмәге ве хас узак вагтлап мыхманчылыкда болмага башлады.

Соңра Кассий бир йыла голай Мексикада урушда болды ве капитан чинини алды. Ол урушдакы эдерменчиликлеринден соң, креол гызының калбыны алмагы пугта йүрегине дүвүп, ватанына гайдып гелди.

Колхаун инди өз дайысының өйүнден чыкмаяр диен ялыды. Эгер ол яш гызың калбыны алып билмедик болса-да, онуң атасының хорматлы мыхманы болуп галды, чүнки плантаторың гөвнүни тапмак үчин Колхаунын дегерли серишдеси барды.

Бир махаллар бай адам болан плантатор, соңкы йылларда бүтинлей тозупды. Элпе-шелпеликде яшамага өвренишилен эндик оны бергә батмага меҗбур эдипди. Онуң егени болса, терсине, гарыплыкдан чыкып, бай болуп гидипди. Онуң байлыгына бир аматлы вака көмек эдипди. Элбетде, бу ики адамың арасында ишевүрлик арагатнашыгының эмеле гелмеги тебигы затды.

Пойндекстер өз егенине бергидардыр өйдүп чак эдйән адам Луизианада аз-азды, шол ерде оны хемме киши хорматлаярды; шунуң өзи хем Колхаунын эндик эден текепбирлигини йүзе чыкармагына ёл бермейәрди.

Диңе Техаса гөчүп бaранларындан соң, оларың өзара гатнашыкларында бергидар билен алгыдарың арасында эмеле гелйән шол хәсиетли сыпатлар йүзе чыкып башлады.

Колхаун Луизаның гөвнүни тапҗак болуп, өңкүденем бетер җан этмәге, гызың болса тутанъерлилик билен онуң сөзүни йыкмага башланындан шол гатнашыклар хас-да йитилешди.

Инди плантатор егениниң хәсиети билен хас якындан танышмага мүмкинчилик алды; Каса-дель-Корва гөчүп гелели бәри онуң лапыкечлиги гүнсайын артярды.

Колхаунын мустангер билен чакнышмагы ве онуң нетиҗеси хем Пойндекстериң өз егенини хорматлама мейлини артдырмады, догры, ол гарындаш хөкмүнде онуң аркасыны тутмалы болупды.

Онуң егенини халамазлыгыны гүйчлендирйән хем-де шол никалашыгың улы пейда гетирҗекдигине гарамаздан, оңа разылык бермезлик ислегини дөредйән башга себәплер хем барды.

— Эгер мен саңа догры дүшүнйән болсам, Кассий, сен той хакда айдярсың. Йөне өйде яс тутулярка, бу хакда гүррүң этмегиң вагтымыка? Пикир эт, ил-гүн нәме диер!

— Сиз маңа дүшүнмедиңиз, дайы. Мен той хакда айтмандым. Ягны ур-тут той этмек барада айтмадым. Мен диңе нәхилидир бир ынамлы сөз алсам оңҗак, тоя болса аматлы пурсат гелйәнчә гарашмага разы.

— Мен саңа дүшүнемок, Каш...
— Сиз мениң сөзүми диңләң, мен сизе дүшүндирейин.
— Айдыбер.
— Ине шейле. Мен өйленмеги йүрегиме дүвдүм. Бахым мениң отуз яшымың доляндыгыны сиз билйәрсиңиз. Бу яшда онда-мунда алакжап йөрмек адамыны иризйәр. Бу мениң халыс йүрегиме дүшди, шонуң үчинем мен машгалалы болмак ислейән. Мен өз аялымың хут Луиза болмагыны ислейән. Бу меселеде алңасамагың гереги ёк. Муңа хәзирликче, диңе онуң пугта, хич бир шүбхә ер гоймажак кесгитли сөз берени герек. Шу якымсыз затларың хеммеси гутарансоң той хакында-да, башга меселелер барада-да гүррүңлешмәге вагт тапылар.
«Якымсыз затлар» диен сөзлер, умуман айданыңызда, Колхауның әхли гепи оглуның ясыны тутян атаның гулагына дийсең ёкуш дегди. Гахар-газап Пойндекстериң калбында озалкы намысжаңлык дуйгусыны оярды.
Эмма бу аз вагтлыкды. Бир тарапдан плантация, гуллар, байлык, жемгыетдәки хорматлы орун, бейлеки тарапдан болса, хеләкчилиге барабар болуп гөрүнйән гарыплык онуң гөзүниң өңүне гелйәрди.
Эмма хер ничик болса-да, ол гутарныклы боюн эгмеди, шунуң шейледигини онуң берен жогабындан аңмак болярды.
— Хава, Кассий, саңа берекелла диймели, сен гаты айдың айтдың. Эмма мениң гызымың сенде гөвни бармыка? Сен Луизаның өз аялың болмагына өзүң разы дийийәрсиң. Шейле, йөне ол разымыка? Мениң пикиримче, хеммеси Луиза баглы.
— Мен, дайы, бу көп дережеде сизе баглы дийип хасап эдйәрин. Сиз онуң атасы, шонуң үчинем оны ырып билерсиңиз.
— Мен ырып билжегиме ынам эдемок. Ол ырып болян адамлардан дәл. Сенем, Кассий, муны менче билйәрсиң.
— Мен диңе бир зады: өзүмиң машгалалы болмагы пугта йүрегиме дүвендигими, онсоңам Каса-дель-Корвоның бикесиниң хайсыдыр бир башга аял дәл-де, хут Луизаның өзи болмагыны ислейәндигими билйәрин.
Бу гөдек сөзлер Вудли Пойндекстериң йүрегине битмез яра салды. Онуң мундан бейләк Каса-дель-Корвоның эеси дәлдигини оңа илкинжи гезек дуйдурдылар. Бу диңе какдырма болса-да, плантатор оңа кемсиз дүшүнди.
Ене-де плантация, гуллар, байлык, жемгыетдәки хорматлы орун ве кынчылыклы хем биабрайлыклы гарыплык онуң гөзүниң өңүне гелди.
Хер нәме болса-да, гараз, Вудли Пойндекстер, гызының багтыны пида этмеги йүрегине дүвүп, Колхауна сөз берди.
— Лу!
— Нәме, кака?
— Мениң сенден хайышым бар.
— Нәхили хайыш, кака?
— Сен өз гарындашың Кассиниң сени сөййәндигини бил-

йәрсиң. Ол саңа жаныны гурбан этмәге тайын, мунданам башга ол саңа өйленмек ислейәр.

— Мен оңа әре бармак исләмок. Ёк, кака! Өленим говудыр! Өзүнден гөвни хош кеззап! Мен мунуң нәме аңладяндыгыны өңүнден дуйян. Онсоңам ол өз теклибини сениң үстүң билен маңа иберйәрми?! Оңа айт, мен онуң аялы болмазлык үчин прерия гачып гидип, өзүмиң бир дөвүм чөрегими ябаны ябылары авламак билен газанмага тайяр. Сен оңа хут шуны айт.

— Илки ойлан, гызым. Сен, мегерем, билйәнсиң...

— ...Шол гарындашымыза сениң бергидардыгыңымы? Мен муны билйәрин, мәхрибан атам. Эмма мен сениң Вудли Пойндекстердигиңи, өзүмиң болса сениң гызыңдыгымы хем оңат билйән.

Плантаторың намысы ене оянды ве ол:

— Эзизим, Луиза жан! Сениң өз эжеңе меңзәйшиңи дийсене! Мен болсам сениң гайратлылыгыңа шүбхеленйәрдим. Мени багышла, эзиз гызжагазым. Гечмиши ятдан чыкар. Йүрегиң нәме диййән болса, шоны эт.

LXXXV бап

МЕРХЕМЕТЛИ ЕГЕН

Луиза Пойндекстер атасының берен эркинлигини деррев пейдаланды. Арадан ярым сагат хем гечмәнкә, ол Колхауна үзүл-кесил «Ёк» дийип жогап берди.

Ол эййәм үчүнжи гезек теклип эдйәрди. Догры, илкинжи ики теклибини ол какдырма әхенде эдипди.

Бу үчүнжи гезекки теклипди, жогап хем иң соңкы болмалыды. Луиза «Ёк» дийип гысгача жогап берди, онсоң «Хич хачан» дийип, кесгитли айдып үстүни етирди.

Ол сөзлерини юмшаграк айтмага чалышман, гөс-гөни айтды. Колхаун онуң сөзлерини геңиргенмән диңледи. Мегерем, ол шейле жогап алжагына гарашан болса герек.

Онуң йүзүнде екеже дамар хем сарсмады, йүзи агармады, ол сәхелче-де лапыкечлик дуйгусыны сызмады. Ол гүл ялы доганоглан гызының өңүнде эдил авуның үстүне зыңмага тайяр ягуар ялы болуп дурды. Ол мисли шол гыза: «Ене екеже минут хем гечмәнкә, сен башгача гепләрсиң» диймекчи болян ялы гөрүнйәрди.

Эмма ол йөне:

— Сен оюн эдйәнсиң, Лу? — дийди.

— Ёк, сэр. Эйсем, мениң сөзлерим оюн эдилйәне меңзейәрми?

— Сен дүйбүнден пикирленмән жогап бердиң.

— Нәме хакда?

— Көп зат хакда.

— Хусусан?

— Озалы билен мениң сени сөййәнлигим хакда.

Луиза хич зат диймеди.

— Мен сениң сөййән — диййип, Колхаун довам этдирди.—Мен сени шейле бир сөййән велин, хич ким, хич хачан шейле сөен дәлдир. Бу сөйги диңе өзүм билен биле өлүп билер. Ол сениң өлүмиң биленем өчүп гитмез...

Ол дымды, эмма жогап берилмеди.

— Мениң саңа өз сөйгимиң тарыхыны гүррүң бермегимиң гереги ёк! Ол сени гөрен гүнүм... ёк, сени гөрен сагадым туташды. Алты йыл мундан өң сениң атаң өйүне геленим ядыңдадыр. Мен атдан дүшен бадыма, энтек нахар эберилйәнчә, билеже багда гезмәге чагырдың. Сен шол махал яңы етишип гелйән гызжагаздың, эмма эдил хәзиркиң ялы гөзелдиң! Сен мениң элимден тутуп, чынарларың көлегесиндәки чагыл дөкүлен ёлжагаз билен алып гитдиң. Элбетде, сен шол махал сениң нәзик элиң маңа галташып, калбымда нәхили толгунма дөредендигинден бихабардың! Сениң мылайым яңрамаларың мениң йүрегимде шейле бир чуң ыз галдырды велин, оны хич вагт хем, узак аралык хем, хатда кейпи-сапалыклар хем дүзләп билмеди...

Креолка диңлемегини довам этдирйәрди, йөне инди ончаклы пархсызам дәлди. Шейле чепер сөзли хем гызгын ялбарма гулак габартман дуруп билжек аял тапылмаса герек. Онуң назарында дуйгудашлык шугласы болмаса-да, небси агырыжылык аламаты үчганаклап гечди. Эмма ол хич зат айтмады.

Колхаун сөзүни довам этдирди:

— Хава, Лу, бу хакыкат. Мен онам, бейлекинем, үчүнжинем сынап гөрдүм. Алты йыл — бу аз мөхлет дәл. Миссисипиден Мексика ченли аралык кичи-кирим мензил дәл, эмма мен диңе сени ятдан чыкармак нйети билен шол ере гитдим. Йөне бу көмек этмеди. Гайдып геленимден соң, кейпи-сапалыга йүз урдум. Тәзе Орлеан муны говы билйәндир. Мен өз дуйгымы көшешдиржек боланым үчин ол гүйжеди диемок: ол өңкүсинден артык гүйжәп билжек дәлди. Сен мениң элимден тутуп, гарындаш—гөрмегей гарындаш диенинден бәри, Лу, онуң сәхелче-де үйтгәни ядыма дүшенок. Диңе бир гезек габанжаңлыгың дерди сени йигренмәге межбур этди дийәймесең, шонда мен сени өлдүрмәге-де тайындым.

— Сен нәдип бейле затлары айдып билйәрсиң, Кассий?! Бу вагшылык! Хатда самсыклык!

— Шонуң билен бирликде хем, бу чынлакай иш. Мен сени шейле бир габанярдым велин, хатда маңа өзүми эле алмагам кынды. Өз гахарымы гизләп сакламагы болса мен башармадым, сенем муны оңат билйәрсиң ахыры.

— Йөне менде нәме гүнә бар, Кассий? Мен хич хачан сениң шейле пикир этмегиңе мейил...

— Сениң айтжак боляныңы мен билйән. Ызыны айтмасаңам болар. Сениң ериңе мен айдайын: «сени сөймегим

учин делил». Ине сениң айтҗак боланың. Мен муны текрарам этҗек боламок—дийип, Кассий барха гүйҗейән лапыкечлик билен айтды.— Сен маңа гөзүңи-гашыңы какдың дийип, мен сени айыпламок. Саңа шейле гөзеллик берен худай гүнәкәр я-да мени сениң йүзүңе серетмәге межбур эден шейтан гүнәкәр.

— Сениң сөзлериң диңе мениң җанымы агырдяр. Сен маңа яранҗаңлык эдйәнсиң өйдемок. Соң шейле шүбхе эдерден хас җаныгып айдярсың. Йөне ынан, Кассий, бу затлар диңе сениң гөвнүңедир, шонуң үчинем сен өз хыялы пикирлериңи кынчылыксыз зыңып ташлап билерсиң. Менден хас овадан, сениң шейле җошгунлы арзув-хыялыңа гөвүн берҗек аял машгала көп ахырын. Нәме үчин сен шолара йүзленмейәрсиң?

— Нәме үчин? — дийип, Колхаун җаны янып гайталады. — Гөр, нәхили бидерек совал!

— Мен шоны гайталаярын, өзүнем бидерек хасап эдемок. Сени сөймейәндигими, хич хачан-да сөймеҗекдигими саңа пәк йүрекден айтмага мен борчлы ахыры.

— Диймек, сен маңа әре барҗак дәл-дә?

— Ине бу велин бүтинлей самсык совал. Мен саңа сөймейәндигими айтдым. Мениң пикиримче, шунуң өзи хем етерликдир.

— Мен болсам, сени сөййәрин дийдим! Эмма бу диңе нәме учин сениң аялым болмагыңы ислейәнлигимиң себәплериниң бири — энтек башгалары-да бар. Сен шоларың хеммесинем эшитмек ислейәрмиң?

Колхаун инди хайыш этмейәрди. Ол ене-де ягуара меңзеди.

— Сен башга себәплерем бар дийййәңми? Оларам айт, мен хич затдан горкамок.

—Шейлеми асыл! — дийип, Колхаун гүлүмсиреди. — Сен горкаңокмы?

— Ёк, горкамок. Мен нәмеден горкайын?

— Элбетде, сен дәл-де, атаң горкмалы.

— Айдыбер атама дегишли затларың хеммеси маңа-да дегишли. Мен онуң гызы. Инди арман, онуң ялңыз чагасы... Довам эдибер, Кассий. Нәхили тупанлар онуң үстүне абаняр.

— Тупанлар дәл, Лу, хас чынлакай ве вехимли бир затлар. Онуң хөтдесинден гелип билмеҗек кынчылыклары. Сениң асла билмели дәл затларыңы айтмага сен мени межбур эдйәрсиң.

— Бе, шейлеми асыл? Сен ялңышярсың, гарындаш. Мен эййәм хеммесини билйәрин. Мениң атамың бергә батандыгы, алгыдарам сендигиң маңа мәлим. Хеем мен муны аңмарынмы? Бизиң өйүмизде өзүңи алып баршыңдакы текепбирлик, хат-да хызматкәрлериң янында-да мен-менлик эдип йөршүң; бу затларың аңырсында нәмедир бир затларың гизленйәндигини олар айдың гөркезди. Сен Каса-дель-Корвоның эеси, мен муны билйәрин. Эмма сен мениң үстүме хөкүмдар дәл.

Бу гайдувсыз жогап Колхауны алжыратды. Онуң бил баглап йөрен картының, мегерем, утуш гетирип билмежекдиги оңа эшгәр болды өйдйән. Шонуң үчинем ол шол картыны ойна атмады. Онуң элинде башга, хас гүйчли карт барды.

— Шейлеми асыл! — дийип, Колхаун гүлүмсирәп жогап берди.— Ай, боля-да, гой, мен сениң калбыңа эрк эдип билмейәнем экеним-дә, йөне сениң багтың велин мениң элимдедир. Сениң хайсы йигренжи кеззабың хатырасы учин мениң сөзүми йыкяндыгыңы мен билйәрин.

— Сен ким хакда айдярсың?

— Сениң диле дүшмездигиңи!

— Хава. Йөне сен, белкем, йигренжи кеззап дийип өзүңи гөз өңүнде тутянсың? Бейле болса мен деррев дүшүнердим. Суратландырышың өрән жайдар.

— Гой, шейле болсун — дийип, Колхаун гахар-газапдан яңа чым-гызыл болуп, эмма хенизем өзүне эрк эдип айтды.— Эгер сен мени йигренжи кеззап хасаплаян болсаң, онда мен сени нәтжек боляныны айдып, сениң өңүнде өз абрайымы дөкмен өйдйән.

— Мени нәтжек боляныңы? Сен өз гүйжүңе аша буйсанярсың, гарындаш. Сен мениң билен мисли, мен сениң хызматкәриң я-да гулуң болян ялы әхенде геплешйәрсиң. Эмма мениң багтыма бу бейле дәл.

Колхаун онуң гахар-газапдан долы назарындан басылды, шонуң үчинем жогап бермеди.

— Ери, сен мени нәтжек болярсың? Мен шоны биләйсем говы боларды — дийип, Луиза довам этдирди.

— Сен оны билерсиң.

— Сен мени прерия ковуп гойберерсиң я-да монастыра дыкарсың? Я-да... белкем, түрмә дыкарсың?

— Соңкы айданың, мегерем, сениң гөвнүңе жай болса герек, йөне сениң билен биле түрмә дыкянлары шол...

— Айдыбериң, сэр: мениң ыкбалым нәхили болжакмыш? Шоны билмәге мениң йүрегим чатлап баряр — дийип, Луиза айтды.

— Ховлукма. Биринжи сахна эртир ойналар.

— Шейле тизми? Ниреде мунуң аныгына етмек боларка?

— Судда.

— Бу нәхилилик билен, сэр?

— Йөнекей зат-ла: сен судья билен он ики саны отурдашың өңүнде дурарсың.

— Оюн эдесиңиз гелйәрми, капитан Колхаун, йөне мен сизиң шорта сөзлүлигиңизи халамаяндыгымы айтмалы болярын.

— Бу ерде шорта сөзүң әхмиети ёк... Мен дүйпли меселе барада айдярын. Эртир суд болжак. Мистер Морис Жеральд... я-да башгача айдыланда... гараз, шол сениң доганыңы өлдүренлиги барада гүнәленип судуң өңүнде дурар.

— Бу ялан! Морис Жеральд асла...

— ...асла женаят этмэндирми? Муны субут этмек герек ахыры. Мениң өзүм-ө онуң гүнәкәрдигиниң субут эдилжекдигине шүбхеленемок. Онсоңам отурдашлары канагатландыржак иң герекли делиллери гөркезйән сөзлери сенден эшидерис.

Креолка эдил үркен кейик ялы, алжыраңңылыкдан хем ховсаладан яңа гиң ачылан гөзлери билен гарындашына середйәрди.

Луиза геплемәге гужур тапянча бирнәче минут гечди. Ол дуйдансыз абанан икиржиңленмелериң, шүбхелериң, горкуларың гирдабына дүшүп, сесини чыкарып билмән отырды.

Ахыр соңы ол:

— Мен саңа дүшүнемок...— дийди.— Сен мени суда чагырарлар диййәрсиң. Нәме үчин? Мен шонуң уясы болсам-да өлдүриленин... йөне мен хич зат билемок ахыры, онсоңам хемме кишә мәлим затларың үстүне гошуп билжек маглуматым ёк.

— Шейлемикә? Ёк, саңа хас көпрәк затлар аян. Мысал үчин, сен адам өлдүрилен гижесине габатлап, бизиң багымызда Жеральд билен душушык белледиң. Онсоңам шол гизлин душушык болан вагтында нәмелериң болуп гечендигини сенден говы билйән адам ёк. Генриниң нәдип шол душушыгың арасыны кесендигини, диңе бир өз уясының дәл-де, эйсем, бүтин машгаланың намысына дегйән масгарачылык барадакы пикир келлесине геленде, онуң гахар-газапдан ярылайжак болшуны, ахыр соңунда хем гүнәкәри өлдүрмекчи болшуны, эмма шол кеззаба гөвүн берен аял машгаланың ара гошулмагы Генриниң шейле этмегине пәсгел берендигини сенден говы билйән ёк. Соңра нәмелериң болуп гечендигини болса билйән адам ёк. Нәдип Генри ойланман, шол кеззабың ызындан эндикә, нәме үчин бейле этдикә дийсене. Шол ваканың шаяды ики адамды.

— Ики адамды? Кимлер?

Бу совал төтәнден берлипди, шонуң үчинем асуда яңланды. Жогабың өхеңиниң асудалыгы хем шондан пес дәлди.

— Бири Кассий Колхаунды, бейлекиси — Луиза Пойндекстер.

Гыз сарсмады. Ол хич хили геңиргенме-де билдирмеди. Айдылан затлар эййәм оны шейле асудалыга тайярлапды. Ол диңе гөдек әхеңде:

— Ери онсоң? — дийди.

— Ери онсоң — дийип, өз сөзлериниң тәсир этмәндигини гөрүп алжыран Колхаун гайталады.— Инди сен маңа дүшүнйәнсиң...

— Озалкыдан артык дүшүнемок.

— Сен хас айдыңрак дүшүндирмегими ислейәңми?

— Халаныңы эт.

— Ягшы. Сениң атаңы тозмакдан, сени болса масгарачылыкдан халас эдип билжек диңе бир мүмкинчилик бар. Сен мениң нәме хакда айдяныма дүшүнйәңми?

— Дүшүнйән болсам герек.

— Инди мениң сөзүми йыкмарсың өйдйән?

— Инди өңкүденем хас бетер.

— Гой, шейле болсун. Диймек, эртир... өзүм бу бидерек сөзлер дәл — эртир, эдил шу махалларда, сен судда шаят болуп чыкыш эдермиң?

— Нежис ичалы! Гүм бол, гөзүме гөрүнме! Хәзириң өзүнде, ёгсам мен атамы чагырарын!

— Азара галма. Эгер мени гөрмек саңа ёкуш дегйән болса, мен саңа мундан бейләк азар берип дурмарын. Хеммесини оңатжа ойланып гөр. Белкем, сен суд башланянча өз пикириңи үйтгедерсиң. Эгер шейле болайса, сен маңа вагтында хабар берерсиң дийип тама эдйәрин. Гижәң рахат болсун, Лу! Мен диңе сен барадакы пикир билен ятмага гидйән.

Шу сөзлери айдып, Колхаун отагдан чыкды. Онуң кешбини гөренинде, асла кейпи көк диер ялы дәлди.

Онуң аяк сеси ятянча, Луиза диңширгеди.

Соңра ол межалсыз халда өзүни креслоның үстүне гойберди. Шу чака ченли оңа гужур-гайрат берип гелен буйсанчлы хем гахар-газаплы пикирлер бирденкә йитип гиден ялы болды. Ол эллерини гурсагына пугта басып, тәзе горкудан эжир чекйән йүрегине теселли бержек болуп жан эдйәрди.

LXXXVI бап

ТЕХАС СУДЫ

Индики гүнүң эртири гелип етди. Атлантик океаның толкунларындан гөтерилен гызгылт шапак Техасың саваннасына йылгырып бакярды.

Онуң гүлгүн шөхлелери Мексика айлагының чәгели кенарларыны сыпалап гечди ве эдил шол пурсадың өзүнде хем Матагорд айлагындан йүз элли миль гүндогарда ерлешен Инж фортуның байдагына шугла салды.

Сәхер шемалы ёкарык галып барян байдагың матасыны язышдырды.

Мегерем, көп йылдызлы байдак шейле довуллы сахна ойнуның ёкарсында илкинжи гезек парламалы болян болса герек.

Сәхериң шейле ир пурсадында эййәм оюн башланды дийсеңем болжакды.

Сәхериң илкинжи шөхлелери билен биле чар тарапдан форта барян атлылар пейда болдулар. Олар ики-икиден, үч-үчден, кәмахаллар болса, бәш-алты адамдан ыбарат топар болуп барярдылар; олар баржак ерлерине етип, атдан дүшйәрдилер-де, улагларыны сүтүнлере даңып гойярдылар.

Соңра олар плац-парад мейданында айры-айры топарлара жемленип, гүррүң эдйәрдилер я-да посёлога тарап ураярдылар; оларың хеммеси-де иру-гич мыхманхана барып, өз мей-

ханасының шерап гуюлян еринде дуруп, мыхманлары гаршылаян хожайын билен саламлашып гайдярдылар.

Шол ере йыгнанан адамлар дүрли-дүрли миллетлере дегишлиди — оларың арасында Европаның эхли юртларының векиллерине душмак болжак диен ялыды. Мәрекәниң аглаба көпүси сагдындан даяв адамларды, ол ерлерде илкинжи болуп мекан тутанларың, индейлер билен уршуп, өз ганлары билен суварылан ерлеринден олары гысып чыкаранларындан соң, оларың вигвамларының орнунда агач жайлар гуран, сонра болса Миссисипи дерясының кенарларында токай чапмак билен мешгулланан адамларың несиллериди. Шол ердәкилериң кәбирлери мекгеҗөвен, бейлекилери говача экйәрдилер, аглаба көпүси — хас гүнортаракдан геленлер болса — шекерчиңрик я-да теммәки өсдүрип етишдирмек үчин Техаса гөчүп барыпдылар.

Сиз бу ерде чарвалара-да авчылара-да, дуканчылара-да, хатда гул сөвдасыны эдйәнлере ченли хер хили бейлеки сөвдагәрлере-де душсаңыз хем бу тайдакыларың көпүси өзлериниң кесби-кәри боюнча плантаторды.

Бу ерде юристлерем, ер өлчейжилерем, ер алып сатыжыларам, мал тагмаламак, команчилере гаршы йөриш этмек я-да Рио-Гранде дерясының аңырсына гечип, таланчылык этмек болсун, тапавуды ёк, еңил газанч берип билжек ислендик ишден гайтмажак адамларам барды.

Оларың гейим-эшиклери хем эдил өзлериниң кесби-кәрлери ялы дүрли-дүрлүди. Биз оларың гейим-эшиклерини эййәм суратландырыпдык — булар бирнәче гүн мундан өң Каса-дель-Корвоның ховлусына йыгнанан адамларың хут өзлериди; тапавут диңе бу гүнки мәрекәниң хас көп санлылыгындады.

Догрусы, бу йыгнанышыгың ене бир айратынлыгы барды: бу гүн эркеклер билен зенанларам — аяллары, уялары, гызлары хем гелипди. Оларың кәбирлери ябыларының үстүндедилер, олар шол отурышларына-да галдылар. Этеклери ашак эпилен, юмшак шляпалары оларың гөзлерини гүнүң йити шөхлесинден гораярды. Бейлекилери фургонларың кендир матадан эдилен өртгүсиниң көлегесинде я-да кареталар билен пайтунларың хас мымыжак тутуларының аңырсында орнашыпдылар.

Хемме махелле такатсызлыкдан янып-бишйәрди. Бүтин округда шейле көп вагтлап гүррүңи эдилен суд шу гүне белленипди.

Адатча Морис-мустангер дийлип ады тутулян Морис Жеральда суд эдилжекдигини айдып отурмак артыкмач геп болса герек.

Онуң Генри Пойндекстери өлдүрмекде айыпланяндыгыны айтмагыңам гереги ёк.

Көп санлы мәреке шейле агыр женаятың эдиленлиги ве өлдүрилене я-да чак эдилйән ганхора — олары хич кимем тананок диен ялыды — болан гызыкланма себәпли шу ере йыгнанманды.

Бу суд Увальд округының ёкары судуды ахыры. Ол озалам энчеме гезек хут шу ерде хер дүрли җенаят ишлерине: огурлык, галпчылык, онсоң, ахыр соңунда-да ганхорлык ялы җенаятлара середипди. Йөне када болшы ялы, хер гезегем бары-ёгы кырк-элли адам йыгнанярды, олар хем хөкүм чыкарылмазындан өң даргап гидйәрдилер.

Шейле улы мәрекәниң үнсүни өзүне чекен зат нәмекә? Шейле көп гүррүңи эдилен җенаят билен багланышыклы болаймагы эхтимал сырлы хем хесретли бир топар вака адам барыны шу ере үйшүрипди.

Шол вакалары санап гечмегиң зерурлыгы ёк: олар биреййәм окыҗылара белли.

Энтек үсти ачылмадык гең затлары суд аян эдер диен умыт билен Инҗ фортуна йыгнанан адамларың хеммеси шу ере гелди.

Элбетде, шол мәрекәниң арасында бидерек билесигелиҗилик себәпли дәл-де, эйсем, гүнә йөңкелйәниң ыкбалына җаны-тени билен гызыкланянлыгы үчин гелен адамлар хем барды. Бу ерде бейлеки, чуң хем гам-хесретли дуйгулара батан адамлар-да барды — олар өлдүрилен хасап эдилйән яш йигидиң дост-ярлары билен хоссарларыды. Онуң өлдүрилендигиниң энтек субут эдилмәндигини ятдан чыкармалы дәл.

Йөне велин, мунуң шейледигине хич ким шүбхеленмейәрди. Бири-бирине багланышыгы болмадык бирнәче ягдай хакыкатдан-да җенаят эдилипдир дийип чак этмәге мүмкинчилик берйәрди. Хемме киши эдил адам өлдүриленини өз гөзи билен гөрәен ялы, оңа ынанярды.

Адамларың хеммеси диңе җикме-җиклери эшитмек, шоңуң нәхили, ниреде ве нәме себәпли боландыгыны билмек үчин гарашярды.

* * *

Сагат он болды. Суд эййәм башланды. Мәрекәниң дүзүминде айратын өзгериш болмады, диңе гейим-эшиклериң реңки аз-кем өвүшгинлирәк болды: граждан костюмларының арасында харбы мундирлер гөрүнди. Эртирки гөзден гечиришден соң ругсат берлен солдатлар хем томашачылара гошулмагы карар этдилер. Олар янашык дурдылар, солдатлар, посёлогың илаты, атлы гошун эсгерлери, атыҗылар, пыяда гошун эсгерлери, топчулар билен янашып, плантаторлар, авчылар, сатыҗылар, томаша гөзлейҗилер судуң җарчысының җенаят ишине середишиң башланяндыгы барада айдян сөзлерини диңлешип дурдылар. Олар тә судьяның: «Алла сизиң рухуңыза рехим этсин-дә» диен иң соңкы ёвуз сөзлемини айдянча шу ерден гитмезлиги йүреге дүвүпдилер.

Шол ердәкилериң хич бири-де, энтек агшам дүшмәнкә, өлү-

ме хөкүм эдйән шу элхенч сөзлери эшитмерин өйдүп шүбхеленмейәрди.

Муны ислейәнлер диңе бирнәче адамды. Йөне велин, томашачыларың аглаба көпүси җенаят ишине середишиң язгарма билен тамамланҗакдыгына, онсоңам энтек гүн яшманка Морис Җеральдың җанындан эл үзҗекдигине етик ынанярды.

*
* *

Суд гелйәр.

Сиз, мегерем, даш-төвереги айламчалы ортасы столлы, бир чети болса лекция залындакы я-да бутханадакы кафедра меңзеш десганы ери ве секиси болан уллакан залы гөз өңүне гетиренсиңиз.

Белки-де, сиз гүндуз дерисинден тикилен ектайлы судьялары, чал парикли ве гара гейимли адвокатлары, секретарлары, приставлары, хабарчылары, ялпылдавук иликли, мавы мундирли полицейлери, ызда болса ек-ярымы даралмадык сачлы келлелериң, ек-ярымы ювулмадык йүзлерин бир гиден деңзини гөрйәнсиңиз.

Я-да шол ердәкилериң өрән сайхаллыдыкларыны — өзүнем эдеплиликден дәл-де, эйсем, судуң дүзгүнлерини бозаймакдан чекинип шейле эдйәндиклерини дуйянсыңыз.

Эмма сиз Техасың серхет якасындакы суд барада дүшүнҗе алмак ислейән болсаңыз, бу затларың хеммесини ятдан чыкарың.

Догры, бу ерде хер хили йыгнанышыклар гечирилйән отаг бар хем болса, йөрите суд җайы ёк. Шол гүнүң гаты ыссы болҗакдыгы билдирйәрди, шоңуң учинем суд улы агаҗың көлегесинде меҗлис гечирмеги карар этди.

Меҗлис испан чырмашыгы билен безелен әпет дуб агаҗының астында гечйәрди. Шол дуб плац-парадың гырасында өсүп отырды, онуң көлегеси болса гөк отлы прериның эп-эсли ерине яйраярды. Шонуң ашагында уллакан стол билен он-он бәш саны стул гойлупды. Столуң үстүнде кагыз, сыя чүйшеси, газ елеклери, кануннлар йыгындысының ики саны сары гиден томы, коньяклы графин, бирнәче рюмка, гавана сигарының бир гапырҗаҗыгы, бир гап отлучөп барды.

Столуң башында судья отырды. Онуң эгнинде гүндуз хамындан тикилен ектайы-да, хатда сюртугы-да ёкды: ол ыссы зерарлы ише йөне көйнекче отурып серетмеги карар эдипдир. Онуң келлесинде паригиң дерегине бир гапдала гышаран панама барды, эрнине болса ярысы чекилен, ярысы чейнелен сигар гысдырылгыды.

Бейлеки стуллары костюмлары боюнча кәрини кесгитләп болмаҗак адамлар эеләпди. Олар юристлер, шериф билен онуң көмекчиси, фортуң коменданты, полк руханысы, доктор, ене бирнәче офицерди.

Гапдалракда ене он ики адам орнашыпды. Оларың кәбирлери телли-пелли ясалан узын күрсиниң үстүнде отырдылар, бейлекилер отлук ерде отырдылар я-да сүйнүп ятырдылар.

Булар отурдашлларды. Олар эдил иңлис судуна зерур болушлары ялы, техас судуна-да герекди: йөне Техасда олар хас өзбашдакдылар ве көре-көрлүк билен судьяның карарыны голдап йөрмейәрдилер, Англияда велин, шейле затлар йыгы-йыгыдан болуп дурярды.

Судья билен отурдашларың төверегинде мәреке гыслышярды велин, оны суратландыраймак хем аңсат дәлди. Бу гүн дийсең ыссы болса-да, шол ерде сугун дерисинден тикилен авчы көйнеклери, одеялдан эдилен күртекчелер, полотнодан тикилен ак блузалар, гызыл фланелден ве агардылмадык кендир матадан эдилен иримчик нах көйнеклер гөрүнйәрди, драгунларың, атыжыларың, пыяда гошунларың, топчуларың мундирлери — хеммеси шу алабедер йыгнанышыкда гарым-гатым болуп гидйәрди.

Кәбир ерде мексикалыларың келте курткалары билен гиң этекли сомбреролары гөрүнйәрди.

*

* *

Йыгнанышыкларың көпүсинде ички айлав хорматлы адамлардан ыбарат болярды.

Эмма бу йыгнанышыкда терсине болды. Ерли аристократия дашкы айлавда орнашды. Өзлериниң иң говы лыбасыны геен зенанлар фургонларың үстүнде орнашыпдылар я-да хас оңайлы кареталарда отырдылар. Буларың хеммеси эркек адамларың келлелериниң ёкарсындан үсташыр середип, томашаны гөрмәге мүмкинчилик болар ялы, етерлик бейикликде ерлешипдилер. Оларың назарлары судья гөнүкмейәрди — зенанлар оңа кәте бир сер салярдылар. Олар агажың сүтүнинден хас узакда, отурдашларың голайында дуран үч адамдан ыбарат топара середйәрдилер.

Оларың бири отырды, икиси дик дурды. Отуран айыпланян адамды; дик дуран икиси саклавды.

Илки башда шу ганхорлык сөбәпли диңе бир Морис Жеральда дәл-де, эйсем, Мигуэль Диас билен онуң үч ёлдашына ве Фелим О'Ниле хем суд этмекчи болярдылар.

Эмма деслапкы дерңевлериң процесинде мексикалы билен онуң үч ёлдашы өзлериниң алибидигини[1] субут этдилер. Олар өзлериниң индей геймине безенендиклерини боюн алдылар. Бу факт эййәм субут эдилипди. Шонуң үчинем олара боюн алаймакдан башга алач галманды. Эмма олар муны йөне бир оюн

---

[1] Алиби (латынча) — җенаят эдилен махалында гүнә йөңкелйәниң шол ерде болманлыгының субут эдилмеги.

хөкмүнде гөркездилер. Генри Пойндекстериң йитен гижеси оларың хеммесиниң өйде боландыклары, мунуң үстесине-де Диасың лүл пьян экенлиги себәпли, олардан мундан бейләк сорагам этмедилер.

Фелиме гезек геленде болса, оны гүнәкәриң отургыжында отуртмагы герексиз тапдылар, чүнки ол шаят хөкмүнде хас пейдалы болар диен нетижә гелдилер.

Ине шейлелик билен гүнәленйәниң орнунда шол ердәкилериң көпүсине Морис-мустангер ады билен белли болан Морис Жеральдың еке өзи галды.

LXXXVII бап

ТӨХМЕТЧИ ШАЯТ

Шол ердәкилериң диңе сәхелчеси гүнәленйәни якындан танаярды. Эмма бейлеки тарапдан болса, бу ерде ол хакда эшитмедик адам аз-азды. Шейде адамларың асла ёк болмагы-да әхтималды. Онуң ады биреййәм гиңден яйрапды. Онуң Колхаун билен эден баша-баш сөвешинден өң оны ябаны атлары тутмага өкде авчы хөкмүнде танаярдылар.

Хемме киши мустангери эдермен, ат өлемени, зенан калбыны алыжы, хош гәвүнли, бейлеки ирландиялыларың көпүси ялы, өтгүр дилли гөрмегей яш йигит хасап эдйәрдилер.

Эмма ол ягшы ишде-де, бет ишде-де аша гечмейәрди. Онуң эдерменлиги өрән сейрек гөзсүз батырлыга етйәрди, геп-гүррүңи болса бидерек яңрама өврүлмейәрди. Онуң эндик-хәсиети сайхаллыды, гүррүңи хем, хатда стакан шерабың башында-да чекинжеңлиди — бу болса ирландиялыларың арасында сейрек душ гелйән хәсиетди.

Онуң ниреден гелендигини, нәме үчин Техасда мекан тутуп, мустанг тутмак билен мешгулланмага башландыгыны билйән адам ёкды.

Мустангериң диңе бир билимли адамдыгыны дәл-де, эйсем, догрусыны айданыңда, муңа Техасда улы әхмиет берилмейән хем болса, онуң догабитди жентльмендиги адамлар үчин айратын-да гең болуп гөрүнйәрди.

Гижәниң бивагт чагында бигүнә ган дөкмекде — адам өлдүрмекде айыпланян, нәлетленип масгара эдилен Морис Жеральд көп санлы мәрекәниң өңүнде дурды.

Эйсем, шу гүнә йөңкеме адалатлымыка? Эгер бу догры болса, ол хеләк болар.

Томашачылар ине нәме хакда пикир эдйәрдилер.

Кәбир адамлар оңа билеснгелижилик билен середйәрдилер, бейлекилери гең гөрйәрдилер, эмма көпүси велин, гахарлы назар салярдылар.

Йөне велин, ынха, еңе бир жүбүт гөз: олар бейлекилерден

бүтинлей башгача середйәрдилер — оларда хем ховсала, хем нәзлилик, шонуң билен бирликде-де, янбермез мертлик шугласы учганаклаярды.

*
* *

Судуң женаят ишине серетмеги када формаллыклары узага чекдирилмән башланды. Судья панамасыны чыкарып, сөнен сигарыны отлады. Ол бәш-алты гезек соруп, сигарыны агзындан айырды, оны столуң гырасында гойды-да, сөзе башлады.

— Отурдаш женаплар! Биз шу ере женаят ишине серетмек үчин йыгнандык, онуң жикме-жикликлери болса сизе мәлиммикә дийййәрин. Адам өлдүрилипдир, бизиң хас хорматлы гражданларымызың бириниң оглы өлдүрилипдир; сизиң өңүңизде дуран туссаг шу женаятда айыпланяр. Мениң боржум суд процесиниң догры алнып барылмагына гөзегчилик этмек, сиз хем делиллере гарап, айыпланманың догрудыгыны, дәлдигини кесгитләп нетиже чыкармалы боларсыңыз.

Соңра айыпланяна шол хемишеки сорагы бердилер.

— Сиз өзүңизиң гүнәлидигиңизи боюн аляңызмы?

— Ёк — дийип, туссаг айгытлы, өзүне ынам билен жогап берди.

Кассий Колхаун билен онуң янында дуран бирнәче келлекесер ынанман гүлүмсиреди.

Судья сесини чыкарман, сигарыны алды. Прокурор деслапкы дуйдурышларының бирнәчесинден соң, айыплайжы тарапың шаятларындан сораг этмәге гиришди.

Биринжи чагырылан Франц Обердофер болды. Онуң ады, яшы, кәри барадакы бирнәче сорагдан соң, оңа шу иш бабатында билйән затларының хеммесини гүррүң бермеги теклип этдилер.

Обердоферин гөркезмелери онуң озалкы айданлары билен габат гелйәрди. Яш Пойндекстериң йитен гижеси Морис Жеральд хасаплашык боюнча пул төләп, гижәниң ярымындан соң атланып, онуң мыхманханасындан гидипдир; Шол гезек онуң янында көп пул бар болмага чемели — Обердофер озал хич хачан онуң элинде бейле көп пул гөрмәндир. Ол өйүне — Нуэсес дерясының кенарына тарап уграпдыр. Эмма мустангер өзүниң нирә гидйәндигини айтмандыр. Шаят билен онуң арасында достлуклы гатнашык ёк экен. Шаят диңе мустангер өз күлбесине гайдандыр дийип чак эдйәрди, себәби шол гүн онуң хызматкәри әхли затларыны алып, гатыра йүкләп экидипдир — мустангериң яны билен экиден затларындан өзгесиниң хеммесини экидипдир.

— Мустангер өз яны билен нәме экитди?

Шаят жикме-жик ядына салып биленок. Ол мустангериң янында түпең бардыгыны хем такык айдып биленок. Эмма тү-

пең, мексикалыларың дәплери боюнча, эериң гапдалына беркидилип гойлан болса герек. Эмма ол мустангериң дашы гаплы сапанчасының, гушагында болса авчы пычагының бардыгыны велин, ачык айдып билҗек. Хемишекиси ялы Җеральд мексикан гейминдеди, онуң эгинлерине золак-золак серапе атылгыды. Гиҗәниң шейле бимахал чагында мустангериң атланып ёла уграмагы шаядың гөвнуне гаты гең гөрнүпдир, мунуң үстесине-де, ол эртеси ирден уграмакчы болян экен.

Мустангер бүтин агшам гара бермәндир, эмма онуң аты мыхманхананың атханасында дурупдыр. Гайдып геленсоң, ол деррев хасаплашык боюнча пул төләпдир-де, атланып гидипдир. Ол гаты толгунян хем-де алңасаян экен, эмма серхош дәл экен. Догры, ол флягасыны долдурыпдыр, йөне мыхманханада хич зат ичмәндир. Мустангериң сәхелче-де серхош дәлдигине шаят әнт ичмәге хем тайярды; Җеральдың толгуняндыгыны онуң болшундан аңыпдыр. Ол атыны эерлейәркә, бирсыхлы нәмедир бир затлар хүмүрдәпдир, өзем гахарланян ялы болуп гөрнүпдир. Мустангер атына йүзленип геплейәндир өйдүп, шаят пикир эденок, ёк, ол Җеральд нәмедир бир зада гахарланандыр ве мыхманхана гайдып гелмезинден өң болан вака ахмыр эдйәндир өйдүп чак эдйәр.

Җеральдың нирелере гидендигини шаят биленок, йөне онуң посёлогың четинден йөрәп, деряның кенарыны сырып, Пойндекстериң плантациясына тарап гидендиги барада велин эшидипдир. Соңкы үч-дөрт гүнүң довамында онуң шол ерлерде гүндиз хем гиҗе, атлы хем пыяда, я аңрык баряндыгыны, я-да бәрик гелйәндигини йыгы-йыгыдан гөрүпдирлер.

Обердоферден Генри Пойндекстер барада сорадылар.

Ол яш йигиде белет дәл экен, чүнки шол оглан мыхманхана гелмейәрди диен ялы экен. Бичәрәни иң соңкы гезек гөрен гиҗелери ол атлы гелипдир. Бир-э оны өз мейханасында гөрмәге әндик этмәнлиги үчин, бирем вагтың шейле гичлиги себәпли шаят муны гаты гең гөрүпдир.

Яш Пойндекстер мыхманхана гирмәндир, ол диңе мейхананың ишигинден середипдир-де, хоҗайыны гапының агзына чагырыпдыр.

Ол мистер Җеральды гөрмекчи болян экен. Шаядың гөвнүне ол хем серхош дәл, эмма гаты толгунян ялы болуп гөрнүпдир. Мустангериң эййәм гидендигини эшиденде болса, өңкүденем бетер толгуныпдыр. Оңа хут шол гиҗәниң өзүнде Җеральд билен гөрүшмегиң зерурдыгыны айдыпдыр, соңра онуң хайсы тарапа гидендигини сорапдыр. Мустангер хут Рио-Гранда тарап гидендир өйдүп, шаят оңа шол угры сыпдырмазлыгы маслахат берипдир.

Яш Пойндекстер ёла белетдигини айдып, шол бада уграпдыр, мегерем, мустангериң ызындан етмекчи боландыр.

Ене бирнәче совалдан соң, Обердоферден сораг этмеклик тамамланды.

Умуман аланында, онуң гөркезмелери айыпланян үчин аматлы дәлди, Жеральдың ёла угражак вагтыны үйтгетмеги айратын-да шүбхели болуп гөрүнди. Айыпланяны халамаяндыгыны түрканалык билен боюн алып, мустангериң толгунян хем гахарлы ялы болуп гөрнендиги барада айдан адамың артдырып, үстүне гошуп гөркезме бермегиниң мүмкин болаймагына гарамаздан, хер ничик болса-да, мәрекәниң арасында пейда болан хүмүрди гөз өңүнде тутуланда, Обердоफериң гөркезмелери дийсең аматсыз пикир дөретди.

Йөне нәме үчин Генри Пойндекстер хем толгунян ягдайда болдука? Нәме үчин ол эндиклериниң терсине, өзүниң гижәниң бивагт чагына гарамаздан, Жеральдың ызындан етжек болуп, шейле алңасап гитдикә?

Эгер-де мунуң терсине, яш йигидиң ызындан гитмек үчин Жеральд ол хакда сорашдыран болса, онда мунуң себәби хаң душнүклирәк боларды. Эмма велин, бу хем ганхорлыга етмәниң себәбини дүшүндирмезди.

Ене бирнәче шаяды чагырдылар. Эмма оларың гөркезмелери айыпланяның пейдасына хас якын болды. Олар өлдүрилен адам билен оны өлдүрмекде айыпланяның арасында өрән достлуклы гатнашыгың боландыгыны текрарлап айтдылар.

Ахыр соңы гөркезмелери гаралян ише бүтинлей башга акым берен адам геплемәге дурды. Ол капитан Кассий Колхаунды.

Онуң гүррүңи ваканың гидишини дүйпгөтер өзгертди. Онуң айдяны диңе бир ганхорлык мейлиниң дөремегиниң себәплерини аян этмек билен чәкленмән, эйсем женаятың агырлыгыны хас-да чуңлашдырярды.

Колхаун икийүзлүлик билен чыкыш эдип, шол затлар хакда агзамалы боляндыгына гынанянлыгыны айдансоң, багдакы душушык хакда, терслешик, Жеральдың гидиши барада гүррүң берди, өзем мустангериң хайбат атып гидендигини чүрт-кесик текрарлады; Онсоң мустангериң ызындан Генриниң нәхили гидендиги барада гүррүң берди; ол диңе яш йигиди мустангериң ызындан гитмәге межбур эден ишлер хакда хич зат айтмады.

Бу хай-хайлы паш этме эхлумумы геңиргенме дөретди. Хемме киши — судья, отурдашлар, томашачыларың мәхеллеси хайранлар галды. Адамлар өзара пышырдашярдылар, гахарлы сеслер эшидилйәрди.

Гахар-газап гөркезме берйәне дәл-де, эйсем, өңлеринде дурана, инди ики женаятда айыпланян адама гөнүгипди: ол диңе бир Пойндекстериң оглуны өлдүрмек биленем чәкленмән, онуң гызыны хем масгара эдипдир.

Шу элхенч гөркезме берилйән махалында ах чекме наласы яңланып гитди. Шол сес гам-хесретден аңкасы ашан гожаның гурсагындан чыкыпды — онуң шол бичәрелериң атасыдыгыны хемме киши билйәрди.

Эмма томашачыларың назары Пойндекстерде узак эглей-

меди. Оларың назары аңыррак — хеммәни хайран эден гөзел гызың отуран каретасына дикилйәрди.

Булар билесигелиҗиликли назарларды, эмма хер ничик болса-да, максадына дүшүнмек болярды, себәби каретада Луиза Пойндекстер отырды.

Тәсин вака, ол өз мейлине, өз ислеги боюнча шу ере гелдимикә?

Муны хемме киши өз-өзүнден сораярды, онсоң мәрекәниң арасында ене-де хүмүрди яйрап гитди.

Олар узак геңиргенип дурмалы болмадылар. Җарчының:

— Луиза Пойндекстер! — дийип гыгыран сеси, олара дүшнүкли җогап болды.

LXXXVIII бап

ЗОРАЯКДАН ШАЯТ БОЛАН

Чагырыш үчүнҗи гезек гайталанмазындан өң, Луиза Пойндекстер каретадан чыкды.

Ол суд приставының угратмагы билен, шаятлар үчин белленен ере барды. Ол хич хили горкы-үркүсиз аркайынлык билен мәрекә тарап йүзүни өвүрди.

Хемме киши: кәбирлери сораглы, аз-азлары, белкем, йигренчли назар билен, аглаба көпүси болса ач-ачан гуванч билен оңа середйәрди.

Эмма бир адам оңа башгаларың середиши ялы серетмейәрди. Онуң назарында мәхирли сөйги билен чала билдирйән ховсала учганаклаярды. Ол айыпланяның өзүди. Эмма гыз оңа-да, башга бирине-де серетмейәрди. Ол диңе бир адамы — яп-яңы шол ерде дуруп гөркезме берен адамы өзүниң үнс бермегине мынасып хасап эдйән ялыды. Ол Кассий Колхауна, егенине, мисли оны өз назары билен ере сокмак ислейән ялы янгынлы середйәрди.

Колхаун мүззерип, мәрекәниң арасында гизленди.

— Доганыңыз йитен гиҗеси сиз ниреде болдуңыз, мисс Пойндекстер? — дийип, прокурор гыздан сорады.

— Өйде өз атамың асиендасында.

— Сорамага ругсат эдиң, шол гиҗе сиз ашак дүшүп бага бардыңызмы?

— Хава.

— Хайсы сагатдадыгыны, мерхемет эдип, айдып бермермисиңиз?

— Ялңышмаян болсам, яры гиҗе.

— Сизиң еке өзүңизмидиңиз?

— Хемме вагт еке дәлдим.

— Диймек, шол вагтың бир бөлегинде сизиң яныңызда кимдир бири болупдыр-да?

— Хава.

— Сиз шейле ачык гөвүнли җогап берйәрсиңиз, мисс Пойндекстер, мегерем, сиз шол адамың кимдигини суда айтмакдан боюн гачырмарсыңыз?

— Элбетде.

— Шонуң адыны айтмармысыңыз?

— Олар икиди. Бири мениң доганымды.

— Эмма доганыңыз гелмезинден өң багда сизиң яныңызда кимдир бири боландыр ахыры?

— Хава.

— Биз шонуң адыны эшитмек ислэрдик, Сиз оны бизе айтмакдан боюн гачырмарсыңыз дийип тама эдйәрин.

— Маңа гизләп отурасы зат ёк — ол мистер Морис Жеральдды.

Бу җогап мәрекәниң арасында диңе бир геңиргенме дәл, эйсем йигренч, хатда гахар-газабам дөретди.

Бу сөзлер диңе бир адамың — айыпланяның калбында бүтинлей башга дуйгы дөретди: инди онуң кешби айыплайҗыларыңка гаранында хас дабаралы гөрүнйәрди.

— Сизе сораг бермәге ругсат эдиң: Шол душушык төтәнден болаң вакамыды я-да өңүнден беллешилен душушыкмыды?

— Өңүнден беллешилен душушыкды.

— Мен сизе гелшиксиз сораг бермели болярын, мени багышлаң, мисс Пойндекстер, бу мениң борҗум. Сизиң душушыгыңызың хәсиети нәхилиди я-да хас догрурак айтсак, онуң максады нәхилиди?

Шаят сәхелче селлем яйданды. Ол башыны дик тутуп, аркайынлык билен мәрекә гөз айлады-да, җогап бермәге дурды.

— Хәсиет я-да максат, догрусы айдыланда буларың икисем бир зат ахыры. Мен сөен адамым, женаят этмекде айыпланып, онуң шу ерде, сизиң өңүңизде дуранлыгына гарамаздан, хәзирем сөййән адамым билен душушмак үчин бага чыкыпдым. Инди, сэр, сиз канагатланансыңыз дийип умыт эдйәрин.

— Ёк, бу энтек хеммеси дәл — дийип, прокурор мәрекәниң арасындакы хүмүрдә үнс берман, сорагы довам этдирди.— Мен сизе ене бир сораг бермели болярын, мисс Пойндекстер... Мен кесгитленен дүзгүнден аз-кем соварак гечйән, йөне биз муңа дерек вагт утарыс; мениң пикиримче, муңа хич ким гаршы болмаса герек... Сиз өң яныңыздан сораг эдилен шаядың айдан затларыны эшитдиңизми? Сизиң доганыңыз билен айыпланяның душманчылыклы ягдайда айрылышып гидендиклери догрумы?

— Догры.

Бу җогап мәрекәни толгундырды. Мәреке гахар-газаба мүнди. Җогап Колхауның гөркезмелерини тассыклаярды. Адам өлдүрмеклиге мейил дөреден себәплер айдың болды. Шаядың бермекчи болян дүшүндиришине томашачылар гарашмак исле-

мейәрдилер. «Асмалы! Оны шу тайда, дуран еринде асмалы!» диен гыкылыклар эшидилйәрди.

— Дүзгүни саклаң! — диййип, судья сигарыны эрнинден айрып, мәрекә азмлы назарыны айлап гыгырды.

— Мениң доганым мистер Жеральдың ызындан угранда, ол эййәм гахарлананокды. Ол эййәм мистер Жеральдың гүнәсини гечипди — диййип, Луиза Пойндекстер сораглара гарашып дурман, сөзүни довам этдирди. Ол өтүнч сорамак үчин мистер Жеральдың ызындан гидипди.

— Мен ене кәбир затлары үстүне гошмалы болярын — диййип, Колхаун беркарар эдилен дүзгүни бозуп, ара гошулды.— Олар соң терслешдилер. Мен асотеяда дуркам оларың гыкылыгыны эшитдим.

— Мистер Колхаун — диййип, судья азмлы гыгырып оны саклады.— Эгер прокурор герек диййип тапса, ол сизи ене-де чагырар, хәзир болса пәсгел бермәң, мерхемет эдиң.

Ене-де бирнәче гошмача сораг берленден соң, судья Луиза Пойндекстере гитмәге ругсат берди.

Ол өз каретасына гайдып барды; агыр сүтем онуң йүрегини мынчгалаярды. Гыз хакыкаты гүррүң бермек билен көмек берҗек болан адамсына диңе зыян эдендигине дүшүнди; ол мәрекәниң арасындан гечип барярка йигренҗи назарларың өзүне дикилйәндигини дуйярды.

Гыза гөвүн бөлйән адамлар онуң сайлап тутанының кимдигини билип намыс этдилер; икийүзлүлер багдакы душушык барада онуң чекинмән боюн алшыны гөрүп хайран галдылар; гызың шейле гайдувсызлык билен аркасыны тутан «багтлы йигидине» гөзи гиденлерем болман дурмады.

*

* *

Колхауны ене бир гезек сорага чагырдылар, ол төхметчиликли тәзе гөркезмелер билен айыпланяна болан йигренҗи өңкүденем бетер өҗүкдирди. Онуң гөркезмелериниң хеммеси төхмет хем болса, хакыката беримсиз болуп гөрүнйәрди.

Ене-де гахар-газаплы гыкылык турды. Ене-де: «Асмалы!» диен гыкылык туруп, өңкүденем хас тутанъерли, хас газаплы яңланды.

Йөне велин, инди гыкылыклар херекет билен утгашярды. Эркек кишилер курткаларыны сыпырярдылар, шляпаларыны ёкарык зыңярдылар.

Фургонларда, хатда каретада отуран аял-гызлар хем, диңе биринде, каретаның тутуларының аңырсында гизленип отуран гыздан өзгесиниң хеммеси айыпланяна гаршы янгынлы гахар-газаба гошулярдылар.

Шол гызың хем гахары ичине сыганокды, эмма онуңкы башга себәпденди. Эгер ол хәзир сандыраян хем болса, бу гор-

Кудан дәл-де, эйсем, шол гахар-газабың мөвҗемегине хут өзүниң себәп боландыгы барадакы ажы пикирденди. Шол агыр минутларда Луиза Колхауның хут сениң өз гөркезмелериң Морис Җеральдың ганхордыгыны субут эдер диен сөзлерини ятлаярды.

Галмагал барха гүйчленйәрди. Онда-да, мунда-да мустангериң адына болан тәзе айыпланманың сөзлери гыгырылярды; оларың максады мәрекәниң дызмачлыгыны гүйчлендирмекди; галмагал гүңлеч гыкылыга өврүлди.

Судья Робертсиң ягдайы барха ыргалашярды. Линчиң судуның бикануплыгы ислендик минутда онуң орнуны эеләп билҗекди.

Йне шонда? Шонда судуң җенаята гарайыш ишиниң соңуна чыкылар; чыкарылан хөкүм эййәм айдың болансоң, диңе онуң ерине етириләймеги галярды. Теҗрибели җеллатларың элинде бу иш көп вагт алмаз. Бирнәче минут гечeнсоң, Морис-мустангери онуң дик ёкарсында яйрап өсен дуб агаҗының шахасындан асарлар.

Судуң башланмагына сигнал берлерине гарашып дуран адамларың хеммеси диен ялы хут шейле пикир эдйәрди.

Эмма айыпланяның багтына, йыгнананларың арасында башгача пикир эдйән адамлар хем барды.

Харбы гуллукчыларың бир топары гызгалаңлы маслахат эдйәрдилер. Олар командириң баштутанлыгындакы форт офицерлериди. Бирнәче минут гечeнсоң, олар өзлериниң карарыны чыкардылар. Майорың буйругы боюнча сурнай чалынды.

Хут шол минутың өзүнде агач хаядың аңырсындан кырк драгун билен шол сандакы атлы атыҗыларың эскадроны гөрүнди. Олар, мисли эндик боюнча херекет эдйән ялы, узын хатара дуруп, судуң членлерини үч тарапдан пеналадылар.

Гарашылмадык ягдайдан алҗыран мәреке ювашады. Мәреке диңе бир ювашамак билен чәкленмән, эйсем, хас диенедиҗи хем болды: майорың өңүнден тайярлан ховпсузлык чәресиниң әхмиетине хемме киши оңат дүшүнйәрди.

Инди Линчиң суды хакда пикирем этмели дәлди, шонуң үчинем канун ене-де өз хукукларыны эеледи.

Судья Робертсиң шейле гөдеклик билен четлешдирилен везипелерини ерине етирмәге ене-де гайдып бармагына инди хич ким пәсгел бермейәрди.

— Гражданлар! — дийип, ол киная билен мәрекә гыгырды. — Кануның талапларына боюн болмак герек. Техас хем бейлеки штатлардан тапавутланян дәлдир. Эйсем, мен сизе шу хакда айдып отурмалымы? Эйсем, сиз инди өзүни акламак үчин хатда екеҗе сөз хем айтмага мүмкинчилик бермедик адамыңызы асайҗакмы?! Бу биканун, адалатсыз этмиш, бу, догрусы айдыланда, ганхорлык боларды ахыры.

— Ол адам өлдүрмедими нәме? — дийип, Колхауның якынында дуран келлекесерлериң бири гыгырды. — Ол яш Пойн-

декстери нәден болса, оны хем шейдип муздуны бермек герек.

— Бу энтек субут эдиленок. Сиз энтек гөркезмелериң хеммесини эшиденӟок. Бейлеки тарапың шаятларының нәме дийиәндиклерини хем эшитмек герек...— дийип, судья сөзүни довам этдирди.— Җарчы, аклавчы тарапың шаятларыны чагырың.

Җарчы Фелим О Нили чагырды.

Мустангериң хызматкәриниң гапма-гаршылыкдан долы булашык, кәерлерде болса, бүтинлей тослама ялы гүррүңи онуң хожайынының бейле бир пейдасына болмады.

Сан-Антониодан гелен адвокат оңа сораг эдилмегиң мөхлетини гысгалтмага чалышярды — ол башга бир шаятдан улы тама эдйәрди.

Оны икинжи чагырдылар.

— Зебулон Стумп!

Җарчының сесиниң овазы хем энтек ятышманка, мәрекәниң арасындан әпет гөвре өңе чыкды — Леонаның иң гowы авчысы Зеб Стумпы хемме киши танады.

Зеб үч-дөрт әдим өңе йөрәп, шаятлар үчин белленилен ере барып дурды.

Берк карар эдилен када лайыклыкда оңа инжили бердилер ве касам сөзлерини айдандан соң, оны өпмеги теклип этдилер.

Зеб шол китабы шейле бир гаты өпди велин, хатда онуң додакларының шапбылдысы мәрекәниң дашкы айлавында дуранлара-да эшидилди.

Пурсадың дабаралылыгына гарамаздан, яңсылайжы гүлки сеслери эшидилди. Судья деррев үмсүмлиги дикелтди, мегерем, муңа томашачыларың йүзлерине үнсли назарыны айлан Зебиң өзи хем ярдам эден болса герек, ол кимдир бириниң додагында кемшерме гөрнәймезмикә дийип середйәрди. Гожа авчының хәсиетини билмейән ёкды, шонуң үчинем Зебиң өзүни яңсылатмажакдыгына хемме киши оңат дүшүнйәрди. Онуң сынлайжы назарының астында мәреке ене-де асыллы гөрнүше гирди.

Деслапкы сорагларың бирнәчесинден соң, бүтин округы толгундыран *шол гең вакалы ягдайлар бабатында гөркезме бермеги оңа теклип этдилер.*

Томашачылар сес-седа чыкарман, диңлемәге тайынландылар. Адамларың хеммеси диен ялы Зеб Стумпуң шол сырлы ваканың чөзгүдини билйәндигине шүбхеленмейәрди.

— Хава, җенап судья, мен шу иш барада билйән затларымың хеммесини айтмага тайяр — дийип, гожа авчы гөс-гөни онуң йүзүне середип сөзе башлады.— Йөне велин сиз, отурдашлар гаршы болмасаңыз, илки шол йигидиң өз дүшүндиришлерини беренини кем гөрмездим. Шондан соң мен өз гөркезмелерими бердим, мениң айданларым, мегерем, онуң сөзлерине тассыклама болса герек.

— Сиз хайсы йигит барада айдярсыңыз?

— Элбетде, мустангер хакда. Яш Пойндекстери өлдүрмекде айыплаян адамыңыз барада.

— Бу беркарар эдилен тертиби бирнеме бозяр, йөне, бизиң үчин, ахыр соңунда хакыкаты билмек эсасы зат — дийип, судья жогап берди.—Өзүме гезек геленде болса, мен ишиң формал тарапларына әхмиет беремок, эгер отурдашлар гаршы болмасалар, онда, гой, сизиң диениңиз болсун.

Он ики отурдаш өзлериниң баштутанларының үсти билен разыдыкларыны айтдылар. Техасың серхет золагының илаты формаллыклара ончаклы әхмиет беренок: Зебиң хайышы канагатландырылды.

LXXXIX бап.

АЙЫПЛАНЯНЫҢ ГҮРРҮҢИ

Аклавжы билен маслахатлашандан соң, айыпланян өзүне берилйән сөзден пейдаланмага разы болды.

Судьяның ышараты боюнча ол өңе чыкды, саклав хем ики әдим онуң ызындан йөреди.

Чуң асудалык аралашандыгы барада айдып отурмагың гереги бир бармыка? Хемме киши гөзүни айырман, мустангере середйәрди, онуң ичиңи дөкмә меңзейән гөркезмелериниң илкинжи сөзлерини эшитмек үчин, сесини-үйнүни чыкарман диңширгейәрди.

— Женап судья, отурдаш женаплар! — дийип, Жеральд айтды.— Сизиң маңа гүрлемәге мүмкинчилик берениңиз үчин мен өрән-өрән миннетдар; шу хукукдан пейдаланмак билен мен сизиң берйән үнсүңизе хыянат этмерин. Озалы билен мен шу ерде агзалан, сизиң гөвнүңизе өрән геӊ, хатда дүшүндирип болмажак ялы болуп гөрнен ягдайлара гарамаздан, өз гүррүңимиң өрән сада болжакдыгыны хем-де кәбир затлара дүшүнмәге көмек этжекдигини айтмалыдырын. Сизиң шу ерде эшиденлериңизиң бирентеги хакыкат дәл. Гөркезмелериң бир бөлеги болса, оны берен адамың эхтиялан болшы ялы, эхтиянчылыклы мыжабат.

Айыпланян Колхауна гөзлерини дикди; ол болса мисли өзүне сапанчаның нили гөнүкдирилен ялы, шол назарың астында бүтин дуркы билен йыгрылды.

— Мен хакыкатдан-да мисс Пойндекстер билен дүшүшдим. Бу асыллы гыз өзүниң пәк йүрекли боюн алмасы билен маңа-да хич зат яшырман, хакыкаты долы беян этмәге мүмкинчилик берди, ёгсам, мен хакыкатың хеммесиңи айдып билмездим. Мен сизиң айтжак затларымың хеммесиңе ынанмагыңызы хайыш эдйәрин. Бизиң душушыгымызың гизлин боландыгыны ве онуң арасыны соңра нәмелер бозандыгыны инди гүррүң берип билмежек адамың үзендиги хем догры. Шол икимизиң терслешен-

дигимиз, догрусыны айтсак, онуң маңа гахар эдендиги-де догры. Эмма бизиң давамызың соң ене-де гайталанандыгы велин ялан. Шол хакда ант ичип айдян адамың мынасып болшуна лайык җогап бермэге мениң мүмкинчилигим болаян болса, бу затлар барада ол агзыны ачмага-да милт этмезди.

Айыпланяның назары ене-де Колхауна дикилди, ол болса җенизем мэрекэниң арасында мүззерилип дурды.

— Гайтам, терсине, биз, Генри Пойндекстер икимиз гайтадан душушан махалымызда, ол менден өтүнч сорады — дийип, Җеральд сөзүни довам этдирди.— Мениң калбым болса оңа достлуклы... догрусыны айтсам, мэхирли дуйгулардан долуды. Оны сөймезлик мүмкин дэлди. Мен онуң гызмачлык эдип айдан бирнэче сөзүни багышлапмыдым? Гөвнүме болмаса, бу ерде хич хили шүбхеленме болуп билмез — ярашык үчин мен оңа түйс йүрекден миннетдардым.

— Диймек, ярашык болупдыр-да? — дийип, судья гүррүңиң арасындакы эгленмеден пейдаланып сорады.— Ярашык ниреде болды?

— Адам өлдүрилен ериң дөрт йүз ярд чемеси узагрыгында.

Судья сычрап еринден турды. Отурдашлар хем зөвве галдылар. Озал хем дик дуран томашачылар өзлериниң хайран галмасыны башгача билдирдилер; шу чака ченли хич ким җе-

наят эдилен ер хакда, хатда женаятың эдилендиги барада хем агзаманды ахыры.

— Сиз, мегерем, ган дөкүлен ери гөз өңүнде тутянсыңыз — дийип, судья геңиргенип сорады.

— Мен Генри Пойндекстериң өлдүрилен ерини гөз өңүнде тутярын.

Бу сөзлер томашачыларың арасында хайран галманың тәзе толкуныны дөретди — өзара пышырдашмалар, пессайрак сесленмелер эшидилди. Ах чекме зарынламасы бейлеки сеслерден хас гүйчли чыкды. Ол сес Вудли Пойндекстериң гурсагындан чыкыпды. Ол инди оглуның ёкдугына мундан бейләк шүбхеленип билжек дәлди. Шол пурсата ченли атаның калбында белки, Генри диридир, ол йөне нәхош болуп бир ерлерде галандыр я-да индейлере есир дүшендир диен сәхелче умыт хениз барды. Шол минута ченли онуң оглуның өлендиги барада ач-ачан субутнама энтек ёкды, диңе чакламалар билен ончаклы ынандырмаян делиллер барды. Эмма айыпланяның хут өзүниң сөзлери атаның шол умыдыны инди бүтинлей пуча чыкарды.

— Диймек, сиз Генри Пойндекстериң өлендигине шүбхеленмейәрсиңиз-дә? — дийип, прокурор сорады.

— Сәхелче-де шүбхеленмейәрин — дийип, айыпланян жогап берди.— Эгер сиз мениң гөрен затларымы гөрәен болса-

дыңыз, онда сизиң сорагларыңызың бүтинлей бидерекдигине дүшүнердиңиз.

— Диймек, сиз мерхумың жеседини гөрүпсиңиз-дә?

— Мен бейле сораг эдилмегине гаршы чыкмага борчлудырын — диййип, аклавжы ара гошулды.— Бу гөс-гөни процессуал кадаларың бозулмагы ахыры.

— Бизде-хә, муңа ёл берилмезди — диййип, ирландиялы юрист үстүне гошды.— Бизде тә гаршылыклайын сораглар үчин вагт берилйәнчә, прокурора сөз айтмага ругсат эдилмезди.

— Бизиң юрдумызың кануунлары хем шейледир — диййип, судья дүзгүни бозужа азмлы середип айтды.— Айыпланян, сиз өз гүррүңиңизи довам этдирип билерсиңиз. Тә сиз гутардым эдйәнчәңиз, диңе өз аклавжыңызың сизе сораг бермәге хукугы бардыр. Довам этдирибериң. Герекдир диййип хасап эдйән затларыңызың хеммесини айдың.

— Мен ярашык барада айдыпдым — диййип, айыпланян сөзүни довам этдирди.— Онуң ниреде боландыгыны хем айдыпдым. Инди мен нәме үчин ярашыгың хут шол ерде боландыгыны сизе дүшүндирмели болярын. Бизиң — мисс Пойндекстериң, онуң доганының ве мениң нәхили айрылышанымызы сиз эййәм билйәрсиңиз. Мен олары шол ерде галдырып, өзүми деря оклап ондан йүзүп гечдим, муны бейле этмегимиң себәби биринжиден-дә, ченденаша толгуняанлыгымды, икинжиденем, мениң нәхили эдип бага аралашанымың иле аян болмагыны ислемейәнлигимди. Муны шейле этмек үчин мениң өз делиллерим барды. Мен деряның якасыны сырып ёкарык, посёлога тарап гитдим. Гиже дийсең майылды, бу, мегерем, сизиң бирентегиңизиң ядыңыздадыр, шонуң үчинем мен мыхманхана етйәнчәм, эшигим бүтинлей гурапды диен ялыды. Мейхана энтек ачыкды, хожайынам сөвда эдйән еринде дурды. Шол жай мениң үчин бейле бир мыхмансөер ер дәлди, гижәниң салкын сагатларындан пейдаланайын диййип, мен шол бада атланып Аламо тарап уградым. Мен эййәм өз хызматкәрими өңден уградыпдым, өзүмем шол гүнүң эртеси ир билен уграмакчыдым; эмма Каса-дель-Корвода болан вака, мени мүмкин болдугыча тизрәк уграмага межбур этди. Мистер Обердофер билен хасаплашып, мен деррев атланып ёла дүшдүм...

— Сиз хасаплашан пулуңызы нireden алдыңыз?..— диййип, прокурор сорады.

— Мен гаршылык гөркезйәрин! — диййип, аклавжы онуң сөзүни бөлди.

— Тертип-дүзгүн болайшыңы! — диййип, ирландиялы юрист гең гөрүп айтды.— Эгер шунуң ялы затлар бизиң судумызда болаян болса, сизиң билен, мегерем, башгача геплешердилер.

— Ювашрак, жентльменлер! — диййип, судья хөкүм эдижи өхенде айтды.— Гой, айыпланян гүррүңини довам этдирсин.

— Мен атымы юваш сүрүп барярдым. Маңа ховлугасы иш ёкды. Укым тутанокды, шонуң үчинем гижәни нireде гечире-

нимиң — прериядамы я-да өз хакалемиң ичиндеми — мениң үчин пархы ёкды. Мен даң атанда Аламо етжекдигими билйәрдим, шу хем мени канагатландырярды. Мен өз ой-пикирлериме гүмра болуп, ызыма-да гарамаярдым — догрусыны айтсам, ярым миль чемеси токайың ичи билен гидип, тә Рио-Грандә барян ёла етйәнчәм, ызымдан кимдир бири гелйәндир өйдүп пикирем этмейәрдим. Шол ерде мен ат тойнагының сесини эшитдим. Мен ачык золагың өврүминден яңы гечипдим, шонуң үчинем атлыны гөрүп билмедим. Эмма мен онуң атыны ёргасына сүрүп, якынлашып гелйәндигини велин эшидйәрдим. Ызымдан етип гелйән адамың маңа душманчылыклы мейли болаймасын дийип ойландым, йөне бу мени ончаклы ховатырландырмаярды. Эсасан индейлер билен гоңшулыкда, прерияда яшайшың өвреден эндиклерине гөрә, мен агачларың арасында гизлендим-де, нәтаныш атлы хас якынрак гелйәнчә гарашмага дурдум. Тиз вагтдан ол гөрүнди. Нәтаншың дерегине, яп-яңы терслешип гайдан адамымы гөрүп, мениң нәхили геңиргенендигими гөз өңүне гетирип гөрүң! Мен терслешик хакында айдып, өзүми дәл-де, оны гөз өңүнде тутярын. Онуң нәме хыялының бардыгыны мен билемокдым. Белкем, шонда диңе аял доганының янында болмагы оны сакландыр, инди болса ол хыялы өйке-кине үчин менден ар алмакчы болянды? Отурдаш җенаплар, мен гизләп отурҗак дәл, шол махал мен хут шейле пикир эдипдим. Мен гизленип отурмайын диен карара гелдим, чүнки мениң выжданым пәкди. Догры, мен онуң доганы билен гизлинликде гөршүпдим, бу меселеде гүнәли менем дәл, олам дәл-де, өзге адамлар. Мен оны җаным-теним билен, иң пәк хем мәхирли сөйги билен сөййәрдим, хәзирем сөййән...

Луиза Пойндекстериң каретасы томашачыларың айлавының еңсесинде дуран болса-да, гыз мустангериң хер бир сөзүни эшидйәрди, эпишгеҗигиң тутусы җебис дартылгы болмансоң, онуң йүзүни хем гөрйәрди. Гызың йүрегини гам-хесретиң мынчгалаянлыгына гарамаздан, мустангериң калбында беслейән сөзлерини эшиденсоң, онуң йүзүни гуванч шугласы ягтылтды. Шол сөзлер онуң өз дуйгусының яңланмасыды ахыры. Гызың яңаклары нар ялы болды, эмма бу утанчдан дәл-де, гуванма дабарасынданды.

Гыз муны гизлеҗегем боланокды. Гайтам, терсине, гызың йүзүне середениңде, ынха ол каретадан дазлап чыкар-да, онуң доганыны өлдүрмекде айыпланып суд эдилйән адамың янына ылгап барар ве иң рехимсиз гаралавҗылара йигренч билен гаршылык гөркезер дийип пикир этмек болҗакды.

Хесрет пердеси ене-де онуң йүзүни өртди, эмма бу гайгы габанҗаңлык дуйгусындан дәлди. Сыркавың дүшегиниң янында отырка эшиден сөзлери Луизаның ядындан чыкар ялы дәлди. Шол сөзлере шүбхеленмек болармы? Ол хәзирем, акылхушы булашык дәлкә-де, үстүне өлүм ховпы абанып дурка-да, шол сөзлери гайталады, өлүмиң өңүнде ялан сөз айтмаярлар.

XC бап

СУД МЕҖЛИСИНДЕ ДУЙДАНСЫЗ АРАКЕСМЕ

Мустангериң соңкы, Луиза Пойндекстериң калбына шейле улы шатлык гуян сөзлери, томашачылара бүтинлей башга хили тәсир этди.

Адам хәсиетиниң говшак тарапларының бири шейле-де: биз мыдама өзгәниң сөйгүсини гөренимизде, айратын-да ол вепалы пәк сөйги боланда, нәме үчиндир, ахмыр эдйәрис.

Муны дүшүндирмек кын дәл: ашык-магшуклар бизиң ишлеримиз билен сәхелче-де гызыкланмаярлар. Бу пархсызлык этме билен четине деглен гөвүн барадакы көне гүррүңдир.

Хатда гөзел гызың кадды-каматына пархсыз гараян адамлар хем өзлериниң калбында дөрән гәрипчилиги басып ятырып билмедилер, оңа ашык болуп йөренлер болса, мустангериң ичини дөкмесини эшидип, кемсинмеден яңа ярылайҗак болдулар.

Эгер айыпланяның өзүниң бигүнәлигини гөркезйән башга субутнамалары болмаса, онда сөйги хакда сесини чыкармадык болса пайхаслылык этдиги боларды. Хәзирә-хә ол өз гөркезмелери билен диңе мәрекәни өҗүкдирди ве тәзе душманлар газанды.

Ене мәреке толгунды. Ене-де Колхауның үлпетлери галмагал турузды.

Гахардан җошан мәхелле ене-де Морис Җеральда мәреке судуны эдәйҗек, онуң сөзүни ахырына ченли диңлемән, оны дара чекәйҗек ялы болуп гөрүнди.

Эмма бу диңе шейле ялы болуп гөрүнди. Майор өз отрядына тарап көпманылы назар салды. Судья хөкум эдиҗи әхеңде:

— Рахатланың! — дийип гыгырды.

Айыпланян ене-де сөзлемәге мүмкинчилик алды.

Ол өзүниң гүррүңини довам этдирди.

— Мен онуң Генридигини гөрүп, агачларың арасындан чыкдым-да, атың башыны чекдим. Гиҗе гараңкы болмансоң, ол мени бада-бат танады. Мен якымсыз душушыга гарашярдым — мениң пикиримче, шейле зада гарашмага етерлик эсас барды — йөне, оңа дерек, Ғенриниң хошниетли кешбини гөрүп, гаты бегендим ве хайран галдым. Ол достлуклы мейил билен маңа элини узатды-да, өзүниң илкинҗи сөзлеринде, гызмачлык эдени үчин, менден өтүнч сорады. Онуң элини шейле мәхир билен гысандыгым барада айдып отурмагың гереги ёк! Мен онуң вепалы достумың элидигини билйәрдим, мунуң үстесине-де, онуң доганымың эли болҗак гүни хем гелер диен умыды калбымда беслейәрдим ахыры. Мен оны иң соңкы гезегиң өң янында гысыпдым. Арадан көп вагт гечмәнкә, мен оны иң соңкы гезек гысыпдым — токайдакы ёдада бири-биримизе рахат гиҗе арзув эдип айрылышан махалымызда шейле эдипдим.

Биз эбедилик айрылышяндырыс өйдүп мен пикирем этмәндим... Отурдаш женаплар! Мен икимизиң арамызда болан гүррүңи гайтадан айдып, сизиң вагтыңызы эглежек дәл — судуң гараян ишине онуң сәхелче-де дахылы ёк. Биз бир селлем атымызы янашык сүрүп гитдик, соңра агажың ашагында эглендик. Шол ерде биз бири-биримизе сигар хөдүр эдип, олары чекип гутардык. Онсоң достлугымызы хас беркитмек үчин биз шляпаларымыз билен плащларымызы чалышдык. Бу дәп билен мен команчилерде таныш болупдым. Мен Генри Пойндекстере өзүмиң мексикан сомбрером билен золак-золак серапеми бердим, шоларың дерегине болса онуң плащы билен панамасыны алдым. Шондан соң биз айрылышдык — ол гитди, менем галдым. Мениң нәме үчин шол ерде галандыгыма өзүмем дүшүнемок... Мегерем, шол ериң маңа гымматлы боланы үчиндир, өзүм үчин шейле якымлы, шейле гарашылмадык ярашык хут шол ерде болупды ахыры. Шондан аңрык Аламо тарап ёлумы довам этдиресим гелмеди. Мен багтлыдым, агажың ашагы маңа дийсең якымлыды. Мен атдан дүшүп, оны агажа багладым, онсоң плаща доландым-да, шляпамы хем чыкарман, отуң үстүнде ятдым; Бирнәче секунтдан соң мен укладым. Мени шейле тиз укы басян вагты өрән сейрек болярды. Бары-ёгы ярым сагат мундан өң бу асла болжак зат дәлди. Мен мунуң себәби диңе шол башдан гечирен ажы толгунмаларымдан соң, калбымы эелән якымлы рахатланмадыр дийип билжек. Эмма мен ончаклы чуң ука гитмәндирин, онсоңам узак ятмадым. Арадан бирнәче минут гечип-гечмәнкә мени түпең сеси оярды. Догры, мунуң хакыкатдыгына ончаклы ынамым ёкды, укы арасында гөвнүме болан зат болаймагы-да әхтималды. Эмма атымың болшы велин, мунуң терсинеди. Ол гулакларыны кеердип, мисли оңа түпең атылаян ялы болуп хоргурярды. Мен сычрап турдум-да, диңширгенмәге дурдум.

Йөне мундан бейләк хич зат эшидилмәнсоң, мустангың хем рахатлананыны гөрүп, икимизем ялңышыпдырыс өйдйән диен карара гелдим. Ат токайда сүмсүнип йөрен йыртыжы хайван якын геленини аңандыр, маңа түпең сеси ялы болан зат хем агачларың арасында дөвлүп гачан гуры шаханың шатырдысыдыр я-да гүр токайлыкларың ичинде шейле йыгы-йыгыдан эшидилйән шол сырлы сеслериң биридир дийип пикир этдим — шол сеслериң себәбини дүшүндирип болмаяндыгы үчин олар хемише сырлылыгына галярлар. Мен бу хакда ойланмагы гойдум-да, ене-де укладым. Бу гезек велин, мен сәхере ченли уклап ятыпдырын ве сүңңүме орнашып гиден совук ызгара чыдаман ояныпдырын. Инди мундан бейләк агажың ашагында галмак якымлы дәлди. Мен ёла уграмага күйлендим. Йөне велин, түпең сеси энтегем мениң гулагымда яңланып дурды, хатда укы арасында эшиденимден хем гүйчли яңланярды. Мениң гөвнүме түпең сеси Генри Пойндекстериң гиден тарапындан эшидилен ялы болуп гөрүнди. Бу фантазияның дөреден пикиримиди я-да

ёк, билмедим, йөне мен биыгтыяр шол түпең сесини Генри билен багланышдырдым ве шол тарапа гидип нәме боландыгыны аныкламак ислегимден хич эл чекип билмедим. Узак гитмелем болмады. Эй таңрым, мен нәме гөрдүм! Мениң өңүмде...

— Башсыз атлы! — дийип, мәрекәниң арасындан кимдир бири гыгырып, хемме кишини биыгтыяр шол тарапа өврүлмәге межбур этди.

— Башсыз атлы! — дийип, элли адам алып гөтерди.

Бу нәме, оюнмы, суды хорматламазлыкмы?

Ёк, хич ким бейле пикир эденокды: шол пурсада габат адамларың хеммеси прерияда йүзин салып барян башсыз атлыны гөрүпди.

— Хонха! Хонха ол! Бейләк баряр? Бейләк баряр!

— Ёк, ол бәрик гелйәр! Серединг! Ол гөни форта тарап ат салып гелйәр!

Бу догруды. Эмма ол сәхелче салымдан агажың ашагындакы мәрекәниң габат гаршысына гелип, сакга дурды.

Атың гөрен затлары, мегерем, онуң гөвнүне ярамадык болмага чемели.

Ол батлы хоргурды, соңра онданам батлы кишңеди-де, ене бар гүйжүни эдип, прерияда йүзүн салып гитди.

Айыпланяның гөркезмелерине болан дартгынлы гызыкланма шол бада ятды. Хемме кишиниң мәрекәниң өңүнде төтәнден пейда болан шол сырлы атлыда болуп, гечен ваканың дүшүндириши гизленйән ялы болуп гөрүнди.

Шол ердәки адамларың көпүси өз атына тарап энди. Хатда отурдашлар хем кем галмадылар, хер ничик болса-да, оларың он икисинден алтысы-ха ковга гошулышыпды.

Ызарланян ат сәхелче салым — диңе якынлашып гелйән атлылара гөз айламак үчин чала эгленди. Соңра ол пырра өврүлип, чиркин кишңеди-де, прерияның жүммүшине окдурылып гитди.

Атлылар хем алагыкылык турзуп, онуң ызындан эңдилер.

XCI бап

ЖЕҢҢЕЛЛИКДӘКИ КОВГЫ

Атлылар прерияның ичи билен, посёлокдан он миль чемеси аңырда узалып гидйән токая тарап окдурылдылар.

Токая якынлашылдыгыча ковгучыларың хатары барха селчеңлешип, ахыр соңы үзлем-саплам сетире өврүлди, ябылар узак чапува чыдамадылар, шонуң үчинем атлылар еке-екеден барха көп ыза галмага башладылар.

Диңе сәхелче атлы токая етди, бары-ёгы ики адам болса жеңңеллигиң хайсы еринде башсыз атлының гөзден йитендигини гөрмәге етишди.

Оңа хас якын баран гыр мустанглы атлыды, ол өз атыны гыссап өлдүрәйжек болярды.

Онуң ызында, эп-эсли ыза галан хем болса, гарры байталы мүнен кече шляпалы, көне одеялдан тикилен курткалы даяв адам хайдап барярды.

Онуң ябысы бейле йындамдыр өйдүп хич ким пикир этмәнди. Атлы оны гамчы биленем, дебисги биленем, гыкылык биленем гыссанокды. Ол хас дөзүмли усулы уланярды: ол вагтал-вагтал йити пычагының ужуны ябысының сагрысына чүмдүрйәрди.

Шол ики атлының бири Кассий Колхаунды, бейлекиси хем Зеб Стумпды.

Тиз вагтдан олар жеңңеллиге гирдилер, бейлеки атлылар олары гөзден йитирдилер.

*
* *

Гүр жеңңеллигиң ичинде үч атлы хайдашып барярды. Олар гөни гитмән, кә өврүм-өврүм кӧтелликлерден гечип, кә агачларың арасындан сүмлүп, ябаны хайванларың ёдасындан ябыларыны сүрйәрдилер.

Олар хич затдан горкман, кактусың иңңе ялы, акацияның нешдер ялы тикенлерини сайгарман, гырымсы агачларың, пүр-шахаларының арасындан өңе окдурылып барярдылар.

Оларың ёлуның угрунда пүр-шахалар шатырдаярды, дөвүлйәрди, гушлар болса өз меканларына шейле гөдек аралашыланындан үркүп, гыкылык турузярдылар-да, хас ховпсузрак ере учуп гидйәрдилер.

Алазензеле турзуп, гуры шахадан учан гара даззаркеллериң бир сүрүси ал-асмана галды. Шейле ковгының ахыр соңы хайсыдыр бир жандарың өлүми билен тамамланжакдыгыны олара өз дуйгулары айдярды. Гара гушлар ганатларыны гиң яйып, атлыларың ёкарсында айланярдылар.

Инди ызарланян атлы, ковуя гелйәнлериңкә гаранында хас аматлы ягдайдады. Гитжек ёлуны онуң өзи сайлап алярды, бейлекилер болса биалач онуң ызындан гитмели болярдылар.

Атлыларың арасындакы узаклык артмаян хем болса, агачларың арасында ковгучылар өңдәкини гөзден йитирдилер, соңрак олар бири-бирини хем гөрүп билмедилер.

Диңе даззаркеллер оларың үчүсинем бирбада гөрүп билйәрдилер.

Гачгак ковгучыларың гөзүнден йитип, хас-да аматлы ягдая дүшди. Онуң йүзин салып гитмек мүмкинчилиги барды; ковгучылар болса, ызы селжермек үчин вагт йитирмели болярдылар. Энтек олар сесден угур алып билйәрдилер, чүнки хенизем тойнак сеси билен шахаларың шатырдысы эшидилйәрди; эмма муңа гарамаздан, ковгучыларың өңдәкиси дарыкмага башлады.

Онуң гөвнүне хер өврүмде аралык дашлашян ялы болуп гө-

рүнйәрди — эййәм ат тойнакларының гүпүрдиси эшидилмейәрди.

— Нәлет синмиш дийсәним! — дийип, Колхаун лапыкечлик билен айтды. Ёне-де сыпар! Эгер бу ерде менден башга адам болмадык болса, мунуң зыяны хем болмазды. Йөне мен инди еке дәл ахыры. Бу гарры шейтан эййәм токайда. Мең агачларың арасына гирен махалым ол бары-ёгы үч йүз ярд ыздады. Эйдип-бейдип, онуң гөзүнден сыпмак болмазмыка? Ёк, ол гаты зор ызчы... Дур-ла, сыпмак болҗак ахыры!

Колхаун шу сөзлери айдып, уяны чекди-де, ярым өврүм эдип, өзүниң *яп-яңы гечен ёдасына* үнс билен гөз гездирмәге дурды. Ол өз пикиринде эййәм план дүзен ве оны ерине етирмек үчин аматлы ер гөзлейән адамың назары билен середйәрди. Ол тутгайлының херекети билен түпеңине япышды; онуң әхли болшунда ховсалалы сабырсызлык дуюлярды. Эмма ол икирҗиңлемесини довам этдирйәрди, бирнеме ойланаңындан соң болса, өз ниетини гойболсун этди.

— Ёк, бейтмек болмаз — дийип, ол хүмүрдеди.— Мениң ызымдан хайдашып гелйән адам аша көп, оларың ыз чалмакдан башы чыкянлары хем бар. Оларың җеседи тапҗакдыклары гүррүңсиз, түпең сесини хем эшидерлер. Ёк, муңдан нетиҗе чыкмаз.

Ол ене бир селлем диңширгенип шол ерде дурды. Өңде-де, ызда-да *үмсүмликди, диңе ёкардан* чайкеллериң ганатларының сеси эшидилйәрди.

«Хава, ол, элбетде, шу ере гелер. Бейлекилериң гаты якында болмаклары ичиңи якяр-да! Эгер шу ягдай болмадык болсады, мундан бейләк оңа мени ызарламак миессер болмазды. Өзем шейле аңсат иш!»

Сизиң пикир эдишиңиз ялы, бейле аңсат ишем дәл, Кассий Колхаун! Сизиң үстүңизде айланып йөрен гушлар хем — гепләп биләййән болсадылар — сизиң гаты ялңышяндыгыңыз-а айдардылар.

Олар Зеб Стумпуң якынлашып гелйәндигини гөрйәрдилер; эмма ол шейле сересап херекет эденсоң, байталының тойнакларының сеси-де эшидилмейәрди.

«*Ол ызы йитирәйсе, говы боларды!* — дийип, Колхаун ене атыны өңе гөнүкдирип, пикир өврүмәге дурды.— Хер ничик болса-да, өзүм тә йитирйәнчәм ыз чалып гитмелидирин, ёгсам, шол акмагың бириниң иши мениңкиден шовлы болаймагы мүмкин... Мениң самсыкдыгымы дийсене, мен нәме үчин шунча вагты бидерек гечирип дурун?! Эгер мен ене эгленсем, гарры беданың ызымдан етәймеги мүмкин ахыры, ине шонда велин хеммеси элден гидер. Ичитар галмыш, муңа асла ёл бермек болмаз!..»

Колхаун өз мустангыны дебисгиләп, өврүмли ёданың мүмкинчилик бершине гөрә хайдап өңе окдурылды.

Ол ики йүз әдимем гечип-гечмән, геңиргенме билен бегенмеден яңа гыгырып гойберди-де, атының җылавыны чекди.

Онуң габат өңүнде, йигрими әдим аралыкда, башсыз атлы барды. Ол пессеҗик агачларың арасында гозганман дурды, шоларың ёкары башындакы пүр-япраклары, онуң эерине галташярды.

Атың келлеси ашак эгилгиди, җанавар от отлаян болара чемелиди.

Хер ничик болса-да, Колхауның гөвнүне шейле ялыды.

Ол деррев түпеңини ченеди, эмма шол бада хем онуң нилини ашак гойберди. Онуң нышана алҗак болан аты инди парахадам дуранокды, отам отланокды: ол пүр-япракларың арасында гизлән келлесини җанховуллы силкелейәрди.

Онуң эериң гашына илтелен уяның шол акацияның сүтүнине чолашандыгыны Колхаун аңды.

«Ахыр соңы элиме дүшдүң! Худая шүкүр, худая шүкүр!»

Колхаун ыздакылара эшитдирмезлик үчин өзүниң дабаралы гыкылыгыны зордан саклап өңе окдурылды.

Арадан бирҗе секунт хем гечип гечмәнкә, Колхаун эййәм башсыз атлының — өзүниң шейле көп ваттлап, шейле шовсуз ызарлан атлысының янына барды.

XCII бап

АЛАЧСЫЗ ГАЙДЫП ГЕЛИШ

Колхаун атың уяныа япышды.

Ат сыпҗак болуп урунды, эмма болмады, оңа акация чолашан уяны пәсгел берйәрди, ол диңе өзүни саклап дуран агаҗың дашында пырланярды.

Онуң үстүндәки адам хич зат дуянокды, есирликден сыпмак үчин хем хич хили сынанышык эденокды, ол атың пырланмагына пәсгел бермән, эериң үстүнде гозганман отырды.

Бир селлем чытырашандан соң, дор ат боюн эгди ве өзүниң даңылмагына разы болды.

Колхаун шатлыкдан яңа дуруп билмән, гыгырып гойберди.

Эмма бейнисинде учганаклан пикир оны шол бада дыммага межбур этди: ол энтек йүрегине дүвен затларының хеммесини этмәнди ахыры.

Ол нәме этмеги йүрегине дүвдүкә?

Бу диңе онуң өзүне аянды, онуң даш-төверегине гаранҗаклашына гөрә, өзүниң шол сырына өзгелериң аралашмагыны ислемейәндигини аңмак кын дәлди.

Ол төверекдәки җеңңеллиги үнс билен гөзден гечирип, кемсиз диңширгәнинден соң ише гиришди.

Онуң болшы нәбелет адама гаты гең гөрнерди. Ол пычагыны чыкарып, башсыз атлының серапесиниң гурсак якасыны серпип, мисли бичәрәниң йүрегини парранлаҗак болян ялы, оңа тарап эгилди.

Пычак эййәм гезелди... Онуң бадыны ятырып билжек зат ёк болса герек...

Йөне, хер нәме болса-да, пычаклы гол херекет этмеди. Жеңңеллигиң арасындан чыкан сес оны сакланмага межбур этди, сесиң ызы биленем шол мейданча адам гелди. Ол Зеб Стумпды.

— Бу ойны бес эдиң! — дийип, авчы гырымсы агачларың арасындан ябысыны сүрүп барярка гыгырды.—Бес эдиң диййән!

— Хайсы ойны? — дийип, дуйдурман пычагыны гизлежек болян Колхаун алжыраңңылыга дүшүп сорады.— Сиз нәме хакда айдярсыңыз? Бу жүре гетирмиш агачларың арасында чолашыпдыр. Ол ене гачып гидер өйдүп горкдум-да, онуң бу оюнларының соңуна чыкмак үчин дамагыны чалайжакдым.

— Вах, шейле дийсеңиз-ле! Йөне, мениң пикиримче, онуң дамагыны чалмагың гереги ёк болса герек. Шейле этмәнем оңушса болар-ла. Ёгса-да сиз хайсы дамак барада гүррүң эдйәңиз, Атыңкы хакдамы?

— Элбетде.

— Дүшнүкли. Эгер бу адам болса-ха, онда кимем болса озал бири онуң бойнунда шейле операцияны гечирипдир. Ханы сиз нәхили пикир эдйәрсиңиз, мистер Колхаун?

— Муны шейтан билсин! Мен хич зада дүшүнип билемок. Мен оны мазалы сынламага энтек етишмәндим. Мен яп-яңы онуң ызындан етдим... Эй таңрым! — дийип, Колхаун ялан геңиргенме билен сөзүни довам этдирди.— Бу адамың — өлиниң жеседи ахыры.

— Соңкы айданыңыз догры болса герек. Омузларының үстүнде келлеси болмансоң, онуң дири болаймагы мүмкин дәлдир өйдйән. Бу эсгиниң астында хич бир задам гизленмедик ялы-ла, ә?

— Ёк. Гөвнүме болмаса о тайда хич зат ёк.

— Ханы, онуң сыйыны азажык ёкары галдырың, гөрелиң.

— Мениң-ә оңа галташасым геленок. Онуң кешби өрән элхенч.

— Гең гөрмели! Бир минут мундан озал сиз бейле даннайжы дәлдиңиз. Сизе бирден нәме болайды?

— Ай...— дийип, Колхаун сакынып сесленди.— Мен ковга гызышыпдым. Шу яба дийсең гахарлыдым, шонуң үчинем онуң хокгаларының сонуна чыкмагы йүрегиме дүвүпдим...

— Боля-да! — дийип, Зеб онуң сөзүни бөлди.— Бейле болса бу иш билен өзүм мешгулланайын. Шейле, шейле...— дийип, авчы якынрак барып, элхенч гөврә середишдирип, сөзүни довам этдирди.— Хава, бу хакыкатданам адам жеседи. Өли, өзем бүтинлей гатап гидипдир. Дурун-ла! — дийип, ол серапениң сыйыны галдырып айтды.— Бу эдил шонуң, өлдүриленлиги барада хәзир барлаг гечирилйән адамың жеседи ахыры! Сизиң дайыңыз — яш Пойндекстер. Бу шол!

— Сиз мамла өйдйән... Эй, таңрым, бу хакыкатданам шол!

— Аперин! — дийип, Зеб хайран галан киши болан болуп,

сөзүни довам этдирди.— Дүшүнер ялы дәл! Боля-да, биз бу ерде ойланышыга вагт йитирип дурмалың. Биз оны эриң үстүнде отурышына шол ерик элтсек хеммесинден говы болар, ол дийсең мәкәм отуран болара чемели. Бу аты мен танаян, хөтжетлик этмән, мениң байталымың ызына дүшүп гидермикә диййән. Ханы, гаррыҗам, онуң билен саламлаш бакалы! Ери, горкмасана! Онуң көне достундыгыны гөреңокмы нәме? Догры, соңкы вагтларда онуң гүни кын болды. Сениң оны танаманлыгыңы геңем гөрмели дәл — гөр, нәче вагтлап оны хич ким ювуп-дарамандыр!

Авчы энтек гүррүң эдйәнчә, дор ат билен гарры байтал тумшукларыны галташдырып, ысгашдылар-да, достлуклы хокрандылар.

— Мең шейдерсиңизем өйдүпдим-ле! — дийип, Зеб акация агаҗына чолашан уяның чолашыгыны ачыщдыряркa айтды.— Дор ат, мениң байталым янында болса, аркайынҗа ызымыза дүшүп гелер. Хер ничик боланда-да, онуң дамагыны чалмагың гереги ёк... Инди болса, мистер Колхаун, бизиң ёлумыза уграмагымыза вагт боландыр дийип пикир этмейәңизми? — дийип, авчы оңа сынлайҗы назарыны дикип айтды.— Мегерем, суд довам эдйән болса герек, эгер шейле болса, элбетде, шол ерде бизиңем герекленмегимиз мүмкин. Мениң пикиримче, инди бизиң янымызда шу иши бирнеме айдыңлашдырып билҗек шаят хем бар, мустангери болса я-ха асарлар, я-да акларлар. Ери ничик, сиз ызыңыза доланмага тайярмы?

— Гүррүңи болармы?! Сиз мамла, бизиң бу ерде эгленмегимизиң пазылаты ёк.

Зеб сессиз-үйнсүз, есири ызына тиркәп, илки уграды. Колхаун атыны юваш сүрүп ыздан барярды, өзем гөвүнсиз ялы гөрүнйәрди.

Ёданың чогдам отуран агачларың гапдалындан айланып гидйән өврүминде ол атының уяныны чекди, өзем өңе гитмелими я-да ыза доланып аты гамча басмалымы дийип яйданян болара чемелиди.

Онуң гаты толгуняндыгы йүзүнден билдирип дурды.

Ыздан гелйән тойнак сесини эшитмәнсоң, Зеб Стумп өз хемрасының атыны сакландыгыны аңды.

Авчы уяны чекди, байталыны ызына өврүди-де, сораглы назарыны Колхауна дикди. Зеб онуң толгунян мысаласыны гөрүп, меселәниң нәмедедигине дүшүнди.

Гоҗа авчы екеҗе сөзем айтман, түпеңини эгнинден айрып элине алды. Шейдип ол отставка чыкан атлы гошун капитаныны назарыны дикип отурды.

Зеб сесини чыкаранокды. Сөз герегем дәлди, онуң үми хем етерликди. Шол үм болса: «Ызыңа доланҗак болуп бир гөр!» дийип, сөзденем айдың айдярды.

Колхаун, хич зат аңмадык киши болан болса-да, хеммесине кемсиз дүшүнди ве сесини чыкарман, ёлуны довам этдирди.

Йөне, инди велин, оңа ыздан гитмек башарданокды. Гожа авчының гөвнүнде шүбхе дөреди, шонуң үчинем ол ыздан гитмек үчин бахана тапярды, онуң хемрасы болса, ислесе-ислемесе, боюн эгмели болярды.

Олар токайың ичи билен ябыларыны майдалына сүрүп барярдылар.

Атлылар ачык прерия барха якынлашярдылар, ахыр соңы оңа-да етдилер.

Колхауның узакда гөрен нәмедир бир зады. Онуң калбында горкының тәзе толкуныны мөвҗетди — ол ене-де ууяны чекип пикире батды.

Онуң өңүнде ики саны элхенч меселе барды: җеңңелликде гизленип ил-гүнүң гөзүне гөрүнмели дәлми я-да өз үстүне шейле тизлик билен абаныл гелйән тупаның гаршысына чыкмага төвекгеллик этмелими?

Диңе йигренҗи Зеб Стумпуң назарындан онҗа минут сыпмак, диңе башсыз атлы билен икичәк галмак үчин ол өзүниң барҗа задыны, гелҗекде эелемеги тама эдйән әхли задыны, хатда Луиза Пойндекстери хем берерди.

Эмма бу мүмкин дәлди. Зеб Стумп ырып болҗак адам дәлди, шонуң үчинем Колхаун бу хакда пикир этмезлиге чалышян хем болса, гожа авчының оны өзүниң есири хасап эдйәндигини дуйярды, гачмага сынанышык эдәйсе-де, ягырнысындан отлап гойберҗекдигини билйәрди.

Йөне Зеб Стумп нәме айдып я-да нәме эдип билер? Мегерем, ол аңян дәл болса герек шол хакда...

Ахыр соңы хеммеси аман-саг совлуп билер ахыры?

Зеб, әлбетде, нәмедир бир затлара шүбхеленйәр. Йөне ондан горкуп отурасы нәме бар? Достлары ёк адамлар шүбхеден горкмалыдырлар, Кассий Колхауның болса досты гыт дәл. Оңа хич зат ховп саланок, эгер шоны тапмасалар... Оны тапмагың мүмкинчилик әхтималлыгы нәхили ондан бире барабар. Умуман, ол гөвреде галан дәлдир-де, инди агачларың арасында бир ерде ятандыр.

Шу умыда рухланан Колхаун рахатланды ве бүтинлей пархсыз гөрнүшде ачык прерия чыкды; онуң пархсызлыгы тебигы дәл-де, ясама болса герек. Гарры байталына атланып отуран Зеб Стумп хем онуң ызына дүшди, үстүнде Генри Пойндекстериң җеседи отуран дор ат хем олардан галмады.

XCIII бап

КЕЛЛЕСИ КЕСИЛЕН ҖЕСЕТ

Судуң ише гарамагының арасы кесилипди, себәби томашачыларың үчден ики бөлеги отурдашларың ярысы сырлы атлының ызындан ковуп гидипди.

Бу судуң гайра гоюлдыгы дәл-де, эйсем мәжбуры, шонуң үчинем үмсүмликли, якымлы аракесмеди.

Бир сагат гечди. Шол вагтың ичинде судья ики сигар чекди, эп-эсли мукдарда коньяк ичди. Ол прокурор билен, аклавчылар билен, шол ерде галан отурдашлар билен, суда пыяда гелен томашачылар билен пейвагтына яңрашып отырды.

Гүррүң эдер ялы меселе тапмак кын дәлди. Яңы-якында болуп гечен вака шейле бир сырлыды велин, ол хакда бүтин бир сагат вагты дәл-де, эйсем, бүтин өмри хем гүррүң эдип гечирмек болҗакды.

Хемме киши дүшүндирише гарашярды, шонуң үчинем ковга гатышанларың гайдып гелмегине сабыр-такатсызлык билен гарашярдылар.

Олар башсыз атлыны тутарлар, шонуң биленем диңе бир онуң сырының ачылмагы дәл, эйсем, шол адам өлдүрмәниң хем сыры белли бир дереҗеде аян болар дийип тама эдйәрдилер.

Шоларың арасында шол сырларың икинҗиси оңа белли болмаса-да, биринҗисини айдың дүшүндирип билҗек бир адам барды. Ол хем айыпланяның өзүди. Оңа мүмкинчилик берен батларына ол өзүниң ичини дөкмесини довам этдирер.

Хәзир болса, ол судьяның гөркезмеси ве өзүниң аклавчысының маслахат бермеги себәпли сессиз-үйнсүз отырды.

Эп-эсли вагтдан соң, ковга гатнашанлар гайдып гелишдилер. Хеммеси бирден дәл-де, өзлериниң ыза галышлары ялы, топарлара бөлүнишип гелдилер.

Оларың хеммеси бир зат айдярдылар: өңки белли затларың үстүне сәхелче-де болса бир зат гошмак үчин оларың хич бирем башсыз атлының етерлик голайына барып билмәндир. Онуң сыры өңкүси ялы ачылман галды.

Тиз вагтдан ики адамың, илкинҗи болуп ковга башлан ики атлының хениз гайдып гелмәндиги әшгәр болды. Оларың бири гоҗа авчыды, бейлекисем отставка чыкан капитанды; олар хеммеден өңүрдип, гаты узага гидипдилер. Олар ковгыны довам этдирйәрлермикә? Белки-де, оларың иши шовуна дүшендир.

Хемме киши прерия середйәрди. Хеммеси-де ковгучыларың иң тутанъерлиси болан шол ики адамы, мундан башга-да оларың янында башсыз атлыны хем гөрмек тамасыны эдйәрди.

Бир сагат гечди, олар хенизем гөрненокды. Оларың көп гарашылан есири гетирмеклери-хә бейледе дурсун, хатда өзлерем гара бермейәрдилер.

Судуң ише гарамагыны ыза чекмегиң гереги бармыка?

Прокурор довам этдирилмегини тутанъерлилик билен талап эдйәрди, аклавчы хем ондан пес отурман, иң зерур шаядың — Зеб Стумпуң энтек сораг эдилмәнлиги үчин эртирки гүне ченли гайра гоюлмагыны талап эдйәрди. Судуң ише гарамагының довам этдирилмегини талап эдйән сеслер эшидилйәрди.

Гыкылыкчылар өз диенлерини этдирдилер. Энтек гелмедик шаятсыз хем онуша болар дийип, судуң меҗлисини довам эт-

дирмеклик карар эдилди. Онуң айны вагтында гелиң етишмеги хем мүмкин ахыры. Эгер гелмесе, шонда-да суды гайра гоймак барадакы меселәни ара алып маслахатлашмак гич болмаз.

Судья шейле карара гелди. Отурдашлар оны голдадылар. Мәреке хем шейтди.

Ене-де айыпланяны чагырдылар. Ол өзүниң шейле дуйдансыз арасы кесилен гөркезмелерини довам этдирди.

* * *

— Сиз бизе өзүңизиң гөрен задыңызы гүррүң бермекчи болупдыңыз — дийип, аклавчы Морис Жеральда йүзленип айтды.— Довам этдириң. Сиз нәме гөрдүңиз?

— Мен отуң үстүнде йүзин ятан адамы гөрдүм.

— Укуда ятанымы?

— Хава, эбедилик укуда ятаны.

— Өлиними?

— Эгер шейле зат мүмкин болян болса өлүденем бетерини гөрдүм. Мен онуң үстүне эглип, келлесиниң кесилендигини гөрдүм.

— Келлесиниң кесилендигини?

— Хава. Мен онуң үстүне эгилмезимден өң, бейледигини аңмандым. Ол йүзин ятырды, келлеси болса эдилҗек тебиги ягдайындады. Хатда шляпасы хем келлесиндеди. Мен бу ерде бир дәл задың бардыгыны дуйсам-да, ол уклап ятандыр өйдүп пикир этдим. Онуң голлары җансыз халда серлип ятырды, аяклары хем шейледи. Мундан башга-да, отуң йүзүнде бир хили гызыл зат барды, сәхериң өчүгси ягтысында мен бада-бат селҗерип билмедим. Мен оны гөрмек үчин эгиленимде сыпалыңкы ялы бир хили гең ысы — адам ганының ысыны алдым. Шонда мен өңүмдәки ятаның адам җеседидигине шүбхеленмәми гойдум. Соңра мен онуң бойнуның үстүнден кесе гечйән, гатан ганлы чуң яра бардыгыны гөрдүм. Онсоң келләниң кесилендигини әшгәр селҗердим.

Эйменижи сеслер эшидилди.

— Сиз шол адамы танадыңызмы?

— Арман, танадым.

— Онуң йүзүни гөрмәнем танадыңызмы?

— Маңа онуң йүзүни гөрмегем герек дәлди. Онуң гейми хеммесини аян этди.

— Хайсы гейим?

— Эгниндәки зол-зол серапе билен башындакы сомбреро. Олар мениңкиди. Эгер биз геймимизи чалышмадык болсак, мен шол ятан өзүммикәм өйдердим. Ол Генри Пойндекстерди.

Ене-де багрыңы паралаян нала сеси эшидилди, ол сес мәрекәниң толгуныҗы пышырдысындан хас гүйчли чыкды.

— Довам этдириң, сэр — дийип, аклавчы айтды. — Айдың, сиз ене нэмелери гөрдүңиз?

— Мен жеседи эллэнимде, онуң совукдыгыны ве бүтинлей гатандыгыны дуйдум. Мен онуң эййэм бирнэче сагатлап ятандыгына дүшүндим. Ган гатан экен, бүтинлей гурапдыр диен ялыды: онуң реңки гап-гара болупдыр. Умуман, хер ничик болса-да, сэхериң чалымтык ягтысында мениң гөвнүме-хэ шейле болуп гөрүнди — гүн энтек догманды. Онуң өлүминиң себэби бабатында мениң ялңышмагымам аңсатды, онуң келлесини кесип өлдүрендирлер өйдүп пикир этмегимем мүмкинди. Эмма гиже эшидилен түпеңң сесини ятлап, ене-де бир яра болмалыдыр дийип пикир этдим. Шейле хем экен. Жеседи бейлесине өврүп аркан ятыранымда серапеде кичижик дешик гөрдүм. Онуң төверегине болса ган синипдир. Серапениң якасыны серпип, онуң гурсагында гойы гоңрас тегмилиң бардыгыны гөрдүм. Шол ере ок дегендигини кесгитлемек кын дэлди. Эмма онуң аркасында яра ёкды. Мениң пикиримче, ок гөврэниң ичинде галан болса герек.

— Сиз өлүмиң себэби соңра келлэниң кесилмеги дэл-де, ок ярасыдыр дийип хасап эдйэңизми?

— Яра, гүррүңсиз, өлүм ярасыды. Эгер өлүм бада-бат болмадык болса-да, ол бирнэче минутдан я-да бирнэче секунтдан болаймалыды.

— Сиз келле кесилен экен дийдиңиз. Эйсем ол гөвреден бүтинлей айрылыпмы?

— Бүтинлей, мисли чапыландан соң гөврэ-де, келлэ-де хич ким галташмадык ялы, олар жебислешип дуран хем болса, бүтинлей айрылыпдыр.

— Сиз оны нэхили яраг билен чапыландыр дийип чак эдйэрсиңиз?

— Мениң пикиримче палта я-да авчы пычагы билен.

— Шу габахат женаяты кимиң ве нэме үчин эдип билжекдиги барада сизде хайсы-да болса бир шүбхе дөремедими?

— Шол махал дөремэнди, мен шейле бир алжырапдым велин, хатда хич бир зат барада пикирем эдип билмэндим. Мен гөзлеримиң гөрүп дуран задына-да ынанамокдым. Аз-кем өзүми дүрсэп, Генри Пойндекстериң өлдүрилендигине кемсиз дүшүнемимден соң, илкибада муны команчилер эдендир өйдүп пикир этдим. Эмма шейле пикир этсем-де, онуң келлесиниң хамы сыпырылмандыр, хатда шляпасы хем чыкарылмандыр.

— Шейлелик билен сиз бу женаята индейлериң дахылы ёк диен нетиҗэ гелипсиңиз-дэ?

— Хава.

— Сиз ким-де болса башга бири хакда шүбхеленмедиңизми?

— Шол минутда шүбхеленмэндим. Шу ерде-де, умуман, башга бир ерлерде-де Генри Пойндекстериң душманларының бардыгы хакда мен хич вагт эшитмэндим. Эмма соңрак менде шүбхелер дөреди. Олар менде хэзире ченли хем бар.

— Олары суда айдып бериң.

— Мен гаршылык гөркезйәрин — дийип, прокурор ара гошулды.—Айыпланяның шүбхеленмелери билен танышмаклыгың бизе асла гереги ёк. Мен онуң жуда «хакыката меңзеш» гүррүңини өзүмизиң диңлейәндигимизем етерлик дийип пикир эдйәрин.

— Гой, ол довам этдирсин — дийип, судья ене бир сигары отлап айтды.

— Айдың, сиз соңра нәме этдиңиз?

— Мен гөрен затларымдан бүтинлей алжырап, илки батлара нәме этмелидигими өзүмем билемокдым. Мен яш йигидиң билкастлайын өлдүрилендигини — хут мениң түпең сесини эшиденимде атылан ок билен өлдүрилендигини билйәрдим. Эмма ким атыпдыр? Индейлер дәл, мен муңа шүбхеленмейәрдим. Соңра мен бу хайсыдыр бир таланчының ишидир өйдүп пикир этдим. Эмма бу-да хакыката меңземежек зат болуп гөрүнди. Мениң Мексикан серапемиң бахасы азындан йүз доллара-ха бардыр. Таланчы, элбетде, оны аларды. Умуман, онуң екеже зады хем алынмандыр, хатда алтын сагады-да жүбүсинде галыпдыр, бойнунда болса гана булашан зынжыржык ялдыраярды. Мен ар алмак максады билен адам өлдүрилипдир диен нетижә гелдим. Онсоң, мен яш Пойндекстериң кимдир бири билен терслешендиги я-да онуң душманының бардыгы хакда эшиден болаймайын дийип шоны ядыма салжак болуп ойландым. Бу вака дүшүндириш тапып билмән, мен инди нәме этмелидигим барада ойланмага дурдум. Жеседиң янында эгленип дурмагың пейдасы ёкды, оны ятан еринде жайламак хем гөвнүме ягшы дәл ялы болуп гөрүнди. Мен жеседи Каса-дель-Корва экитмек үчин көмек гетирмәге форта гайдып бармагы йүрегиме дүвдүм. Эгер мен жеседи токайда гоюп гитсем, онда гайдып гелмезимден өң койотларың оны тапып, даззаркеллер билен биле дүйт-мүйт эдәймеклери мүмкинди. Асманда эййәм даззаркеллер айланярдылар. Олар жеседи гөрен болара чемелиди. Яш йигидиң жеседи нәхили вежера эдилен хем болса, мен онуң өңкүденем бетер эдилмегине ёл берип билжек дәлдим. Мен оны сөййән гөзлериң яш дөкүп оңа серетжекдиклери барада ойландым.

XCIV бап.

СЫРЫҢ ҮСТИ АЧЫЛЯР

Айыпланян дымды. Оны хич ким гыссамаярды, сораг бермейәрди. Гүррүңиң энтек гутармандыгыны хемме киши билйәрди, шонуң үчинем өзлериниң үнсүни барха чуң эделейән беяннаманың арасыны үзмек ислемейәрдилер.

Судья, отурдашлар, томашачылар — хемме киши сес-үйн чыкарман, айыпланяндан гөзлерини айырман дартгынлы гаңашярды.

Дабаралы умсумликде ене онуң сеси янланды.

— Соңра мениң келләме җеседи хенизем онуң эгниндәки серапә долайын, үстүне-де өз плащымы япайын диен пикир гелди. Җеседи токайдан алып гитмек үчин яныма бир адам алып гайдып гелйәнчәм, оны шейдип мөҗеклер билен даззаркеллерден горап сакларын дийип умыт эдйәрдим. Мен эййәм плащымы чыкарыпдым, йөне шол пурсатда мениң аңымда тәзе план дөреди, гөвнүме бу хыялым хас пайхаслы болуп гөрүнди. Форта еке өзүм гайдып бараңымдан, мерхумың җеседини хем яным билен әкитсем говы болар диен пикири йүрегиме дүвдүм. Оны эериң үстүнде кесе атырып, аркан билен даңышдырып әкитмек болар дийип пикир этдим. Шу хыял билен мен өз атымы гетирип, җеседи галдырмакчы болуп дуркам, бирден бейле янымда башга бир атың — өлдүриленин атының бардыгыны гөрдүм. Ат якындады, өзем мисли хич бир зат болмадык ялы, аркайын отлап йөрди. Онуң уяны ерден сүйренйәрди, оны тутмак хем кын дәлди. Эмма оны парахат дурузмак кынды, айратын хем отуң үстүнде серлип ятан эесиниң янына элтенимде ат хич диеними этмеди. Ахыр соңы уяны дишлеримиң арасында саклап, бичәрәниң җеседини атың үстүне галдырып эерде кесе ятырмак маңа башартды. Эмма җесет гаршы-гаршы ики гапдала сүйшүп дурды — ол бирейййәм саңгаты болупдыр, шонуң үчинем онуң били эпилмейәрди. Мунуң үстесине-де ат, өзүниң әкитмели болҗак эйменч йүкүниң аркасына йүкленйәндигини аңып, бир ерде дурмаярды. Мен бирнәче гезек шовсуз сынанышыгымдан соң, бу ишимиң нетиже бермеҗекдигине дүшүндим. Мен эййәм өз хыялымдан эл чекмекчи болуп дуркам, келләме башга бир хас пайхаслы пикир гелди. Гүнорта Американың гаучо тайпасының адамлары хакда бирвагт окан задым ядыма дүшди. Оларың бири ниредедир бир ерде, чөлүң ичинде өлсе я-да бетбагтлыклы хадысаның пидасы болса, гаучолар өзлериниң вепат болан ёлдашыны атың үстүне мүндүрип, эере пугта баглап, эдил дири ялы эдип өйүне элтйәрлер. Менем Генри Пойндекстериң җеседини хут шунуң ялы эдип әкитсем болмазмы нәме? Мен илки мерхумы онуң өз атының үстүнде отуртмага сынанышдым. Эмма онуң эери ончаклы чуң дәл экен, ат болса хенизем рахатланып биленокды, ене-де мен хич зат эдип билмедим. Диңе атларымызы чалшаймакдан башга алач галманды. Мен өз атымың хөтҗетлик этмеҗекдигини билйәрдим, мундан башга-да, чуңңур мексикан эери шу максат үчин дийсең аматлы болмалыды. Тиз вагтдан мерхумы эериң үстүнде тебигы гөрнүшинде атлайын отуртмак маңа башартды. Бедениң гатамагы озал маңа пәсгел берен болса, ол инди, мунуң терсине, гайтам ишиме көмек этди. Мен онуң аякларыны үзеңңә сокуп, гетрилериниң гонҗуның кемерлерини оңа пугта беркитдим.

Ине шейдибем онуң гозганман, мәкәм отурмагыны үпҗүн этдим. Шондан соң, мен арканың бир бөлегини кесип алдым-да, оны җеседиң дашына сарап, бир уҗуны эериң гашына, бейлеки уҗуны болса онуң арткы эгмесине беркитдим. Мерхумың аякларының халланламазлыгы үчин арканың бейлеки бөлегини алып, оны атың гарнының ашагындан гечирип үзеңңилери пугта чекдирип даңдым. Инди келләни нәтмелидиги барада ойланмалы, оны хем экитмелиди ахыры. Мен оны ерден гөтердим-де, шляпасыны чыкарҗак болдум. Йөне бейтмек башартҗак зат дәлди: келле өрән гаты чишипдир, шонуң үчинем сомбреро эдил елмешен ялы болупдыр. Шляпаның сыпырылмаҗагына гөзүм етенсоң, онуң лентасыны беркидйән тока йүп даңдым-да, келләни эериң гашындан асдым. Шунуң биленем мениң форта гайдып бармагыма тайярлыкларым тамамланды. Мен вагт йитирмән, өлдүрилениң ябысына атландым-да, дор атымам ызыма дүшүп гелер ялы эдип сыгырдым: шейле этмәге ол өвредилипди. Шейдип биз посёлога тарап уградык... Арадан бәш минут хем гечмәнкә, мен эерден зыңлып гитдим ве хушумы йитирдим. Эгер шу ягдай эмеле гелмедик болса, мен бейдип сизиң өңүңизде дурмаздым, хер ничик болса-да, айыпланян хөкмүнде-хә дурмаздым.

— Эерден зыңлып гитдим? — дийип, судья гең галып сорады.— Бу нәдип бейле болды?

— Бу йөнекей тötәнлик болды я-да догрусы айдыланда, хеммеси мениң cерeсапсызлык эденим себәпли болды. Мен кесекиниң атына атлананымда уяны элиме алмандым. Мен өз атымы диңе сесим ве дызларым билен герек угрума сүрмәге эндик эдипдим, шонуң үчинем кән бир җылав уланмаярдым. Биз уграберенимизде мениң мүнен атым келлесини өвүрди-де, бирден, нәмедир бир затдан горкуп, бир гапдала зыңды ве бар гүйҗи билен дабырдап гитди. Мен «нәмедир бир затдан горкандыр» дийдим. Эмма мен онуң хут нәмеден горкандыгыны анык билйәрдим. Ол келлесини өврүп, элхенч атлыны гөрүпди. Инди гүндизиң ягтысында гөрүнйән шол зат диңе бир аты дәл, эйсем ислән адамыңы-да горкузып билҗекди. Мен уяна япышҗак болдум, йөне оңа элими етирйәнчәм, ат эййәм аягалдыгына дазлап барярды. Илкибада бу ягдай мени ончаклы алада гоймады. Мен хәзир уяны элиме аларын-да, атың башыны чекип сакларын дийип пикир эдйәрдим. Йөне мен бейдәймегиң аңсат дәлдигине басым дүшүндим. Уян өңе сырылып атың eңсесине етеңкирләпдир, оңа япышмак үчин, мен онуң бойнуның үстүнде йүзин ятмалы болҗакдым. Мен җылавы элиме алҗак болуп җан эдйәркәм, атың мени нирә алып баряндыгына үнс бермәндим. Диңе мениң йүзүме агаҗың чыбыклары шарпыллап мазалы авундыранындан соң, агачлары чапылан ачык золакдан дәл-де, җеңңеллигиң ичи билен дазлап баряндыгымызы билип галдым. Шондан соң, мениң даш-төверегиме серетмәге-де, җылавы элиме алҗак болмага-да хич бир мүмкинчилигим гал-

манды. Мениң бар аладам акация агачларының пүр-шахаларының гирдабындан сыпмакды, мисли мени эерден агдармага җан эдйән ялы, олар өзлериниң нешдер ялы тикенли голларыны чар тарапа герипдилер. Мен кэерлерими аз-кем сыпҗыртсам-да, шол шахалардан аман гутулярдым. Эмма әпет агаҗың ёданың үстүнден кеселигине узалып гечйән шахасының ашагындан *аман-сағ гечмек велин маңа башартмады. Шол шаха* шейле ашакдан, эдил мениң гурсагымың дереңинден гечйәрди. Мениң мүнен атым ене бир затдан үркүп, гөни шол шаханың астындан дазлап гечди. Шондан соң атың нирә дабырдап гидендигини мен айдып билҗек дәл. Мегерем, муны сиз менден говы билйән болсаңыз герек. Мен диңе маңлайым гөк-нил болан, дызым ызалы чишең халымда шол агаҗың ашагында серлип галандыгымы айдып билҗек. Мен өзүме гелен махалымда эййәм гүнүң ёкары галандыгыны, мениң үстүмде болса бир сүри дазаркелиң ганат герип айланяндыгыны гөрдүм. Мен оларың боюнларыны нәхили сүйндүрйәндиклерини гөрдүм, оларың кими өзлериниң олҗасы хасап эдйәндиклерини хем айдып билҗек.

Шол эйменч гушлар, онсоң хем эҗир берйән сувсузлык бир ере гитмек барада ойланмага мени меҗбур этди. Эмма мен аяк үстүне галан бадыма, екеҗе әдим хем эдип билмеҗекдигиме дүшүндим. Шол ерде галмак болса өлүмиңи боюн алмакды — Шол махал, мениң гөвнүме, хут шейле болуп гөрүнйәрди. Мен шол пикириң ховсаласына дүшүп, сува етмек үчин бар гүйҗүми тиҗәп сүйшмәге башладым. Шол төверекде, голайда бир ерде чешме акяндыгы мениң ядыма дүшйәрди. Кә сүйшенекләп, кә эмедекләп, кәте-де таяга даянып, мен ахыр соңы чешмә етдим. Мен сувсузлыгымы гандырып, җаныма арам тапдым ве тиз вагтдан укладым. Оянан махалымда болса даш-төверегими койотларың габап аландыгыны гөрдүм. Оларың саны йигримиден аз дәлди. Оларың горкакдыкларыны билйәним үчин, мен илкибада горкмадым, йөне мен тиз вагтдан олара гарайшымы үйтгетмели болдум. Олар мениң яралыдыгымы гөрүп, сүри болуп, хеммеси бирден мениң үстүме топулдылар. Мениң ялңыз ярагым авчы пычагымды, багтыма ол янымда экен. Эгер пычагым болмадык болса, олар мени дүйт-мүйт эдип иердилер. Мен эп-эсли вагтлап олара пычак билен гайтавул бердим ве бәш--алтысыны өлдүрдим. Эмма, муңа гарамаздан, шол сөвеш мениң үчин *җуда эрбет тамамланҗакды. Көп ган йитиренлигим* зерарлы мениң ыстыным гачыпды, шонуң үчинем, эгер бир шовлы ягдай дөремедик болса, тапдан дүшүп йыкылҗакдым...

Мустангер бир минутлык дымды томашачылар хем ынҗалып дем алдылар.

— Мени вепалы итим Тара тапды — дийип, Морис сөзүни довам этдирди.— Ол өйден гачып гидипдир, мегерем, мени гөзлемек үчин шейден болса герек, йөне мен мунуң башга хили

дүшүндиришини хем эшитдим. Эмма шолары гүррүң бермек билен сизиң үнсүңизи совмак исләмок. Гараз, хер ничигем болса, итим мени тапды, өзем мени халас этмегиң иң зерур пурсадында тапды. Онуң якыныма гелен махалында койотлар чар тарапа гачып гитдилер, мен хем элхенч ыкбалдан халас болдум. Соңра мен укладым, өзүмден гиден болмагым хем мүмкин. Ене өзүме геленимден соң болса, өз ягдайым барада ойланмага гурбат тапдым. Мен итимиң өйден гелендигини билйәрдим, өз хакалемиң бирнәче миль узаклыкдадыгыны хем билйәрдим, мениң хызматкәрим Фелим дүйн оны шол ере әкидипди. Мен ити почтальон хөкмүнде уланып оңа хабар етирмеги йүрегиме дүвдүм. Төтәнден янымда галан визит карточкасының йүзүне бирнәче сөз яздым. Хызматкәримиң соватсыздыгыны билйән хем болсам, мениң карточкамы гөрүп, хатың кимдендигине дүшүнҗекдигине ве окап билҗек адамы тапҗакдыгына бирҗик-де шүбхеленмейәрдим. Мен өз ганым билен язаным үчин онуң шейле этҗекдигине хас-да бетер ынанярдым.

Хас ыгтыбарлы болмагы үчин мен шляпаның ишлигиниң бир бөлегини йыртып алып, карточканы шоңа доладым-да, оны Тараның боюнбагына даңдым. Ити янымдан гидермек үчин мен көп азап чекмели болдум. Йөне ахыр соңы ол гитди. Мениң иберен хабарым иберилен ерине говшупдыр, мен муны диңе агшам билдим. Ит окдурылып гиденден соң, мен ене бир гезек укладым, оянан махалымда болса, тәзе бир элхенч душманың габадымда дурандыгыны гөрдүм. Бу ягуарды. Биз гарпышдык, йөне сөвешиң нәхили тамамланандыгыны ве нәче узага чекендигини велин, мен айдып билҗек дәл. Гой, муны мениң эдермен халасгәрим Зеб Стумп гүррүң берсин, ол бахым гайдып гелер ве хеммесини гүррүң берер, онсоң-да мениң хем сизден артык билмейән затларым барада-да гүррүң берер дийип тама эдйәрин. Шулардан артык, кәмахаллар багтлы дүйшлер билен гарышып гидйән эҗирли басырганмалардан башга хич зат ядыма дүшенок. Мен шол эҗирлерден өңңүн ачылдым ве түрмеде ятандыгымы хем-де адам өлдүрмекде айыпланяндыгымы билип галдым... Мен сөзүми тамамладым, отурдаш җенаплар.

* * *

«Эгер бу ялан болса, онда өрән оңат ойланып тапылан гүррүң» — айыпланян гүррүңини тамамландан соң, судьяның, отурдашларың ве томашачыларың пикири ине шейледи.

Көп адам айыпланяның гүррүңине ынанды ве онуң тосламадыгы барадакы пикири зыңып ташлады: яп-яңы эҗирли ысытмадан айңалан адам шейле йөнекей ве җикме-җик гүррүңи тослап тапып билмез ахыры. Шейле гүррүңи онуң тослап тапып билҗеги акыла сыгҗак зат дәл — ине көпчүлигиң гелен нетиҗеси шейледи.

Айыпланяның ичини дөкмеси онуң акланмагы үчин аклаячының иң оңат делиллер билен чыкыш эден сөзүнден хас улы иш битирди.

Эмма хер ничик болса-да, бу диңе онуң гүррүңиди. Оны акламак үчин ене шаятларың тассыклайҗы гөркезмелери талап эдилйәрди.

Өзүне көп затлар баглы болан шол шаят ниреде? Зеб Стумп ниреде?

Мүң гөз гөзъетиме диканлап середйәрди. Бәш йүз адам гоҗа авчының Кассий Колхаун билен биле я-да онсуз гелмегине, башсыз атлыны алып гелмегине я-да онсуз гелмегине сабырсызлык билен гарашярды, чүнки шол атлының сырының үсти эййәм ачылыпды ахыры.

Шол ере йыгнананларың хеммеси онуң сергезданлыгында хич бир акыла сыгмаҗак задың ёкдугыны билйәрди. Шол адамлар дуры сувлы Леона дерясының башланян ери, Рио-де-Нуэсес дерясының йүзлерче чешмәниң сувуны топлаян ери болан гүнорта-гүнбатар Техасың Льяно-Эстакадо билен серхетлешйән этрапының илатыды. Бу адамларың яшаян үлкесинде порсап чүйремек өлүмиң хөкманы хемрасы дәлди. Шол ерде гачып барян сугун ок дегип өлсе я-да ябаны ябы прерияның бир еринде төтәнден хеләк болса, эгер оны йыртыҗылар дүйт-мүйт этмесе, гысга мөхлетиң ичинде порсама канунына ве койотларың йити дишлерине гаршы дуруп билйәрди; шол ерде җайланмадык, үсти басырылмадык адам җеседи кырк секиз сагатдан соң, мүсүр мумыясына меңзеш болуп галярды.

Шол ере йыгнанан мәрекәниң арасында Техасың Сиерра Мадре даг гершиниң голайында ерлешен бөлегиниң, айратында Льяно-Эстакадо даг улгамларының араларының хова ягдайының шу айратынлыгыны билмейән адам аз тапылса герек.

Эгер башсыз атлыны шол дуб агаҗының астына гетирселер, Генри Пойндекстериң җесединде порсап чүйреме аламатының оңлы билдирмейәндигини гөрүп хич кимем гең гөрмезди. Айыпланяның гүррүңининиң шу бөлеги диңлейҗилерде хич хили шүбхеленме дөретмеди.

Оларың сабырсызлыгының себәби башгады. Ол сабырсызлыгы судуң җенаят ишине гарамага гиришен бадына йүзе чыкан, ахыр соңы ынама өврүлйәнчә, барха гүйчленен шүбхеленме дөредипди.

Шол ердәки адамларың хеммеси диен ялы шол шаядың сөзүни эшитмәге сабыр-такатсыз гарашярды. Онуң гөркезмелери айыпланяна азатлык берип билҗекди я-да оны дар агаҗының астына уградып билҗекди ахыры.

Хемме кишиниң шол тарапа, мавы асманың үмезли эрңегиниң саваннадакы гөк отлы мейдана синип гидйән ерине дартгынлы серетмегиниң себәби ине шуды.

XCV бап.

ИҢ СОҢКЫ ШАЯТ

Дабаралы үмсүмлигиң ичинде дартгынлы гарашма он минута чекди.

Вагтал-вагтал шол үмсүмлиги айры-айры сеслер бозярды. Кә бириниң, кә бейлекисиниң гөвнүне узак гөзъетимде хайсыдыр бир гара гөрнен ялы болярды. Ине шол пурсатларда мәрекәниң арасында вагырды дөрейәрди ве хемме киши оңадрак гөрҗек болуп, дараклыгына галярды. Ине эййәм үч гезек шейле галагоплык пуч болды. Томашачыларың сабыр кәсеси долупды, йөне бирден, дөрдүнҗи гезекде хас гүйчли, хас ынамлы сеслер яңланды. Хакыкатдан-да, гөзъетимде гара нокатлар пейда болуп, тиз вагтдан херекет эдйән сыпатлара өврүлди.

Җокрама гүнүң астында ховур берйән прерияның сымгылт үмезлигиниң ичинде үч атлының гөвреси пейда болуп, мәрекә голайлаберенде дуб агаҗының астында «ура» сеси гүйчли яңланды.

Оларың икисини танамак кын дәлди — булар Зеб Стумп билен Кассий Колхаунды. Үчүнҗисини танамак мунданам аңсатды — онуң дурк-сыпаты җуда үйтгешикди.

Ики атлының гайдып гелмегини гутлан мәрекәниң илкинҗи шовхунындан соң, атлыларың хемрасыны — шейле узак вагтлап сырлы ойланмаларың ве гең чакламаларың себәби боланзады гөренлеринде ене бир хас гүйчли гыкылык яңланды.

Оны гуршап алан сырың үсти эййәм ачылан хем болса, ол хенизем адамларың калбында эйменме дөредйәрди.

Шовхунлы гутламалардан соң үмсүмлик аралашды. Тә атлылар якынҗак гелйәнчәлер, хич ким шол үмсүмлиги бозмады. Олар якын геленлеринде хем диңе чекинҗең пышырдашмалар эшидилйәрди, мисли томашачыларың ой-пикири басмарланып, адамлар дилине гелен сөзлери сесли айдып билмейән ялыды.

Адамларың бирентеги яңы геленлери гаршыламак үчин ылгады ве хайран галып, дубуң янына гелйәнчәлер олары угратды.

Үч атлы мәрекәниң янына гелип сакланды, шол бада хем оларың дашына адам үйшди.

Оларың икиси атдан дүшди. Үчүнҗиси эериң үстүнде галды.

Колхаун өз атыны бир гапдала әкидип, мәрекәниң арасында йитип гитди. Онуң шол ерде болмагы инди хич кими-де гызыкландырмаярды. Хемме кишиниң назары, әхли ой-пикири башсыз атлыдады.

Зеб Стумп өзүниң гарры байталыны ташлап, башсыз атлының ябысының җылавындан тутды-да, оны дубуң көлегесине, судьяның отуран ерине әлтди.

— Ынха, җенап судья, сизем он ики отурдаш...— дийип, гоҗа авчы парахат хем азмлы айтды.— ынха, шу булашык ише айдыңлык берип билҗек шаят. Ондан сораг эдип гөрүн.

«Эй тaңрым, бу шонуң өзи-ле!» — диен гыкылык [illegible] ве узын бойлы гожа ыраң атып өңе чыкды-да, башсыз атлының янында аяк чекди.

Бу онуң атасыды.

Мисли бир аял өзүнден гидйән ялы гыкылык узакдан эшидилип, басмарланан налама өврүлди. Бу онуң уясының сесиди.

Вудли Пойндекстери экитдилер. Ол гаршылык хем гөркезмеди, болшуна гараныңда, даш-төверегинде болуп гечйән затлара онуң аклы хем етмейән боларлыды. Оны каретаның янына элтип, гызының янында отуртдылар.

Эмма карета дуран еринден гозганмады. Атларың жылавы Луиза Пойндекстериң өз элиндеди, өзем тә суд гутарянча, судуң хөкүми ыглан эдилйәнчә, эгер тәлейи терс гелип, бичәре асылмалы эдилсе, онда-да хут хөкүм ерине етирилйәнчә, ол бу ерден гитжек дәлди.

Гожа авча шаядың орнуна гечмеги теклип этдилер.

Судьяның эмри боюнча сорагы аклавчы алып бармалыды.

Ол бирентек формаллыкларың ерине етирилмегини гереклиз хасап этди. Себәби дийсең, Зеб Стумп эййәм касам эдипди, шонуң үчинем оңа шу иш барада өзүниң билйән затларыны гүррүң берәймеги теклип этдилер.

— Мен шу элхенч иш барада илкинжи гезек яш Пойндекстер йитенинден соң икинжи гүн эшитдим. Мен эдил авдан гайдып гелйән махалым маңа бу иш хакда гүррүң бердилер. Мустангер адам өлдүрмекде айыпланяр дийип маңа айтдылар. Мен онуң бейле иш этмежекдигини билйәрдим, шонуң үчинем онуң билен гөрүшмәге гитдим. Өйүнде диңе онуң хызматкәри Фелимиң еке өзи бар экен. Йигит шейле бир горкупдыр велин, онуң маңа айдан гүррүңлеринден оңлы бир зат дүшүнибем билмедим. Онсоң, биз гүррүңе гүйменип дуркак, ит ылгап гелди, онуң бойнуна нәмедир бир зат даңлан экен, ол зат мустангериң визит карточкасыды. Шонуң йүзүнде гызыл сыя билен — догрусы ган билен язылан сөзлер барды. Шол сөзлер язылан хаты окап билйән адама оны язан йигиди ниреден тапып болжакдыгыны айдярды. Мен Фелим билен ити хем яныма алып шол ере уградым. Биз шол ере түйс вагтында баран экеник, мексикалыларың гаплаң дийип атландырян шол ала пантераларының бириниң пенжесинден мустангери халас этмәге етишдик. Мен ирландиялы йигидиң шол йыртыжы ягуар диенини хем эшидипдим. Мен шол ала пишиге бир ок бердим велин, шол бада онуң жаны чыкды. Ине онсоң, биз мустангери онуң түнегине гетирдик. Биз оны галтага мүндүрип диен ялы эдип гөтердик, чүнки онуң өзи бир әдим хем әдип билмейәрди. Мунуң үстесине-де, йигидиң келлесиниң хем угры ёкды — онуң аң-дүшүнжеси яз паслындакы хинди хоразыныңкыдан говы дәлди. Ине онсоң, биз оны өйүне гетирдик, тә оны гөзләп йөрен отряд гелйәнчә хем ол өз түнегинде ятды...

Шаят, мисли мустангериң түнегинде болуп гечен вакаларың

хеммесини гүррүң бермек герекмикә дийип ойланян ялы, бир минутлык дымды.

Ол гүррүң бермезлиги макул билди.

Йөне велин, бу ягдайы прокурор халамады, шонуң үчинем, ол шаятдан сораг этмәге дурды.

Ахыр соңы ол тә Морис Җеральдың түрмә дыкылан пурсадына ченли болуп гечен затларың хеммесини гүррүң бермәге авчыны мәҗбур этди.

— Хә, инди болса — дийип, Зеб Стумп өзүнден сораг этмеклерини гутаранларындан соң айтды.— Сиз ишиң шу тарапы барада билйән затларымы гүррүң бермәге мени мәҗбур эдип, кәбир затлары сорамак сизиң келләңизе гелмәнлиги үчин мениң өзүм үстүни етирмек ислейәрин.

— Айдыбериң, мистер Стумп — дийип, Сан-Антониолы аклавчы айтды.

— Ине, шейле. Мениң айтҗак затларым эсасан айыпланяна дәл-де, эйсем, онуң орнуна гечмели адама дегишли болар. Мен хәзир онуң адыны агзап дурҗак дәл. Мен диңе өзүме аныкламак башардан затлар барада айдарын. Сиз болсаңыз, отурдашлар, галанларыны өзүңиз аңшырарсыңыз.

Гоҗа авчы бир минутлык дымып, мисли улы сөз сөзлемәге тайярланян ялы демини дүрседи.

Хич ким онуң сөзүни бөлҗек, оны гыссаҗак болмаярды. Хемме кишиниң гөвнүне ол эдилен ганхорлыгың сырыны ачып билҗйек ялы болуп гөрүнйәрди. Башсыз атлы эййәм сырлы хадыса болмагыны бес эдипди ахыры.

— Онда нәме, достлар!— дийип, Зеб сөзүни довам этдирди.— Эшиден затларымдан, эсасан хем гөрен затларымдан соң, инди яш Пойндекстериң дирикликде ёкдугына дүшүндим. Шу нежис ганхорлыклы иши эдениң мустангер дәлдигини, Морис Җеральд дәлдигини хем мен пугта билйәрдим. Онда ким этдикә? Ине, маңа эҗир берен меселе шуды, сизиң бу хакда ойлананларыңызың хеммәңизем шейле болансыңыз. Ирландиялының бигүнәлигине шүбхеленмәмсоң, мен бүтин хакыкаты айдыңлашдырмагы йүрегиме дүвдүм. Көп затлар, ичигар, онуң гаршысынады. Мен муңа дәл диемок. Хер ничик болса-да, шол делиллер мени ынандырмады. Мен прериядакы ызлары өзүм ызарлап гөрмеги йүрегиме дүвдүм. Мен шол ере барян ве ызына гайдян ат ызларыны тапҗакдыгымы билйәрдим. Эмма, ичигар галмыш, шол ерде башга-да дүрли-дүрли тараплара гидйән ат ызлары гаты көп экен — эгер шу ягдай болмадык болса, хеммеси аңсатлык билен чөзүлерди. Бир атың ызы маңа айратын гызыклы болуп гөрүнди, шонуң үчин хем мен, дүнйәниң аңры четине гитмели болсам-да, шоны ызарламагы йүрегиме дүвдүм. Бу американ атының ызыды, онуң налларының бири дөвүкди. Ынха шол налың өзи.

Шаят курткасының чуң җүбүсине элини сокды-да, алнаса-ман дөвүк налы чыкарды.

Ол налы судья отурдашлар ве шол ердәкилериң хеммеси гөрүп билер ялы эдип, ёкарык галдырды.

— Ине шейле, женап судья, отурдаш женаплар, шол адам өлдүрилен гижәниң хут өзүнде дөвүк наллы ат прерияда йүзин салыпдыр. Ол өлдүрилениң хем-де адам өлдүрмекде айыпланяның ызына дүшүп гидипдир. Ол шоларың ызындан галман гидипдир ве женаят эдилен ериң голай янында дуруп дыр. Эмма онуң эеси шондан аңрык пыяда гидипдир ве ган дөкүлен ере барыпдыр: дөкүлен ган хут шонуң эллериниң эден иши. Ганхор дөвүк наллы аты мүнүп гидипдир...

— Довам этдириң, мистер Стумп. Сизиң бу дуйдансыз тассыкламаңыз нәмәни аңладяр?— дийип, судья айтды.

— Ине нәмәни аңладяр: мениң агзаян адамым агачларың арасында гизленипдир-де, яш Пойндекстери өлдүрен окы атыпдыр.

— Хайсы адам? Ким ол? Онуң адыны айдың! Онуң адыны! — дийип, йигрими сес бирден гыгырды.

— Сиз онуң адыны шол ерден тапарсыңыз.

— Нирeден?

— Шу жесетден... Бәрик середиң — дийип, шаят жеседи гөркезип, сөзүни довам этдирди.— Ала серапедәки гызыл тегмили гөрйәңизми? Тегмилиң ортасында дешижек бар. Аркасында болса дешик гөрненок. Шонуң үчинем мен ок бөдениң ичинде галандыр дийип пикир эдйәрин. Гелиң онуң гейимини чыкарып барлалың.

Хич ким гаршы болмады. Бирнәче адам өңе чыкды, оларың арасында Сэм Мэнли хем барды. Ол усуллык билен серапени чыкарды.

Даш-төверекде дабаралы үмсүмлик хөкүм сүрйәрди, екеже сес хем оны бозмаярды. Диңе серапе чыкарыландан соң, мәрекәниң арасында пышырды яйрады.

Жеседиң эгнинде гурсагы гасынлы, ёкары башына ченли иликлери илдирилги мавы көйнек барды; шол реңкде-де балагы барды, йөне гапдал тикининиң угры агымтыл золаклыды. Ол диңе дызына ченли гөрүнйәрди, чүнки онуң аягында ала-мула хамдан тикилен гетриси барды.

Онуң билине ябы гуйругының гылындан ишилен йүп ики гезек оралыпды. Йүпүң бир ужы эериң гашына, бейлекиси арткы эгмесине даңлыпдыр; шонуң көмеги билен хем жесет дик отуран гөрнүшде сакланярды. Шонуң ялы йүпүң бейлеки бөлеги гошмача беркидилипдир; ол чеки ялы болуп, атың гарнының ашагындан гечип, үзеңңилере даңлыпдыр.

Хеммеси эдил айыпланяның айдышы ялыды, йөне келлеси ёкды.

Ханы ол нирeдекә?

Хич ким бейле сораг бермәге йүрек этмейәрди. Хемме киши Зеб Стумпуң айдян затларына диң салып, үнс билен жеседи сынлаярды.

Онуң ики еринден ок гечипдир, оларың бири йүрекден хас ёкардан гирипдир, бейлекиси гарның ёкары янындан, гапыргаларың арасындан гирипдир.

Хеммәниң назары ашакы ярадады; окуң гирен ериниң төверегинде ган гатапдыр. Көйнегиң юмшак матасына ган сиңипдир.

Ёкаркысы велин, яра-да дәл, ол йөне бир нохут сыгайжак дешижек, өзем узагракдан оңлы гөрүнибем дуранокды. Онуң төверегинде ганың судуры хем ёкды.

— Мунуң әхмиети ёк—дийип, Зеб Стумп ёкаркы дешижеги гөркезип айтды.— Сиз бу ерде ган ёкдугыны гөрйәңиз ахыры, бу болса окуң жансыз жеседе дегендигини субут эдйәр. Муны гиже кертиң эрңегинде мен атыпдым. Икинжиси велин бүтинлей башга меселе. Ине хут шунуң өзи өлүм ярасы болупдыр. Эгер мен ялңышмаян болсам, сиз шол окы шу ерден тапсаңыз герек. Азажык кесип, барлап гөрмек герек.

Гожа авчының теклибине гаршылык гөркезилмеди. Мунуң терсине, судьяның өзи окы чыкармага буйрук берди.

Йүплери чөзүп айырдылар, гетрилериң токаларыны яздырдылар, жеседи эерден дүшүрдилер.

Ол гатап, доңан ялы болупдыр, эллери-де, аяклары-да эпилмейәрди. Эмма, шейле болса-да, ол бүтинлей гурап гиден ялы гаты еңилди, онуң аграмы мумыяның кыдан агыр дәл диерликди.

Оны усуллык билен отуң үстүнде ятырдылар. Бирнәче адам сес-үйн чыкарман, онуң үстүне эгилди. Сэм Мэнли баш хирургың везипесини ерине етирйәрди. Судьяның табшырыгы боюнча ол даш-төверегинде ган гатан яраны кесип гиңелтди.

Чепки өйкенден гөзлейән затларыны тапдылар. Авчы пычагының тыгы нәмедир бир гаты зада дегди. Бу гуршун ока меңзейәрди. Хут шейле хем экен!

Гапыргаларың арасыны кесип, өйкене аралашдылар.

Окы чыкарып алып, сүпүрдилер-де, оны отурдашлара бердилер.

Түнеңиң хырының окда айлав ыз галдырмагына гарамаздан, онуң гапырга деген ериниң емшермегине гарамаздан, онда ярым айың шекили билен «К. К. К.» диен үч харпы селжермек болярды.

Атларың шу баш харплары, гөр, нәхили көп затлары аңладяр! Хәзир шол харплара середйәнлериң арасында бу зат барада озал хем эшиденлери-де барды. Олар ягуар авламага гидилен махалында шунуң ялы тагмалы окуны гүжеңләп кимиң өвнендигине шаятлык эдип билжекдилер.

Шол махал өвнен адам инди, мегерем, шоңа өкүнйән болса герек.

Йөне ханы, ол ниреде?

Эййәм мәрекәниң арасында шейле совал бермәге башладылар.

— Сиз муны нәхили дүшүндирйәрсиңиз, мистер Стумп?— дийип, аклавчы сорады.

— Ай, бу ерде гүррүң нәмә герек — дүшнүкли зат ахыры! Хер бир агзы хыллыклы үчин хем хут шу окуң яш Пойндекстери өлдүрендиги ап-айдың болса герек.

— Йөне оны ким атдыка, сизиң пикириңиз ничик?

— Хава-да, бу меселе хем айдың-ла. Адам өз хатының соңунда адыны язып гол чекен махалы, оны кимиң иберендиги барада хич ким ялңышмаса герек. Догры, бу ерде атларың диңе баш харплары бар, йөне аныгына етмек кын дәл — булар өз-өзлеринден дүшнүкли.

— Мен-ә бу ерде айратын бир зат гөремок — дийип, прокурор ара гошулды.— Ок тагмаланыпдыр бу догры — онда харплар бар, йөне олар шу ерде яшаян хорматлы адама дегишли болубам билер, дегишли болманам билер. Гой, булар шонуң адының баш харплары, ок хем онуңкы экенем-дә. Йөне, хер ничик болса-да, мунуң билен энтек хич зат субут эдиленок. Огурланан түпең билен адам өлдүрмеклик йыгы-йыгыдан болян вака. Мунуң шейледигине ким дәл диер? Мундан башга-да, сизиң чак эдйән адамыңыза шу женаяты этмек нәмә герек болупдыр?— дийип, прокурор сөзүни довам этдирди.— Буларың кимиң адының баш харпларыдыгыны хеммәмиз билйәрис. Мениң пикиримче, онуң өзи хем муңа дәл диймесе герек. Йөне велин, мунуң өзи энтек хич зады субут эденок. Онуң адыны шу женаят билен баглашдырмага мүмкинчилик берйән башга делиллер ёк ахыры.

— Сиз шейле пикир эдйәңизми?— дийип, прокурорың сөзүни тамамларына сабырсызлык билен гарашып дуран Зеб Стумп сорады-да:— Ханы сиз, ынха, шуңа нәме диерсиңиз?— дийди.

Шу сөзлери айдып, Зеб өзүниң теммәки халтажыгындан дәри түссесине гаралан кагыз бөлежигини чыкарды.

— Мен муны адам өлдүрилен ердәки агачларың арасындан тапдым—дийип, гожа авчы кагыз бөлежигини отурдашлара беренде айтды.— Ол акация агажының тикенине илишип галыпдыр, өзем болса хут шу окы атан түпеңиң нилинден чыкып шол ере дүшүпдир. Мениң дүшүнишиме гөрә, бу пешең дыкысы хөкмүнде уланылан букжаның бөлеги болмалы. Гең гөрәймели, онуң йүзүндәки ат окдакы харплар билен гөс-гөни габат гелипдур. Отурдашларың өзлери хем окап билерлер.

Отурдашларың яшулусы катызы алды, оны язышдырды-да, сесли окады:

— «Капитан Кассий Колхауна».

XCVI бап

ГАЧДЫ!

Бу адың ыглан эдилмеги судьялара гүйчли тәсир этди. Шунуң билен бир вагтың өзүнде мәрекәниң агзыбирликли гыкылыгы яңланды. Бу хайран галманың гыкылыгы дәлди. Ёк! Ол

хас көп зады аңладярды. Бу айыпланяның акланмагыды, айыплайжыларың иң дызмажының болса өзүнин айыпланмагыды.

Зеб Стумпуң гөркезмелери Колхауның гүнәлидигини субут этди, йөне хемме киши өңрәкден бәри оңа шүбхеленип уграпды, онсоңам, фактларың көпелдигиче, шол шүбхе барха артярды. Инди Морис Жеральдың бигүнәдигине, Генри Пойндекстериң өлдүриленлиги үчин оңа суд этмели дәлдигине хич ким шүбхеленмейәрди.

Шунуң ялы хем ганхорың Колхаундыгына хемме киши ынанярды. Гыралары янан кагыз бөлежиги субутнамаларың иң соңкы делили болды. Мунуң дос-догры делил болмазлыгына, ганхорлыга итеклән себәбиң хенизем, өңкүси ялы, сырлы болуп галмагына гарамаздан, мәрекәниң арасында шол женаяты кимиң эдендигине шүбхеленйән адам тапылмаса герек.

Отурдашлар гезекли-гезегине букжа середип боланларындан соң, ене-де шаяда сөз бердилер, чүнки ол энтек хеммесини айдып гутармандыгыны дуйдурыпды. Ол өзүни прерияда ыз гөзлемәге межбур эден шүбхеленмелер барада, Колхауның жеңңелликде ок атанындан соң, башсыз атлының ызындан ковшы, ат чалшыгы хакында гүррүң берди. Иң соңунда хем ол башсыз атлы тутулан махалында жеңңелликде болан ваканы жикме-жик гүррүң берди.

Шондан соң, ол мисли соваллара гарашян ялы, сөзүне дыңгы берди.

Йөне велин инди оңа хич ким серетмейәрди. Онуң өз гүррүңини тамамландыгыны хемме киши билйәрди, эгер тамамламадык хем болса, субутнамалар етерликди — башга делил герек дәлди.

Йыгнанан мәреке хатда судуң маслахата гиришмегине-де гарашмак ислемейәрди.

Шунуң ялы хаял-ягаллык адамларың гөвнүне якмаярды, чүнки олар яп-яңыжа адалатлы судуң, шонуң билен бирликде өзлериниң хем тас алдава дүшендиклериниң шаяды болупдылар ахыры, шонуң үчинем олар өңкә ахмыр эдип, талап эдижи гыкылык туруздылар.

— Ирландиялыны бошадың, онуң хич хили гүнәси ёк! Бизе башга субутнама герек дәл! Хемме зат айдың болды! Оны гойберин!

Шунуң ялы эржел талап эдижи башга сөзлер хем батлы яңланярды.

— Кассий Колхауны тутуң! Оны суда бериң! Женаяты эден шонуң өзи! Ине нәме үчин ол мустангере төхмет эдйән экен! Эгер ол бигүнә болса, шоны субут эдип билер. Оңа адалатлы суд эдерлер, эмма суд этмек хөкман герек. Биз сизиң сөзүңизе гарашярыс, судья! Колхауның туссаг эдилмегине буйрук бериң! Гой, бигүнәниң орнуны женаятчы эелесин!

Илкибатлара бирнәче сес яңланярды, эмма, соңрак велин, шол гыкылыга йыгнананларың хеммеси гошулды.

Судья аглаба көпчүлигиң эрк-ислегине гаршы болмакдан чекинди ве беркарар эдилен дүзгүн-каданы бозуп, Колхауны суда чагырдылар.

Жарчы үч гезек онуң адыны тутуп гыгырды. Жогап берилмеди. Хемме киши назары билен Колхауны гөзлемәге дурды. Диңе Зеб Стумп герекли тарапа середйәрди.

Авчы өзүниң гарры байталына тарап ылгады. Ол өңкүси ялы, дор атың янында дурды. Зеб шол ердәкилери хайран галдыран чаласынлык билен өз байталының аркасына гонуп, дубуң ашагындан айрылды.

Шонуң билен бир вагтың өзүнде хем башга бир адамың прерияда даңылгы дуран ябыларың арасы билен букдаклап баряндыгыны хемме киши гөрди. Ол мисли өзүниң гөрүләймегинден горкян ялы, япырылярды, эмма чалт херекет эдйәрди, мегерем, етжек болян ерини билйән болса герек.

— Бу шол! Бу Колхаун!— дийип, кимдир бири гыгырды.

— Гачжак боляр!— дийип, ене бири гыгырды.

Шол бада хем судьяның:

— Ызындан етиң!— диен азмлы хем буйружы сеси батлы яңланды.— Ызындан етиң ве шу ере алып гелиң!

Гайталамак герек болмады: онуң соңкы сөзлериниң овазы ятып-ятманка, онларча адам өз атына тарап окдурылып гитди.

Колхаун эййәм өзүниң гырада дуран гыр мустангының янына етди. Ол шу аты мүнүп яңы-якында башсыз атлының ызындан ковупды. Мустанг хәзирем эерли, уянлы дурды.

Колхаун агажың ашагындакы галагоплыгы гөрди, шол бада хем ол гыкылык эшитди ве өзүни гөрендиклерине дүшүнди.

Инди гизленжек болмагың пейдасы ёк, ол чаласынлык билен эере атланды. Онсоң ызына ганрылып янгынлы серетди-де, прерияның ичи билен атсалып гитди.

— Оны дири, болмаса мейдини гетириң! — диен азмлы табшырык билен рухланан элли саны дызмач атлы онуң ызындан энди.

Шол газаплы сөзлери айдан, мегерем, майор болса герек. Йөне шоны айданың кимдигиниң тапавуды бармы нәме? Ковга гиден адамлара ресми буйругың асла гереги ёкды, шу вагшычылыклы женаят олары газаба мүндүрипди, олар Генриң Пойндекстер үчин ар алмак ислейәрдилер. Шол бичәрәни оларың хеммеси сөййәрди ве хорматлаярды ахыры.

Капитаның жаны шу чака ченли хич хачан шейле элхенч ховп астына дүшмәнди. Буэна-Вистаның себитиндәки ган дөкүшикли сөвеш мейданында-да, Обердофериң мейханасында ердеятырка, мустангериң сапанчасының нили онуң чекгесине диренен махалында-да ховп мунуң ялы элхенч дәлди.

Капитан муны билйәрди. Ине шонуң үчинем ол өз атыны шейле гыссап сүрйәрди. Ол диңе кәмахал ганрылып ызына середйәрди. Онуң гөзлери гахар-газапдан хем горкудан долуды.

Йөне онуң ызындан ковуп гелйәнлериң кешбиниң әймекчилиги оны иң соңкы тамадан махрум этмейәнлиги гең хем болса, онуң назарында умытсызлык ёкды. Хава, шинди онуң умыды барды. Мүнен атының йындамдыгыны, өңде болса токай бардыгыны ол билйәрди.

Догры, токая ченли ене он миллик ёл барды. Йөне он миль диениң нәме? Ол сагатда йигрими миль тизлик билен ат чапып баряр ахыры, ене ярым сагатдан ол җеңңеллиге гирер.

Оңа умыт берйән шу пикирмикә?

Бейле дәл болса герек. Гүр токайың ичинде гизленип сыныл билмеҗекдигине ол дүшүнйәрди, оны ковуп барянларың арасында Зеб Стумпуң хут өзүниң баштутанлыгында она гөлай теҗрибели ызчы барды ахыры.

Бейле болса оны умытсызлыкдан нәме халас эдйәркә? Сыпалгасыз ялы болуп гөрүнйән ыкбала ол нәме үчин боюн болмаярка?

Я-да бу йөне гачып җаныны гутарҗак болмагың көре-көрлүкли тамасымыка?

Ёк, асла бейле дәл. Генри Пойндекстериң ганхоры дәли адам дәлди. Ол өзи үчин шейле элхенч болан адалатлы суддан сыпҗак болуп эдйән сынанышыгында өзүниң йындам атына-да, өңдәки гүр җеңңеллиге-де бил багланокды.

Эмма токайың аңырсында серхет барды, оңа умыт берйән зат ине шолды.

Догры айдыланда шол ерде ики серхет барды. Оларың бири меденйетлешен дийлип атландырылян ики миллетиң арасыны чәклендирйәрди. Шоларың арасында болса җенаятчыны ызына гайтарып бермек барада ылалашык барды.

Догрусы, ганхор бирсыхлы серхетден гечип, миллетини ве яшаян ерини үйтгедип адалатлы суды алдадып хем билер (шунуң ялы вакалар йыгы-йыгыдан болуп дуряр ахыры).

Йөне Колхауның сайлап алан ёлы бу дәлди. Техас билен Мексиканың арасындакы ятланылып гечилен ылалашык дийсең ярамаз берҗай эдилйән хем болса, Колхаун шол ягдая бил багламага йүрек этмейәрди, ол хатарлы болаймагындан горкярды. Онуң горкмасының себәби дүшнүклиди: шейле элхенч җенаят эден адам үчин мунуң өзи чакданаша ховплы оюнды.

Ол Рио-Грандә тарап ат салып барярды, йөне бу Мексиканың серхединден гечмек үчин дәлди: ол башга бир серхеди ядына салыпды, шонуң чәклериниң аңырсында ак тенли адамларың хеммесини йигренйән вагшы команчилер гөчүп-гонуп йөрдүлер. Эмма оны велин, достлары хөкмүнде гаршы аларлар — ол команчилериң ганым душманларының бириниң ганыны дөкүпди ахыры! Ганхор индейиң чатмасында диңе бир орун тапмагы дәл-де, эйсем мыхмансөйүҗиликли гаршыланмагы хем-де өзүниң гандөкүҗиликли ишини довам этдирмеги хем тама эдйәрди.

Ине нәме үчин Колхаун халас болмак тамасындан эл үз-

мейәрди, шол себәпли-де умытсызлыга йүз урмаярды. Ол хәзир Рио-Грандә тарап дазлап барян хем болса, токая дувланып Льяно-Эстакадо тарап өврүлмекчи болярды.

Ол шу элхенч чөлүң ховпларындан горкмаярды. Хер хили гелжекки кынчылыклар ызындакы ховп билен деңешдирениңде бидерек зат болуп гөрүнйәрди. Белкем, ол байлыгыны, достларыны, жемгыетчиликдәки хорматлы орнуны, медениетиң эшретлерини йитиренине соң гынанса-да гынанар, мундан хем бетери өзүниң жаны-тени билен сөен гызындан айра дүшмек, индиден бейләк хич хачан оңа душмазлык ховпы хем онуң үстүне абаныпды.

Эмма шу махал шол гыз хакда ойланмага вагт ёкды. Бу бинамыс адам-үчин яшайыш сөйгүден гымматлыды. Ол өңдәки яшайшы тама эдйәрди, ызындан болса ажалың етип гелйәндигини билйәрди.

*

* *

Ганхор өзүниң арап аты ялы йындам мексикан мустангыны аягалдыгына сүрүп дазлап барярды.

Гыр мустанг биреййәм ядамалы ялыды. Эртирден бәри ол, өңңүрдегини язман, йигрими милденем көп ёл гечипди. Эмма онда сәхелче-де ядавлык аламаты билдирмейәрди. Ол, әхли мустанглар ялы, бадыны говшатман элли, эгер герек болса, хат-да йүз миллик ёлы хем эмгенмән гечип билжекди.

«Мексикалы гыз билен атымы чалшаным гөр, нәхили багтлылык болды — дийип, Кассий Колхаун ойланярды.— Эгер шонуң мустангы болаймадык болса, мен әййәм дуб агажының ёвуз көлегесинде, судьяның ве отурдашларың өңүнде дуруп, мәрекәниң мениң өлдүрилмегими талап эдйән гыкылыгыны диңләп дурмалы боларды».

Колхаун инди шол ыкбалдан горкмаярды, ол ховп совландыр өйдүп пикир эдйәрди. Ол гаңрылып ызына серетди ве атлыларың узакда галандыгыны гөрди.

Ол өңе середйәрди — саваннаның гөм-гөк гиңишлигиниң үстүнден токайың гарамтыл золагы хеллевләп гөрүнйәрди.

XCVII бап

ГАНХОРЫҢ ЫЗЫНДАН КОВГЫ

Женаятчы гачып гутулып биләермикә? Адамларың бирентети Колхаунын дазлап гидишини гөрүп, шейле болаймагындан ховатырланярды. Эмма Зеб Стумпуң онуң ызындан эңенини гөренсоңлар оларың калбында умыт оянды. Харбы хем бейлеки адамларың йүзе голайы атланып, онуң ызындан ковуп угранларында шол умыт беркеди.

Шол ковга ене бир атлы гошуланда болса умыт ыдама өврүлди. Ол хеммеден соң угранам болса, онуң хемме атлыларың ызындан етип гечҗекдигине томашачылар пугта ынанярдылар — ол өзүниң йындам мустангына атланан Морис Жеральдды ахыры!

Ол екеже минут хем вагт йитирмән, яп-яңы башсыз атлының мүнүп отуран дор мустангына тарап окдурылды.

Дор ат эесини танады ве шадыян кишңәп, оңа тарап ёргалады.

Айралык шейле узага чекен хем болса, ине-гана саламлашмага вагт ёкды. Диңе мустангериң агзындан чыкан екеже сөз шадыян кишңемә җогап болды, индики секунтда болса ол эййәм эерде орнашып, җылава япышды. Онуң арканы ёкды, шонуң үчинем ол якында дураның биринден аркан диледи.

Ине кимдир бири оңа халкалайын айланан йүпи оклады, шол пурсадың өзүнде хем мустангер окдурылып гитди.

Хемме киши онуң ызындан середйәрди, ганхорың сыпмаҗакдыгына инди хич ким шүбхеленмейәрди. Җенаятчы гачып гутулмаз, онуң ызындан етерлер, яп-яңы онуң шейле бихаялык билен ялан гөркезмелер берип дуран ерине — дуб агаҗының көлегесине гетирерлер.

Онуң ялан гөркезмелери себәпли өлүм ховпуның астына дүшен адамың хут өзи хем оны тутар.

Прерияның гиңишлигинде дор атлының дазлап баршына хемме киши толгунма билен середип дурды.

*

* *

Ене-де бири шол тарапа, прерияның узаклыгына середйәрди, йөне онуң середиши бейлекилериңки ялы дәлди. Ол адам каретаның тутусының аңырсындан дартгынлы середип отуран гызды.

Оны толгундырян зат йөнекей билесигелиҗилик дәлди. Ол мустангере назар саланда онуң гамлы гөзлеринде гуванч шугласы учганаклаярды, гачгага середенде болса йүреги аваярды, онуң чалаҗа ачык агзындан: «Худай җан, җенаятча рехим эдевери!»— диен алкыш сөзлери сыпды.

*

* *

Инди бүтин плац-парада яйран мәрекәниң арасындан сайлананда, Морис иң ызыкы атлыдан бирнәче йүз ярд ыза галандыгыны гөрди.

Эмма бу оны алада гоймады: өзүниң аҗайып бедевини мүненсоң, узак ызда болмаҗакдыгыны ол билйәрди.

Дор ат онуң умыдыны өдеди. Мисли агыр, нәбелли гең йүк-

ден дынанлыгына бегенен ялы болуп, өз эесиниң дызларының бөврүне якымлы гысылланыны дуюп, вепалы ат прерияның ичи билен покгунлы дабырдап барярды, хенизем өңкүси ялы гүйчлүлигини, аякларының болса йүврүклигини йитирмән сакландысыны субут эдйәрди.

Тиз вагтдан Морис иң ыздан чапып барянлара якынлашды, бириндеи озуп гечди, соңра ене бириңден, шейдип, тә хеммеден өңе гечйәнчә, екән-екән озды гитди. Колхауның бирейиәм гөзден йитип гидиши ялы, ол хем ахыр соңы өзге ковгучыларың гөзүнден йитйәнчә, байырларың ве кәллериң арасындан юмшак отларың ве гыйчак дашларың үстүнден йүзин салып гитди.

Ковга гатнашянларың диңе бири хенизем оны гөрйәрди. Ол иң ярамаз, сүңклери сомалышып дуран хор байталы чапып барярды. Онуң шейле йындамлыгыны нәхили дүшүндирмели? Оны гыссаян өрән гең «дебисгиди»—вагтал-вагтал онуң сагрысына чүмйән авчы пычагының ужуды. Зеб Ступм шейле дөзүмлилик билен байталыны гыссап сүрйәрди. Муңа гарамаздан, Мустангериң аты билен ярышмага гарры байталың гүйжи етенокды. Зеб Мустангерден озмак тамасыны хем эденокды: онуң ялңыз бир ислеги дор аты гөзден йитирмезликди, ине шу велин, оңа башардярды.

Ене бир адам окдурылып гелйән дор аты гөрйәрди. Эмма ол ызына гаңрылып середенде оны гөрйәрди — ол гачгакды.

Колхаун өзүниң гачып сыпжакдыгына ынанмага етишип-етишмәнкә, ызына гаңрылып серетди велин, дор аты, онуң үстүндәкиниң болса вежера эдилен жесет дәл-де, өзи үчин хас эйменч атлы — Морис-мустангердигини, оны өлдүрмек үчин элинден геленини эден адамсыдыгыны гөрди. Ол ар алыжыды, ондан сыпмак мүмкин дәлди.

Гачгагың эндамы дыглап гитди. Онуң гөвнүне ол ыкбалың хут өзи билен гөрешйән ялы ве шол гөреши довам этдирмек манысыз зат ялы болуп гөрүнди. Сыпмак умыдыны йитиренсоң, ол атыны гыссамасыны хем бес этди. Эмма шол ерде ол токайың голайдадыгыны гөрди, онсоң халыс сурнуган атыны иң соңкы гүйжүни тижемәге межбур эдип, токая тарап сүрди.

Онуң өңүнде ачык золак гөрүнди. Колхаун шонуң угры билен ярым миль ёл гечмәге етишди. Ол өврүме якынлашды. Шондан аңырда болса гүр жеңңелиң ичинде гизленмек аңсат болар.

Ол бу ере гаты белетди. Шол ер бир гезек оны бетбагтчылыга учрадыпды. Бу гезегем бетбагтчылыга учрадармыка?

Хава! Ол муны дуйды ве бүтиңлей алжырады. Тойнакларың гүпүрдиси гаты якындан эшидилди, мустангериң дурмагы талап эдйән сеси яңланды.

Ёк, ол гапдала совулмага етишмез, гизленмәге етишмез! Ол гыгырды-да, атының жылавыны чекди. Бир сүри итиң габавына дүшен ягуарың уввулдысына меңзейән бу сес, умытсызлык хем йигренч гыкылыгыды. Колхаун гыгырды-да, элини келемен-

летди велин, отжагаз йылпылдап гитди, онсоң бир бөлежик түссе чыкды, таркылды эшидилди — бу сапанчаның сесиди.

Эмма ок нышана дегмеди.

Оңа жогап болуп шуввулды эшидилди, мисли чыгар чыбык батлы айланян ялы болды. Шол бада хем эдил узын йылан ховада гайян ялы болды.

Колхаун оны түссэниң юка пердесиниң аңырсындан гөрди. Шол йылан гелип онуң омузларына оралды.

Инди ене бир гезек мәшэни гысмага вагт ёкды, хатда арканың өңүнден совулмага-да вагт ёкды, сыртмак онуң омузларына гейдирилди. «Боюн эг, ганхор!»— диен сес яңланды. Кассий Колхаун дор атың ыза өврүлйәндигини гөрди, шол пурсадың өзүнде хем онуң гөвнүне өзи дар агачдан асылан ялы болуп гөрүнди.

Шондан соң ол хич зат эшитмеди, гөрмеди, дуймады. Ол эерден зыңылды ве ере гүплэп гачды-да, хушуны йитирди.

XCVIII бап

ХЕНИЗ ДИРИ

Ганхор гозганман ерде ятырды. Онун голларыны аркан пугта баглапды. Ол өлен ялыды.

Эмма мунуң диңе хуш йитирмедигини, онуң жөгүлик болмагының мүмкиндигини мустангер билйәрди, шонуң үчин хем ол арканы пугта дартып, эериң үстүнде отырды.

Эесиниң эрк-ислегине табын дор ат я-да ыза тесмэге, я-да өңе окдурылмага хер минутда тайын болуп, гозганман дурды.

Сапанча сесини эшиден даззаркеллер учуп гелдилер, олар олжа аңып, елексиз боюнларыны сүйндүрйәрдилер.

Эерде отуран адам дебисгилерини екеже гезек херекетлендирсе, олар өзлерине герек зады алып билжекдилер.

— Ол шуңа мынасыбам болды — дийип, мустангер өз янындан хүмүрдеди.— Онуң шейле женаята йүрек эдип билши барада ойланмагам элхенч! Өз дайысыны өлдүрип, келлесини кесипдир. Йөне ол муны нэме үчин этдикэ? Муны диңе онуң өзи дүшүндирип билер... Мен, мегерем, аңян өйдйэн. Онуң Луизаны сөййэндигини мен билйәрин, белкем, доганы оңа пәсгел берендир? Эмма нэдип, нэ себәпден? Бу диңе онуң өзүне мәлим болмалы.

Бирденкэ кимдир бириниң:

— Ялңышярсың, йигит — диен сеси эшидилди.— Шу соваларың хеммесине жогап берип билжек адам бар. Гожа Зеб Стумп сизиң хызматыңыза тайяр. Эмма хэзир бу хакда гүррүң этмегиң вагты дәл, бу тайы шейле гүррүңлериң ери хем дәл. Биз оны дуб агажының янына элтмелидирис, шол ерде хем ол өз пайыны алар. Онуң нежис гөвреси ата сүйредилип экидилсе

ярашманам дурмазды!.. Йөне бу диле гелəен зат-ла. Генри Пойндекстериң арыны алмак бизиң ишимиз дəл. Мениң пикиримче бу иш билен суд мешгулланса герек.

— Йөне биз оны нəдип əкидерис? Гыр ат гачып гитди ахыры.

— Бу аңсат-ла, Мистер Җеральд. Бу диңе хуш йитирме ахыры, белки-де йигит йөне жөгүлик эдип ятандыр. Эгер ол пыяда гидип билмесе, гой, улаглы гитсин, мениң байталым оны əкидер. Мен эерден халыс ирдим. Гарры байталым хем менден ирен болса герек. Эгер ол кечҗаллыгыны бес этмесе, эериң үстүнде парахат отурмак ислемесе, биз оны сугуның лəши ялы эдип ябының үстүне кесе атып даңар-да əкидəерис... Дур-ла! Ол өзүне гелйəн ялы-ла... Ханы, тур бакалы, дост!— дийип, Зеб Колхауның əзенегинден мəкəм тутуп, оны батлы силтерлəп, сөзүни довам этдирди.— Туруң, сизе айдыляр, гиделиң! Сизе гарашярлар. Кəбир адамлар сизиң билен гүрлешмек ислейəрлер.

— Ким? Ниреде! Ким мениң билен гүрлешмек ислейəр?— дийип, есир өзүне геленден соң, төверегине геңиргенме билен гөз айлап сорады.

— Озалы билен мениң өзүм.

— Хə! Бу сизмидиңиз, Зеб Стумп? Ене... ене...

— Ене мистер Морис Җеральд, мустангер. Сиз, мегерем, оңа озал хем душан болсаңыз герек. Ол хем сизиң билен гүрлешмек ислейəр. Бу затлардан башга-да шол ерде, фортда көп мəреке сизе гарашяр. Шонуң үчинем говусы тизрəк туруң, биле гиделиң.

Колхаун хаяллык билен аяк үстүне галды. Онуң голларыны аркан пугта дартып дурды.

— Ханы мениң ябым? Мениң атым нириде?— дийип, ол төверегине сорaглы гаранҗаклап айтды.

— Онуң нирə гачып гидендигини ким билйəр. Белкем өз өйүне, Рио-Грандə гайдып барандыр. Сиз оны гаты хорладыңыз ахыры, гөргүли хайван сизиң ат чалшыгыңызы нəлетлəп, аз-кем дынч алмак үчин өзүниң мəхрибан өри мейданларына гачып гиден болара чемели.

Колхаун хайран галып, гожа авча серетди. Ат чалшыгы? Ол хатда шоны хем билйəн экен?

— Ханы болуң, суды гарашдырмак ягшы дəл. Сиз тайынмы?— дийип, Зеб сабырсызлык билен сөзүни довам этдирди.

— Нəмə?

— Биринҗиден, мениң билен ве мистер Җеральд билен форта гайдып бармага. Икинҗиден, судуң өңүнде дурмага, айратын əхмиетлиси хем шу.

— Судуң өңүнде? Мен судуң өңүнде дурмалымы?

— Хава, сиз, мистер Кассий Колхаун.

— Хайсы айыплама билен?

— Генри Пойндекстери, өз дайыңызы өлдүрендигиңиз барадакы айыплама билен.

— Бу ялан! Нежис төхмет! Онсоңам ким шуны тассыклама́га милт этсе...

— Сем бол!— дийип, Зеб азмлы гыгырды.— Бидерек гүррүң билен өзүңизи азара гоймаң. Эгер-де Зеб Ступп ялңышмаян болса, сиз энтек көп гүррүң этмели боларсыңыз. Ери, инди болса үгралың. Судья гарашяр, отурдашлар гарашярлар, мәреке гарашяр.

— Мен гайдып бармарын!— дийип, Колхаун хөтжетлик билен жогап берди.— Маңа буйрук бермәге ким сизе хукук берди? Туссаг этмәге сизде буйрук бармы?..

— Ёгсам нәме!— дийип, Зеб онуң сөзүни бөлди.— Ол ынха — дийип, авчы өз түпеңини гезәп, сөзүни довам этдирди.— Сиз шуны гөрйәңизми? Говусы, яңрамаңызы бес эдәйиң. Бу мениң йүрегиме дүшди. Говусы, мениң байталымы мүнүң-де, парахат отурың, онсоң ёлумыза үгралың. Ёгсам сизи, йүк атан ялы әдип, эериң үстүне кесе басып, йүп билен сарап әкитмегимиз әхтималдыр.

Колхаун жогап бермеди.

Ол нәме этжегини билмән, бир Ступпа, бир Жеральда бирем даш-төверегине серетди. Соңра голтук жүбүсинде түммерип дуран икинжи сапанчасына ассырынлык билен серетди, бейлеки сапанчасыны ол арканың сыртмагына дүшенде элинден гачырыпды. Ол голтугындакы сапанчасыны алжак болуп сынанды. Оңа аркан, аркандан башга-да түпеңиниң нилини гезәп дуран гожа Зеб пәсгел берйәрди.

— Тизрәк болуң!— дийип, авчы гыгырды.— Яба мүнүң, мистер Колхаун! Байтал сизе гарашяр. Эере мүнүң.

Колхаун сесини-үйнүни чыкарман, авчының буйругына боюн эгип, онуң диенини этди. Гаршылык гөркезмәге сынанжак болмагың гутулгысыз өлүме элтжекдигини ол билйәрди.

Зеб Ступп байталың жылавындан идип үграды.

Ой-пикире батан мустангер ыздан барярды. Ол өзүниң есири хакда пикир эденокды. Ёк, ол өзүниң мылакатлылыгы хем гайдувсызлыгы билен онуң йүрегиниң дашына алтын зынжыр орап бентлән гыз барада ойланярды. Шол зынжыры диңе өлүм чөшләп билжекди.

XCIX бап

ИКИ ОК

Биринжи гезеккиден азрак довам эден икинжи гезекки дуйдансыз аракесмеден соң, әпет дуб агажының астындакы суд ене-де өз межлисине гиришди.

Агшам дүшүпди. Батып барян гүнүң гыйтак шөхлеси агажың астына аралашыпды.

Инди чар тарапдан газаплы назар билен Морис Жеральда

серетмейәрдилер — ол долы акланапды ве шаят болуп галыпды.

Айыпланяның орнуны Кассий Колхаун эеледи.

Ялңыз өзгериш диңе шуды. Судья өңкүди, отурдашлар хем, томашачылар хем өңкүлерди. Эмма оларың айыпланяна гарайшында өзгериш барды.

Айыпланяның гүнәлидигине шүбхе ёкды. Делиллериң көпүси гөс-гөни шаятнама болмаса-да, женаятың айдың субутнамаларының хеммеси барды. Йөне адам өлдүрмек барадакы женаят ишиңе гараланда хемише болшы ялы, делиллериң хеммеси бир зынжыра дүзүлип, онуң диңе бир халкасы етмән галярды.

Адамы түпеңләп өлдүрмәге, соңра болса онуң келлесини кесмәге Кассий Колхауны нәме межбур этдикә? Жеральдың гөркезмелери жесет барлананда долы тассыкланылды — фортуң хирургы адам өленден соң онуң келлесиниң кесилендигини, өлүмиң себәбиниң болса ок ярасыдыгыны аныклады.

Нәме үчин Кассий Колхаун өз дайысыны өлдүрдикә? Нәме үчин ол онуң келлесини кесдикә? Бу соваллара, ганхорың өзүнде башга, хич ким жогап берип билжек дәлди.

Эмма хер нәме болса-да, женаятчы басым мынасып болан жезасыны алар. Судуң женаята гарамак иши тиз гутарды. Отурдашлар: «гүнәли»— дийип карар этдилер. Шонуң үчинем судья эййәм панамасыны чыкарып, хөкүми ыглан этмек үчин өлүм жезасының аламаты болан гара папагыны геймекчи болупды.

Эмма формаллыгы бержай этмек үчин женаятча иң соңкы сөзи бердилер.

Ол тисгинип гитди. Судьяның бу сөзлери онуң гулакларында ажал овазы болуп яңланды. Колхаун газап билен төверегине ялтаклады, онуң гөзлеринде налама аламаты барды, эмма ол даш-төверегинде диңе газаплы йүзлери гөрди, оларда не дуйгудашлык, не-де небсагырыжылык аламаты барды.

Онуң яранлары, иң соңкы пурсада ченли оны голдап гелен адамлар, пула сатын алнан кеззаплар инди оңа көмек эдип билжек дәлдилер, оларың дуйгудашлыгының хем пейдасы ёкды. Олар кануның гүйжүниң хем-де женаятың янбермез айдыңлыгының өңүнде гайра чекилмели болдулар.

Өзүниң байлыгына ве жемгыетдәки ёкары орнуна гарамаздан, ол ялңыз галды — инди онуң достлары-да, тарапдарлары-да ёкды. Ганхорларың ыкбалы шейледир.

Онуң йүз кешби бүтинлей үйтгеди — хемишеки текепбирлик хем мен-менликли сыратың орнуны намартчылыклы горкы аламаты эеледи.

Муны гең гөрмегиң гереги бармыка? Ол өзүниң чыкгынсыз ягдая дүшендигини, габыр чукурының гырасында дурандыгыны йүзүне середерден хас элхенч зат болан ажалың өңүне барандыгыны дуйярды.

Ине бирденкә-де, мисли бир шовлы пикир келлесине гелен ялы, онуң ягтысы өчен гөзлери жанланды. Онуң мысаласы гөйә нәмедир бир зады боюн алжак болян ялы болуп гөрүнди. Бу онуң гүнәсини боюн алмагы болармыка? Ол өз калбыны басмарлаян сүтемден выжданыны пәклемек ислейәрмикә?

Томашачылар онуң хыялыны аңып, демлерини алман дурдулар. Хатда жызланлар хем сеслерини гоян ялы болуп гөрүнди.

Үмсүмлиги судьяның сеси бозды.

— Сиз өз ыкбалыңызы еңлетмек үчин өзүңизи аклар ялы нәме айдып билерсиңиз?— дийип, судья сорады.

— Хич зат — дийип, Колхаун жогап берди.— Мениң айтжак задым ёк. Судуң хөкүми адалатлы. Мен өлүм жезасына мынасып.

Толгундырыжы вакалардан долы болан шу гүнүң бүтин довамында йыгнанан адамлар хениз бир гезек хем хәзирки ялы бейле хайран галмандылар. Олар хатда геплəбем билмейәрдилер. Долы үмсүмлигиң ичинде өлүме хөкүм эдилениң сеси эшидилди, хемме киши мунуң ичдөкме болмагына гарашярды.

— Бу догры, Генри Пойндекстери мен өлдүрдим — оны гүр токайың ичинде түпеңледим — дийип, Колхаун сөзүни довам этдирди.

Мәрекәниң ичинде кимдир бириниң биыгтыяр гыгыран сеси эшидилди. Бу гахар-газап сесине дәл-де, горкы сесине хас бетер меңзейән гыкылыкды.

Эдил шонуң ялы биыгтыяр халда налама сеси хем эшидилди — бу сесиң өлдүрилен яш йигидиң атасының наласыдыгыны хемме киши билйәрди.

Бу сеслер ятышандан соң хөкүм эдилениң геплемегине хич зат пәсгел бермеди.

— Мен өзүмиң өлмелидигими билйәрин — дийип, Колхаун ясама пархсызлык билен сөзүни довам этдирди.— Сизиң чыкаран хөкүмиңиз шейле, сизиң йүз кешбиңизе гараныңда, өз карарыңызы үйтгетмек мейлиңиз ёкдугы айдың гөрүнйәр. Өзүмиң боюн алмаларымдан соң, мениң гүнәмиң гечилмегини тама этмегиң өзи самсыклык боларды. Мен эрбет адамдым, газаплы жеза алмага мынасыпдыгым хем гүррүңсиз. Эмма хер ничик болса-да, сизиң пикир эдишиңиз ялы, занныяман ганожак дәлдирин, шонуң үчин хем доганының ганхоры диен масгарачылыклы тагма билен дүнйәден өтмек ислемейәрин. Догры ол мениң элимден өлди. Шейле женаята нәме итерди?— дийип, сиз менден сораярсыңыз. Оны өлдүрмек үчин менде хич хили бахана ёкды.

Томашачылар ене-де толгундылар: олар хайран галдылар, гызыкландылар ве хич зада дүшүнип билмедилер.

— Сиз гең гөрйәңизми? Дүшүндирмек аңсат: мен оны ялңышлык билен өлдүрдим.

Мәрекәниң арасында гeңиргенме сеслери эшидилди, эмма

Колхаун сөзүни довам этдирмәге башлан бадына хемме киши сем болды.

— Хава, ялңышлык билен. Мунуң шейле боландыгыны билен махалым мениң нәхили әжир чекеними гөз өңүне гетирмек хем кындыр. Мен өзүмиң ялңышандыгымы эп-әсли вагт гечениңден соң билип галдым...

Хөкүм эдилен, мисли өзүниң ыкбалының юмшадылмагына тама эдйән ялы, йүзүни галдырып серетди. Эмма ол газаплы йүзлерде рехим аламатыны гөрмеди.

— Өзүмиң бир адамы өлдүрмек исләними мен боюн аляры — дийип, Колхаун айтды.— Онуң адыны хем гизләп дурҗак дәл. Шол йигренҗи кеззап ынха дур!

Колхаун йигренч билен Морис Җеральда середип дурды. Мустангер болса аркайын хем пархсыз назар билен оңа жогап берди.

— Хава, мен шоны өлдүрмек исләпдим. Мунуң үчин мениң өз себәплерим барды, мен олар хакда гүррүң этҗек дәл. Хәзир онуң пейдасы ёк. Мен оны өлдүрендирин өйдүп пикир этдим. Шу ирланд итиниң өз плащыдыр шляпасыны мениң дайым билен чалшандыгыны мен нирeден билҗекдим ахыры. Галан затларың хеммеси сизе мәлим. Мен душманыма ок атып өз достумы уруп өлдүрдим. Атылан ок өлүм ховплы экени, бичәре Генри атдан агдарылып гитди. Эмма мен хас ыгтыбарлы болсун дийип пычагымы алдым-да, онуң келлесини кесдим. Нәлет сиңен серапе хенизем мени алдаярды...

Бу элхенч затлары эшиден томашачыларың эндамы дыглап гитди ве олар ар талап эдип гыгырышдылар, мәрекәниң арасына вагырды яйрап гитди.

Инди адам өлдүрилмегиниң өзүнде-де хич хили сырлы зат галманды, шонуң үчинем Колхаун өзүниң элхенч женаятыны мундан бейләк беян этмекден бошадылды.

— Инди болса — дийип, Колхаун мәрекәниң толгунмасы бирнеме ятышансоң гыгырды.— Сиз болуп гечен затларың хеммесини билйәрсиңиз, эмма мунуң нәме билен гутарҗакдыгы энтек сизе белли дәл! Мениң габыр чукурының эрнегинде дурандыгымы сиз гөрйәрсиңиз, йөне мен оны хем шол ере ибермәнчәм габра гирәймерин!

Колхаунның өмрүндәки иң соңкы сөзлериниң манысына дүшүнмек кын дәлди. Шол сөзлер билен бир вагтың өзүнде эдилйән херекет хеммесини айдың душүндирйәрди.

Колхаун өз сөзлерини айдян махалында саг элини сюртугының чеп голтугында саклаярды, ине онсоң, ол сөзүни соңлап, бат билен сапанчасыны чыкарды.

Яшып барян гүнүң шөхлесине ялдырап гиден сапанчаны томашачылар селҗермәге-де етишмәнкә, ики гезек ок атылды.

Ики адам бирден йүзин йыкылды. Олар бири-бирине шейле бир якынды велин, оларың келлелери дегшип дур диен ялыды.

Оларың бири мустангер Морис Жеральдды, бейлекиси хем отставка чыкан атлы гошун капитаны Кассий Колхаунды.

Оларың дашыны мэреке габады, хемме киши оларың икиси хем өлендир өйдүп пикир эдйэрди. Дартгынлы үмсүмлигиң арасында аял машгаланың гыкылыгы яңланды. Бу сес шейле чыкгынсыз гам-хесретден яңа йүреги пара-пара болуп барян зенаның наласыды.

С бап

ШАТЛЫК

Шатлык

Хава, Колхауның диңе өз жаныны каст эдендиги, онуң адам өлдүржек болмасының хем баша бармандыгы, өз сөйгүлисиниң дири галандыгы аян боланда, Луиза әпет дуб агажының көлегесинде хут шу дуйга гарк болупды.

Хатда соңкы гүнлерде болуп гечен элхенч вакаларың дөреден хесрети хем шатлыгы басмарлап билмеди.

Онсоңам шунуң үчин яш гызы ким язгарар?

Мен-э дэл. Сиз хем, эгер догручыл болсаңыз, язгармарсыңыз.

Өз сөйгүлисиниң жаныны нэмэниң халас эдендигини биленде болса онуң шатлыгы өңкүденем артды.

Ганхорың эли сандырамандыр. Ол муңа пугта ынанян экен, ёгсам сапанчасының нилини чекгесине дирэп мэшэни гысмазды. Ол гөс-гөни Морис Жеральдың йүрегинден ченэп атыпдыр; эгер-де ок медальона — Луизаның берен совгадына дегип ызына гайтмадык болса ол йүрекден парран гечерди. Йүрегиң үстүнде сакланян кичижик ойнавач оны гөтерйэниң жаныны халас этди.

Атылан ок сыркавламадан соң, энтек оңлы айңалмадык Морис Жеральд үчин онуң акыл-хушуның булашмагына элтди.

Эмма сыркавың дүшеги инди токайың ичи дэлди, онуң даш-төверегинде койотлар сүмсүнип, үстүнде гара даззаркеллер айлананокды, күлбеде-де, бичэре хакда оңлы алада эдилмедик түрмеде-де дэлди.

Онуң акыл-хушы дүзеленде, ол өзүниң дүйшүнде гөрйэн гүл йүзүниң гөзе гөрүнйэн бир зат дэл-де, сөййэн гызы Луиза Пойндекстериң хут өзүдигине дүшүнди.

Инди онуң сыркав барада алада этмегине хич ким пэсгел беренокды.

Хич ким, хатда атасы-да. Башына инен гам-хесрет гожа плантаторың ялан мен-менлигини сындырыпды. Ол инди гызының өз сөйгүлиси билен никалашмагына гаршы дэлди, догрусы айдыланда гаршы болара-да бахана ёкды. Гарамаяк Морис-мустангер дэл-де, эйсем ирландиялы баронет сэр Морис Жеральд онуң гиевиси болды ахыры.

Техасда титула баха берленокды; оңа Морисиң өзи хем әһмиет бермейәрди. Муңа дерек онуң улы байлыгың эесидиги әһми болды; ирландия баронетлериниң бирентегинде бейле зәтләр ёкды. Шол байлык Вудли Пойндекстериң өз егини Кассий Колхаундан карз алан пулуны үзүп, Каса-дель-Корво мүлкүне эе болмага етерликденем хас көпди.

Кассий Колхауның аяллыдыгы хем йүзе чыкды, онуң эмләги болса Тәзе Орлеанда яшаян оглуның ыгтыярына гечди.

Тойдан соң Луиза билен Морис Жеральд Европа сыяхат этмәге гитди. Олар Морисиң ватанында болдулар, эмма ене-де Техаса — Каса-дель-Корво асиендасына гайдып гелдилер.

Баллах галасында яш ирландиялы йигиди йүреги талвас эдип отуран мавы гөзли гөзел гыз диңе Фелимиң арзув-хыялында барды я-да, белкем, ол айралыгының сынагына дөз гелип билмейән яшлык жошгунларының бири боландыр. Хер нәме болса-да, Ирландияда болан әхли дөврүнде Луиза Пойндекстериң калбында — инди оңа леди Жеральд диймели — екеже гезегем габанжаңлык дуйгусы оянмады.

Диңе бир гезек шол ажы дуйгы онуң калбыны эеләпди, эмма ол хем тиз, эдил көлеге ялы ыз галдырман, гечип гидипди.

Бу вака онуң әриниң овадан аялы элинде гөтерип өе гайдып гелен гүнүнде болупды. Аялың гурсагындакы ярадан ган саркярды. Ол энтек дириди, эмма онуң өмрүниң иң соңкы минутларыды.

«Муны ким этди?» диен сорага ол диңе: «Диас, Диас!» дийип жогап берип билди.

Бу Исидора Коварубио де Лос-Льяносың иң соңкы сөзлериди.

Исидораның жан бермеги билен биле Луизаның габанжаңлык дуйгусы хем өлүп гитди. Шондон соң бу дуйгы хич вагт онуң йүрегини толгундырмады.

Габанжаңлык дуйгусы начар аяла хайпы гелме билен орнуны чалышды. Яш креолканың өзи дор мустангы эерлемәге әрине көмеклешди, оны ганхорың ызындан ковмага өзи иберди.

Онуң Диасы аркан йүпүне дартдырып, алып гелйәндигини гөрүп, Луиза гаты бегенди. Ховлукмач чагырылан «регуляторлар» шол ериң өзүнде ганхоры асанларында ол мексикала арка дурмады.

Бу рехимсизлик болдумы? Ёк, бу адалатлылыгың илкидурмуш гөрнүши — «Ган өвезине ган алмак» болды.

*

* *

Он йыл гечди. Шол дөврүң ичинде Техасда, айратын-да Леона билен Рио-де Нуэсесиң кенарларында улы өзгеришлер болды.

Озал гечип болмаян женңелликлериң еринде плантациялар

пейда болды. Прерияның бир махаллар мустангларың отлап гезен чөл гиңишликлеринде шәхерлер бина эдилди.

Сиз инди тәзе-тәзе географик атлары эшидерсиңиз.

Эмма көне Каса-дел-Корво асиендасы өзүниң өңки адыны саклап галды. Шол ерде сиз өзүңизе таныш адамлары тапарсыңыз.

Асиенданың эеси — Техасда иң гөрмегей эркек кишилериң бири, аялы — шол үлкәниң иң овадан аялларының бири. Оларың икисинипем түйс диен вагты.

Сиз шол ерде өрән мылакатлы хем гүррүңчи, аристократ сыпатлы чал сач гожаны хем гөрерсиңиз. Ол сизи коралларың яныңа элтер, маллары гөркезер ве плантацияның өри мейданларында отарылян гылял сүрүлери барада гуванч билен гүррүң берер.

Эмма ол өзүниң гызына — асиенданың бикесине — оңа баба диййип өзеленйән алты саны көрпе чага хемме затдан бетер гуванярды.

Эгер сиз атхана барсаңыз, шол ерде көне таншыңызы — Фелим О'Нили гөрерсиңиз. Ол Каса-дель-Корвоның баш сейсиниң везипесини эеләп отыр. Сиз шол ериң өзүнде гара тенли Плутона-да душуп билерсиңиз. Ол инди пайтунчы везипесини ерине етирйәр, онсоңам тә өз орнуна гечип, жылавы элине алянча ябылара кән бир гөзем айламаяр. Плутон өйленипдир. Онуң аялы — окыжа таныш Флоринда.

Каса-дель-Корвода нахар башында сиз, хөкман, бир авчының адыны эшидерсиңиз. Нахар башында сизе, хөкман, шу говрулан хинди хоразының я-да сугун этиниң шол авчының ав олжасыдыгыны хем айдарлар. Нахар башында, айратын хем шерап ичилйән махалында, сиз Зеб Стумп барада сансыз көп гызыклы гүррүңлери эшидерсиңиз.

Догры, сиз шол ерде Зебиң өзүне өрән сейрек душарсыңыз. Ол асиендадакы адамлар шинди дүшекде ятыркалар ховлудан чыкып гидйәр ве олар эййәм ятансоңлар я-да ятжак болуп дуркалар гайдып гелйәр. Эмма азык сакланян жайдакы уллакан хинди хоразы я-да сугуның дөртден бир бөлек эти онуң шу ерде боландыгыны субут эдйәр.

Сиз Каса-дель-Корвода болан вагтыңызда, мегерем, инди роваят болуп гиденкирлән сырлы вака барадакы гүррүңиң бөлеклерини эшитсеңиз герек.

Хызматкәрлер оны сизе долы — башындан аягына ченли гүррүң бермекденем боюн гачырмазлар. Эмма пышырдап гүррүң берерлер. Бу айдылмагы гадаган эдилен гүррүңди, чүнки ол асиенданың эелериниң калбында хесретли ятламалары оярярды.

Бу башсыз атлы хакындакы роваятды.

«БАШСЫЗ АТЛЫ» РОМАНЫНА СӨЗСОҢЫ

Бу китабың илкинҗи сахыпаларындан окыҗы сырлы җенаятын үстүниң ачылмагына эсасландырылып, уссатлык билен дүзүлен сюжете әхли үнсүни берйәр. Шуның билен бирликде хем Майн Рид чылшырымлы сюжети өсдүрип, окыҗыны эпизоддан эпизода әкидип, гечен асырың эллинҗи йылларындакы Техасың дурмушының көп затлары бабатында хакыката өрән меңзеш картинасыны суратландыряр. Языҗы Техасы суратландырмак билен АБШ-ың басып алан юрдуның[1] халкларының агыр сүтемли дурмушыны гөркезйәр. Американ колонизаторлары мексикалылары «пес җынс адамлары» хасаплап, олара йигренч билен середйәрлер. Американлылар индейлери рехимсизлик билен гырып ёк эдйәрлер, асырлар бойы индей халкының ери болан территориялардан олары гысып чыкарярлар.

Техасдакы американ колонизаторлары — текепбир плантатор Пойндекстер, аракхор хем дуэлянт Колхаун — 40—50-нҗи йыллардакы американ дурмушына хәсиетли адамлар. Майн Рид Пойндекстери язгаряр, Колхауны болса гайгырман паш эдйәр — бу бай, хайяр, озал Мексика юрдуна таланчылык йөришлерине гатнашан адам. Колхаун өз маясының гүйҗүне бил багляр. Өзүниң ислән задыны этмәге хакының бардыгына ынаняр, ол хич бир кеззаплыкдан гайтмаяр, ахыр соңунда хем җенаятчы болуп гидйәр. Колхаун гангстер мейилли пейдакеш — Майн Ридиң романларының сахыпаларында энчеме гезек паш эдилен американ авантюристиниң кемсиз реал типи.

Ган дөкүшикли ар алша башламага мыдама тайяр «регуляторларың» топарланышыгы, мүлкдарларың кеҗине гайдян чем гелен адамы ёк эдип билйән Линч суды — ине Техасда хөкүм сүрйән американ «демократиясының» типики нусгасы. Техасда американ хоҗайынлыгының беяның үстүни гарнизон гуллугындан леҗи чыкан, хер бир дава-җенҗеле гүйменҗе хөкмүнде гарап бегенйән офицерлериң топары долдуряр. Оларың арзылы ерлери вывескасында «шу үлкелерде шөхрат тапан гахрыман — генерал Тейлорың» сураты ерлешдирилен мыхманханадакы мейхана. Шу ерде окыҗы бәхбитлери АБШ-ың байдагы билен горалан, иши шовлы коммерсант Обердофери хем тапар.

---

[1] 1846—1948-нҗи йыллардакы американ-мексикан уршундан соң, АБШ Техасы хем Калифорния ялы, Мексиканың ыгтыярындан гутарныклы алынды. Шол урша Майн Ридиң өзи хем гатнашыпды.

Майн Рид американ колонизациясының аграмының астында Техасың озалкы дурмушының хеләк болшуны өрән айдың гөркезди. Озалкы дурмуш дәплери юмруляр, индей тайпалары хеләк болярлар, мексикан дайханларының ыкбалы — гейдайчылык билен тозмак; «Башсыз атлының гахрыманлары — ябаны гыляллары өзүне табын эдйән мустангер Морис Жеральд билен гожа авчы Зеб Стумп хем ёк болуп барян кәрлериң векиллери болярлар. Тиз вагтдан авлара ав, табын эдере ябаны ябы галмажакдыгы барада авторың өзи романында айдяр.

Американың тәзе штатларына илки гөчүп баран адамлар эркин дурмуш гөзләп, сөвдагәрлердир сенагатчыларың сүтеминиң астына дүшмән яшамага мүмкинчилик берип билжек дурмуш серишделерини гөзләп, шәхерлер билен гәми дуралгаларындан энчеме йүзлерче миль узаклара гидйәрдилер. Эмма Майн Ридиң дөврүнде американ сөвдагәри, сенагатчысы, мүлкдары хемме ерде шол, бирвагтлар эркин зәхметкешлер болан адамларың ве оларың ызындан етйәрди хем-де өзүни табын эдйәрди. Романда шейле мәхир билен суратландырылан гожа Зеб Кентуккиден Техаса гелипдир: мегерем шол ерде яшамага онуң гужуры етмедик болса герек. Догрусы, бу ерде хем ол авлан затларыны бай мүлкдарлара сатмак билен гүзеран гөрмели боляр. Зеб билен онуң досты, ябаны ябылары табын эдижи Морис-мустангер американ колонизаторларының нукдай назарындан гараланда, олар бидерек адамлар, гарыплар. Майн Рид ине шулара, байлыга дыржашмаян, ачык гөвүнли, хич кими эзмейән, өзгәниң зәхметинден пейдаланмаян сада адамлара хакыкы адамкәрчилик дуйгуларыны берипдир. Олар икийүзли дәл, пәк гөвүнли, өз сарпасыны билйән адамлар. Жеральды кемситмәге сынанышык эдйән Колхаун билен Мустангериң арасындакы давада бу айдың гөрүнйәр.

Бу романда индейлериң азатлыгыны гайдувсыз горайжы Оцеоле ялы гахрыманчылыклы образлар ёк. Эмма ирландиялы йигит Жеральд өз халкының намысыны Колхаунын дил етирмегинден гораяр.

Романда Жеральд Колхауның, онуң үлпетлериниң, гожа Пойндекстериң ве бейлеки американ колонизаторларының гаршысына гойлупдыр.

«Башсыз атлыдакы» херекетлере гатнашян адамлар бирнеме шертли, дашкы тайдан тәсирли гөрнүшде суратландырылыпдыр. Оларың дуйгуларының чуң анализини, оларың пикир гапма-гаршылыкларының суратландырылмасыны гөзлемек бидерекдир. Бу языжының мүмкинчиликлеринден артык талап боларды, онсоңам бу онуң беян эдиш планына-да гирмейәрди. Ондакы эсасы зат гатнашян адамларың дуйгулары дәл-де вакаларды. Эмма Майн Ридиң гахрыманларының портретлери кәмахаллар йөнтемрәгем болса, олар ятда галярлар, онуң чепер сөзлүлиги хем шунуң ялы. Бу көп дережеде языжының өз гахрыманларының дурмуш шертлериниң реаллыгы барада, оларың эндиклеридир кәрлери хакда, оларың гейимлеридир яшайыш жайлары бабатда эдйән гүррүңиниң такыклыгы билен душүндирилйәр. Китапда экзотик Техасың хәсиетлериниң ве гейимлериниң этнографик суратландырылмасы хем бар, онда европа дәплери билен индей дәплери тәсин гарышып гидйәр.

Гожа Пойндекстер мүлкиниң ичинде өз гулларының арасында айратын-да типик образ болуп гөрүнйәр. Мустангериң образы сәхрадакы сахналарда ве онуң садажа түнегинде хас болдумлы гөз өңүне гелйәр. Колхаун үчин хөкманы болан месген мейхана: шол ерде ол Жеральд билен давалашяр ве атышяр.

Херекет эдйән адамларың хәсиетлери көп халатларда диалогын үсти билен суратландырылыпдыр, шейле усулда беян этме Майн Ридин романларында кән душ гелйәр. «Башсыз атлының» драматик сюжети беян эдиши жанландырян йити диалоглар үчин улы мүмкинчиликлер берйәр.

Романда Майн Риде махсус болан пейзажчы языжының уссатлыгының тәсири хем дуюляр. Техасың тебигатының, хәсиетли климатик хадысаларың беяны херекетиң жанлы реңкини дүзйәр. Роман гижәнин ичинде гең атлының гидип барян сәхрасының суратландырылмагы билен хем башланяр. Бу сахна талантлы художнигиң эли билен язылыпдыр.

Майн Ридиң бейлеки романларындакылар ялы, «Башсыз атлыда» хем

шертли, ойланып тапылан затларам, онуң дөврүнин эдебият нусгалары хем көп (бу айратын-да сөйги эпизодларына дегишли). Китабың иң говы сахыпаларында дурмуш хакыкатына хас якынлашян языжының ондан дашлашып, окыжыны гүлүмсүредйән, хатда ахмыр этдирйән ерлерем сейрек дәл. Майн Рид үчин ара гошма авчы гүррүңлеринин бири, ягны Жеральдың үстүне ягуарың хүжүм этмеги сюжетиң есдүрилмеги үчин зерур дәл ахыры. Романың «багтлы» тамамланмагы хем ясама болуп гөрүнйәр: гарып мустангер бирденкә бай баронет болуп чыкяр, шол хем онуң Пойндекстериң гызы билен никалашмагына мүмкинчилик берйәр дурыберйәр. Жеральда ашык болан мексикалы яш гызың сюжет линиясы өсдүрилмән гойлупдыр.

Йөне бу кемчиликлере гарамаздан, «Башсыз атлы» өзүне чекижи китап. Онда буржуаз Америкасының адамкәрчиликсиз хәсиети берк язгарыляр, ол пәк йүрекли хем гайратлы адамларың гүйжүне ынама югрулыпдыр. Шоларың бири Зеб Стумп Колхауның женаятының үстүни ачып, Жеральды халас эдйәр ве оны нәхак язгарылмадан дындаряр.

Бу романда Майн Риде хәсиетли зат болан адалатлылыга сөйги, капитализмиң вагшычылыклы канунларына танкытлайжы чемелешме, шол канунларың сүтемнинде эжир чекйән адамлара дуйгудашлык этме чеперчилик билен айдың беян эдилйәр. Шол дуйгулар Майн Ридиң иң говы китапларыны хас-да якымлы эдйәр. Шоларың арасында Майн Риде иң хәсиетли эсерлериң бири дийлип адалатлы хасап эдилйән «Башсыз атлы» романы хем бар.

Р. Самарин.

МАЗМУНЫ

Пролог . . . 3
I бап. Яндырылан прерия . . . 5
II бап. Арканың ызы . . . 11
III бап. Ел гөркезиҗи пейкам . . . 18
IV бап. Гара норд . . . 23
V бап. Мустанг тутян авчының өйи . . . 31
VI бап. Ак менек мустанг . . . 37
VII бап. Ынҗалыксыз гиҗе . . . 44
VIII бап. Қыркаяк . . . 50
IX бап. Серхетдәки форт . . . 53
X бап. Қаса-дель-Қорво . . . 60
XI бап. Гарашылмадык мыхман . . . 66
XII бап. Ябаны ябының көшешдирилиши . . . 71
XIII бап. Прериядакы мейлис . . . 80
XIV бап. Манада . . . 85
XV бап. Гызың ызындан етилди . . . 90
XVI бап. Ябаны ябылардан гачянлар . . . 94
XVII бап. Мустанг тутмак үчин габав . . . 101
XVIII бап. Габанҗаңлык ызарлап йөр . . . 107
XIX бап. Сувлы виски . . . 116
XX бап. Ховплы ягдай . . . 123
XXI бап. Мейханадакы дуэль . . . 129
XXII бап. Сырлы совгат . . . 133
XXIII бап. Ар алмак касамы . . . 138
XXIV бап. Асотеяда . . . 141
XXV бап. Говшурылмадык совгат . . . 145
XXVI бап. Ене асотеяда . . . 150
XXVII бап. «Мен сени сөййән!» . . . 152
XXVIII бап. Элден гиден гүйменже . . . 156
XXIX бап. Эль-Койот өз өйүнде . . . 161
XXX бап. Хова почтасы . . . 164
XXXI бап. Шовлы гечиш . . . 167
XXXII бап. Ышык хем көлеге . . . 169
XXXIII бап. Гүзаплы ачышлык . . . 172
XXXIV бап. «Рыцарчылык ислеглер . . . 175
XXXV бап. Мыхман сөймезек хожайын . . . 180
XXXVI бап. Үч ёлагчы бир ёлда . . . 183
XXXVII бап. Сырлы йитиш . . . 187
XXXVIII бап. Гөзлегде . . . 190
XXXIX бап. Көлчерип ятан ган . . . 194
XL бап. Нышанлы ок . . . 198
XLI бап. Дөрт атлы . . . 202
XLII бап. Даззаркеллер үйшйәр . . . 206
XLIII бап. Кәсе билен хум чүйше . . . 211
XLIV бап. Дөрт команчи . . . 216
XLV бап. Йитен ыз . . . 223

XLVI бап. Гизлинликде боюн алыш 230
XLVII бап. Ёлда тутулан хат 236
XLVIII бап. Исидора 239
XLIX бап. Кемент чөзүлди 247
L бап. Койотлар билен сөвеш 252
LI бап. Ики гезек серхош болан 256
LII бап. Оянмак 260
LIII бап. Лайык вагтында 264
LIV бап. Прериядакы кеҗебе 270
LV бап. Тэзеликлер гүни 274
LVI бап. Мелгуна атылан ок 280
LVII бап. Шертлешилен сигнал 288
LVIII бап. Зэхерленен өпүш 292
LIX бап. Хакаледэки душушык 297
LX бап. Хайын 302
LXI бап. Ере инен пери 307
LXII бап. Дартгынлы гарашма 312
LXIII бап. Линчиң суды 317
LXIV бап. Гарашылмадык эглениш 322
LXV бап. Ене бир гарашылмадык эглениш . . . 327
LXVI бап. Команчилерден гачян аял 333
LXVII бап. Индейлер 337
LXVIII бап. Шовсуз йөриш 341
LXIX бап. Гизлин сыр ве яс 346
LXX бап. «Гидиң, Зеб, алла сизе көмек этсин-дэ!» . . 350
LXXI бап. Чыпар ат 354
LXXII бап. Зеб Стумп ыз чалып баряр 360
LXXIII бап. Прериядакы адаҗык 363
LXXIV бап. Аңтама 366
LXXV бап. Ыз чалма 369
LXXVI бап. Хекли прерияда 371
LXXVII бап. Ене бир делил 376
LXXVIII бап. Ат чалшыгы 379
LXXIX бап. Ядавсыз ызчы 384
LXXX бап. Дервезэ дыкгатлы гөзегчилик эдиш . . . 386
LXXXI бап. Башашак атлы 390
LXXXII бап. Гең дүвүнчек 396
LXXXIII бап. Гелмишек юристлер 399
LXXXIV бап. Мылайым еген 401
LXXXV бап. Мерхеметли еген 406
LXXXVI бап. Техас суды 411
LXXXVII бап. Төхметчи шаят 416
LXXXVIII бап. Зораякдан шаят болан 420
LXXXIX бап. Айыпланяның гүррүни 425
XC бап. Суд меҗлисинде дуйдансыз аракесме . . 430
XCI бап. Җеңңелликдэки ковгы 432
XCII бап. Алачсыз гайдып гелиш 435
XCIII бап. Келлеси кесилен җесет 438
XCIV бап. Сырың үсти ачыляр 442
XCV бап. Иң соңкы шаят 448
XCVI бап. Гачды! 454
XCVII бап. Ганхорың ызындан ковгы 458
XCVIII бап. Хениз дири 461
XCIX бап. Икя ок 464
C бап. Шатлык 468
Р. Самарин. «Башсыз атлы» романына сөзсоңы . . . 471

МАЙН РИД

ВСАДНИК БЕЗ ГОЛОВЫ

На туркменском языке

Издательство «Магарыф»

Яшлар үчин

Редактор *Н. Гелдиев*
Суратчы *Н. Кочергин*
Сурат редакторы *В. Моисеенко*
Техредактор *Т. Шурупова*
Корректор *К. Оразныязов*

Йыгнамага берилди 6/X-78 й. Чап этмэгеругсат эдилди 16/VIII-79 й. Форматы 60×90¹/₁₆. Физ чап листи 29,75. Чап листи 29,75. Учёт нешир листи 31,35. МН № 302. Тиражы 50000. Заказ № 1660. Бахасы 2 м. 80 к.

Ашгабат, «Магарыф» неширяты, Новый кеч., 18-а.
Метбугат өйи. Ашгабат. Атабаев кеч., 20.